

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XIV**

**COLLEGIUM MEDIENSE
V
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XIV**

MEDIAȘ – 2015

Consiliul științific

Dr. Andeea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mircea Buza – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Carmen Sofia Dragotă – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Mihaela Găvănescu – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București; Academia de Științe Economice, București
Dr. Lavinia Gheorghe – Muzeul de Arheologie și Istorie Națională, Constanța
Dr. Florina Grecu – Facultatea de Geografie a Universității din București
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal din Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Pirotici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Enache Tușa – Facultatea de Științe Politice a Universității „Ovidius” din Constanța
Dr. Oana Tutilă-Bărbat – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Corina Tănase – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Dan Bodea – membru – Colegiul Catolic „Sf. Iosif”, București
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Angela Porime; Theodora Mărculeț; Anca Vulcănescu
Limba franceză: Laura Nicoleta Ștefan; Elena Jampa

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:

La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:

The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”

Str. Sticlei, nr. 9

551130, Mediaș

jud. Sibiu, România

colegiultehniciemediensis@gmail.com

Prezentul volum a fost publicat cu sprijinul financiar al Direcției Municipale pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Consiliului Municipal Mediaș și Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

NOTA REDACȚIEI

Prezentul număr al anuarului *Collegium Mediense*, V – *Comunicări Științifice*, XIV reunește lucrările prezentate de autori în cadrul Sesiunii naționale de comunicări științifice organizată de Colegiul Tehnic „Mediense” din Mediaș în parteneriat cu Direcția Municipală pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Primăriei Municipiului Mediaș, în aprilie 2015.

În cadrul prezentului număr, redacția s-a limitat la a asigura forma materialelor publicate. În consecință, unele dintre ele au suferit o serie de modificări față de forma dată de autori, fără a se face nici cea mai mică intervenție în conținutul acestora. De altfel, responsabilitatea pentru conținutul lor, a ideilor și opiniile exprimate revine în exclusivitate autorilor.

Redacția

**ISTORIE
ARHEOLOGIE
ȘTIINȚE POLITICE**

DOMNIA LUI GALLIENUS, APOGEUL DECĂDERII SAU UN NOU ÎNCEPUT PENTRU IMPERIUL ROMAN?

Dr. Mihai Chiriac

Abstract. *The reign of Gallienus, the apogee of the fall of Roman Empire or a new beginning for the Roman Empire?* This article is concerning about the reign of Gallienus (Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus), who ruled the Roman Empire with his father Valerian from 253 to 260 and alone from 260 to 268. He ruled during the Crisis of the Third Century that nearly caused the collapse of the roman world. While he won a number of military victories, he was unable to prevent the secession of important provinces. In our study we discuss about the Gallienus military, administrative and financial policy, about the military orientation of his government and his emperorship and about the Gallienus religious policy. We think that the military reforms and strategical measures took by this bad emperor (so-called by Historia Augusta) saved the roman empire and prepared it for the important Period of Tetrarchy.

Cuvinte cheie: Gallienus, reforma, armata romană, Imperiul Roman, secesiune.

Key words: Gallienus, reform, roman army, Roman Empire, secession.

Epoca împăratului Gallienus este percepută, încă din secolul XVIII¹, de lumea istorică drept apogeul decăderii lumii romane, o perioadă în care atacurile populațiilor migratoare (germanice cu predilecție) dar și uzurpările generalilor infideli s-au ținut lanț iar persoana împăratului titular de la Roma era total depășită de situația gravă cu care se confrunta. Să fie aceasta însă imaginea reală a unui împărat incapabil și corupt, pătruns de aviditate și profund imoral așa cum îl prezintă o buna parte a surselor imperiale, sau mai degrabă un om politic abil care a încercat, și în mai mică sau mai mare măsură, a și reușit să facă față celei mai profunde crize cu care s-a confruntat vreun cezar roman până la el?. Studiul de față își propune să încerce un răspuns, cât se poate de obiectiv posibil, în măsura în care ne permit sursele istoriografice cât și cele epigrafice sau arheologice.

Originea și cariera politică a lui Gallienus. Imaginea sa în cronicile epocii. Datele de natură biografică cu privire la persoana împăratului Gallienus și la cariera politică a acestuia sunt rare și laconice. Astfel conform informațiilor istoricului roman Pseudo Aurelius Victor Gallienus s-ar fi născut în anul 218, fiind la fel ca și restul familiei sale de origine italică, cu obârșie falisco-etruscă². Apoi ascensiunea sa politică a fost legată, iremediabil și oarecum logic, de cea a tatălui său, *Publius Licinius Valerianus*, proclamat *imperator* de trupele din Rhaetia, între 29 august și 23 octombrie 253, moment în care Gallienus luase titlul de *Augustus*³, la vârsta de 35 de ani⁴.

Dar care este imaginea oferită de sursele epocii cu privire la acest împărat roman care a avut neșansa să conducă Imperiul în poarta cea mai dificilă epocă istorică din întreaga sa existență? Referitor la începutul domniei sale Eutropius consideră că acesta a avut un Principat binefăcător, echilibrat, remarcându-se prin fapte demne de amintit în Gallia și Illyricum și învingându-i pe uzurpatorii Ingenuus și Trebellianus⁵. Mai apoi însă, avându-se în vedere, criza politică majoră datorată căderii în captivitate a împăratului Valerian, Gallienus apare în toate sursele epocii ca un cezar total depășit de evenimente, incapabil⁶ la Aurelius Victor („*a adus statul roman aproape de naufragiu, împreună cu fiul său Saloninus, căruia îi dăduse titlul de Caesar, astfel încât goții care înaintaseră liber prin Tracia au ocupat Macedonia, Achaia și ținuturile învecinate cu Asia, părții Mesopotamia, Orientul a fost dominat de latroni și de o femeie, mulțimea alamanilor au ocupat Italia, neamurile francilor după ce au prădat Gallia, au prădat Spania, devastând cetatea Tarraco, apoi într-un moment prielnic pentru corăbii o parte dintre ele au pătruns până în Africa; și a fost pierdut dincolo de Istru ceea ce Traianus cucerise*”); apatic, desfrânat și dedat oricăror plăceri senzuale improprii persoanei unui împărat la Eutropius⁷ („*mai târziu, năruindu-și viața în tot felul de desfrânări, din cauza acestei apatii și disperări el a scăpat frâiele treburilor statului*”), iar imaginea sa nu e cu nimic schimbată în compilația din jurul anului 400⁸ Historia Augusta⁹ („*tot astfel în sfârșit glumea și când a pierdut celelalte părți ale Imperiului, ca și cum aceasta s-ar fi produs în paguba unor umili slujbași*”). Revenind însă la tradiția literară prin care ne-au parvenit informațiile citate mai sus, trebuie amintit faptul

¹Gibbon 1976, p. 182-198.

²Cizek 2002, p. 433; Gramatopol 1985, p. 165.

³Cizek 2002, p. 433; Cizek 2008, p. 124.

⁴Gramatopol 1985, p. 165.

⁵Eutropius, IX, 8,1.

⁶Aurelius Victor, 33-3.

⁷Eutropius, IX, 8,1.

⁸Cizek 1998, p. 188-189.

⁹Hiss-Aug. Gall., 6,7.

că aceasta prezintă o accentuată tentă senatorială¹⁰. Aceasta este observabilă atât în modul în care este prezentată autoritatea Senatului, nu de puține ori exagerată, precum și în felul în care sunt prezentate și judecate alte realități și probleme politice ale vremii, cum ar fi relațiile împăratului Gallienus cu Senatul sau viziunea asupra armatei ca factor de decizie¹¹. În cele ce urmează am încercat să abordăm trei aspecte ale politicii lui Gallienus, și anume: atitudinea față de creștinism, reformele realizate în domeniul administrativ și mai ales politico-militar dar și așa numita *renaștere gallienică*, pentru a putea vedea dacă acest cezar a realizat și măsuri utile, ba chiar vitale pentru securitatea și salvarea Imperiului sau a fost un împărat corupt, slab și total depășit de situație așa cum am văzut că reiese din sursele literare ale vremii.

Atitudinea față de creștinism. Spre deosebire de tatăl său Valerian¹² și de Traianus Decius¹³ (249-251), primul împărat roman care moare într-o luptă cu barbarii în anul 251 (căpetenia gotică Cniva îl ucide în lupta de la Abritus), care persecutaseră crunt creștinii de pe cuprinsul Imperiului¹⁴ impunând acestora atât sacrificiile rituale păgâne¹⁵, cât și privarea libertății de întrunire și confiscarea bunurilor respectiv a cimitirelor sub amenințarea pedepsei marțiale¹⁶ (facem referire în mod special la persecuția întreprinsă de către Valerian), Gallienus este un cezar tolerant față de aceștia acordându-le un edict în anul 260, reiterat în anul 262, prin care se pune capăt represiunilor și persecuțiilor imperiale, autorizându-se aproape oficial cultul creștin căruia îi restituie chiar și averile, cimitirele dar și lăcașurile de cult¹⁷. În acest sens, așa cum remarcă Eugen Cizek tolerarea de *facto* a creștinismului de către Gallienus a avut drept efect direct creșterea numărului de creștini, în unele orașe din Orient aceștia devenind chiar majoritari¹⁸. Reiterăm faptul că împăratul Valerian a emis două edicte anticreștine, în anii 257 și 258, al căror obiectiv declarat a fost acela de a anihila creștinii din cadrul aristocrației, adică reprezentanții elitelor creștine, fie ei senatori, cavaleri sau diferiți alți *enoriași* care dețineau funcții importante în administrația imperială¹⁹. După cum remarcă și regretatul istoric A. Husar²⁰ se pare că mobilul persecuției îl reprezenta starea prosperă a Bisericii creștine și a multora dintre creștini, într-o epocă în care Imperiul avea mare nevoie de lichidități financiare pentru a-și soluționa problemele politice, economice sau chiar sociale care amenințau dezintegrarea sa. Dealtfel istoricii ecleziastici îl consideră la fel de vinovat ca și Valerian, avându-se în vedere în mod special rațiunile economice, de persecutarea creștinilor, pe Macrian, ministrul de finanțe.

Cu privire la persecuțiile anticreștine inițiate de Traianus Decius, mulți specialiști consideră că acesta ar fi dorit eliminarea religiei creștine începând din anul 249, atunci când ordonă restabilirea păcii zeilor *pax deorum*, declarându-se în acest sens un veritabil *restitutor sacrorum*. În acest sens transmite un edict imperial tuturor locuitorilor lumii romane să ofere sacrificii divinităților tradiționale deschizându-se niște registre speciale care consemnează îndeplinirea acestor ritualuri, eliberându-se drept dovezi niște certificate numite *libelli* care să ateste îndeplinirea cerințelor imperiale impuse²¹. Numai pentru Egipt au fost descoperite doar la Alexandria 44 de libelli în cursul unei cercetări arheologice care a avut loc în 1988²²; la Antiohia sau la Cezareea sunt descoperite 22 de asemenea certificate pentru fiecare reședință în parte²³. Ce este și mai curios e faptul că evreii sunt scutiți de aceste jertfe în condițiile achitării unei suprataxe impuse pe avere, însă creștinii sunt crunt persecutați²⁴. Iată cum caracterizează Dionisie din Alexandria atmosfera din cadrul creștinilor alexandrini în momentul anunțării edictului: *Mulți din cei aleși s-au prezentat din frică, pe când alții, care erau în slujbe de stat, erau înlăturați de la locul lor de muncă și, în sfârșit, alții erau ridicați chiar de vecinii și prietenii lor. Chemați pe nume, ei se apropiau să aducă jertfele nelegiuite și necurate, unii din ei palizi și tremurând nu ca oamenii care merg să jertfească, ci ca și când ei înșiși ar fi fost victime aduse idolilor, încât erau luați în râsete batjocoritoare ale întregului popor care stătea împrejur, căci reieșea că lașitatea lor se evidenția atât în fața morții, cât și a jertfirii*²⁵. Astfel la 20 martie 250 papa Fabianus este martirizat, iar mulți alți creștini fideli împărtășesc aceeași tragică soartă. Edictul dat de împăratul Traianus Decius (249-251) a fost emis în toamna anului 249, dar persecuția efectivă a început în ianuarie 250 la Roma, în februarie la Smirna, în Cartagina și Alexandria în aprilie²⁶. În mod normal acel *libelli* era un certificat

¹⁰ Ruscu 2003, p. 189.

¹¹ Ruscu 2003, p. 189.

¹² Baslez 2009, p. 324-330.

¹³ Baslez 2009, p. 304-324; Husar 2003, p. 168-169;

¹⁴ Cizek 2002, p. 489; Rendina 2007, p. 63.

¹⁵ Baslez 2009, p. 304-324, 326-327.

¹⁶ Baslez 2009, p. 328.

¹⁷ Cizek 2002, p. 489; Husar 2003, p. 169-170; Rendina 2007, p. 63; Baslez 2009, p. 331.

¹⁸ Cizek 2002, p. 490.

¹⁹ Husar 2003, p. 169-170; Marie Françoise - Baslez 2009, p. 325.

²⁰ Husar 2003, p. 170.

²¹ Cizek 2002, p. 489.

²² Roldanus 2006, p. 12.

²³ Roldanus 2006, p. 12.

²⁴ Cizek 2002, p. 489.

²⁵ Eusebiu, VI, 41, 11.

²⁶ Baslez 2009, p. 304-324; Husar 2003, p. 168-169.

imperial prin care creștinul, aflat în cauză completa o declarație prin care oferea aceste sacrificii nu doar zeităților tradiționale, ci chiar persoanei împăratului²⁷; astfel se încălcau două percepte religioase creștine inacceptabile. Unii istorici sunt însă de părere că mulți creștini au căzut devenind astfel *lapsi* sau apostati, mulți dintre creștini considerând acea *supplicatio* adresată zeilor drept o formalitate patriotică²⁸ (creștinii din Cartagina sau Smirna), iar alții sunt de părere că sursele creștine exagerează în mod voit amploarea persecuțiilor, printre acestea numărându-se în special istoricii ecleziastici Eusebius și Lactantius, deoarece la Roma doar doi clerici au fost martirizați din cei patruzeci ai Bisericii locale²⁹. În anul 251 însă în luna aprilie persecuția lui Decius s-a oprit, edictul fiind anulat³⁰. Dar care a fost mobilul pentru care Gallienus a oprit persecuția creștinilor? Deși un răspuns categoric nu se poate oferi, suntem de părere că împăratul a oprit persecutarea creștinilor pentru a nu periclita unitatea lumii romane, și așa, amenințată de o serie de conflicte, mai mari sau mai mici, politico-militare în interior sau la granițele imperiului³¹.

Reforme realizate în domeniul administrativ și politico-militar. Excluderea senatorilor din rândurile armatei romane nu a fost inițiată de către Gallienus³², dar tăierea oricăror legături între senatori și armată în sensul îndepărtării acestora din cadrul comandamentelor militare, marca sub multe aspecte ruptura cu epoca precedentă a Principatului augusteic ca sistem de guvernare³³. Dealtfel, așa cum remarcă corect profesorul Ioan Piso³⁴ încercările principelui de a pătrunde în sfera de influență și competență a senatorilor, așa numitul *imperium* este la fel de veche ca și structura Principatului. Astfel Augustus a încredințat Egiptul încă după ocuparea sa în anul 30 a. Chr., după bătălia de la Actium din 31 septembrie 31 a. Chr., unui cavaler pe nume Aurelius Galba căruia i-a echivalat demnitatea printr-un decret imperial cu cea a unui proconsul³⁵. Astfel legiunile din Egipt vor fi comandate de prefecți nu de senatori³⁶; în vremea împăratului Commodus, Perennis, prefectul gărzii pretoriene, a încercat să pună cavaleri în locul legaților senatoriali din fruntea legiunilor din Britannia³⁷. Domnia lui Septimius Severus a fost hotărâtoare în acest sens, deoarece împăratul a numit în fruntea nou createi provincii Mesopotamia un prefect din ordinul ecvestru în locul unui prefect consular iar la conducerea celor trei legiuni partice a numit tot cavaleri³⁸. În plus întemeietorul dinastiei severilor va mai lua o măsură radicală, și anume: va numi pe locurile vacante ale provinciilor senatoriale procuratori ai fiscoiului (Finanzyprokuratoren) în locul legaților de legiune senatori³⁹.

Revenind însă la reforma lui Gallienus, A. Husar considera că aceasta a reprezentat îndepărtarea clasei senatoriale din centrul puterii politice și înlocuirea acestora cu ordinul ecvestru, în care se vor regăsi, de acum înainte, o mare parte a celor mai pricepuți înalți ofițeri și funcționari ai administrației imperiale⁴⁰. Astfel începând din anul 262 la comanda legiunilor vor fi numiți militari profesioniști, membri de marcă ai ordinului ecvestru, întâlniți în documentele epigrafice cu titlul de *vir egregius*⁴¹, dar schimbări importante vor avea loc și în cadrul guvernării provinciilor, ceea ce reprezenta principalul atu al ordinului senatorial⁴². Așa cum remarcă și E. Cizek, Aurelius Victor⁴³, singura sursă literară care face referire la această reformă atribuie cauza respectivei schimbări temerii împăratului de a vedea puterea în mâinile elitei senatoriale, pe care o considera (și în bună măsură avea dreptate) principalul adversar politic al familiei imperiale, astfel măsura instituită a urmărit diminuarea influenței politice⁴⁴. În consecință legatul de legiune va fi înlocuit de un prefect, cel mai probabil de *praefectus castrorum*, care poartă titlul onorific de *agens vice legati*, adică cel care acționează în locul legatului⁴⁵. Un exemplu de *agens vice legati* este și cel al lui Marcus Publicanus Rhenus atestat în castrul de la Potaissa și care ridică două inscripții votive, în onoarea lui Aesculap și al Hygiei și al Fortunei⁴⁶. Din

²⁷ Milne 1913, p. 76.

²⁸ Durant 2003, p. 266.

²⁹ Baslez 2009, p. 317.

³⁰ Durant 2003, p. 266.

³¹ Husar 1999, p. 184.

³² Husar 1999, p. 164-165.

³³ Husar 1999, p. 183.

³⁴ Piso 2014, p. 131.

³⁵ Piso 2014, p. 131.

³⁶ Piso 2014, p. 131.

³⁷ Piso 2014, p. 131.

³⁸ Piso 2014, p. 132.

³⁹ Piso 2014, p. 132.

⁴⁰ Husar 1999, p. 183.

⁴¹ Madgearu 2012, p. 23; Cizek 2002, p. 436.

⁴² Cizek 2002, p. 436, 437.

⁴³ Aurelius Victor, 33-34.

⁴⁴ Cizek 2002, p. 437.

⁴⁵ Cizek 2002, p. 437.

⁴⁶ Bărbulescu 2012, p. 55; Piso 2014, p. 125-129.

inscripțiile analizate ultimii *legati legionis* sunt anteriori anului 262 în Noricum, Tracia sau Arabia⁴⁷, doar Africa de nord și Asia în calitatea lor de provincii proconsulare sunt conduse de senatori⁴⁸.

În situația în care Valerian e angajat în luptele împotriva persilor care se termină tragic pentru acesta (fiind înfrânt și capturat urmare a unei trădări și supus unei sclavii rușinoase⁴⁹) de Shapur I (241-272), regele sasanid al Persiei în urma bătăliei de la Edessa din anul 259-260⁵⁰), fiul său Gallienus realizează o serie de reforme militare care au drept consecință crearea unei armate mobile, de manevră, în care un rol esențial revine cavaleriei⁵¹. Astfel în strategia romană s-a produs o transformare radicală care constă în trecerea la o defensivă elastică, de adâncime, al cărei scop nu mai era acela de a asigura în mod impermeabil securitatea și pacea cetățenilor romani, ci mai degrabă supraviețuirea imperiului perceput ca un organism teritorial unitar⁵². Așadar obiectivul general al reformelor militare ale acestui cezar a fost acela de a spori mobilitatea armatei romane prin crearea unui corp de cavalerie autonom inspirat din eficientul model persano-sasanid⁵³. Respectivul corp de cavalerie era condus de generalul Aureolus⁵⁴, de origine traco-romană iar militarii care îl formau erau subordonați direct persoanei împăratului fiind numiți *equites promoti*, respectiv *equites scutarii*⁵⁵. În privința originii lui Aureolus, P. Hugel⁵⁶, consideră că acesta era de obârșie din Dacia și că a urmat o carieră spectaculoasă parcurgând toate etapele carierei militare de la simplu soldat (*dux equitum*) la cel mai înalt grad în armata lui Gallienus. În perioada august-septembrie 268 va complota alături de alte cadre militare superioare la uciderea lui Gallienus, în timpul asediului orașului Milano, dar la scurt timp în septembrie 268 va fi înfrânt de Claudius II Gothicul (268-270) și ulterior ucis de proprii soldați⁵⁷.

Respectiva inovație strategică a fost deosebit de viabilă reprezentând prototipul noii armate care se va naște prin reformele lui Dioclețian (284-305) și Constantin cel Mare (306-337)⁵⁸ iar rezerva de cavalerie a fost instalată la Mediolanum (la jumătatea distanței dintre frontiera renană și cea dunăreană) în anul 259, sub conducerea generalului Aureolus⁵⁹. În acest sens Gallienus va crește numărul cavalerilor din legiuni de la 120 la 720⁶⁰. O altă reformă militară a prevăzut crearea unor vexilații sau detașamente de 1000 de militari fiecare recrutate din diferite legiuni pentru a fi trimise într-o serie de puncte importante, chiar vitale cum remarcă A. Madgearu, pentru apărarea Imperiului cum ar fi cazul celor de la Lychnidus sau Aquileea⁶¹, Aquincum sau Sirmium, care utiliza în calitate de bază de operațiuni pentru Pannonia și Moesia importantul nod de legătură Poetovio, situat pe drumul care lega Pannonia de Italia, în zona pe unde un atac barbar ar fi putut ataca cu sorți de izbândă inclusiv Roma⁶². Conceptul de strategie se schimbă prin transformarea defensivei dintr-una sectorială într-una bazată, pe de o parte, pe unități militare de intervenție, pe de alta, pe concentrări punctuale de trupe, în nodurile căilor de comunicație, cu precădere spre Italia⁶³. În acest context modificarea strategiei Imperiului trebuie să țină seama de apariția unei situații noi, care presupune anihilarea atacurilor pe teritoriul lumii romane, nu în afara ei, nici măcar pe limes precum în perioadele anterioare. Aceste modificări fac ca pozițiile înaintate din teritoriul inamic să își piardă valoarea strategică, în această situație găsindu-se și Dacia⁶⁴. Doar astfel ar putea fi explicată trimiterea anumitor detașamente, vexilații din legiunile dacice de la *Apulum* și *Potaissa*, respectiv legiunea *XIII Gemina* și a *V Macedonica* la *Poetovio*, în *Pannonia*, în jurul 260⁶⁵. În plus Gallienus va forma o gardă personală alcătuită din *protectores*, ofițeri tineri de elită, a căror misiune declarată era atât apărarea persoanei acestuia cât și însoțirea în campaniile militare pe care le organiza⁶⁶. Din punct de vedere epigrafic avem semnalată existența unui asemenea *protector* atestat de o inscripție de la Aïoun Sbiba, din Mauretania, unde este menționat numele unui ofițer, care din păcate nu se păstrează și care deținea funcția de *centurio leg. IIII Flaviae et protector*⁶⁷.

⁴⁷ Cizek 2002, p. 437.

⁴⁸ Cizek 2002, p. 437.

⁴⁹ Cizek 2008, p. 125; Cizek 2008, p. 124-125.

⁵⁰ Tudor 1982, p. 799; Matei 1995, p. 308-309, 338; Husar 1999, p. 182.

⁵¹ Husar 2003, p. 132;

⁵² Husar 2003, p. 132;

⁵³ Husar 1999, p. 182-183; Madgearu 2011, p. 23; Madgearu 2012, p. 22.

⁵⁴ Madgearu 2011, p. 23;

⁵⁵ Madgearu 2012, p. 22.

⁵⁶ Hugel 2003, p. 167.

⁵⁷ Hugel 2003, p. 167; Husar 1999, p. 187.

⁵⁸ Madgearu 2012, p. 22.

⁵⁹ Ruscu 2003, p. 206.

⁶⁰ Madgearu 2012, p. 22.

⁶¹ Madgearu 2011, p. 23; Madgearu 2012, p. 22.

⁶² Ruscu 2003, p. 207.

⁶³ Ruscu 2003, p. 207-208; Luttwak 1984, p. 154-159.

⁶⁴ Husar 2007, p. 121.

⁶⁵ Macrea 2007, p. 381.

⁶⁶ Madgearu 2012, p. 22, 23.

⁶⁷ Benea 1983, p. 178.

Considerăm că și din punct de vedere tactic Gallienus a fost, așa cum bine remarcă, P. Hugel, un bun tactician deoarece pe de o parte împăratul s-a folosit din plin de eficacitatea cavaleriei mobile conduse de Aureolus⁶⁸ căreia i-a permis să încorporeze vexilații din provinciile unde situația politică era relativ calmă, cum este și cazul Daciei spunem noi, pe de altă parte reducând numărul trupelor din provincie la un minimum necesar și absolut viabil al cărui scop era menținerea controlului asupra drumului imperial care lega Porolissum de Drobeta⁶⁹. În continuare același specialist remarcă efectul negativ al acestei măsuri strategice inspirate, și anume sucombarea lentă din punct de vedere economic deoarece numărul și chiar valoarea monedelor scade considerabil în perioada 258-270⁷⁰.

Renașterea gallienică. În același timp în care se realiza militarizarea structurilor instituționale, Gallienus patrona o mișcare de renaștere spirituală întemeiată pe curentul filoelenic al epocii⁷¹. În jurul împăratului și al soției sale Salonina s-a format un adevărat focar de cultură elitist, strălucit, al cărui principal exponent este filozoful neoplatonician Plotin, prieten intim al celor doi stabilit la Roma încă din anul 244⁷². Datele biografice pe care le deținem cu privire la marele filozof sunt incerte și în parte nesigure, astfel se consideră faptul s-a născut în Egipt fie în 203-204, fie în 205-206 dar locul nașterii nu este sigur, existând două variante plauzibile, Lycon sau Lycopolis⁷³. A fost discipolul filozofului Ammonius Sacca, de la vârsta de 28 de ani, când l-a întâlnit defapt, până în anul 242 când pleacă în expediția lui Gordian al III - lea în Persia pentru a cunoaște filozofia acelei puteri. După eșecul răsunător înregistrat de Gordian, care este defapt și asasinat în Mesopotamia, Plotin se stabilește la Roma, acolo unde pune bazele unei școli de filozofie și reușește, relativ facil, să intre în grațiile familiei imperiale⁷⁴ care apelează la sfaturile sale ori de câte ori este nevoie îndeplinind în acest sens rolul unui veritabil *director spiritual*⁷⁵. Este autorul unui număr de șase cărți, intitulate sugestiv Enneade, dar stilul în care sunt redactate este unul greoi publicului larg, chiar învățat, așa cum precizează și discipolul său Porfir⁷⁶.

Neoplatonismul ilustrat cu strălucire de Plotin confirmă ordinea ierarhică a societății romane tradiționale; din această perspectivă, *renașterea gallienică* este considerată un pas înainte pe calea absolutismului și teocrației⁷⁷. De altfel pe reprezentările figurate de pe un grup de medalioane cercul puterii este reprezentat de: împărat, *Sol* și *Genius Populi Romani* care devin o singură entitate⁷⁸. Astfel în jurul persoanei împăratului și mai ales al soției sale Salonina, se va forma un focar de cultură realmente strălucit. În cadrul acestui *circulus* frecventat de o serie de intelectuali elenofoni precum prefectul Romei Archesilas, retorii Nikagoras și Longinus devenit ulterior consilierul Zenobiei, sofistul Apollonius sau Herrenios Dexippos, Plotin dorea chiar edificarea unui oraș al lui Platon, în Campania, așa numitul *Platonopolis*, o cetate a filozofilor care urmau să se stabilească acolo și să trăiască după legile lui Platon⁷⁹ și astfel să constituie fundamentul unui stat creat după principiile marelui Platon⁸⁰.

Ajunși în acest moment al expunerii noastre dorim să facem și o serie de precizări despre cultul împăratului remarcabil și în timpul festinurilor și banchetelor imperiale dominate de somptuozitate. Astfel, în anul 262, când și-a sărbătorit *decennalia*, Gallienus s-a urcat pe Capitoliu, urmat de soldații îmbrăcați în togi albe, de poporul Romei și a efectuat sacrificii impresionante a 100 de boi având coarnele aurite, a 200 de oi precum și a 10 elefanți⁸¹. În arene au luptat 1.200 de gladiatori, timp în ce împăratul, îmbrăcat în toga imperială, a arătat mulțimii 200 de fiare îmblânzite⁸². Cu prilejul unor asemenea ocazii ținuta împăratului era una care vădea o extravaganță ieșită din comun, rezervată doar zeilor; astfel Gallienus își pudra cu aur părul (aurul era rezervat cu predilecție zeilor) și își puneă pe creștet o cunună radiată, împodobindu-se cu fibule și cu diferite nestemate de mare valoare⁸³. La banchete mesenii erau serviți cu struguri conservați timp de trei ani, diferite fructe rare care nu existau în acele locuri sau perioade ale anului⁸⁴. Asemenea ceremonii nu erau ceva neobișnuit pentru epoca romană, iar tocmai din acest motiv excesele lui Gallienus trebuie

⁶⁸ Hugel 2003, p. 167.

⁶⁹ Hugel 2003, p. 167.

⁷⁰ Hugel 2003, p. 167, 168.

⁷¹ Husar 1999, p. 184.

⁷² Cizek 2002, p. 436.

⁷³ Copleston 2008, p. 417.

⁷⁴ Copleston, p. 417-425

⁷⁵ Copleston 2008, p. 417.

⁷⁶ Copleston 2008, p. 417.

⁷⁷ Husar 1999, p. 184.

⁷⁸ Husar 1999, p. 184.

⁷⁹ Husar 2003, p. 158.

⁸⁰ Cizek 2002, p. 435.

⁸¹ Hiss.Aug. Gall., 8, 1-6; Cizek 2002, p. 435.

⁸² Hiss.Aug. Gall., 8, 1-6; Cizek 2002, p. 435.

⁸³ Hiss.Aug. Gall., 16, 2-4; Cizek 2002, p. 435.

⁸⁴ Hiss.Aug. Gall., 16, 2-4; Cizek 2002, p. 435.

interpretate ca ceva tipic, de etichetă, specific multor împărați romani⁸⁵. Portretele lui Gallienus, îl reprezintă adesea având privirea ridicată spre cer, ca inspirat de zei iar ochii sunt larg deschiși și supradimensionați evocând o divinitate sau măcar o putere aparte⁸⁶. Aceste caracteristici portretistice semnalate mai sus sunt evidente și pe portretele cunoscute de noi de la Fulda⁸⁷ sau capul de marmură desoperit în 1912 la Apulum⁸⁸. Monedele epocii îi reprezintă pe *Sol*, *Roma* sau pe zeița *Victoria* ca fiind însoțitori ai lui Gallienus, de multe ori *Sol* și *Victoria* se află în postura de a îi oferi stăpânului lumii ramura de laur, ca simbol al victoriei finale⁸⁹. În realitate suntem de părere că, la fel ca și în cazul altor cezari influențați de mentalitățile și cutume de tip oriental, Gallienus încerca disperat să mascheze, pe cât posibil, situația realmente critică în care se găsea lumea romană. Din acest punct de vedere trebuie remarcată propaganda monetară care îl prezintă pe împărat ca un veritabil *RESTITUTOR ORBIS*, sau apariția monedelor imperiale cu legenda *DEO AUGUSTO*⁹⁰.

În concluzie suntem de părere că Gallienus a aplicat reforme profunde, judicioase, care au avut menirea de a pregăti Imperiul pentru o nouă etapă istorică - Tetrarhia, iar din acest punct de vedere imaginea de cezar total depășit de evenimente, incapabil, apatic, desfrânat pe care o oferă sursele antice este cel puțin parțial subiectivă și injustă. Ne referim la reformele politico-administrative prin care s-au promovat în funcții cheie militari competenți, însă, de foarte puține ori, loiali persoanei împăratului. Așa cum s-a mai spus crearea cavaleriei mobile a avut rolul de a opri atacurile barbare de la granițe și revoltele uzurpatorilor din interior iar viitorul cezar Aurelian s-a folosit din plin de aceste inovații tehnico tactice pentru a elimina regatul Palmirei condus de Zenobia și Vaballathus în 274 sau secesiunea gallică din vest. E adevărat, așa cum s-a arătat, prin măsurile inițiate Gallienus a lovit puternic în puterea și autoritatea senatului, dar nici Aurelian nu se va eschiva să procedeze cel puțin la fel acesta alegând să guverneze fără Senat și promovând o serie de membri ai ordinului equestru în posturi cheie.

Abrevieri

Tyche – Tyche: *Beitrage zur Alten Geschichte Papyrologie und Epigraphik*, Viena.

Bibliografie

Surse

Aurelius Victor – Sextus Aurelius Victor, *Epitomae De Caesaribus*,. A Booklet about the style of life and the manners of the Imperatores, Translated by Thomas M. Banchich Canisius College Translated Texts, Number 1 Canisius College. Buffalo, New York , 2009, 2 -nd edition.

Eusebius – Eusebius, *The Ecclesiastical History*, vol. II, traducere de J.E. L. Oulton și H. J. Laylor, Harward, 1942.

Eutropius - Eutropius, *Breviarum ab Urbe condita*, traducere de Gh. I. Șerban, Brăila, 1997.

Historia Augusta – *Istoria Augustă*, traducere de V. Popescu, C. Drăgulescu, București, 1971.

Lucări de specialitate

Barrett 2008 – A.A. Barrett, *Caligula*, București, 2008.

Baslez 2009 – Marie-Francoise Baslez, *Persecuțiile în antichitate. Victime, Eroi, Martiri*, București, 2009.

Bărbulescu 2012 – M. Bărbulescu, *Inscripțiile din castrul legionar de la Potaissa. The inscriptions of the Legionary Fortress of Potaissa*, București, 2012.

Benea 1983 – Diona Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei. Legiunea a VII-a Claudia și legiunea a IIII-a Flavia*, Cluj Napoca, 1983.

Birley 2007 – A.R. Birley, *Hadrian*, București, 2007.

Champlin 2006 – E. Champlin, *Nero*, București, 2006.

Durant 2003 – W. Durant, *Civilizații istorice*, volumul IX. *Cezar și Hristos. Imperiul. Începuturile creștinismului*, București, 2003.

Cizek 1998 – E. Cizek, *Istoria în Roma antică. Teoria și poetica genului*. București, 1998.

Cizek 2002 – E. Cizek, *Istoria Romei*, București, 2002.

Cizek 2008 – E. Cizek, *Eutropius*, București, 2008.

Copleston 2008 – F. Copleston, *Istoria filozofiei. Grecia și Roma*, vol. I, București, 2008.

Gibbon 1976 – E. Gibbon, *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*, vol. I, București, 1976.

Gramatopol 1985 – M. Gramatopol, *Portretul roman în România*, București, 1985.

⁸⁵ Champlin 2006, p. 117-144, 145-170.; Barrett 2008, 170-185; Birley 2007, p. 240-260.

⁸⁶ Cizek 2002, p. 435.

⁸⁷ Gramatopol 1985, p. 164-165.

⁸⁸ Gramatopol 1985, p. 163-164.

⁸⁹ Cizek 2002, p. 435.

⁹⁰ Cizek 2002, p. 435.

- Husar 1999 – A. Husar, *Gesta Deorum per Romanos*, volumul I, Târgu Mureș, 1999.
- Husar 2003 – A. Husar, *Gesta Deorum per Romanos*, volumul II, Târgu Mureș, 2003.
- Luttwak 1984 – E.N. Luttwak, *The grand strategy of the roman empire from the first century A.D. to the third*, Baltimore – London, 1984.
- Macrea 2007 – M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 2007. (ediție revizuită și îngrijită de prof. Univ. Dr. Doc. D. Protase)
- Madgearu 2011 – Al. Madgearu, *Istoria militară a Daciei postromane 275-614*, Târgoviște, 2011.
- Madgearu 2012 – Al. Madgearu, *Împăratul Galerius*, Târgoviște, 2012.
- Matei 1995 – H.C.Matei, *Enciclopedia antichității*, București, 1995.
- Milne 1913 – J. Grafton Milne, *A history of Egipt under Roman Rule*, Londra, 1913 (ediția a doua).
- Piso 2014 – I. Piso, *Zur Reform des Gallienus anlaßlich zweier neuer Inschriften aus den Lagerthermen von Potaissa*, p.125-147, în: „Tyche. Beitrage zur Alten Geschichte Papyrologie und Epigraphik”, Band 29, Viena, 2014.
- Rendina 2007 – Cl. Rendina, *Papii. Istorie și Secrete*, București, 2007.
- Roldanus 2006 – Roldanus, *The Chruch in the Age of Constantine*, New York, 2006.
- Ruscu 2003 – D. Ruscu, *Provincia Dacia în istoriografia antică*, Cluj-Napoca, 2003.
- Tudor 1982 – D. Tudor (coordonator), *Enciclopedia antichității*, București, 1982.

THE POPULATION OF CONSTANTINOPOLE AND IT'S PROBLEMS DURING THE 4TH-7TH CENTURIES

Vasile Mărculeț PhD
Theodora Mărculeț

Rezumat. *Populația Constantinopolului și problemele sale în secolele IV-VII.* Rămas singur împărat al Imperiului Roman, în anul 324, împăratul Constantinus I (306-337) a decis transferarea capitalei statului din apus în Răsărit. Orașul ales drept capitală a fost vechea colonie megariană Byzantion, situat pe tărul european al Bosforului, pe Cornul de Aur. La 11 mai 337, a avut loc inaugurarea noii capitale. Orașul primește numele numele împăratului, Constantinopolis și denumire hieratică Anthousa, echivalentul grec al numelui latin Flora, numele hieratic al Tyche a Romei.

Stabilirea capitalei Imperiului Roman la Constantinopol și măsurile inițiate de Constantinus I pentru popularea orașului au condus la o creștere considerabilă a populației. Potrivit unor calcule, în secolele IV-VII, populația a cunoscut o evoluție variabilă de la circa 20.000 de locuitori în secolul al IV-lea la aproximativ 500.000-600.000 de locuitori în secolul al V-lea și în prima jumătate a secolului al VI-lea, pentru a coborî la circa 250.000 la începutul secolului al VI-lea.

Din punctul de vedere al organizării, populația Constantinopolului nu a făcut excepție față de celelate centre urbane ale Imperiului Romano-Bizantin. Viața societății romano-bizantine în secolele IV-VI a fost dominată atât la nivelul capitalei cât și al celorlalte centre urbane de acele facțiuni, cunoscute sub numele de deme, cu un pronunțat caracter social și politic, adversare declarate una alteia: a albaștrilor (Βενετοί), a verzilor (Πρασινοί), a roșiilor (Ρουσσοί) și a albilor (Λευκοί). Dintre cele patru facțiuni, demele albaștrilor și verzilor au jucat rolul decisiv la Constantinopol. Celelalte două deme le-au secondat pe primele: cea a albilor pe cea a albaștrilor, iar cea a roșiilor pe cea a verzilor. Recalcitranți și violenți, reprezentanții celor două deme au creat serioase probleme guvernării. În multe rânduri, pe parcursul secolelor IV-VII, Constantinopolul a avut de suportat manifestările lor distructive. În prima jumătate a secolului al VII-lea demele intră într-un declin ireversibil. Decăderea lor este vizibilă încă din timpul domniei lui Heraclius. Încă din timpul acestui împărat, rolul membrilor lor va deveni doar acela de a defila în cortegiile imperiale cu diferite prilejuri.

De la sfârșitul domniei lui Constantius II, respectiv după anul 360, la Constantinopol se manifestă tot mai vizibil semnele unei creșteri urbane considerabile. Aspectele care evidențiază cu pregnanță acest lucru în secolele IV-VII sunt: extinderea capacității portuare și de stocare a produselor alimentare, extinderea alimentării cu apă a orașului, realizarea unor noi ansambluri monumentale și extinderea perimetrului fortificat al orașului. Sporirea populației capitalei a determinat, în primul rând, o creștere tot mai însemnată a cantității de grâu adus din Egypt pentru aprovizionare. La începutul său, respectiv la 18 mai 332, *annona civica* stabilită de Constantinus I a fost de 80.000 de opsonia. Primirea ei era condiționată de posesiunea asupra unei case la Constantinopol. Cu organizarea transporturilor de grâu de la Alexandria la Constantinopol au fost însărcinate corporațiile de *navicularii*, care funcționau în capitală. Două secole mai târziu, în timpul domniei lui Justinianus I, sursele menționează cantitatea de 8.000.000 de măsuri necesare aprovizionării Constantinopolului.

Alimentarea cu apă a Constantinopolului s-a dovedit a fi o problemă și mai dificil de rezolvat decât aprovizionarea cu cereale. Rezolvarea ei s-a constituit în una din preocupările de bază a autorităților din toate timpurile. Un sistem de apeducte aducea apa în oraș. Extinderea neîntreruptă a orașului și creșterea masivă a populației sale au făcut ca amenajările existente în epoca întemeierii să fie insuficiente pentru a satisface necesitățile unei populații mereu în creștere. Valens construiește apeductul care-i poartă numele. Sistemul de alimentare cu apă a Constantinopolului era completat de cisternele publice și private, uneori deschise, dar cel mai adesea acoperite.

Cuvinte cheie. *Constantinopol, deme, Notitia Urbis Constantinopolitanae, annona civica, cisterne.*

Key words. *Constantinople, demes, Notitia Urbis Constantinopolitanae, annona civica, cisterns.*

Established by Emperor Constantine I the Great (306-337), the city of Constantinople was the capital of the Roman Empire, and after the definitive separation of the two parts of the Roman world of the Roman-Byzantine Empire. The decision to transfer the capital of the Eastern Roman Empire was taken by Constantine I, the emperor from *pars Occidentis*, in 324 during the battles with Licinius (308-324), his homologous from *pars Orientis*.

The foundation of Constantinople meant, rather, the establishment of a capital than a city. The festivities dedicated to the inauguration of the Roman Empire's new capital lasted for 40 days. The dedication took place on May 11th 330. The ceremony from May 11th 330 represents the act of birth of the new capital of the Roman Empire. The city receives the emperor's name *Constantinopolis* and the hieratic name Anthousa the Greek equivalent of the Latin name Flora, the hieratic name of Tyche of Rome¹.

¹ Lançon 2003, p. 106.

Population. Transforming Constantinople into the capital of the Roman Empire had significant demographic consequences to the city on Bosphorus. According to Cyril Mango's opinion, when Constantine I decided to move the capital at Byzantium, the city had 20,000 inhabitants². Settling the Roman Empire's capital at Constantinople and the measures initiated by Constantine I to populate the city, led to a considerable growth in population. The growth rhythm of the population and the number of inhabitants of Constantinople cannot be established with precision.

The lack of clear information regarding Constantinople's demographic aspects during the 4th-7th centuries made that the calculation methods of the population's number used by the specialists were different. As a consequence also the results differ. The growth of the population also determined a horizontal extension of the city. New neighbourhoods are developing outside Constantine's I walls forming the so-called "new city". At the beginning of the 5th century these ones are protected by Emperor Theodosius II with a new system of walls. The city doubles itself. Theodosius' city occupies a surface of 1,400 hectares and a perimeter of 19.5 kilometres³. *Notitia Urbis Constantinopolitane* from the 5th century mentions that on a straight line from the Golden Gate (*Porta Aurea*) to the seaside the city's length was 14,075 of Roman feet and the width of 6,150 feet which means that the city was approximately 4.2 kilometres long and 1.9 kilometres wide⁴.

Considering Louis Bréhier opinion the capital's number of inhabitants "varied during the centuries following the empire's vicissitudes"⁵. As a result concludes the French historian "in reality nothing was more instable than the number of this population because was decimated by the periodic calamities (earthquakes, plague, fires, rebellions accompanied by massacres and the immigrants came only to fill in the voids)"⁶. To calculate the population's number Louis Bréhier uses the information transmitted by *Notitia Urbis Constantinopolitanae* that registers in the city on Bosphorus a number of 322 *vici* (streets) and 4,388 *domus* (living houses) each one accommodating 25 lodgers which would mean a population over 109,000 inhabitants⁷. But the French historian considered this to be a small population affirming that in each *domus* was living large number of servants and slaves. As a result, he concludes that at the beginning of the 5th century the number of Constantinople's inhabitants "must have at least 500,000 or 600,000 inhabitants"⁸.

Some contemporary sources confirm the rapid a massive growth of the population of Constantinople at the end of 4th century. For example the sophist Themistius in one of his speeches was underlined that the fact after the rapid growth of the city's population the enclosure of Constantine I became cramped⁹.

On the basis of the 80,000 of opsonia of wheat established by Constantine I as *annona civica* for the Capital's inhabitants¹⁰, the historian Bertrand Lançon was estimating the populations of Constantinople at approximately 300,000 inhabitants in 332¹¹. Cyril Mango rejects such estimation. From his point of view the city was not capable to ensure to a population of 250,000 or 300,000 inhabitants the comfort required by living in an imperial capital¹². For Constantine's I era Stéphane Yerasimos admits a population of 100,000 to 150,000 inhabitants¹³. Michel Kaplan admits that even from the beginning of the 5th century the populations of Constantinople probably reached a number of approximately 150,000 inhabitants. In his opinion the populations of Constantinople would have reached a maximum at the beginning of Justinian's I rule. According to his opinion the capital's population would now have reached a number of 350,000 up to 400,000 inhabitants¹⁴. The same historian considers that the estimations made on the basis of the quantity of wheat sent each year from Egypt to supply Constantinople "will plead even for 600,000 inhabitants"¹⁵. For a population of 300,000 up to 400,000 had by Constantinople in the era of Justinian I, before the great plague epidemic from 541-542, says even Cyril Mango¹⁶. Louis Bréhier offers a much more impressive figure for the era of Justinian I. He sustains that Constantinople's population "would have exceeded one million persons during Justinian I time"¹⁷. In John L. Teall opinion the population of Constantinople would have reached in the 5th-6th centuries up to 250,000 inhabitants¹⁸. According to the same historian in the 400's the immigration of the inhabitants from the provinces towards the empire's capital would have

² Mango 1985, p. 19.

³ Yerasimos 2009, p. 2.

⁴ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 243; Mărculeț, Mărculeț 2015, p. col. 25.

⁵ Bréhier 1950, p. 80; Bréhier 1994, p. 71.

⁶ Bréhier 1950, p. 81; Bréhier 1994, p. 72.

⁷ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 242-243; Cf. Bréhier 1950, p. 80.

⁸ Bréhier 1950, p. 80; Bréhier 1994, p. 71.

⁹ Themistius 1832, *Orat. XIII*.

¹⁰ Piganiol 1947, p. 50; Stein 1959, p. 147.

¹¹ Lançon 2003, p. 106.

¹² Mango 1985, p. 20.

¹³ Yerasimos 2009, p. 2.

¹⁴ Kaplan 2010, p. 84.

¹⁵ Kaplan 2010, p. 84.

¹⁶ Mango 1985, p. 51.

¹⁷ Bréhier 1950, p. 80; Bréhier 1994, p. 71.

¹⁸ Teall 1959, p. 104-105.

determined a growth of the population of Constantinople to approximately 500,000 inhabitants. John L. Teall considers that under the Heraclizi the population of the empire's capital would have diminished down to 250,000 inhabitants¹⁹.

Very numerous were the floating persons. These were provincial residents with various problems, especially of juridical nature and all kind of adventurers that were massively coming to Constantinople. Emperor Justinian I took drastic measure to clean up the city of such people. Besides them there were also the militaries that were in transit towards or from the different operation theatres and even those whom, for certain periods of time, had their garrisons in the capital. Also the city surroundings were very crowded. According to Louis Bréhier in 617 the Avars would have captured approximately 270,000 prisoners from the suburban areas of Constantinople²⁰.

The distribution of the residents inside the city was very unequal. Louis Bréhier considers that *"most of the population density could be found along the Golden Horn and Propontida, in Psamathia neighbourhood, on Mese Street and around the Forums, in the area of the seven hills"*²¹. The author considers that in the 7th century *"the population was concentrated in the Blacherne palace neighbourhood included in the city by Heraclius and beyond the golden Horn in the Sykes suburbs. Instead Lykos valley whose course was subterranean was never very populated"*²².

The number of residents registered placed Constantinople through the bigger and most populated cities of the late Antiquity. The metropolis on the Bosphorus outdistanced both Rome which became a modest city as even the great metropolises of the East such as Antiochia and Alexandria but none of them had more than 200,000 inhabitants²³. Ethnically speaking Constantinople's population had a heterogeneous character. Procopius of Caesarea mentions that during the reign of Justinian I there were 70,000 barbarians settle in Constantinople. Referring to this aspect Procopius notes: *"While I am on the subject of quartering, I should not fail to mention that the householders in Constantinople had to quarter seventy thousand barbarians, so that they got no pleasure from their own houses, and were greatly inconvenienced in many ways"*²⁴. Starting with this era Constantinople becomes: *"the city where every race crowded, where every language were heard"*²⁵.

Organization. Organizationally the population of Constantinople did not make exception from the other urban centres of the Roman-Byzantine Empire. The life of the Roman-Byzantine society in the 4th-6th centuries was dominated both at the capital's level as the level of the others urban centres by those factions known as demes that had a pronounced social and political character, declared adversaries one to the other: the faction of the blues (*Βενετοί*), the greens (*Πρασινοί*), the reds (*Ρουσσοί*) and the whites (*Λευκοί*). From these four factions the demes of the blues and greens played an important role in Constantinople. The other two factions followed them: the whites followed the blues and the reds followed the greens. Even though compared to the rest of the population they were outnumbered were well organized and could influenced, sometimes decisively, the political life of the era. The place where the demes manifested themselves was, in the first place, the Hippodrome. The fact that here were communicated to the population the decisions made by the state authorities offered the demes a significant political role. Since mid-5th the transformation of the factions from sportive factions to political factions is certain. The Romanian historian Gheorghe I. Brătianu identifies in these demes some *"urban militias"* a genuine *"national guard"*²⁶. Regarding these aspects he concludes: *"Neighbourhood organizations reunited in sportive or political factions the demes were, at the same time, urban militias. [...] It is clearly that the demes were forming some kind of national guard which, on some occasions, was ensuring even the mobilization of Constantinople's population and the classification of the contingents of the armed people. [...] The permanent cadres of this national guard must not be confused with the mobilized elements that came to complete in certain exceptional occasions. This is what we clearly have to understand about the demes' registers that were still enrolling in 602 nine hundred Blue young people (plus Whites) meanwhile the Greens (plus Reds) were 1,500. There is no doubt that we are talking about permanent effectives of those regular demes' member, [...]. But, in case of danger, in the demes could be register not only people from Constantinople, friends of one or the other colour, but also villagers and refugees that where at that time in the city"*²⁷.

The political role of the demes must be understood, in the first place, through the emperors' preference for one or the other, but mostly for the green one that represented everything that was Roman. Theodosius II openly affirmed his preference for the green faction. Referring to this Ioannes Malalas registers: *"He favoured the Green faction and took*

¹⁹ Teall 1959, p. 92, 104-105.

²⁰ Bréhier 1950, p. 81; Bréhier 1994, p. 71.

²¹ Bréhier 1950, p. 81; Bréhier 1994, p. 72.

²² Bréhier 1950, p. 81; Bréhier 1994, p. 72.

²³ Kaplan 2010, p. 84.

²⁴ Procopius 1927 [1961], 23.

²⁵ Bréhier 1950, p. 84; Bréhier 1994, p. 74.

²⁶ Brătianu 1938, p. 101-118.

²⁷ Brătianu 1938, p. 115; Simocatta VIII, 7, 11.

their side in each city. In Constantinople, where they had formerly watched the races from the section on his right, he moved them and made them watch from the seats on the left, and he transferred the garrison troops who used to watch from opposite the kathisma to the Blue section, and he gave these seats, which extended over six column spaces, to the members of the Green faction. He told the prefect Kyros, "Those whom I support. I wish to watch opposite me". Then the members of the Green faction chanted in Constantinople to the emperor, "To each his own!" He sent them proclamations by his chief courier, saying, "It was to honour you that I moved you to the left of the kathisma from which I watch the races", and they acclaimed him. He gave orders that in each city the Greens should watch on the left of the officials"²⁸. Marciano supported the blues. As a response to the green's moves he emitted a decree that stipulated that for three years those were not allowed to occupy political functions. Ioannes Malalas categorically confirms this option of the emperor showing that: "Marcian favoured the Blue faction in each city. When a riot had been started by members of the Green faction, he promulgated his sacred decree and gave orders that Greens should not hold official or administrative posts for three years"²⁹. Zenon choose to support the greens. Athanasius I arisen the discontent of the two rival factions because with the hope that will neutralize them he declared himself supporter of the secondary faction of the reds. The chronicler Ioannes Malalas confirms this thing by recording: "This emperor supported the Red faction at Constantinople and took measures against the Greens and Blues everywhere when they caused disturbances"³⁰. Justinus I (518-527) was in favour of the Blues and also was Phokas (602-610). In 610 to ascend the throne, Heraclius benefited from greens support. To control and dominate the situation Justinian and Theodora tried to use the powerful divergences that were between the two factions. To reach their goal they adopted a duplicitous position in relation to the demes. Skilfully applying the Roman principle *divide et impera* they tried to control the passions that were animating the disputes between the representatives of the factions. For this purpose the emperor declared himself to be a supporter of the blues and the empress supporter of the greens. "They were playing important parts but were using their talents for a common goal", concludes the historian W. Schubart that was referring to the governance methods used by Justinian and Theodora³¹. Justinus II was firm and intransigent in relation to the demes. In 568 when those were recalcitrant the emperor was decided to repress any insubordination. According to Theophanes records: "In this year when the chariot races had been held and quarrelling was breaking out among the factions, the emperor sent proclamations to each of the factions, saying to the Blues, '*The emperor Justinian is dead and gone from among you*', and to the Greens, '*The emperor Justinian still lives among you*'. When the factions heard this, they became quiet and quarrelled no longer"³². To get rid of the turbulent elements from the capital, in 584 Maurice sent the demes to ensure the defence of the Long Wall. Referring to this measure the same Theophanes records that: "*The emperor, after leading out the palace guard and the demes from the City, ordered them to protect the Long Walls*"³³.

The categories of population represented by the two demes were completely different. The blues represented the aristocracy and the greens represented the active population formed by artisans, craftsmen, tradesmen, sailors, artists etc. Depending on the categories of population that were represented by the factions' members from Constantinople they had their living neighbourhoods. Henri Grégoire affirmed that in Constantinople the blues neighbourhoods "*were in the city's centre, nearby the triumphal path called Mese, the Saint Sophia Church and the Great Palace or in the suburban regions where we know that the aristocracy was living*"³⁴. The Greens, concludes the same historian "*were living, in general, far away from the centre, in the industrial or maritime regions; those were artisans, workers, sailors, tradesmen mostly of Syrian or Egyptian origin*"³⁵. But the demes were pretty heterogeneous socially speaking. If the manoeuvre mass of both demes was formed by poor social categories but in management the differences were significant. The blues were led by the senatorial aristocracy while the greens were led by merchants and ship-owners or manufactories owners. Henri Grégoire sustains that the rich from the blue deme, referring to these aspects "*had their clients, especially in the country side, in the surroundings of their rural or suburban residences*"³⁶. Religiously the blues were considered to be orthodox. In turn "*the green artisans, workers, sailors had their own owners, ship-owners, foremen or heads of factories that in spite of their Asian, Syrian, Egyptian origin could only be green and monophysites*"³⁷.

Recalcitrant and violent the representatives of the two demes created serious problems to the governance. Many times, during the 4th-7th centuries, Constantinople had to suffer from their destructive manifestations.

²⁸ Malalas 1986, 14, 2.

²⁹ Malalas 1986, 14, 34.

³⁰ Malalas 1986, 16, 2.

³¹ Schubart 1943, p. 43.

³² Theophanes 1997, AM 6061, AD 568/9.

³³ Theophanes 1997, AM 6061, AD 568/9.

³⁴ Grégoire 1946, p. 571.

³⁵ Grégoire 1946, p. 571-572.

³⁶ Grégoire 1946, p. 571.

³⁷ Grégoire 1946, p. 572.

In the first half of the 7th century the demes fall into an irreversible decline. Their decadence is visible since the reign of Heraclius. Since during this emperor, their members' role would be only to parade in the imperial corteges on different occasions.

Water and grains supply. Since the end of Constantius II reign, respectively after the year 360, at Constantinople are more and more visible the signs of a considerable urban growth. The aspects that show this thing are: the spread of the port capacity and of the food storages, the extension of the city's water supply, the realization of new monumental ensembles and the expansion of the fortified perimeter of the city. The increase of the capital's population determined, in the first place, a more significant growth of the wheat quantity brought from Egypt for supplying to city. At its beginnings *annona civica* settled by Constantine I was of 80,000 opsonia. For organizing the wheat transports from Alexandria to Constantinople were in charged the corporations of *navicularii* that were functioning in the capital. Two centuries later, during the rule of Justinian I, the sources mention the quantity of 8,000,000 measures necessary for supplying Constantinople. Because the wheat quantity contented in a measure is not mentioned was admitted that the respective measure was referring to the *artaba*. This had also to measurements of 3 modi and 4 and 1/5 modi, the so-called big *artaba*. Based on the little *artaba* Gheorghe I. Brătianu estimated the wheat quantity necessary for supplying Constantinople at 24,000,000 modi³⁸. Calculating by using the big *artaba* Cyril Mango showed that to the 8,000,000 measure corresponded a quantity of approximately 36,000,000 modi namely 310,000,000 liters³⁹. Because for transporting wheat, in general, were used ships with a capacity of 10.000 modi the conclusion was that to transport the entire quantity from Egypt to Constantinople were needed 3,600 ships. According to the existing information a ship with a capacity of 10,000 modi had a width of approximately 8 meters. This thing determined Cyril Mango to conclude that if in the harbour were arriving 500 ships at once to moor them was needed a quay of 4 kilometres length⁴⁰. Such necessities were complicating very much the situation because at mid-4th century Constantinople did not have port equipment for those sizes.

Until the time of Julianus Apostata the metropolis on the Bosphorus only had two old harbours with a width of 700 metres and with a dock maximum length of approximately 1,500 metres entirely insufficient for the necessities. To resolve the pressing issue in 362 Emperor Julianus took the first measures to increase the port capacity of Constantinople. Julianus will build the harbour that initially will have his name⁴¹. The Port of Julianus, called starting with the 6th century from the end of Justinus II reign, Portus Sophianon, is mentioned in *Notitia Urbis Constantinopolae* in Regio III with the name of *portus novus*⁴². It was located at Propontida at west from the Imperial Palace and from the Hippodrome at a small distance from these two. The Port of Julianus had a width of 600 metres and a pier of over 1,000 metres⁴³. According to a piece of information passed on by the poet Corippus, the Port of Julianus was protected by a pier formed of two arms (*"pars rescipit altera portum, / portum quem geminae complexant brachia ripae"*)⁴⁴. Larger than those already existent at the moment of its construction the Port of Julianus was called by Zosimus *"large harbour"*⁴⁵. Referring to its construction the Roman-byzantine historian registers that the emperor *"built a large harbour as a protection for ships exposed to the south wind, and a curved stoat leading to the harbour"*⁴⁶. The insufficiency of this harbour made necessary the arrangement, at the beginning of the 5th century, of a second harbour *Portus Theodosiacus*. Mentioned by *Notitia Urbis Constantinopolitanae* in Regio XII Portus Theodosiacus was placed in the gulf from the southern part of the isthmus. By the construction of the Theodosian Port the total capacity of the Constantinopolitan harbours reached approximately 4 kilometres of quay⁴⁷. At the beginning of the 5th century *Notitia Urbis Constantinopolitanae* registered at Constantinople a number of four harbours: Portus novus, Portus Prosforianus, Neorion and Portus Theodosiacus. To these a fifth harbour was added probably the one that is mentioned in *Notitia Urbis Constantinopolitanae* as Portus situated in Regio VI later known as Kosloskalion⁴⁸.

Another problem for the Constantinopolitan authorities, that involves the supply of the capital, was the one of the warehouses. According to the notes from *Notitia Urbis Constantinopolitanae* at the beginning of the 6th century at Constantinople were functioning six warehouses. Most of them were situated of the shore of the Golden Horn. Nearby portus Prosforianus are mentioned four of these warehouses: one for oil, *Horrea olearia*, and three for grains: *Horrea*

³⁸ Brătianu 1938, p. 133.

³⁹ Mango 1985, p. 38

⁴⁰ Mango 1985, p. 38.

⁴¹ Mango 1985, p. 39.

⁴² *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 231.

⁴³ Mango 1985, p. 39.

⁴⁴ Corippus 1836, I.

⁴⁵ Zosimus 1982, 3, 11.

⁴⁶ Zosimus 1982, 3, 11.

⁴⁷ Mango 1985, p. 40.

⁴⁸ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 234.

Troadensia, *Horrea Constantiaca* and *Horrea Valentiaca*⁴⁹. The names of the last two make us believe that were built during the rules of the emperors Constantius II and Valens. Other two warehouses are mentioned by *Notitia Urbis Constantinopolitanae* in Regio XI between Portus Theodosianus and portus novus, namely *Horrea Alexandrina* and *Horrerum Theodosianum*⁵⁰. Through its name *Horrea Alexandrina* can be putted in connection with the wheat supplies sent from Egypt to Constantinople. Last information regarding the functioning of the warehouses from Constantinople dates from mid-7th century from the period that followed after the suspension of the supply with wheat from Egypt of Constantinople.

From the hydrological point of view Constantinople's area was rich in precipitations. But the city itself did not have natural resources of water. The Lykos River had a low flow and ended through a subterranean course. The supply of Constantinople with water proved to be a more difficult problem to solve than the supply with grains. Its solving was one of the main concerns of the authorities from all times. A system of aqueducts was bringing the water into town. The uninterrupted expansion of the city and the massive growth of its population made the existing arrangements in the founding era – for instance the aqueduct of Hadrian that had a flow a little over 6,000 m³ per day – to be insufficient to satisfy the necessities of a population that was always growing⁵¹. It seems like in the time of Constantius II Constantinople was experiencing very intense the lack of water. In the *Speech XIII*, Themistios was even using the expression “*dying of thirst*”⁵². To end this situation Constantius II launched a grand program of arrangements whose finality would spread according to Cyril Mango for half a century. In 345 the emperor ordered the building of a large tank, *Thermae Constantianae*. According to the information passed by *Chronicon paschale* and by the chronicle of Marcellinus Comes, the works at the water tank were finalized only in 427, reason for which it can be encounter even under the name of *Thermae Theodosianae*⁵³.

Considerable efforts were made during the rule of Valens to realize a water adduction for Constantinople. In 368 he starts the works at an aqueduct that because of the relief had to cross in overhang respectable heights. The passing from the fourth hill to the third made necessary the construction of a structure formed of two massive and powerful stone-arcades that had a height of 26.50 metres. The construction length seems to have been of approximately 1,000 metres of which 971 metres lasted until today⁵⁴. In 373 the long-awaited water arrives into town. The water brought by Valens aqueduct was collected in a huge distribution tank that is mentioned in *Notitia Urbis Constantinopolitanae* under the name of *nymphaeum maius* situated in Regio X⁵⁵. The works at the aqueduct will last over 20 years. They were finalized in 396 by Emperor Arcadius whom had dedicated the work to his father, the former Emperor Theodosius I. For this reason in the imperial decree emitted on this occasion, included in *Codex Theodosianus* the aqueduct of Valens appears with the name of *aquaeductus Theodosiacus*⁵⁶.

The realization of the aqueduct impressed Gregorius of Nazianus whom called it “*an incredible work of the subterranean river airy at the same time (atque hoc incredibile opus, subterraneus nimirum, et aeris fluvius)*”⁵⁷. Information regarding the constructions of the aqueduct can be found in Socrates Scholasticus opera which shows that: “*And indeed it afterwards happened, that when Valens by building an aqueduct supplied the city with abundance of water, the barbarous nations made various irruptions, as we shall hereafter see. But from the event, some have explained the prediction otherwise. For when that aqueduct was completed, Clearchus the governor of the city built a stately bath, to which the name of the Plentiful Water was given*”⁵⁸. Other information can be found in the late works of Georgios Kedrenos and Ioannes Zonaras. From these the latter records: “*Now Valens used the material of Chalcedon's wall for construction of an aqueduct, which popular parlance terms “conduit,” by which he caused water to be brought to the city, in order that there be in it an abundance of water for other use and for bathing, and he named it “Valens.” The prefect of the city outfitted a Nymphaeum in the so-called Taurus, thereby demonstrating the benefits from the aqueduct*”⁵⁹.

The water supply system of Constantinople was completed by the public and private cisterns that sometimes were open but most of the times were covered. At the beginning of the 5th century *Notitia Urbis Constantinopolae* registered in the metropolis from the Bosphorus a number of four cisterns and four tanks for storing the water⁶⁰. According

⁴⁹ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 233, 234.

⁵⁰ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 237.

⁵¹ Mango 1985, p. 40.

⁵² Themistius 1832, *Orat. XIII*.

⁵³ *Chronicon paschale*, a. 427; Marcellinus Comes 1995, a. 427.

⁵⁴ Delvove 1976, p. 105.

⁵⁵ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 238.

⁵⁶ *Imperatoris Theodosii Codex*, 6, 4, 29-30.

⁵⁷ Gregorius Theologus 1858, *Or. XIII*, VI, col. 221-224.

⁵⁸ Socrates 1853, IV, 8.

⁵⁹ Zonaras 2009, XIII, 16.

⁶⁰ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, p. 242.

to Cyril Mango none of the ancient cities had so many cisterns as Constantinople. From these only the three open cisterns had a capacity of almost one million m³. Regarding the covered cisterns, of all sizes, were probably around a hundred⁶¹.

In the new part of the city the water was stored in open cisterns of large sizes that were built in the 5th century: the one of Aetius, of Aspar and the one of Saint Mokius. The cistern of Aetius was built in 424. The structure has a length of 244 metres, a width of 85 metres and a height of 15 metres with a thickness of the walls of 5.20 metres. The storage capacity was of 300.000 m³. The cistern of Aspar was built in 459. It had a square shape with the side of 152 metres and a height of 11 metres. The capacity of the cistern was 250,000 m³. The cistern of Saint Mokius was built during the rule of Emperor Anastasius I. Its capacity was of 260,000 m³. Together, those three cisterns could storage 810.000 m³ of water, respectively 810,000,000 litres of water⁶².

The subterranean cisterns were constructions of smaller sizes. They were built inside the city. The well-known remains Basilica Cistern. The edifice was probably realized in the 4th century/ In 465 was destroyed by a fire. Its only description was kept in the late opera of Georgios Kedrenos. According to the Byzantine chronicler's description it had a length of 240 feet (approximately 71 metres) and a width of 84 feet (approximately 25 metres). The roof was supported by 12 chalk columns from Troy of 25 feet (approximately 7.4 metres) tall arranged from north to south (*"imposita fuit 12 variis columnis de Troiano lapide, altis fedes 25: cac ab austri et septentrionis parte sustinebant aedificium, ad ortum et occasum fornicibus suffultum. Fuit longitudine pedum 240, longitudine 84."*)⁶³. In 532 after suppressing the Nika rebellion, were the old Basilica Cistern was, Justinian I built another cistern. The construction of Justinian had a length of 140 metres and a width of 70 metres. The 8 metres high vaults were sustained by 356 columns. The cisterns had a capacity of 88,000 m³. The Philoxenus cistern was built in the 6th century. Situated nearby Justinian's I cistern, is a construction with 224 columns. It had a capacity of 54,000 m³. A simple calculation shows that only the large cisterns, opened or covered, had a storage capacity of 950,000 m³ respectively 945,000,000 litres of water. Most likely, together with the water stored in the small cisterns, public or private, the quantity of stored water in the cisterns at Constantinople exceeded a million m³ respectively a billion litres⁶⁴.

Bibliografie

- Brătianu 1938 – G.I. Brătianu, *Études byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938.
- Bréhier 1950 – L. Bréhier, *Le monde byzantine: La civilisation byzantine*, Paris, 1950.
- Bréhier 1994 – L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, traducere N. Spinescu, București, 1994.
- Cedrenus 1838 – Georgii Cedreni, *Compendium historiarum*, in Georgius Cedrenus, Ioanis Scylitzae ope ab Immanuele Bekkero suppletus et emendatus, t. I, Bonnae, 1838.
- Chronicon paschale* – *Chronicon paschale ad exemplar Vaticanum*, recensuit Ludovicus Dindorfius, vol. I. Bonnae, 1832.
- Corippus 1836 – Flavii Cresconii Corippi Africani Grammatici, *De Laudibus Justini Augusti Minoris libri quattuor*, in Merobaudes et Corippus, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1836.
- Delvoye 1976 – Ch. Delvoye, *Arta bizantină*, vol. I, în românește de Florica-Eugenia Condurachi, prefață de V. Drăguț, București, 1976.
- Grégoire 1946 – H. Grégoire, *Le peuple de Constantinople ou les Blues et les Verts*, in „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, 90, 1946, 4, p. 568-578.
- Gregorius Theologus 1858 – S.P.N. Gregori Theologii, Archiepiscopi Constantinopolitani, *Orationes*, in Patrologiae cursus completus, Series Graeca, accurante J.-P. Migne, tomus XXXVI, Lutitiae Parisiorum, 1858.
- Kaplan 2010 – M. Kaplan, *Bizant*, București, 2010.
- Imperatoris Theodosii Codex* – *Imperatoris Theodosii Codex*, <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber16.htm>
- Lançon 2003 – B. Lançon, *Constantin cel Mare*, traducerea Gh. Lazăr, București, 2003.
- Mango 1985 – Cy. Mango, *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)*, Paris, 1985, 2004.
- Marcellinus Comes 1995 – *The Chronicle of Marcellinus*. A Translation and Commentary B. Croke, Sydney, 1995.
- Mărculeț, Mărculeț 2015 – V. Mărculeț, Theodora Mărculeț, *Constantinopolis*, fascicule separat, în *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity Ca 1500 B.C.-Ca. AD 500*, editor general M. Zahariade, Amsterdam, 2015.
- Notitia Urbis Constantinopolitanae* – *Notitia Dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum*, edidit Otto Seeck, Berolini, 1871.
- Piganiol 1947 – A. Piganiol, *Histoire romaine*. Tome IV, 2e partie: *L'Empire chrétien*, 325-395, Paris 1947
- Procopius 1927 – Procopius of Caesarea, *The Secret History [Anecdota]*. Translated by R. Atwater, New York, 1927, reprinted Michigan 1961.

⁶¹ Mango 1985, p. 42.

⁶² Mărculeț, Mărculeț 2015, col. 57.

⁶³ Cedrenus 1838, p. 610.

⁶⁴ Mărculeț, Mărculeț 2015, col. 57.

- Simocatta 1986 – *The History of Theophylact Simocatta*, A English Translation with Introduction and Notes Michael and Mary Whitby, Oxford, 1896.
- Socrates 1853 – *The Ecclesiastical History of Socrates, surnamed Scholasticus, or the advocate, comprising A History of the Church, in seven books, from the accession of Constantine, A.D. 305, to the 38th year of Theodosius II., including a Period of 140 years*, London, 1853.
- E. Stein, *Histoire di Bas-Empire*, tome I: *De l'État romain à l'État byzantin (284-476)*, Bruges, 1959.
- Teall 1959 – J.L. Teall, *The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025*, in „Dumbarton Oaks Papers”, 13, 1959, p. 89-139.
- Themistius 1832 – Themistii, *Orationes ex codice Mediolanensi*, emendatae Guilielmo Dindorfio, Lipsiae, MDCCCXXXII.
- Theophanes 1997 – *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Translated with Introduction and Commentary by Cy. Mango and R. Scott, with the assistance of G. Greatrex, Oxford, 1997.
- Yerasimos 2009 – St. Yerasimos, *Constantinople: capitale byzantine*, in „Clio. Pour découvrir le monde et ses cultures”, 2009, 6 p., https://www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/pdf/pdf_constantinople_capitale_byzantine.pdf
- Zonaras 2009 – *The History of Zonaras. From Alexander Severus to the death of Theodosius the Great*, translation by Th. M. Banchich and E. N. Lane, Introduction and commentary by Th. M. Banchich, London, New York, 2009.
- Zosimus 1982 – Zosimus, *New History*, A Translation with Commentary by R.T. Ridley, Melbourne, Camberra, 1982.

ORAȘUL-FORTĂREAȚĂ SIRMIIUM ÎNTRE ROMANI ȘI BARBARI (453-582)

Adrian N. Șovrea

Summary: *Sirmium fortress city, between the Romans and barbarians (453-582).* Sirmium, current Sremska Mitrovica city in Serbia, was the capital of the Roman province of Pannonia Secunda. It will be occupied by the Huns in 441 after an offensive of the Huns on the Lower Danube. The Huns had concluded a treaty of alliance with the Romans in 433, and they were to be foederati troops in Pannonia Secunda and Savia. But the alliance has turned against the Romans who lost control of Panonian plain. History of the town between 453-582 took place along the same lines, except in place of the Huns were Ostrogoths, then the Gepids and finally the Avars. Ostrogoths become foederati occupying Sirmium too, the Gepids are occupying the city after the Ostrogothic migration into the Italian peninsula via Moesia Prima and Dacia Ripensis, the Ostrogothic recaptures from Italy include the city, Justinian during the Reconquista returns under his authority the town, but it fails again to the Gepids, deceiving himself with their status allies, and finally the city is one of the reasons that led to the disappearance of the Gepids during the wars between Longobards –Avars and Gepids. Because the Gepid King Cunimund did not respect the promise towards the Emperor Justin II, after the Longobardo-Gepid war in 566, the Romans, supporting the Gepids in exchange for Sirmium in 567 the Gepids are conquered by the Avars, their centers of Tisa, Crasnei and Sirmium valley are occupied by the Avars, and they disappear as a political entity, their names rarely appeared in Byzantine writings. Sirmium was not only a Roman city, it was a city-fortress that lasted three years the Avar sieges (579-582), it was a commercial center straddling the trade routes that connected the north of the Balkan peninsula and the western provinces of the former, it was also the first Thracian fortress of the road that led straight to Constantinople, was the residence of a Gepid dynasty, episcopal center, and beat its own currency during Gepid occupation.

Cuvinte cheie: *Sirmium, ostrogoți, gepizi, Imperiul Roman de Răsărit, Pannonia Secunda.*

Key words: *Sirmium, ostrogoths, gepids, Eastern Roman Empire, Pannonia Secunda.*

Sirmium, actualul oraș Sremska Mitrovica, din regiunea Voivodina, Serbia, a fost capitală a provinciei romane Pannonia Secunda de pe bazinul Savei inferioare. A devenit pentru perioada migrațiilor un punct strategic pentru barbari, atât pentru controlul câmpiei Pannonice cât și de a pune presiune în zona munților Balcani asupra Imperiului Roman de Răsărit (Bizantin).

Provincia Pannonia Secunda ocupa în cadrul Imperiului Roman de Răsărit regiunile de astăzi Srem și Slavonia¹, fiind înconjurată de munții Fruška Gora, fluviul Dunărea și râul Sava². Pannonia a devenit provincie romană începând cu anul 9. Între anii 102-107 împăratul Traian (98-117) divide provincia în Pannonia Superior și Pannonia Inferior. Prima a avut capitala la Carnuntum (oraș roman situat între Viena și Bratislava), iar Pannonia Inferior inițial la Aquintum (Budapesta), apoi la Sirmium (Sremska Mitrovica). Demarcația pare a fi fost între Arrabona (Gyor) și Servitium (Gradiška, din Bosnia-Herțegovina). Mai târziu granița se mută mai spre est. Sub Dioclețian (284-305) are loc o nouă diviziune, de data aceasta fiind create patru provincii panoniene: Pannonia Prima în partea de nord-vest cu capitala la Savaria / Sabaria (Szombathely, Ungaria); Pannonia Valeria în nord-est cu capitala la Sopianae (Pécs, Ungaria); Pannonia Savia în sud-vest cu capitala la Siscia (Sisak, Croația); Pannonia Secunda în sud-est cu capitala la Sirmium. Pannonia Secunda și Savia trec în 424-425 sub autoritatea Imperiului Roman de Răsărit³.

Sirmium era un oraș, cu puternice ziduri defensive, un oraș-fortăreață. Alături de orașele Singidunum (Belgrad) și Viriminacium (Kostolac, Serbia), Sirmium a devenit un punct cheie pentru barbari, care o dată stabiliți în stepe și câmpii prielnice traiului lor, căutau să ocupe fortărețe puternice de unde să-și dezvolte strategia militară bazată pe atacuri rapide, raiduri, și să le ofere apărare în cazul unui atac inamic. Provinciile Pannonice au devenit preferatele populațiilor barbare, atât cele germanice cât și popoarele stepelor asiatice. Câmpia Pannoniei oferea acces la zonele bogate în zăcămintele de sare, aur și fier, din munții Carpați și Alpi, dar și la provinciile Imperiului Roman, iar pentru popoarele stepelor asiatice se îndeplineau condițiile perfecte pentru mediul lor de viață: câmp întins pentru creșterea animalelor de talie mare, posibilitatea de manevre rapide, ei fiind specialiști ecveștri.

Politica romanilor de a crea aliați printre barbari numindu-i *foederati* a fost o strategie utilizată încă de timpuriu în imperiu. Hunii au fost acceptați ca *foederati* în Pannonia, ca apoi aceștia să preia controlul provinciei și să pună grave probleme romanilor. Sirmium a fost ocupată de huni în 441. Bătălia de la Nedao din 454 a dus la pierderea autorității de către huni în această regiune și la apariția unor state barbare dornice de hegemonie locală, ducând inevitabil la conflicte între barbari pentru controlul câmpiei și având consecință pierderea de către romani a provinciilor panoniene, prin urmare și a Pannoniei II (Secunda) cu Sirmium.

¹ Curta 2006, p. 166.

² Pohl 1988, p. 44.

³ Madgearu 2001, p. 79.

Perioada 453-582 cuprinde evenimente petrecute de la moartea lui Attila, regele hun, până la cucerirea orașului Sirmium de către avari. Este o perioadă care se întinde pe timpul a 8 împărați, fiecare ducând o politică de echilibru la limesul dunărean unde valurile migratoare aduceau noi și noi populații, iar limesul estic al imperiului se afla într-un conflict îndelung cu perșii pentru controlul drumului mătăsii.

Împăratul Marcianus (450-457). Attila era privit cu neliniște și îngrijorare de la Constantinopol, iar moartea acestuia a fost primită cu ușurare de către împărat care avusese un vis în noaptea morții regelui hun în care „divinitatea [...] i-a arătat [...] arcul lui Attila frânt”⁴. Însă provinciile panoniene vor deveni un teatru de luptă între popoarele germanice ostrogoții și gepizii, fiecare considerându-se stăpâne de drept a acestei regiuni și vor implica în conflictele lor diverse alte populații fie ele tot germanice, dar și türrice sau sarmate.

Moartea lui Attila în 453 a slăbit imperiul hun datorită luptelor interne privind numirea hanului, iar în bătălia de la Nedao din 454 hunii sunt învinși și confederația se destramă. Orașul Sirmium revine Imperiului Roman de Răsărit⁵. Coaliția antihunică a fost condusă de regele gepid Ardarich și din ea au făcut parte gepizii, suevii, rugii, skirii și sarmații⁶; e posibil ca ostrogoții să fi luptat la început de partea hunilor, schimbând tabăra pe parcurs.

Ostrogoții erau așezați în cadrul Imperiului hun în nord-estul Munteniei (cu centrul la Pietroasele), ca după dispariția autorității hunice să cuprindă și Moldova. Dovezi sunt descoperirile de la⁷:

- Pietroasele: descoperit un tezaur;
- Chiojd: fibulă de argint cu placă semidiscoidală;
- Verguleasa (la sud de Buzău): solidus din timpul lui Marcianus (450-457);
- Roman: cercei poliedrici, pereche de fibule;
- Botoșani: bol de argint, trei lingurițe de argint, solidi emiși pe timpul lui Theodosius II (408-450, împăratul Răsăritului) și Valentinian II (425-455, împăratul Apusului).

După înfrângerea de la Nedao, urmașii lui Attila au părăsit Pannonia îndreptându-se spre stepele nord-pontice. Dacă grupul condus de Ernak, fiul cel mic al lui Attila, ocupă un teritoriu la nord de Dobrogea, alte grupuri conduse de Emnetzur și Ultzindur, care erau veri cu Attila, sunt acceptate ca *foederati* în provinciile Dacia Ripensis și Moesia Secunda. De asemenea, Ernak va deveni *foederat* în provincia Scythia Minor. Astfel, provinciile romane cuprinse între Dunăre la nord și munții Balcani la sud, au fost date de către împăratul Marcianus (450-457) acestor grupuri de huni pentru a proteja limesul Dunării Inferioare⁸. La nord de Dunăre, teritoriul Olteniei, Munteniei și Moldovei a fost părăsit de ostrogoți, fiind ocupat de un alt fiu de al lui Attila, anume Dengizich. Atât hunii de la sud de Dunăre cât și cei de la nord de acest fluviu au încercat să reocupe Pannonia, de fiecare dată fiind respinși de ostrogoți⁹.

Provinciile Panoniene împreună cu orașul Sirmium vor fi ocupate de ostrogoții conduși de Valamer (Valamir), Theodemer (Thiudimer) și Vidimer care devin *foederati*¹⁰ după tratatul încheiat cu împăratul Marcianus în 456. În urma acestui tratat ostrogoții ocupă și Sirmiumul. Iordanes spunea că ostrogoții „*locuiau în Pannonia sub regele Valamer și frații săi Thiudimer și Vidimer, în locuri diferite dar cu planuri unite*”¹¹. Prin urmare romanii îl vedeau pe Valamer ca pe liderul suprem, rege. Stăpânirea celor trei era astfel împărțită: Valamer ocupa Pannonia II (Secunda); Theodemer ocupa nordul Pannoniei Valeria, între lacul Balaton și Dunăre; Vidimer era între cei doi, adică la sud de lacul Balaton până la Drava.

Cei trei au făcut față presiunilor militare ale hunilor, retrași în stepa pontică, care au întreprins atacuri pentru recucerirea teritoriilor pierdute. Cel care le-a ieșit în cale a fost Valamer¹², care i-a învins. Bucuria victoriei a împărțit-o cu frații săi și când sosesc solii la Theodemer l-au găsit „*în casă foarte fericit. Căci în aceeași zi venise pe lume Theodoric, fiul său, de bună speranță, deși născut de concubina sa Erelieva*”¹³.

Provinciile panoniene pe timpul împăratului Leon I (457-474). Împăratul Leon nu continuă tratatul încheiat de predecesorul său cu ostrogoții. Văzând că nu mai primesc „*darurile pe care înainte le primiseră regulat de la principele Marcian*”¹⁴, liderii ostrogoților devastează Illyricum. Leon este nevoit să-și schimbe atitudinea și

⁴ Iordanes 2014, , p. 327.

⁵ Madgearu 2001, p. 79.

⁶ Madgearu 2001, p. 79.

⁷ Madgearu 2011, p. 137.

⁸ Madgearu 2011, p. 134, 138.

⁹ Madgearu 2011, p. 138.

¹⁰ Madgearu 2001, p. 79.

¹¹ Iordanes 2014, p. 335.

¹² Iordanes 2014, p. 335.

¹³ Iordanes 2014, p. 337.

¹⁴ Iordanes 2014, p. 337.

„printr-o solie trimisă, nu numai că le-a achitat dările restante, dar le-a promis că pe viitor le va trimite fără vreo discuție sau întârziere”. Pentru ca înțelegerea să fie de lungă durată, Theodemer acceptă la rugămintelor lui Valamer ca fiul său de 7-8 ani, Theodoric să fie „dat și dus ostatic principelui Leon la Constantinopol și fiindcă micul copil era drăguț și cuminte a intrat în grația imperială”¹⁵.

Întărind pacea cu romanii, ostrogoții duc o politică de hegemonie în Pannonia ceea ce deranjează populațiile vecine. Hunul Dintzic, fiu de a lui Attila, care stăpânea ca *foederat* în Câmpia Munteniei, împreună cu aliații săi „*ultinzuri, angisciri, bittugiri și bardori*”¹⁶ atacă cetatea Bassiana (actualul Donji Petrovci, din Serbia)¹⁷ aflată în posesia ostrogoților și în aval de Sirmium, fiind un punct strategic defensiv al orașului. Hunii au fost respinși, dar o altă încercare îi așteaptă pe goți împotriva suavorilor conduși de Hunimund. Prădăciunile suferite de goți în urma atacurilor suavorilor au fost răzbunate printr-un atac surpriză în urma căruia regele Hunimund cade prizonier, reușind apoi să se răscumpere. Între cele două popoare s-a încheiat o alianță iar Hunimund a fost adoptat ca fiu.¹⁸ Însă pacea nu durează. Sprijiniți de skiri (*scirorum*)¹⁹ suavii atacă din nou, iar în bătălie moare însuși regele goților Valamer. Din rândul inamicilor au pierit o mare parte a skirilor: „*încât din neamul scirilor nu a mai rămas decât numele, căci ei n-au supraviețuit să poarte rușinea, ci aproape toți au pierit*”²⁰. Războiul nu se sfârșește: Hunimund sprijinit de sarmații conduși de Beuca și Babai, din ceea ce a mai rămas din skiri, conduși de Edica și Hunuvulf, alături de gepizi și rugi, o mare bătălie s-a dat lângă râul Bolia, în Pannonia. Goții conduși acum de Theodemer și Vidimer obțin victoria și hegemonia în Pannonia după ce Theodemer a atacat și supus ținuturile suevilor și ale alamanilor care stăpâneau Alpii²¹.

Leon I menține relațiile bune cu ostrogoții. Ajungând la vârsta maturității, Theodoric este trimis de împărat pe pământurile natale „*împreună cu multe daruri*”²². Încă de la o vârstă fragedă, 18 ani, Theodoric se evidențiază ca un mare lider, cucerind ținuturile sarmaților (471)²³. Rege al sarmaților era Babai și se afla în conflict cu romanii obținând victoria asupra comandantului roman Camund. Implicarea lui Theodoric este un semn ale bunelor relații dintre ostrogoți și romani, probabil că ostrogotul a fost chemat de împărat împotriva sarmaților care ocupau Banatul și cetatea Singidunum (Belgrad). Iordanes spune că cetatea nu a fost returnată romanilor²⁴, Theodemer ocupând-o probabil împreună cu ținuturile sarmaților.

Însă ținutul panonian devine neprielnic ostrogoților. Jafurile la popoarele vecine aduceau puține prăzi, iar hrana și îmbrăcămintea începeau să le lipsească. Prin urmare cei doi lideri decid să emigreze în același an 471. Vidimer și fiul său vor emigra spre Italia, iar Theodemer cu fiul său trec la sud de Sava și Dunăre jefuind Illyricum până la Thessalonica. Moartea lui Theodemer și alegerea lui Theodoric ca rege al ostrogoților din Balcani, îl mulțumește pe împăratul Leon care îi acordă lui Theodoric titulatura de *consul titular* devenind aliat și prieten al Constantinopolului (471), iar provinciile Moesia Prima și Dacia Ripensis sunt date ostrogoților (473).

Dinastia gepidă de la Sirmium din timpul împăraților Zeno (474-491) și Anastasius (491-518). Abandonarea Pannoniei de către grupurile ostrogote oferă gepizilor șansa să ocupe Sirmiumul (472). „*Sirmium, deși teoretic făcea parte din Imperiul Roman de Răsărit, a devenit reședința unei dinastii regale gepide, alta decât cea din bazinul Tisei*”²⁵.

În privința gepizilor, după dispariția hunilor au ocupat un teritoriu din partea nord-estică a Pannoniei, la Tisa Superioară, anume regiunea administrativă Szabolcs-Szatmár-Bereg, coborând la sud de linia Tiszafüred-Hajdúböszörmény-Debrecen/Derecske²⁶, ca apoi toată zona de la nord de Mureș, Câmpia Tisei, să fie ocupată de gepizi²⁷. Existau două grupări regionale: una, între cursul mijlociu al râului Crasna până la sud de Crișul Repede; cealaltă, între râurile Mureș și Crișul Alb. Gruparea de pe valea Crasnei pare a fi izolată de centrele din Câmpia Tisei și limitează extinderea nord-estică a regatului gepid. Gruparea este limitată în sud de cursul mijlociu al Crasnei, în vest până la mlaștina Ecedea, în est până la râul Er²⁸. Pe teritoriul Ungariei un centru important s-a dezvoltat între fluviile Criș

¹⁵ Iordanes 2014, p. 337.

¹⁶ Iordanes 2014, p. 339.

¹⁷ Madgearu 2011, p. 145.

¹⁸ Iordanes 2014, p. 339.

¹⁹ Iordanes 2014, p. 341.

²⁰ Iordanes 2014, p. 341.

²¹ Iordanes 2014, p. 341-343.

²² Iordanes 2014, p. 343.

²³ Madgearu 2011, p. 144.

²⁴ Iordanes 2014, p. 343.

²⁵ Madgearu 2011, p. 144.

²⁶ Stanciu 2009, p. 211.

²⁷ Stanciu 2009, p. 210.

²⁸ Stanciu 2009, p. 211.

și Mureș. Astfel a doua grupare se leagă de acest centru. Prin ocuparea Sirmiumul apare o a treia grupare gepidă, care datorită conflictelor cu romanii și cu alți barbari va avea perioade scurte de existență și fără etape succesive.

Ostrogoții au abandonat și provinciile balcanice migrând spre peninsula italică. Migrația îi aduce pe ostrogoți în apropierea Sirmiumului iar o bătălie se dă pe râul Ulca (488/489), afluent al Savei (probabil râul Vukodraž, din Serbia)²⁹, în urma căreia regele gepid Thraustila moare pe câmpul de luptă. Peninsula italică va fi ocupată de ostrogoți. Expansiunea dinspre regiunea italică afectează din nou harta Pannoniei și a părții vestice a peninsulei Balcanice. Theodoric ocupă coasta dalmată și vestul Pannoniei, iar Thrasaric, regele gepid din Sirmium și fiul lui Thraustila, intră în conflict direct cu ostrogoții. Ocupația gepidă asupra Sirmiumului i-a sfârșit în urma acestor lupte, iar ostrogoții reocupă Sirmiumul (în anul 504³⁰). Au urmat încercări de recucerire a cetății de către gepizi așa cum reiese la Procopius: „*goții care se războiau cu gepizii lângă Sirmium se arătasă dușmănoși față de orașul Gratiana*”³¹ și un anume rege ostrogot Vitiges, care nu era dintr-un neam strălucit, și-a câștigat faima „*în luptele de lângă Sirmium, când purtase război cu gepizii*”³². Pierderea coastei dalmate a fost acceptată cu dificultate de romani, dar împăratul Anastasius acceptă încheierea unui acord (510) cu Theodoric în urma căruia administrația romană revine în Moesia Prima și în partea de est a Pannoniei Secunda până la orașul Bassiana (actualul Donji Petrovci, din Serbia)³³. Sirmium rămâne ostrogoților.

Iustin I (518-527) și domnia lui Iustinian (527-565). Pe scena politică a Pannoniei își fac apariția longobarzii. În migrația lor spre Pannonia, longobarzii i-au întâlnit pe heruli. Înainte ocupaseră țara rugilor (Austria Inferioară). Apoi „*au locuit în câmpuri deschise pe care, în limba lor barbarică, le numesc feld*”³⁴, probabil nordul Câmpiei Pannonice. Herulii erau conduși de regele Rudolf. Deși la început relațiile au fost pașnice, între cele două popoare izbucnește un război în urma căruia regele herulilor moare (507)³⁵.

În nordul Pannoniei unde ocupaseră țara rugilor și apoi teritoriul herulilor, longobarzii au ocupat și teritoriul suevilor. Relațiile cu populațiile vecine au devenit amicale datorită alianțelor matrimoniale încheiate de Wacho: s-a căsătorit cu Ranicunda (fiica regelui Turingiei), cu Austrigosa (fiica regelui gepid) și cu Salinga (fiica fostului rege herul). Două din fiicele sale, anume Wisigarda și Walderada, ambele având mamă pe Austrigosa, au fost măritate cu regi franci: prima cu Theodebert, în jurul anului 530³⁶, și cealaltă cu Cusupald, alt rege franc, recăsătorită apoi cu Garibald, membru al elitei longobarde³⁷. Florin Curta spune că Walderada s-a măritat cu Theodebald (547-555), fiul lui Theodebert.

Moartea lui Theodoric (526) slăbește puterea ostrogotă în zonă: longobarzii ocupă vestul Pannoniei (527). În anul următor, ostrogoții trebuie să le facă față gepizilor care asediază Sirmiumul, iar în aceste lupte se evidențiază viitorul rege Vitiges: „*goții care se războiau cu gepizii lângă Sirmium se arătasă dușmănoși față de orașul Gratiana, situat la marginea Illyriei. După ce se adunară la Regata, goții își aleseră rege pentru ei și pentru italoții pe Vitiges, un bărbat care nu se trăgea dintr-un neam strălucit, dar își câștigase mai înainte multă faimă în luptele de lângă Sirmium, când purtase război cu gepizii*”³⁸.

Sirmiumul va fi pierdut de ostrogoți în timpul războiului ostrogoto-bizantin care va dura din 535 până în 552, inițiat de Iustinian. „*Încă de la urcarea sa pe tronul Imperiului Romano-Bizantin, principalul țel al politicii externe al lui Iustinianus l-a constituit recucerirea de la popoarele barbare, îndeosebi germanice, a tuturor teritoriilor ce aparținuseră altădată Imperiului Roman și refacerea, prin aceasta, a unității vechiului orbis Romanus*”³⁹. Din prima etapă a războiului, Sirmium (535) și apoi toată Dalmația (536) au fost recucerite, aici murind comandantul cu origini gepide Mundus, dar și fiul său⁴⁰. „*În acest an (6032-540 n.m.) a trecut de partea romanilor Mundus, din neamul gepizilor, feciorul lui Giesm, care după moartea tatălui său se dusesse la Rigas, unchiul său după mamă și rege în Sirmium*”⁴¹. Acest Mundus avea prin urmare și origini ale unei aristocrații importante din societatea gepidă, o familie care domnea la Sirmium.

Din porturile Dalmației generalii romani vor pregăti campaniile din Italia. Gepizii revin în regiune prin recucerirea orașului Sirmium (536), bizantinii cedând-o în cele din urmă acestora în urma unui tratat de pace încheiat în 539⁴². Pentru a stopa înaintarea gepizilor Iustinian îi instalează la Singidunum (Belgrad) pe heruli (foștii aliați ai goților), iar

²⁹ Madgearu 2011, p. 144.

³⁰ FHDR II, p. 499.

³¹ FHDR II, p. 437.

³² FHDR II, p. 437.

³³ Madgearu 2011, p. 145.

³⁴ Diaconus 2011, p. 39.

³⁵ Diaconus 2011, p. 43; Curta 2006, p. 166.

³⁶ Curta 2006, p. 166.

³⁷ Diaconus 2011, p. 45.

³⁸ FHDR II, p. 437.

³⁹ Mărculeț 2007, p. 101.

⁴⁰ Mărculeț 2007, p. 116-117.

⁴¹ FHDR II, p. 601.

⁴² Șovrea 2013, p. 21.

longobarzilor le oferă Pannonia Prima (546): „*longobarzii părăsiră locurile lor strămoșești și se așezară dincoace de fluviul Istru, nu departe de gepizi. [...] Alte ținuturi din Dacia fură primite în dar de la împărat și ocupate de heruli, în jurul cetății Singidunum [...]*”⁴³.

Totuși, sub gepizi, Sirmium a avut ascensiune. Pe timpul lui Cunimund a devenit reședință, scaun episcopal și avea propria monedă, fortificația era destul de puternică ca în 567 imediat după sosirea bizantinilor să reziste unui asediu avar⁴⁴.

Tratatul de alianță dintre Audoin, regele longobard, și Iustinian oferă longobarzilor statutul de *foederati*⁴⁵, primind acceptul romanilor de a stăpâni Pannonia Prima și Valeria și o sumă importantă de bani. „*Longobarzii ajunseseră foarte aproape de gepizi*”⁴⁶ ducând la conflicte militare. În una din ele, Alboin, fiul regelui Audoin și a Rodalindei⁴⁷ (Roselinda, fiica ultimului rege turingian Herminafred⁴⁸), îl răpune pe Turismond, fiul regelui gepid Turisind. Alboin devine rege și se va căsători cu fiica regelui francilor Clotar, Clotsuinda⁴⁹. Acesta va porni din nou război împotriva gepizilor conduși acum de Cunimund.

Pierderea limesului dunărean. Împărații Iustin al II-lea (565-578), Tiberius al II-lea (578-582) și Mauricius (582-602). Confruntările militare dintre regele longobard Alboin și regele gepid Cunimund, în opinia lui Theophylact Simocatta, au început datorită răpirii Rosimunde, fiica regelui gepid, de către Alboin⁵⁰. Dar aceste conflicte au origini mult mai vechi: „*Mai înainte Dacia plătea goșilor un tribut, iar gepizii locuiau la început toți de partea cealaltă a Istrului; și atât de tare se tem de puterea goșilor, încât nici măcar n-au încercat vreodată să treacă fluviul*”. „*Gepizii stăpânesc Sirmium, îi aduc în sclavie pe romani și se laudă că vor cuceri toată Dacia*”. „*Acești tâlhari vă amintesc acum prin toate mijloacele că Sirmium și alte localități din Dacia ar fi acum pentru voi prilej și pricină de război*”⁵¹. Cele trei fragmente sunt cuvinte ale solului longobard venit la Constantinopol în anul 547 pentru a-i atrage de romani de partea lor în războiul cu gepizii care urma să izbucnească⁵².

Sirmium a rămas sub stăpânire gepidă până în 567 când sunt învinși de alianța avaro-longobardă și orașul revine bizantinilor. Alianța a fost plănuită de longobarzi după ce romanii se aliaseră cu gepizii în războiul din 566, iar acum în anul următor erau neutri. O condiție a tratatului longobardo-avar era ca avarilor să li se dea „*a zecea parte din toate patrupedele care se aflau la longobarzi și, dacă aveau să fie biruitori, pretindea jumătate din pradă și tot ținutul gepizilor*”⁵³. Gepizii sunt înfrânți și teritoriul e ocupat de avari așa cum se prevedea în tratat. Sirmiumul era acum apărat de Bonus. Pretinzând cetatea ca pradă de război, khaganul Baian, cere cetatea și primind refuzul romanului începe asediul care se încheie în anul următor (568) prin încheierea unui tratat de pace. În privința acestui tratat, khaganul Baian a ținut cont de sfatul consilierilor militari, format din războinicii săi de elită, oprind asediul Sirmiumului: „*Baian, conducătorul avarilor, a hotărât în adunare să trimită soli (la romani) spre a se înțelege cu ei în privința tratatelor*”⁵⁴.

Relațiile avaro-bizantine rămân însă tensionate, Menander Protector amintește de mai multe solii venite la Constantinopol cerând cetatea și pământul promis încă de atunci când erau în stepa pontică. Tiberius încheie la începutul domniei (578) o alianță cu Baian pentru a-i supune pe sclavinii din Muntenia. Planul are succes doar că avarii își extind hegemonia și asupra ținuturilor extracarpătice. Dorința cea veche a khaganului nu a putut fi stăvilită și în 580 pornește război așezându-și tabăra între Sirmium și Singidunum. Strategia era să izoleze Sirmiumul, iar solii trimiși de khagan la Constantinopol nu au reușit să ascundă intențiile sale, chiar dacă de doi ani romanii și avarii se aflau în relații bune: „*Primind aceste știri, împăratul a recunoscut numaidecât în mod lămurit îndrăzneala și gândurile hanului, că acesta, voind să pună mâna pe orașul Sirmium, făcea podul cu scopul de a împiedica aprovizionarea cu cele trebuitoare, pentru a lua orașul prin foame*”⁵⁵. Negocierile diplomatice au succes doar până în 582 când asediul Sirmiumului începe. Podul plănuț este pus în valoare căci „*locuitorii din Sirmium sufereau de foame cumplită și se hrăneau cu lucruri neîngăduite*”⁵⁶. Văzând cetatea izolată, iar armata sa se lupta cu perșii, neputând trimite ajutor militar la Sirmium, Tiberius cere încheierea unui tratat de pace: „*romanii să cedeze avarilor orașul, iar avarii să lase romanilor*

⁴³ FHDR II, p. 445.

⁴⁴ Pohl 1988, p. 52-53.

⁴⁵ Madgearu 2011, p. 172.

⁴⁶ Curta 2006, p. 72.

⁴⁷ Diaconus 2011, p. 67.

⁴⁸ Curta 2006, p. 167.

⁴⁹ Diaconus 2011, p. 67.

⁵⁰ Curta 2006, p. 178.

⁵¹ FHDR II, p. 447.

⁵² FHDR II, p. 447, vezi nota 50; FHDR II, p. 513.

⁵³ FHDR II, p. 513.

⁵⁴ FHDR II, p. 515.

⁵⁵ FHDR II, p. 521.

⁵⁶ FHDR II, p. 523.

mulțimea din oraș [...] aur pentru trei ani din urmă [...] banii plătiți pentru pace în fiecare an erau în sumă de aproape optzeci de mii de monede de aur”⁵⁷. Acestea erau cerințele avarilor. Populația din Sirmium, care a suferit conducerea goților și a gepizilor, a venit în fața avarilor cu teamă și teroare, așa cum stă martoră o inscripție pe o cărămidă: „*Deus adiuta Romanis*”⁵⁸.

Războaiele cu avarii și slavii îl determină pe împăratul Mauriciu să retragă administrația și armata bizantină. Sirmium ocupat de avari din 582, provinciile Panoniene sunt părăsite de bizantini⁵⁹. Autorul bizantin Teofilact Simocata amintește cu amărăciune de moștenirea grea primită de Mauriciu prin pierderea de către predecesorii săi a unui „*oraș foarte mare [...] localitatea se numea Sirmium și era oraș foarte vestit, lăudat și slăvit de romanii care locuiau în Europa*”⁶⁰. Cucerirea Sirmiumului de către avari a rămas și în memoria bizantinilor din secolul al IX-lea. Theophanes Confessor scria: „*tot în luna aceasta (mai 583 n.m.) avarii trimiseră soli la împăratul Mauriciu. Cu puțin timp mai înainte ei puseseră mâna pe Sirmium, oraș vestit al Europei [...]*”⁶¹. Deși Theophanes preia informații din Teofilact Simocata privind perioada împăratului Mauriciu este de notat impresia lăsată de avari prin cucerirea unei puternice cetăți bizantine și în același timp, aflăm că Sirmium era un oraș vestit, care cu greu a fost acceptat ca și pierdut de către romani.

Concluzii. Oașul-fortăreață Sirmium a jucat un rol semnificativ în microregiunea din sudul Pannoniei. Pentru Constantinopol era fortăreața care apăra *Via Thracica*, drumul care ducea direct la Constantinopol. Pentru barbari era „poarta” care deschidea drumul spre bogățiile Imperiului Roman de Răsărit. Punct strategic, dar după înțelegerea dintre împăratul Theodosius al II-lea și hanul Rua provinciile Pannonia Secunda, cu Sirmium, și Savia au trecut de sub autoritatea împăratului sub autoritatea hanului hun, nominal acestea erau provincii romane ocupate de o populație considerată de romani *foederati*, în realitate erau provincii pierdute de romani și ocupate de o autoritate barbară. Un alt semnal al importanței acestei fortărețe sunt conflictele dintre barbarii post-huni, conflicte care s-au menținut până ce adversarul a fost anihilat sau a părăsit regiunea. Așa au fost războaiele ostrogoto-gepide, longobardo-gepide și în final avaro-romane. Tratatul de pace care se încheiau și erau adesea mijlocite de romanii de la Constantinopol aveau mereu în contracte ocuparea Sirmiumului, precum au fost pe timpul împăratului Marcianus, Iustinian sau Tiberius. Autorii antici au evidențiat importanța acestuia așa cum vedem la Teofilact Simocata în *Istorie*: „*localitatea se numea Sirmium și era oraș foarte vestit, lăudat și slăvit de romanii care locuiau în Europa*”.

Dar oare orașul era părăsit de populația romană, erau cu toții anihilați sau acceptau ceea ce se întâmplă și își vedeau de treburile lor mai departe sub autoritatea unui alt conducător? La Priscus Panites putem observa relația barbar-roman sub ocupația barbară într-o conversație a sa cu un fost negustor grec aflat sub autoritatea hunilor la Virminacium. Acesta, înainte de venirea hunilor, ducea un trai îmbelșugat, dar și-a pierdut toată averea după ce orașul Virminacium a căzut sub huni. El a intrat sub porunca unui nobil hun după ce Attila și-a luat prizonierii mai înstăriți. A participat la războaiele hunilor cu romanii, având un câștig consistent de pe urma războiului, însă conform legii hune l-a dat tot stăpânului său care i-a redat libertatea. A ales să se căsătorească cu o femeie barbară și să rămâne sub legile barbare, mult mai amabile față de cele romane: „*socoate starea de acum mai bună decât cea de mai înainte, deoarece străinii care rămân la scîi în urma războiului își petrec viața în liniște, fiecare se bucură de ceea ce are și nu supără pe nimeni*”⁶². În schimb sub autoritatea romană nu aveau voie să poarte armă, dacă erai soldat trebuia să suporti răutățile comandantului, birurile erau grele, legile nu erau la fel pentru toți, puteai scăpa de lege dacă aveai bani. Așa vedea un roman luat prizonier de barbari și care și-a câștigat libertatea după legile lor, contrastul lumilor barbare și romane. Panites a adus contraargumente la cele spuse de negustorul grec, pe care le-a acceptat însă concluzionând că „*statul și legile romane sunt bune, numai conducătorii nu mai sunt înțelepți ca altădată și le-au stricat*”⁶³.

Așa cum spune și Madgearu „[...] nefăcând agricultură, stăpânii barbari aveau nevoie de supuși care să cultive pământul”⁶⁴, barbarii aveau nevoie de populația locală pentru a stăpâni regiunea ocupată. Viața lor nomadă bazată pe o economie de pradă nu le permitea o acomodare imediată la cea sedentară care presupune construirea unui sistem defensiv bazat pe fortificații, o economie de piață și o societate împărțită pe clase fiecare cu un rol precis. Barbarii vizau să ocupe teritorii cu orașe romane care aveau ziduri de apărare și un teren agricol prielnic.

⁵⁷ FHDR II, p. 523

⁵⁸ Pohl 1988, p. 52-53.

⁵⁹ Madgearu 2001, p. 79-80.

⁶⁰ FHDR II, p. 531.

⁶¹ FHDR II, p. 603.

⁶² FHDR II, p. 267.

⁶³ FHDR II, p. 269.

⁶⁴ Madgearu 2001, p.80.

Bibliografie

Izvoare

FHDR II – *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol. II, București, 1970.

Iordanes 2014 – Iordanes, *Getica. De origine actibusque getarum. Despre originea și faptele geților*, ediție îngrijită de Gabriel Gheorghe, București, 2014.

Diaconus 2011 – Paulus Diaconus, *Istoria longobarzilor*, ediție îngrijită de Emanuel Grosu, Iași, 2011.

Istoriografie

Curta 2006 – Fl. Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Târgoviște, 2006.

Madgearu 2001 – Al. Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj Napoca, 2001.

Madgearu 2011 – Al. Madgearu, *Istoria militară a Daciei post-romane 275-614*, Târgoviște, 2011.

Mărculeț 2007 – V. Mărculeț, *Justinianus I. Caesar roman și suveran creștin*, Mediaș, 2007.

Pohl 1988 – W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.*, München, 1988.

Stanciu 2009 – I. Stanciu, *Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V-VII p. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României*, în „Ephemeris Napocensis”, XII, 2009.

Șovrea 2013 – A.N. Șovrea, *Prima perioadă avară în bazinul carpatic (567-626)*, în „Alt-Schaessburg”, 6, 2013.

Fig. 1 Orașul roman Sirmium (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cd/Maketa_Sirmijuma.JPG)

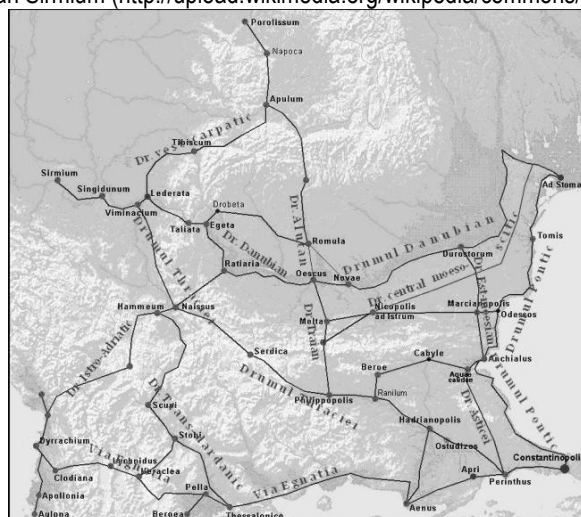

Fig. 2 Drumurile romane balcanice (<http://soltdm.com/>)

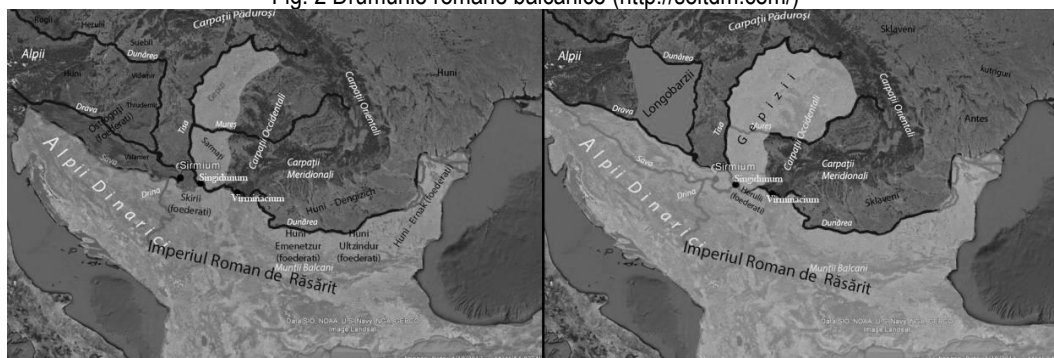

Fig. 3 Hărțile reprezintă două perioade: 458-469 și 536-567

ÎNCEPUTURILE POLITICII BENEFICIALE ALE PAPALITĂȚII DE LA AVIGNON ÎN DIECEZELE DIN ESTUL UNGARIEI. PAPA IOAN AL XXII-LEA ȘI EPISCOPIILE DE TRANSILVANIA ȘI ORADEA

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract. *The beginnings of the beneficial policy of the Avignon papacy in the dioceses in Eastern Hungary. Pope John XXII and the dioceses of Transylvania and Oradea.* The involvement of the French popes in the bishopric of Transylvania and Oradea focused on the appointments made in the cathedral chapter. Thus, the popes of Avignon appointed canons, chapter dignitaries (provosts, cantors, lecturers etc.) as well as archdeacons. The first pope to appoint a canon in the cathedral chapter of Alba Iulia was John XXII in 1320. This pope appointed eight canons. In the granting of ecclesiastical benefits in the diocese, the following factors were involved: the pope, as the supreme power (who granted or confirmed) various ecclesiastical positions and the Hungarian political personalities belonging to the central government (king, queen, the judge of the court etc.) or to the local one (the voivod of Transylvania). The benefits granted in the church of Transylvania were given by the pope as a result of a request or of a wish from the part of various highly regarded personalities who desired to reward in their way the most loyal servants. Thus, the canonship or archdeaconship received was to become a reward for the fidelity towards the person asking for the pope's benefit. Similarly to the situation in the bishopric of Transylvania, the first appointment of a canon in the diocese of Oradea took place on July 2nd 1320, being made by pope John XXII. This pope appointed nine canons in Oradea, registered in the documents issued by the pontifical chancery.

Cuvinte cheie: papalitatea de la Avignon, politică beneficală, dieceză, Transilvania, Oradea, papa Ioan al XXII-lea.

Keywords: Avignon papacy, beneficial policy, diocese, Transylvania, Oradea, pope John XXII.

Preliminarii. Scopul principal al acestui studiu este să prezinte și să investigheze începuturile implicării papilor de la Avignon în diecezele de Transilvania și Oradea. Începând cu secolul al XIV-lea diversele oficii ecleziastice majore (episcopale, abațiale) sau minore (de la simple posturi de preot paroh până la demnitățile capitulare) au fost oferite de papii francezi la cererea unor autorități civile sau ecleziastice unor clerici, care se aflau în anturajul sau sub influența acestora. Beneficiile ecleziastice puteau fi solicitate și în nume propriu, în acest caz fiind vorba de clerici săraci (*pauperes*). Așadar, politica beneficală a papalității este un drept al suveranului pontif care se referă la distribuirea funcțiilor ecleziastice fie în caz de numire, fie de confirmare. Din punct de vedere canonic, politica beneficală are la bază doctrina *plenitudo potestatis*, potrivit căreia pontiful roman are în cadrul Bisericii deplinătatea puterii¹. Politica beneficală a început să fie codificată în anul 1265 prin decretala *Licet ecclesiarum* elaborată de papa Clement al IV-lea. În timpul perioadei avignoneze (1305-1378) politica beneficală a papalității s-a dilatat la cote maxime, fiind unul dintre mijloacele de guvernare a Bisericii. Este important de subliniat faptul că această politică a fost una de factură capilară și universală, papii francezi aplicând-o în toată *Christianitas*, din diecezele de pe teritoriul regatelor iberice până în estul Ungariei (cazul diecezelor de Transilvania și Oradea) și din diecezele engleze până la cele din Regatul Siciliei. Diecezele de Transilvania și Oradea, parte a arhidiecezei de Kalocsa, au fost și ele cuprinse de acest fenomen începând cu secolul al XIV-lea. Din păcate istoriografia românească a reflectat mai puțin asupra acestui capitol de istorie ecleziastică, deși la nivel european el este destul de bine reprezentat².

După o vacanță de doi ani (1314-1316), pe tronul Sf. Petru a venit în 1316 cu ajutorul regelui Filip al V-lea al Franței, cardinalul-episcop de Porto, Jacques Duèze, care și-a luat numele de **Ioan al XXII-lea** (1316-1334). Noul papă s-a născut în 1244 la Cahors, într-o familie bogată, tatăl său, Arnaud d'Eusse fiind senior de Saint Félix en Quercy. Jacques a fost un erudit cu studii de drept canonic și civil la universitățile din Montpellier și Orléans, obținând la ultima titlul de doctor *in utroque iure*³. Ulterior a studiat teologia la Universitatea din Paris, însă nu și-a finalizat aceste studii. Ioan al XXII-lea este considerat cel mai important papă din perioada avignoneză și arhitectul administrației papale centralizate. Datorită abilităților sale, în 1308 Carol al II-lea de Anjou, regele napoletan, l-a numit cancelarul său pentru regiunea Provence. Cariera sa ecleziastică a debutat cu postul de canonic în cadrul capitulului Saint-Front din Périgueux, iar apoi canonic al capitulului catedral din Albi. Devine arhidiacon de Sarlat și decan al capitulului catedral din Le Puy. În 1300 Jacques este numit episcop de Fréjus, iar din 1310 episcop de Avignon⁴. În această ultimă calitate a intrat în cercul restrâns al Curiei Apostolice, stabilită deja în orașul de pe Ron. Viitorul papă este numit de Clement al V-lea șeful

¹ Bagliani 2001, p. 93-97.

² Din vasta bibliografie europeană consacrată acestui domeniu amintim următoarele titluri: Caillet 1975, *passim*; Bousquet 1994-1995, p. 101-111; Erdmann 2006, *passim*; Díaz Ibáñez 2010, p. 63-84;

³ Sintagma doctor *in utroque iure* descrie o persoană, care a obținut titlul universitar de doctor, atât în drept civil, cât și drept canonic.

⁴ Kelly 1988, p. 214.

Cancelariei pontificale. În cadrul consistoriului din decembrie 1312 episcopul de Avignon a fost creat cardinal-preot de San Vitale, iar din 1313 cardinal-episcop de Porto și Santa Rufina. A întreținut relații cu amicale cu regele Franței, Filip al IV-lea cel Frumos.

Una dintre preocupările constante ale lui Ioan al XXII-lea pe durata pontificatului său a fost politica beneficală. Pontiful a completat legislația canonică în materie, emitând în 1316 constituția apostolică *Ex debito*, prin care și-a rezervat numirea în toate beneficiile arhiepiscopale și episcopale, abații, biserici regulate în care deținătorul a fost numit printr-o alegere canonică, priorii, prebende și alte beneficii legate sau nu de sarcina păstoririi sufletelor. Aceste beneficii erau declarate vacante la scaunul apostolic prin moartea, depunerea, privarea, respingerea unei cereri, renunțarea, mutarea, consacrarea de către pontif a deținătorului unei astfel de demnități. De asemenea, Ioan al XXII-lea și-a rezervat beneficiile vacante ale prelaților numiți de papă, precum și cele ale cardinalilor și ale oricăror persoane, inclusiv clerici inferiori, care erau legate de Curia Apostolică, indiferent dacă acestea mureau în timpul serviciului curial sau nu. Papa și-a rezervat și beneficiile vacante din timpul pontificatului lui Clement al V-lea, care nu au fost încă distribuite⁵. Practic, prin constituția *Ex debito*, Ioan al XXII-lea și-a rezervat numirea în majoritatea beneficiilor majore sau minore, din Occidentul medieval⁶. O altă prevedere a constituției *Ex debito*, a fost abolirea excepțiilor acordate de predecesorii săi, Grigore al X-lea și Bonifaciu al VIII-lea. Acești pontifi au permis bisericilor locale să desemneze un titular într-un beneficiu, care nu era distribuit în termen de o lună de la data vacanței. În textul acestei constituții apostolice se afirmă că măsurile luate de papă în vederea extinderii rezervării beneficiilor sunt necesare pentru reforma Bisericii și eliminarea abuzurilor, dar pe de altă parte se observă marea putere, care se concentra în mâna suveranului pontif, fapt codificat de însăși textul actului⁷. *Ex debito* a fost un punct de cotitură în evoluția politicii beneficale. Până la acest act cazurile de beneficii vacante *apud Sedem Apostolicum* erau destul de rare, iar bisericile locale nominalizau titularii acestora. Începând cu *Ex debito*, presiunea papală asupra episcopilor și capitulurilor s-a accentuat considerabil, în sensul privării acestora de dreptul de a face desemnări beneficale.

Al doilea document despre controlul beneficiilor ecleziastice emis de Ioan al XXII-lea a fost constituția *Execrabilis* (21 noiembrie 1317), prin care papa a dorit să elimine abuzurile legate de deținerea simultană a mai multor beneficii, care aveau sarcina păstoririi sufletelor⁸. Pontiful dorea limitarea acestei practici, deoarece, în cele mai multe cazuri, aceste beneficii se aflau la mare distanță unul față de altul sau erau localizate în regate diferite. Ioan al XXII-lea a decretat că deținerea simultană a două sau mai multe beneficii, demnități și parohii cu păstoria sufletelor, este începând cu acel moment necanonică. Singurele două excepții tolerate de papă erau în cazul cardinalilor și a fiilor de regi. De o importanță deosebită era excepția acordată cardinalilor. Aceștia dețineau poziții importante la Curie. Cu cât era mai importantă funcția, cu atât ea necesita un venit mai mare pentru a face față cheltuielilor reclamate de respectivul oficiu bisericesc. Astfel, în cazul cardinalilor era nevoie de mai multe beneficii, care trebuiau să susțină din punct de vedere financiar, demnitatea curială. Pontiful mai folosea beneficiile luate de la cei care dețineau mai multe astfel de posturi pentru a crește veniturile membrilor curții pontificale, mai ales apropiați și rude⁹.

Ioan al XXII-lea a desăvârșit opera legislativă în materie de politică beneficală a predecesorilor săi, aducând în rezerva papală majoritatea beneficiilor ecleziastice. Această politică a avut un dublu rol, de a regularizarea practicile în acest domeniu și de a obține venituri. Prin intermediul acestei legislații, bisericile locale își vedeau anulat dreptul de a face propriile desemnări în beneficiile ecleziastice.

Scopul politicii beneficale a papilor de la Avignon a fost pretenția de autoritate supremă asupra bisericilor locale (naționale). În acest mod papii doreau să instituie o guvernare ecleziastică centralizată. Această politică era însă, una anacronică, deoarece în secolul al XIV-lea puterea principilor laici s-a întărit considerabil la nivel european, fapt care a generat numeroase conflicte cu Biserica. Distribuția beneficiilor ecleziastice a fost o fațetă a disputei pentru influență dintre papi și regi, deoarece acestea aveau o profundă latură politică¹⁰. De cele mai multe ori cei care primeau diverse beneficii (canonice sau alte demnități ecleziastice) îndeplineau și funcții politice sau administrative pentru rege, marii nobili, episcopi sau chiar pentru papă. Regatul Ungariei nu a făcut excepție de la acest mecanism, integrându-se perfect în cadrul general european.

Politica beneficală a papalității în Ungaria este una dintre multiplele ipostaze ale relației dintre regatul central-european și Sfântul Scaun. Această politică poate fi reconstruită pe baza documentelor de recomandare într-un anumit beneficiu elaborate de cancelaria papală. Actele respective conțin informații relativ succinte despre cel gratificat cu un beneficiu bisericesc: numele, patronimul, statutul clerical, precum și dieceza de unde provenea¹¹. Analiza acestor

⁵ Mollat 1912, p. 389.

⁶ Diaz Ibañez 2010, p. 66.

⁷ Diaz Ibañez 2010, p. 298.

⁸ Diaz Ibañez 2010, p. 300.

⁹ Diaz Ibañez 2010, p. 301.

¹⁰ Bousquet 1994-1995, p. 102.

¹¹ Bousquet 1994-1995, p. 104.

documente relevă faptul că beneficiile eclesiastice erau distribuite unor persoane, care aveau deja unul sau chiar mai multe beneficii, cu alte cuvinte cel numit nu era novice în cariera eclesiastică. Se practica pe scară largă cumulul de beneficii, cei numiți cerând expres papei îngăduința de a păstra și beneficiile sau beneficiul dobândit anterior. Cel care obținea două beneficii care implicau și păstoria sufletelor, trebuia să renunțe la unul. Acest sistem nu era perfect, au existat numeroase abuzuri, prevederile dreptului canonic fiind total ignorate. Astfel, în 1368 *Michael Nicolai Petri de Glumuthe*, de origine nobilă, primește o grație expectativă pentru o prebendă de canonic și o demnitate eclesiastică, deși avea doar 10 ani¹².

Intervenția papală în cadrul diecezelor din Ungaria ținea cont de două aspecte ale geografiei eclesiastice: apropierea diecezei respective de Sfântul Scaun și mărimea ei. Dacă ne referim la primul aspect, cea mai apropiată dieceză a Ungariei de Scaunul apostolic a fost dieceza de Zagreb. Aici politica beneficală a papilor a fost una intensă, dar la fel s-a întâmplat și în Transilvania, cea mai îndepărtată dieceză, dar una dintre cele mai mari. Pe de altă parte clericii din dieceza de Zagreb au îndeplinit mai multe misiuni pentru Scaunul Apostolic. Astfel, colectorul papal, Petru al lui Gervasiu a utilizat canonici ai capitlului catedral din Zagreb pentru a trimite banii colectați din Ungaria, din portul Zengg (Senj, Croația) până la Veneția, de unde prin intermediul companiilor bancare venețiene ajungeau la Camera Apostolică¹³.

Cei mai mulți dintre canonicii numiți de papii francezi erau apropiații unor personaje bisericești și laice foarte influente, fiind descriși ca *familiaris*, capelani sau clerici *iubiți* ai respectivelor persoane. De multe ori un serviciu la curtea regală era o cale sigură de dobândire a unui post eclesiastic (cel mai adesea canonicat), dacă intervenea regele, regina sau fratele regelui Ungariei. Înalta ierarhie a Ungariei a intervenit pe lângă papă pentru a-și impune apropiații într-un post de canonic. Astfel, Ioan de Gara, episcop de Veszprém (1346-1357) a intervenit pentru 12 dintre clericii din subordinea sa, trei dintre aceștia fiindu-i nepoți. Ștefan Bűki, episcop de Cenad (1343-1344), iar ulterior arhiepiscop de Kalocsa (1345-1349), a ajutat cinci dintre clericii săi și alte patru persoane să obțină beneficii eclesiastice¹⁴. Cei doi episcopi au obținut respectivele beneficii pentru clericii din subordinea lor, deoarece se aflau la Avignon, ca soli ai regelui Ungariei. De-a lungul întregii perioade a papilor de la Avignon, marii baroni ai Ungariei au intervenit deseori pe lângă pontifi francezi pentru a obține beneficii eclesiastice pentru apropiații lor. Din rândul acestora s-a remarcat familia Lackfi, una dintre cele mai influente din Ungaria secolului al XIV-lea. Astfel, Dionisie Lackfi, episcop de Zagreb (1349), Nicolae Lackfi, comite de Zemplén și Andrei Lackfi, voievodul Transilvaniei, au ajutat patru rude, trei clerici din anturajul lor și alte trei persoane să obțină posturi eclesiastice¹⁵. O altă categorie de intervenții pe lângă pontifi francezi venea din partea fețelor regale. Menționăm aici demersurile celor doi regi angevini (Carol Robert și Ludovic I cel Mare). Alte intervenții s-au consemnat din partea lui Andrei de Anjou, fiul lui Carol Robert, pentru capelanul său, *Nicolaus Nicolai* de Zagreb, reginei Franței, Clementa, care între 1325-1326 a intervenit pentru Ladislau al lui Tyba, capelanul regelui ungar și pentru *Simonus*, fiul lui Simion, comitele secuilor, care era capelanul ei. Robert de Durazzo, prinț din casa regală a Siciliei a ajutat patru clerici ungari să obțină beneficii, în semn de mulțumire pentru că l-au ajutat în perioada cât a fost prizonier în Ungaria (1348-1353)¹⁶.

Au existat numeroase cazuri în care fii unor mari demnitari ungari au ocupat posturi cheie în ierarhia eclesiastică a Ungariei. Din rândul acestora menționăm: Ladislau de Zsámbok, fiul palatinului, Nicolae de Zsámbok, a fost episcop de Veszprém (1358-1372), iar Mihail de Szécsény, fiul voievodului Transilvaniei, Toma de Szécsény, a fost episcop de Vác (1342-1362)¹⁷.

Papii de la Avignon au dus o politică extrem de centralistă, dorind și reușind să concentreze în mâna lor numirile în orice beneficii eclesiastice. Acest sistem a fost extins asupra întregii Biserici Romane, cuprinzând și Ungaria și pe cale de consecință și Transilvania. Acest proces a fost unul gradual. Regulile inițiale de atribuire a beneficiilor stipulau, în legătură cu cele majore (episcopate și abații) că alegerea în aceste funcții este atributul capitlurilor. În ceea ce privește numirea în beneficiile minore (canonicate și arhidiaconate), aceasta cădea în sarcina episcopilor, patronilor laici sau eclesiastici. Treptat din secolul al XIII-lea papalitatea începe să se interpună în acest sistem în două forme: fie pentru a confirma diferiți candidați, fie pentru a favoriza propria clientelă, însă pentru perioada mai sus menționată aceste intervenții nu constituiau decât o excepție de la regula generală¹⁸.

Ioan al XXII-lea și episcopia Transilvaniei. Politica beneficală a papalității de la Avignon în Transilvania a debutat destul de devreme în timpul papei Clement al V-lea, primul papă din perioada avignoneză. Acesta

¹² Bousquet 1994-1995, p. 105.

¹³ Bousquet 1994-1995, p. 106.

¹⁴ Bousquet 1994-1995, p. 108.

¹⁵ Bousquet 1994-1995, p. 109.

¹⁶ Bousquet 1994-1995, p. 110.

¹⁷ Bousquet 1994-1995, p. 111, nota 22.

¹⁸ Caillet 1975, p. 22.

I-a trimis în Ungaria, în calitate de legat *de latere*, pe cardinalul Gentile di San Martino ai Monti, membru al Ordinului Franciscan. Personalitate marcantă a Bisericii de la începutul secolului al XIV-lea, cardinalul s-a remarcat printr-o bogată activitate de mecenat. La ordinul său s-a construit capela Montefiore din Biserica San Francesco din Assisi, unde pictorul Simone Martini a executat o serie de fresce, care prezintă viața Sf. Martin de Tours¹⁹. Cronicarul medieval Johannes de Thwroc consemna venirea în Ungaria a cardinalului Gentile, în calitate de reprezentant al papei, cu puteri depline: *Frater Gentilis, tituli Sancti Martini in montibus presbyter Cardinalis, de ordine Fratrum minorum, ex auctoritate summi Pontificis plenaria, anno Domini MCCCVIII*²⁰. Cardinalul Gentile este pomenit și în opera umanistului Antonio Bonfini, care relatează: *Interea Legatus alius apostolicus advenit, Cardinalis profecto gravissimus & consilii ac virtutis compos non mediocris, cui Gentili nomen erat*²¹.

Cardinalul Gentile a primit din partea papei, la 8 august 1306, dreptul să numească în diferitele demnități și beneficii din Biserica Ungariei²². Prin acest gest papalitatea intra în mod efectiv și direct în viața ecleziastică a Ungariei, Clement al V-lea inaugurând cu acest prilej o politică urmată îndeaproape de toți urmașii săi de la Avignon, mai puțin Benedict al XII-lea. Fie că era vorba de episcopate, de un canonicat sau arhidiaconat, orice numire într-un beneficiu sau funcție ecleziastică, trebuia să aibe girul Sfântului Scaun²³.

Cu scopul de a readuce la disciplina canonică în provincie de Kalocsa, cardinalul Gentile a poruncit într-un document emis la 30 mai 1308 la Spoleto, arhiepiscopului, să nu mai facă numiri în demnitățile bisericești din Ungaria, precizând că numai el are acest drept²⁴. Cardinalul Gentile oprea cu fermitate pe orice ierarh să dispună de beneficiile libere sau să numească pe cineva în ele, aceste funcții fiind păstrate pe seama legatului apostolic. Astfel, prin decizia cardinalului toate beneficiile ecleziastice din arhiepiscopia de Kalocsa intrau sub control papal, prin intermediul legatului *de latere*. Arhiepiscopul nu mai deținea controlul asupra acestora, orice numire fiind de competența Sfântului Scaun. Această decizie afecta și episcopia Transilvaniei, în calitatea ei de sufragănă a arhiepiscopiei de Kalocsa. Referitor la chestiunile ecleziastice, Gentile a anulat numirile în demnitățile bisericești, făcute fără dispensa specială a papei, la 4 decembrie 1308²⁵. Așadar, considerăm că primele tendințe în politica beneficală a papilor de la Avignon în Transilvania au apărut în timpul pontificatului lui Clement al V-lea, prin intermediul legatului Gentile. Chiar dacă nu s-a operat nicio nominalizare directă într-un beneficiu, legatul *de latere* a impus un control al demnităților ecleziastice din arhiepiscopia de Kalocsa.

Ioan al XXII-lea a continuat și amplificat politica predecesorului său Clement al V-lea. Astfel, pontiful francez și-a rezervat dreptul exclusiv de a-i numi pe episcopii de Győr, Oradea, Pécs și Transilvania. Prin decizie papală i se interzicea arhiepiscopului de Kalocsa și canonicilor *acelei biserici, pe oricare și pe fiecare din ei, precum și pe acela sau pe aceia de care se știe că țin de drept sau după obicei, dimpreună sau deosebit, alegerea, punerea candidaturii sau orice altă hotărâre, ca să nu cuteze în niciun chip să purceadă la alegere, propunere sau numire ori să ia orice altă hotărâre privitoare la acea biserică*²⁶. Papa preciza cu fermitate *păstrăm [...] prin autoritate apostolică numirea la acea biserică [...] pe seama noastră și a scaunului apostolic*²⁷. Acest document a fost emis din cancelaria din Avignon la 8 octombrie 1325 și reprezintă, după opinia noastră, actul program al papalității avignoneze, față de episcopia Transilvaniei. Papa se substituia astfel, capitolului din Alba Iulia în alegerea și numirea celei mai importante persoane ale diecezei, episcopul. Era ignorată și subordonarea canonică a episcopiei de Alba Iulia, față de arhiepiscopia de Kalocsa, papa asigurându-și un rol preeminent, care făcea ca provincia ecleziastică transilvană să depindă direct de Sfântul Scaun. Această implicare nu a fost vizibilă numai la nivelul numirilor episcopale, ci a fost sesizabilă și la nivelul capitolului, unde papii de la Avignon i-au numit pe canonici. Capitolul Bisericii Transilvaniei s-a confruntat în secolul al XIV-lea cu o situație nouă, cunoscând implicarea papală.

Prima numire a unui canonic de către un suveran pontif în capitolul catedral de la Alba Iulia, s-a petrecut la 3 iulie 1320. La această dată papa Ioan al XXII-lea l-a numit pe **Ladislau fiul lui Andrei**, canonic al Bisericii Transilvaniei, în așteptarea unui prebende. Papa preciza că decizia luată de el nu poate fi împiedicată de regulile în legătură cu numărul de canonici și nici de așezămintele și obiceiurile Bisericii Transilvaniei²⁸. Această concepție arată clar faptul că papa ignora realitățile bisericești locale, specifice capitolului și trimitea din Avignon un ordin, care trebuia îndeplinit. Autoritatea papală transcede statutele capitolului. Pentru numirea lui Ladislau a intervenit regele Carol Robert. La 8 decembrie 1321 Ioan al XXII-lea l-a numit canonic în cadrul capitolului transilvan pe **Chama, fiul lui Toma**, care era

¹⁹ Lavin 1990, p. 57; Paoletti, Radke 2005, p. 108; Zirpolo 2008, p. 269.

²⁰ Thwroc 1766, p. 196.

²¹ Bonfini 1581, p. 316.

²² DIR C, XIV, I, 1953, p. 48.

²³ Lisseanu 1937, p. 225; Sugar și colab. 1990, p. 36.

²⁴ DIR C, XIV, I, 1953, p. 66.

²⁵ DIR C, XIV, I, 1953, p. 70.

²⁶ DIR C, XIV, II, 1953, p. 163.

²⁷ DIR C, XIV, II, 1953, p. 162-163.

²⁸ DIR C, XIV, I, 1953, p. 367.

sfetnic al regelui, acesta din urmă intervenind pentru protejatul său²⁹. O nouă numire într-un post de canonic a intervenit la 14 octombrie 1325, **Woliric Pavel**, de loc din Austria a primit un canonicat, o prebendă și o demnitate în ierarhia capitulară din Transilvania³⁰. La 17 februarie 1326 papa l-a numit canonic pe **Ladislau al lui Tiba**, care va trebui să aștepte eliberarea unei prebende, pentru el intervenind Clemeța, regina Franței și Navarei³¹. Regele Carol Robert a dorit să-și impună apropiatii în posturi de canonic în Transilvania. Astfel, la 13 septembrie 1327 **Ștefan**, capelanul său a fost numit canonic de Ioan al XXII-lea³², iar la 10 ianuarie 1331 magistrul **Bulchu al lui Petru** din Buda Veche a primit un beneficiu similar, papa precizând că a făcut acest gest din cinstire pentru regele Ungariei³³.

La 25 februarie 1332 **Iacob, fiul lui Laurențiu** din Sâncraiu (Aiud, jud. Alba) a primit din partea papei un canonicat în capitlul transilvan³⁴. Ultima numire a unui canonic în Transilvania, în timpul papei Ioan al XXII-lea a survenit la 5 mai 1332, când **Petru al lui Ioan** a primit respectiva funcție bisericească³⁵. În perioada cuprinsă între 1320 și 1332 papa Ioan al XXII-lea a numit în total opt canonici în capitlul transilvan.

Ioan al XXII-lea și episcopia de Oradea. Prima numire papală a unui canonic în dieceza de Oradea a avut loc la 2 iulie 1320. Ioan al XXII-lea atribuia un canonicat lui **Mihail, fiul comitelui Choka**. Documentul papal de numire constituie un adevărat program al politicii beneficale urmat de pontifi de la Avignon în dieceza orădeană. Astfel, preambulul actului face referire la motivele, care l-au determinat pe papă să ia această decizie: *Vrednicia purtării tale ce te face vrednic de laudă, după mărturia celor ce pot fi crezuți, ne îndeamnă pe bună dreptate să te miluim cu darul osebitei noastre bunăvoințe*³⁶. La comportamentul exemplar al lui Mihail, s-a adăugat și faptul că regele Ungariei, Carol Robert de Anjou a intervenit pe lângă papă, pentru această decizie. Ca urmare a acestor fapte, Ioan al XXII-lea a decis: *îți dăruim prin puterea noastră apostolică, un canonicat al bisericii din Oradea cu dreptul deplin de canonic, precum și prebenda și demnitatea cu toate drepturile și cu toate cele de țin de ele*³⁷. În continuarea documentului, Ioan al XXII-lea face referire la supremația papală în domeniul politicii beneficale, care surclasa rânduielile capitulare sau puterea episcopului local: *Nu poate fi o piedică la cele de mai sus nici <ce se spune> despre numărul anumit de canonici <ce trebuie să fie la numita biserică> și nici orice alte orânduri ori obiceiuri ale pomenitei biserici [...]. Și <nu poate fi o piedică la cele de mai sus nici faptul> dacă cumva li s-ar fi îngăduit de pomenitul scaun <apostolic> venerabilului nostru frate.. episcopului și iubiților fii.. prepozitului și capitlului din Oradea*³⁸. În aceeași zi (2 iulie 1320) papa a trimis o scrisoare arhidiaconului de Tileagd, din dieceza Transilvaniei și arhidiaconilor de Bihor și Bekes, din dieceza Oradea, poruncindu-le să-l pună în posesia canonicatului de Mihail, fiul comitelui Choka³⁹.

La o zi distanță (3 iulie 1320) Ioan al XXII-lea a numit un nou canonic la Oradea în persoana lui **Pavel zis Cantor**. În actul papal de numire, Ioan al XXII-lea afirma: *Carol, ilustrul rege al Ungariei, ne-a rugat smerit pentru tine în acest scop, voind să te miluim în chip osebit, prin puterea noastră apostolică, îți dăruim canonicatul bisericii din Oradea cu dreptul deplin de canonic, precum și o prebendă dimpreună cu toate drepturile și cu toate cele ce țin de ea*⁴⁰. Papa menționa din nou, că decizia sa are prioritate în fața regulamentelor bisericii locale și ale episcopului diecezan. Ioan al XXII-lea i-a însărcinat pe prepozitul de Oradea, și pe arhidiaconii de Tileagd și Turda, să-l pună în posesia canonicatului și a prebendei aferente pe Pavel zis Cantor.

La 12 octombrie 1325 Ioan al XXII-lea îi acordă lui **Ioan, fiul lui Ladislau**, un canonicat și o prebendă, care va fi liberă, în cadrul bisericii din Oradea⁴¹. Documentul original al acestei numiri este publicat rezumativ de editorii români, astfel încât alte informații despre acesta nu sunt disponibile.

Un canonicat se putea constitui într-o răsplată din partea papei, pentru fidelitate sau îndeplinirea anumitor servicii Sfântului Scaun. În anumite cazuri erau numiți într-o dieceză alogeni. Acesta a fost cazul lui **Nicolae de Matafaris**, doctor în drept canonic, numit de papă, la 20 septembrie 1328, canonic la Oradea. Nicolae de Matafaris a fost una dintre cele mai însemnate personalități, care au deținut funcția de canonic la Oradea. S-a născut la Zara (azi Zadar, Croația) într-o familie de italieni și a studiat dreptul canonic la Universitatea din Bologna. În anul 1320 este menționat ca *doctor decretorum*, iar ulterior este numit de episcopul Ildebrandino de Padova, vicarul său, deși avea

²⁹ DIR C, XIV, II, 1953, p. 24.

³⁰ DIR C, XIV, II, 1953, p. 166.

³¹ DIR C, XIV, II, 1953, p. 175.

³² DIR C, XIV, II, 1953, p. 234.

³³ DIR C, XIV, III, 1954, p. 2.

³⁴ DIR C, XIV, III, 1954, p. 255.

³⁵ DIR C, XIV, III, 1954, p. 267.

³⁶ DIR C, XIV, I, 1953, p. 363.

³⁷ A se vedea nota anterioară.

³⁸ DIR C, XIV, I, 1953, p. 364.

³⁹ DIR C, XIV, I, 1953, p. 365.

⁴⁰ DIR C, XIV, I, 1953, p. 366.

⁴¹ DIR C, XIV, II, 1953, p. 166.

numai ordinele elceziastice minore. S-a remarcat ca un susținător fidel al cauzei guelfe (papale) din Italia, întreținând legături cu legatul papal, cardinalul Bertand du Pouget. Datorită acestui fapt este numit de către papa Ioan al XXII-lea la 10 septembrie 1333, arhiepiscop de Zara⁴². În această calitate a fost un susținător al regatului ungar, care își disputa regiunea dalmată cu Veneția. În luna august a anului 1345 a condus o misiune ungară în cetatea Sf. Marcu, având ca obiectiv rezolvarea pașnică a conflictului ungaro-venețian pentru litoralul dalmat. Misiunea a fost un eșec, declanșându-se războiul⁴³. După căderea Zarei în mâna venețienilor (21 decembrie 1346), Nicolae de Matafaris s-a îndepărtat de arhieceza sa, stabilindu-se la Padova. În 1350 este menționat în același oraș, ca participant la o procesiune închinată Sf. Anton de Padova, la care au asistat cardinalul Guy de Montfort, legat papal în Italia, patriarhul Bertrand de Aquileia și episcopul Giovanni de Verona. Nicolae de Matafaris s-a remarcat și drept cărturar al Bisericii, el fiind autorul tratatului *Thesaurus pontificum* (compus între 1346-1351), operă închinată cardinalului Bertand du Pouget. În timpul absenței sale de la Zara, *Serenissima* a făcut presiuni la Sfântul Scaun să-l înlocuiască pe Nicolae de Matafaris cu un arhiepiscop favorabil cetății lagunelor. Papa Clement al VI-lea a fost inflexibil la doleanțele venețienilor. Dieceza de Zara a fost condusă de vicari, în lipsa lui Nicolae, printre aceștia numărându-se chiar fratele său, Dumitru, între 1351-1357. Nicolae de Matafaris nu a abandonat cariera academică, iar la 1355 el face parte din mai multe comisii ale Universității din Padova, în legătură cu acordarea unei diplome de licențiat și a uneia de doctor în drept canonic. După recuperarea Dalmației de către Ungaria, Nicolae de Matafaris a revenit la Zara în 1358, unde în 1367 a murit fiind înhumat în catedrala Sf. Anastasia⁴⁴.

În numirea canonicilor unui capitol catedral se puteau implica și monarhii altor țări, decât cea în care era situată dieceza respectivă. Astfel, la 28 septembrie 1330, Ioan al XXII-lea acorda un canonicat lui **Andrei, fiul lui Nicolae** de Oradea, un canonicat în această biserică și o prebendă, când va fi liberă, la intervenția regelui Robert I al Regatului Neapoleiului⁴⁵. Despre acest canonic se știe că era din Oradea. La 24 ianuarie 1331 papa îi reconfirmă lui Andrei, fiul lui Nicolae, canonicatul la Oradea, acesta putând să păstreze parohia bisericii Sf. Maria din Salta și capelele din Wysel, Nadasd și Sunibur din diecezele Esztergom și Eger⁴⁶.

Un alt canonic numit de Ioan al XXII-lea a fost **Ladislau, fiul lui Tiba**⁴⁷. Acesta a fost numit canonic de Oradea la 4 ianuarie 1331 și reconfirmat la 10 martie 1332. Ladislau deținea un arhidiaconat în Biserica Transilvaniei. Canonicatul de la Oradea l-a primit, conform documentului papal, din cinstire pentru regele Carol Robert de Anjou⁴⁸.

Postul de canonic putea fi acordat și unor clerici din altă dieceză, dar din aceeași provincie arhiepiscopală, în cazul de față cea de Kalocsa. La 25 februarie 1332, Ioan al XXII-lea acorda un canonicat la Oradea lui **Pavel, fiul lui Iacob** din Cluj⁴⁹. La aceeași dată papa numește în același oficiu de canonic la Oradea, pe **Dominic Velyk**, neprecizându-i-se originea⁵⁰. Despre Dominic Velyk se cunosc informații suplimentare tot dintr-un document papal emis la 5 aprilie 1332, când acesta primește un canonicat la Eger, putând păstra jumătate din prebenda de la Oradea, altarul Sf. Ecaterina din aceeași biserică, precum și un sfert din dijmile unor capele din dieceza Oradiei⁵¹.

La 2 octombrie 1332 papa Ioan al XXII-lea îi acordă un canonicat la Oradea lui **Nicolae, fiul lui Nicolae** din Vasari (sat dispărut lângă Ghiorac, jud. Bihor). Acesta poate păstra, un canonicat, o prebendă, un arhidiaconat, un beneficiu în dieceza de Eger⁵². Acest personaj a avut o carieră ecleziastică impresionantă. Nicolae era originar din comitatul Bihor și aparținea unei ilustre familii a Ungariei medievale, mama sa fiind sora arhiepiscopului de Esztergom, Telegdi Csanád, iar tatăl său a fost Nicolae, vicevoievod al Transilvaniei între 1320-1329⁵³. Familia din care se trăgea, era originară din comitatul Nógrád, dar s-a mutat ulterior, în Bihor. Originea sa nobilă l-a propulsat pe Nicolae în carieră, având sprijinul unchiului său, Telegdi Csanád. Astfel, deși nu avem multe informații despre perioada de început a carierei sale, el apare în documente în legătură cu ruda sa, arhiepiscopul de Esztergom. La 5 ianuarie 1331, papa Ioan al XXII-lea îl anunța din Avignon pe Telegdi Csanád, episcop ales de Esztergom, că i-a trimis *palium*-ul prin Nicolae al lui Nicolae, preot din Oradea și căluărul Anselm⁵⁴. La puțin timp după îndeplinirea acestei misiuni papale, în 1332, Nicolae este recompensat cu un canonicat la Oradea. Din actul papal de numire aflăm că mai deținea un beneficiu în dieceza de Eger. Nicolae a făcut parte din anturajul regal. Astfel, în 1333 a făcut parte, alături de unchiul său, arhiepiscopul de Esztergom, de regele

⁴² DIR C, XIV, III, 1954, p. 303.

⁴³ Despre războiul dintre Ungaria și Veneția pentru Dalmația vezi Neagu 2011, p. 59-70.

⁴⁴ Informațiile referitoare la biografia lui Nicolae de Matafaris, canonic la Oradea și arhiepiscop de Zara pot fi consultate on line la adresa [www.treccani.it/encyclopedia/nicolo-matafari_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/encyclopedia/nicolo-matafari_(Dizionario-Biografico)/) consultat la 20 aprilie 2015.

⁴⁵ DIR C, XIV, II, 1953, p. 337-338.

⁴⁶ DIR C, XIV, III, 1954, p. 37-38.

⁴⁷ DIR C, XIV, III, 1954, p. 1.

⁴⁸ DIR C, XIV, III, 1954, p. 259.

⁴⁹ DIR C, XIV, III, 1954, p. 256.

⁵⁰ A se vedea nota anterioară.

⁵¹ DIR C, XIV, III, 1954, p. 263.

⁵² DIR C, XIV, III, 1954, p. 278.

⁵³ DIR Introducere I, 1956, p. 500.

⁵⁴ DIR C, XIV, III, p. 2.

Carol Robert de Anjou, dar și de alți demnitari, din delegația ungară, care a mers în Regatul de Neapole pentru logodna lui Andrei de Anjou cu Ioana, moștenitoarea regatului napoletan. Informații detaliate despre educația sa nu sunt disponibile, dar în 1339, într-un document papal emis de Benedict al XII-lea, în legătură cu el apare mențiunea, *bacalario in iure canonico*, de unde deducem faptul că a urmat cursurile unei universități. La 17 ianuarie 1339 papa Benedict al XII-lea l-a numit pe Nicolae, cel mai probabil cu ajutorul unchiului său arhiepiscopul Telegdi Csanád, prepozit de Esztergom. În această calitate s-a remarcat ca un mecena al artelor comandând în 1343 la Bologna ilustrarea a două părți importante ale dreptului canonic: *Liber Sextus* a lui Bonifaciu al VIII-lea și *Constitutiones* a lui Clement al V-lea⁵⁵. Tot în 1343, Nicolae este atestat ca membru al escortei reginei Elisabeta, care s-a deplasat la Napoli. La 17 februarie 1344, prepozitul Nicolae este amintit ca sol al regelui Ungariei, Ludovic de Anjou la reședința papală de la Villeneuve lès Avignon, unde a obținut de la Clement al VI-lea indulgențe pentru cei ce vor vizita biserica Sf. Martin din Vasari, satul său natal, aprobarea pentru ca fratele său Beken și ruda sa Ioan al lui Laurențiu, comite de Cenad, să poată vizita Sf. Mormânt din Ierusalim, dar și dezlegarea de păcate în clipa morții pentru sine, mama sa, rudele sale Beken și Ioan al lui Toma, precum și pentru prietenul său Ioan, prepozitul bisericii Sf. Ioan din Pécs⁵⁶. Scopul principal al misiunii lui Nicolae la Avignon a fost să-l convingă pe papa Clement al VI-lea de a-și da acordul pentru încoronarea lui Andrei de Anjou, rege al Neapolelui. Delegația ungară la curtea papală, din care făcea parte și Nicolae, a fost condusă de episcopul Vitus de Nitra. Rezultatele misiunii ungare nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor regelui Ludovic I, care l-a considerat principal vinovat pe episcopul Vitus de Nitra, pe care l-a destituit. Prezența lui Nicolae în anturajul regal, dar și relația de rudenie cu arhiepiscopul de Esztergom l-a ajutat în obținerea unor posturi în înalta ierarhie ecleziastică a Ungariei. Astfel, între 1347-1349, profitând de căderea în dizgrație a lui Vitus, Nicolae a fost numit episcop de Nitra. În această calitate, el a fost trimis de rege în Italia, în orașul Aquila, în vederea pregătirii campaniei militare, pe care Ludovic de Anjou preconiza să o facă, cu scopul de a răzbuna moartea fratelui său, Andrei. Nicolae a petrecut mai multe luni în Italia. În februarie 1349, episcopul Nicolae de Nitra, alături de comitele Gheorghe de Heves sunt atestați la Avignon, unde au cerut de la papă recunoșterea lui Ludovic I, ca rege al Neapolelui, însă Clement al VI-lea s-a opus. Cu toate acestea, Nicolae nu și-a pierdut sprijinul regal, fiind desemnat episcop de Zagreb, dar nu a mai apucat să ia acest post în primire deoarece a fost desemnat arhiepiscop de Kalocsa (1349-1350). La 11 ianuarie 1350 Nicolae accede în cea mai înaltă demnitate religioasă din Ungaria, fiind numit arhiepiscop de Esztergom (1350-1358), succedându-l pe unchiul său, Telegdi Csanád. A rămas un apropiat al regelui, pentru care a mai îndeplinit misiuni diplomatice, mai ales în Italia, la Padova în 1356, participând personal, alături de Ludovic I, la campania contra Serbiei (1354). Arhiepiscopul Nicolae a murit în intervalul mai-septembrie 1358⁵⁷.

Dacă facem bilanțul politicii beneficale a papei Ioan al XXII-lea în dieceza de Oradea, se observă că acesta a numit 9 canonici, atestați în documentele emise de cancelaria pontificală. Aceste numiri de canonici la Oradea, efectuate de un papă demonstrează faptul că politica beneficală a pontifilor francezi, deși la început, a atins inclusiv cele mai îndepărtate dieceze ale lumii creștine, cum era cazul Oradei. Ioan al XXII-lea a fost primul papă, care și-a impus viziunea, din punctul de vedere al politicii beneficale, asupra diecezei orădene. Această viziune va fi continuată și dezvoltată de urmașii săi.

Concluzii finale. Analiza materialului documentar papal relevă faptul că pontiful care a avut primele intervenții la nivelul capitulurilor episcopale de la Alba Iulia și Oradea a fost Ioan al XXII-lea. Acesta a elaborat politica beneficală a papalității de la Avignon, urmată cu strictețe și de ceilalți papi francezi. Această politică a fost una de anvergură europeană, care se întindea din regatele iberice până în estul Ungariei. Cele mai vizate posturi de intervenția papală erau canonicatele acordate unor demnitari ecleziastici pentru venitul pe care îl presupuneau, prebenda canonicală. Bilanțul politicii beneficale al lui Ioan al XXII-lea în diecezele de Transilvania și Oradea include 8 numiri de canonici în cadrul capitolului catedral de la Alba Iulia, respectiv 9 numiri canonice la Oradea.

Bibliografie

Izvoare

a) Narative

Thwroc 1766 - Joannis de Thwroc, *Chronica Hungarorum* în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. Jonannis Georgii Schwandtneri, Vindobonae.

Bonfini 1581 – A. Bonfini, *Rerum Hungaricum Decades Quatuor cum Dimidia*, ed. Johannes Sambuci, Francofurti, 1581.

Lisseanu 1937 - *Cronica pictată de la Viena*, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI, ed. Gheorghe Popa Lisseanu, București, 1937.

⁵⁵ Zsombor 2010, p. 197-212.

⁵⁶ DIR C, XIV, IV, 1955, p. 172-173.

⁵⁷ MES IV, 1999, p. 25-28.

b) Documentare

DIR Introducere I, 1956 - *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. I, București, 1956.
DIR C, XIV I - *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. I (1301-1320), București, 1953.
DIR C, XIV, II - *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. II (1321-1330), București, 1953.
DIR C, XIV, III - *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. III (1331-1340), București, 1954.
DIR C, XIV, IV, 1955 - *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. IV (1341-1350), București, 1955.
MES IV, 1999 - *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, tomus quartus (1350-1358), Strigonii-Budapestini, 1999.

Cărți

Bagliani 2001 – A. Paravicini Bagliani, *Il trono di Pietro. L'universalità del papato da Alessandro III a Bonifacio VIII*, Roma, 2001.
Cailliet 1975 – L. Cailliet, *La papauté d'Avignon et l'église de France. La politique bénéficiaire de Pape Jean XXII en France (1316-1334)*, Paris, 1975.
Erdmann 2006 – J. Erdmann, *Quod est in actis non est in mundo. Päpstliche Benefizialpolitik in sacrum imperium des 14. Jahrhunderts*, Tübingen, 2006.
Kelly 1988 – J. N. Davidson Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford, New York, 1988.
Lavin 1990 – M. Aronberg Lavin, *The Place of Narrative: Mural Decoration in Italian Churches 431-1600*, Chicago, 1990.
Mollat 1912 – G. Mollat, *Les Papes d'Avignon (1305-1378)*, Paris, 1912.
Paoletti, Radke 2005 – J. Paoletti, G. Radke, *Art in Renaissance Italy*, London, 2005.
Sugar și colab. 1990 – P. Sugar, P. Hanák, T. Frank, *A History of Hungary*, Bloomington, 1990.
Zirpolo 2008 – L. Zirpolo, *The A to Z of Renaissance Art*, Lanham, 2008.

ARTICOLE

Bousquet 1994-1995 – P. Bousquet, *Papal Provisions in Hungary, 1305-1370* în „Annual of Medieval Studies at the CEU” 1994-1995, p. 101-111.
Díaz Ibáñez 2010 – J. Díaz Ibáñez, *La provisión pontificia de beneficios eclesiásticos en el reino de Castilla durante el periodo aviñonés. Estado de la investigación* în „Lusitania Sacra”, 22, 2010, p. 63-84.
Neagu 2011 – R. M. Neagu, *Conflictul dintre Ungaria și Veneția pentru Dalmația în secolul al XIV-lea. Prezențe Transilvane în Studia varia in honorem professoris Panait I. Panait octogenarii*, coordonator Andreea Atanasiu Croitoru, Constanța, 2011, p. 59-70.
Zsombor 2010 - Zsombor J., *Demeter Néksei and the commission of his Bible* în *Bonum ut pulchrum: essays in art history in honour of Ernő Marosi on his seventieth birthday*, Budapest, 2010, p. 197-212.

Sitografie

adresa [www.treccani.it/encyclopedia/nicolo-matafari_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/encyclopedia/nicolo-matafari_(Dizionario-Biografico)/) consultat la 20 aprilie 2015.

ANEXE

Canonici numiți de papa Ioan al XXII-lea în capitlul Bisericii Transilvaniei

Nr. crt.	Numele canonicului	Persoana care a intervenit pentru el	Anul numirii	Alte informații și observații
1	Ladislau, fiul lui Andrei	Carol Robert de Anjou	3 iulie 1320	
2	Chama, fiul lui Toma	Carol Robert de Anjou	8 decembrie 1321	Personajul era sfetnicul regelui.
3	Woliric Pavel al lui Boian		14 octombrie 1325	Personajul era originar din Austria și a primit demnitate în ierarhia capitulară.
4	Ladislau al lui Tiba	Clemența, regina Franței și Navarrei	17 februarie 1326	
5	Ștefan	Carol Robert de Anjou	13 septembrie 1327	Beneficiarul era capelanul regelui.
6	Bulchu al lui Petru din Buda Veche	Carol Robert de Anjou	10 ianuarie 1331	
7	Iacob, fiul lui Laurențiu din Sâncraiu		25 februarie 1332	
8	Petru al lui Ioan		5 mai 1332	

Canonici numiți de papa Ioan al XXII-lea în capitlul Bisericii din Oradea

Nr. crt.	Numele canonicului	Persoana care a intervenit pentru el	Anul numirii	Alte informații și observații
1	Mihail, fiul comitelui Choka	Carol Robert de Anjou	2 iulie 1320	
2	Pavel zis Cantor	Carol Robert de Anjou	3 iulie 1320	
3	Ioan, fiul lui Ladislau		12 octombrie 1325	
4	Nicolae de Matafariș din Zăra		20 septembrie 1328	Personaj importnat cu studii la Universitatea din Bologna (doctor în drept canonic). A fost vicarul episcopului de Padova și apropiat al cardinalului Bertrand du Pouget. Ioan al XXII-lea l-a numit la 10 septembrie 1333, arhiepiscop de Zăra.
5	Andrei, fiul lui Nicolae de Oradea	Robert I al Regatului Neapolelui	28 septembrie 1330	La 24 ianuarie 1331 papa îi reconfirmă lui Andrei, fiul lui Nicolae, canonicatul la Oradea, acesta putând să păstreze parohia bisericii Sf. Maria din Salta și capelele din Wysel, Nadasd și Sunibur din diecezele de Esztergom și Eger.
6	Ladislau, fiul lui Tiba, arhidiacon în dieceza Transilvaniei	Carol Robert de Anjou	4 ianuarie 1331	La 10 martie 1332 papa i-a reconfirmat canonicatul. Mai deținea un arhidiaconat în Biserica Transilvaniei.
7	Pavel, fiul lui Iacob din Cluj		25 februarie 1332	
8	Dominic Velyk		25 februarie 1332	Printr-un act papal din 5 aprilie 1332 acesta primește un canonicat la Eger, dar poate păstra jumătate din prebenda de la Oradea, altarul Sf. Ecaterina din aceeași biserică, precum și un sfert din dijmele unor capele din dieceza Oradiei.
9	Nicolae, fiul lui Nicolae din Vasari		2 octombrie 1332	Acesta poate păstra, un canonicat, o prebendă, un arhidiaconat, un beneficiu în dieceza de Eger. Era originar din comitatul Bihor și aparținea unei ilustre familii a Ungariei medievale, mama sa fiind sora arhiepiscopului de Esztergom, Telegdi Csanád, iar tatăl său a fost Nicolae, vicevoievod al Transilvaniei. Ajunge arhiepiscop de Esztergom (1350-1358).

ANCORE ANTICE ȘI MEDIEVALE DE PE EPAVELE MĂRII NEGRE. DESCOPERIRI RECENTE

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract. *Antic and medieval anchors recently discovered on the Black sea shipwrecks. The sub aquatic archaeology in Romania is a very new and interesting practice for divers. The antic and medieval shipwrecks are resting on the Black Sea. We are acknowledging the presence of several antic shipwrecks and, at least, four medieval shipwrecks: two at Mangalia, one at Costinesti and one at Eforie. Around them are lying amphorae, anchors and many other small objects. But an underwater archaeological camp is more vulnerable than a terrestrial one. Is very difficult to protect an underwater area, where under different pretexts anybody can dive and took objects. So, the underwater surveillance is very difficult so, the Patrimony Police try to keep in attention or to identify the smugglers. For example is Marius Ciprian Safta who, at the ending of 2014, was arrested for smuggling patrimony objects from the Black sea shipwrecks. Among them, he tries to sell four anchors from antic and medieval epochs. The four anchors are now preserved by the Romanian Naval Museum from Constanta.*

Cuvinte cheie: *ancore, epave, scafandru, Marea Neagră, antic, medieval.*

Key words: *anchors, shipwrecks, diver, Black Sea, antic, medieval.*

Pionieri ai arheologiei subacvatice în România. Marea Neagră este foarte bogată în relicve istorice, vizibile la adâncimi relativ mici. Vase de cupru și de bronz din secolul trecut, ancore antice și medievale de la navele care tranzitau porturile zonei și chiar vase de ceramică, datate de specialiști ca fiind din epoca antică, toate pot fi găsite nu departe de țărm. Cel mai atractiv loc de scufundări din România ar putea fi orașul antic scufundat în Marea Neagră, în zona Mangaliei.

Căpitan-comandor Constantin Scarlat. Primul care a explorat zona a fost Constantin Scarlat (21 mai 1935, Costișa, jud. Neamț-23 martie 2006, Constanța), părintele arheologiei subacvatice din România, în urmă cu 40 de ani. În copilărie primul bazin i-a fost „bulboana”, unde se scălda zilnic, toată vara. Apele Bistriței, Moldovei și Siretului i-au oferit mai târziu, „bazine” ceva mai generoase. A frecventat cursurile liceelor „Petru Rareș” din Piatra Neamț și „Roman Vodă” din Roman.

În 1953 a devenit student al Institutului de Marină din Constanța, iar zona sa preferată de înot era cea de lângă lacul Siutghiol, numită de pescari „Șiflicuri” pentru multele sale insule submarine. Obişnuia să traverseze lacul înot.

Ca student la Secția militară a Institutului de Marină, Scarlat a efectuat practica marinărească la bordul navei-scoală „Mircea”. Aproape zilnic făcea orice era necesar, apelând chiar la șiretlicuri, pentru a putea sări în apă. Mai târziu, aflat la bordul distrugătorului „Maria” s-a oferit să încerce temperatura apei. După săritură, a înotat pe sub navă care avea un pescaj de 3,5 metri, și a urcat în bordul opus pe scara de piscă. În acest timp, colegii și profesorii de la bord, au dat alarma pentru că nu mai apărea. Avea o rezistență deosebită, încă din copilărie era antrenat să stea sub apă trei minute fără două secunde, un adevărat record, deoarece în mod obișnuit, un om nu poate rămâne sub apă mai mult de 15-20 de secunde. În anul 1957, la terminarea școlii navale, a fost repartizat pe monitoarele „Alexandru Lahovary” și „Mihail Kogălniceanu” și pe distrugătoarele „Mărășești” și „Mărăști” la bordul cărora a rămas celebru pentru că își petrecea timpul liber în adâncurile mării.

După ce a absolvit cursul și examenul de comandant de navă în 1965 și pe cel de hidrometeorologie în 1971, s-a dedicat total cercetărilor acvatice. Pasionat cercetător al adâncurilor, Constantin Scarlat a adus o importantă contribuție la explorarea interdisciplinară a platformei continentale a Mării Negre, de numele său fiind legate importante descoperiri. A inițiat la noi scufundarea autonomă cu aparat autonom de respirat sub apă, a pus bazele primei unități de scafandri din Marina Militară în anul 1967 și a unui sector de cercetare a acestui domeniu în 1969. A întocmit prima hartă a reliefului submarin și a resurselor platoului continental al Mării Negre. Între anii 1977-1979 a fost ofițer secund pe nava de cercetări și intervenție cu scafandri de mare adâncime „Emil Racoviță”, iar după 1980 a lucrat ca specialist scafandru la bordul navelor românești de pescuit oceanic din Oceanul Atlantic.

A reconstituit, prin cercetarea subacvatică susținută, țărmul nevăzut al Mării Negre, ajutând la creionarea planului cetăților antice Tomis, Callatis, Histria, primele două având porțiuni relativ întinse sub apă aflate în mare parte sub apă. A recuperat mii de obiecte de sub apă într-o muncă de pionierat pusă ulterior în valoare, în sălile dedicate arheologiei marine de la Muzeul Marinei Române.

A recuperat mii de obiecte de sub apă într-o muncă de pionierat, unde a dovedit nu numai competență tehnică, dar și perseverență condiționate de o bună pregătire fizică. A fost arheolog, geolog, biolog. Investigațiile i-au relevat căile navigabile de acces în Dobrogea antică, l-au ajutat să refacă drumul apeductelor de la Callatis, după cum, determinările topografice s-au constituit în considerații asupra scufundării navelor otomane în 1877, pe brațul Măcin.

Din postul de lector al „Institutului de Marină Mircea cel Bătrân” din Constanța a instruit și pregătit numeroase generații de scafandri, a inițiat în acest domeniu un mare număr de copii, bogata sa activitate pedagogică și științifică materializându-se prin publicarea de studii și articole și a numeroase cărți.

Ing. Vasile Cosma. Un alt scafandru arheolog din România a fost Vasile Cosma (n. cca. 1935, Slatina), inginer operator la Studioul „Sahia” Film, considerat un adevărat Jacques Yves Cousteau al României. Totul a pornit de la un fragment de amforă descoperit întâmplător de slătinean în anul 1963, sub apă, în fața plajei din stațiunea „2 Mai”, fragment care a dus apoi la descoperirea unei epave. Acesta a fost doar începutul, cercetările ulterioare pe care le-a întreprins au adus la suprafață frize, arhitrave și piese de antablament, elemente componente ale unor construcții, sarcofage și nenumărate obiecte ceramice. Și tot el a identificat construcții portuare antice submerse la Constanța și Mangalia.

Împreună cu o echipă de scafandri din Mangalia, între 1966-1968, slătineanul prospectează, zona anticului oraș Callatis. Rezultatele acestor demersuri, inedite la vremea respectivă, au făcut ca la Muzeul Marinei din Mangalia să se înființeze prima Secție de arheologie submarină din țara noastră.

Rezultatele prospecțiunilor submarine întreprinse de Vasile Cosma sunt remarcabile și au constituit un mare pas înainte pentru arheologia românească. S-a putut astfel stabili că acea conformație stâncoasă despre care multă vreme s-a considerat a fi naturală, reprezintă, de fapt, o construcție portuară, fiind astfel identificat digul portului antic Callatis și traseul acestuia, pe o lungime de circa 1.600 metri, pavat cu lespezi de piatră cioplită, fixate cu mortar. Execuția îngrijită a pavajului, ca și lățimea neobișnuită, au avansat pentru specialiști concluzia folosirii digului și ca loc de promenadă. Materialul arheologic descoperit de Vasile Cosma, alături de alți câțiva scafandri din București și Mangalia, a fost transferat la Constanța odată cu mutarea Muzeul Marinei din Mangalia, în sediul fostei Școli Navale constănțene și unde a fost inaugurat în anul 1969, Muzeul Marinei Române. În același an a fost reînființată Secția de cercetări submarine a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, a cărei activitate a fost orientată pe zona vestigiilor identificată de Vasile Cosma în imediata vecinătate a Cazinoului. Prospecțiunile întreprinse în această zonă au semnalat prezența unui dig și a unor dane de acostare în portul Tomis. Rezultatele cercetărilor marine întreprinse în verile anilor 1971-1972, sunt valorificate de Cosma într-un studiu temeinic în care și-a propus să reconstituie și cele două ancore cu traversă mobilă descoperite în rada portului Tomis.

De altfel, el a filmat, a fotografiat, a desenat, a întocmit planuri de situații ale locului descoperirii, iar articolele sale depășesc cu mult sfera de popularizare; sunt materiale întocmite după toate rigorile științifice, în care te impresionează sursele bibliografice, constatându-se chiar preponderența izvoarelor antice. Au existat și invenții ale slătineanului în arheologia submarină, tehnica săpăturilor submarine desfășurată în cu totul alte condiții decât arheologia clasică, îi oferă acestuia o mare experiență, facilitată și de pregătirea tehnică. Vasile Cosma a fost extrem de interesat de perfecționarea procedeelor tehnice prin care se excavează și se înlătură depunerile de pe obiecte fără a tulbura apa din zona de lucru, pentru a fi aduse la suprafață, astfel el pune la punct „elevatorul cu aer comprimat”.

În același timp, Vasile Cosma a oferit consultanță tehnică în vederea alegerii și folosirii materialelor celor mai adecvate referitoare la echipament de scufundare, fotografiere și filmare, detectare - magnetică sau ultrasunete -, scoatere și mijloace de deplasare. El a efectuat cercetări și pe cont propriu, a recuperat numeroase obiecte de pe fundul Mării Negre și a constituit o adevărată colecție particulară. Atât piesele ajunse în colecția Muzeului Marinei Române, dar și cele aflate în colecția sa privată, au făcut obiectul mai multor studii publicate în presa din țara noastră și peste hotare. Prin întreaga sa activitate, slătineanul Vasile Cosma a reușit să își graveze pentru totdeauna numele printre pionierii arheologiei submarine din țara noastră. În plus, inovațiile aduse de acesta în domeniul anterior menționat grație pregătirii sale ingineresti îl confirmă ca pe unul dintre românii care și-a adus neîndoios contribuția în istoria țării, dar sunt insuficient popularizați.

Munca pionierilor arheologiei subacvatice este continuată astăzi de alți doi mari pasionați, Jenő Szabo¹ (n. 1968, Cluj Napoca), explorator care a investigat zona, și a identificat prezența sub apă a numeroase artefacte, care ar putea fi recuperate de scafandri arheologi fără costuri exorbitante și Evghenii Mărășescu², cercetător scafandru care explorează țărmul Mării Negre de peste 40 de ani, printre altele, acesta a găsit o ancoră care aparținea unui caiac turcesc, pe care a donat-o Muzeului Marinei. Este singura ancoră de acest tip descoperită cu lanțul intact și este expusă în sălile sale.

¹ Absolvent a două Facultăți: TCM, Politehnică Cluj-Napoca (în 1988) și Geologie, „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (în 1993). Domenii de cercetare: arheologie subacvatică, conservarea mediului subacvatic, biologie subacvatică, comunicații subacvatice. Locuiește în Comuna Valea Crișului din jud. Covasna. Și-a dorit să devină scafandru încă din copilărie. În urmă cu 20 de ani a făcut scufundări în deltă cu renumitul Jacques-Yves Cousteau. De atunci și până acum a obținut peste 25 de acreditări internaționale, a lucrat pentru NASA și s-a scufundat în mai toate mările și oceanele lumii.

² Face scufundări în Marea Neagră, și nu numai. Este de profesie inginer, dar după 1990 și-a abandonat meseria pentru a-și urma pasiunea. Deține brevet de scafandru din 1985.

Se constată însă, o creștere a numărului de scafandri și de firme de „scuba diving” în aceste locații arheologice ceea ce ar trebui să impună măsuri speciale de protejare a artefactelor de pe fundul mării, pentru a împiedica sustragerea lor. Alte țări aplică proceduri destul de simple prin care protejează obiectivele istorice, dar, în același timp, permit turiștilor să se bucure de ele. Experiența lor ar putea fi folosită cu succes și în România, o întreagă discuție trebuind purtată în jurul legislației din domeniu, în condițiile în care întreaga platformă continentală românească a Mării Negre este declarată sit arheologic.

Comorile Mării Negre – epavele antice și medievale. Epavele antice și medievale se odihnesc pe fundul Mării Negre, din acestea, cel puțin patru epave considerate medievale sunt localizate în sudul litoralului. Două sunt la Mangalia, una la Costinești și una la Eforie. Din ele se mai zăresc doar coastele și chila. Pot fi zărite împrejurul lor și ancore sau amfore, dar alte obiecte mai mici sau comori nu putem presupune neapărat că ar exista, pentru că în Marea Neagră s-au tranzacționat, atât în perioada antică, cât și în cea medievală doar bunuri de larg consum.

Există însă o legendă a unei comori, legată de golful de la 2 Mai. Potrivit acesteia, o navă romană care a venit în Marea Neagră încărcată doar cu balast l-a aruncat când a luat marfa pentru piețele imperiului. Însă balastul era sol vulcanic din zona Neapoleului, iar acesta conținea agate scoase de vulcanul Vezuviu. Cu timpul, apa mării a spălat solul vulcanic, rămânând doar pietrele semiprețioase, despre care se spune că au fost găsite pe plaja golfului de la 2 Mai.

Din punctul nostru de vedere, comorile de sub apa mării sunt vasele sau fragmente ceramice (cele mai numeroase fiind cele de amfore și tegulae), fragmentele arhitectonice (coloane, architrave, cornișe, capiteli și altele), instrumente de navigație ca ancore sau timone și, desigur, epavele unor corăbii. De asemenea, interesante sunt construcțiile care se păstrează: pavaje, resturile unor ziduri din cărămidă antică, dale din piatră prelucrate, toate în legătură cu digurile și instalațiile portuare antice.

Caracteristicile de scufundare ale Mării Negre. Cel mai mare dezavantaj al Mării Negre este lipsa vizibilității sau slaba vizibilitate. Sunt zile întregi în care nu se poate intra în apă, pentru că vizibilitatea este foarte redusă. Accesul este foarte dificil pentru că vechiul Pont Euxin își pastrează și sub apă reputația de mare neprimitoare. Doar în anumite perioade ale anului, scafandrii dotați cu un echipament corespunzător au acces la numeroasele obiective de pe fundul mării.

Pentru a stabili gradul de vizibilitate, scafandrii au ca etalon distanța de la care se poate vedea un disc alb, cu diametrul de 30 de centimetri. În Marea Neagră, vizibilitatea de doi metri e o obișnuință. Dacă vizibilitatea scade sub doi metri nu se mai pot face scufundări. Cea mai bună vizibilitate este de 15-20 de metri, dar asta nu se întâmplă decât o dată sau două ori pe an. Spre comparație, în Marea Roșie, una dintre destinațiile favorite ale scafandrilor amatori din întreaga lume, vizibilitatea obișnuită este de 40 de metri. În ceea ce privește slaba vizibilitate, Marea Neagră prezintă particularitatea că aici se varsă mai multe fluvii, numai Dunărea aducând cu sine cei mai mulți afluenți care tulbură apa.

Scufundările subacvatice. Scufundările subacvatice au depășit de mult stadiul de hobby exclusivist și devin din ce în ce mai mult un sport de masă. În clipa de față, la nivel global există peste zece milioane de scafandri amatori atestați, dintre care o mare parte bat lumea în lung și în lat pentru a descoperi cele mai palpitante locuri din care poate fi explorat adâncul mărilor și oceanelor. Unii se dau în vânt după viața marină, iar alții au ca pasiune epavele de tot felul - vapoare, avioane, elicoptere scufundate. Goana acestui gen aparte de turiști după noi experiențe subacvatice a creat o adevărată industrie care rulează anual miliarde de euro.

România are ieșire la mare, există condiții pentru a practica scufundările, însă deocamdată rămâne o destinație periferică pe harta „diving”-ului. Cu toate că există motive evidente care explică această stare de fapt, există și câteva argumente care ar convinge scafandri din alte țări să vină la Constanța și Mangalia. Cu puțin efort din partea autorităților și a investitorilor, numeroși scafandri pasionați de arheologie și de epave ar renunța măcar o dată la o vacanță într-o țară tropicală pentru o aventură la Marea Neagră.

Din păcate însă, un sit arheologic submers este mult mai vulnerabil decât unul terestru. Este mult mai greu de controlat o zonă de sub apă unde, sub alte aparențe, oricine se poate scufunda și prelua obiecte. Monitorizarea submersă este extrem de dificilă, așa încât, cel mai des se încearcă ținerea sub observație sau identificarea traficantilor.

Un exemplu în acest sens l-a constituit, la finele anului trecut, Ciprian Marius Safta din Constanța, care în perioada iunie-decembrie 2014 a scos de pe fundul Mării Negre, zonă protejată din punct de vedere arheologic, științific și istoric, pe lângă multe alte obiecte, și patru ancore antice și medievale.

Despre ancore

Inventarea ancorei

Cuvântul provine din latinescul *ancora*, care, la rândul său, provine din grecescul *ankura*.

Inițial, au fost denumite *dentes*. Cuvântul înseamnă *dinte* și este menționat des în poemele grecești și latine pentru a desemna *ancora*.

Inventarea *dintelui* este atribuită de unii cercetători etruscilor, iar de alții, frigienilor.

Începuturile

Evident că prima greutate care a constituit o ancoră a fost dată de pietre, și, deși poate părea ciudat, acestea sunt folosite și astăzi.

Tehnologia realizării lor a variat în timp, de la piatra legată cu o sfoară, la piatra perforată prin gaura căreia se trecea sfoara și până la piatra cu mai multe găuri în care erau înfiți țărui de care se lega sfoara.

Următorul pas

Cu timpul, ancora creată din lemn și piatră a evoluat, tehnologia presupunând acum fixarea unei pietre la capătul unui țărui lung și ascuțit al cărui rost era să se înfigă în nisip unde să rămână stabil.

Metalul

Odată ce prelucrarea metalelor a luat avans în Epoca Bronzului, plumbul a devenit cel mai folosit material în construcția ancorelor.

Brațele de lemn și coroanele de lemn au început să fie prinse în brățări de plumb, iar vârful, destinat înfingii în nisip, să fie realizat tot din plumb.

Uneori, părți din ancoră erau scufundate în plumb topit sau încastrate, pentru a dobândi astfel, o greutate mai mare.

Fierul – cel care a schimbat jocul

Odată cu avansul dat de exploatarea miniere și de tehnica prelucrării fierului, s-a constatat un adevărat avans în realizarea ancorelor.

Lațurile de fier prinse de ancore, au înlocuit începând din secolul al VI-lea, sforile.

Au început să fie produse diferite tipuri de ancore de fier, multe din aceste modele fiind folosite și în ziua de astăzi.

Importanța arheologică a ancorelor

Devreme ce diferite tipuri de ancore au fost folosite în diferite perioade de timp, prin caracteristicile zonelor lor de proveniență fac mai ușoară datarea epavelor și le pot și atribui unei regiuni.

Dar... faptul că ai descoperit o ancoră nu înseamnă că ai descoperit și o epavă, de multe ori, blocarea acestora putea impune tăierea funiilor sau ruperea lațurilor și abandonarea ancorei în apă.

În schimb, mărimea unei ancore îți va spune, întotdeauna, cât de mare sau mică era navă la care era atașată.

Ancorele de la Constanța

Ancora nr. 1 - Sec. V-I î.H.

Guler de plumb, componentă a ancorelor de lemn care au fost folosite în perioada Republicii Romane (sec. V-I î.H.).

Gulerul, prevăzut cu trei găuri avea rolul de a prinde cele două brațe ale ancorei, de fus. Clasă la Fond.

Dimensiunea fragmentului: 50 cm pe latura mică, 55 cm pe latura mare

Estimare de piață: 150 E

Ancora nr. 2 - Sec. I î.H.-I d.H.

Fragment de ancoră romană, din fier

Dimensiunea fragmentului: 80 cm lungimea fusului

Estimare de piață: 500 E

Ancora nr. 3 - Sec. IV-VI.

Ancoră bizantină, din fier, cel mai probabil din prima parte a stăpânirii bizantine în Marea Neagră

Ancoră bizantină fragmentată în 3 piese:

1. Inelul ancorei – cca 30 cm
2. Fragment de fus – cca 40 cm
3. Partea inferioară a fusului (cu brațele) – cca 70 cm

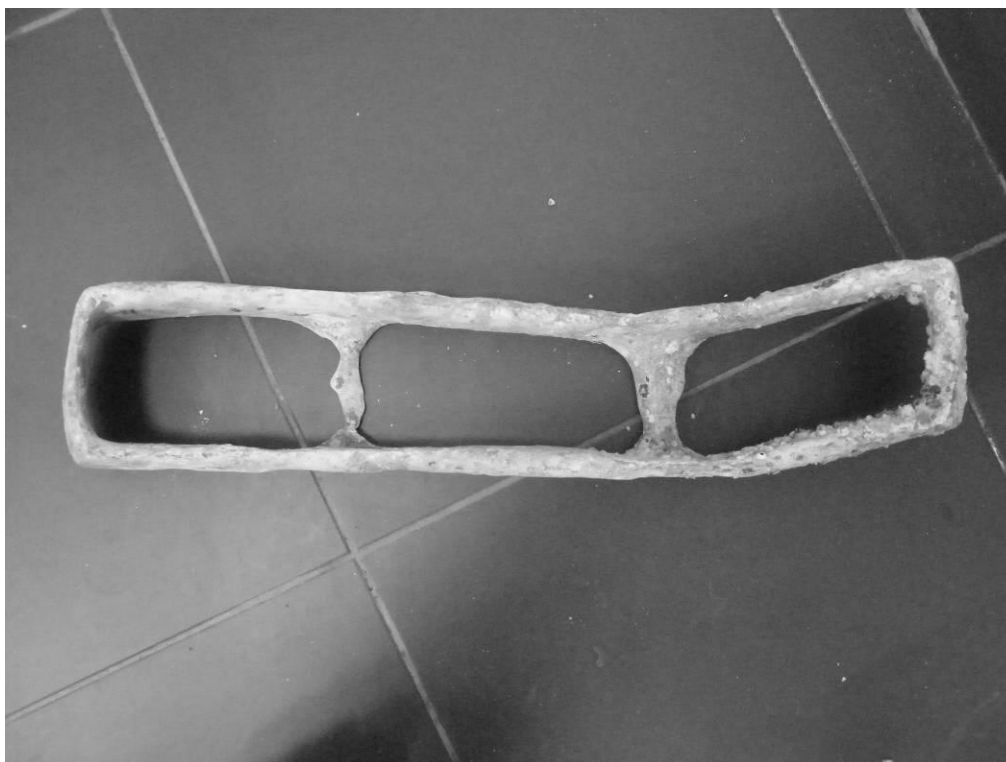
Estimare de piață: 1.500 E

Ancora nr. 4 - Sec. IV-VI.

Fragment de ancoră bizantină, din fier, cel mai probabil din prima parte a stăpânirii bizantine în Marea Neagră

Dimensiunea fragmentului: cca 50 cm lungimea fusului

Estimare de piață: 300 E

Ancora nr. 1 - Sec. V-I î.H.

Ancora nr. 2 - Sec. I î.H.-I d.H.

Ancora nr. 3 - Sec. IV-VI.

Ancora nr. 4 - Sec. IV-VI.

ROMII DIN BANATUL MEDIEVAL. SCHIȚĂ ISTORICĂ

Dr. Dragoș Lucian Țigău

Zusammenfassung. Die Roma im mittelalterlichen Banat. Geschichtlicher Abriss. Dieser Artikel behandelt die allgemeinen Aspekte des Daseins der Roma im Banater Raum vor dem Jahr 1700. Die Untersuchung der Urkunden hebt die Tatsache hervor, dass die Zigeuner –unter allen ethnischen Gruppen des mittelalterlichen Banats– den spärlichsten Urkundenbeleg und die stärkste soziale Marginalisierung hatten. Man kann Einzelheiten betreffend die ersten Urkundenbelege des Daseins der Zigeuner im Banat, die Siedlungen, wo sie erwähnt wurden, ihren Namenstag, ihre Lebensweise und Beschäftigungen, den sozialen und juristischen Status, das Spezifikum der Funktion vom Wojwoden der Zigeuner, die Beziehungen zu den christlichen und osmanischen Behörden, die Haltung der Gesellschaft gegenüber dieser Ethnie. Der Artikel veranschaulicht durch eine Menge Zitate die mittelalterlichen Vorurteile gegenüber der Zigeuner, Vorurteile, die bis fast auf unsere Zeiten fortgesetzt wurden.

Cuvinte cheie: Banat, Ev mediu, romi, voievod al țiganilor.

Schlagwörter: das Banat, Mittelalter, Roma, Wojwode der Zigeuner.

Sursele și istoriografia referitoare la romii bănățeni. Prezența etniei romilor în Banatul secolelor XIV–XVII a rămas până în prezent o temă necercetată. Distrugerea masivă a fondului documentar medieval, petrecută încă din acea epocă, a devenit un obstacol major pentru demersurile istoriografiei moderne și contemporane de investigare și restituire a trecutului spațiului bănățean. În mod firesc, lacunele documentare își arată efectele și în privința reconstituirii evoluției comunităților de romi. Al doilea factor limitativ a fost generat de însăși poziția marginală pe care societatea a impus-o acestei etnii, timp de secole. Atitudinea ostilă s-a manifestat inclusiv prin ignoranță, iar această realitate se reflectă în numărul mic de mărturii referitoare la romi.

Sursele care atestă în mod explicit existența comunităților de romi în Banat aparțin secolelor XVI–XVII. Țiganii sunt semnați atât în partea de șes, cât și în regiunea montană a provinciei istorice. Etnicii din zona de câmpie intră mai repede în atenția documentelor (1514), dar majoritatea surselor referitoare la ei datează din secolul al XVII-lea: corespondența prelaților catolici, rapoarte otomane și relatarea călătoriei întreprinse la Belgrad de Henrik Ottendorf (1663). În zona Banatului montan, romii sunt atestați începând cu anul 1537, existența lor fiind reflectată de izvoare mult mai variate: acte emise de autoritățile orășenești, de Dietele și principii Transilvaniei, de suveranii austrieci. Onomastica se prezintă sub forma unor apelative și indică, mai degrabă, o trăsătură fizică sau atitudinală apropiată de cea a romilor, decât apartenența efectivă a posesorilor la această etnie. La Caransebeș este pomenit în 1515 un Naga (Neagu) *Chigan* cu ocazia realizării unei tranzacții imobiliare¹. Un secol mai târziu, documentele semnalează, în mod succesiv, existența lui Petru *Cigan* / *Chigan* în ipostazele de locuitor (1603) și de jurat orășenesc (1622), apoi „moștenirea lui Radu Românul care i-a revenit de la Petru Țigan” (*Radul Rumen eöröke, melj Czigan Péteröl szallot reya*) în aprilie 1653². Contemporani cu acesta au fost doi romi autentici, menționați într-un act de vânzare-cumpărare din 1645: voievodul Nicolae Fecza (Feța/ Făță) și ruda sa învecinată, pe nume Ioan Fecza³.

Romii sunt semnați și în lucrări lingvistice, precum Dicționarul româno-latin compus de Mihai Halici-tatăl (1615–1671) la jumătatea veacului al XVII-lea. Aici sunt cuprinși câțiva termeni din familia cuvântului *țigan*: substantivul de bază *Czigan* = *Zingarus*, *Cingarus*; derivatele *Czigenie* = *Zingarismus* (cu sensul de comunitate a romilor), *Czigenesk* = *Zingaricus* (specific romilor), *Czigenesk* = *absque rubore et quiete peto* (a cere fără rușine și cu insistență; obrăznicie). Umanistul bănățean surprinde și fenomenul nomadismului, inserând în dicționar cuvântul *Shatra* = *tentorium*⁴.

În literatura perioadei premoderne, romii bănățeni nu sunt amintiți nici măcar tangențial. Spre deosebire de Transilvania, situația Banatului nu a fost prielnică apariției unor lucrări umaniste care să cuprindă, eventual, informații și impresii despre această etnie. Interesul pentru studierea comunităților de romi, sub aspect etnografic și istoric, a apărut în Secolul Luminilor, când s-au adoptat și primele măsuri de integrare socială. Drumul a fost deschis de Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann (1756–1804), considerat părintele cercetărilor moderne asupra romilor. Cartea sa, publicată în 1783, a rămas o operă de referință nu doar prin faptul de a fi printre primele din domeniu⁵, ci mai ales pentru că teoriile

¹ Pesty 1878, III, p. 159, nr. 136.

² MCRT 1894, XVII (1679–1682), p. 408; Feneșan 1981, p. 149, 201–202, nr. 63 și 92.

³ Pesty 1877, II, p. 242–243.

⁴ Dictionarium 2008, p. 79, 117 (facsimile la p. 301 și 350).

⁵ Grellmann 1783; Grellmann 1787. Lucrarea sa este precedată de articolele despre romi ale lui Augustini (ab Hortis) Sámuel (1729–1792), publicate în *Wiener Anzeigen* din anii 1775 și 1776. Restituirea acelor texte și scoaterea din anonimat a autorului lor s-au realizat recent, cf. Augustin ab Hortis 2009.

enunțate aici au creat o viziune foarte durabilă în timp asupra originii și identității romilor. Prin apelul la sursele medievale, istoriografia modernă a preluat și a perpetuat, în mod inevitabil, multe prejudecăți și stereotipuri față de romi. Arhetipul schițat de Grellmann a devenit, în mare măsură, un etalon după care romii au fost descriși, clasificați și apreciați de generațiile următoare de cercetători⁶. În paralel, editarea izvoarelor medievale a luminat mai bine trecutul etniei și a permis alcătuirea unor sinteze de istorie a romilor din spațiul carpato-dunărean. Contribuțiile aparțin îndeosebi istoricilor români⁷ și maghiari⁸, dar în cuprinsul acestora țișanii bănățeni abia sunt remarcați.

Stabilirea romilor în Banat. Un bun câștigat de istoriografie este acordul specialiștilor în privința originii romilor și a momentului prezenței acestora în Europa. A fost demonstrat și recunoscut faptul că romii erau nomazi de origine indiană, ajunși în Țările Române pe ruta balcanică. Ei au petrecut un timp destul de îndelungat în cuprinsul Imperiului bizantin, unde li s-a dat numele de țișani. Romii nu sunt semnați în Peninsula Balcanică anterior anului 1300. De aici s-au răspândit în zonele centrale și apusene ale continentului, migrația lor progresivă spre vest putând fi reconstituită pe baza consemnărilor documentare din secolele XIV și XV⁹.

Prezența romilor în Banatul secolelor XIV–XV este sugerată de știri indirecte sau îndoielnice. Fenomenul trebuie corelat cu mențiunile documentare ale romilor în regiunile învecinate: Țaratul sârb (1348) și Țara Românească (1385–1388)¹⁰. Izvoarele arată că așezarea țișanilor în zona Hunedoarei se face la solicitarea nobililor și cu acordul autorităților. La 18 ianuarie 1455, nobilii Petru și Toma de Bârcea (*Barchali*) au primit drepturi depline asupra a patru țișani, pentru a-i folosi ca iobagi, oriunde pe moșiile lor¹¹. Peste ani, la 19 noiembrie 1504, alesul Mihai Kendeffi din Râu de Mori (*Malomwyz*) era autorizat de rege să aducă din Țara Românească 12 corturi de țișani, pe care să-i așeze și să-i folosească pe posesiunile sale în calitate de iobagi¹². Este o mărturie prețioasă, care confirmă sensul deplasării spre vest a romilor și indică una din cauzele migrației lor din zona extracarpatică spre Transilvania¹³. Onomastica epocii aduce dovezi suplimentare: la 1 decembrie 1485, o scrisoare a judei Curiei regale, Ștefan Báthori, către autoritățile comitatului Arad amintește persoane ale căror patronimice le indică apartenența sau măcar originea etnică: Radych *Bosnyak*, Dacho et Johannes *similiter Razko*, Paul, Ladislau și Ursan *similiter Czygan*¹⁴.

Într-un alt caz, coroborarea mai puțin atentă a două surse contemporane, a generat convingerea că romii erau fabricanți de armament la Timișoara, spre sfârșitul secolului al XV-lea. Aserțiunea se află în opera lui Francesco Grisellini (1717–1787), autorul primei monografii a Banatului. Scriitorul iluminist a subliniat preocupările comitelui de Timiș, Josa de Som, pentru aprovizionarea și organizarea regiunii administrate, chiar din momentul preluării funcției (noiembrie 1494)¹⁵. Afirmția sa și-a găsit ulterior confirmarea documentară¹⁶. Totodată, monograful a ținut să remarce „în treacăt, că primele puști și ghiulele au fost confecționate în comitatul Timiș, ca de altfel și în celelalte provincii ale Ungariei, de către țișani, o populație rătăcind fără de stăpân și trăind în aceste părți, unde este numită Pharo Nemzetsége sau neamul faraonilor”. În sprijinul afirmației sale, Grisellini a invocat „un document remarcabil al regelui Vladislav din anul 1496, prin care țișanii primesc îngăduința să confecționeze astfel de material de război”¹⁷. În realitate, la 9 iunie 1496, Thomas Bolgar, voievod peste 25 de corturi de țișani, a primit un salvconduct pentru a circula liber prin regat, urmând să intre în serviciul arhiepiscopului de Pécs „pro faciendis globulis pyxidum sive aliis instrumentis ad belli usum necessariis”¹⁸. Foarte probabil, romii doar ajutau la confecționarea de armament, executând operațiuni mai simple, (fabricarea cărbunilor de lemn, topirea metalului, turnarea gloanțelor), sub controlul unor meșteri turnători sau pietrari

⁶ Suci 2008, p. 133–145.

⁷ Serboianu 1930; Gebora 1932; Potra 1939; Achim 1998; Hasan 2009.

⁸ Barna coord. 1986; Nagy 2004; Tóth 2006.

⁹ Potra 1939, p. 10–13, 18–19, 25; Achim 1998, p. 18–20, 24–25.

¹⁰ Hasdeu 1867, p. 120 (text) și 191–193 (comentariul savantului despre „țișanii”); DRH-B 1966, p. 21, nr. 7; p. 27, nr. 9.

¹¹ DF 244543 (scrisoare lui Iancu de Hunedoara emisă la Timișoara).

¹² Sölyom-Fekete 1888, p. 89, nr. 5.

¹³ Fenomen analizat de Achim 1998, p. 27.

¹⁴ DL 19090-19092. Voievodul Rajkó pomenit în actul regal din 2 decembrie 1493 (DL 20100) nu are legătură cu romii, așa cum sugerează Márki 1892, p. 503.

¹⁵ Grisellini 1984, p. 59.

¹⁶ Engel 1797, p. 60 (9 decembrie 1494).

¹⁷ Grisellini 1984, p. 59.

¹⁸ DF 290345 (registru p. 225–226); Pray 1767, p. 273.

care aveau cunoștințele cele mai avansate pentru producerea gurilor de foc și a proiectilelor¹⁹. Este o perspectivă mult mai credibilă decât opinia lui Grisellini care a fost preluată în istoriografia română mai veche sau mai nouă²⁰.

Prima mențiune concretă a romilor bănățeni se referă la cei din Timișoara și este legată de răscoala „cruciaților” lui Dózsa, petrecută acum cinci secole. Capelanul regal György Szerémi, contemporan cu evenimentul, a consemnat în memoriile sale amănuntul că supliciile lui Dózsa au fost aplicate de țigani (*ordinaverunt farahones cum carbonibus et cum forcibus, et de ferro unam coronam preparaverunt, et in igne copioso posuerunt, et cum forcibus de igne traxerunt. Quum jam bene fulgescebat, ad caput Georgi apposuerunt*)²¹. Informația se regăsește ulterior în istoriile palatinului Nicolae Istvánffi (1538–1615) care nu ezită să-și exprime repulsia față de această etnie: „*sequuti erant castra Vaiuodae (Zápolya) quam plurimi ex vagis illis, quos Ciganos vulgus appellat, vilissimum et abiectissimum hominum genus, incertaeque originis, in Transilvania ac utraque Valachia tortorum infamem operam exercere solitum. His Vaiuoda negocium et curam excarnificandorum captivorum committit*”²². După această dată, informațiile despre romi devin mai consistente și numeroase, reflectând atitudinea societății și politica autorităților față de acest grup etnic.

Modul de trai, comportamentul și mentalitățile romilor au fost piedica majoră pentru acceptarea și integrarea lor în societatea medievală. Trăsăturile negative au fost amplificate și generalizate la nivelul întregii etnii, fapt care a perpetuat spiritul de intoleranță, marginalizarea și segregarea.

Nomadismul și pripășirea temporară lângă orașe au fost fenomene foarte vizibile. Deplasarea continuă alimentează impresia de etnie numeroasă și neadaptabilă la valorile societății civilizate, fapt ce transpare, deopotrivă, din însemnările călătorilor străini și ale umaniștilor ardeleni. Mercenarul italian Giovan Andrea Gromo (1518 – post 1567) prezintă Transilvania anilor 1566–1567 ca fiind locuită de cinci „națiuni”: ungurească, săsească, românească, leșească și cea țigănească, „*toate având obârșii, îndeletniciri și moravuri deosebite*”²³. După trei decenii (1595), muzicantul Pietro Busto din Brescia a remarcat, la rândul său, numărul mare de țigani care locuiesc în afara orașelor (*vi sonno anco per tutte le città et castelli molti Zingali*)²⁴. Pentru secolul al XVII-lea rămân semnificative două constatări, care exprimă nu doar antipatia personală a autorilor, ci și prejudecăți și sentimente bine ancorate în mentalul colectiv al epocii. Prima însemnare aparține predicatorului Conrad Iacob Hildebrandt (1629–1679) și datează din 4 august 1660, pe când se afla la Oradea: „*aceste lepădături de țigani cutreieră adesea Ungaria, Transilvania și Turcia. Acești oameni n-au așezări statornice, ci umblă din țară în țară*”²⁵. La fel de categoric este și umanistul medieșan Laurențiu Toppeltin (1641–1670) care afirmă: „*misere victitant, multi sub tentoriis perpetuo, multi se civitatibus et pagis applicant*”²⁶.

Sedentarizarea romilor bănățeni a fost un proces îndelungat, fiind reflectat în câteva documente. La 13 martie 1537 a fost perfectată vânzarea unui fâneț la marginea orașului Caransebeș, terenul fiind amplasat pe strada „de jos”, lângă casele și adăposturile țăganilor (*penes domos et mansiones pharaonum, in platea Alswcza habitum*)²⁷. Un secol mai târziu, romii apar pe deplin atașați de comunitatea orășenească. Voievodul lor este proprietar de casă și terenuri pe aceeași stradă „de jos”, numită acum Țarmurani. El vinde nobilului Gabriel Fiat, pe un preț bun (85 florini), o curte și un loc de casă, care se învecinau cu alte terenuri stăpânite personal de voievod sau de rudele sale (1645)²⁸.

Decalajul față de oamenii „civilizați” se observă, mai ales, în privința amenajării locuințelor. Diferențele sunt relevante nu atât la alegerea și utilizarea materialelor de construcție²⁹, cât în privința gradului de confort și igienă dat de prezența/ absența câtorva elemente: ferestre cu geamuri transparente, sobe cu hornuri, iluminatul cu lumânări de calitate, mobila îngrijit lucrată, obiecte cu rol decorativ și funcțional (candelabre, sfeșnice, covoare, vase, tacâmuri) etc. Pietro Busto a văzut cum țăganii locuiau pe timp de iarnă „*în case de pământ acoperite cu paie*”, iar vara sub cerul liber. Chiar și două secole mai târziu, modul de trai rămăsese același, situație confirmată de însemnările lui Grisellini. La 1780,

¹⁹ Țiplic 2009, p. 80-83, 104-110, 123-126. În registrele de cheltuieli din anii 1494–1495 sunt înregistrați meșteri tunari (*bombardarii*), cioplitori de ghiulele din piatră (*excisoribus lapidum bombardarum scilicet lapicidis*) și fabricanți de afeturi (*curriparis quos in faciendis rotis bombardarum maioribus et minoribus...*). Romii nu apar nici măcar la confecționarea părților metalice, operație rezervată fierarilor (*tribus fabris pro laboribus eorum ad ferrandum rotas*), cf. Engel 1797, p. 63, 100, 101, 107.

²⁰ Stoica de Hațeg 1981, p. 123: „*iară grafu loja rândui și făcu arme, puști mici și tunuri tari, care atuncea întâi țăganii le făcea*”; Achim 1998, p. 26; Hațegan 2006, p. 36: „*după 1490 sunt amintiți țăganii, constructori de t u r n u r i*” (!).

²¹ Szerémi 1857, p. 67.

²² Istvanfi 1684, p. 73.

²³ Călători 1970, II, p. 333.

²⁴ Călători 1971, III, p. 439; Hurmuzaki-Iorga 1903, p. 28, nr. LXII (21 ianuarie 1595).

²⁵ Călători 1973, V, p. 547.

²⁶ Toppeltin 1667, p. 57.

²⁷ Pesty 1878, III, p. 202, nr. 164.

²⁸ Pesty 1877, II, p. 242-243.

²⁹ Chiar și la Alba Iulia, capitală princiară, mai existau în 1653 „*case acoperite cu paie, garduri cu spini și împletitură de nuiete*”, deși, în baza hotărârilor dietale, proprietarii erau „*obligați să clădească în mod cuviincios*”, CAT 1997, p. 221 (partea V, edictul XX).

romii locuiau tot în „colibe mizerabile din împletitură și paie”, ori în bordeie a căror „înfățișare groaznică nu poate fi descrisă”³⁰, în fapt acele zomonicze din Dicționarul lui Mihai Halici.

Comportamentul și mentalitățile romilor au amplificat falia dintre aceștia și restul societății. Dicționarul lui Halici-tatăl surprinde cel mai bine sensurile cuvântului „țigănesc”: un aspect specific neamului romilor, dar și o atitudine contrară conveniențelor epocii și, prin urmare, condamabilă. Contemporanii umanistului bănățean au subliniat multe metehne de care se făcea vinovată întreaga etnie. Henrik Ottendorf a lăsat cea mai amplă descriere a romilor timișoreni din perioada stăpânirii otomane: „*Țigani, au ocupații bine cunoscute, fiind fierari, de asemenea muzicanți, geambași, iar în unele localități se lasă folosiți în locul călăului. Ei locuiesc în apropierea bisericii ortodoxe și adunătura asta este amestecată cu porcii. Când ortodocșii își țin Paștele sau este târg la Timișoara, țigani au obiceiul să-i oprească pe trecători, atât femei cât și bărbați, și să le ceară o plată. Pe cei care nu vor să dea nimic sau le dau mai puțin decât li se cere, îi aruncă în cea mai apropiată groapă cu apă sau noroi astfel încât stârnesc râsul*”³¹. În Transilvania, umanistul Toppeltin le atribuie țăganilor defecte din cele mai mari: „*iracundi sunt ad stuporem, versuti, agiles, superbi, garruli, ebriosi, fures, mendaces, praecipites, discordes ac in jurgiis insani*”³²

Ocupațiile romilor bănățeni sunt rareori prezentate în mod explicit. Cu certitudine, ei au fost folosiți la diverse lucrări agricole, dar nu pot fi considerați agricultori autentici. Exceptând situațiile când aveau statutul recunoscut de iobagi, romii nu dețineau terenuri pe care să le cultive în regimul tipic de obligații feudale statornicite între țărani și stăpânii lor (nobilii, statul)³³. De asemenea, nu s-au orientat nici către activitățile pastorale, limitându-se la creșterea porcilor și la negoțul cu cai. Conrad Hildebrandt a consemnat faptul că romii „*trăiesc din furt și din negoțul cu cai*”, iar Henrik Ottendorf subliniază că „*țigani sunt geambași ... (iar) adunătura asta este amestecată cu porcii*”³⁴.

O îndeletnicire constantă a fost prelucrarea metalelor, îndeosebi a fierului. Înclinația și talentul romilor pentru fierărie (*fabrili arte fere victitant*) sunt subliniate în însemnările epocii³⁵. Un document din iulie 1525 sugerează folosirea romilor în activitățile de spălare a nisipurilor aurifere. Atunci, reprezentanții orașului și districtului Caransebeș s-au împrumutat cu 925 florini de la judele regal al Sibiului, promițând restituirea sumei cu aurul care s-ar fi obținut din râurile bănățene. Deloc întâmplător, printre contractanți sunt enumerați „*aurilotores eiusdem districtus Karansebessiensis*”³⁶. În spatele lor trebuie văzuți nu atât romii, cât persoanele de încredere care coordonează spălarea nisipului aurifer, apelând și la forța de muncă a romilor. Confectionarea podoabelor este amintită abia în opera lui Grisellini, autorul remarcând doar piese de cositor sau din alamă argintată³⁷. Circulația lor s-a limitat la membrii etniei și la categoriile sărace. Elitele au respins asemenea producții, considerându-le de o calitate și o estetică îndoielnice. Rămâne edificator reproșul adresat sibienilor de către domnul Neagoe Basarab, nemulțumit de faptul că meșterul trimis să-i lucreze o cădelniță, a făcut ceva cu totul necorespunzător, în manieră țigănească (*non nobis complacuit, quoniam ad modum Ciganorum erat fabricatum*), solicitându-le alți orfevrari mai pricepuți, care să facă un lucru mai frumos (*qui potuissent pulchriori modo perficere*)³⁸. Deși exemplul nu are legătură cu Banatul, el ilustrează o atitudine generală a elitelor față de creațiile romilor. Acești nefericiți erau implicați și în activități ilicite, profitându-se de priceperea lor în prelucrarea metalelor. De exemplu, Dieta întrunită la Sibiu între 12–25 aprilie 1618, avea cunoștință de baterea multor ducce false la Lipova și Caransebeș³⁹, adică în două orașe care aveau comunități de romi. Foarte probabil, falsificarea monedelor era realizată de romi, iar plasarea lor a revenit altor răufăcători. Peste decenii, Conrad Hildebrandt a arătat că „*acești oameni umblă din țară în țară. În Turcia și la Constantinopol falsifică bani și fabrică aspri sau akcele false*”⁴⁰. Paleta ocupațiilor se poate întregi cu cele enumerate de Hildebrandt, Ottendorf și Grisellini: muzica, ghicitul, prepararea leacurilor și... furtașagurile, acele „*lovituri de maestru*” date în timpul desfășurării târgurilor⁴¹. Disprețul societății se întrevede și prin folosirea romilor

³⁰ Grisellini 1984, p. 163.

³¹ Ottendorf 2006, p. 16-17. Călătorul relatează că biserica sârbă se afla „*la capătul suburbiei și nu departe, afară, pe un braț al Timișului se află numeroase mori*” (p. 15).

Textul lui Ottendorf a fost reprodus, analizat și datat (pentru anul 1667 !) de Petri 1966, p. 12-17. În relatarea sa, Ottendorf se folosește și de amănunte din descrierea cuceririi Timișoarei, cuprinse în opera lui Ortelius 1602, f. 19v. Petri l-a confundat însă pe istoricul Ortelius cu contemporanul său, celebrul cartograf Abraham Ortelius (p. 46, nota 117) și a identificat, fără argumente, biserica sârbească cu cea modernă din cartierul Fabric (p. 47, nota 159). Ulterior, Trăpcea 1977, p. 484, a preluat cu totul superficial datele literaturii șvab, plasând consemnarea bisericii sârbești și a țăganilor învecinați în 1570, anul apariției celebrului atlas al lui Abraham Ortelius !! Eroarea s-a perpetuat și în lucrări istorice recente.

³² Ottendorf 2006, p. 16-17; Toppeltin 1667, p. 57-58.

³³ Achim 1998, p. 50.

³⁴ Călători 1973, V, p. 547; Ottendorf 2006, p. 16.

³⁵ Călători 1973, V, p. 547; Ottendorf 2006, p. 16; Toppeltin 1667, p. 57 (citatul).

³⁶ Pesty 1877, I, p. 446-447. Analiză și bibliografie ample despre *aurilotores/ Goldwäscher*, la Achim 1998, p. 51-52.

³⁷ Grisellini 1984, p. 165.

³⁸ Hurmuzaki-Iorga 1911, p. 238, nr. CCCCXXXIII (18 decembrie 1518).

³⁹ MCRT 1881, VII (1614–1621), p. 477; duccele erau piese cu valoarea de 9-10 denari.

⁴⁰ Călători 1973, V, p. 547-548.

⁴¹ Călători 1973, V, p. 547; Ottendorf 2006, p. 16; Grisellini 1984, p. 165.

la îndeplinirea execuțiilor. Era o „îndeletnicire spurcată” (P. Busto), făcută totuși cu măiestrie: „*isti Zingari carnifices incredibilem ac per ulteriorem orbem Christianum insuetum, torturae modum introduxerunt*” (Toppeltin)⁴².

Aspectele de spiritualitate rămân slab luate documentar. Sursele medievale insistă asupra faptului că romii nu erau creștini și nici nu manifestau vreun interes pentru religie. Toppeltin nota malițios că „*Cyngari religiosos habent nullos. Infantes in caupona sacris suis initiant, quem actum nefarie Baptismum vocant*”⁴³. Absența sau formalismul sentimentului religios este semnalat și în Banatul otoman. La 1626, Alberto Rengjich di Ragusa (c. 1568–1630), episcop catolic de Semendria, a raportat superiorilor Congregației *De Propaganda Fide* că în 12 sate din zona Timișoarei catolicii nu aveau preot și își botezau copii la eretici (reformați) sau la schismatici (ortodocși). Mai grav, în ochii ierarhului, era faptul că taina botezului era administrată de un țigan cunoscător a patru litere: „... *e stando le cose in questi termini, potrà in questo, mentre quel Zingaro (non so di che fede si sia) che da se si ha nominato prete tra di loro, dico potrà andar batezando (per non dire biastemando) senza materia, senza forma, e senza intentione*”. Actul de impietate l-a speriat și uimit pe prelat, dovadă că insistă asupra acestei grozăvii în două rapoarte (31 august 1626 și 12 ianuarie 1627)⁴⁴. În timp, apropierea romilor față de creștinism a devenit tot mai vizibilă. Prin 1780, Francesco Grisellini ținea să precizeze că romii sunt totuși creștini și aparțin confesiunii predominante din satul în care locuiesc⁴⁵.

Statutul socio-juridic al romilor. În contrast cu atitudinea disprețuitoare a societății față de romi, puterea centrală (regalitatea maghiară, apoi principii transilvani) a adoptat o politică de protecție a lor, îndeosebi din rațiuni economice. Începând cu privilegiul regelui Sigismund de Luxemburg pentru voievodul Ladislav și țăgarii de sub autoritatea lui (18 aprilie 1423 – una din primele mărturii despre prezența romilor în Ungaria centrală)⁴⁶, actele emise de suveranii maghiari confirmă statutul aparte, autonom, al acestei etnie. Sistemul de privilegii a constatat în libertatea de circulație prin regat și de staționare pe pământurile Coroanei, în obligații mai reduse decât cele ale populației sedentare, în absența obligațiilor militare și în toleranța față de neapartenența la creștinism. Regalitatea nu a permis ca această populație să intre în stăpânirea particularilor laici sau a instituțiilor ecleziastice⁴⁷. Din exemplele anterioare reiese faptul că dreptul unor nobili de a-i folosi pe țigani ca iobagi s-a bazat numai pe scrisori privilegiale emise de suverani ori de alte personaje foarte influente, de talia lui Ioan de Hunedoara. De asemenea, regalitatea a acordat orașelor permisiunea de a-și extinde jurisdicția asupra romilor stabiliți în cuprinsul posesiunilor lor, pe care îi foloseau la diferite lucrări. Totodată, voievozii și vice-voievozii transilvani au primit interdicții de a-și extinde autoritatea asupra țăgarilor așezați la Sibiu (1476, 1487), Brașov și Bran (1500)⁴⁸. La fel de relevantă rămâne atitudinea regelui Vladislav II, de pedepsire exemplară a nobilului Ioan Arca de Densuș care a mutilat doi țigani în anul 1504⁴⁹. Sentința depozitării nobilului hunedorean ar fi fost de neconceput în țăările românești extracarpătice, fapt care subliniază că romii din regatul maghiar s-au bucurat de o situație socio-juridică net superioară celei statornicite peste munți, unde țăgarii nu își puteau depăși condiția de robi.

Comunitățile de romi bănățeni se înscriu în situația generală a etniei. La Caransebeș, privilegiile consistente ale orașului, între care și dreptul de Buda⁵⁰, au permis autorităților urbane să-și extindă jurisdicția asupra romilor care își construiseră case în afara zidurilor, pe strada zisă „*de jos*” sau Țarmurani. Existența unui voievod al țăgarilor care să rezolve problemele interne ale comunității și să o reprezinte în fața autorităților orășenești și districtuale, nu este confirmată documentar decât în anul 1645. Voievodul Nicolae Fecza apare ca o persoană înstărită, proprietar de casă și terenuri pe acea stradă *de jos*. Funcția voievodală rămâne puțin cunoscută. O descriere sumară, mai mult în derâdere, este oferită de umanistul Toppeltin: „*habent in veneratione antiquas familias, quas ipsi vocant Vayuodales. Exinde eligunt Duces quos ingenti vociferatione correptos tribus vicibus efferunt exaltantque qua inauguratione commonefiunt meminisse se Praefectos. Simili ritu Ducissas suas creant. Penes ridiculos istos Vayuodas potestatis in suos parum est. Quidam ipsorum custodit privilegia olim a Bathoriis principibus ipsis collata. His cautum esse aiunt gravi poenae eos subesse, qui innocentes iniuria afficiunt. Certe consuetudine nostra receptum est, quo idem iustitiae forum actionumve civilium processus nobiscum agnoscant*”⁵¹.

⁴² Călători 1971, III, p. 439; Călători 1973, V, p. 548; Toppeltin 1667, p. 58-59.

⁴³ Toppeltin 1667, p. 56.

⁴⁴ Litterae 2002, p. 220, nr. 56; p. 236-237, nr. 62 (citatul). Discutarea aspectului, la Tóth 2003, p. 415 și Magina 2011, p. 141.

⁴⁵ Grisellini 1984, p. 160.

⁴⁶ CD 1844, p. 532-533, nr. CCXXI (datat 1422); ZsO 2007, p. 193-194, nr. 407 (datat corect, 1423).

⁴⁷ Achim 1998, p. 46.

⁴⁸ Teleki 1855, p. 567-568, nr. DLXXXVIII și DF 245088 (Sibiu); DF 247089 (Brașov); Hurmuzaki-Iorga 1911, p. 152, nr. 278 (Bran).

⁴⁹ Pesty 1882, p. 477, nr. 355.

⁵⁰ Trecerea în revistă a privilegiilor, cu bibliografia problemei și mărturii inedite, la Magina 2009.

⁵¹ Toppeltin 1667, p. 58.

Romii din Banatul otoman. După cucerirea de către otomani a câmpiei Banatului și organizarea eyaletului Timișoarei (1552), statutul romilor s-a modificat semnificativ. Noile autorități erau familiarizate cu existența ȝiganilor (din Balcani) și aveau o legislație specifică pentru această etnie. Situația romilor balcanici fusese reglementată prin câteva legi (*kanun-name*) și ordine (*hüküm*) emise de sultanii Mehmed II, Bayazid II și Suleyman Kanuni⁵². Spre deosebire de comunitățile religioase (*millet*), în cazul romilor situația administrativă s-a bazat mai mult pe etnicitate decât pe religie. În Balcani s-a creat chiar o structură administrativă fără conotație geografică, numită sangeacul romilor (*liva-i ținane, ținane sancağı*), bazată doar pe apartenența etnică a locuitorilor, fie ei musulmani (*müslüman ținaneler*) sau „infideli” (*kafir ținaneler*), nomazi ori sedentari⁵³. Conducătorul acestei alcătuirii administrative a purtat titlul de *mir-i kibtiyan* sau *ținane sancağı beğı*. El nu aparținea etniei, având rolul de a colecta taxele de la comunitățile de romi și de a mijloci raporturile dintre ȝigani și autorități⁵⁴. Alte surse otomane dovedesc marginalizarea, segregarea și chiar expulzarea romilor din orașe, pe motivul că erau o sursă de nemulțumiri sociale, de dezordine civilă și morală. Ocupațiile practicate au contribuit la menținerea romilor pe treapta inferioară a societății⁵⁵. Cunoșcându-se situația mult mai bine documentată a romilor balcanici și a celor din eyaletul de Buda⁵⁶, se pot contura aprecieri corecte asupra statutului pe care l-au căpătat „faraonii” bănățeni după anul 1552. Referirile explicite la acest neam sunt foarte rare, iar registrele de impunere nu consemnează apartenența etnică a celor recenzați. De altfel, onomastica și apartenența religioasă nu oferă garanții depline pentru determinarea originii etnice a plătitorilor de taxe. Prezența lor a fost tolerată atât la marginea Timișoarei, cât și în satele înconjurătoare, unde sunt întâlniți de diplomați și misionari în veacul al XVII-lea. Romii au fost integrați în categoria largă a contribuabililor nemusulmani (*reâyâ*), interesul autorităților otomane pentru această etnie fiind unul preponderent fiscal. Un raport (*arz*) către marele vizir Mehmed Köprülü din 8 Muharrem anul Hegirei 1067 (27 octombrie 1656) îi menționează pe ȝiganii timișeni ca plătitori ai capitației (*djizya*), sumele colectate servind la întreținerea garnizoanei timișorene⁵⁷. Destinația impozitului era confirmată la scurt timp de călătorul Evliya Çelebi (1611–1682): „se găsesc 36000 de creștini de la care se ia gizia, plătindu-se cu ea soldele și drepturile (ostașilor)”⁵⁸.

Romii din Banatul de Caransebeș și Lugoj. Regiunea înaltă a provinciei, neocupată de otomani, a format teritoriul Banatului de Caransebeș și Lugoj, integrat Principatului autonom al Transilvaniei. Prin urmare, situația socio-juridică a romilor bănățeni a fost reglementată de legislația Dietelor și de voința principilor ardeleni. Parcurgerea actelor administrative și legislative arată tendința protejării etniei rome, inclusiv sub aspect fiscal⁵⁹. Starea de servitute a ȝiganilor față de nobili și-a avut temeiul tot în acte privilegiate⁶⁰. Pentru secolul de existență a Banatului de Caransebeș și Lugoj (1552–1658) nu s-au păstrat dovezi concludente. Abia în anul 1671, după dispariția amintitei formațiuni administrative și exodul nobilimii de aici în principatul ardelean, apare exemplul unui iobag de etnie romă. Aflați la Alba Iulia, foștii nobili caransebeșeni Gabriel Măciș și Mihai Vaida au încheiat o înțelegere pentru plata unei piese de podoabă. Neavând suma de 12 florini pentru achitarea unui buton din argint, Mihai Vaida a dat vânzătorului ca zălog un ȝigan, pe nume Nica. Acest supus rămânea în stăpânirea lui Gabriel Măciș până la achitarea celor 12 florini, iar dacă ar fi fugit ori și-ar fi schimbat locuința, nobilul Măciș avea dreptul de a-l urmări și revendica pretutindeni⁶¹.

Crearea Principatului autonom a coincis cu o inovație administrativă, prin instituirea funcției colegiale de voievod al ȝiganilor (*waywoda cziganorum*), în anul 1541. Titularii erau nobili care nu aparțineau etniei, dar își exercitau autoritatea asupra tuturor ȝiganilor din principat. Atribuțiile lor erau foarte largi, colaborând cu conducătorii orașelor și târgurilor, precum și cu voievozii comunităților de romi. Voievozii princieri colectau taxele datorate fiscoi, aplicau amenzi și rezolvau toate problemele apărute în raporturile romilor cu autoritățile⁶². Astfel, sangeacul romilor balcanici își găsește un corespondent în voievodatul ȝiganilor ardeleni, însă cele două instituții au similitudini formale.

Cele câteva diplome de investire în funcția voievodală colegială dezvăluie și numele titularilor acesteia. La 16 mai 1557, regina Isabella Zápolya a conferit demnitatea nobilului Francisc Baladfi de Kiskend, el fiind reconfirmat, alături de Gaspar Nagy, la 14 septembrie următor⁶³. Din 28 iunie 1571 provine scrisoarea principelui Ștefan Báthori prin care

⁵² Çelik 2003, p. 164-165.

⁵³ Çelik 2003, p. 167-169.

⁵⁴ Çelik 2003, p. 168-169; Marushiakova, Popov 2001, p. 34-35.

⁵⁵ Çelik 2003, p. 172-176.

⁵⁶ Mészáros 1976, p. 483-489.

⁵⁷ Andreev 1978, p. 197, nr. 2.

⁵⁸ Călători 1976, VI, p. 496.

⁵⁹ Vechea scutire de orice fel de contribuții și taxe a zece corturi de ȝigani aflate în hotarele târgului Dej, a fost reînnoită de Ferdinand de Habsburg (10 aprilie 1552) și de Isabella Zápolya (30 septembrie 1557), cf. Lukinich 1905, p. 373-374, nr. 1-2.

⁶⁰ La 18 martie 1570, principele Ioan Sigismund Zápolya a conferit fraților Mihai și Gabriel Csáki, sub formă de nouă danie, dreptul de stăpânire asupra a doi ȝigani cu toate corturile și neamurile lor, cf. Csáky Okl. 1919, p. 592-593.

⁶¹ Pesty 1878, II, p. 231.

⁶² Achim 1998, p. 62-63.

⁶³ Textul diplomelor, la Grellmann 1783, p. 102-103.

vestește numirea lui George Borbély în jumătatea de funcție ocupată anterior de Baladfi (*quia nos habita ratione fidelium servitorum egregii Georgii Barbely capitanei equitum nostrorum campestrium a nekünk alkalmilag tett szolgálatiért integram dimidiam partem officii waywodatus cziganorum in regno Transsilvaniae, quam egregius Franciscus Baladffy collatione serenissimi principis defuncti durante beneplacito possedit, simul cum solitis censibus ac universis redditibus, proventibus ac emolumentis legitimis neki adományoztuk és rendeljük, hogy azt neki megadjátok*)⁶⁴. El a rămas voievod al ȝiganilor pentru o perioadă apreciazabilă (1571–1588), practic, până la desființarea funcției. A împărțit demnitatea cu Lazăr Lazar de Karansebes (8 iunie 1572) și Cristofor Thorma (10 iulie 1588)⁶⁵. În prima mărturie, Principele Báthori avea știre despre greutățile existente în perceperea contribuțiilor și taxelor de la ȝigani, poruncind voievozilor să asigure respectarea vechilor obiceiuri în colectarea și administrarea dărilor. A doua sursă cuprinde informarea voievozilor cu privire la scutirea de orice plată a doi ȝigani cumpărați de cancelarul Wolfgang Kowachoczy. Personalitatea lui George Borbély este remarcabilă, dar puțin cunoscută astăzi. El a îndeplinit cu credință, pricepere și vitejie misiunile date de principii Ștefan și Sigismund Báthori. Ajunge la apogeul carierei în anii 1595–1596, când deține funcția de ban al Caransebeșului și conduce o viguroasă campanie antiotomană, în urmă căreia a eliberat numeroase cetăți și sate bănățene. Borbély a păstrat legături trainice cu nobilimea severineană până la stingerea sa din viață (1603)⁶⁶. În privința voievodului Lazăr de Caransebeș nu se cunosc amănunte suplimentare. Se poate admite apartenența sa la familia ilustră care a dat orașului și districtului Caransebeș mai mulți demnitari: un viceban de Severin (1484–1494), apoi castelani, căpitani, juzi și jurați⁶⁷.

În legătură cu taxele plătite de romi, legislația a stabilit valori mici și a interzis perceperea lor abuzivă. Dietele de la Alba Iulia (29 septembrie–4 octombrie 1558) și Aiud (10–15 martie 1560) aveau cunoștință despre constrângerile (plăți exagerate și lipsire de libertate) la care erau supuși ȝiganii de către voievozii princieri. Atunci s-a stabilit darea de un florin pentru fiecare ȝigan cu cort, plata urmând a fi făcută în două tranșe egale reprezentantului voievodului (*servitor wayudae*) la sediul comitatului în care „faraonul” își avea locul de așezare. ȝiganii nomazi puteau fi impuși oriunde erau găsiți, fără altă obligație⁶⁸. Peste doi ani, s-a reafirmat grija pentru păstrarea libertății și obiceiurilor romilor, sarcină care revenea îndeosebi voievozilor lor: „*De Cziganis mitius et pro consuetudine et libertate eorum tractandis mandatum dabit sacra Maiestas strictissimum per dominos consiliarios ad vajwodas eorum*”⁶⁹. Abuzurile permanente ale voievozilor au condus, în cele din urmă, la abolirea instituției. În cadrul Dietei de la Mediaș (8–23 decembrie 1588), principele Sigismund Báthori preocupat de „*sărmanul și nenorocitul neam al ȝiganilor*” (*az szegény nyomorúlt cigány nemzetségen könyörűlven*) i-a scos de sub jurisdicția voievozilor (care erau desființați) și i-a scutit cu totul de darea corespunzătoare (*adójkot is ngod teljességgel leszállította*)⁷⁰.

Tentativele de reactivare a funcției voievodale nu au lipsit, fiind mereu respinse de către nobilime. În anul 1600, profitându-se de faptul că Transilvania era stăpânită de Mihai Viteazul – domn provenit dintr-o țară unde situația romilor era foarte grea – s-a obținut confirmarea unui nou voievod al ȝiganilor. De aceea, una din cerințele nobililor exprimată atât în Dieta de la Brașov (20–27 iulie), cât și față de Staturile ardelene ostile domnului român (Turda, 5 septembrie), a fost ca „*voievodatul ȝigănesc pe care l-a dat voievodul Mihai lui Matei Bihari*” să nu fie recunoscut, iar diploma de investire să fie anulată⁷¹. Peste ani, principele George Rákóczi I a fost înduplecat să reînvie funcția voievodală și să o acorde viager lui Petru Vallon pentru a-i răsplăti „*multele servicii prestate țării și principilor ei, deși (era) din neam străin venit în țara noastră*”. Constituțiile Aprobate au avut în vedere că „*în unele timpuri s-a strecurat abuzul fără nicio bază, ca ȝiganii să aibă un voievod special căruia îi datorează anual dare; ceea ce a fost nu numai o sarcină de nesuportat prin constrângerea acelei nații nenorocite, dar a prejudiciat și prerogativele nobiliare și jurisdicției ce o au asupra iobagilor*”. De aceea, „*niciodată, pentru vecie, ȝiganii aceia să nu poată lua funcția de voievod, nici principii să nu le-o confere, nimeni nici să nu o ceară; dar posesorii ȝiganilor să fie liberi, dacă voiesc, să ia sau nu vreo dare de la iobagii ȝigani; și cel ce are astfel de iobagi care lucrează în parte, poate să pună peste ei voievod sau altfel de servitori*”⁷².

Situația romilor în pragul epocii moderne. Ultimul deceniu din secolul al XVII-lea a fost foarte zbuciumat pentru Banat, regiunea fiind aprig disputată, politic și militar, între Imperiile habsburgic și otoman. Mizând pe o îndepărtare definitivă a otomanilor din Banat, Curtea Vieneză și autoritățile militare habsburgice au întreprins măsuri

⁶⁴ Veress 1944, p. 127, nr. 85.

⁶⁵ Veress 1944, p. 206, nr. 193; Királyi Könyvek 2005, p. 229, nr. 779.

⁶⁶ Veress 1944, p. 147, 210-211, 323, 370; Hurmuzaki 1888, p. 171, nr. CXCI (raport italian din 20 februarie 1596); Szamosközi 1877, p. 340-343.

⁶⁷ Boldea 2005, p. 307-322.

⁶⁸ MCRT 1876, II, p. 106-107, 177-178.

⁶⁹ MCRT 1876, II, p. 213 (Dieta de la Alba Iulia, 4–9 noiembrie 1562).

⁷⁰ MCRT 1877, III (1576–1596), p. 245, nr. 37.

⁷¹ MCRT 1878, IV (1597–1601), p. 528-529, nr. 30; Veress 1933, p. 176, nr. 172.

⁷² CAT 1997, p. 157-158 (partea III, titlul 58: *Despre voievodatul ȝiganilor*, art. I).

pentru reglementarea problemelor administrative, fiscale, patrimoniale și religioase ale teritoriului controlat⁷³. Spre sfârșitul celei de-a doua stăpâniri asupra Banatului, imperialii au încercat să rezolve și problema romilor de aici. La 8 martie 1698, împăratul Leopold I a emis o diplomă pentru învestirea nobilului Ioan Vaida⁷⁴ ca voievod al ȝiganilor din comitatul Severinului. Numirea s-a făcut cu doar o lună înainte confirmării lui Petru Măciș de Tincova în demnitatea de comite suprem al comitatului Severin, măsură menită nu doar să răsplătească cheltuielile și fidelitatea acestuia față de autoritățile imperiale, ci și câștigarea sprijinului nobilimii severinene, prin satisfacerea unei dorințe exprimate încă din 1695. Dacă diploma de învestire a lui Petru Măciș a avut șansa de a se păstra și de a fi publicată⁷⁵, existența scrisorii privilegiale pentru Ioan Vaida rămâne incertă. Amintirea ei se rezumă la o scurtă însemnare din *Liber Regius* pentru anul 1698: *item collatio vaiuodalis Zingarorum in comitatu Zeuriniensi existens pro Joanne Vaida. Die 8-tava mensis Marty 1698 expedita*⁷⁶. După exact trei ani, când autoritățile habsburgice se pregăteau să părăsească întregul Banat, îndeplinind prevederile păcii austro-otomane de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), împăratul Leopold I a emis o nouă diplomă pentru nobilul Ioan Vaida din Caransebeș. Acum, el era confirmat în funcția de voievod al ȝiganilor din comitatele Zarand, Békés și Arad, rămase sub autoritatea imperialilor. De această dată, textul diplomei a fost transcris integral⁷⁷, păstrându-se amănunte importante despre această instituție la hotarul secolelor XVII–XVIII. După evidențierea meritelor și serviciilor de care nobilul Ioan Vaida a dat dovadă în trecut, când a îndeplinit funcția de voievod al ȝiganilor din comitatul Severin, suveranul i-a acordat o serie de atribuții asupra comunităților de romi din amintitele trei comitate. Nobilul Vaida avea misiunea de a apăra interesele comunităților de romi, de a le permite practicarea meșteșugului fierăriei, de a judeca conflictele interne și de a le impune o disciplină menită să înlăture furturile și tâlhăriile, adică principalele surse de conflict în care etnia era mereu angrenată. Rămân încă necunoscute modul și perioada în care a fost exercitată în mod efectiv această funcție.

După cucerirea definitivă a Banatului, în anii 1716–1718, Habsburgii au preluat, odată cu provincia, sarcina dificilă a modernizării acesteia. Printre problemele moștenite s-a aflat și aceea a romilor. Interesul strict fiscal arătat acestei etnii în prima parte a Secolului Luminilor s-a transformat treptat într-o politică de reglementare riguroasă a vieții romilor și chiar de asimilare a lor. Edictele și ordonanțele imperiale emise de către Maria Tereza și Iosif II au avut intenția de a rezolva în spirit modern problemele și statutul etniei⁷⁸. Rezultatele au fost însă departe de așteptările suveranilor habsburgi. „Civilizarea” superficială a romilor arată, poate cel mai concludent, limitele politicii de a turna supușii, diverși sub aspect etnic, lingvistic și confesional, în tiparul cetățeanului fidel Imperiului, același peste tot. Este exact perioada apariției amintitei lucrări a lui Grellmann despre romi, carte care a devenit exemplul clasic al modului în care știința sprijină proiectul iluminist și intervenția statului absolutist în favoarea emancipării „*unui popor care, timp de secole, a rătăcit în greșeală și sălbăcie*”⁷⁹.

La sfârșitul acestei investigații se poate constata că dintre toate grupurile etnice ale Banatului medieval, romii au avut cea mai slabă reflectare documentară și cea mai pronunțată marginalizare socială. Apelul la surse originale și credibile, care însă se dovedesc a fi foarte disparate și restrânse, permite conturarea unei imagini veridice asupra romilor medievali. Prin ignorarea lor, cunoașterea trecutului bănățean ar rămâne mereu incompletă.

⁷³ Problematică abordată foarte amplu de Costin Feneșan în câteva studii exemplare, cf. bibliografiei anexate.

⁷⁴ Informații despre acest nobil, la Țigău 2008, p. 204-205, 207, 211.

⁷⁵ Feneșan 1988, p. 217, nr. XVII.

⁷⁶ A 57, vol. 24, p. 485.

⁷⁷ A 57, vol. 26, p. 134-135.

⁷⁸ Achim 1998, p. 69-71.

⁷⁹ Grellmann 1783, p. 10.

8 martie 1701, Viena

Împăratul Leopold I Habsburg conferă nobilului Ioan Vaida din Caransebeș, până atunci voievod al ȝiganilor din comitatul Severinului, aceeași funcție peste romii din comitatele Zarand, Békés și Arad.

Renovatae collatio super Vaiuodatu gentis Aegyptiacae, vulgo Zingarorum in comitatibus Zarandiensi, Bekessiensi et Aradiensi commorantium pro Joanne Vaida.

Nos, Leopoldus etc., memoriae commendamus etc., quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem praesertim vero fidelis nostri egregii Petri Macskasi de Tinkoua, supremi comitis comitatus Zeuriniensi demissam apud Maiestatem nostram propterea factam instantiam, tum vero attentis et consideratis fidelitate fideliumque servitorum meritis fidelis nostri egregii Joannis Vaida, nobilis Caransebesiensis, quae ipse sacrae imprimis dicti regni nostri Hungariae coronae et deinde Maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate atque occasionum exigentia variis iisque arduis ac periculosus contra immanem Christiani nominis hostem Turcam habitis conflictibus fideliter semper ac utiliter exhibuit et impendit ac imposterum quoque pari fidelitatis et constantiae fervore sese exhibiturum et impensurum pollicetur, eidem Joanni Vaida Praefecturam seu Vaivodatum ac iudicatum antehac in comitatu Zeuriniensi ipsi concreditum gentis Aegyptiacae vulgo Zingarorum, nunc in comitatibus Zarandiensi, Bekessiensi et Aradiensi degentium et oberrantium tentoriaque sua in campis, pratis ac territoriis civitatum, oppidorum, pagorumque et villarum more illorum solito figentium victumque solita ac consueta arte fabrilis conquirentium omni eo jure et facultate qua similes vaiuodae sive praefecti ac iudices alibi ubivis locorum utuatur et fruuntur, ex speciali nostra Caesareo-Regia gratia dandum, concedendum et conferendum esse duximus, hac nihilominus sub conditionis cautela ut idem Joannes Vaida Zingaros sibi subiectos in suis limitibus continere a latrociniiis, furtisque seris cohibere subque bona disciplina regere iudicium et justitiam in quibusvis causarum occurrentiis rite administrare et ipsos in reliquo contra quosvis ipsorum turbatores, vexatores ac damnificatores tueri, protegere ac defendere debeat ac teneatur, imo damus, concedimus et conferimus praesentium per vigorem, harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 8-va mensis Martii, anno Domini 1701, regnorum nostrorum romani [43-o] etc.

Leopoldus [manu propria]

L. S.

Ladislauș Mattyasovszky, Episcopus Nitriensis [manu propria]

Joannes Domaniszky [manu propria].

Copie la Magyar Országos Levéltár, Budapest, *Magyar Kancelláriai Levéltár* (A 57), *Libri Regii*, vol. 26, p. 134-135.

Bibliografie

Fonduri arhivistice

A 57 – Magyar Országos Levéltár, Budapest, *Magyar Kancelláriai Levéltár* (A 57), *Libri regii*.

DF – Magyar Országos Levéltár, Budapest, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*.

DL – Magyar Országos Levéltár, Budapest, *Diplomatikai Levéltár*.

Lucrări

Achim 1998 – Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, 1998.

Andreev 1978 – Andreev Ștefan, *Török iratok Temesvár XVII–XVIII. századi történetéről a szófiai Nemzeti Könyvtárban*, în „Levéltári Közlemények”, 48–49, 1978, p. 195-214.

Augustin ab Hortis 2009 – Samuel Augustini ab Hortis, *A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről [1775–1776]*, ed. Nagy Pál, Budapest, 2009.

Barna coord. 1986 – *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422–1985*, coord. Mezey Barna, Budapest, 1986.

Boldea 2005 – Ligia Boldea, *Noi date asupra elitelor românești bănățene: familia Lazăr de Almăj (sec. XV–XVI)*, în „Banatica”, XVII, 2005, p. 307-322.

CAT 1997 – *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ed. Liviu Marcu, Cluj-Napoca, 1997.

Călători – *Călători străini despre Țările Române*, II-VI, București, 1970-1976.

CD 1844 – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, ed. György Fejér, vol. X/6, Budae, 1844.

- Çelik 2003 – Faika Çelik, *The Limits of Tolerance: The Status of Gypsies (Roma) in the Ottoman Empire*, în „Studies in Contemporary Islam”, Youngstown State University - Ohio, USA, V, 2003, nr. 1-2, p. 161-182.
- Csáky Oki. 1919 – *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*, ed. Bártfai Szabó László, II (1500–1818), Budapest, 1919.
- Dictionarium 2008 – *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul Dicționar al limbii române*, ed. Gheorghe Chivu, București, 2008.
- DRH-B 1966 – *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, I (1247–1500), București, 1966.
- Engel 1797 – Johann Christian Engel, *Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer*, I, Halle, 1797.
- Feneșan 1977 – Costin Feneșan, „Reglementarea” din 1693 a comitatului Severinului, în „Banatica”, IV, 1977, p. 239-243.
- Feneșan 1981 – Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440–1653)*, Timișoara, 1981.
- Feneșan 1988 – Costin Feneșan, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în „Tibiscum”, VII, Caransebeș, 1988, p. 189-226.
- Feneșan 1996 – Costin Feneșan, *Caransebeșul la începutul celei de-a doua stăpâniri habsburgice (1688)* în „Revista Istorică”, serie nouă, VII, 1996, nr. 1-2, p. 73-85.
- Feneșan 1996a – Costin Feneșan, *Stăpâni și supuși în comitatul Severinului în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1688–1699)*, în „Banatica”, XIV/2, 1996, p. 149-224.
- Feneșan 2013 – Costin Feneșan, *Franciscanii în Banatul de munte la sfârșitul celei de-a doua și la începutul celei de-a treia stăpâniri habsburgice (1695–1701, 1716–1738)*, în „Banatica”, XXIII, 2013, p. 649-679.
- Gebora 1932 – Adalbert Gebora, *Situația juridică a Țiganilor în Ardeal. Teză de doctorat*, București, 1932.
- Grellmann 1783 – Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann, *Die Zigeuner. Ein historischer Versuch über die Lebensart, Verfassung Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprunge*, Dessau-Leipzig, 1783.
- Grellmann 1787 – Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann, *Dissertation on the Gipsies, being an historical enquiry, concerning the manner of life, oeconomy, customs and conditions of these people in Europe, and their origin* (trad. Matthew Raper), London, 1787.
- Griselini 1984 – Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, ed. Costin Feneșan, Timișoara, 1984.
- Hasan 2009 – Mihai Florin Hasan, *Informații despre prezența Țiganilor în voievodatul Transilvaniei și comitatele vecine în secolele XIV–XV*, în „Revista Bistriței”, XXIII, 2009, p. 111-113.
- Hasdeu 1867 – Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată de la împăratul sârbesc Dușan și relativă la starea socială a românilor de peste Dunăre*, în *Archiva istorică a României*, tom III, București, 1867.
- Hațegan 2006 – Ioan Hațegan, *Prin Timișoara de odinioară. I. De la începuturi până la 1716*, Timișoara, 2006.
- Hurmuzaki 1888 – *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. Eudoxiu Hurmuzaki, III/2 (1576–1600), București, 1888.
- Hurmuzaki-Iorga 1903 – *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. Nicolae Iorga, XII (1594–1602), București, 1903.
- Hurmuzaki-Iorga 1911 – *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. Nicolae Iorga, XV/1 (1358–1600), București, 1911.
- Istvanfi 1684 – Nicolaus Istvanfi, *Historia de rebus Ungaricis libri triginta quatuor*, Coloniae Agrippinae/ Köln, 1684.
- Királyi Könyvek 2005 – *Az Erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. 1569–1602. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602*, ed. Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó, Kolozsvár, 2005.
- Litterae 2002 – *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717)*, ed. István György Tóth, I, Roma-Budapest, 2002.
- Lukinich 1905 – Lukinich Imre, *Adatok hazai cigányaink történetéhez*, în „Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője”, Budapest, XVI, 1905, p. 372-374.
- Magina 2009 – Adrian Magina, *Reconfirmarea privilegiilor Caransebeșului în anul 1597*, în *Revista Arhivelor*, 86, 2009, nr. 1, p. 100-105.
- Magina 2011 – Adrian Magina, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500–1700)*, Cluj-Napoca, 2011.
- Márki 1892 – Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, I, Arad, 1892.
- Marushiakova, Popov 2001 – Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Gypsies in the Ottoman Empire*, Hatfield, University of Hertfordshire UK, 2001.
- MCRT – *Monumenta Comitatus Regni Transsylvaniae*, ed. Szilágyi Sándor, I-XXI, Budapest, 1875-1898.
- Mészáros 1976 – Mészáros László, *A hódoltság latinok, görögök és cigányok történetéhez (16. századi oszmán-török szórványadatok)*, în „Századok”, 110, 1976, nr. 3, p. 483-489.
- Nagy 2004 – Nagy Pál, „Fáraó népe”. *A magyarországi cigányok korai története (14–17. század)*, Pécs, 2004.
- Ortelius 1602 – Hieronymus Ortelius, *Chronologia oder Historische beschreibung aller Kriegsempörungen und belägerungen der Stätt und Vestungen auch Scharmützel und Schlachten so in Ober und Under Ungern auch Si(e)benbürgen, mit dem Türcken von A(n)n(o). 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedenckhwürdig geschehen*, Nürnberg, 1602.
- Ottendorf 2006 – Henrik Ottendorf, *De la Viena la Timișoara, 1663. Von Wien auff Temeswar, 1663. Bécsről Temesvárig, 1663. Od Beča do Temišvara, 1663*, ed. Ioan Hațegan, Timișoara, 2006.
- Pesty 1877, 1878 – Pesty Frigyes, *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, I-III, Budapest, 1877-1878.
- Pesty 1882 – Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1882.
- Petri 1966 – Anton Peter Petri, *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, München, 1966.
- Potra 1939 – George Potra, *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România*, București, 1939.
- Pray 1767 – Georgius Pray, *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV*, pars IV, Vindobonae/ Viena, 1767.

- Serboianu 1930 – C. J. Popp Serboianu, *Les Tsiganes. Histoire, ethnographie, linguistique, grammaire, dictionnaire*, Paris, 1930.
- Sólyom-Fekete 1888 – Sólyom-Fekete Ferencz, *Syl-völgy s benépesítése, valamint annak egyéb története*, in „A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve”, IV, Budapest, 1888, p. 75-94.
- Stoica de Hațeg 1981 – Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ed. Damaschin Mioc, Timișoara, 1981.
- Suciu 2008 – Cristian Suciu, G. H. M. Grellmann și sursele timpurii ale stereotipurilor științifice despre romi, in „Studia Universitatis Cibiniensis” Series *Historica*, V, 2008, p. 133-145.
- Szamosközi 1877 – Szamosközi István, *Történeti maradványai 1566–1603*, III (1603), in colecția „Monumenta Hungariae Historica. Scriptores”, XXIX, Budapest, 1877.
- Szerémi 1857 – Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543, ed. Wenzel Gusztáv, in colecția „Monumenta Hungariae Historica. Scriptores”, I, Pest, 1857.
- Teleki 1855 – Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, XI, Pest, 1855.
- Toppeltin 1667 – Laurentius Toppeltinus, *Origines et occasus Transsylvanorum*, Lugduni/ Lyon, 1667.
- Tóth 2003 – István György Tóth, *Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584–1716*, in „The Catholic Historical Review”, 89, nr. 3, 2003, p. 409-433.
- Tóth 2006 – Tóth Péter, *A magyarországi cigányság története a feudalizmus korában*, Pécs, 2006.
- Trâpcea 1977 – Theodor Trâpcea, *Din viața religioasă a românilor din Timișoara în timpul stăpânirii otomane (1552–1716)*, in *Mitropolia Banatului*, XXVII, 1977, nr. 7-9, p. 480-485
- Țigău 2008 – Dragoș Lucian Țigău, *Familia nobililor Vaida în secolele XVI–XVII*, in *Analele Banatului*, serie nouă, Arheologie-istorie, XVI, 2008, p. 199-220.
- Țiplic 2009 – Ioan Marian Țiplic, *Bresle și arme în Transilvania (secolele XIV–XVI)*, București, 2009.
- Veress 1933 – Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, VI (1600–1601), București, 1933.
- Veress 1944 – Veress Endre, *Báthory István Erdélyi fejedelem és Lengyel király levelezése*, I (1556–1575), Kolozsvár, 1944.
- ZsO 2007 – *Zsigmondkori Oklevéltár*, ed. C. Tóth Norbert, X (1423), Budapest, 2007.

ASPECTE EDILITARE ÎN ORAȘUL GIURGIU ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI OTOMANE

Drd. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract. *Ottoman Urban Model in Giurgiu during the Ottoman Administration.* The most part of the urban development of Giurgiu, in the Middle Age, was conducted under the Ottoman administration. Now, the city played important economically, politically, military and strategically roles. In the same time, in Giurgiu was increasing the Ottoman urban model, very well illustrated by the foreign travelers coming from East and West. In their testimonies they are talking about the street network, civilian, religious and military buildings and about pious foundations (vakıf) or neighborhoods (mahalle).

Cuvinte cheie: Giurgiu, Imperiul Otoman, aspecte edilitare, Țara Românească, construcții, administrație otomană.

Keywords: Giurgiu, Ottoman Empire, urban issues, Walachia, construction, Ottoman administration.

Prin poziționarea sa pe malul Dunării și asigurarea unor condiții favorabile unui bun vad de trecere a fluviului, se poate considera că Giurgiu a avut încă de la începuturile sale un rol foarte important. Ulterior, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și mai ales de la începutul celui următor, importanța sa a fost sporită prin valențele militare și economice, căpătate în perioada domniei lui Mircea cel Bătrân.

Dacă în perioada de apartenență la Țara Românească, Giurgiu a avut caracteristici urbane incipiente, adevărata evoluția a sa din acest punct de vedere s-a desfășurat în timpul administrației otomane, după 1420.

În general, orașul reprezintă un sistem cu un anumit conținut, structură și organizare spațială, fiind o manifestare concretă a efectului interacțiunii în timp a spațiilor demografice, sociale și economice, proiectate pe un anumit areal¹. Toate aceste condiții au fost îndeplinite după primele două decenii ale secolului al XV-lea, când Giurgiu s-a transferat dintr-un stat de mărime medie, rural, slab dezvoltat în termeni generali și relativ subdezvoltat economic² într-altul cu legături geografice pe mai multe continente și în plină expansiune. Mai mult decât atât, faptul că Giurgiu a fost parte integrantă a Imperiului Otoman, fiind inclus în „Casa Păcii” sau „Casa Islamului” (*dâr al-Islam*), a adus cu sine stabilitate și dinamizarea activităților economice. De altfel, inclusiv din perspectivă urbană, otomanii nu au schimbat substanțial structura economică a orașului și hinterlandului său, ci au adaptat-o intereselor lor³.

Este important de precizat că din punctul de vedere al cronicarilor otomani, se desprinde o percepție proprie, conform căreia Giurgiul a fost întemeiat de sultanul Mehmed I și, prin urmare, existau drepturi naturale asupra cetății și orașului, chiar dacă acestea se aflau pe teritoriul Țării Românești⁴.

Din perspectiva otomanilor, Giurgiu a fost perceput ca un veritabil avanpost, menit să asigure un segment al frontierei dunărene, printr-un control asupra vadului de trecere, și de a supraveghea schela și produsele provenite din Țara Românească. De asemenea, așa cum rezultă și din cercetările recente cu privire la frontierele medievale ale Țării Românești⁵, atenția specială a otomanilor asupra Giurgiului a fost determinată inițial, de considerente de ordin strategic. Și aceasta pentru că din punct de vedere militar și strategic, cetatea – bine protejată de ostroave de diferite mărimi și de brațele Dunării, și foarte apropiată de malul stâng al fluviului – putea constitui un excelent cap de pod pentru viitoarele campanii de cucerire a teritoriilor nord-dunărene sau expedițiilor de jaf ale cetelor de akângii.

Ținând cont de factorii amintiți, otomanii au fost direct interesați de stăpânirea directă a Giurgiului, iar apoi și a teritoriului agricol limitrof, impunând un foarte strict aparat administrativ, specific de altfel, întregului Imperiu, marcat de toleranța față de „*necredincioși*”, într-o perspectivă a ordinii, a unei bune gestiuni și a rentabilității fiscale⁶.

Prin crearea *kaza*-lei Giurgiului, formată din oraș și hinterlandul acestuia, otomanii nu au făcut altceva decât să îmbine cele două subsisteme și componente de bază ale unei așezări urbane: orașul propriu-zis și zona sa de influență, în care cel dintâi a asigurat drenarea de bunuri din zona imediat învecinată.

Așa cum am amintit, se poate considera că baza dezvoltării și evoluției urbane a Giurgiului a fost constituită dintr-o sumă de factori favorizanți, aflați în strânsă legătură: așezarea pe malul Dunării, existența unei vămi și a unui punct de trecere a fluviului și faptul că era nod important pe ruta unor însemnate drumuri comerciale care legau Țările Române de Peninsula Balcanică. Nu în ultimul rând, funcția de antrepozit rezervată de otomani Giurgiului, pentru

¹ Ianoș 1987, p. 28.

² Murgescu 2009, p. 353.

³ Gemil 1990, p. 197.

⁴ Croitoru 2009, p. 24.

⁵ Coman 2011, p. 27.

⁶ Vatin 2001, p. 40.

produsele provenite din Țara Românească, a constituit un element care a favorizat amploarea dezvoltării urbane a așezării.

Dintre toți acești factori, cel care a determinat mai mult urbanizarea Giurgiului a fost cel economic, pentru că în Imperiul Otoman, unde comerțul a jucat un rol de prim rang, dreptul de a face negoț era asociat cu dreptul de circulație, cu dreptul de rezidență și mai ales cu cel al garantării protecției negustorilor, fie ei musulmani, nemusulmani sau străini. Statul avea în responsabilitatea sa activitățile publice, precum construcția și întreținerea canalelor, digurilor, drumurilor, podurilor și caravanseraiurilor (*kârvânsarây*), pentru că promovarea comerțului aducea beneficii sigure vistieriei centrale⁷.

Din punct de vedere funcțional, ca și în cazul celorlalte orașe otomane, și la Giurgiu, administrația civilă se confunda cu cea militară. Cadiul, care avea rolul determinant în conducerea *kaza*-lei, avea același puteri și asupra orașului, fiind sprijin de un *aian*, cu atribuții specifice ale unui primar.

Prin urmare, începând cu secolele XV–XVI, Giurgiu a devenit un oraș otoman clasic, cu specificitatea determinată de rolul său de așezare urbană de margine, cu un pronunțat caracter strategic, militar și economic, având ca element central modelul *imâret*-ului din Istanbul sau din alte orașe otomane mari. *Imâret*-ul era un complex de instituții – moschei, medrese, spitale, hanuri, instalații pentru apă – întemeiat cu scopuri pioase și caritabile, de instituții ce asigurau veniturile pentru întreținerea acestora, precum hanul, piața, caravanseraiul, baia publică, moara, vopsitoria de textile (boiangeria), abatorul (*zahanaua*) sau cantina săracilor. *Imâret*-urile reprezentau partea fundamentală în planurile arhitectonice ale orașelor și târgurilor otomane din Balcani și Anatolia, imprimând acestora propriul lor caracter particular⁸.

Mărturiile înregistrate în cele patru veacuri de administrație otomană la Giurgiu ne pot face o idee asupra imaginii orașului, dar doar la modul general, descrierile acestora fiind oferite din perspective diferite.

În cazul persoanelor care proveneau din Imperiul Otoman sau din Orient, sau a celor obișnuiți cu civilizația răsăriteană, descrierile sunt în general favorabile. De cealaltă parte se situează, cu rare excepții, persoanele provenite din Apusul Europei, ale căror descrieri au fost influențate de factori ce țin de o anumită doză de subiectivism, dată de locul de proveniență sau țara de origine, de nivelul de educație sau statutul social.

Trebuie menționat că o constantă în relațiile persoanelor care au vizitat sau doar tranzitat Giurgiu este constituită de *cetatea* amplasată pe insula din fața orașului, evidențiindu-se amplasarea sau, mai ales, înfățișarea acesteia. Fără a insista asupra acestui subiect – în condițiile în care cetatea reprezintă doar indirect un reper urban – trebuie să amintim că prima descriere detaliată a cetății ajunsă până la noi, din anul 1445, i se datorează burgundului Jehan de Wavrin, autorul *Cronicii lui Walerand de Wavrin*. Importanța funcției strategice a cetății a făcut ca ea să fie amintită de marea majoritate a cronicarilor otomani sau a călătorilor străini care au trecut prin Giurgiu, aceștia referindu-se fie la momentul cuceririi sale, fie la diversele lucrări de reparații efectuate.

Din perspectiva *așezării civile*, după o perioadă destul de agitată din punct de vedere militar și politic în secolul al XV-lea, Giurgiu începe să fie amintit în însemnările călătorilor străini începând abia cu secolul al XVI-lea, fiind denumit, în contexte diferite, „*sat mai mare*”, „*târg*”, „*orășel*”, „*oraș*” sau „*oraș mare*”.

Astfel, în 1574, francezul Pierre Lescalopier – ajuns câțiva ani mai târziu, consilier în Parlamentul din Paris⁹, amintea Giurgiu ca fiind „*un sat mare, care este al sultanului*”¹⁰. În mod clar, criteriile folosite de călătorul francez erau subiective, dat fiind faptul că în același an, militarul și diplomatul polonez Maciej Strykowski din Osostowa a fost impresionat de mărimea Giurgiului, pe care l-a alăturat orașelor considerate mari din Țara Românească, precum București și Buzău¹¹.

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, în perioada luptelor antiotomane duse de Mihai Viteazul, de la călugărul franciscan Giuseppe Pisculo aflăm că Giurgiu era mult mai mic decât Târgoviște¹², dar chiar și așa, după cum remarcă cronicarul englez Richard Knolles, reprezenta, totuși, „*un oraș mare al turcilor, pe malul Dunării*”¹³.

Începând cu secolul al XVII-lea, mărturiile despre Giurgiu s-au înmulțit simțitor, și, spre deosebire de perioada anterioară, amănuntele referitoare la așezarea civilă cresc, ajungând aproape la paritate cu cele despre cetate. Semn al schimbării mentalităților, călătorii care trec prin localitatea dunăreană sunt din ce în ce mai atenți la aspectele cotidiene, la modul de organizare a *kaza*-lei, la operațiunile economice sau la cele ale schelei Giurgiu, amintind totuși și de cetate, care însă, începe să își piardă, treptat, importanța strategică și militară.

⁷ Inalcık 1996, p. 283.

⁸ *Ibidem*, p. 285-286.

⁹ Simionescu și colab. 1976, p. 23.

¹⁰ *Călători*, II, 1970, p. 425.

¹¹ *Ibidem*, p. 450.

¹² *Călători*, III, 1972, p. 631.

¹³ *Mihai Viteazul*, II, 1983, p. 89.

Din mărturiile călătorilor străini rezultă că vatra orașului era situată chiar pe malul Dunării, localitatea dezvoltându-se de-a lungul fluviului și în imediata vecinătate a cetății. Astfel, în contextul unui periplu prin Țara Românească, efectuat în anul 1640, călugărul franciscan Petru Bogdan Bakšici pomenea Giurgiu ca fiind „*un oraș mare, în vecinătatea cetății*”¹⁴, iar secretarul marchizului de Nointel de la ambasada franceză din Constantinopol, cunoscut sub numele de La Croix, care a trecut în martie 1675 prin oraș, nota că „*Giurgiu (Giorgouf), pe turcește Yerkui (Yerkökii), este un târg mare pe țărmul Dunării*”¹⁵. De La Croix includea Giurgiu în rândul orașelor însemnate ale Țării Românești („*grosse bourgade*”), alături de Târgoviște, București, Brăila, Râmnic și Buzău¹⁶, precizând însă că era cu mult mai mic decât orașele Toulouse, Lyon sau Marsilia¹⁷.

Deosebit de interesante sunt mărturiile a doi cronicari otomani: în 1648, Kiatip Celebi nota că „*Giurgiu este un târg și un cadiat (...) Mahalalele lui se află pe marginea aceluiași râu, la care se ajunge trecând peste un pod. În el se află geamie și baie*”¹⁸ publică¹⁹, iar în completarea sa, Evlia Celebi scria despre „*un oraș înfloritor, cu grădini, cu vii și cu 600 de case frumoase, acoperite cu șindrilă de lemn. Orașul are o baie publică precum și șaptezeci-optzeci de dughene mici. Este margine de țară*”²⁰. Tot Evlia Celebi amintea și de existența unei construcții de lemn, asemănător unui chioșc (*kasr*), aflată în imediata apropiere a Dunării și a orașului (*varoș*), care servea drept „*loc de popas pentru cei care vin sau pleacă*”²¹.

Însemnările lui Evlia Celebi sunt singurele care atestă existența la Giurgiu a unei fundații pioase (*vakıf*) care a construit chioșcul de lemn amintit de cronicar. Adeverate instituții în cadrul Imperiului Otoman, fundațiile pioase – care își desfășurau activitatea, de regulă, în jurul unei moschei – erau prezente în aproape toate orașele (mai ales în cele comerciale), indiferent de mărimea și importanța lor, contribuind la buna desfășurare a activităților sociale, economice și religioase.

De asemenea, cronicarul otoman amintește în termen generali despre „*mahalalele*” (*mahalle*) orașului, nespecificând clar delimitarea lor. Cert este faptul că dacă mahalalele sau cartierele musulmane erau desemnate nominal după geamia sau moscheia din zonă, cele creștine erau denumite și recenzate oficial în documentele otomane după numele preotului (în turcește *pāpāz*) de la biserica locală²². La sfârșitul secolului al XVII-lea, puțin după mărturiile consemnate de Evlia Celebi, se cunoaște că în Giurgiu existau trei cartiere sau mahalale, cărora li se adăuga și un „*sat al mahalalei Varoșului*”²³ (*Kariye-i mahalle-i Varoș*)²⁴.

Este de remarcat faptul că cei doi cronicari otomani nu fac nici un fel de precizări referitoare la elementele edilitare ale orașului, ceea ce ne facem să credem că acesta se încadra, în cea mai mare parte, în mod natural, în liniile caracteristice ale orașelor otomane dunărene sau balcanice. Mai mult chiar, aspectele ce reprezentau relevanță pentru un otoman din punct de vedere al arhitecturii peisagistice, precum vile sau grădinile, au constituit repere ale descrierii Giurgiului, atât pentru Kiatip Celebi, cât și pentru Evlia Celebi.

De asemenea, faptul că la Giurgiu exista o baie publică constituia un semn că orașul nu era unul oarecare, un astfel de așezământ destinat igienei corporale și destinderii având o mare importanță în viața publică otomană. Tot în însemnările celor doi cronicari otomani, Giurgiu este menționat drept cadiat, ceea ce vorbește de la sine despre importanța localității, cu atât mai mult cu cât, din datele cunoscute, cadia de la Giurgiu avea competențe pentru judecarea tuturor cauzelor litigioase între creștinii și musulmanii din *kaza*-ua Giurgiu.

Informații indirecte oferă și nobilul maghiar János Papai, vizitator al Giurgiului la 14 septembrie 1708, care, fără a face o estimare a întregii populații urbane, a notat că în momentul trecerii sale prin oraș, acesta era bântuit de ciumă, epidemia făcând deja circa 6.000 de victime²⁵, cifră probabil exagerată.

Câțiva ani mai târziu, în 1714, francezul Aubry de la Montraye a notat despre Giurgiu, afectat de puternica epidemie semnalată de János Papai, că „*este un mic târg (...). Nu se află acolo nimic mai vrednic de luare aminte, căci casele*”²⁶ sale seamănă mai mult cu ale unui sat decât cu altceva. Acest oraș este cu mult mai mic decât Rusciucul²⁷.

¹⁴ *Călători*, V, 1973, p. 199-200.

¹⁵ *Călători*, VII, 1980, p. 253.

¹⁶ *Ibidem*, p. 256.

¹⁷ *Ibidem*, p. 255-256.

¹⁸ Cel mai probabil este vorba de baia publică de la Giurgiu, construită în anul 1645, de Matei Basarab, domnitorul Țării Românești (1632-1654). (Stoicescu 1988, p. 98).

¹⁹ Guboglu 1974, p. 114.

²⁰ *Călători*, VI, 1976, p. 358-359.

²¹ *Ibidem*, p. 358.

²² Maxim 2012, p. 338.

²³ *varoș* – oraș; de fapt, era vorba de partea locuită din imediata apropiere a cetății Giurgiu.

²⁴ Veliman 1978, p. 197.

²⁵ *Călători*, VIII, 1980, p. 231-232.

²⁶ În general, casele otomane erau construite fie din lemn (cherestea sau nuiele), fie din chirpici, aceasta fiind cauza principală pentru care nu au rezistat în timp (Ekrem 1981, p. 129).

Câteva luni mai târziu, Aubry de la Montraye renunța, în cazul Giurgiului, la denumirea de „târg mic”, înlocuindu-l cu acela de „oraș mic”²⁸.

La fel de afectat găsim Giurgiul și în anul 1771, dar, de această dată, de războiul ruso-turc din 1768–1774. Dintr-o scrisoare a atașatului militar francez de la Rusciuc, Valcroissant, aflăm că Giurgiul a fost distrus în mare parte de operațiunile militare, iar în oraș „nu a mai rămas decât o casă dărăpănată, în care stă Sultanul”²⁹. Totul este grămadă de pământ în acest oraș nenorocit”³⁰.

În septembrie 1785, orașul fusese reclădit, așa cum reiese din însemnările călătorului german Jenne Lebprecht, originar din Frankfurt, căruia i s-a părut a fi o localitate modestă, dar cu o activitate comercială intensă³¹. De asemenea, din aceleași note de călătorie reiese că Giurgiu este mai mare și mai dezvoltat decât orașul pereche de pe malul drept al Dunării: „Rusciuc este un oraș foarte populat și este un oraș mare. Giurgiu însă este cu mult mai populat și mai mare (...) Diametrul orașului are o lungime socotită la un ceas de mers”³². E furnicar de oameni și aici se poate găsi tot ce produce Moldova și Țara Românească”³³.

Aproximativ în același cadru se înscrie și mărturia specialistului militar francez Joseph-Gabriel Mounier, care la 1786 socotea Giurgiu ca fiind un oraș „destul de mare”³⁴. La rândul său, Charles Claude de Peyssonnel, corespondent al Academiei de Inscricții și Litere din Paris, consul al Franței în Crimeea, și apoi în Creta și Smirna, considera că localitatea se număra printre cele mai importante orașe ale Țării Românești, fiind „un oraș destul de mare, așezat la Dunăre”³⁵, fiind „schela cea mai de seamă a Țării Românești”³⁶, reliefând în același timp, poziția strategică, din perspectivă economică, a orașului și portului său³⁷.

Semnificativ pentru nivelul la care se afla Giurgiu în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea este harta întocmită în anii 1790–1791, de colonelul austriac M. Specht, în perioada ocupației habsburgice a Țărilor Române (1789–1791), localitatea fiind catalogată drept oraș („stadt”), spre deosebire de Brăila, care în pofida importanței sale recunoscute, nici măcar nu este menționată, sau de Ploiești, amintit drept târg (*marktflecken*)³⁸.

Însemnările de la sfârșitul lui aprilie 1793 ale contelui italian Camillo Giacomazzi oferă o serie de informații despre suprafața orașului, populația acestuia, abundența de produse, intensitatea vieții comerciale dar și despre existența, la Giurgiu, a unui destul de însemnat sediu al muhafăzului: [Giurgiu] „are o circumferință de două mile și o populație de cinci mii de persoane (...). Sunt acolo trei moschei, câteva băi publice, și casele sunt mediocru acoperite de obicea cu olane, și multe cu țigle de lemn, ca în Rusciuc. (...) Este un loc cu hrană din abundență și multe prăvălii. Am rămas într-un loc (conak) de popas nu mic, care era atribuit Mihmandarului turc. Chiar dacă acesta este cel dintâi loc din Valahia, totuși turcii dețin jurisdicția și garnizoana și este cărmuit de un cadu otoman”³⁹.

Din notele generalului rus Langeron (Andrault, conte de Langeron) din anul 1809, reiese că în perimetrul orașului Giurgiu existau cazărmi în stare proastă pentru trupe și câteva case pentru ofițeri, iar în jurul fortificațiilor orașului se afla „o mahala foarte mare, bine clădită, bine populată și care ajungea până la râpa orașului. Această mahala era înconjurată de o întăritură care se întindea peste mai bine de șase verste”⁴⁰⁴¹.

Spaniolul Domingo Badia y Labricht (cunoscut în lumea islamică sub numele Ali Bey el Abbassi), foarte bun cunoscător al lumii musulmane, amintește și el de Giurgiu, în 1807, ca de un „mic orășel apărat de o fortăreață impunătoare, pe malul stâng al fluviului”⁴². Mai multe elemente sunt cuprinse într-un raport al armatei franceze, tot din 1807, întocmit de căpitanul Aubert, în care se precizează că „orașul este bine așezat; malul drept al Dunării, foarte înalt în această parte, domină orașul și oferă o priveliște încântătoare, dar în interior nu este altceva decât un sat. Străzi strâmte și întortochiate de-a lungul cărora se întind ziduri de pământ în care vezi câteva porți înalte cu două canaturi”⁴³.

²⁷ Călători, VIII, 1980, p. 524.

²⁸ Ibidem, p. 528.

²⁹ Cu referire la reședința muhafăzului din Giurgiu.

³⁰ Apud Stăncescu 1935, p. 214.

³¹ Căzan 2006, p. 243.

³² „Ceasul de mers” se calcula în trei feluri: după mersul omului pe jos, după mersul calului și al boului, „ceasurile de mers” fiind inegale între ele. În secolul al XVIII-lea, în general, se considera că un „ceas de mers” este egal cu 4.000 de pași, adică circa 4 kilometri (Stoicescu 1971a, p. 95-96).

³³ Călători, X₁, 2000, p. 738.

³⁴ Ibidem, p. 786.

³⁵ Călători, IX, 1997, p. 394.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, p. 394-395.

³⁸ Roman 1970, p. 63.

³⁹ Călători, Supl, 2011, p. 273.

⁴⁰ Versta măsura 1.077 metri (Stoicescu 1971a, p. 98), ceea ce însemna că fortificațiile amintite de Langeron aveau o lungime de circa 6,5 kilometri.

⁴¹ Călători, sn, I, 2004, p. 331-332.

⁴² Ibidem, p. 395.

⁴³ http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_12/untitl3.htm

Elemente pitorești referitoare la oraș sunt amintite, în 1813, de căpitanul scoțian John Mac Donald Kinneir, care a notat că a petrecut o seară întreagă „într-o cafenea murdară din Giurgiu, orașel situat pe un braț al Dunării”⁴⁴, iar în 1818, medicul englez William Mac Michael a fost plăcut impresionat de „minaretele cele înalte ale moscheilor din satul Giurgiu”⁴⁵.

Într-o lucrare tipărită la Viena, în anul 1818, de croatul Feodor Káracsay, conte de Vályeszák, sunt rezumate principalele etape ale vizitei acestuia în Țara Românească, despre Giurgiu notând că se află sub stăpânire turcească, că este așezat pe malul stâng al Dunării, în fața Rusciucului și că este un oraș întărit cu o cetate care se află pe o insulă a Dunării⁴⁶.

În 1820, Sir Robert Ker Porter nu a fost impresionat de Giurgiu, format din „case puține, rele și murdare”, fiind însă mai blând cu locuitorii, despre care afirma că i se par foarte amabili și binevoitori, „înfățișând un contrast izbitor față de fostele gazde din Rusciuc”⁴⁷. În același an, căpitanul austriac Radisitz nota că Giurgiu este un „oraș cu vechi fortificații pe malul stâng al Dunării (...), cu o suburbie întinsă pe o suprafață de un sfert de ceas”⁴⁸⁴⁹.

După doar câțiva ani, în 1828, căpitanul de marină Charles Colville Frankland consemna despre Giurgiu că „este o așezare de seamă, întrucât străjuiește trecerea peste Dunăre, spre Rusciuc. Este un oraș mare, dar clădit cu neorânduială și pare frumos de la Dunăre. Se aseamănă, ca aspect general, cu oricare dintre orașele turcești, adică întâlnești murdărie și mizerie, case de lemn și prăvălii, moschei și minarete (ici și colo, o biserică sau două ortodoxe)”⁵⁰.

Majoritatea mărturiilor celor care au trecut prin Giurgiu atestă existența unui oraș de mărime medie, a cărui privilegii dezvăluia călătorilor occidentali un oraș oriental, dar care prezenta și asemănări cu suburbiile orașelor apusene. De asemenea, din diferitele descrieri, se poate constata asemănarea destul de mare a Giurgiului cu alte orașe din Țara Românească⁵¹, față de acestea existând totuși, suplimentar, elemente de arhitectură islamică, precum geamiile, băile publice sau tot ceea ce reprezenta complexitatea *imâret*-urilor.

Ipostazele deseori critice în care este surprins Giurgiu de călătorii străini sunt explicabile prin apartenența acestora, în majoritate covârșitoare, la lumea Europei Apusene și la tiparele acesteia, unde criteriile urbane erau cu totul diferite. Singurele excepții din această categorie o fac Evlia Celebi, Kiatip Celebi și spaniolul Domingo Badia y Labricht, respectiv doi otomani și un foarte bun cunoscător al civilizației musulmane, pentru care aspectul general al Giurgiului se încadra în normalitatea lumii otomane.

Astfel, Giurgiu, oraș aflat la propriu la confluența civilizațiilor musulmană și creștină, se caracteriza printr-o suprafață relativ redusă, orașul fiind situat în imediata vecinătate a unui braț al Dunării, dar și prin puținătatea elementelor de urbanizare⁵².

Alături de elementele arhitecturale religioase (geamiile musulmane sau singura biserică creștină) amintite de mulți trecători prin Giurgiu, casele nu au făcut o impresie deosebită acestora. De mici dimensiuni și construite după tradiția orientală, din lemn, pământ, chirpic sau paiantă și acoperite cu olane sau șindrilă, casele din Giurgiu nu se deosebeau cu mult față de cele din mediul rural. O asemănare cu lumea rurală este dată și de numărul destul de mare de grădini din oraș, dar mai ales de vile din imediata vecinătate a acestora (caracteristică păstrată până astăzi).

Lipsa unei rețele stradale sistematizate și a unei arhitecturi urbane civile sau instituționale a creat trecătorilor impresia unei aglomerări de tip oriental, aceasta și pentru că în conformitate cu civilizația musulmană, spațiul privat avea întâietate asupra spațiului public. De asemenea, până în 1829, prăvăliile, atelierile meșteșugărești sau depozitele de mărfuri reprezentau cele mai clare forme de prosperitate ale locuitorilor, cu proiecții clare asupra aspectului urban general⁵³.

De altfel, tocmai inexistența unei concepții urbane în stil occidental la Giurgiu a făcut ca aceasta să fie une din prioritățile absolute pentru noile autorități ale orașului, imediat după 1829.

Cu toate acestea, pentru perioada de până în 1829 sunt amintite unele străzi sau ulițe din Giurgiu, denumite, după obiceiul otoman, după proprietatea unui negustor cunoscut de comunitate, care putea fi o casă, o prăvălie, un negustor sau meșteșugar etc. (spre exemplu, în 1644, una din mahalalele Giurgiului, locuită de otomani, era numită Baba Nafi Djamii⁵⁴, cel mai probabil după numele unui notabil local.

⁴⁴ Călători, sn, I, 2004, p. 599.

⁴⁵ Ibidem, p. 750.

⁴⁶ Ibidem, p. 778.

⁴⁷ Ibidem, p. 802.

⁴⁸ Circa un kilometru.

⁴⁹ Călători, sn, II, 2005, p. 83.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Gheorghe 2004, p. 134.

⁵² Croitoru 2013, p. 83.

⁵³ Nicolae 2011, p. 17.

⁵⁴ Mehmed 1976, doc. 174, p. 176.

Astfel, sunt pomenite *Ulița mare* – care ducea spre una din porțile de ieșire din oraș, spre București, prin satul Frătești, *Ulița târgului* – care ducea către zona centrală a orașului, unde era amplasat *imâret-ul* specific orașelor musulmane, și de unde se urma un alt drum spre București, prin satul Oinac, *Ulița Selimei* și *Ulița Mustafitei*, care duceau, separat, către *ciftlik*-urile Selima și Mustafați, aflate dincolo de zidurile orașului, *Ulița bisericii creștine*, ce trecea pe lângă singura biserică creștină din oraș, *Ulița cetății*, care ducea către fortăreață și spre cetatea din insulă, *Piața geamiei*, care ducea către geamia ce era amplasată în actuala Piațetă Sf. Gheorghe, *Ulița Țarigradului*, care ducea către principala poartă de intrare-ieșire din cetate (Poarta de Fier), amplasată către Dunăre și *Ulița Dunării*, care urma zidurile orașului din partea de sud, în cea mai mare parte urmând actuala stradă cu același nume⁵⁵.

Nu în ultimul rând, trebuie amintit că sistemul de organizare internă și de sistematizare al Giurgiului a fost puternic afectat, începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea, de conflictele militare ruso-austro-turce, operațiunile militare ducând la distrugerii importante, la o anumită instabilitate a populației locale și mai ales la dezorganizarea economiei orașului și a întregii *kaza*-le.

Puținătatea surselor istorice din perioada administrației otomane a Giurgiului a făcut ca astăzi să fie cunoscute foarte puține aspecte legate de clădirile importante ale orașului.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu lucrările generale de fortificare a orașului Giurgiu, a fost ridicat un turn observator hexagonal, amplasat în interiorul orașului, situat la locul geometric al punctelor care marcau bastioanele și porțile zidului de incintă al orașului. Parte a sistemului de fortificații, turnul, care are o înălțime de 22 de metri, a fost construit după planurile unui inginer european, fără ca acestuia să i se cunoască numele, și după stilul militar al secolului al XVIII-lea⁵⁶, având o dublă funcționalitate: militară (ca punct de observație) și civilă (ca foisor de foc)⁵⁷. Devenit reper al arhitecturii din Giurgiu încă de la construire, turnul de aici – care a avut de la început și un ceasornic – prezintă unele similitudini de construire și scop cu alte două turnuri, situate în orașele bulgare Razgrad (construit în 1864) și Sviștov.

Se cunoaște astfel că în interiorul fortăreței exista o reședință a muhafăzului, locuințe ale ofițerilor și sediile autorităților civile, cazarmele ostașilor, depozitele de muniții și o geamie⁵⁸.

Despre sediul și reședința muhafăzului se cunoaște că era o clădire impozantă, situată în imediata apropiere a cetății din insulă și schelei orașului⁵⁹, unii dintre trecătorii prin Giurgiu având posibilitatea să o vadă, ca invitați ai oficialului otoman. Clădirea a fost incendiată de armata rusă în februarie 1770, fiind refăcută ulterior⁶⁰. Fără a fi o clădire de foarte mari dimensiuni, reședința muhafăzului era, cel mai probabil, cea mai mare din oraș, în condițiile în care chiar pașa de la Giurgiu, Salih Mehmed, o cataloga în anul 1823 drept „*palatul său*”⁶¹.

Alături de acestea, au existat în permanență și băi publice, menționată în documente fiind cea a creștinilor, la jumătatea secolului al XVII-lea, construită de Matei Basarab, domnitorul Țării Românești (1632–1654)⁶².

Astfel, printr-un act judecătoresc (*‘ilam*) din 10–19 februarie 1644, Ahmed, fiul lui Husein, cadiu de Rusciuc și Mustafa, cadiu de Giurgiu, întăreau vânzarea unui teren viran din Giurgiu, cu suma de 8.000 de aspri, de către Abbas Celebi, locuitor din Giurgiu, către domnitorul Matei Basarab, reprezentat de pitarul Nicola. Din același document, rezultă că terenul, aflat în mahalaua Baba Nafi Djamii, se învecina „*cu proprietatea lui hodgea Mustafa efendi, o parte cu proprietatea lui Hadji Mustafa și o altă parte cu proprietatea lui Ali Celebi, iar a patra parte cu drumul public*”, martori ai tranzacției fiind Mehmed Celebi, Ali Celebi, El-Hadj Mustafa, Salih efendi și Ahmed, toți din Giurgiu⁶³.

Perfectarea tranzacției a fost urmată de o poruncă a sultanului Ibrahim I, din 30 martie – 8 aprilie 1644, adresată cadiului din Giurgiu, în care se cerea acestuia să nu împiedice construirea băii publice în orașul Giurgiu, cheltuielile urmând a fi suportate în totalitate de domnitorul Matei Basarab. În document se menționa că „*voievodul Matei, trimișând memoriu la Pragul meu al fericirii, a înștiințat că în târgul Giurgiu nu există baie publică*”⁶⁴; *pentru că populația lui are mare nevoie de baie publică, dorește să clădească, cu banii lui, o baie publică în Giurgiu. Deoarece a rugat să se dea învoirea mea împărătească în această privință, a fost dată porunca mea: dacă este sigur faptul că locul în care el va clădi baie publică nu este proprietatea vreunei persoane și că această clădire nu contravine șeriutului și că ea este utilă populației ținutului, atunci nimeni să nu-l împiedice (...)*”⁶⁵.

⁵⁵ Stăncescu 1935, p. 83.

⁵⁶ Căpățână și colab. 1998, p. 45.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 46.

⁵⁸ Stăncescu 1935, p. 82.

⁵⁹ Boldescu 1912, p. 90.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 49-50.

⁶¹ Guboglu 1960, nr. 1646, p. 330.

⁶² Stoicescu 1970, p. 361, nota 56.

⁶³ Mehmed 1976, doc. 174, p. 176-177. Vezi și Guboglu 1960, nr. 89, p. 43-44.

⁶⁴ Probabil cu înțelesul că populația creștină nu are o baie publică proprie.

⁶⁵ Gemil 1984, doc. 114, p. 256-257.

Construcția clădirii a durat circa un an, pentru că într-un document din 28 februarie 1654, Matei Basarab închina venitul băii din Giurgiu Marei Lavre de la Muntele Sinai, pentru „*veșnica mea pomenire și neuitarea alor mei*”⁶⁶. Înainte de închinarea veniturilor băii, domnitorul se consultase cu membrii Sfatului Domnesc, dar și cu mitropolitul Țării Românești și episcopii Țării, aceștia din urmă având „*întâietate în această treabă a credinței*”⁶⁷.

În același document se mai menționa că „*marea baie a fost ridicată după multele și dese rugăminți și rugi ale agarenilor*”⁶⁸, locuitori în cetatea învecinată cu noi și hotărnicindu-se cu țara noastră, cetatea numită Gheorghiev, iar în limba obștească se cheamă Ghiurghiuv sau Giurgiu, care este așezată pe malul râului Dunărea”⁶⁹.

Construcția a fost ridicată „cu mare cheltuială, din temelii, din piatră tăiată, prin mijlocirea pristavnicului”⁷⁰ nostru Radul Șintescu din Popești⁷¹, care tot timpul cât a fost nevoie pentru lucru, a trăit cu greu în cetate”⁷².

La 1793, în notele de de călătorie ale contelui Camillo Giacomazzi erau semnalate alte „*câteva băi publice*”⁷³, în mod sigur separate între musulmani și creștini.

În mod cert, în Giurgiu au existat și locuri de popas pentru negustori sau călători, sub forma hanurilor. În 1811, în contextul începerii negocierilor între armatele otomană și rusă, primele discuții ale delegațiilor s-au purtat într-un „*hotel*”⁷⁴ îndoielnic, bine cunoscut tineretului militar⁷⁵ rus”⁷⁶.

Din punct de vedere al arhitecturii religioase, se cunoaște că la sfârșitul secolului al XVIII-lea, locuitorii musulmani din Giurgiu beneficiau de trei geamii⁷⁷.

Prima dintre ele, și probabil cea mai importantă, purta denumirea de Bairaclă⁷⁸, se afla în imediata apropiere a reședinței muhafăzului, fiind o construcție solidă, realizată din blocuri de piatră, fasonată și simetrică. Cea de-a doua era amplasată în zona centrală a orașului, iar cea de-a treia – despre care se cunosc cele mai puține date – era amplasată aproximativ pe locul actualei Piațete Sf. Gheorghe.

De asemenea, în Giurgiu trebuie să fi existat cel puțin o școală coranică, în condițiile în care în anul 1820, exista una similară la *nyabet*-ul Turnu⁷⁹, care avea o populație mult mai mică în comparație cu a Giurgiului, fără a mai socoti diferența administrativă dintre cele două localități.

În interiorul orașului a existat și o biserică creștină, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, care chiar dacă nu era o clădire impozantă (trebuind să aibă zona de călcare sub nivelul solului, din cauza anumitor restricții, de unde și denumirea generică de „*biserică îngropată*”)⁸⁰, reprezenta un reper important al Giurgiului, deopotrivă pentru populația creștină și musulmană.

De asemenea, din jurul anului 1816, la Giurgiu a existat și o casă de rugăciuni de dimensiuni modeste, pentru populația mozaică de rit sefard, fără a se cunoaște amănunte legate de arhitectura acesteia⁸¹.

După Tratatul de la Adrianopol, structura arhitecturală a Giurgiului va fi destul de radical schimbată, astfel încât, în 1831, se amintea de faptul că „*acest oraș pe care niște colibe urâte și proaste deabia le făcea văzute altă dată, acum se arată ca un plan de clădire regulată, cu monumenturi consfințite*”⁸².

În ceea ce privește așezările rurale de pe teritoriul kaza-lei, cercetările arheologice realizate în zona Vlașca și Teleorman atestă că *bordeiu*l (cu una, două sau trei încăperi) a reprezentat locuința predominantă pentru perioada secolelor XIII–XIX. Pe de o parte, acest lucru este explicabil prin lipsa din zonă a materialelor dure de construcție, precum piatra de stâncă sau de râu. Pe de altă parte, acest tip de locuință semiîngropată este adecvat zonei, modalitatea de construire a unui bordei fiind simplă și ușor de realizat⁸³.

⁶⁶ DRH 1998, doc. 52, p. 73-75.

⁶⁷ Apud Stoicescu 1968, p. 112.

⁶⁸ În sensul de musulmani.

⁶⁹ DRH 1998, doc. 52, p. 73-75.

⁷⁰ Ispravnic, pristav, crainic, persoană care anunța public știrile oficiale sau poruncile domnești.

⁷¹ Cunoscut și ca Radu Staico, Stăicuț Șintescu sau Radu Șintescu din Popești, județul Ilfov, cumnatul doamnei Elina, soția lui Matei Basarab. La momentul construirii băii din Giurgiu era ispravnic, iar după terminarea acesteia, din martie 1645 a devenit agă, până în anul 1653 (Stoicescu 1971b, p. 229).

⁷² DRH 1998, doc. 52, p. 73-75.

⁷³ *Călători*, Supl, 2011, p. 273.

⁷⁴ Primul hotel, în accepțiunea occidentală a cuvântului, a fost înființat în Giurgiu în anul 1830, de italianul Bettinelli, fiind denumit „al vaporului”, probabil datorită apropierii sale de schela orașului (Iorga 1905-1906, p. 43).

⁷⁵ În 1811, Giurgiu era deja cucerit de armata rusă.

⁷⁶ Casso 2003, p. 118.

⁷⁷ *Călători*, Supl, 2011, p. 273.

⁷⁸ De la cuvântul turcesc *bayrak* – drapel, steag; drapel de mătase foarte lat, care se purta înaintea trupelor în campanii militare.

⁷⁹ Maxim 2006, p. 40.

⁸⁰ Antonescu-Remuși 1890, p. 145.

⁸¹ Boldescu 1912, p. 192.

⁸² Analele parlamentare 1890, p. 83

⁸³ Țânțăreanu 2010, p. 112.

Bibliografie

- Analele parlamentare 1890 – Analele parlamentare ale României, tom I, partea I (Obșteasca Extraordinară Adunare de revizuire a Regulamentului Organic a Țării Românești - 1831)*, Imprimeria Statului, București, 1890;
- Antonescu-Remuși 1890 – P.S. Antonescu-Remuși, *Dicționar geografic al județului Vlașca*, Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, București, 1890;
- Boldescu 1912 – Ion Boldescu, *Monografia orașului Giurgiu*, Institutul grafic „Ulpiu Stănculescu”, Giurgiu, 1912;
- Călători*, II, 1970 – *Călători străini despre Țările Române*, II, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1970;
- Călători*, III, 1972 – *Călători străini despre Țările Române*, III, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1972;
- Călători*, V, 1973 – *Călători străini despre Țările Române*, V, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1973;
- Călători*, VI, 1976 – *Călători străini despre Țările Române*, VI, ediție îngrijită de Aurel Decei, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Mustafa Ali Mehmed, Editura Științifică, București, 1976;
- Călători*, VII, 1980 – *Călători străini despre Țările Române*, VII, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980;
- Călători*, VIII, 1980 – *Călători străini despre Țările Române*, VIII, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1980;
- Călători*, IX, 1997 – *Călători străini despre Țările Române*, IX, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Academiei, București, 1997;
- Călători*, X₁, 2000 – *Călători străini despre Țările Române*, X, partea I, ediție îngrijită de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Academiei, București, 2000;
- Călători*, Supl., 2011 – *Călători străini despre Țările Române, Supliment I*, volum întocmit de Ștefan Andreescu, Marian Coman, Alexandru Ciociltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, Tatiana Cojocar, Editura Academiei, 2011;
- Călători*, sn, I, 2004 – *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, I, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Editura Academiei, București, 2004;
- Călători*, sn, II, 2005 – *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, II, coordonatori Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă, Editura Academiei, București, 2005;
- Căpățână și colab. 1998 – Dan Căpățână, Emil Păunescu, *Turnul ceasornicului din municipiul Giurgiu*, în „Revista Muzeului Militar Național”, Supliment, nr. 4/1998;
- Căzan 2006 – Ileana Căzan, *Itinerarii austriece în Marea Neagră în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, 2006, tom IX, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, Constanța, 2006;
- Casso 2003 – Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, Editura Saeculum Vizual, București, 2003;
- Coman 2011 – Marian Coman, *Frontierele medievale ale Țării Românești*, rezumatul tezei de doctorat, Universitatea București, 2011;
- Croitoru 2009 – Gabriel-Felician Croitoru, *Giurgiu văzut de alții*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2009;
- Croitoru 2013 – Gabriel-Felician Croitoru, *Un oraș musulman pe pământ creștin: Giurgiu în relatările călătorilor străini*, în „Historia Urbana”, tom XXI (2013), Editura Academiei Române, București, 2013;
- DRH 1998 – *Documenta Romaniae Historica, Seria B. Țara Românească, vol. XXX (1645)*, volum întocmit de Violeta Barbu, Marieta Chiper și Gheorghe Lazăr, Editura Academiei, București, 1998;
- Ekrem 1981 – Mehmet Ali Ekrem, *Civilizația turcă*, Editura Sport-Turism, București, 1981;
- Gemil 1984 – Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601–1712)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984;
- Gemil 1990 – Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV–XVI*, Editura Academiei Române, București, 1990;
- Gheorghe 2004 – Adriana Gheorghe, *Aspecte de urbanism în Țările Române între 1774–1821*, în *Orașul românesc și lumea rurală. Realități locale și percepții europene la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, volum îngrijit de Ileana Căzan și Daniela Bușă, Editura Istros, Brăila, 2004;
- Guboglu 1960 – *Catalogul documentelor turcești*, I, întocmit de Mihail Guboglu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1960;
- Guboglu 1974 – *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, II (sec. XVII – începutul sec. XVIII), întocmit de Mihail Guboglu, Editura Academiei, București, 1974;
- Ianoș 1987 – Ioan Ianoș, *Orașele și organizarea spațiului geografic (Studiu de geografie economică asupra teritoriului României)*, Editura Academiei, București, 1987;
- Inalcık 1996 – Halil Inalcık, *Imperiul Otoman. Epoca clasică (1300–1600)*, Editura Enciclopedică, București, 1996;
- Iorga 1905-1906 – Nicolae Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, Domn al Țării Românești (1849–1856). Memoriul al II-lea*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXVIII «Memoriile secțiunii istorice» (1905–1906);
- Maxim 2006 – Liviu Maxim, „*Raiua*” *Turnu (1419–1829). Studiu monografic*, teză de doctorat (coordonator Tasin Gemil), Universitatea „Ovidius” Constanța, 2006;

- Maxim 2012 – Mihai Maxim, *O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești. I – Perioada clasică (1400–1600)*, Editura Istros, Brăila, 2012;
- Mehmed 1976 – *Documente turcești privind istoria României, I (1455–1774)*, întocmit de Mustafa A. Mehmed, Editura Academiei, București, 1976;
- Mihai Viteazul, II, 1983 – *Mihai Viteazul în conștiința europeană, II, Cronicari și istorici străini (secolele XVI–XVIII). Texte alese*, Editura Academiei, București, 1983;
- Murgescu 2009 – Bogdan Murgescu, *Economiile sud-estului Europei în epoca modernă timpurie: între Istanbul și Occident*, în *Studia varia in honorem professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, editori Cristian Luca și Ionel Cândea, Editura Academiei și Editura Istros a Muzeului Brăilei, București-Brăila, 2009;
- Nicolae 2011 – Adrian Nicolae, *Dinamica peisajului urban în orașele Giurgiu și Călărași – studiu comparativ*, rezumatul tezei de doctorat, Universitatea București, 2011;
- Roman 1970 – Louis Roman, *Localitățile și populația Țării Românești în lumina lucrării cartografice manuscrise din 1790–1791*, în „Revista arhivelor”, an XLVII, vol. XXXII, nr. 1/1970;
- Simionescu și colab. 1976 – Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, *Cetatea de scaun a Bucureștilor. Consemnări, tradiții, legende*, Editura Albatros, București, 1976;
- Stoicescu 1968 – Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Editura Academiei, București, 1968;
- Stoicescu 1970 – Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I – Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*. Vol. 1: A–L, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1970;
- Stoicescu 1971a – Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, Editura Științifică, București, 1971;
- Stoicescu 1971b – Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Editura Enciclopedică, București, 1971;
- Stoicescu 1988 – Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Editura Academiei, București, 1988;
- Stăncescu 1935 – Scarlat Stăncescu, *Din trecutul orașului Giurgiu*, Institutul modern de arte grafice „Unirea”, București, 1935;
- Țânțăreanu 2010 – Elisabeta Țânțăreanu, *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV–XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, Editura Renaissance, București, 2010;
- Vatin 2001 – Nicolas Vatin, *Ascensiunea otomanilor (1362–1451)*, în *Istoria Imperiului Otoman* (coordonator Robert Mantran), Ed. All, București, 2001;
- Veliman 1978 – Valeriu Veliman, *O condică turcească referitoare la populația nemusulmană din orașul Giurgiu și împrejurimile sale, la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Ilfov, file de istorie*, București, 1978;

ALEXENII – O FAMILIE DE BOIERI IALOMIȚENI. ÎNTREGIRI DOCUMENTARE PRIVIND ISTORIA, GENEALOGIA ȘI CURSUS HONORUM

Mihai Iorga

Résumé: *Alexenii – une famille de boyards de Ialomita. Reconstitution de leur histoire, leur généalogie et cursus honorum selon les documents disponibles de l'époque.* À partir du XVIIème siècle, les chroniques mentionnent différents boyards portant le nom d'Alexeanu, comme le village Alexeni, département d'Ialomița, où cette famille possédait d'importantes propriétés foncières. D'origine étrangère (grecque) ou peut-être autochtones, Alexenii acquirent une fortune considérable, gravirent les marches du pouvoir, étant fidèles aux certains souverains ou en conflit avec d'autres. À travers Ghiorma et Alexandre Alexeanu, la famille s'est imposée comme des grands dignitaires pendant le règne des souverains Matei Basarab et Constantin Brâncoveanu, avec qui d'ailleurs vont établir des liens familiaux. Alexenii du XVIIIème siècle ne connaîtront plus le même rayonnement que leurs ancêtres. Sans descendance masculine, au XIXème siècle, la lignée d'Alexeni se poursuit grâce aux femmes mariées à des héritiers de familles de boyards Lehliu et Brezoianu.

Cuvinte cheie: *Alexeni, Alexeanu, Ghiorma, Alexandru Alexeanu, Ștefan Alexeanu, Județul Ialomița, dregători domnești.*

Mots-clés: *Alexeni, Alexeanu, Ghiorma, Alexandre Alexeanu, Etienne Alexeanu, département d'Ialomița, dignitaires.*

Începând cu secolul al XVII-lea întâlnim, menționați în actele interne, mai rar în cronicile țării, diferiți boieri cu numele Alexeanu, după numele satului Alexeni din județul Ialomița, unde această familie va stăpâni moșii întinse. Există, din vechime, obiceiul ca familiile boierești să-și ia câte un nume, ori de la satul de unde erau originari, ori de la satul unde aveau moșii întinse și care se dădea, apoi, membrilor familiei¹. În cazul Alexenilor acest obicei a implicat ideea de proprietate în satul cu al cărui nume ei vor fi cunoscuți în documentele acelor timpuri. Deci, nu se poate vorbi de o moșie din moși strămoși. De altfel, din actele de cancelarie aflăm că Alexenii nu vor fi singurii proprietari pe domeniul de la Alexeni, dar, cu timpul ei vor stăpâni cea mai mare parte a acestui sat².

Informațiile istorice, relativ puține, fac să se mențină multe puncte obscure din trecutul acestei familii, fie că este vorba de originea familiei, ori în legătură cu ascensiunea lor în ierarhia feudală, sau la implicarea lor în evenimentele contemporane. Pe de altă parte, istoriografia, referitoare la această familie este foarte săracă, ea rămânând tributară a doi istorici valoroși, ale căror preocupări, pentru istoria familiilor boierești române, rămân de referință: Șt. D. Greceanu și N. Stoicescu³. Modesta noastră contribuție dorește să completeze materialul informativ cu privire la istoria, genealogia și cursus honorum a familiei Alexeanu, și, în măsura în care documentele, mai nou cunoscute, ne dau posibilitatea, încercăm revizuirea unor puncte de vedere, exprimate anterior.

Originea acestei familii, legată de județul Ialomița prin moșia Alexenilor, nu este clară. Este de origine greacă, spune N. Stoicescu⁴. Șt. D. Greceanu și I.C. Fliti considerau Alexenii de origine adevărat pământeană, coborâtori din vel bani ai Craiovei și cu averi însemnate⁵.

Primul reprezentant al familiei Alexeanu este Ghiorma, menționat în actele interne sub numele de Ghiorma, sau Ghiorma banul, după cea mai înaltă dregătorie pe care a ocupat-o⁶. Nu știm nimic despre strămoșii săi, sau despre primii ani ai vieții sale. S-a afirmat că este grec de origine, după rezonanța numelui său, venit tocmai de la Țarigrad. Această părere își are temeiul într-un document din 16 august 1635, potrivit căruia, Ghiorma fusese luat de „fecior de suflet încă din Țarigradu”, de către Paraschiva din Stoicești⁷. Când se va fi petrecut acest lucru este greu de spus. Documentul amintit ne lasă să înțelegem că, atunci când a fost luat de suflet de Paraschiva, era de mult în țară, altfel, nu putem interpreta expresia din actul respectiv „I-am luat fecior de suflet [...] căci m-au căutat și la bine și la rău și mi-au

¹ După cum spune banul Mihail Cantacuzino „în Valahia neamurile nu-și zic totdeauna după numele de familie, ci mai adesea le zic după sate”. Apud Năsturel 1909, p. 200.

² Pentru a înțelege cât de întinse erau proprietățile lor, aici, un exemplu este edificator: în anul 1830 când Bălașa, unul dintre moștenitorii familiei, își va vinde proprietatea sa din satul Alexeni, ea stăpânea o suprafață de 1500 stj.

³ Greceanu 1913, I, în care autorul consemnează un număr de 45 documente inedite cu privire la membrii acestei familii, însoțite de comentariile de rigoare; Stoicescu 1971, unde întâlnim informații, documentare și bibliografice, valoroase despre primii membri ai acestei familii: Ghiorma și Alexandru.

⁴ Stoicescu 1971, p. 105.

⁵ Greceanu 1913, I, p. 15.

⁶ Niciun document cunoscut nu îl numește cu numele de Alexeanu, abia urmașii săi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și îndeosebi cei din secolul al XVIII-lea vor fi menționați, în acte, cu numele Alexeanu.

⁷ D.R.H., B, XXV, doc. 110.

făcut atâta bine la nevoia mea”, ceea ce presupune că cei doi se cunoșteau mai de mult. Nu avem nicio informație, din sursele istorice, documente sau cronici, și nici el nu face vreo referire la strămoșii săi pământeni, așa cum și alți demnitari vor încerca să-și prezinte o origine cât mai strălucită. Acest lucru face plauzibilă părerea că este străin, venit din Țarigrad. Cu siguranță, la 1625 când îl găsim în demnitatea de pitar, era de mult în țară.

Șt. D. Grecianu și, îndeosebi I.C. Filiti l-au socotit urmași al unui alt mare dregător cu numele de Ghiorma, Ghiorma cel Bătrân, străin, originar din Dipoliti (Grecia), fondatorul bisericii bucureștene Ghiorma, în a doua jumătate a secolului XVI⁸. Nu poate fi confundat nici cu acest Ghiorma și el mare ban al Craiovei, deoarece acesta era mort la 1631, când Ghiorma Alexeanu se va implica în luptele pentru tron.

Grec sau de origine cu adevărat pământească, Ghiorma a dobândit o avere însemnată, din donații, moșteniri, zestre, dar și prin eforturile sale; s-a ridicat pe cele mai înalte trepte ale ierarhiei feudale, fiind credincios unor domni și stabilind legături de rudenie cu mari familii de boieri din Țara Românească și chiar cu familia unor domni. Ridicarea sa pe cele mai înalte trepte ale ierarhiei feudale, a fost posibilă într-o vreme când mulți greci se vor împământeni în Țara Românească prin moșii și dregătorii, cel mai elocvent exemplu fiind familia Cantacuzino.

Cu dificultate putem reconstitui evoluția și întinderea domeniului său feudal. Cu siguranță, în anul 1625, când este investit pitar, prima sa dregătorie, avea o stare materială bună, ceea ce i-a dat posibilitatea numirii sale în această dregătorie. Foarte rare sunt actele care ne fac cunoscute achizițiile funciare din timpul vieții sale. Astfel, la 22 octombrie 1634 Ghiorma clucer primea în dar moșie la Stoicești, pe Mostiștea, din partea lui Stan, fiul lui Drăghici⁹. La această moșie, din Stoicești, el va adăuga partea de ocină, dăruită de Paraschiva din Stoicești, prin zapisul din 16 august 1635¹⁰. Mai cunoaștem că cea de-a doua soție, Neacșa, i-a adus cazestre o însemnată parte din satul Alexeni.

Despre proprietățile sale aflăm, mai multe, dintr-un hrisov, din data de 30 decembrie 1692, prin care domnul Constantin Brâncoveanu întărea fiului său, Alexandru vel logofăt, mai multe moșii în județul Ialomița, cumpărate de Ghiorma și anume: ocini la Vlădeni, Băbeni, Cărunți, Grivești, Lăcustoica, Priviți, Scurta¹¹. Dacă adăugăm, la aceste moșii, și proprietățile din satul Alexeni, primite ca zestre ori cumpărate, constatăm că în județul Ialomița, Ghiorma stăpâna moșii întinse. Tot din documente târzii aflăm că el mai stăpâna proprietăți funciare și în satele: Bălcești din județul Gorj, Seaca județul Mehedinți¹². Indiscutabil, proprietățile sale funciare erau mult mai întinse, ceea ce au făcut din el unul din cei mai bogați boieri ai țării, facilitându-i ascensiunea în cele mai înalte dregătorii ale țării.

Prima dregătorie, cunoscută, datează din timpul domnului Alexandru Coconul. La 15 august 1625 este consemnat pitar¹³.

Este alături de domnul Radu Leon, în timpul căruia ocupă trei dregătorii importante. Două zapise din 6 octombrie 1629 îl menționează ca martor pe Ghiorma logofăt, dregătorie care îl aduce în divanul domnesc¹⁴. Următoarea dregătorie este aceea de mare căpitan. În anul 1631, marele căpitan Ghiorma este implicat în luptele pentru tron. Acum îl slujește militar pe domnul Radu Leon, în conflictul acestuia cu pretendentul Matei Aga din Brâncoveni. După confruntarea militară de la marginea Bucureștiului, dintre cei doi, domnul Radu Leon îl trimite pe căpitanul Ghiorma în urmărirea lui Matei, care se retrăgea spre munte, în Ardeal. Matei Aga reușește să treacă munții, iar Ghiorma se întoarce la București, după ce „*au jăfuit și au prădat țara de peste Olt foarte rău*”¹⁵. Tot în timpul lui Radu Leon un document îl menționează ca mare armaș¹⁶. Prin zapisul din 14 februarie 1632 Buica cu fiul ei Dumitrașcu postelnic vând lui Ghiorma mare armaș o față de Țigan, Rada, cu 3000 bani gata, de bună voie¹⁷.

La scurt timp după venirea la tron a lui Matei Basarab se împacă cu domnul, slujindu-l cu credință, dovadă ascensiunea sa în cele mai înalte dregătorii. La 28 mai 1634 Ghiorma este deja clucer, când semnează ca martor actul de vânzare a doi Țigani, Sinca și Simion, fugiți din Țigănia domnească din Moldova, de către Bratul logofăt lui Neniul vornic, sol din Țara Moldovei¹⁸. Tot în acest an, la 22 octombrie, Stan, fiul lui Drăghici, dăruia lui Ghiorma clucer partea sa de ocină din Stoicești, pe Mostiștea¹⁹. Un an mai târziu, Paraschiva din Stoicești, care îl înfiase, îi întregea proprietățile, în acest sat, printr-o nouă donație²⁰. În dregătoria de clucer îl vom întâlni până în anul 1638. Mărturie stau alte patru documente, unul din 1 iulie 1635, un zapis prin care Paraschiva, fata lui Ianachi armașul și a Mariei din

⁸ Filiti 1930, p. 91.

⁹ D.R.H., B, XXIV, doc. 396.

¹⁰ D.R.H., B, XXV, doc. 110.

¹¹ Grecianu 1913, I, p. 14.

¹² Ghibănescu 1909, VI, p. 79; Catalogul Ț.R., IX, doc. 358.

¹³ Stoicescu 1971, p. 105.

¹⁴ D.R.H., B, XXII, doc. 367 și 368.

¹⁵ Cronicari munteni 1961, vol. I, p. 149.

¹⁶ Vezi Adam 1978, p. 186.

¹⁷ Catalogul Ț.R., III, doc. 1256.

¹⁸ D.R.H., B, XXIV, doc. 282.

¹⁹ D.R.H., B, XXIV, doc. 396.

²⁰ D.R.H., B, XXV, doc. 110.

București, vinde lui Ghiorma clucer un loc de casă, în București și alte trei acte, (16 august 1635, 5 iunie 1637, 28 iunie 1637), unde este menționat ca martor²¹.

Căpitan de margine (uneori de călărași) între 5 martie 1638 și 11 august 1640. Despre această dregătorie dispunem de informații în două acte din 5 martie 1638, unde semnează ca martor, în calitate de căpitan. La 9 martie 1638, un zapis consemnează că popa Voicu din Orești, jud. Ilfov, vinde lui Ghiorma căpitan un copil de ȧigan²². Printr-un hrisov, la 30 martie 1640 domnul Matei Basarab întărește lui Ghiorma căpitan o ȧigancă, Stana²³. Ghiorma căpitan, va fi menționat ca martor, pentru ultima data, în documentul din 11 august 1640²⁴.

Despre Ghiorma căpitan de margine avem știri și din anii următori. Astfel, un document din data de 20 februarie 1642 ne spune că Ghiorma, pe când era căpitan de margine, fusese trimis de domnul Matei Basarab la Focșani unde „a scos niște ȧigani”, pe care, în 28 februarie 1645, domnul îi întărește dregătorului „pentru dreaptă și credincioasă slujbă domnului și țării, pe când era căpitan de călărași”²⁵. Tot în calitate de căpitan de margine, Ghiorma este trimis de domn în întâmpinarea solului polonez Woiciech Miastkovski. Solul a fost înștiințat, de dregător, că domnul va veni să-l întâlnească fie la Gherghița, fie la București. Ghiorma îl va întâlni din nou pe Miastkovski la București²⁶. O altă confirmare a dregătoriei de căpitan vinetot de la un document târziu potrivit căruia pe când a fost căpitan, Bunea vistier a plătit dajdiile, unor săteni din Popești de Sus, județul Slam Râmnic, la boierul Ghiorma²⁷.

Mare pitar, 8 septembrie 1641-24 iunie 1643²⁸, pentru ca din 2 decembrie 1643 documentele să-l consemneze în dregătoria de mare sluger, demnitate unde îl vom găsi până la 12 august 1645 când semnează ca martor un zapis prin care Udrea comisul, fiul lui Hrizea vornicul, vinde lui Matei Basarab satul Tegeani sud Prahova²⁹. La 28 februarie 1645 pentru „dreaptă și credincioasă slujbă domnului și țării”, domnul Matei Basarab îl răsplătește pe Ghiorma mare sluger, întărindu-i daniile anterioare, printre care „niște ȧigani moldoveni– Stan și Vasile cu sălașele lor – , care au fost din ȧara Moldovei, pe seamă domnească”³⁰.

Martor, ca vel clucer, în trei zapise: 25 martie 1645, 24 mai 1645 și 17 iunie 1645³¹. Ultimul document, pe care îl semnează ca martor și, totodată, consemnează prezența lui în divan ca mare clucer, este actul din 12 august 1645³².

În scurt timp, documentele interne amintesc pe boierul Ghiorma, în divan, în cea mai înaltă demnitate a ȧării Românești, al doilea după domn, aceea de mare ban, pentru o perioadă destul de lungă. Cu privire la datele când a fost mare ban au fost avansate păreri diferite. Astfel: I.C. Filiti în lista marilor bani ai Craiovei, anexă la lucrarea Banatul Olteniei și Craiovești, îl menționează ca mare ban în două rânduri: 1646 -1652 și 1654-1655; N. Stoicescu, în lucrarea citată, îl menționează ca mare ban de la 4 ianuarie 1646 și până la 11 februarie 1655; în lista marilor dregători, elaborată sub coordonarea lui D. Mioc, îl găsim consemnat în două rânduri: 4 ianuarie 1646-13 noiembrie 1651 și 6 iunie 1654-11 februarie 1655.

Actele de cancelarie publicate în ultimul timp în *Documenta Romaniae Historica* și *Catalogul Documentelor ȧării Românești din Arhivele Naționale* sunt în măsură să aducă precizări asupra anilor când Ghiorma a fost mare ban. În ambele lucrări Ghiorma este consemnat pentru prima dată la 4 ianuarie 1646, într-un hrisov de la Matei Basarab unde Ghiorma mare ban al Craiovei semnează ca martor³³. De la 4 ianuarie 1646, timp de 6 ani, până la 23 decembrie 1651, actele de cancelarie îl vor consemna, în fruntea divanului, ca mare ban. După această dată, timp de patru luni de zile Ghiorma nu apare în nicio dregătorie. În două documente, unul din 18 ianuarie 1652 și celălalt 15 martie este menționat ca fost mare ban³⁴. Începând cu 3 mai 1652, Ghiorma revine în divan ca mare clucer, demnitate pe care o ocupă până la

²¹ Catalogul ȧ.R., IV, doc. 540, 561, 998, 1026.

²² Catalogul ȧ.R., IV, doc. 1164, 1165, 1167

²³ Catalogul ȧ.R., V, doc.52.

²⁴ Catalogul ȧ.R., V, doc.157.

²⁵ Catalogul ȧ.R., V, doc. 604.

²⁶ Panaitescu 1930, p. 39-40.

²⁷ Catalogul ȧ.R., VI, doc. 553.

²⁸ Adam 1978, p. 188. Actul din 5 ianuarie 1642 îl consemnează ca mare pitar, martor, iar la 12 februarie 1642 Ghiorma mare pitar cumpără două fete de ȧigan, Buia și Rada (Catalogul ȧ. R., V, doc.596), pentru ca la 20 februarie Matei Basarab, să întărească lui Ghiorma mare pitar un copil de ȧigan, Dumitru, cind era căpitan. Documentul precizează că a fost trimis de domn spre margine la Focșani, și din „ceiaia țară a scos 10 ȧigani ai boierului Radu Buzescu și i-a adus în țară cu multă osteneală și bogate cheltuieli”, (Catalogul ȧ.R., V, doc. 604).

²⁹ D.R.H., B, XXX, doc.237; Catalogul ȧ.R., VI, doc.16.

³⁰ Catalogul ȧ.R., VI, doc.51.

³¹ Catalogul ȧ.R., VI, doc. 77, 165, 193.

³² Catalogul ȧ.R., VI, doc. 229.

³³ D.R.H., B, XXXI, doc. 4; Catalogul ȧ.R., VI, doc.705. În documentul din 20 noiembrie 1645 la martori este prezent și Ghiorma mare ban. Cu siguranță este o greșală deoarece mare ban era Barbu Poenaru. Vezi Mioc (coord.) 1960, p. 566. La acea dată Ghiorma era vel clucer.

³⁴ D.R.H., B, XXXVII, doc. 24 și 96.

3 iunie 1654³⁵. La 5 iunie 1654 este din nou mare ban³⁶. Ultimul act, care îl menționează ca mare ban, este hrisovul dat de Constandin Șerban, la 15 februarie 1655, pentru mănăstirea Ivir³⁷.

În urma acestor precizări putem afirma că boierul Ghiorma a ocupat demnitatea de mare ban, prima dată între 4 ianuarie 1646-23 decembrie 1651 și a doua oară între 5 iunie 1654 și 15 februarie 1655. În toată această perioadă Ghiorma este o prezență activă în divanul țării unde semnează ca martor un număr impresionant de acte. În paralel cu prezența sa în divanul țării, la Târgoviște și la București, marele ban Ghiorma își îndeplinește și sarcinile ce-i revin ca ban al Olteniei, judecând pricinile prezentate de locuitorii de aici, la scaunul Craiovei, unele dintre ele la cererea expresă a domnului, prin poruncile transmise înaltului său demnitar. Astfel, la 14 august 1646 Ghiorma, la porunca domnului Matei Basarab, judecă o pricină de rumânie a locuitorilor din satul Șerbănești, județul Olt, care se părăse de două ori în divan cu Pătrașco logofăt și Giura, fii popii Ianachi din Morânglavi, jud. Romanați. Acum, domnul le cere rumânilor să vină „înaintea dregătorului domnesc, Ghiorma mare ban al Craiovei ca să jure, și tot n-au putut jura, rămânând de lege și de judecată”³⁸. La 13 februarie 1647 domnul scrie din nou lui Ghiorma mare ban al Craiovei „să cheme înaintea lui la scaun la Craiova pe acei roșii și megiașii din Pometești, ca să se învoiască și să-și ia 12 boieri pe răvașul lui și săhotărască moșia după dreptate”³⁹. Pătru neguțătorul ceruse în divan delimitarea moșiei, cumpărate în Pometești, de moșiile roșilor și megieșilor care nu-și vânduseră pământul lor. O nouă pricină o judecă, marele demnitar, la scaunul Craiovei la 9 aprilie 1647. La această dată Dumitrașcu sluger ia în chezașie, față de Ghiorma, 4 țișănci luate de la mănăstirea Țânțareani, despre care feciorii lui Stoica ziceau că sunt ale lor. Ghiorma decide că „dacă îl vor rămânea aceștia în judecată, să le dea el din casa lui”⁴⁰. În urma unei judecăți, la 8 august 1654 „Ghiorma mare ban adevărește mănăstirii Bucovăț, numită și Coșuna, că în zilele lui Matei Basarab, Drăgușin mare postelnic a împresurat moșiamănăstirii de la Smârdești, o jumătate de funie”. Acum banul „a mutat pietre cum au fost înainte”⁴¹.

Pentru ultima dată este menționat ca mare ban la 15 februarie 1655. În scurt timp după această dată cade victimă tulburărilor provocate de seimeni împreună cu dărăbanii și călărașii, slujitori români și cu o parte din roșii, curteni de țară. Tulburările începute în timpul lui Matei Basarab vor fi reluate odată cu venirea la tron a lui Constantin Șerban. Izvoarele narative consemnează evenimentele în felul următor: „Venind la tron Constandin Șerban și făcând pace cu toți vecinii, ca să aibă odihnă în țară, au socotit în orice chip să potolească nebuniile dorobanților și ale seimenilor. Ce s-au sfătuit cu meșteșug să scoată pe seimeni din țară, fiind sârbi, pentru ca să împuțineze nebuniile, puind pricină că se face multă cheltuială cu lefii lor [...]. Face un ospăț, dorobanților le dădu daruri și le spune că le va da și lefii seimenilor. După ce au mâncat au ieșit afară și s-au înțelese cu seimenii și a doua zi s-au ridicat împotriva boierilor, iar pe boiari, câți n-au putut scăpa de mâna lor, i-au omorât, pre nume aceștia: Ghiorma marele ban, Popa Brâncoveanu postelnic, rudă cu Matei Basarab, Drăghici Grecianu, marele vistiernic și alții”⁴².

A fost căsătorit în trei rânduri. Nu cunoaștem numele primei sale soții, însă, știm cu certitudine că cei doi copii, pe care i-a avut Ghiorma, provin, fără îndoială, dintr-o primă căsătorie, deoarece avem informații că de la cea de-a doua soție nu a avut urmaș⁴³, iar când s-a căsătorit ultima dată, cei doi fii erau deja mari. Probabil această soție a murit devreme, iar Ghiorma s-a căsătorit, a doua oară cu Neacșa, fiica lui Iane postelnic din Bolească și ea văduvă în urma morții soțului său, Gheorghe mare logofăt din Măgureni⁴⁴. După moartea lui Gheorghe logofăt, „feciori din trupul lui neavând, mult puțin ce-au avut, bucate și moșii, au rămas pe seama Neacșei”, pe care ea le-a adus drept zestre lui Ghiorma, printre acestea fiind și o mare parte din satul Alexeni, județul Ialomița.

Cei doi soți vor închina, în zilele lui Matei Basarab, mănăstirea Cârnul, ai cărui ctitori se consideră, ca metoh la mănăstirea Căldărușani „cu toate odăjdile, ferecăturile, moșiile, viile, morile, dobitoacele și cu totvenitul”⁴⁵. La 30 mai 1657 era despărțită de Ghiorma. Acum, spune Neacșa într-un zapis, „neavând copii din trupul său l-a luat pe nepotul său Paraschiv, fiul lui Vasile logofăt din Brătianul, ca să-i fie fecior de suflet și să ocaute la nevoile sale”. L-a miluit cu „țigani, îi mai dă vite, iepe, cai, vaci, boi, oi, stupi, rămători, căruțe cu cai, haine, o dulamă cu ciaprazi și mai multe bijuterii”⁴⁶.

³⁵ La 3 mai 1652, Ghiorma mare clucer semnează, ca martor, hrisovul lui Matei Basarab de întărire a unei ocini din satul Steanca, jud. Ialomița, pentru Radul spătarulul. (Catalogul Ț.R., VII, doc. 672). Printre ultimele documente în care este prezent Ghiorma mare clucer amintim: hrisovul din 6 ianuarie 1654 (Andreescu 2004, doc. 34); 29 martie 1654, 10 aprilie 1654, 8 mai 1654, 3 iunie 1654 Catalogul Ț.R., VIII, doc.70, 92, 122, 154)

³⁶ Catalogul Ț.R., VIII, doc. 164.

³⁷ Catalogul Ț.R., VIII, doc. 544.

³⁸ Catalogul Ț.R., VI, doc. 579.

³⁹ Catalogul Ț.R., VI, doc. 752.

⁴⁰ Catalogul Ț.R., VI, doc. 189.

⁴¹ Catalogul Ț.R., VIII, doc.308.

⁴² Costandin Căpitanul 1902, p. 133; vezi și Cronicari munteni 1961, vol. I, p. 165-166.

⁴³ Vezi zapisul din 30 mai 1657 unde Neacșa spune „neavând copii din trupul său”. Catalogul Ț.R., IX, doc. 160.

⁴⁴ Catalogul Ț.R., VI, doc. 1356.

⁴⁵ Catalogul Ț.R., VI, doc. 1356.

⁴⁶ Catalogul Ț.R., IX, doc.160.

După ce s-a despărțit de Neacșa, Ghiorma s-a căsătorit a treia oară cu Gherghina, fosta soție a lui Hrizea mare vornic, despre care ne amintește un document din 15 martie 1660⁴⁷.

De averea, pe care a strâns-o în timpul vieții sale, dar și de poziția sa în societate s-au bucurat fii săi **Alexandru și Dumitrașco**.

Prin dregătoriile pe care le-a avut și prin implicarea sa în evenimentele de atunci, **Alexandru** este un demn urmaș al tatălui său. Nu cunoaștem data nașterii sale. Dintr-un act din 7 august 1650 aflăm că la acea dată „*era un boiar tânăr*” și tot în acest an se căsătorește, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că avea în jur de 25 de ani. Deci nașterea sa a avut loc pe la anul 1625.

Și-a început cariera politică destul de devreme, având sprijinul tatălui său, pe atunci mare ban, dar și sprijinul domnului Matei Basarab, cu care se va înrudi prin căsătoria cu Marica, nepoată de soră a doamnei Elina, soția domnului⁴⁸. La 7 august 1650, data nunții sale, era deja postelnic al doilea, demnitate pe care o avea din 1648⁴⁹. Actele interne îl vor aminti ca postelnic și al doilea postelnic până la 7 ianuarie 1658. În acest timp, Alexandru postelnic, va semna ca martor două zapise, la 26 aprilie 1652, într-o pricină de judecată între mănăstirea Pinul și Radul comis, pentru muntele Penteleu⁵⁰, iar la 10 iulie 1652 semnează un alt zapis prin care Cârstea și feciorii săi se vând rumâni lui Drăghici logofăt⁵¹.

Două documente din anul 1653, unul din 10 februarie și celălalt din 10 septembrie, ne informează că Alexandru al doilea postelnic și soția sa Marica, au primit de la doamna Elina satul Herăștii, județul Ilfov „*cu toți rumânii, cu mori pe apa Ialomitei și baltă, pentru inima sa, pentru Dumnezeu și pentru sufletul său*”⁵². Cu rumânii din acest sat, Alexandru postelnic, se va judeca la 6 mai 1654 „*zicând aceștia că n-au fost rumâni de moștenire șinici nu i-a apucat Legătura lui Mihai-vodă în satul Herăștii*”. Stăpânirea asupra satului Herăștii va fi contestată în mai multe rânduri de către Udrea comis, care dorea să-și ia satul înapoi. Domnul intervine și se ajunge la o înțelegere potrivit căreia Udrea recunoaște că „*i-a vândut Herăștii, cu rumâni pentru 550 ughi, în zilele lui Basarab, în anul 1648*” și pentru că Alexandru postelnic „*și-a făcut casă acolo și atâta cheltuială, Alexandru să-i mai dea lui Udrea comis 50 ughi și să rămână satul postelnicului*”⁵³. Ultimul act în care Alexandru este menționat ca postelnic este zapisul din 7 ianuarie 1658, potrivit căruia, acesta, împreună cu fratele său Dumitrașco spătar, vând lui Udriște Năsturel, al doilea logofăt din Fierăști, satul Seaca, județul Mehedinți⁵⁴.

După cum se vede, cariera politică începută în timpul lui Matei Basarab continuă cu succes și în timpul lui Constantin Șerban. În continuare se va bucura și de încrederea domnului Mihnea al III-lea, în timpul căruia va ocupa demnitățile de căpitan de dorobanți (roșii) și aceea de mare postelnic. În dregătoria de căpitan îl găsim consemnat în câteva documente. Astfel, Alexandru căpitan de dorobanți semnează ca martor zapisul din 15 aprilie 1658, pentru ca din zapisul din 11 iunie 1658 să aflăm că el cumpără de la Cârstea cel Șchiop, megiaș din Măgureni, o vie în dealul Măgurenilor⁵⁵.

Pentru scurt timp actele îl vor menționa ca mare postelnic și fost mare postelnic. La 9 decembrie 1658 Alexandru mare postelnic semnează un zapis⁵⁶, pentru ca două luni mai târziu, la 28 februarie 1659, când frații Ghiorma cumpără parte de moșie din satul Stoicești, județul Ilfov, de la Gligore și fratele său Dragul, actul de vânzare-cumpărare să-l consemneze ca fost mare postelnic⁵⁷. Tot ca mare postelnic îl vom întâlni și în zapisul din 3 martie 1659, prin care cumpără o altă ocină în satul Stoicești, partea lui Nedelco pitar din Călinești⁵⁸.

Din relatările cronicarilor aflăm că a jucat un rol decisiv în evenimentele din vara anului 1659, când la ordinul domnului Mihnea al III-lea au fost executați, ca haini, un număr de 12 boieri, printre care: marele vornic Radu Mihalcea din Căndești, Udriște vel spătar, marele clucer Diicul Buicescu, Radu Fărcășanu mare stolnic. Acești boieri se opuneau fățiș domnului în planurile sale antiotomane, cronică consemnând laconic rolul jucat de Alexandru, „*pe gura lui multă boierime s-au omorât*”⁵⁹.

⁴⁷ Cf. Stoicescu 1971, p.105, nota 2.

⁴⁸ D.R.H., B, XXXV, doc. 238.

⁴⁹ Zapisul din 29 mai 1656 ne spune că Alexandru postelnic a cumpărat moșia Herăștii în anul 1648. (Catalogul Ț.R. IX., doc. 959). Și Grecianu afirmă că la 1648 era postelnic. Grecianu 1913, I, p. 13.

⁵⁰ Catalogul Ț.R., VII, doc. 659 și 660.

⁵¹ Catalogul Ț.R., VII, doc.745.

⁵² Năsturel 1909, p.205.

⁵³ Catalogul Ț.R. VIII, doc. 959 și 963.

⁵⁴ Catalogul Ț.R., IX, doc.358.

⁵⁵ Catalogul Ț.R., IX, doc. 405 și respectiv 495.

⁵⁶ Zapis din data 9 decembrie 1658. Catalogul Ț.R., IX, doc.598.

⁵⁷ Catalogul Ț.R., IX, doc.670.

⁵⁸ Catalogul Ț.R., IX, doc. 671.

⁵⁹ Cronicari munteni 1961, vol. I, p.394.

La 22 iulie 1659, Alexandru postelnic și fratele său Dumitrașcu căpitan, vând căpitanului Barbu Bengescu, satul Bălcești, din județul Gorj, cu 300 ughi, din care 145 bani iar restul de 155 prețul a 7 suflete de țigani⁶⁰.

Între anii 1660 și 1662 este mare căpitan de margine. Prin zăpisea din 17 martie 1660 căpitanul de margine Alexandru și fratele său Dumitrașcu, se învoiesc cu Ancuța, văduva căpitanului Bengescu, asupra moșiei Bălcești, „*ce nu se plătiese întreaga de răposatul, bărbatul său*”⁶¹.

În timpul domnului Grigore Ghica (1660-1664) îl întâlnim iarăși în disputele dintre boieri. Cronica ne relatează că în timp ce domnul se afla în tabăra turcească, în Ungaria, Șerban logofătul, fiul lui Constandin Cantacuzino postelnicul, cu frații săi ce erau acolo și cu Mareș și Crețulescu au intervenit, pe lângă căpitanii domnului (Alexandru era unul dintre căpitani), să-l părăsască vizirului pe domn de hain și să-l pună domn pe Șerban logofăt. Acțiunea a fost denunțată domnului de căpitani în frunte cu Alexandru. Cu această ocazie Mareș, încercând să dezvinovățească pe boieri, îl prezintă pe Alexandru ca un cunoscut „*vadnic*” (denunțator)⁶².

Probabil această delatție este răsplătită de domn cu dregătoria de mare serdar, pe care o ocupă în intervalul 16 octombrie 1662-8 septembrie 1667⁶³. Următorii 13 ani fac dovada unor schimbări rapide, uneori chiar dramatice în viața și cariera politică a boierului Alexandru Alexeanu. În timpul domnilor Radu Leon și Antonie-Vodă din Popești nu mai ocupă nicio dregătorie. Actele îl vor consemna ca fost mare serdar⁶⁴. Dispariția sa din divanul țării poate fi pusă pe seama unei disgrății din partea domnilor urmată și de pribegia sa din țară, despre care vorbesc documentele. N. Stoicescu spune că a fost pribeg în timpul lui Radu Leon, revenind în țară în timpul lui Antonie vodă din Popești. Dintr-un document din 30 decembrie 1692 aflăm, însă, că Alexandru era pribeg în timpul lui Antonie vodă și va reveni „*din pribegie când au fost zilele Ducăi vodă*”⁶⁵. Mai aproape de realitate este, după părerea noastră, cea de-a doua variantă, deoarece începând cu anul 1673, deci din timpul domnului Duca, îl vom găsi iarăși în rândul marilor dregători ca mare serdar (27 decembrie 1673-25 iunie 1674 și 1 martie 1675-ante mai 25)⁶⁶.

În ultimul an al domniei, Duca vodă îl numește mare stolnic, menționat, pentru prima dată, începând cu 3 ianuarie 1678, dregătorie pe care o va ocupa, cu întrerupere, doi ani și jumătate, până la 15 decembrie 1686⁶⁷. De remarcat că această dregătorie o va păstra și odată cu venirea la tron a domnului Șerban Cantacuzino care îl păstrează în divan, cu toate că fusese printre căpitani ce părăsise domnului Grigore Ghica pe Șerban, atunci logofăt.

Mare clucer în intervalul 18 martie 1687-7 mai 1689⁶⁸, când semnează în divan mai multe acte ca martor. Astfel, la 21 aprilie 1687 marele clucer Alexandru este martor într-un zăpis, potrivit căruia popa „*Stoica, împreună cu soția sa, Grăjdana, vând loc de casă domnului Șerban Cantacuzino, pe lângă biserica mării sale*”⁶⁹.

Tot ca vel clucer semnează hrisovul domnului Șerban Cantacuzino prin care dă poruncă „*boierului Constandin Căpitanul Filipescu și fiilor săi, să le fie moșia ce se chiamă Tâmburești de peste tot hotarul până în hotar*”⁷⁰.

În anul 1688 Alexandru Alexeanu vel clucer este trimis la Țarigrad „*împreună cu alți mulți boieri cu arzu-magzaruri de la toată țara, dând de în știre pentru domnia mării sale*”⁷¹, (alegerea ca domn, de către boieri, a lui Constantin Brâncoveanu). Va fi foarte apropiat domnului, slujindu-l cu credință, cu care, de altfel, se va înrudi. Acum ocupă mari demnități. După ce timp de un an rămâne în dregătoria de mare clucer, va fi numit în înalta demnitate de mare logofăt, pentru trei ani (8 mai 1689-21 mai 1692)⁷². Ca mare logofăt, va semna la 4 mai 1691, ca martor, un zăpis prin care Socol medelnicerul vinde domnului Constantin Brâncoveanu o casă și mai multe locuri în Bărbătești⁷³.

Ultima mare dregătorie este aceea de mare vornic (15 iunie 1692-1 mai 1695 și 2 iunie 1695-17 iunie 1696)⁷⁴. Printre documentele care îl menționează ca mare vornic, amintim actul din 8 august 1693 când Alexandru, alături de alți mari dregători domnești judecă pe Preda spătar Pârșcoveanu pârât de Vasile logofăt din Stăncești⁷⁵. Din nou este trimis la Poartă împreună cu mai mulți dregători de frunte „*a căror trimitere era să facă jalbă și plângere la împărăție pentru*

⁶⁰ Ghibănescu 1909, VI, p. 79.

⁶¹ Ghibănescu 1909, VI, p. 91.

⁶² Cronicari munteni 1961, vol. , p. 393-394.

⁶³ Adam 1978, p. 189.

⁶⁴ Potrivit informațiilor transmise de N. Stoicescu este menționat ca fost mare serdar de la 7 iulie 1665 și până la 4 iulie 1673.

⁶⁵ Grecianu 1913, p. 14.

⁶⁶ Adam 1978, p. 189. Vezi și Stoicescu 1971, p. 16.

⁶⁷ Mioc (coord.) 1960, p. 557.

⁶⁸ Nu putea fi mare clucer începând cu 15 decembrie 1686, așa cum susține N. Stoicescu, deoarece de la 12 aprilie 1684 și până la 14 ianuarie 1687, mare clucer a fost Ghincea Rustea Văleanu. Vezi Mioc (colab.) 1960, p.582.

⁶⁹ Potra 1982, II, doc. 48.

⁷⁰ Constantin Căpitanul 1902, p. XVIII.

⁷¹ Greceanu 1970, p.57.

⁷² Mioc (coord.) 1960, p. 579. Un document din 30 decembrie 1692 îl menționează încă mare logofăt. La acea dată domnul Constantin Brâncoveanu întărea lui Alexandru mare logofăt mai multe moșii și sate în județul Ialomița, moștenite de la tatăl său. Grecianu 1913, I, p. 14.

⁷³ Grecianu 1916, II, p. 19.

⁷⁴ Mioc (coord) 1960, p. 568.

⁷⁵ Iorga 1903, p. 312.

slăbiciunea și mult păs al țării și de cele multe și grele păsuri ci totdeauna de la împărăție pre ticăloasa țară venea și pentru a tătarilor călcare ce în toți anii țării făcea. Și nici cu plocoane, nici cu dările domnia nu putea să le biruiască”⁷⁶.

O carte a domnului Constantin Brâncoveanu, din 8 februarie 1696, către Alexandru fost mare postelnic (actul nu îl menționează ca mare vornic?), ne spune că domnul dăruia lui și feciorilor săi loc de casă în București, mahalaua Oltenilor: „Deci când a fost acum întâmplându-se a veni boiarul domniei mele Alexandru biv vel postelnic aici în țară și aflându-se între multe slujbe ale țării [...] pohtind loc de la domnia mea, aici în București, loc să-și facă casă”⁷⁷. A murit în această dregătorie după 17 iunie 1696.

A fost căsătorit de două ori. Prima soție s-a numit Marica, fiica lui Radu Popescu-Șintescu vornic, nepoată de soră a doamnei Elina, soția lui Matei Basarab, astfel familia Alexeanu va intra în casa domnească. Căsătoria lor a avut loc în vara anului 1650, la nuntă, domnul dăruindu-le un sălași de țigani⁷⁸. Marica este amintită în mai multe documente în legătură cu satul Hărăștii, județul Ilfov, dăruit de doamna Elina⁷⁹. A murit, probabil, cu câțiva ani înainte de anul 1665, când Alexandru era deja căsătorit cu Stanca Corbeanca. La 13 septembrie 1665, Stanca, împreună cu soțul său Alexandru Serdariul și cu fiul lor Ion (Ioan), vând moșia Hărăștii „cu baltă și cu morile de preț 550 taleri”⁸⁰. La 20 februarie 1693 Stanca dă un zapis „la mâna dumnealor Drăghici postelnicul și Ghiorma postelnic, feciorii lui Alexandru vel vornic....că au făcut cu dumnelor tocmeli de le-au vândut toată parte de moșie Bățești ot sud Prahova”⁸¹. Va fi amintită pentru ultima dată în 16 iulie 1696 într-o carte domnească pentru hotărnicia moșiei Cioceni, moșie de moștenire a lui Drăghici Alexeanul de la jupâneasa Stanca⁸².

Dumitrașcu, cel de-al doilea fiu a lui Ghiorma banul, este mai puțin cunoscut decât Alexandru. Fără a se implica în evenimentele politice ale epocii, așa cum a făcut-o fratele său, a ocupat, totuși câteva dregătorii importante. Prima dregătorie pe care o cunoaștem este aceea de spătar. La 30 martie 1655 domnul Constantin Șerban întărește lui Dumitrașcu spătar și fratelui său „o țigancă Stana cu fiul ei Stanciu și fiica Rada”. Din document mai aflăm că Matei Basarab l-a miluit pe Ghiorma ban cu țiganca Stana, iar pe fiul acesteia l-a cumpărat cu bani cu zapis. Acum, Mușat aprod a pârât pe Dumitrașcu și pe Alexandru că țin acești țigani cu sila, însă cei doi frați au scos cartea lui Matei Basarab și zapisul de cumpărătoare pentru Stanciu țiganul. Domnul văzând cărțile „a judecat ca cei doi frați să țină pe Stanca și pe fiul ei, iar pentru fata Stancăi, Rada, să-i dea Dumitrașcu spătar și Alexandru postelnic lui Mușat aprod țigancă pentru țigancă”⁸³. Dumitrașco spătar semnează ca martor în zapisul din 19 aprilie 1656, iar la 15 februarie 1657 este martor într-un act ce stabilea un schimb de rumâni între Nedelcu sluger și Pană postelnic⁸⁴. Ultimul document care îl menționează ca stolnic este actul din 7 ianuarie 1658, când împreună cu fratele său vând lui Udriște Năsturel satul Seaca județul Mehedinți, cu rumâni⁸⁵.

O altă dregătorie, pe care o amintesc documentele, este aceea de căpitan. Un prim act în care Dumitrașcu căpitan semnează ca martor, este zapisul din 28 februarie 1659, potrivit căruia Gligore și fratele său Dragul, împreună cu fii lor vând lui Dumitrașcu căpitan și lui Alexandru, fost mare postelnic, partea lor de moșie din Stoicești, 100 stj. „moșie stearpă fără rumâni”⁸⁶. La 22 iulie 1659, Dumitrașco căpitan, împreună cu fratele său „considerând că satul Bălcești fiind un sat peste mână, un loc depărtat și neavând niciun folos de la acel sat”, îl vând lui Barbu căpitan Bengescu pentru 300 ughi⁸⁷. Un an mai târziu, cei doi vor să strice tocmeala pentru satul Bălcești și să „vândă în altă parte”, însă se înțeleg cu Ancuța, văduva lui Barbu căpitan și „au căzutla pace să rămână satul la Ancuța”⁸⁸. După această dată, în vremea lui Grigore Ghica „a căzut la mare nevoie, fiind gata să-și puie capul și trebuind să-și vândă averea”. De aici în colo documentele nu mai amintesc de el.

După cum ne spune N. Stoicescu a fost căsătorit cu Vilaia, fără copii. Avem, în felul acesta dovada că neamul Alexenilor se va continua prin copii lui Alexandru: **Ghiorma, Drăghici și Ion**.

Știrile despre cei trei fii ai lui Alexandru Alexeanu sunt foarte rare. Despre **Ion** știm, cu siguranță, că a fost fiul lui Alexandru din a doua căsătorie, cu Stanca. Un zapis din 13 septembrie 1665 ne spune că Alexandru Serdariul și soția

⁷⁶ Greceanu 1970, p.103.

⁷⁷ Potra 1982, II, p. 11.

⁷⁸ Catalogul Ț.R., VII, doc. 194.

⁷⁹ Vezi documentele din: 10 februarie 1653. 6 mai 16654, 10 februarie 1655, 15 februarie 1655, în R.I.A.F., 1909, X, p.205 și 206; Catalogul Ț.R., VIII, doc.117, 535,545.

⁸⁰ Năsturel 1909, p. 207, doc. 24.

⁸¹ Grecianu 1913, I, p.19.

⁸² Grecianu 1913, I, p.17.

⁸³ Catalogul Ț.R., VIII, doc.577.

⁸⁴ Catalogul Ț.R., VIII, doc. 880, 881; IX, doc.32.

⁸⁵ Catalogul Ț.R., IX, doc.358.

⁸⁶ Catalogul Ț.R., IX, doc. 670.

⁸⁷ Ghibănescu 1909, VI, p. 79.

⁸⁸ Ghibănescu 1909, VI, p. 89.

sa Stanca, împreună cu fiul lor Ion, vând tot satul Herăști „și cu balta și cu morile de preț 550 taleri”⁸⁹. La atât se reduc știrile pe care le avem despre Ion. A murit, probabil, de tânăr, totuși la o vârstă care să-i dea posibilitatea să ocupe dregătoria de stolnic, după cum spune N. Stoicescu.

Drăghici și Ghiorma nu pot fi decât fii lui Alexandru și ai Maricăi, dacă luăm în considerație că, Drăghici în anul 1669 avea 17/18 ani. Drăghici, în anul 1669, deja îndeplinea o dregătorie mărunță, aceea de logofăt ot varoș București. Deci la această dată avea vârsta ce-i oferea posibilitatea ocupării acestei dregătorii. Considerăm, că s-a născut, cel târziu, la 1651/1652, la un an după nunta lui Alexandru cu Marica, prima sa soție. Același lucru se poate spune și despre Ghiorma, cel de-al doilea fiu al lui Alexandru, ce poartă numele bunicului său, după un obicei foarte vechi, ca numele bunicului să se dea nepoților. De altfel, despre Drăghici și Ghiorma, Stana afirmă într-un zăpis de vânzare-cumpărare a moșiei Bătești, că cei doi sunt feciorii lui Alexandru vel vornic și nu și ai săi⁹⁰.

Depe **Ghiorma** nu dispunem decât de o singură informație și aceea destul de târziu, când el era postelnic. Este vorba de zăpisul din 20 februarie 1693 potrivit căruia Ghiorma și fratele său cumpără, de la mamalor vitregă, Stanca, toată partea de moșie din Bătești, județul Prahova. Nu dispunem de informații, pe baza cărora să reconstituim aspecte legate, eventual, de soția și copiii săi.

Drăghici, după părerea noastră, cel mai mare dintre fiii lui Alexandru, este amintit la vârsta de 17/18 ani. La 6 decembrie 1669, ca logofăt ot varoș București, scrie un zăpis prin care Stan techegiul vinde lui Radu din Cartojani un loc de prăvălie în București⁹¹. La 22 iunie 1672 depune mărturie, printre alții și Drăghici județul într-un act pentru un loc de casă în București. În calitate de logofăt este martor în actul din 30 iunie 1677, potrivit căruia Tudor croitorul, feciorul lui Paraschiva croitorul, vinde neguțătorului Iorga Corbu și soției sale, Marica, un loc de casă lângă biserica Grecilor⁹².

Un zăpis din 29 martie 1692 îl menționează deja postelnic. La această dată, Drăghici postelnic cumpără de la Soica logofăt niște case în mahalaua popii Stoica Sterpu, pentru 78 taleri⁹³. O ultimă informație, despre Drăghici postelnicul, ne oferă o carte domnească din 16 iulie 1696. Prin acest act domnul Constantin Brâncoveanu poruncește ca „*boieri adevărați și hotarnici ai lui Drăghici postelnicul, feciorul lui Alexandru fost mare vornic, să caute să aleagă și să hotărască toată moșia lui Drăghici postelnicul ce are la Cioceni de moștenire despre muma-sa jupâneasa Stanca vorniceasa, de către alții părtași și să puie pietre și semne*”⁹⁴. De la această dată informațiile despre el se opresc. De la N. Stoicescu aflăm că Drăghici a fost căsătorit cu fiica lui Matei Rudeanu serdar. Din documentele pe care le cunoaștem nu aflăm informații despre copiii săi.

Cu Drăghici și Ghiorma se încheie primele trei generații ale familiei Alexeanu pentru care informațiile ne dau posibilitatea reconstituirii unor succesiuni directe în această familie. Asupra următoarelor două generații, amintite de diplomatică, știrile foarte rare, uneori inexistente fac dificilă stabilirea succesiunii lor directe. După Drăghici și Ghiorma documentele amintesc de doi membri ai familiei Alexeanu: **Constantin** și **Vintilă**, despre ai căror părinți nu avem nicio știre. Asupra paternității, unuia dintre cei doi nepoți ai lui Ghiorma banul, este un semn de întrebare, legat de vârsta pe care, eventual, ar fi avut-o Drăghici sau Ghiorma la nașterea lui Constantin și Vintilă. La nașterea lui Constantin, despre care potrivit informațiilor, pe care le avem, s-ar fi născut, nu mai devreme, de anii 1695-1700, cei doi ar fi avut nu mai puțin de 45 de ani. Ca urmare putem vorbi de două posibilități, ori Constantin și Vintilă sunt fiii unuia dintre cei doi, rezultați la o vârstă înaintată, ceea ce nu ar fi imposibil, ori sunt nepoții acestora, printr-un fiu pe care nu îl cunoaștem.

Singura știre, de care dispunem despre **Vintilă**⁹⁵, nu este în măsură să ne indice cine ar fi tatăl său. În favoarea descendenței lui Constantin din Drăghici am putea folosi argumentul oferit de moștenirea moșiei Cioceni. Din documentul din 8 septembrie 1740 aflăm că Drăghici stăpânea moșia Cioceni, moșie de moștenire de la mama sa vitregă, Stanca, moșie de zestre a acesteia și pe care, Drăghiciu a lăsat-o moștenire lui Constantin⁹⁶.

Dintre cei doi Alexeni, Constantin și Vintilă, mai cunoscut este primul, cu toate că și informațiile despre acesta sunt destul de sărace. **Constantin** s-ar fi născut, pe la anii 1695-1700, afirmație pe care o facem plecând de la căsătoria sa cu Marica, fiica lui beizadea Ștefan Brâncoveanu, care ar fi avut loc nu cu mult înainte de 1729. La 23 noiembrie 1729 era deja postelnic⁹⁷, dregătorie pe care o ocupă și în anul 1744. La 8 septembrie 1740, domnul Constantin Mavrocordat dă poruncă lui Constantin postelnicul Alexeanu „*ca să fie volnic pentru câți oameni sunt șezători cu așezământul lor pe moșia Cioceni ot sud Prahova să-și ia dijma din toate bucatele ce ar fi arătura pe moșia lui, după obicei și să lucreze fiește ce om pe an zile 12. Și nimeni să nu fie volnic a vinde vin, pe acea moșie, nici vin domnesc, nici boieresc, nici*

⁸⁹ Năsturel 1909, p. 207.

⁹⁰ Zăpisul din 20 februarie 1693, Grecianu 1913, I, p. 19.

⁹¹ Potra 1961, I, p. 146.

⁹² Potra 1961, I, p. 175.

⁹³ Potra 1961, I, p. 201.

⁹⁴ Grecianu 1913, I, p. 17.

⁹⁵ Zăpisul din 11 martie 1743,

⁹⁶ Grecianu 1913, I, p. 17.

⁹⁷ Grecianu 1913, I, p. 16.

*pârcălăbesc, nici birnici, nici măcar veri ce fel de om ar fi, fără numai să vândă vinul boierul domniei mele, pe cârciumule lui*⁹⁸. În anul 1743, 1 martie, Constandin postelnicul cumpără de la Vintilă, fratele său, partea de moșie de la Bătești, vânzare întărită prin zăpăsul din 2 august 1743⁹⁹. Ultimul act pe care îl cunoaștem, despre Constandin postelnicul, este o poruncă de întărire, de la Constantin Mavrocordat, pentru moșia Cioceni, din 4 septembrie 1744. De la această dată informațiile despre el dispar.

A fost căsătorit cu Marica, fiica lui beizadea Ștefan Brâncoveanu, căsătorie prin care familia Alexenilor a strâns legăturile cu familia domnitoare. Căsătoria a avut loc după anul 1717 și înainte de 1729. Știm că la 17 iunie 1717, când soția răposatului Constantin Brâncoveanu împarte averea, ce mai rămăsese de la domn, o parte din avere revine și nepoatei sale Marica, numită, în act, Marica Brâncoveanu, deci nu era măritată. Însă, în anul 1729, când are loc învoiala între Constandin al III-lea Brâncoveanu, unchiul și veri săi, printre care și Marica, este numită Măriuța Alexeanu, deci era măritată cu Constandin¹⁰⁰. A murit probabil, în anul 1733, deoarece știm că, în zăpăsul dat de vărul său, Constandin al III-lea Brâncoveanu, privind moștenirea ei, lui lordache Crețulescu, unchiul său, menționează în privința verișoarei că se „întâmplase a se petrece dumneaei din această lume fără coconi”¹⁰¹. La moartea soției sale, Constandin era în floarea vârstei, ceea ce ne face să credem că s-a căsătorit a doua oară. În acest caz este posibil ca următorii membri ai familiei Alexeanu, despre care amintesc documentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, să fie copiii săi.

Diplomatica celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea consemnează existența a patru membri ai familiei Alexeanu, trei băieți: **Constandin**, **Ștefan** și **Gligore**, și o fată, **Maria**. Nici despre părinții lor nu avem informații. Vintilă nu poate fi tatăl lor, deoarece știm că el nu a avut copii. Nu rămâne ca tatăl lor să fie Constandin, dintr-o a doua căsătorie. În sprijinul paternității lui Constandin două ar fi argumentele. Pe de o parte este vorba de stăpânirea moșiei Cioceni pe care o are ca moștenire de la tatăl său, Constandin postelnicul și pe care el o lasă moștenire fiicei sale Maria. Știm că la 25 octombrie 1769, Maria vinde vameșului „Mihalcea 350 stj. de moșie în Cioceni, județul Saac, însă stj. câte taleri 2 [...] fiind moșia mea, dată de zestre de la părinții mei și de la frații mei, după cum arată și foaia de zestre și zăpăsul fraților mei, Constandin postelnicul și Ștefan Alexeanu”¹⁰². Un alt argument asupra acestei paternități poate fi considerat numele de Constandin purtat, în cazul nostru de tatăl, fiul și nepotul, conform unei uzanțe păstrate din vechime, potrivit căruia prenumele se repetă prin descendenți din generație în generație.

Despre cei patru frați Alexeanu, informațiile sunt foarte sărace. Astfel, sora lor, **Maria**, este cunoscută doar din documentul din 25 octombrie 1764 prin care ea vinde moșia Cioceni. Numele de Alexeanca, din document, ne duce cu gândul că ea nu a fost căsătorită.

Gligore, unul din băieții lui Constandin postelnicul, este menționat într-o carte din 10 ianuarie 1776. Din act aflăm că cei trei frați, Gligore, Constandin și Ștefan au cumpărat trei părți din moșia Olteniței, pentru 600 taleri și moșia Rotunda, județul Buzău, pentru 400 taleri. Din document mai aflăm că Gligore a fost plecat din țară¹⁰³. Profitând de absența lui Gligore, Ștefan și Constandin au vândut părțile din moșia Olteniței lui Mihail Cantacuzino. Revenind în țară, în anul 1775, Gligore, în baza dreptului de protimis, „pornește jalbă cu frații săi, că au vândut acele trei părți din moșia Olteniței fără știrea lui” și cere răscumpărarea moșiei. Domnul „a dat dreptate a întoarce Gligore atât moșia Rotunda cât și taleri 600 și să ia moșia Olteniței”¹⁰⁴. Anafora din 27 ianuarie 1802 îl consemnează ca fiind răposat. Despre el mai știm că a avut o fiică, Bălașa, căsătorită cu Constandin Brezoianul serdar, fiul Elencăi Brezoianul. Despre ea ne amintește un act din 29 mai 1830, potrivit căruia Bălașa Serdăreasa având „copile de măritat a vândut la mezat partea sa de moșie din Alexeni sud Ialomița, 1500 stj.”¹⁰⁵.

Constandin, după numele tatălui său este menționat, pentru prima dată, la 25 octombrie 1769, ca postelnic. Probabil este vorba de al treilea postelnic, dregătorie de care amintește anafora din 27 ianuarie 1802. Acum, Constandin fost al treilea postelnic, vinde fostului mare ban Scarlat Ghica partea sa de moșie din Andrășești, județul Ialomița, stăpânită de-a valma cu fratele său Ștefan și Constandin Brezoianul, ginerele răposatului Gligore¹⁰⁶.

Este singurul din băieții lui Constandin postelnicul al cărui urmaș este un băiat. Acesta, cu numele tot de Constandin, după bunic și tată, va duce mai departe, pentru încă o generație, numele de Alexeanu. Potrivit informațiilor

⁹⁸ Grecianu 1913, I, p. 16.

⁹⁹ Grecianu 1913, I, p. 16.

¹⁰⁰ Berindei 1989, p. 278.

¹⁰¹ Berindei 1989, p. 281; Iorga 1907, p. 337-338.

¹⁰² Grecianu 1913, I, p. 20.

¹⁰³ A plecat din țară înainte de anul 1769, deoarece în zăpăsul de zestre din anul 1769, al Mariei, sora lor, printre semnatori nu sunt decât Constandin și Ștefan.

¹⁰⁴ Grecianu 1913, I, p. 20.

¹⁰⁵ Grecianu 1913, I, p. 16.

¹⁰⁶ Grecianu 1913, I, p. 17.

târzii, de care dispunem, a avut dregătoria de medelnicer. La 21 februarie 1803 își face diata, prin care lasă „clironom pe avere pe soția sa Măriuța, lăsându-i și 1200 stj .în moșia numită Priviți”¹⁰⁷. După această dată a murit.

Soția sa, Maria, în anul 1808, își face diata și neavând copii „lasă clironom pe avere pe vărul ei lamandache, care aflându-se micșor de răposata maicăsa, numai de 4 ani, pe carele ea, Maria l-a crescut fiind și rudă mai de aproape, până s-au ridicat în vârsta care se află, avându-l de fecior de suflet, care de când s-a ridicat la vârsta de slujbă, el i-a fost la toate trebile casei”¹⁰⁸. Din acest document trebuie să înțelegem că familia Alexeanu, pe linia lui Constandin medelniceru i-a sfârșit.

Ștefan Alexeanu, potrivit informațiilor pe care le avem, a ocupat mai multe dregătorii. Din zăpisele din 25 octombrie 1769 aflăm că la acea dată era postelnic, ca apoi două acte, unul cu data de 2 decembrie 1794 și celălalt 15 decembrie 1799 să-l consemneze ca medelnicer¹⁰⁹. O nouă dregătorie este aceea de stolnic. La 25 noiembrie 1807 era deja stolnic, dată la care Ștefan stolnic Alexeanu a fost orânduit cu treaba zaharelei în județul Ialomița. Când își face diata, la 22 ianuarie 1808, actul îl menționează ca fost mare stolnic. După această dată a murit.

A fost căsătorit cu Marica, fiica stolnicului Scarlat Drugănescu. Neavând copii au luat de suflet pe Sultana, fata lui Dumitrașcu Periețeanu. Aflăm acest lucru din actul de la 15 decembrie 1799, când Ștefan Alexeanu Medelniceru și soția sa, Maria Alexeancă „viind la Sf. Mitropolie am rugat pe prea sfântul Mitropolit Kir Dositeiu de am citit moliftele cele orânduite ale ficei noastre de suflet Sultana”¹¹⁰. După informațiile pe care le avem, Sultana s-a căsătorit cu lordache biv treti logofăt din familia Lehliu.

În documentele de la începutul secolului al XIX-lea nu vom mai găsi boieri cu numele de Alexeanu. Neamul Alexenilor se stinge, în descendență masculină, cu Constantin Medelnicerul, Gligore și Ștefan Alexeanu. Această familie va continua prin Bălașa, fiica lui Gligore, căsătorită cu Constandin Brezoianu, și prin Sultana, fiica înfiată a lui Ștefan, căsătorită cu lordache Lehliu.

Bibliografie

- Adam 1978 – M. Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua în secolele XV-XVII. Țara Românească*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1978.
- Andreescu 2004 – Mihail M. Andreescu, *Documente muntene*, București, 2004.
- Berindei 1989 – D. Berindei, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, București, 1989.
- Catalogul Ț.R. – *Catalogul Documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, vol. III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, București, 1978-2012.
- Constandin Căpitanul 1902 – Constandin Căpitanul Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Românești. Cuprinzând Istoria Muntenă de la început și până la 1688*, București, 1902.
- Cronicari munteni 1961 – *Cronicari munteni*, vol. I, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1961.
- D.R.H., B – *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. XXII, (1628-1629); vol. XXIV, (1633-1634); vol. XXV, (1635-1636); vol. XXXV, (1650); vol. XXXVII, (1652), București, 1969-2006.
- Potra 1961 – G. Potra, *Documente privind istoria Bucureștiului*, vol. I, II, București, 1961, 1982.
- Filiti 1930 – I.C. Filiti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, Extras din „Arhivele Olteniei”, 9, 49-50, 1930.
- Grecianu 1913 – Șt. D. Grecianu, *Genealogii documentate ale familiilor boierești, publicate de Paul Șt. Grecianu*, vol. I, II, București, 1913, 1916.
- Greceanu 1970 – R. Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, București, 1970.
- Ghibănescu 1909 – G. Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente slavo-române din colecțiunea d-lui Alex. Ștefulescu, Vol. VI, Iași, 1909*.
- Iorga 1903 – N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, XIV, București, 1903, 1907.
- Mioc coord. 1960 – D. Mioc și coord., *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în sec. XV-XVII*, în S.M.I.M., 14, 1960.
- Năsturel 1909 – General P.V. Năsturel, *Istoricul leagănului Năstureilor*, „Revista de Istorie, Arheologie și Filologie”, 1909, X, 2.
- Panaiteșcu 1930 – P.P. Panaiteșcu, *Călători poloni în Țara Românească*, București, 1930.
- Stoicescu 1971 – N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolele XIV-XV*, București, 1971.

¹⁰⁷ Grecianu 1913, I, p. 16.

¹⁰⁸ Grecianu 1913, p. 17.

¹⁰⁹ Grecianu 1916, II, p. 228 și Grecianu 1913, I, p. 21.

¹¹⁰ Grecianu 1913, I, p. 21.

A SUPRAVEGHEA ȘI A PEDEPSI. ASPECTE PRIVIND ACTUL DE JUSTIȚIE ÎN SIGHIȘOARA MEDIEVALĂ

Dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung: *Berwachten und Strafen. Aspekte der Gerichtigkeit in mittelalterlichen Schäßburg.* Dieser Artikel untersucht die rechtlichen und administrativen Aspekte in Schäßburg im Mittelalter. Der Stadt war der Sitz des Stuhls und es gab rechtlichen und administrativen Gremien: Burgermeisteramt, Sthul und Königs Richter, Stadtrat und Hundertmannschaft. Das große Privileg der Stadt war Jus Gladi (Schwert Recht), das Recht zum Tode verurteilen. Dies ermöglichte die Existenz der Henker, wie die historische Quellen gezeigt sind.

Cuvinte cheie: Sighisoara, justiție administrație, călău, ev mediu.

Stichworte: Schäßburg, Gerichtigkeit, Verwaltung, Henker, Mittelalter.

Pentru a înțelege modul de organizare a instituțiilor sighișorene trebuie să ne raportăm la procesul de colonizare al sașilor în Transilvania în secolele XII-XIII, fenomen care determină în parte evoluția istorică ulterioară a localității. În această perioadă a secolelor XII-XIII, procesul cuceririi Transilvaniei de către regalitatea maghiară era încheiat, însă era o cucerire fragilă determinată îndeosebi de atacurile unor popoare migratoare cum ar fi cumanii și pecenegii sau besii și totul va culmina cu marea invazie tătară din 1241, care a zdruncinat Europa centrală și a lăsat urme profunde în mentalul colectiv.

La apărarea granițelor de sud și est a Transilvaniei au apelat pentru prima dată la ordinul militaro-călugăresc al cavalerilor teutoni, care au fost cantonați în zona Țării Bârsei și care datorită faptului că nu au respectat privilegiul acordat de regalitate au fost alungați. Acest lucru a dus la colonizarea unei populații germanice cunoscute în istorie sub numele de sași. Procesul colonizării a fost unul amplu și cauzat de o serie de factori:

- pe de o parte o mișcare demografică spre răsărit în secolele XII-XIV, cauzată în mare parte de dezvoltarea societății germane care a determinat o suprapopulare a satelor și automat la o emigrare a unei părți a populației în alte zone ca Boemia, Moravia, Polonia, Țărilor Baltice, Slovacia și Transilvania.
- Pe de altă parte meșteșugarii și comercianții erau stânjeniți în activitatea lor de privilegiile nobilimii.

Această situație s-a potrivit ca o mânășă regalității maghiare interesată de a apăra această parte a hotarelor sale și de a dezvolta economic zona. Astfel au apelat în demersul lor la germanii situați în vestul Rinului, în Saxonia, Suabia și Bavaria. Numele acestora era de Flandrensi, Teutoni, Saxoni.

Colonizarea s-a făcut în mai multe etape, în grupuri mai mari sau mai mici. Primii s-au așezat în a doua jumătate a secolului al XII-lea în jurul episcopiei de Alba, la Cricău, Ighiu și Romos. Apoi la mijlocul secolului al XIII-lea în zona Sibiului, la Cincu și Nocrich și de aici în zona Baraolt și Orăștie. Un alt val a fost în a doua jumătate a secolului XIII în zona Bistrița, Reghin și Țara Bârsei, urmat de ultimul val în zona Târnavelor. Colonizarea acestora s-a făcut în zona acordată de regalitatea maghiară care purta numele de *Fundus Regius*, sau Pământul Crăiesc¹.

Asupra evoluției istorice a localității, deși tradiția orală păstrată în cronicile menționează anul 1190 sau 1198 ca și an de întemeiere al orașului, prima atestare documentară o avem la anul 1298 într-o bulă emisă de papa Benedict prin care se acorda dreptul de a acorda indulgență fraților dominicani din SCHESPURCH. Evoluția istorică a orașului este ascendentă astfel la 1337 devine sediu al scaunului care îi va purta numele².

Situându-se pe *Fundus Regius*, Sighișoara avea toate atributele unui oraș liber regesc, beneficiind de privilegiul autonomiei administrative, alegându-și singur organele de conducere. Astfel apare o instituție cu rol de conducere-sfatul orașului, organismul de conducere al orașului, care în documente apare sub numele de magistrat sau senat și cuprindea 12 senatori și un primar-Magister Civicum, Bürgermeister.

Inițial în secolele XII-XIII orașele erau sub autoritatea unor Comites sau Gräffen, nobili proprietari de pământuri și imobile, în general fruntașii obștilor săsești care s-au instalat în Transilvania. (Pentru Sighișoara avem menționat în documente pe comitele Wasmundus la 1300, ceea ce ne determină să afirmăm că este posibil ca acesta să fie primul conducător al urbei). La Sighișoara prima mențiune a existenței sfatului o avem de la 1393, iar prima mențiune completă a acestuia de la 1473 când sunt menționați primarul, vilicul sau Hann-ul (o funcție echivalentă cu cea de viceprimar n.n.), judele regal și 10 senatori, la 1486 numărul acestora crește la 12 senatori și rămâne așa pe toată perioada Evului Mediu. Primarul era cel mai înalt funcționar al orașului fiind președintele magistratului și reprezenta orașul în dietă la Universitatea Saxonă sau la rege, lui în era subordonată economia orașului și ordinea publică.

¹ Asupra acestui aspect vezi pe larg: Năgler 1992, passim

² Baltag 2003, p.34.

Se remarcă aici funcția de senator care era considerată a fi o mare onoare pentru oricine și nu era retribuită. Rolul sfatului era acela de for judecătoresc și administrativ, care reglementa activitatea meșteșugărească, comercială fiscală și militară a orașului. Astfel opt senatori erau responsabili pentru cele 8 cartiere ale orașului, primarul cu trei senatori răspundeau de activitățile financiare. Pe lângă aceste atribuții de colectare a impozitelor, magistratul condus de primar se ocupa de păstrarea liniștii publice cu ajutorul unui detașament de trabanți conduși de n căpitan și de plata unor salariați ai orașului: preoții, profesorii, notarul, organistul, directorul ceasului etc.³.

O sarcină importantă era cea judecătorească, orașul va dispune de drept de jurisdicție criminală, semn disitinctiv fiind turnul cu ceas cu cele patru turnulețe. Sfatul orașului a fost for de primă instanță pentru procese "criminale" ca omor, adulter, vrăjitorie și deranjarea liniștii publice și în același timp de instanță de apel pentru procesele civile din scaunul Sighișoarei, hotărâte de judecatul Sighișoara, divizoratul Saschiz și cele 13 sate.

În fruntea cancelariei orașului se afla notarul, el era ales pe viață și era o persoană destoinică care cunoștea germana, latina și maghiara, el redacta hotărârile, ținea registrul de socoteli, fiind unul dintre cei trei responsabili ai orașului. Primul notar îl avem menționat la 1407, iar dintre notarii sighișoreni menționăm pe Georgius Kraus, notar între 1679-1693 autor al celebrei Cronici a Tranilvaniei .

Villicatul s-a organizat ca un organ separat mai târziu, villicul ,care inițial era cea mai importantă funcție publică a orașului, se ocupa cu treburi economice, având în subordine judele târgului, constructorul (Bauherr) paznici protilor, ai câmpului și orașului. Tot aici era și *divizoratul*, unde se adresau moștenitorii celor decedați pentru împărțirea corectă a averilor rămase.

O altă instituție era " *comunitatea celor o sută* " (Hundertmannschaft) care reprezenta interesele pături mijlocii și aveau rolul de a participa la alegerea primarului, judele regal și judele scăunat și al villicului, avea rol de verificare și control . Marea masă a adunării centumvirilale era formată din meșteșugari⁴.

La Sighișoara era și sediul scaunului (Schaessburger Stuhl), denumirea sa este simbolică și se referă la „scaunul judecătorului” care se afla în cea mai importantă localitate. Pentru Scaunul Sighișoara existau 15 localități care erau împărțite în trei subunități administrative (scaunul de sus, de mijloc și de jos) . În conducerea scaunului se aflau *judele regal* și *judele scaunat* care judecau disputele și problemele apărute pe teritoriul scaunului. Judele scăunat apare menționat la 1369 și cel regal la 1431. La nivelul localităților, satele erau conduse de un *villicus sătesc* (Hann) ajutat de un *convillicus* (Mithann) și de un *sfat al bătrânilor* (Altschaft) care se ocupau împreună de problemele administrative și judecau probleme mărune din comunitate. Notarul era de obicei învățătorul satului. O situație specială era târgul Saschiz care dispune de un jude scăunat și de un *jude al târgului* care rezolvau procesele civile de primă instanță⁵.

În jurul acestor judecători se împărțea justiția. Judele scăunat avea doar un rol de justiție primară în judecarea delictelor minore cu ar fi furturile, înșelătoriile de la târgul săptămânal și de la cele anuale de pricinile între vecini și cetățeni. După dreptul medieval sentințele erau aspre și urmăreau de cele mai multe ori supunerea la oprobriu public în fața comunității existând o terminologie precisă în funcție de infracțiuni.⁶

De cele mai multe ori inculpatul era dus de către călău și legat de stâlpul infamiei aflat în piața cetății. Acel stâlp era de forma unei coloane cu gergelele din fier de care era legat pentru o perioadă de câteva zile inculpatul. De asemenea i se lega de gât o piatră de 6 kilograme de gât pe care scria în limba germană: „*Trăiește creștinește, ferește-te de cele rele și atunci piatra nu îți va mai atârna de gât*”⁷.

Tot pentru aceste delikte minore în piața din orașul de jos unde aveau loc târgurile exista un așa numit *măgar de lemn*, de fapt ceea ce azi în zonele rurale este o capră pentru tăiat lemne, pe care era urcat și legat negustorul necinstit și era supus de asemenea oprobriului public⁸.

La toate acestea se mai adaugă pedepse cu privire de libertate. De obicei în Evul Mediu închisorile se aflau în turnuri și în pivnițele primăriilor. La Sighișoara au existat două astfel de închisori. Una era în Turnul Tesătorilor, azi dispărut și a doua va fi organizată după incendiul din 1676, care a devastat orașul, la parterul Turnului cu Ceas⁹.

Inchisorile se foloseau doar pentru arestul preventiv în timpul procesului și de la pronunțarea sentinței la executarea ei. Așa după modernizarea codului de procedură penală în anii 50 ai secolului al XIX-lea se vor da sentințe cu privire de libertate, care vor fi executate în penitenciarul de la Gherla¹⁰.

³ Baltag 2003, pp. 63-68.

⁴ Baltag 2003, p.69.

⁵ Baltag 2003, pp. 70-71.

⁶ Sutschek 1997, p. 119.

⁷ Schuller 1899, p. 37.

⁸ Schuller 1899, p. 37.

⁹ Schuller 1899, p. 37.

¹⁰ Sutschek 1997., p. 122.

Aceste procese se rezolvau la nivel local. Interesant este faptul că locul de judecată era în piața cetății, iar execuțiile aveau loc în afara localității. Se pare că acest loc este azi identificat cu Kreuzberg (Dealul Crucii) aflat în apropiere de leporzeria orașului (azi, în apropierea Bisericii Leproșilor).

În cazul execuțiilor, care erau publice era nevoie și de un personaj cu un rol foarte bine stabilit și anume *călăul orașului*. Documentele de arhivă ne lasă să descoperim o întreagă genealogie a unei familii de călăi. Avem de a face cu un document interesant, o anchetă a șefului poliției, care s-a sesizat în legătură cu ilegalitățile efectuate de călăul orașului. Mai bine să lăsăm textul să vorbească: „*Despre genealogia bătrânului Mailadt (țigan) și despre faptul că a plecat din oraș la Albești.*”

Bătrânul Mailadt (țigan) avea patru copii, primul se numea Gheorghe, al doilea era Francisc, al treilea Mailadt și al patrulea Marcel, cel din urmă este acum căutat. Acest Marcel avea și el patru copii; pentru acestia este căutat acum la proces. Primul lui copil se numea Martin, el era călăul orașului de la intrarea vоеvodului Mihai în oraș, al doilea era Gheorghe, al treilea era Mailadt, al patrulea era Gaspar. Aceștia erau nepoții bătrânului Mailadt.

Acest Marcel a plecat de la Albești de circa 50 de ani. În acest timp au adus pârcălabii în cetate 12 români la Sighișoara și doi sau trei dintre ei i-au tras în țeapă, pe restul i-au spânzurat. În acest timp Marcel a fost călăul orașului și așa i-au găsit rudele românilor spânzurați și l-au plătit să le dea înapoi cadavrele pentru a-i putea înmormânta și l-au plătit bine. Marcel a decis să-i ajute și aceștia au venit acolo cu căruțele, Marcel a tăiat ștreangul și le-au pus (cadavrele n.n.) în căruțe. Au vozut acest lucru niște oameni care lucrau pe câmp. Au venit în oraș și au anunțat judecătorii. Atunci judecătorii împreună cu darabonții (soldații) au plecat să-i prindă pe români. Când au văzut aceasta românii, au lăsat în urmă căruțele cu cadavrele și au fugit în pădure. Atunci, soldații au luat cadavrele și le-au spânzurat la loc, iar căruțele împreună cu boii le-au adus în oraș și le-au dat judecătorilor.

După acest eveniment judecătorii l-au amenințat pe Marcel că îl spânzură și pe el și de aceea de frică nu a îndrăznit să vină acasă, ci s-a dus la Albești unde a stat acolo câțiva ani. Nu a venit în oraș până nu s-au schimbat posturile judecătorilor, după aceea a început să vină ușor în oraș și a locuit din nou aici până când Mako Gyorgy¹¹ a năvălit în oraș și secuii au locuit în orașul nostru. De atunci tot felul de războinici au stat în oraș [...]. Din cauza acestor războinici nu am avut odihnă mult timp și așa a plecat iarăși la Albești să locuiască acolo, până se liniștesc lucrurile în țară.

După aceea din nou s-a întors (familia n.n.) în oraș, a construit casă și a locuit aici. Marcel s-a întors și el și a murit aici și a fost îngropat. Și copii lui au locuit la Sighișoara. Din când în când s-au întors la Albești pentru că mulți aveau case acolo. Unii dintre ei trăiesc aici, ceilalți încă se ascund”¹².

Dincolo de această poveste tristă legată de supliciul unor români, avem de a face cu singura prezentare în documente a prezenței călăilor la Sighișoara. Se cunoaște faptul că fiecare oraș cu drept de *Jus gladi* avea și o astfel de instituție. Fizic, acest personaj detestat este prezent și la figurinele din Turnul cu Ceas, unde alături de toboșar, un semn punitiv este acela al prezenței călăului. Acest element ne face să credem că avea în perioada medievală un rol avertizor.

Bibliografie

Arhivele Naționale – Arhivele Naționale. Direcția Județeană Brașov. Fond Primăria Sighișoara. Dosar *Genealogia călăilor din Sighișoara*.

Baltag 2003 – Gh. Baltag, *Sighișoara. Schäßburg. Segesvar*, Cluj-Napoca, 2003.

Nägler 1992 – T. Nögler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992.

Schuller 1899 – R. Schuller, *Alt Schäßburg*, Markus Verlag, Sighișoara, 1899.

Sutschek 1997 – F. Sutschek, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania*, Stuttgart, 1997.

¹¹ Era vorba de atacul și ocuparea cetății Sighișoara în anul de către secui, care au și schimbat numele orașului în Nemesvar.

¹² Arhivele Naționale, 1f.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL UTILIZĂRII STICLEI ÎN VIAȚA COTIDIANĂ. IMAGINI DOCUMENT IDENTIFICATE ÎN ICONOGRAFIA MEDIEVALĂ SUD-TRANSILVĂNEANĂ

Dr. Adrian Stoia

Abstract. *Contributions to the study of the use of glass in everyday life. Document-images identified in the South-Transylvanian Medieval Iconography.* The numerous fragments of Medieval glass discovered during archaeological research confirm both the spread of commerce with such pieces and the existence of local workshops where these could be manufactured. The Medieval Transylvanian panel and mural painting which is the frame of our research bring additional information regarding the use of glass items in everyday life. All forward analyzed scenes illustrate Biblical themes.

Cuvinte cheie: sticlă, artă ecleziastică, pictură de panou, pictură murală, iconografia medievală sud-transilvăneană.

Keywords: glass, ecclesiastic art, panel painting, mural painting, the South-Transylvanian Medieval Iconography.

Deși scopul artei religioase a fost unul didactic și de factură spirituală, scenele narrative sau pictura de panou destinată monumentelor ecleziastice, ne-au lăsat mărturie suplimentare asupra aspectelor legate de cultura materială medievală, informații puțin fructificate.

Complementar documentelor de arhivă sau artefactelor descoperite în context arheologic, iconografia religioasă din Transilvania oferă o bogată bază de date indexate în arta vizuală. Dacă aceste imagini au fost transmise omului medieval, mai puțin cunoscător de carte, ele rămân un important document istoric la care cercetarea modernă poate opera.

Este vorba aici de cultura materială medievală care ilustrează aspecte de viață privată și socială, instrumente și unelte folosite în activitățile legate de agricultură sau în activități meșteșugărești, imagini de armament și echipament militar specific epocii în care a fost realizată pictura, vestimentație laică și ecleziastică, aspecte de arhitectură, reprezentări ale obiectelor de uz comun, modalități de iluminare a spațiului, instrumente de măsură, obiceiuri și credințe legate de cultura spirituală, etc.

O schimbare în concepția etalării acestui tip de mesaj s-a produs în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Pe fundalul instabilității politice, generate de căderea Regatului Medieval Maghiar, în Transilvania a fost adoptat un climat de toleranță confesională, caracterizat prin dorința de reorganizare a Bisericii. Receptarea timpurie a Reformei religioase aici a generat în cadrul artei religioase schimbări importante.

Este cunoscută manifestarea extremă a fenomenului: înlăturarea imaginilor, a vaselor, mobilierului și a vestimentației folosite în cult. Acest fenomen nu s-a produs însă peste tot la fel. Se știe că Sinodul luteran din anul 1557 a acceptat reprezentările biblice. Manifestările iconoclaste au fost condiționate în primul rând de ingerințele în această chestiune a autorităților politice locale. Chiar dacă multe dintre piesele pictate au fost înlăturate, fie acoperite cu straturi de var, fie distruse definitiv, este de remarcat – spre exemplu la Sibiu – grija autorităților orașenești de a angaja persoane calificate pentru demontarea mobilierului liturgic, ceea ce nu poate duce decât la o concluzie: intenția de păstrare a acestor exemplare scoase din uz¹. Desigur, multe alte motive au dus la conservarea sau dispariția lor. Rămân în primul rând cele legate de fenomenul iconoclast al noii religii, secundate de cele care țineau de estetică, potența financiară a noilor comanditari sau de problemele apărute în decursul timpului: incendii, războaie etc.

De remarcat faptul că unele ansambluri murale, așa cum este cazul capelei din Hărman (jud. Brașov), scoasă din uz după Reformă, au fost acoperite cu var abia în secolul al XVIII-lea. Același soartă a avut și fresca bisericii „din Deal” de la Sighișoara. Alte ansambluri, în schimb, nu au fost acoperite niciodată. Se pare că ansamblul mural al corului bisericii evanghelice din Mălâncrav a rămas expus credincioșilor până în ziua de astăzi, doar registrul inferior al acestuia fiind vărui în jurul anului 1900². În schimb, pictura murală a Bisericii reformate din Ocna Sibiului, realizată de *Vincentius* în anul 1522 a fost acoperită, dar nu cu var sau tencuială, așa cum multă vreme s-a crezut, ci cu hârtie care abia în perioada contemporană a fost înlăturată³.

Din punct de vedere al cadrului geografic analizat, cercetarea noastră s-a axat pe regiunea de sud a Transilvaniei, mai exact în spațiul cuprins între localitățile Sebeș la vest, Băgaciu la nord, localitatea brașoveană Prejmer la est, aceeași localitate fiind situată și cel mai înspre sud (**PI. 1**). Toate aceste monumente au fost ridicate de coloniștii saxoni, așezați aici la invitația regalității maghiare. În cercetare, pentru alegerea acestor biserici, am fost condiționați de

¹ Firea 2010, I, p. 122.

² Mulțumirile noastre cercetătorului Dana Jenei, care cu amabilitate ne-a pus aceste informații la dispoziție.

³ Suter și colab. 1971, p. 24.

existența aici a frescei sau a pieselor de tâmplărie pictată, așezate pe altare, în pictura cărora am putut identifica imaginea obiectelor confecționate din sticlă.

Cadru istoric înspre care ne-am îndreptat cercetarea corespunde secolelor XV-XVI. În limita inferioară a perioadei este încadrabilă pictura aflată pe turnul vestic al biserici „din Deal” de la Sighișoara, al cărui autor este Johannes Kendlinger din Sankt Wolfgang, care în anul 1488 a realizat scene din *Patimile Mântuitorului*⁴. În fundalul scenei sunt redată imagini ilustrând aspecte de arhitectură, vizibile fiind aici câteva ferestre din lemn cu două canate și cu luminator.

În limita superioară a perioadei sunt încadrabile majoritatea obiectelor identificate și supuse cercetării. Din această perioadă provin cea mai mare parte a pieselor de mobilier liturgic pictat, a căror producție, datorită noilor concepte teologice adoptate de Reforma religioasă, a scăzut drastic după anul 1550.

O scurtă istoriografie asupra autorilor care au studiat utilizarea acestui material în perioada medievală a fost deja scrisă⁵, nouă rămânându-ne să evidențiem noi imagini document descoperite în arta ecleziastică sud-transilvăneană, spațiul geografic înspre care ne-am îndreptat cercetarea.

Imaginile identificate de noi fac parte din iconografia care a avut ca temă subiecte nou-testamentare sau ilustrări ale diferitelor legende hagiografice, artistul plastic detaliind în fundalul picturii ansamblul arhitectural ambiental, în scopul de a scoate în prim plan scena religioasă.

Dacă analizăm folosirea sticlei în cadrul iluminatului natural al încăperilor, pictura religioasă transilvăneană oferă multiple imagini-document ale ferestrelor compuse din ochiurile din sticlă, de formă rotundă sau romboidală, prinse în cerceveaua de plumb sau foi de sticlă prinse în rama de lemn a tâmplăriei.

Folosirea acestui material nu se limitează doar la cazul iluminatului natural, descris mai sus. Din același material au fost realizate numeroase alte piese. Amintim aici doar pe cele de veselă laică ori utilizate în cadrul cultului, recipientele folosite în domeniul medical, obiectele utilizate în iluminat (felinare), piesele de podoabă, instrumente de măsurare a timpului (clepsidra), oglinda etc.

Lăsând deoparte celelalte surse de materii prime utilizate în cadrul iluminatului artificial (ceară, material lemnos, materiale inflamabile pe bază de grăsimi, rășini sau bituminoase), majoritatea dintre ele folosite în cadrul iluminatului nocturn, evidențiem faptul că deschiderile în zidărie – obturate de pânză, piele, vezică de animal, hârtie sau grilaje metalice, geamuri de sticlă, – au fost principalele metode de iluminat diurn.

În cazul arhitecturii ecleziastice treptat se evidențiază faptul că simpla închidere a ferestrei cu ajutorul unui geam de sticlă a trecut de la o utilizare practică la o etalare a gustului artistic, dovadă a rafinamentului și a potenței financiare a comandatarilor. Utilizarea sticlei colorate sau a sticlei pictate a produs o schimbare în cadrul ambiental al spațiului sacru creștin.

Primele imagini pe care le analizăm fac parte din iconografia polipticului de la Biertan (jud. Sibiu). În scenele componente ale ansamblului festiv, sunt pictate ferestre din tâmplărie de lemn.

În fundalul panoului pictat cu tema *Nașterea Fecioarei* sunt ilustrate încăperi, părți componente ale unui ansamblu civil, delimitate de ziduri interioare. În încăperea din partea dreaptă a panoului, deasupra mesei la care Iosif consemnează evenimentul biblic la care participă, sunt zugrăvite ferestre din sticlă de culoare gălbuie, prinse în tâmplăria de lemn în două canate, cu luminator la partea superioară (**Pl. 2**). Retablul vienez din Schottenstift a reprezentat sursa iconografică folosită de pictorul anonim al polipticului de la Biertan, datat prin inscripție în anul 1483⁶.

În panoul ansamblului închis, pictat cu tema *Încoronarea cu spini*, al polipticului de la Dupuș (jud. Sibiu), scena se desfășoară în centrul unei încăperi tăvănite, cu pereții străpunși de multiple intrări în arcadă și cu ferestre ilustrate în fundal. În spatele lui Iisus, așezat cu trestia în mână pe un tron zidit, înconjurat de soldații care îi îndeasă coroana cu spini pe cap, este redată o fereastră dublă separată de o colonetă. Geamul ferestrei este format din bucățile de sticlă de formă romboidală prinse în cerceveaua metalică (**Pl. 3**).

Parte componentă a aceluiași *Ciclu al Patimilor*, un alt panou ilustrat cu tema Biciuirea, redă imaginea ferestrei de sticlă, terminată la partea superioară în arc semicircular. Iisus, legat de stâlpul biciuirii plasat în mijlocul încăperii, este înconjurat de trei torționari care, cu bice din nuiele și din piele, îi aplică pedeapsa corporală. Fereastră pictată în fundal este compusă din ochiuri de sticlă de formă rotundă prinse în cerceveaua de plumb. Interesantă este grija la detalii a pictorului anonim al polipticului, databil spre sfârșitul secolului al XV-lea: datorită tehnologiei de fabricare, în mijlocul fiecărui ochi de sticlă este vizibil punctul rămas în urma desprinderii piesei (**Pl. 4**).

Pe un al treilea panou al aceluiași poliptic, montat la partea superioară a ansamblului închis, este pictată imaginea unor ferestre închise în canaturi. Pictorul a ilustrat în scena *Spălarea pe mâini a lui Pilat* două ferestre din sticlă atât de formă romboidală, cât și de formă rotundă, prinse în cercevele de plumb (**Pl. 5**). Analogii apropiate găsim în

⁴ Jenei 2013, p. 21.

⁵ Rusu 2008, p. 122-124.

⁶ Firea 2010, p. 49.

ferestra cu ochiuri de sticlă, montate în cercevea metalică și ramă de lemn, databilă în secolul al XVII-lea, aflată în colecția Muzeului Național Brukenthal Sibiu⁷. Fragmente ale unor ochiuri de sticlă asemănătoare au mai fost menționate la Sibiu, Alba Iulia, Vințu de Jos, Cluj⁸.

În patru din panourile ansamblului închis al polipticului dedicat *Patimilor lui Iisus* de la Mediaș, piesă databilă în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, este ilustrată în fundalul scenelor biblice imaginea ferestrei de sticlă. În scena pictată cu tema *Biciuirea*, Iisus legat cu spatele la stâlp este flagelat de soldați. În fundalul scenei, care are ca sursă de inspirație opera lui Israhel van Meckenem, sunt ilustrate ferestre în două canate și cu luminator, compuse din ochiuri de sticlă (PI. 6). Într-o încăpere, adiacentă celei în care lui Iisus îi este pusă coroana cu spini pe cap, se văd câteva ferestre din ochiuri de sticlă de formă romboidală prinse în scheletul metalic (PI. 7). Pe voletul ilustrat cu tema *Ecce Homo*, pictură inspirată după același grafician german, sunt redată ferestrele clădirii publice în fața căreia Iisus este prezentat de către Pilat mulțimii nerăbdătoare parcă să-i aplice pedeapsa. Este redat aici același tip de fereastră din ochiuri de sticlă de formă rotundă (PI. 8). În sfârșit, în spatele zidurilor crenelate și a turnurilor ce apără cetatea sfântă a Ierusalimului, pictată în scena *Purtarea crucii*, o clădire cu fereastră în arc treflat este dotată cu aceleași ochiuri rotunde de sticlă montate în cerceveaua de plumb (PI. 9).

Pe o predelă provenită de la Cisnădie (jud. Sibiu), pictată de cunoscutul *Vincentius* din Sibiu, păstrată la Muzeul Național Brukenthal, sunt ilustrate câteva scene din viața Sf. Servatius. În fundalul încăperii, câteva ferestre de formă rectangulară străpung zidul clădirii. Este redat și aici același tip de fereastră din ochiuri de sticlă de formă rotundă prinse în scheletul metalic (PI. 10).

Scena *Punerea coroanei de spini*, realizată de către austriacul Jacobus Kendlinger din Sankt Wolfgang în anul 1488 la Sighișoara (jud. Mureș)⁹, ilustrează tipul de fereastră rectangulară în două canate cu luminator, sticla fiind prinsă în rama de tâmplărie (PI. 11).

O oglindă de formă rotundă, prinsă într-o ramă groasă, este ilustrată în pictura cu tema *Judecata de apoi*, realizată pe peretele de est al Bisericii evanghelice „din Deal” de la Sighișoara. Cu oglinda ridicată deasupra capului, femeia este împinsă împreună cu alte personaje în gura deschisă a lui Leviathan. În acest caz personajul simbolizează orgoliul, unul dintre păcatele capitale (PI. 12).

O piesă folosită în medicină, un urinal, este ilustrată în pictura unuia din voletii ansamblului închis al polipticului de la Băgaciu (jud. Mureș). Pictura a fost datată prin inscripție în anul 1518 și este atribuită lui „Johanes Stoss” din Sighișoara¹⁰.

În panoul în care sunt pictați cei doi sfinți doctori fără de arginți ai bisericii, în mâna Sf. Cosma este redat un vas din sticlă suflată manual, cu corpul bombat, gâtul scurt cilindric, buza ușor evazată (PI. 13). Asemenea tipuri de piese făceau parte din inventarul unui bărbier-chirurg de la mijlocul secolului al XVI-lea, așa cum este cazul și celor din inventarul lui Egidius Borbely (bărbierul), care activa la Cluj. În inventarul averii, întocmit la 2 ianuarie 1589, la decesul acestuia, între instrumentele sale au fost amintite: un urinal, pahare de cristal, instrumente chirurgicale, vase din diferite materiale, prafuri și substanțe pentru tratarea bolilor etc.¹¹. Analogii ale acestui tip de vas, cu utilizare medicală, pot fi găsite în desenul unui manuscris italian din secolul al XV-lea, unde, un călugăr-profesor de la Mănăstirea din Monte Cassino (Constantin Africanul), cu un tratat medical sprijinit pe genunchi, învață un grup de studenți știința uroscopiei. Doi dintre studenții țin în mâinile ridicate la nivelul capetelor, asemenea piese din sticlă.

Aceeași iconografie a sfinților Cosma și Damian o întâlnim pictată pe polipticul bisericii din Bruiu (jud. Sibiu), piesă aflată spre păstrare în Biserica evanghelică din Cisnădie (jud. Sibiu) (PI. 14).

Pe altarul bisericii parohiale din Mediaș (jud. Sibiu) se află astăzi o predelă reprezentând *Cina cea de taină*, piesa fiind databilă în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Pe masa cinei, în mijlocul apostolilor și pe o masă de factură renesanțistă, aflată în prim-plan, sunt ilustrate piese de veselă de calitate superioară. Farfurii, tăvi, cupe din cositor ornamentate pretentios sunt așezate pe ștergar alături de pahare din sticlă decorate cu modele de benzi policrome. Iisus cu potirul într-o mână, cu un gest calm și detașat parcă, întinde pâinea lui trădătorului Iuda. Între ei, pe ștergarul brodat cu benzi policrome și model vegetal, sunt ilustrate trei pahare din sticlă.

Două dintre acestea, de mărimi apropiate, sunt sprijinite pe un picior scund așezat pe o talpă discoidală. Corpul lor este de formă tronconică, decorate cu motive liniare și geometrice în alb și negru, atât la buza cât și la baza corpului (PI. 15, 16).

Paharul de formă tronconică, fără picior, cu talpa profilată, este ornamentat cu un decor asemănător atât la partea superioară cât și la cea inferioară (PI. 17). Un alt pahar de formă tronconică este ilustrat la masa cu tâblia de

⁷ Urduzia 2007, p. 20.

⁸ Rusu 2008, p. 146-147.

⁹ Jenei 2013, p. 21.

¹⁰ Firea 2010, II, p. 31.

¹¹ Bologa 1962, p. 95-104.

formă rotundă, pictată în prim-plan. Paharul de sticlă este ornamentat doar la partea superioară cu benzi de culoare și puncte albe și negre (PI. 18).

Pe „cel mai arhaic exemplar pictat”¹² ajuns până la noi, polipticul fragmentar păstrat de la Prejmer (jud. Brașov), este ilustrată pe unul dintre panouri tema iconografică *Cina cea de Taină*. În jurul unei mese de formă rectangulară, Iisus împreună cu ucenicii săi participă la sărbătoarea paștilor evreiești. Pe ștergarul de culoare albă sunt așezate patru cuțite metalice cu plăsele de lemn, două pahare de sticlă și o tavă metalică. Sticla din care au fost confecționate paharele este de culoare gălbui-roșiatică, suflată manual în formă. Pereții paharelor sunt decorați cu „stropi”, model des întâlnit în arta medievală central-europeană, dovadă a utilizării lui pe scară largă (PI. 19).

Pictat pe predela polipticului de la Șoroștin (jud. Sibiu), același tip de pahar din sticlă, de formă tronconică, decorat cu proeminențe din sticlă („stropi” ornamentali), este așezat pe masa *Cinei celei de taină* (PI. 20).

Folosirea sticlei într-un cu totul alt scop decât cele descrise mai sus, pare a fi ilustrat pe panoul pictat cu tema *Prinderea lui Iisus*, parte componentă a polipticului de la Roadeș (jud. Brașov). Felinarul de formă cilindrică, cu mâner metalic semicircular de care este legat un lanț, este confecționat din două bucăți rotunde de lemn, prinse între ele cu lățișori. Între lățișori sunt montate bucăți de sticlă, așa cum sugerează transparența materialului care permite vederea lumânării plasate în interior (PI. 21). Asemenea tipuri de piese au fost păstrate în uz în mediul rural până la mijlocul secolului trecut și pot fi zărite cu ușurință în expozițiile muzeelor tehnicii și civilizației populare.

Singura imagine de până acum a unui instrument de măsurare a timpului – o clepsidră – ilustrată în pictura murală a bisericilor medievale sud-transilvănene, a fost identificată în corul bisericii evanghelice din Sebeș (jud. Alba). Aflată în partea stângă – văzută din față –, a polipticului, imaginea clepsidrei poartă o conotație specială. Simbol al efemerității și al duratei scurte a vieții, în acest caz se completează cu imaginea craniului, pictat în apropiere, reprezentare a certitudinii morții¹³. Cele două piese din sticlă, prinse între ele la mijloc, au forma semisferică, ușor alungită a unei cupe. Sunt prinse într-un schelet din lăți de lemn așezați la extremități pe suprafețe de formă rotundă sau rectangulară din același material (PI. 22). Un model asemănător a fost realizat în pictura de panou de „Maestrul altarului din Mondsee”, Austria. Pictura de șevalet din Transilvania secolului al XVI-lea, prezintă și ea imaginea unei clepsidre, ilustrată în tabloul care evocă portretul judei Lucas Hirscher, fost primar al Brașovului¹⁴.

Concluzii. Dacă tot mai numeroasele fragmente de sticlă medievală, apărute în urma cercetărilor sistematice, confirmă amploarea comerțului cu asemenea piese sau existența unor ateliere în care acestea puteau fi confecționate, pictura de panou și pictura murală medievală sud-transilvăneană, spațiu în cadrul căruia ne-am desfășurat cercetarea, aduc o informație suplimentară în privința utilizării lor în viața cotidiană. Toate scenele la care am făcut referire redau teme biblice. Au fost pictate pentru credincioșii care odinioară participau la celebrarea serviciului liturgic în cadrul cultului catolic. Dacă multe din aceste imagini au dispărut definitiv sau au fost acoperite temporar, fie prin vopsea, fie prin straturi succesive de var sau tencuială, astăzi cele păstrate servesc cu totul altor motive decât cele pentru care inițial au fost realizate. Adoptarea unei alte teologii, mai puțin permisivă la adresa imaginilor, dar și dispariția credincioșilor cărora le erau destinate, au făcut ca aceste picturi să-și piardă în mare parte „puterea cuvântului ilustrat” cu care au fost înzestrate. Rămâne în schimb contemporanilor mărturia lor ca imagini-document ale culturii materiale medievale transilvănene, zestre a unui spațiu cultural mult mai mare, din care Transilvania a făcut întotdeauna parte.

Bibliografie

- Bologa 1962 – S. Goldenberg, *Contribuție la istoria medicinei din Transilvania în secolul al XVI-lea. Inventarul unui bărbier-chirurg din 1589*, în V. Bologa, (coord.) *Din istoria medicinei românești și universale*, București, 1962.
- Firea 2010, I – C. Firea *Arta polipticelor medievale din Transilvania (1450-1550)*, vol. I, Teză de doctorat (mss.), Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, 2010.
- Firea 2010, II – C. Firea *Arta polipticelor medievale din Transilvania (1450-1550)*, vol. II, Teză de doctorat (mss.), Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, 2010.
- Hrib 2008 – D.R. Hrib, *Tipologiile morții în pictură: Școala italiană*, Sibiu- Alba Iulia, 2008.
- Jenei 2013 – D. Jenei, *Renașterea transilvăneană – identitate culturală în context european*, București, 2013.
- Popica 2013 – R. Popica (coord.), *Portretele Patriciatului Săsesc din Brașov. Un capitol de Artă Transilvăneană*, (Catalog de expoziție), Brașov, 2013.
- Rusu 2008 – A.A. Rusu, *Sticlăria medievală din Transilvania. Repere generale și documente arheologice*, în *Investigări ale culturii materiale medievale din Transilvania*, Cluj-Napoca, 2008.
- Suter și colab. 1971 – *Cinci sute de ani de la nașterea lui Albrecht Dürer (1471-1528)*, (Catalog de expoziție), București, 1971.
- Urduzia 2007 – C. Urduzia, *Sticlă în colecțiile Muzeului Brukenthal – catalog selectiv*, Alba Iulia, 2007.

¹² Firea 2010, II, p. 250.

¹³ Hrib 2008, p. 51.

¹⁴ Popica 2013, p. 27.

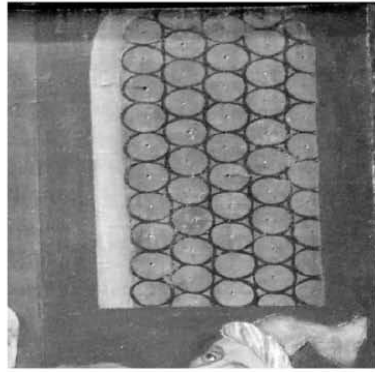
2

3

4

5

6

7

8

9

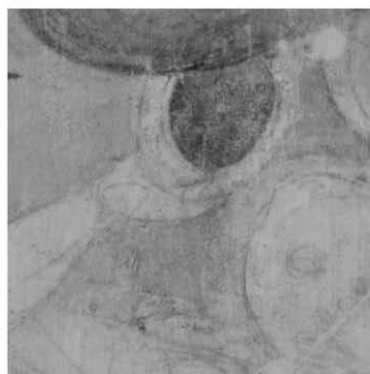
10

11

12

13

14

15

16

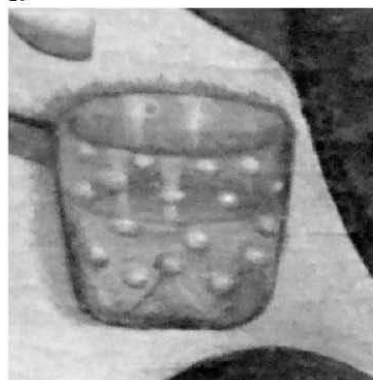
17

18

19

20

21

22

STABILIREA RUȘILOR PE TERITORIUL ROMÂNIEI. ZONE DE IMIGRAȚIE

Drd. Cerasela Dobrinescu

Abstract. The Settlement of the Russian on the Romanian Territory. Immigration Areas. *The Russian-Lipovan ethnics are the descendants of the Starovers, of those Orthodox Christians of old rite, who opposed the religious reform, initiated at the half of the 17th century, by Tsar Alexei Mihailovici (645-1676) and Patriarh Nikon, the head of the Russian Orthodox Church between 1652 and 1658. The reform wanted to be a form of modernisation of the Russian Orthodox Church, but, in fact, it had as an immediate result the division of the Christian Orthodox population in two groups. Subsequently, the two groups evolved differently, both in terms of confession and social historically. The ones who accepted Nikon's reforms adapted to the new conditions, accepting the changes related to the rite and the religious text. The others, opposed to the schism, were called 'Starovers' (of old faith) and the authorities initiated extremely severe repressive measures against them. The Starovers responded through riots and massive immigrations of the population. The migration of the Russian ethnics exceeded the borders of the Tsarist Empire and the neighbouring regions, and thus, in a very short time, the colonies of the Starovers were recorded in different corners of the world (Ukraine, Belarus, Poland, Estonia, Latvia, Romania, The Republic of Moldova, Bulgaria, Armenia Georgia, Azerbaijan, Kazakhstan, Argentina, Australia, Brazil, Canada, New Zealand, The United States of America). On the present territory of our country, the regions in which they settled, emigrating beginning with the second half of the 17th century from the central and southern areas of Russia to the outskirts of the great empire, were Bucovina, Moldova and Dobrogea, the latter being the province where most of the Russian ethnics settled, due to the tolerance of the authorities and the variety of the relief, which permitted them to practice their principal occupation, fishing.*

Cuvinte cheie: ruși lipoveni, etnii, rit vechi, staroveri, imigrație, reformă religioasă.

Key words: Russian-Lipovan, ethnicities, old rite, Starovers, immigration, religious reform.

Între populațiile care au întregit tabloul etnic al Dobrogei, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se numără și rușii lipoveni, care, odată stabiliți în acest spațiu, au reușit să se integreze populației autohtone, păstrându-și, în același timp, limba, obiceiurile și tradițiile.

Rușii lipoveni sunt urmașii creștinilor ortodocși de rit vechi (staroveri), care, la jumătatea secolului al XVII-lea, s-au opus reformei religioase inițiate în Rusia de țarul Alexei Mihailovici (1645-1676), tatăl lui Petru cel Mare, și Patriarhul Nikon, cel care s-a aflat în fruntea Bisericii Ortodoxe Ruse în perioada 1652-1658. Reforma s-a dorit a fi o formă de modernizare a bisericii, dar, în realitate, ea a avut ca urmare directă scindarea în două a populației creștin-ortodoxe. Ulterior, cele două tabere au evoluat în mod diferit, atât pe plan confesional, cât și social-istoric.

Reforma religioasă de la jumătatea secolului al XVII-lea a fost considerată, de către majoritatea cercetătorilor, drept principalul motiv al stabilirii rușilor în alte teritorii și, implicit, în granițele actuale ale statului român, deși ea s-a produs pe un puternic fond al nemulțumirilor sociale, ce cuprinseseră societatea rusă cu mult timp înainte de declanșarea acestui eveniment.

Dintr-o descriere a istoricului și etnografului german Dr. Paul Traeger, răzbate înverșunarea de care au dat dovadă staroverii în încercarea de a-și păstra religia, în formele moștenite de la înaintași, fără a-i aduce vreo schimbare de conținut sau de rit: „Sufletul rus are o trăsătură deosebită, cum nu are alt popor slav. Maleabil și receptiv la toate impresiile și la învățăături, fanatic și capabil de sacrificii pentru ceva deja adoptat, fie în viața socială și politică sau religioasă...Persecutați prin cele mai groaznice metode, nu s-au lăsat eradițați... numai că mulți au părăsit pământul Rusiei, devenit prea fierbinte și au căutat adăpost dincolo de granițele ei”¹.

Migrația etnicilor ruși a depășit cu mult granițele Imperiului Țarist și ale regiunilor învecinate, astfel încât, în scurt timp, colonii ale staroverilor au fost înregistrate în diferite colțuri ale lumii. Din punct de vedere geografic, staroverii, încercând să scape de prigoana țaristă, s-au îndreptat către trei zone principale. Prima zonă, situată în sud-vest, cuprinde în prezent țări precum: Ucraina, Belarus, Polonia, Estonia, Letonia, Lituania, România, Republica Moldova și Bulgaria. Cea de-a doua zonă, orientată spre sud-est, este formată din Armenia, Gruzia, Azerbaidjan, Kazahstan. Zona cea mai îndepărtată, aflată în afara Europei, este formată din state ca Argentina, Australia, Brazilia, Canada, Noua Zeelandă și Statele Unite ale Americii. În primii ani ai secolului al XX-lea, colonii de staroveri erau înregistrate în Japonia, China sau Turcia, dar, în decursul aceluiași secol, au migrat către Statele Unite ale Americii².

¹ Traeger 2011, p. 198.

² Vascenco 2005, p. 11.

Conform statisticilor, aproximativ un milion de oameni, pentru a scăpa de persecuții, au ales calea pribegiei, propagându-se din centrul Rusiei către zonele periferice³.

Pe teritoriul țării noastre, primii ruși au sosit încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, mai întâi în Bucovina, iar apoi în Dobrogea și celelalte zone ale țării. Cercetătorul Victor Vascenco consideră că aceștia reprezintă o populație „în esență rurală”, dispersată pe teritoriul românesc în aproape 40 de așezări, situate mai ales în Bucovina, Moldova și Dobrogea, pentru Muntenia fiind reprezentativă enclava din Brăila. Din motive economice, însă, o parte însemnată a intelectualilor se va îndrepta către diferite orașe ale țării⁴.

În urma unor analize asupra graiurilor rușilor lipoveni din România, slaviștii au identificat caracteristici ale dialectului velicorus sud, din zonele Donului și Kubanului, în timp ce studiul culturii materiale și spirituale lipovenești leagă această etnie de zona Moscovei și a împrejurărilor sale (Kostroma, Iaroslavl, Vladimir, Reazan, Kaluga, Tula)⁵.

Popularea masivă a zonelor de pe actualul spațiu românesc, s-a produs în secolul al XVIII-lea, când rușii au imigrat într-un număr apreciabil, deși nu s-a putut stabili cu precizie care este regiunea de pe teritoriul țării noastre în care acești etnici s-au așezat pentru prima dată. Părerea unanimă a mai multor specialiști este aceea că una dintre primele așezări lipovenești întemeiate pe teritoriul României ar fi satul Lipoveni (Socolinți), aflat în imediata apropiere a orașului Suceava. Potrivit atestărilor documentare, primii etnici ruși s-au stabilit în această localitate în jurul anului 1724⁶. Inițial, o parte dintre acești staroveri au întemeiat colonia de la Mitocu Dragomirnei, unde se pare că au sosit un număr de 40 de familii, la care, în decurs de cinci decenii, s-au adăugat și altele. Interesele economice i-au făcut însă pe unii dintre acești staroveri să părăsească acest loc, în anul 1787. Ulterior, 14 familii s-au reîntors și au reîntemeiat satul Lipoveni⁷.

O altă localitate fondată în aceeași perioadă este Manolea, aflată tot în județul Suceava. Documentele vremii plasează venirea primilor staroveri aici în jurul anului 1740, precum și stabilirea lor în apropierea unei păduri din această zonă⁸. Despre aceeași localitate, Episcopul Melchisedec preciza că a fost întemeiată la 1750⁹.

Prezența lipovenilor în Bucovina este anterioară stăpânirii austriece în această provincie. Împăratul Iosif al II-lea le-a acordat privilegii legate de libertatea religioasă, scutindu-i, în același timp, de taxe și impozite pe o perioadă de 20 de ani. Măsurile adoptate în acest sens, făceau parte din politica demografică a Imperiului Habsburgic, care urmărea aducerea în regiune a unor populații alogene, în scopul de a diminua populația românească¹⁰.

Deplina libertate religioasă, acordată etnicilor ruși stabiliți în Bucovina, este menționată și într-un document din anul 1783, emis de autoritățile austriece și publicat de scriitorul Mihail Czajkowski. Potrivit acestui act, comunităților pravoslavnice (de rit vechi) li se garantează „libera și nestingherita practicare a religiei lor”, cu precizarea că „pentru săvârșirea slujbelor religioase este nevoie de un preot din neamul lor”, care va putea să celebreze slujba religioasă „în întregul district bucovinean”¹¹.

Episcopul Melchisedec, în lucrarea sa *Lipovenismulu adică schismaticii seu rascolnicii și ereticii rusești*, prezintă situația localităților de pe teritoriul românesc, care în secolul al XIX-lea erau locuite de lipoveni, avansând totodată și anul înființării lor. Potrivit lui Melchisedec, care s-a bazat în realizarea statisticilor pe anchetele făcute de protoierii din județe, etnicii ruși s-au stabilit pe actualul spațiu al țării noastre între anii 1740 și 1860, autorul dând, în acest sens, și numele a două localități fondate: Dumasca și Manolea. Prelatul precizează totodată că, la momentul redactării cărții sale, „emigrațiunile lipovenești în România continuă și astăzi pe nesimțite”. Autorul dă chiar și o explicație acestor emigrări: faptul că în noua patrie le sunt garantate drepturile civile și politice, iar acceptarea lor aici se face „simplu, pe declararea de Lipoveanu”¹².

La Iași, în anul 1774, era deja constituit un cartier mărginaș, denumit Mahalaua Rosască sau Rusască, cartier care de-a lungul timpului va purta și alte denumiri, toate legate de etnonimul *lipovean*: Mahalaua Lipovenească (1852), Mahalaua Lipovinimei (1859), Mahalaua Lipovană (1900)¹³. Conform atestărilor documentare, prima biserică lipovenească din Iași a fost ridicată în anul 1780, din bârne de lemn, chiar pe locul unde astăzi se găsește actualul lăcaș de închinare¹⁴.

³ Vascenco 2003, p. 31.

⁴ Vascenco 2003, p. 9.

⁵ Ipatiov 2001, p. 31.

⁶ Ipatiov 2001, p. 34.

⁷ Ciubatura 2010, p. 13.

⁸ Filip 2011, p. 15.

⁹ Melchisedec 1871, p. 491.

¹⁰ Ciubatura 2010, p. 13.

¹¹ Ivanov 2011, p. 10.

¹² Melchisedec 1871, p. 491-493.

¹³ Vascenco 2003, p. 31.

¹⁴ Claudia Moisii 2007, p. 7.

În Muntenia, trăiau în jurul anului 1845 cam 3000 de lipoveni, majoritatea fiind stabiliți în Brăila. Reprezentativă este, în acest sens, localitatea Hutor, cunoscută astăzi sub numele de Pisc, unde la 1855 erau înregistrate peste 600 de familii de lipoveni¹⁵. Cea mai veche atestare a Hutor-ului este 1764, an în care apare în hărțile realizate de austriacul Johannes Tomas von Trattner, care în acel an a făcut o călătorie pe Dunăre. Deși aceasta ar fi prima prezență pe o hartă a localității Hutor, există, indirect, o altă atestare care se referă la satul Izvorani, lângă Snagov, care în anul 1705 era locuit de lipoveni veniți din Pisc, pentru a pescui în lacul Snagov. Localitatea a fost întemeiată de staroverii și cazacii de pe Don, iar o dovadă incontestabilă în acest sens o reprezintă însăși toponimul Hutor, termen rusesc cu care erau denumite cele mai mici teritorii administrative ale cazacilor din Kuban¹⁶.

În anul 1840, un grup de 50 de pescari lipoveni s-au așezat în județul Ialomița, pe malul brațului Borcea, unde au întemeiat localitatea care astăzi se numește Bordușani. În urma efectuării recensământului populației din anul 1865, precum și a introducerii actelor de stare civilă, de către autoritățile române, o mare parte a acestor lipoveni a trecut Dunărea, ajungând la Ghindărești¹⁷.

Emigrările rușilor în Dobrogea au început să se intensifice după anul 1740, deși elemente disparate și-au făcut simțită prezența încă din timpul lui Petru cel Mare (1682-1725), când prigoana împotriva staroverilor a atins cote extrem de înalte. Aceste imigrații, la început individuale, au continuat sub Ecaterina a-II-a. În anul 1783, s-a constatat fenomenul migrării unui număr important al lipovenilor din Dobrogea către Bucovina, ca urmare a unei înțelegeri dintre Austria și Turcia. Această înțelegere are însă la bază o întâmplare, petrecută în largul Mării Negre, unde o rudă a împăratului Iosif al-II-lea a fost salvată de la înec de niște pescari lipoveni. Răsplata față de acest gest a fost permisiunea acordată staroverilor de a se stabili în Bucovina, fără a fi recrutați în armata austriacă¹⁸.

Un document al Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Constanța, care se referă la *Situația cultelor din Dobrogea*, avansează însă anul 1667, ca an al existenței pe teritoriul țării noastre al cultului creștin de rit vechi. Totuși, având în vedere faptul că în acel an schisma religioasă era la începuturile sale, nu putem crede că rușii care se aflau la data menționată în Dobrogea, ar fi fost în număr foarte mare. De asemenea, în document sunt trecute și unele localități din județele Constanța și Tulcea, unde credincioșii de rit vechi erau majoritari: Ghindărești, Sarichioi, Slava Rusă, Slava Cercheză, Jurilovca și „*toată Delta Dunării*”, dar fără a da alte date ale stabilirii lor în aceste localități¹⁹. Observăm că în aceste așezări, care au început să fie populate cu lipoveni abia după anul 1740 (Ghindărești-ul chiar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea), etnicii ruși reprezentau un procent important al populației.

Rușii stabiliți în această provincie din sud-estul țării, fie au întemeiat sate noi, fie au contribuit la dezvoltarea celor existente. Dobrogea reprezintă provincia unde se află cele mai numeroase așezări lipovenești, ce au fost constituite mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Sarichioi, Sfiștofca, Periprava, Jurilovca, Slava Rusă). Tot aici se află și cea mai mare localitate lipovenească, Carcaliu (județul Tulcea) care, alături de Ghindărești (județul Constanța), a fost întemeiată abia în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea²⁰.

O altă localitate, Slava Cercheză, a fost populată cu ruși lipoveni în perioada 1862-1864, care au fost aduși aici pentru a lua locul cerchezilor, ce au părăsit așezarea înainte de războiul din 1877²¹.

La jumătatea secolului al XIX-lea, într-o statistică întocmită de agronomul Ion Ionescu de la Brad și publicată de C.D. Pariano, elementul din Dobrogea era reprezentat de două categorii distincte de etnici: rușii, în număr de 1092, iar lipovenii, 1700. Evident, această precizare separată a celor două grupuri etnice implică latura confesională, în sensul că ambele categorii erau ruși, dar doar *lipovenii* erau staroveri, adică ruși de credință veche. Numărul lipovenilor din această provincie istorică va crește treptat, ajungând în anul 1878 la 8213 suflete. „*Velico-ruși*” la origine, proveniți din zone aflate în interiorul Rusiei, aceștia au migrat fie în „*cete mari*”, fie „*râzleți, unul câte unul*”, motivul principal al acestei migrații fiind, în opinia autorului, persecuția de ordin religios²².

Un document important referitor la prezența lipovenilor în Dobrogea este *Raportul lui Nadejdin*, print rus aflat în slujba țarului Nicolae I. Preocupat de „*dezvoltarea religioasă*” a staroverilor, care se grupaseră în jurul ierohiei de la Fantâna Albă, în anul 1846, guvernul rus l-a trimis pe Nadejdin să cerceteze starea lipovenilor din străinătate și, implicit, din Dobrogea și să încerce, prin promisiuni, să-i aducă în Rusia. Conform raportului pe care Nadejdin l-a încheiat, rezultă că în acel an, 1846, cei mai numeroși dintre lipovenii din Dobrogea erau „*Ignat-Cazaci*”²³.

¹⁵ Varona 2011, p. 351.

¹⁶ Procop 2015, p. 4-15.

¹⁷ Varona 2011, p. 351.

¹⁸ Ionescu 1904, p. 329-330.

¹⁹ Coman coord. 2013, p. 837.

²⁰ Vascenco 2003, p. 32.

²¹ Ipatiov 2001, p. 34.

²² Pariano 1905, p. 26-37.

²³ Cocos 1939, p. 9.

Referindu-se la prezența rusească în Dobrogea, Episcopul Melchisedec, care preia multe informații din *Raportul lui Nadejdin*, considera că în această provincie existau două categorii staroveri: „*simpli rascolnici*” sau „*lipovenii ordinari*” și „*cazaci rascolnici*” sau „*Ignat cazacii*”, despre care spune că au fost un soi de „*tâlhar*”, dar cu timpul au devenit „*mai docili*”. În lucrarea sa, autorul dă și câteva nume de sate cu populație lipovenească: Tatarîța, aflat la 30 de km de Silistra; Sarichioi, pe care lipovenii îl pronunțau „*Seriacovo*”, numărând 600 de case; Slava, care era „*împrăsciată prin pădure*” și avea tot 600 de case; Jurilovca, situată „*între Golovița și Razelmu*”, număra 500 de case²⁴.

O situație specială este cea a cazacilor, care au emigrat în Dobrogea în secolul al XVIII-lea, iar în urma unui tratat cu Poarta s-au așezat între brațul Sf. Gheorghe, lacul Razim și Dunavăț, unde au întemeiat adevărate tabere întărite. În schimbul unor privilegii, între care pescuitul pe malul drept al Dunării, cazacii s-au obligat să presteze servicii militare la solicitarea autorităților turcești. Această situație a durat până în anul 1828, când două regimente căzăcești, conduse de hatmanul Kladki, au părăsit Dobrogea și au intrat din nou în serviciul Rusiei. Plecarea acestora a dus la deteriorarea relațiilor dintre cei rămași și Imperiul Otoman²⁵.

Sevastian Fenoghen, cel care s-a aplecat intens asupra studiului cazacilor nekrasoviți, este de părere că aceștia s-au stabilit în Sarichioi pe la 1740, în urma unei înțelegeri cu Imperiul Otoman. Nekrasoviții respingeau atât *Așezământul sobornicesc* din anul 1649, care îi legase pe țărani ruși de glie, cât și reforma religioasă. Această armată căzăcească se pare că s-a format în zona Kubanului, imediat după înăbușirea răscoalei lui Kondrati Bulavin (1707-1708).

Creșterea influenței Rusiei în Kuban i-a determinat pe cazaci să se mute mai departe de granițele Rusiei, ajungând din acea regiune și pe meleagurile dobrogene. Această migrare nu s-a produs dintr-o dată, ci treptat. Ea a început la scurt timp după moartea atamanului Ignat Nekrasov, produsă se pare în 1737 sau 1738, eveniment ce a atras după sine fărâmițarea oastei căzăcești²⁶.

În Dobrogea, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, centrul cazacilor descendenți din oastea lui Ignat Nekrasov a fost considerat Sarichioi-ul, sat de pescari și agricultori, situat pe țărmul vestic al complexului lagunar Razin, hidronim aflat în strânsă legătură cu legendarul conducător al cazacilor, Stepan Razin. Până la venirea cazacilor, așezarea era locuită de tătari, dar după anul 1740 s-a transformat într-un adevărat fort întărit, locuit de cei care nu cu mult timp în urmă aveau misiunea de a apăra granițele Rusiei²⁷.

La începutul secolului al XIX-lea, cazacii au fost parțial strămutați de către autoritățile turcești în Asia Mică, de unde, într-un interval de șase decenii au inițiat alte valuri de migrații. Astfel, o parte a staroverilor din Turcia vor reveni în Dobrogea și vor întemeia, pe malul Mării Negre, colonia Cazașco (pe teritoriul Bulgariei de azi), în timp ce altă parte a acestora se va îndrepta către Rusia (în ținutul Stavropol) și SUA (în statele Oregon și Alaska)²⁸.

Informațiile care apar în cartea lui Melchisedec au fost preluate de majoritatea autorilor care, după anul 1871, au scris despre populația lipovenească din Dobrogea. Astfel, Căpitanul M.D. Ionescu aprecia că, pe la 1850, în Dobrogea erau 774 familii de lipoveni, ce trăiau „*mai mult*” în Camena; la Sarichioi erau 600 de case, ca și la Slava, în timp ce la Jurilovca erau erau 500 de case. Toti aceși etnici ruși aparțineau sectei popiste²⁹. Date statistice similare se regăsesc și în *Dobrogea-cincizeci de ani de viață românească*, precizându-se că emigrările lipovenilor pe teritoriul românesc au început în timpul lui Petru cel Mare și au continuat sub Ecaterina a II-a, fiind sprijinite de guvernul turcesc prin intermediul agentului polon din Turcia, Czajkowsky, care trecuse la religia mahomedană, luând numele de Sadyk Pașa³⁰.

În ceea ce privește așezarea primilor ruși pe teritoriul dintre Dunăre și Mare, un alt autor, A.D. Culea, în lucrarea sa apărută în anul 1928, este de părere că aceștia au venit pe aceste meleaguri „*pe vremea lui Dumitru Cantemir....la începutul veacului al XVII-lea*”, autorul menționând și că au fost „*foarte bine primiți de autoritățile turcești, fiindcă urau pe ruși ce au «spurcat» credința adevărată în Christos*”. Mai mult decât atât, „*turcii le-au dat libertate deplină să pescuiască la gurile Dunării, nesupărându-i cu dări*”, folosindu-i, în schimb, „*în războaiele cu ruși*”³¹. Conform aceluiași autor, potrivit unui recensământ al populației de origine rusă din Tulcea și Constanța, realizat în anul 1879, numărul acestor etnici era de 8561 „*suflete*”³².

²⁴ Melchisedec 1871, p. 166.

²⁵ Rădulescu, Bitoleanu 1979, p. 247.

²⁶ Fenoghen, Fenoghen 2004, p. 66-69.

²⁷ Fenoghen 2005, p. 113.

²⁸ Vascenco 2003, p. 27.

²⁹ Ionescu 1904, p. 330.

³⁰ Ilioniu 1928, p. 636.

³¹ Culea 1928, p. 167-168.

³² Culea 1928, p. 169.

Abordând aceeași problemă a așezării lipovenilor în Dobrogea, Alexandru Arbore consideră că aceștia sunt „niște colonii refugiate la gurile Dunării, în vremuri mai recente”, dar care nu se întind „mai departe de veacul al XVII-lea”³³.

Dacă în ultima sută de ani s-a înregistrat o stabilitate a lipovenilor pe meleagurile românești, acest lucru nu s-a întâmplat de la început, în sensul că au avut loc o serie de mișcări migratorii din Dobrogea și Moldova spre Bucovina, dar și din Bucovina spre Moldova. În afara migrației către Asia Mică a cazacilor lui Ignat Nekrasov, și din Asia Mică înapoi în Dobrogea, au existat și mișcări către Rusia, înregistrate după anul 1861, anul abolirii iobăgiei³⁴.

În spațiul românesc, acești etnici ruși sunt cunoscuți sub numele de *lipoveni*, iar termenul oficial cu care sunt denumiți este acela de *ruși lipoveni*. Aici, au găsit toleranța religioasă de care aveau nevoie, li s-au respectat drepturile și au putut să-și conserve limba, tradițiile și obiceiurile, devenind una dintre etniile care completează într-un mod special mozaicul etnic al teritoriului românesc.

Bibliografie

- Arbore 1920 – Al. P. Arbore, *Așezările Lipovenilor și Rușilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, III, 1920, 1, p. 1-23.
- Ciubatura 2010 – V. Ciubatura, *Socolinți – prezența rușilor lipoveni în Bucovina*, în „Zorile”, 5, 2010, p.13.
- Cocoș 1939 – V.A. Cocoș, *Despre lipovenii din Dobrogea. Originea și așezarea lor*, în „Gânduri de la Mare”, III, 7-8 (sep.-oct. 1939), p.7-11.
- Coman 2013 – V. Coman (coord.), *Dobrogea în Arhivele românești (1597-1989). Profesorului Stoica Lascu la 60 de ani*, București, 2013.
- Culea 2005 – A.D. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea. Trecutul - Prezentul - Viitorul*, București, 1928.
- Fenoghen 2005 – Alexandra Fenoghen, *Jurnal de pelerin*, București, 2005.
- Fenoghen, Fenoghen 2004 – S. Fenoghen, Alexandra Sevastian, Fenoghen, *Sarichioi, o enigmă a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2004.
- Filip 2011 – Paula Filip, *Manolea - satul care apune*, în „Zorile”, 1, 2011, p.15.
- Ilioniu 1928 – G. Ilioniu, *Culte în Dobrogea*, în *Dobrogea-cincizeci de ani de viață românească: 1878-1928*, București, 1928, p. 585-639.
- Ionescu 1904 – Căpitanul M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, București, 1904.
- Ipatiov 2001 – F. Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Cluj- Napoca, 2001.
- Ivanov 2011 – L. Ivanov, *Documente cu privire la istoria rușilor lipoveni*, în „Zorile”, 11, 2011, p.10.
- Melchisedec 1871 – Episcopul Melchisedec, *Lipovenismul adică schismaticii seu rascolnicii și ereticii rusești*, București, 1871.
- Moisii 2007 – Cristina Claudia Moisii, *Crucile și cupolele bisericii lipovenești din Iași îmbrăcate în aur*, în „Zorile”, 7, 2007, p. 7.
- Pariano 1905 – C.D. Pariano, *Dobrogea și dobrogenii*, Constanța, 1905.
- Procop 2015 – P. Procop, *Despre Hutor și Staroveri din România*, Brașov, 2015.
- Rădulescu, Bitoleanu 1979 – A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979.
- Traeger 2011 – Dr. P. Traeger, *Sectele rusești în Dobrogea*, în *Bilder aus der Dobrudscha 1916-1918. Imagini din Dobrogea 1916-1918*, (traducere Gustav Rückert), ediție îngrijită de Valentin Ciorbea și Constantin Cheramidoglu, Constanța, 2011, p.197-210.
- Varona 2011 – Al. Varona, *Staroverii în secolele XVII-XIX*, [teză de doctorat], București, 2011.
- Vascenco 2003 – V. Vascenco, *Lipovenii. Studii lingvistice*, București, 2003.
- Vascenco 2005 – V. Vascenco, *Old Believers. Rușii staroveri din America*, București, 2005.

³³ Arbore 1920, p. 1-23

³⁴ Vascenco 2003, p. 32.

CONTRIBUȚII ALE ROMÂNILOR DIN COMITATUL FĂGĂRAȘ LA RĂZBOIUL PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI (1877-1878)

Constantin Băjenaru

Abstract. *Romanian Contributions from Făgăraș County to War Conquest of Independence of State of Romania (1877-1878).* Romania's independence proclamation and the declaration of the state of belligerence with the Ottoman Empire, has created a special state of excitement among the Romanians living in Făgăraș County, the cause of Romania's freedom being embraced as a common goal which had to be supported by any means. Their feelings and actions, as well as the actions and feelings of other Romanians from Transylvania, led the Government in Budapest to decide from the beginning all kinds of restrictions and persecutions, but the result of the taken measures was not the one which was expected, the Romanians assuming all the risks. To the significant human and material effort of the citizens from Transylvania, brought their contribution the citizens of Făgăraș, along with the people from Bran, contribution which was exhibited by the voluntary enrollment and the participation in the fights in Bulgaria, and by collecting money, food, clothing and sanitary stuff. For the national solidarity spirit and giving the conditions from that time, they have granted all the possible support, the cause of Romanian freedom being permanently supported.

Cuvinte cheie: independență, război, contribuții, comitatul Făgăraș, România.

Keywords: independence, war, contributions, Făgăraș County, Romania.

După constituirea statului național modern român s-a pus problema, ca pas următor absolut necesar, a câștigării independenței față de Imperiul Otoman. România dorea să se afirme liber pe arena politică și economică europeană și să rupă ultimele legături cu otomanii, care o stânjeneau în dezvoltarea ei normală. Declanșarea crizei orientale a determinat intensificarea acțiunilor în vederea proclamării independenței de stat, iar momentul favorabil nu a rămas nefructificat. A fost decretată mobilizarea armatei, în condițiile în care era iminentă începerea unui război ruso-turc, iar declanșarea conflictului, la 12/24 aprilie 1877, trecerea armatelor ruse peste teritoriul românesc în drumul lor spre frontul din Balcani și apoi schimburile de focuri la Dunăre, între armatele română și turcă, au angrenat practic România în război.

Parlamentul de la București a votat la 29-30 aprilie/11-12 mai 1877 o moțiune care proclama starea de beligeranță între România și Imperiul Otoman, iar în 9/21 mai ministrul de externe Mihail Kogălniceanu rostea celebrul discurs în care a exclamat: "suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare". În aceeași zi, Adunarea Deputaților și Senatul s-au întrunit în sesiune extraordinară, în cadrul căreia au proclamat Independența de stat a României, semnată de principele Carol I a doua zi, pe 10 mai 1877¹.

Vestea proclamării independenței de stat a creat un mare entuziasm și printre românii ardeleni, cauza libertății României fiind îmbrățișată ca un obiectiv comun, care trebuia sprijinit prin orice mijloace. Gândurile și acțiunile acestora au determinat Guvernul de la Budapesta ca încă de la început să se străduiască a preîntâmpina punerea lor în aplicare prin tot soiul de restricții și persecuții. Cu toate acestea, rezultatul măsurilor luate de către autorități nu a fost cel scontat, românii transilvăneni asumându-și toate riscurile în adevărul la cauza statului român.

La considerabilul efort uman și material al ardelenilor din Imperiul Austro-Ungar și-au adus aportul lor și românii făgărașeni și brăneni din comitatul Făgărașului. Contribuția acestora s-a manifestat atât prin înrolarea voluntară și participarea la luptele din Bulgaria, cât și prin colectarea de bani, alimente, îmbrăcăminte și materiale sanitare. Un aspect interesant l-au constituit tentativele Guvernului român de a coopta ofițeri superiori transilvăneni, care au eșuat însă din cauza refuzului autorităților maghiare de a le înlesni trecerea peste Carpați. Printre cei vizați se afla și cel mai mai cunoscut și decorat ofițer român din armata austro-ungară a vremii, colonelul baron David Urs de Mărgineni².

¹ Asupra aspectelor generale, vezi: Kellogg 2002; Adăniloae 1986; *Independența* 1977; *România* 1977; Ceachir 1977.

² David Urs s-a născut la 1 aprilie 1816 în localitatea Mărgineni din districtul Făgăraș, într-o familie de boieri. Primele studii le-a făcut la "școala centrală grănicerească" a Companiei a X-a din Regimentul 1 român de graniță, apoi a fost trimis la școala superioară secundară a Regimentului 2 român de la Nasaud, după care, la 1 ianuarie 1834, a fost încorporat în Regimentul 1 român cu gradul de soldat. A parcurs rând pe rând etapele de carieră militară, sfârșitul revoluției din 1848-1849 aducându-i înaintarea la gradul de căpitan-locotenent, precum și decorațiile "Crucea pentru merite militare" și ordinul rusesc "Sfânta Ana". Mai târziu, la 5 mai 1859, era avansat la gradul de maior, participând în funcția de comandant de batalion (al Regimentului 52 infanterie) la războiul austro-italo-francez. Pentru vitejia dovedită în luptele de la Solferino și Medole a fost decorat cu "Coroana de fier", clasa a III-a, precum și cu cea mai înaltă decorație de război austriacă – "Crucea de cavaler al Ordinului Militar Maria Tereza". A fost primul român decorat cu acest înalt ordin militar. În 16 iunie 1863 a fost numit comandant al Regimentului 64 infanterie, format în cea mai mare parte din români, și avansat la gradul de colonel. La 20 aprilie 1866 devenea comandantul insulei fortificate Lisa, din Marea Adriatică, unde a făcut dovada unei deosebite tărie de caracter și a unei vitejii legendare, fiind numit "eroul de la Lisa". După încetarea ostilităților a fost repus în funcția de comandant al Regimentului 64 infanterie din Deva, dar la 1 februarie 1867 era pensionat. În anul 1870 s-a stabilit definitiv la Sibiu, dedicându-și tot

În privința aportului uman al făgărășenilor și brănenilor pe câmpurile de luptă din Bulgaria, documentele de arhivă și articolele de presă certifică plecarea și înrolarea ca voluntari în armata română a unui număr considerabil. În pofida faptului că nu se cunoaște nici numărul exact și nici numele tuturor acestor voluntari, totuși sursele documentare ale epocii păstrează suficiente informații pe baza cărora putem reconstitui fenomenul și aminti despre sacrificiile acestor voluntari și faptele lor de vitejie. Rămânerea în anonim a majorității voluntarilor s-a datorat în special situației național-politice a românilor ardeleni, aflați între granițele Imperiului Austro-Ungar, pentru a căror protecție în fața măsurilor aspre ale autorităților de la Budapesta statul român a preferat să nu le publice numele.

Fenomenul trecerii peste munți a românilor a început să ia amploare încă din prima lună de după proclamarea independenței, Agenția diplomatică și Consulatul general austro-ungar din București informându-l, în acest sens, pe primul ministru și ministru de interne Tisza Kálmán, la 12 iunie 1877, asupra faptului că mulți tineri români ardeleni, în mare măsură studenți, treceau munții prin Timișul de Sus în direcția București spre a se înrola ca voluntari³. Din zona Făgărașului, primul grup care a trecut munții clandestin a fost format din Alexandru Blaiu, funcționar în administrația comitatului, preotul Aron Moraru din Vad și fratele său Iacob, funcționar la banca "Albina" din Sibiu, împreună cu alți doi sibieni; în aceeași perioadă, șapte tineri din Cârțișoara, sfătuiți de învățătorul satului, au plecat și ei către București⁴.

La începutul lunii iunie, la îndemnul unuia dintre liderii făgărășeni, avocatul Ioan Roman, alți șase tineri – viitorul teolog Vicențiu Grama⁵, George Borzea, Ioan Dejenariu, toți funcționari la cancelaria avocatului, Ioan Popovici (funcționar comitatens), comerciantul Corneliu Aiser și arhivarul Damaschin Poparadu –, au hotărât să se înroleze voluntari pentru "a lua parte și noi la acest răzbel cu orîșice preț și cu orîșice jertfă"⁶. Au plecat în noaptea de 2 iunie 1877, fiind conduși până la culmile Carpaților de doi preoți, iar după ce au ajuns în zona Câmpulung Muscel, s-au îndreptat spre București. Cu ajutorul ardeleanului Teofil Frâncu, plecat mai demult, au fost primiți de ministrul de război care, după lungi insistențe, a acceptat înrolarea lor ca voluntari⁷, alături de Ieronim Gheaja și C.I. Berceanu din Zărnești, fiind trimiși la Regimentul 2 Linie.

Se pare că trecerile acestora fuseseră pe cale de a crea un incident diplomatic, agentul României la Viena, Ion Bălăceanu, telegrafiind Ministerului Afacerilor Străine de la București că fusese informat de contele Andrassy asupra faptului că grupul a recurs, pe când se afla la Ploiești, la "ovațiuni ofensatoare la adresa Austro-Ungariei", acesta din urmă cerând retrimiteră lor imediată în Ardeal, deoarece însuși împăratul Franz Joseph "se interesează de această afacere"⁸.

Cu toate că era informat asupra situației, Mihail Kogălniceanu și pentru a atenua niște fapte incontestabile, îi transmitea agentului să-i comunice lui Andrassy că reclamația sa este nefondată, România neprimind și neavând de gând să primească tineri ardeleni ca voluntari, iar cei sosiți deja în țară au fost îndemnați să se reîntoarcă. În același sens, ministrul român transmitea că Guvernul său s-a ferit "de orice acțiune printre frații noștri de sânge transilvăneni, evitând orice legătură și orice provocare care ar tinde la o frăție de arme, tocmai spre a menaja susceptibilitatea mai mult decât geloasă" a Guvernului de la Budapesta. Totodată, se arăta mahnit de "rigorile de neînțeles" la care erau supuși românii ardeleni din partea autorităților maghiare, nepermițându-le acestora nici măcar colectarea de materiale sanitare. În aceste condiții însemna o chestiune de dreptate, pe care Viena trebuia să o înțeleagă, nepredarea celor șase făgărășeni, fără a fi acuzați de vreun "delict specificat"; mai accentua că în același mod avea să procedeze și în privința celorlalți⁹.

Între timp, autoritățile maghiare ale comitatului Făgăraș, alarmate de acest caz și de veștile care circulau în teritoriu în privința altor tentative de trecere a munților, au recurs la măsuri punitive. Astfel, într-o adresă a comitelui suprem Szentiványi Gyula către ministrul de interne maghiar, din 7 iunie, acesta raporta că împotriva funcționarilor comitatens Damaschin Poparadu și Ioan Popovici a dispus anchetarea disciplinară și i-a suspendat din funcție pentru plecarea "fără învoire și pașaport"¹⁰. În paralel, înștiințase comandamentul militar local și procuratura regală din Brașov

restul vieții pentru ridicarea culturală și materială a românilor, prin înființarea, organizarea și conducerea școlilor grănicerești. S-a stins din viață la 10 septembrie 1897.

³ Apud Abrudan 1976a, p. 587-588.

⁴ M.Ț.F., *Războiul*.

⁵ Vicențiu Grama (1852-1920), s-a născut în localitatea Râușor, unde a și urmat școala confesională. În 1876 a absolvit Institutul Teologic din Sibiu, iar anul următor a preferat sacerdoției înrolarea ca voluntar în armata română. A fost repartizat în Regimentul 2 linie al Diviziei a III-a, în care au activat cunoscuții eroi Gheorghe Șonțu și Valter Mărcineanu, participând la luptele pentru cucerirea redutei Grivița 2 (30 august 1877), apoi la Plevna, până la capitularea acesteia, și la Rahova. Pentru eroismul dovedit pe câmpurile de luptă, a fost decorat cu două medalii românești ("Trecerea Dunării" și "Apărătorii Independenței") și cu una rusească – "Medalia comemorativă de campanie". După terminarea războiului a fost hirotonit preot pe seama parohiei din satul natal, unde a păstorit până la trecerea în neființă.

⁶ M.Ț.F., *Războiul*.

⁷ Păcurariu 1976, p. 9-10.

⁸ *Independența I* 1977, p. 124-125.

⁹ *Documente III* 1953, p. 709.

¹⁰ Apud Maior 1977, p. 67-68.

spre a lua alte măsuri¹¹; cea din urmă i-a dat în urmărire pe tinerii făgărășeni și le-a intentat acțiune judecătorească. Câteva zile mai târziu, într-o nouă informare, afirma că fusese găsit căraușul grupului și, totodată, se stabiliseră circumstanțele "dezertărilor", care indicau că ar fi fost puse la cale de o trupă românească de teatru ambulant care ținuse reprezentații în Făgăraș¹².

Spre a se putea preîntâmpina trecerile în România, într-o altă telegramă către același ministru, din 9 iunie, comitele suprem îi propunea să dispună Comandamentului de jandarmi închiderea "*strictă a drumului clandestin*" de frontieră de la Breaza Făgărașului¹³. Nu mai departe de a doua zi, Comandamentul din Cluj transmitea la Budapesta raportul Garnizoanei de jandarmi din Făgăraș care înștiința despre "dezertarea" din oraș, cu cinci zile mai devreme, a unui grup de 15 tineri tocmai prin Breaza, pe "*drumurile montane de acolo*". Printre aceștia se aflau doi canceliști comitatensi, patru soldați rezerviști și mai mulți elevi, niciunul nefiind prins. Noul incident a condus, însă, la o altă avertizare a pichetelor grănicerești de a conlucra mai bine în vederea împiedicării trecerilor clandestine și a arestării tuturor celor aflați la graniță fără acte doveditoare¹⁴.

O scrisoare adresată redacției "*Gazetei Transilvaniei*" de către un făgărășean în 14 iunie, care s-a dorit anonim, semna o altă măsură abuzivă a autorităților – violarea corespondenței sosite din România –, care încălca libertățile constituționale¹⁵.

În ciuda acestor măsuri de prevedere, cazurile trecerilor clandestine peste munți nu s-au redus ci, din contră, s-au înmulțit, mulți soldați români schimbând haina militară din armata austro-ungară cu cea românească. La 15 iulie 1877, bunăoară, ciobanul Dumitru Milea era arestat de o patrulă din Breaza și predat Judecătoriei de ocol din Făgăraș, pe motivul că asupra lui se găsiseră efectele militare ale unui dezertor, fără a le declara, fiind învinuit de sustragerea bunurilor statului¹⁶.

La mijlocul lunii iunie, Comandamentul militar de stație din Făgăraș îl înștiința pe cel similar din Sibiu că în ultimile zile dezertaseră în România aproximativ 50 de tineri, "*mai ales rezerviști de Honved*"¹⁷. Ca locuri de întâlnire pentru trecerea munților erau nominalizate satele Vad, Mărgineni și Vaida-Recea, unde cu un an în urmă s-ar fi aflat "*agenți români*". Constatându-se că informația nu este reală, se indica drept vinovată o asociație de cântăreți români, care prin cântecele lor naționale au "*înfocat*" inimile tinerilor, iar cei mai mari sprijinitori ai acestora au fost preotul, notarul, învățătorul și curatorul din Vaida-Recea. De asemenea, la exaltarea tinerilor contribuise și "*făgăduirea*" că națiunea română se va elibera cu armele de sub suzeranitatea otomană, idee care câștiga "*tot mai multă plauzibilitate*"¹⁸.

O săptămână mai târziu, la 22 iunie, directorul carantinei de la Bran, Reischig Ferenc, informa Ministerul de Interne asupra faptului că în ultima perioadă soseau zilnic la Câmpulung dezertori din Țara Făgărașului, trecând muntele Poetereasa, în special subofițeri. Indica și un caz concret în această privință: "*(...) 7 asemenea indivizi au petrecut în crâșma de acolo (Câmpulung-n.n.) ... Se spune că acești indivizi dispun de multe cheltuieli de drum, pe care le-ar fi primit de la ofițerii comitatului Făgăraș*"¹⁹.

Măsurile autorităților grănicerești și de pază s-au dovedit a fi ineficiente, acestea fiind silite să recunoască faptul că nu pot face față plecărilor. Din acest motiv au propus alte variante, printre care, pe lângă supravegherea drastică a localităților din apropierea graniței, intervenirea pe lângă mitropolii celor două confesiuni românești care să atragă atenția preoților de a-i sfătui pe locuitorii din parohiile lor să nu treacă în România.

La sfârșitul lunii iunie, cancelistul Ioan Popovici din Făgăraș constituia obiectul unei anchete legate de problema traversărilor clandestine a Carpaților. Într-o adresă a Comandamentului de jandarmi din Cluj către Ministerul de Interne se arăta că postul de jandarmi și pretura din Săcelele Brașovului nu reușiseră să depisteze dacă numitul, care fugise în România și se reîntorsese la Brașov, ar fi dus cu el cinci indivizi în România. Cu toate că acesta a negat învinuirea, ar fi declarat că a fost retrimis în zonă de Guvernul român. Este evident că Ioan Popovici făcea serviciul de călăuză pentru românii brașoveni, făgărășeni și brăneni dornici de a se înrola voluntari în armata română. Cu toate acestea, a fost eliberat de către autorități, care au motivat că vor să dea un exemplu spre a-i determina și pe ceilalți români să se întoarcă în Transilvania²⁰.

¹¹ Maior 1977, p. 76.

¹² Maior 1977, p. 78.

¹³ Maior 1977, p. 69.

¹⁴ Maior 1977, p. 71-72.

¹⁵ Brașovul 1977, p. 225 (Anexe, doc. 92).

¹⁶ Brașovul 1977, p. 225-226 (doc. 94).

¹⁷ Maior 1977, p. 90.

¹⁸ Maior 1977, p. 90.

¹⁹ Maior 1977, p. 93-94.

²⁰ Maior 1977, p. 100-101.

De asemenea, nesupunerile la "asentări"²¹ luaseră și ele proporții îngrijorătoare pentru autoritățile centrale, determinând Ministerul de Interne maghiar să ceară comiților supremi din Sibiu, Făgăraș, Târnava Mare, Brașov, Trei Scaune, Ciuc, Mureș-Turda și Bistrița să înainteze propuneri pentru a fi împiedicată dezertarea "masivă". Într-un raport din 5 iulie, comitele comun al Brașovului și Făgărașului, Szentiványi Gyula, informa ministrul asupra faptului din cele două comitate peste 1.000 de tineri obligați la serviciul militar dezertaseră, cei mai mulți aflându-se "probabil în țara valahă și care rar se reîntorc"²². Propunerile sale pentru rezolvarea situației au constat în tragerea la răspundere a părinților (!), cereri către România pentru extradarea lor sau limitarea eliberării permiselor de trecere a frontierei.

În privința propunerii din urmă, Ministerul de Interne impusese deja restricții la eliberarea pașapoartelor pentru cei obligați la serviciul militar, începând cu 29 iunie. În ordinul trimis comiților supremi din Ciuc, Trei Scaune, Odorhei, Brașov, Făgăraș, Sibiu, Hunedoara și primarilor orașelor Timișoara și Novisad, se specifica suspendarea, până la noi dispoziții, a eliberării permiselor de 15 zile și în special a pașapoartelor acordate honvezilor și tinerilor obligați la serviciul militar. Patru săptămâni mai târziu, același minister emitea un nou ordin prin care cerea comitatelor de graniță în special ca pentru plecările în România să fie eliberate pașapoarte respectându-se ordinele anterioare, iar cei prinși fără acte să fie reținuți și escortați. În completare, ordinul din 7 octombrie 1877 înștiința comitatele că dezertorii vor fi urmăriți prin consulatele austro-ungare, iar când erau găsiți acestea trebuiau să se adreseze ministerului spre a fi luate măsuri împotriva lor.

Teama autorităților devenea exacerbată în toamna anului 1877, acestea vorbind inclusiv despre o insurecție a românilor ardeleni. În acest sens, la 21 septembrie, Ministerul de Interne trimitea o circulară comiților supremi ai comitatelor de graniță prin care își exprima îngrijorarea față de "agitațiunea" românilor din acele zone. Se vorbea inclusiv despre existența unor "bande organizate" în România cu scopul de a "năvăli" în Transilvania, fiind descoperite în câteva puncte de frontieră lăzi cu arme și muniții. În finalul comunicării, comiții erau îndemnați să fie foarte vigilenți în această privință și să ia toate măsurile necesare spre a preîntâmpina evenimente nedorite care ar "compromite securitatea noastră și cea a armatelor aliate"²³.

Printre voluntarii făgărașeni ale căror nume le cunoaștem, îl regăsim pe sublocotenentul Dumitru Stanciu din Viștea, participant sub comanda maiorului Gheorghe Șonțu la luptele de la Grivița din 30 august 1877, unde a fost rănit²⁴. Într-un raport întocmit de locotenent-colonelul C. Poenaru asupra luptei, acesta îl recomanda pe făgărașean pentru înaintare la gradul de locotenent, alături de alți patru²⁵. Pentru faptele sale de vitejie, a fost decorat cu mai multe ordine și medalii.

În serviciul sanitar de pe front a luat parte Nicolae Grancea din Sebeșul Făgărașului. Student al Facultății de medicină din București, s-a înrolat voluntar în armata română, servind ca subchirurg în Batalionul 2 Vânători. A luat parte la luptele de la Grivița, unde a fost rănit la mână și abdomen în momentul în care acorda îngrijiri medicale unui alt rănit. Pentru vitejie și eroism a fost decorat cu "Virtutea Militară" și "Steaua României". Referindu-se la spiritul de jertfă al medicilor români, corespondenții ziarelor "L'Orient" și "Die Presse" menționau în mod deosebit eroismul lui N. Grancea, care – conform afirmației celui din urmă –, "a rămas mai departe în linie, până când a mai putut să mai fie de folos"²⁶.

Voluntar a fost și renumitul Badea Cârțan, din Oprea-Cârțișoara, care după ce a dăruit, împreună cu ciobanul Ilie Cotigă, întreaga turmă de oi (circa 1.200) pentru nevoile armatei, s-a încadrat voluntar la Compania a 3-a de recruți din Călărași. După câteva săptămâni de instrucție, Cârțan cerea comandantului său să fie trimis la Plevna, însă a fost refuzat pe motiv că nu i se încheiase perioada de pregătire – care a durat, de fapt, până la încheierea războiului²⁷.

Nici în toamna lui 1877 măsurile luate de autorități nu avuseseră efecte importante în privința trecerilor peste munți. La sfârșitul lui septembrie, de pildă, vicecomitele comitatului Caraș-Severin trimitea conducerii comitatului Făgăraș o listă cu 116 tineri care nu se prezentaseră la încorporare²⁸, pentru ca două luni mai târziu, la 24 noiembrie, să fie trimisă de la Cluj o altă listă cu 51 români de români făgărașeni sustrași de la "asentări"²⁹. De asemenea, în ultimele

²¹ Asentare=încorporare pentru satisfacerea stagiului militar.

²² Suci 1977, p. 86.

²³ *Independența* I 1977, p. 224-225.

²⁴ Amintirile sale – "Istoricul Regimentului al 10-lea de dorobanți, de la mobilizarea sa pentru campania anului 1877-1878, până la 6/8 aug. a.c., ziua desconcentrării și reîntoarcerii în reședința sa, Focșani" -, au fost publicate în numerele 73-75 ale "Gazetei Transilvaniei" din toamna anului 1878 și reeditate în volumul "De lângă Plevna. Războiul de independență în presa transilvăneană", ediție, prefață, note și glosar de Titus Moraru și Ovidiu Mureșan, Editura Dacia, Cluj, 1977, p. 231-243.

²⁵ *Documente VI* 1953, p. 2-5.

²⁶ Abrudan 1976b, p. 48.

²⁷ Abrudan 1976b; vezi și Păcurariu 1976, p. 10.

²⁸ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1877, doc. nr. 5.010.

²⁹ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1877, doc. nr. 5.504.

luni ale anului 1877, din Făgăraș și localitatea Beclean nu se supuseseră ordinului de recrutare 176 de tineri³⁰, iar din localitățile Veneția și Șercaia alți 138³¹.

Mai târziu, în 1878, autoritățile maghiare au acționat în judecată peste 150 de români din comitat pentru sustragere de la încorporare și trecerea clandestină a frontierei. Dintre aceștia, documentele îi amintesc pe următorii: Gheorghe Pavel din Cuciulata, Ioan Silea din Ucea, Bucur Stinghe din Șirnea, George Rinea din Făgăraș, Alexe Orzea din Șinca, Iacob Rinea din Hârseni și Mamina Nistor din Țânțari; cu excepția ultimului, toți ceilalți au fost condamnați la închisoare³².

În privința celui de-al doilea aspect al contribuției la efortul de război al României – colectarea de bani, alimente, îmbrăcăminte și materiale sanitare –, putem afirma că a fost la fel de remarcabil, la acțiune luând parte toate categoriile sociale. Inițiativa străngerii de colecte pornise de la Sibiu, unde, la 5/17 mai 1877, s-a constituit un comitet de românce care urmau să se ocupe cu colectarea de ofrande pentru Crucea Roșie din România. Comitetul sibian a adresat, prin intermediul *"Telegrafului Român"*, un *"Apel"* către români în care se cerea ajutor pentru soldații români și îi îndemna să contribuie cu bani și obiecte.

La două zile după constituirea Comitetului din Sibiu, George Barițiu publica și el în *"Gazeta Transilvaniei"* un apel către femeile române – *"Epistolă respectuoasă către femeile noastre"* –, prin care le cerea formarea de comitete în toate localitățile din Transilvania, tot cu scopul străngerii de ofrande: *"Astăzi, în aceste zile de probă și criză supremă, se văd și femeile noastre ajunse în pozițiunea ... de a spăla și lega ranele acelor ostași români, frați ai noștri ..., cari, provocați și trași în luptă de către otomani, se bat și-și varsă sângele pentru existența patriei și a națiunii, pentru libertate contra vechiei tiranii sălbatice (...). Față cu aceste evenimente, era peste putință ca femeile noastre de dincoace de Carpați să mai rămână serbe în manifestarea prin faptă a compătimirii și dorerei sufletești către acei bravi ostași"* români. În final, G. Barițiu aducea la cunoștință comitetelor adresa unde urmau să fie expediate colectele și se punea la dispoziția celor care nu aveau putința de a le trimite direct³³.

În urma acestui apel, la 11/23 mai femeile române din Făgăraș au format *"Comitetul de sprijinire a războiului de independență"*, cu scopul ajutorării soldaților români căzuți *"pe câmpul bătăliei pentru libertate"*³⁴, fiind compus din 12 membre și avându-le ca lidere pe Anastasia Popescu și Zinca Roman. Deosebită a fost asocierea la formarea Comitetului a celor două societăți de femei din Făgăraș – *"Reuniunea femeilor române ortodoxe și Reuniunea femeilor române greco-catolice"* –, care s-au considerat cu acest prilej a fi una singură, cu scopul desfășurării de acțiuni comune, în concordanță cu dezideratul național pe care-l reprezenta independența de stat.

Comitetul făgărășean a organizat la nivelul întregului comitat o rețea de colectori, în care au fost cooptați preoți, învățători, avocați, notari și câțiva gospodari, dar mai ales soțiile și fiicele acestora.

Observând amploarea pe care a luat-o acțiunea de înființare a comitetelor române din Transilvania, primul ministru maghiar a emis un ordin către toți comiții supremi, la sfârșitul lunii mai, prin care, pe motivul că se încalcă neutralitatea Austro-Ungariei față de război, cerea desființarea tuturor comitetelor. Interzicerea activității acestora a dat naștere la proteste energice către Ministerul de Interne, exprimate în mod special în presă.

În pofida măsurilor luate de Guvernul central și autoritățile comitatense în privința interzicerii, nu s-a înregistrat stoparea acțiunilor de colectare, descoperindu-se noi modalități de a le îndeplini. Una dintre ele s-a manifestat prin colectarea de către persoane private – admisă de autorități –, care a condus la reorganizarea întregii campanii și a cunoscut o amploare fără precedent. De asemenea, lipsa comitetelor a fost suplinită de presa românească ardeleană, care prin numeroasele apeluri și anunțuri a dirijat o acțiune de colectare de anvergură.

Primele colecte din comitatul Făgăraș au fost trimise la începutul lunii august 1877, după cum atestă o scrisoare a Societății de Cruce Roșie din România către Anastasia Popescu și Zinca Roman, prin care se confirma primirea sumei de 558 lei, *"cu care frații noștri vin în ajutorul soldaților care luptă pentru drepturile și independența României"*³⁵. La 9 august, pe lângă materiale sanitare și îmbrăcăminte – pânză, scame, vată, cămăși ș.a. –, era expediată și o sumă de bani în valoare de 183,50 fl., un napoleon și jumătate, un galben și doi taleri imperiali³⁶. În aceeași lună, cele două președinte ale Reuniunilor Mariane făgărășene trimiteau spre București o colectă în valoare de 70,50 fl. și 2 lei noi, realizată în satele Breaza, Vad și Veneția de Jos³⁷.

³⁰ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, doc. nr. 2.252.

³¹ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, doc. nr. 2.404.

³² Suci 1977, p. 87.

³³ *Gazeta*, nr. 35/1877, p. 2.

³⁴ Suci 1977, p. 75.

³⁵ *Brașovul* 1977, p. 230-231 (Anexe, doc. nr. 100).

³⁶ *Brașovul* 1977, p. 239 (Anexe, doc. nr. 111).

³⁷ *Gazeta*, nr. 60/1877, p. 4; vezi și *Brașovul* 1977, p. 239-240 (Anexe, doc. nr. 112).

În 14 septembrie 1877, se expediau 224,21 fl.³⁸, iar în 15 septembrie "Gazeta Transilvaniei" publica o listă cu colectele realizate în localitățile Făgăraș (11 fl.), Galați (10,31 fl.), Șinca-Veche (21,99 fl.), Șercăița (61 coți de pânză), Drăguș (3,75 fl., 2,5 m pânză, o pânză de scame) și Beclean (5,20 fl.)³⁹.

Aceleași destoinice militante pe tărâm social și național, Anastasia Popescu și Zinca Roman, lansau prin intermediul presei, în 21 noiembrie 1877, un nou apel pentru colecte, "*căci frații noștri sângerează pentru cauza românismului, prin urmare a noastră, a fiecărui român*". Chemarea acestora a avut din nou ecou, până la sfârșitul lunii fiind colectată o sumă de 321 fl.⁴⁰, pentru ca în ultimile două luni ale anului să se mai înregistreze o altă colectă în valoare de 245 franci aur și 132 florini⁴¹; de asemenea, preotul Ioan Comșa din Zărnești expedia la București 128,80 lei⁴².

Documentele vremii consemnează colecte în bani și obiecte realizate la sfârșitul lui 1877 în mai multe localități ale comitatului: Grid (4 fl.), Toderița (14,35 fl.), Șinca-Nouă (15,04 fl.) și Poiana Mărului (1,90 fl. și materiale), colectele fiind trimise la "*locul destinațiunii*" cu menționarea că la "*facerea scamelor au ajutat mai multe doamne și domnișoare române din Făgăraș*"⁴³; Lisa (9,63 fl. și materiale) și Voivodenii Mari (pânză)⁴⁴ sau din Șimon (17,02 fl. și materiale)⁴⁵.

Acțiunile de colectare au fost continuate și la începutul anului următor, stând mărturie din nou solidarității românești. În listele publicate în paginile "Gazetei Transilvaniei" sunt consemnate colecte în localitățile Ohaba (scame, pânză, porumb și secară, în valoare de 24,07 fl.)⁴⁶, Șimon (8,20 fl. și materiale)⁴⁷, Vaida-Recea și Copăcel (26,24 fl. și 10 franci în aur; apărea în liste, printre donatori, și numele maghiarului Nagy Károly)⁴⁸, Vlădeni (19,10 fl. și alimente)⁴⁹.

Din alte documente suntem informați asupra colectării sumei de 190 franci aur și 276 florini, expedită de Zinca Roman la 14 februarie⁵⁰, pentru ca o lună mai târziu, la 13 martie, Anastasia Popescu să trimită, la rândul său, Crucii Roșii de la București ajutoare diverse în valoare totală de 185 fl.⁵¹.

Ampla și importanta întreprindere de colectare a avut, cum era de așteptat, parte de permanenta șicanare a autorităților. Pe lângă dese atacuri ofensatoare, au fost luate măsuri drastice de supraveghere și urmărire a acțiunilor românilor, la care s-a adăugat și supravegherea străinilor cu pașaport, aflați pe teritoriul comitatului. Atunci când presiunile s-au întesit, Anastasia Popescu a trecut și ea Carpații, încadrându-se voluntar în armata română, ca soră de caritate. A activat la spitalul din Rahova din octombrie 1877 până în ianuarie anul următor, când a revenit în Făgăraș pentru a-și relua acțiunile de colectare. Pentru modul exemplar în care și-a făcut meseria ca soră de caritate, a fost decorată cu ordinul "*Meritul Sanitar*", iar pentru meritele avute în activitatea de colectare a primit, alături de Zinca Roman, medalia "*Crucea Elisabeta*".

Spre o mai limpede percepere a efortului material al românilor din comitatul Făgăraș, care nu dispuneau de o situație materială deosebită, ci dimpotrivă, amintim în cele ce urmează câteva din salariile și prețurile vremii. În genere, învățătorii primeau un salariu lunar situat între 15-25 florini, iar preoții 400 fl. anual, însă această situație nu i-a împiedicat să contribuie cu sume între 1-5 fl. sau chiar mai mult, înregistrându-se numeroase cazuri de contribuții repetate. În privința țărănimii, s-au consemnat și situații de donații importante (10-20 fl.), în condițiile în care o măsură de grâu se vindea cu 5-8 fl., însă marea majoritate a contribuit în special cu lucruri pe care le aveau în gospodărie – textile, îmbrăcăminte, cereale ș.a.

Efortul material a fost unul considerabil, din calculele efectuate în acest stadiu reieșind că s-au trimis în România din comitatul Făgărașului sume importante de bani – peste 1.000 florini, 668,42 lei, 200 franci în aur, 2 taleri, un galben și un napoleon jumătate –, la care s-au adăugat cantități apreciabile de îmbrăcăminte, pânză, pansamente, bandaje, cereale ș.a.

Românii de aici, în spiritul solidarității naționale, au acordat tot sprijinul uman și material, posibil în condițiile de atunci, dobândirii independenței de stat a României. Cauza libertății românești a fost îmbrățișată permanent, fără a mai ține seama de persecuțiile de tot felul ale autorităților austro-ungare. Aflați în cadrele monarhiei dualiste, au considerat

³⁸ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, doc. nr. 109.

³⁹ *Gazeta*, nr. 72/1877, p. 4.

⁴⁰ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, doc. nr. 109; vezi și Suciu 1977, p. 82.

⁴¹ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1877, Registru nr. 215; vezi și Suciu 1877, p. 82.

⁴² Suciu 1877, p. 82.

⁴³ *Gazeta*, nr. 92/1877, p. 4 și nr. 93/1877, p. 4.

⁴⁴ *Gazeta*, nr. 91/1877, p. 4.

⁴⁵ *Gazeta*, nr. 17/1878, p. 4.

⁴⁶ *Gazeta*, nr. 20/1878, p. 4, nr. 21/1878, p. 4 și 22/1878, p. 4.

⁴⁷ *Gazeta*, nr. 36/1878, p. 4.

⁴⁸ *Gazeta*, nr. 15/1878, p. 4 și nr. 18/1878, p. 4.

⁴⁹ *Gazeta*, nr. 25/1878, p. 4.

⁵⁰ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, Registru nr. 232.

⁵¹ S.J.A.N.Bv. *Prefectura*, 1878, Registru nr. 232.

că în acest mod își apărau propria cauză, iar o Românie suverană și independentă era garanția realizării scopului final – "marea sărbătoare a unității sale"⁵².

Bibliografie

- Abrudan 1976a – P. Abrudan, *Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în "Revista de istorie", Tom 29, nr. 4, 1976, pp. 587-594.
- Abrudan 1976b – P. Abrudan, *Voluntari ardeleni în războiul pentru independență din 1877-1878*, în "Transilvania", nr. 6/1976, pp. 44-49.
- Adăniloae 1986 – N. Adăniloae, *Independența națională a României*, București, 1986.
- Brașovul 1977 – *Brașovul și Independența de stat a României* (Cumidava X), Brașov, 1977.
- Ceachir 1977 – N. Ceachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Documente III 1953 – *** *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. III (9 mai 1877-15 iunie 1877), Editura Academiei R.P.R., București, 1953.
- Documente VI, 1953 – *** *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. VI (1 septembrie 1877-15 octombrie 1877), Editura Academiei R.P.R., București, 1953.
- Gazeta – *Gazeta Transilvaniei*.
- Independența 1977 – * * * *Independența României*, Editura Academiei R.S.R., București, 1977.
- Independența I 1977 – *** *Independența României. Documente*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, 1977.
- Kellogg 2002 – Fr. Kellogg, *Drumul României spre independență*, Institutul European, Iași, 2002.
- M.Ț.F., *Războiul* – Muzeul Țării Făgărașului "Valer Literat", *Războiul pentru independența României*, mss., f.a. (nepaginat).
- Maier 1977 – L. Maier, *Transilvania și războiul de independență (1877-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
- Pascu 1968 – Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj, 1968.
- Păcurariu 1976 – M. Păcurariu, *Războiul de independență și românii transilvăneni*, București, 1976.
- România 1977 – * * * *România în războiul de independență 1877-1878*, Editura Militară, București, 1977.
- S.J.A.N.Bv. *Prefectura* – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov, *Fond Prefectura județului Făgăraș*.
- Suciu 1977 – Șt. Suciu, *Contribuția Brașovului la sprijinirea războiului de independență*, în vol. "Brașovul și Independența de stat a României" (Cumidava X), Brașov, 1977.

⁵² Pascu 1968, p. 144.

DATE INEDITE DESPRE COMUNA JINA, ÎNTR-UN DOCUMENT DIN ANUL 1901

Dr. Alexandru Bucur

Abstract: *Unpublished Data about Jina Commune in a Document dated 1901. On the occasion of the opening of a new school, in Jina, a foundation document was read. This paper had been carefully preserved in a private archive. The above mentioned document contains a great amount of data related to the socio-economic, religious and military life of the commune, during the borderguarding time, till 1901.*

Cuvinte cheie: școală, elev, învățător, preot, graniță, biserică, Jina.

Keywords: school, student, teacher, priest, borderguard, church, Jina.

În urma studierii unor arhive particulare ale urmașilor grănicerilor din localitatea Jina, pentru elaborarea lucrării „Un valoros intelectual transilvănean. Constantin Stejar (1814-1909)”, am avut bucuria să descoperim un document inedit¹ (Foto 1 și 2), prezentat comunității cu ocazia începerii lucrărilor de edificare a celui de-al doilea local școlar din Jina (Foto 3). Nefructificat, până acum, de nici unul dintre cercetătorii trecutului respectivei localități și nici de cei care s-au ocupat de istoria învățământului grăniceresc, documentul conține o multitudine de informații utile pentru completarea imaginii vieții economice, social-politice, militare, culturale și religioase a unei localități din Mărginimea Sibiului, cu specific pastoral, la începutul secolului al XX-lea.

După modul de concepere a documentului, dar și din punct de vedere a conținutului, acesta a fost realizat – în mare parte – pe baza datelor deținute de parohul Demetriu Pamfiloiu (17 noiembrie 1850-25 februarie 1929)². Ne susținem concluzia pe baza experienței și studierii lucrării, rămasă în manuscris, nedefinitivată „Cartea de Aur a Bisericii Gr. Ort. din Jinna”³ dar și a capitolului intitulat „Reflecțiuni critice” din „Cronica Comunei Jinna”⁴. În conținutul celor citate anterior se regăsesc aceleași erori care sunt reproduse și în documentul din anul 1901. Spre exemplu: utilizarea termenului de „România” în loc de „Țara Românească”; existența a 1.200 numere de case înainte de anul 1766 ș.a.⁵

Din cauză că în conținutul documentului s-au strecurat mai multe erori, vom realiza – din start – prezentarea acestora cât și a datelor corecte, raportate la cele reieșite din bibliografia la care am avut acces până la această dată.

Anul în care a fost predată școala din localitate Scaunului Școlar Local, prin transformarea ei în „școală comunală”, a fost 1896 (16 februarie), nu 1895⁶. O altă eroare este prezentarea Mariei Terezia ca împărăteasă a Austro-Ungariei. De fapt, Maria Terezia a Austriei (Erzherzogin Maria Theresia Amalia Walpurga von Österreich, 13 mai 1717, Viena, Austria – 29 noiembrie 1780, Viena, Austria), a fost conducătoarea Țărilor Ereditare Austriece între anii 1740–1780 (nu a Austro-Ungariei)⁷. O altă eroare este specificarea României ca loc de refugiu a celor care nu au acceptat grăniceria. De fapt, la momentul respectiv, în documentele vremii era cunoscută ca „Valachia” sau „Țara Românească”.

Despre biserică, se spune că a fost terminată în anul 1801. Realitatea este următoarea: biserica a fost construită între anii 1795-1796, în 1801 a fost terminată pictura interioară iar în 1802 cea exterioară⁸.

În primul rând dorim să arătăm că, încă din anul 1900, locuitorii Jinei au ridicat problema construirii unui nou local școlar, cel vechi devenind neîncăpător pentru școlarizarea copiilor⁹. În toamna aceluiași an Constantin Stejar¹⁰ (28 mai 1814-30 octombrie 1909), președintele *Comitetului Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc*, a călătorit la Jina, împreună cu „măestrul de clădiri” Ioan Vereș, pentru întocmirea planului viitoarei școli cât și a calcului preliminar. Noua clădire urma să coste 15.101 coroane iar comuna a acceptat, în 2 martie 1901, și s-a angajat să contribuie cu piatra pentru fundație, nisipul și lemnele pentru schele dar și transportarea unor materiale din gara Miercurea la Jina. În urma

¹ AIP, D. 14.

² Stezar 1899b, p. 92-96; Micu 1943, p. 106-109; Bucur 2010, p. 220; Stejar 2013, p. 10, 120-124, 234-238; Oltean și colab. 2014, p. 100.

³ ABVJ, *Registre*; Oltean și colab. 2014, p. 168-180.

⁴ Stezar 1899b, p. 92-96; Micu 1943, p. 106-109; Stejar 2013, p. 120-124, 234-238.

⁵ Stezar 1899b, p. 93; Micu 1944, p. 107; Stejar 2013, p. 121.

⁶ SJANSB, FSG, D. 116/23 februarie 1896; Pamfiloiu 1903, p. 16; Vasile 1975, p. 27; Bucur 2010, p. 221; Bucur 2014b, p. 116.

⁷ Măciu coord. 1986, p. 1046; Lendvai 2007, p. 179–188 și 524; Coman 2013, p. 49.

⁸ Stezar 1899a, p. 36; Stezar 1899b, p. 53; Stejar 2013, p. 17, 80; Oltean și colab. 2014, p. 72-73; Bucur 2014a, p. 16.

⁹ SJANSB, FSG, *Acte*, P. din 9 august 1900, P. din 3 aprilie 1901.

¹⁰ Bunea 1909, p. 473-474; Tribuna 1909, p. 3; Roșca 1911, p. 130-132; Totu și colab. 1984, p. 253-254; Păcurariu 1987, p. 70, 93, 252; Bucur, Lupea 2002, p. 67-72, 107-112; Bucur 2002, p. 82 – 92; Păcurariu 2002, p. 234-235; Bucur, Bogdănel 2002, p. 10; Bucur 2004a, p. 229-239; Bucur 2004b, p. 23; Bucur 2010, p. 5, 16, 19, 20, 35, 42, 45, 46, 47, 185-187, 192, 219, Bucur, Conca 2012, 112-113; Stejar 2014, p. 17-22; Bucur 2014a, *passim*; Bucur 2014b, p. 7, 13, 18, 21, 25, 27, 90, 115, 150-151, 154.

licitației, din 10 iunie 1901, contractul pentru construirea noii școli a fost atribuit lui Ioan Vereș din Sibiu. Acesta s-a obligat să finalizeze construcția până la sfârșitul lunii noiembrie 1901, contra sumei de 19.198 de coroane și 82 fileri. Din cauza unor defecte de construcție, școala a fost „collaudată” de mai multe ori, fiind nevoie și de repararea acesteia, în 1904¹¹.

- Femeile noastre din Jina sunt economice harnice, făcându-și ele înșile aproape toate vestimentele necesare pentru trebuințele casei.

- Negociul încă este reprezentat prin 4 bolte /:prăvălii:/ provădute cu marfă îndestulătoare.

- Jinarii au fost toți soldați grănițeri în regimentul român ^{Imu} de graniță, compania a V^a de pe timpul împărătesei Austro-Ungariei[,] Maria Teresia[,] până la anul 1851 când s'a desființat miliția grănițerească¹⁶. Militarizarea comunei Jina – care înainte de militarizare a fost comună liberă /:scaunașă:/ și se dăce[,] după spusa bătrânilor, că pe timpul acela ar fi numărat la vreo 1200 /:Dousprezece sute:/ numere de case, din acestea s-]au supus miliției numai 366 capi de familie, ceilalți au emigrat în România, fiindu-]le averile lor confiscate din partea regimentului militar.

[2 v] - Militarizarea comunei Jina s'a întâmplat pe baza unei patente[,] edată mai târziu[,] la anul 1764 – din partea numitei împărătese Maria Teresia, în care s'a dat Jinarilor complexul întreg al munților¹⁷ via Duși [,] partea dreaptă a drumului[,] până în râul Frumosei, de aci în jos[,] tot pe partea dreaptă a acestui râu, numit oficios râul Sebeșului, până la podul Ciorogarului în Valea Dobrei. Această proprietate frumoasă s'a luat apoi cu forța din partea statului și trecută ca proprietate a erariului silvanal de stat la anul 1889¹⁸. Din frumosul complex al acestor munți și păduri – excepțiunea fânațelor cari nu s'au supus acestei segregări – în număr de 56 (cincidecisisese) mii de jugere, abia au lăsat grănițerilor Jinari 10 mii (decemii) jugere. Persecuțiuni au fost în număr așa de mare, încă și astăzi este comuna grănițerească Jina amenințată cu p[]ieire.

- Biserica noastră ortodoxă română de aici are o avere în bani de 40.000 (:patruzeci mii:) corone, grădina din târg, o casă parochială cu grădină și câteva pământuri¹⁹.

- Clădirea ei a fost terminată la anul 1801[,] fiind ca parochi Ioan Străulea și Ioan Sava și ca epitropi: Bucur Panfiloiu, care a adus crucea de pe turnul bisericii călare din Sibiu până în Jina, și Antinie Gagea²⁰.

[3 r] - Spațiul acestui sfânt edificiu este astăzi cu mult prea mic pentru a putea cuprinde pe toți credincioșii la serviciile divine.

De atunci și până astăzi s'au perondat în parochie ca preoți și capelani: Constantin Sava, Dimitrie Sava, Panfilie Sava și Luca Sava²¹.

- Paroch de presinte este Demetriu Panfiloiu; epitropi sunt: 1. Nicolae Ioan Mateiu Stêrp. 2. Vasile Morariu. 3. Pavel Dănulețiu și 4. Constantin Teodor Străulea Cantor e Ioan Bebeșlea. Clopotariu și membru în comitet[,] Panfilie Prode. Comitetul constă din 30 membrii; președintele e Demetriu Panfiloiu paroch; vicepreședinte – Ioan Străulea[,] notariu comunal; și notariu al comitetului e Ioan Luca Sava[,] învățătoriu diriginte²².

- Școala cea veche[,] acum adaptată[,] s'a edificat la anul 1826 prin grănițerii acestei comune²³. Au fost pe timpul graniței[,] până la anul 1851[,] o școală cu caracter militar renumită din care s'a regrutat inteligența laică și bisericească din comună și jur.

- Amintim aici[,] din învățătorii foști pe timpul acela[,] pe următorii: Bejan, Vlad, Crecană, Constantin Stezariu, I. Ciorogariu, George Sava, și Dănilă Moga; apoi I. Craciun, I. Țintea, Dumitru Lazăr, actualul paroch Demetriu Panfiloiu, Iosif Aron, Ioan Radu, **[3 v]** Ilie Iosof, Nicolae Iosif, Ioan Dobre, Ioan Muntiu, Ioachim Tatu, Ioan Floca, Victor Lazăr și învățătoarele Maria Cristea, Eugenia Ioanovici, Ana Baba și Zoe Rimbaș²⁴.

- La anul 1870 a căpătat școala noastră caracter grănițesc și s'a subvenționat și subvenționează din fondul grănițesc. Școala aceasta a căpătat caracter comunal la anul 1895.

- Astăzi funcționează la școala noastră de aici 3 (trei) învățători și anume:

1. Ioan Sava învățător diriginte. 2. Constantin Sava – ambii din Jina și 3. Constantin Țintea din Seliște.

- E condusă școala noastră de un senat școlar comunal, constător din 9 membrii. Președintele e parochul Demetriu Panfiloiu, vicepreședintele – notariul comunal Ioan Străulea, secretariul – Ioan Sava învățător diriginte, casarul Constantin Teodor Străulea.

- Numărul copiilor cari au frecventat școala de toate zilele în anul expirat au fost 219 băieți și fetițe; și în școala de repetițiune 121.

- Școala ca atare a composorului grănițesc din Jina are și oarecare avere:

¹⁶ Gölner 1973, p. 175; Micu 1943, p. 86; Bucur, Lupea 2002, p. 67-72; Stezar 1899a, p. 37-39; Stezar 1899b, p. 52-54; Stejar, p. 85-87.

¹⁷ Opt munți, din 1769. Memoriul 1924, Anexa A; Oltean și colab. 2014, p. 14-15.

¹⁸ Stezar 1889b, p. 76-91; Stejar 2013, p. 107-119, 218-233. Corect 1888, 9 februarie

¹⁹ Șapte pământuri: Fântânele, Muntele, Potecu Ciochii, Valea Nedeiului, Lunca (toate fânaț), Gruicul (arător) și Bătrâna (fânaț). AAB: Inventar 1877, F. 1r, Conspect 1898, r.

²⁰ Oltean și colab., p. 72, 98, 99, 100, 103.

²¹ Oltean și colab. 2014, 100.

²² Oltean și colab. 2014, 103-104.

²³ SJANSB, FSG, Acte: D. 148 din 6 martie 1890, D. 79 din 1898; AAB, Inventar 1877, F. 1 r. Bucur 2014b, p. 114-116.

²⁴ SJANSB, FSG, Acte. P. din 22 octombrie 1893, D. 619 din 22 octombrie 1893, D. 389 din 30 iunie 1894; Pamfiloiu 1903, p. 15-16; Bucur 2010, p. 221-223; Bucur 2014b, p. 116-118; Oltean și colab. 2014, p. 121-127, 176.

1. Edificiul, curtea și grădina; 2. șase pământuri²⁵.

- Comuna politică Jina – cu privire la partea ei administrativă e arangiată în chipul următor: 1. Un comitet comunal constă din 24 membrii 12 viriliști și 12 membrii aleși și 2. Primăria constă din:

[4 r] 1. Constantin Teodor Străulea – primar, 2. Ioan Străulea – notariu, 3. Ioan Iancu – viceprimar; 4. Panfilie I. Petru Beschiu – cassariu și colector de dare; 5. Panfilie Prode – tutore orfanal comunal; 6. Nicolae Morariu – jurat polițian; 7. Panfilie Străulea – econom și 8. Ioan Dumitru Sava și Ioan Bebeșelea – jurați prețuitori.

- Avere grănițerească din Jina se administrează prin un comitet intitulat. „Comitetul posesorilor grănițesc din Jina” constă din: 1. Președintele – Demetriu Panfiloiu paroch; 2. Secretarul – Ioan Străulea; 3. Cassariul – Constantin Barb; 4. Economul – Panfilie Beschiu și 15 membrii.

- Baza administrației acestui comitet este un statut compus la anul 1900 și ascernut autorităților politice competente spre confirmare.

- Avere posesorilor grănițelor din Jina în bani gata și hârtii de valoare se urcă circa la 80.000 (Optzeci mii) corone.

- Cu deosebită plăcere accentuăm persoanele cele mai marcante²⁶, cari au [i]eșit din sinul acestei companii și cari mai mult au meritat pe terenul școlar și anume:

1. Căpitanul ces[arial] și reg[al] în pensiune Constantin Stezariu – de presinte deputat [4 v] al companiei V^a Jina la adunarea generală și president al comitetului administrativ grănițesc și al adunării generale; 2. Pavel Străulea locotenente ces. și reg. în pensiune și fost cassariu la fondul nostru grănițesc administrativ până la mórtea sa.

3. Dumitru Străulea sublocotenent (în pensiune); 4. Ioan Salcu locotenente în pensiune; 5. Dănilă Bêrsan locotenente (în pensiune).

6. Ioan Străulea căpitan ces. și reg. în activitate și 7. Pavel Străulea locotenente ces. și reg. în retragere – ambii fii ai răposatului locotenente și cassariu Pavel Străulea.

Ne proșternem cu umilință prevedinței Dumnezeesci și urăm focularului nostru de cultură – adică școlei noastre, precum și bisericii și comunei și tuturor instituțiilor noastre progres durabil și un

- Viitoriu strălucit!

[5 r]

Dumnezeu să ajute

Acestei comune!!!

Jina în 11/24 Iulie 1901

Președintele:

Demetriu Panfiloiu m.p.
paroch gr. ort. român

Notariu:

Membrii prezenți:

Ioan Streoulia m.p.
Capitan de contabilitate”.

Abrevieri

AAB – Arhiva Alexandru Bucur.

ABVJ – Arhiva Bisericii Ortodoxe vechi din Jina.

AIP – Arhiva Ioan Paca.

BB – Biblioteca Brukenthal.

F. – filă.

FSG – Fondul *Comitetul pentru administrarea fondului fostelor școli grănicerești (1861-1920)*.

SJANSB – Arhivele Naționale, Secția Județeană Sibiu.

D. – document.

P. – Protocol.

²⁵ Bucur 2010, p. 99; Bucur 2014a, p. 54.

²⁶ Stezar 1899b, p. 64; Micu 1943, p. 94; Bucur 2010, p. 220; Stejar 2013, p. 100, 206.

Bibliografie

- Bucur 2002 – Al. Bucur, *Aspecte din istoria Regimentului 1 Grăniceresc Român de la Orlat*, în „Revista Academiei Forțelor Terestre”, VII, nr. 1 (25)/2002, Sibiu, p. 82-92.
- Bucur 2004a – Al. Bucur, *240 de ani de la înființarea Regimentului 1 Grăniceresc Român de la Orlat*, în „Știința și învățământul, fundamente ale secolului al XXI-lea, Comunicări științifice”, Sibiu, 2004, p. 229- 239.
- Bucur 2004b – Al. Bucur, *190 de ani de la nașterea și 95 de la moartea căpitanului Constantin Stejar (1814-1909)* în „Tribuna”, CXX, nr. 4172 din 5 noiembrie 2004, Sibiu, p. 23.
- Bucur 2010 – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010
- Bucur 2014a – Al. Bucur, *Un valoros intelectual transilvănean. Căpitanul Constantin Stejar (1814-1909)*, Brăila, 2014.
- Bucur 2014b – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Brăila, 2014.
- Bucur, Bogdănel 2002 – Al. Bucur, D. Bogdănel, *Memoria istoriei. Școala din Jina – 100 de ani de la edificarea vechiului local*, în „Tribuna”, CXVIII, nr. 3504 din 31 august 2002, Sibiu, p. 10.
- Bucur, Conca 2012 – Al. Bucur, N. Conca, *Ofițeri valoroși din Regimentul 1 Grăniceresc Român de la Orlat*, în „Collegium Mediense, II, Comunicări științifice”, XI, Mediaș, 2012, p. 104-114.
- Bucur, Lupea 2002 – Al. Bucur, C. Lupea, *Ofițerii români din Regimentul 1 grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, 2002.
- Bunea 1909 – Aug. Bunea, † *Constantin Stejar, 1814-1909*, în „Telegraful Român”, LVII, nr. 113 din 20 octombrie/2 noiembrie 1909, Sibiu, p. 473-474.
- Coman 2013 – I. Coman, *Hronica Ardialului*, Ediție îngrijită de Al. Bucur, Brăila, 2013.
- Conspect 1898 – *Conspectulu pământurilor parohiali pe anul 1898*, Jina in 31 Decembre 1898.
- Inventar 1877 – *Inventariulu averei mobile si imobile a santei biserici gr orient din comunitatea bisericesca Sina protop. tract. Sabiului I in Archidieceasa transilvana precum se afla aceia la 31 Decembre 1877*, Sina in 31 Decembre 1877.
- Lendvai 2007 – P. Lendvai, *Ungurii*, București, 2007.
- Măciu (coord.) 1986 – M. Măciu (coord.), *Mic dicționar enciclopedic*, Ediția a III-a, București, 1986.
- Memoriul 1924 - *Memoriul fostului Regiment I român de grănițeri relativ la Munții revendicați, pe cari i-au stăpânit grănițerii dela 1769 până la 1864, când au fost dați în mod ilegal „Universității săsești”, familiei grofești Kendeffy și altor proprietari „nemeși” din Ardeal*, Sibiu, 1924.
- Micu 1943 – E. Micu, *Contribuțiuni la istoricul Regimentului grăniceresc întâi valah*, București, 1943.
- Oltean și colab. 2014 – V. Oltean, P. Oltean, Dorin Bogdănel, *File de cronică ale parohiei și localității Jina*, Sibiu, 2014.
- Pamfiloiu 1903 – D. Pamfiloiu, *Cartea de Aur a Bisericei gr. ort. din Jinna*, 1903, manuscris păstrat la ABVJ.
- Păcurariu 1987 – M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986*, Sibiu, 1987.
- Păcurariu 2002 – M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002.
- Roșca 1911 – E.R. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic Andreian*, Sibiu, 1911.
- Stejar 2013 – C. Stejar, *Cronica grănicerească (1763-1888)*, Ediție îngrijită de Alexandru Bucur, Brăila, 2013.
- Stejar 1899a – C. Stejar, *Cronica Comunei linna*, manuscris păstrat la BB.
- Stejar 1899b – C. Stejar, *Cronica Comunei Jinna*, manuscris, Sibiu, 1899, păstrat la ABVJ.
- Totu și colab. 1984 – Maria Totu, P. Florea, Paul Abrudan, *Bărbați ai datoriei. 1848-1849. Mic dicționar*, București, 1984.
- Tribuna 1909 - *Moartea lui Constantin Stejar* în „Tribuna”, XIII, nr. 229 din 22 octombrie/4 noiembrie 1909, Arad, p. 3.
- Vasile 1975 – A.D. Vasile, *Monografia școlii generale din comuna Jina, jud. Sibiu*, manuscris dactilografiat, Jina, 1969-1975.

*În numele Tatălui și al
Fiului și al sântului Duh*

*La pus și sfântul pîna fun-
damentată în cîmpul acestei clădite
sa sîntul prin parochul Demetrie
Pînzileu Mercuri în 4ta Iulie 1901
în prezența senatului școlar greco-ori-
ental român din Sina.*

*Membru prezenți ai acestui senat
au fost următorii:*

*1. Demetrie Pînzileu paroch, 2. Ioan Șchiulea
notariu comunal, 3. Ioan Luca Lăva învățat
înginer, 4. Constantin Tîrziu Șchiulea primar
comunal, 5. Pînzileu Prode, 6. Constantin
Luca Lăva învățator, - toți aceștia compun
sotodată și comisiunea edilită a noilor
școli.*

Clădirea însăși să facut pe spesele

*Dumnezeu să ajute
acestei comune !!!*

Sina în 4ta Iulie 1901.

Președintele
Demetrie Pînzileu
paroch gr. ori. român

Notariul:

Membru prezenți:
Ioan Șchiulea
primar de comunitate

Foto 1, 2. Prima și ultima pagină a documentului (AIP)

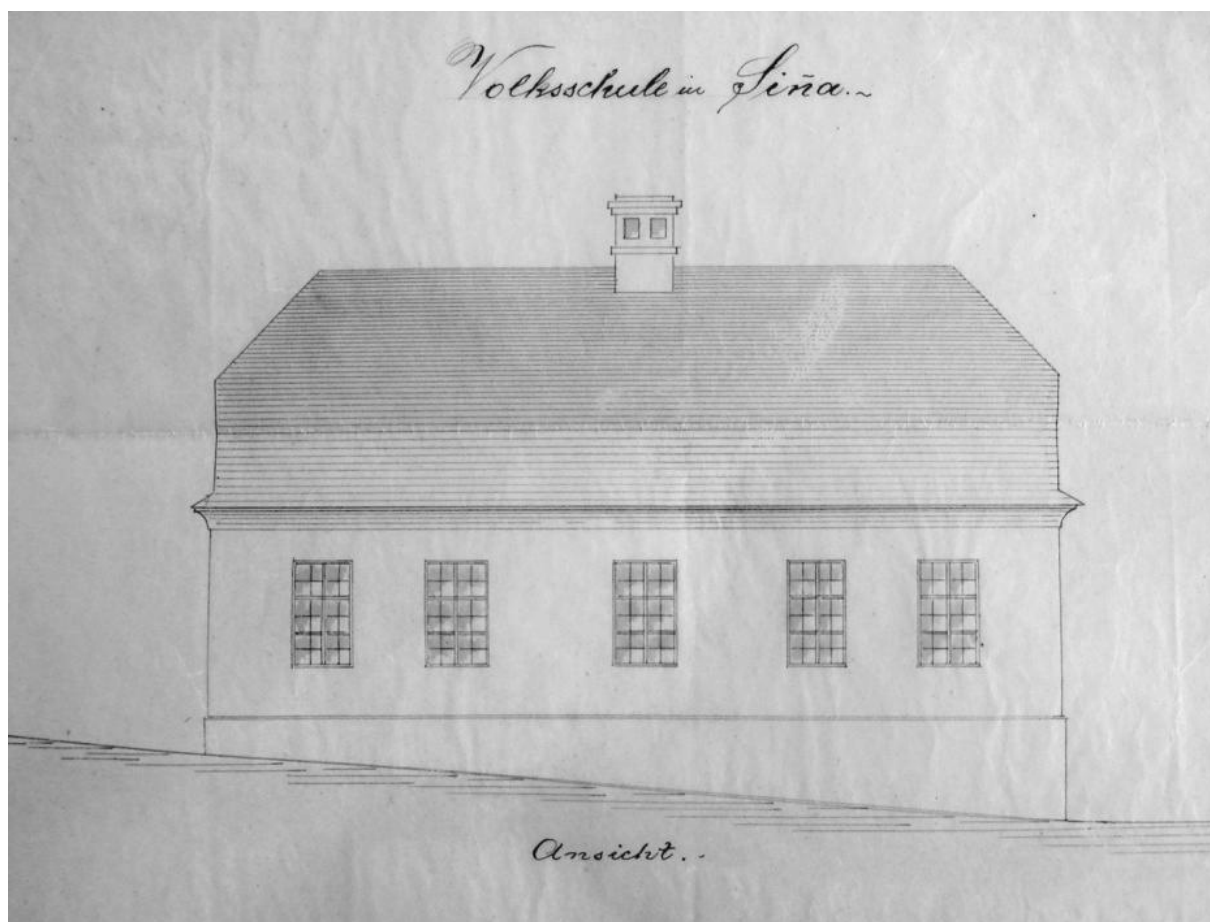

Foto 3. Schița fațadei școlii grănicerești, edificată în 1901 (SJANSB, FSG)

TRANSILVANIA ÎN PUBLICISTICA LUI OCTAVIAN GOGA

Dr. Petre Din

Summary. Transylvania in Octavian Goga's work. *In the national culture, Octavian Goga is a prominent personality due to his contributions in literature, politics and journalism. The publishing vocation blends harmoniously with his narrator, lyrical and oratorical talent, the poet managing to impart dynamism and suggestive force to his press articles. By his publishing work the poet aims to revalue the moral aspects of the Transylvanian Romanians, the fight against the Austro-Hungarian oppression and the Transylvanian Romanians' ideal of union with the Old Kingdom. An important aspect of his journalistic creation covers the involvement of the Transylvanian Romanians into the Romanian becoming and its impact upon the Romanian imaginary. In the Romanian collective sensitivity, Transylvania, based on its political, economic, social and cultural values, has become an important element of the strategies of the politicians from the Old Kingdom. Octavian Goga believes that the involvement of the Transylvanian politicians in the governance act in Bucharest will determine the consulting of the local decision-makers and will confer more transparency and honesty to the Romanian political life.*

Cuvinte cheie: Octavian Goga, românii transilvăneni, Austro-Ungaria, jurnalism, București.

Keywords: Octavian Goga, Transylvanian Romanians, Austro-Hungarian, journalism, București.

Rolul Transilvaniei în consolidarea statului român după 1918 este un subiect amplu dezbătut în cultura română. Ca atare, Octavian Goga, exponentul strălucit al spiritualității românești din prima jumătate a secolului XX și-a propus să abordeze implicarea, aproape mesianică a românilor transilvăneni în devenirea românească și impactul acesteia la nivelul imaginarului românesc.

Pentru o percepție reală a subiectului am considerat că se impune o prezentare sumară a biografiei marelui poet. Născut la 1 aprilie 1881, la Rășinari, județul Sibiu, poetul a rămas în sensibilitatea românilor, ca expresia fericită a îmbinării poeziei cu acțiunea, continuând tradiția pașoptiștilor din experiența cărora și-a alimentat propriile idealuri politice și culturale. Lecturează încă din copilărie cărțile aflate în biblioteca tatălui său, începând cu Esopia și Alexandria, continuând cu basmele despre Iancu Jianu, Păunașul codrilor și sfârșind cu lecturi clasice din Virgilius, Homer, Prevost și Shakespeare.

Finalizând clasele primare la Rășinari, Octavian Goga urmează cursurile Liceului unguresc din Sibiu și momentul despărțirii de sat și de familie se va repercuta profund în opera sa¹. Ca urmare a unui incident cu profesorul de istorie, Tompa Arpad, care dorea accentuarea politicii de deznaționalizare a românilor, viitorul poet este determinat să părăsească Sibiul în clasa a VIII-a și să urmeze cursurile Liceului românesc de la Brașov în 1899². După absolvirea liceului se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie de la Universitatea din Budapesta. Impactul cu mediul universitar budapestan i-a ocazionat poetului reflecții amare. „Subt zidurile ei reci și sure patru ani de zile s-a plimbat revolta mea. Mi-aduc atât de bine aminte de vârtoarea noastră de atunci. Trei sute de studenți români smulși din umbra satelor ardelenesti, aruncați în prada molohului acolo în metropola dușmană. E o poveste umilă, amară și plină de înțeles. Pare că le văd și azi rândurile băieților care aduceau toată sfița și cuviința țărănească în vălmășagul străin. Eram picături agitate într-o mare care avea de gând să ne anihileze, eram punctele de observație, posturile de avangardă ale românismului primejduit în existența lui. Un angrenaj savant, o vastă șurubărie era angajată la distrugerea noastră. Pedagogia opresorului avea la bază ideea de a ne face ienicerii culturii maghiare. Pentru acest scop colaborau toate dimprejur: școală, mediu, gazetă, fiecă respirație. Era o luptă inegală și neconținută. Din toate colțurile ne pândeau acest duh cotropitor, sub ale cărui rețele meșteșugite trebuia să ne strecurăm noi trei sute de deznădăcinați. Îmi apar acum în mod postum crâmpoșele din nemiloasa risipire de energii. Sub cupolele de bronz se mișcă stângaci și timid firea noastră de la țară, furnicarul ungaro-semit nu ne păstra nicio înrudire, eram călători speriați, fără niciun razim, pe ulițele lui. Pretutindeni, în sălile de cursuri, în biblioteci, în laboratoare, în foiletoanele ziarelor, la teatru, în glumele noastre cotidiene, molohul se furișă după noi să ne otrăvească cu suflarea lui”³.

Atașamentul față de cauza națională s-a materializat prin înrolarea împreună cu fratele său, romancierul Eugen Goga în regimentul 80 infanterie. După pacea de la Bufta, poetul se deplasează la Paris pentru a susține interesele românilor. Ajuns în capitala Franței se confruntă cu o atitudine defavorabilă României, percepută ca fiind aliata germanilor. După realizarea Unirii Transilvaniei cu România, Octavian Goga se va implica tot mai mult în viața politică situându-se pe un plan secund creația poetică. Referindu-se la activitatea politică criticul literar George Călinescu a surprins în cuvinte memorabile implicarea sa în viața publică. „Închiderea de către Ungaria, trecerea în țară, activitatea

¹ Popa 1981, p. 27.

² Bălan 1966, p. 27.

³ Goga 1989, p. 48.

parlamentară sunt încă prea apropiate spre a se vedea în justa lor perspectivă [...]. Ideile lui sunt naționaliste, tradiționaliste, în general foarte juste. Antisemit moderat”⁴.

În anul 1919 este investit în funcția de ministru al Instrucțiunii și al Cultelor în guvernul de Uniune Națională și în 1923 este ales membru al Academiei. După anul 1920 Goga renunță la opțiunea politică pentru democrația parlamentară în favoarea fascismului italian și a nazismului german. Cariera sa politică culminează cu investirea de către regele Carol al II-lea ca prim-ministru (decembrie 1937-februarie 1938), al unui guvern care l-a ruinat fizic și moral. Prim-ministrul Goga a desfășurat o politică pronazistă intenționând să se alieze cu Germania condusă de Adolf Hitler și o politică antisemită, dar fără abandonarea relațiilor tradiționale cu Franța și Marea Britanie. Referindu-se la acest derapaj politic din biografia poetului Florin Constantiniu afirma că Goga „se credea și se voia un duce «duce» sau «führer» român”⁵. Munca intensă, stresul vieții politice, decepțiile generate de aceasta i-au cauzat congestia cerebrală în castelul de la Ciucea și decesul la 7 mai 1938⁶.

Demersul lui Goga are o valoare documentară deosebită pentru faptul că oferă prețioase informații privind viața politică transilvăneană, universul de așteptare al românilor din Vechiul Regat, misiunea Transilvaniei în transparența valorilor politice și democratizarea societății românești. „Între Vechiul Regat și Ardeal sunt de pildă multe nedumeriri pricinuite de această neînțelegere reciprocă, pe urma căreia înregistrăm stări nebuloase și inoportune surprize. Vă aduceți aminte, cum în lunile de miere ale unirii axioma curentă la București era: Să vie ardelenii! Sila de partidele istorice ale României vechi, dorința de mai bine și mai ales necunoașterea completă a împrejurărilor de-aici au dat curs acestui miraj strălucitor. Prestigiul Ardealului în politica românească era covârșitor atunci și-o aureolă încununa pleiada conducătorilor de la Sibiu”⁷.

Primele alegeri desfășurate după constituirea României Mari, au însemnat victoria coaliției Blocului Democratic alcătuit din Partidul Național Român din Transilvania, Partidul Țărănesc și Partidul Naționalist-Democratic. Guvernul rezultat din această coaliție a fost condus de Alexandru Vaida-Voievod, lider marcant al Partidului Național Român din Transilvania care a guvernat timp de trei luni (5 decembrie 1919-13 martie 1920). Guvernul Vaida-Voievod a eșuat din cauza lipsei de omogenitate, coeziune și a imposibilității de a se opune fluxului de greve și demonstrații care amenințau stabilitatea socială și politică a statului român⁸. „A venit guvernarea d-lui Alexandru Vaida și în patru luni s-a produs prăbușirea teribilă. Au fost deajuns câteva acte de guvernământ dictate de-un cras dilatatism, câteva pași nechibzuți la Cameră, ca lumea pripită să-și schimbe radical părerea. De atunci și până astăzi în măsură ce se sacrifică distanța între anumiți fruntași politici ardeleni și cercurile din Regat, prețuirea Ardealului, judecat după senzații fugitive și confundat cu o seamă de oameni aruncați la suprafață de capriciul sorții este în permanentă scădere. Valorile acestei părți de țară cad tot mai jos la bursa politică. Vina o poartă desigur îndrumătorii așa-zisului partid național care au proiectat propriul lor discredit asupra Ardealului făcând să se reverse antipatia pentru dânsii asupra unei provincii întregi. Dar vina e și în absoluta lipsă de competență cu care se urmăresc de obicei la București frământările de la noi, în nepriceperea cea mai desăvârșită a împrejurărilor de aici, care înlocuiește cu un impresionism maladiv cursul realităților”⁹.

Un aspect important al publicisticii lui Goga este reprezentat de misiunea Transilvaniei în devenirea modernă a statului român. În aceeași abordare, ca și cea a lui Emil Cioran, poetul din Rășinari conferă Ardealului rolul de a salva aspirațiile legitime ale românilor compromise de personalități incompetente și de a reabilita valorile social-politice ardeleni. „Ar fi un păcat să nu risipim cât mai curând o atmosferă factice care naște incertitudini, dar mai ales este de datoria noastră să salvăm aspirațiile legitime ale acestui pământ, compromise de anume reprezentanți pe cât de nepricepuți pe-atât de de vremelnici. Ardealul trebuie reabilitat de pe urma penibilelor greșeli ale unor profesioniști politici, smulgând în mod radical aparențele vinovate și punând opinia publică în fața preciziunilor binefăcătoare”¹⁰.

Bulversările politice din ultimele decenii ale scenei politice românești au fost însoțite de o efervescență mitologică caracterizată prin credința în spiritul personajelor salvatoare. Generată de o realitate politică fracturată, personajul salvator este investit în sensibilitatea colectivă cu instaurarea domniei dreptății și restaurarea ordinii. Mitul salvatorului, al conducătorului providențial este asociat simbolului purificării și este cel care eliberează o comunitate de răul existențial. La nivelul sensibilității colective salvatorul are rolul de a instala încrederea cetățenilor, de a calma stările negative și de a diminua amenințarea răului¹¹.

⁴ Călinescu 2003, p. 539-542.

⁵ Constantiniu 1997, p. 327.

⁶ Bălan 1966, p. 29.

⁷ Goga 1981, p. 188-189.

⁸ Constantiniu 1977, p. 309.

⁹ Goga 1981, p. 189-190.

¹⁰ Goga 1981, p. 190.

¹¹ Girardet 1986, p. 15.

În același spirit al credinței în personajul salvator se regăsea spectrul politic al Vechiului Regat. Dezamăgirea produsă de partidele politice tradiționale, Partidul Național Liberal și Partidul Conservator a generat credința în personajul salvator identificat în lumea politică din Transilvania. „Greșeala de căpetenie a lumii politice din Regat în judecarea Ardealului este că necunoscând stările noastre a așteptat de aici personalitățile salvatoare, oameni de mână întâi, meniți să ia din primele momente conducerea României unite și s-o ducă la liman.

Dacă s-ar fi știut cât de cât luptele noastre de sub regimul unguresc, atunci s-ar fi degajat realitatea crudă în ochii tuturor. Individualități excepționale Ardealul românesc n-a dat în cele din urmă decenii pe terenul politic. Fruntașii acestor vremi, în care ni s-au măcinat sub apăsarea Budapestei cele mai de seamă energii naționale, n-au depășit proporțiile modeste ale obișnuitelor figuri provinciale, predestinate unor acțiuni locale, dar fără nicio pregătire pentru o conducere de stat. O cât de sumară cunoaștere a trecutului politic recent din Ardeal, fixând cadrul real al valorilor, ar fi cruțat opinia publică de dureroase decepții și triste dezamăgiri, înlăturând de la început iluzia că bunăoară d. Iuliu Maniu de la Blaj cu însușirile pe care nimeni nu i le contestă ar putea deveni într-o zi îndrumătorul politic al României, sau d. Alexandru Vaida cu mijloacele intelectuale de care dispune, un reprezentant chemat al chestiunilor noastre externe”¹².

În concepția poetului eșecul guvernării Vaida-Voievod se explică printr-un complex întreg de factori. Activitatea de deznăționalizare a românilor transilvăneni s-a extins treptat în condițiile în care utilizarea limbii naționale în școală, administrație și justiție a fost interzisă. Regimul dualist austro-ungar a impus restricții dezvoltării economico-sociale și culturale și acest fapt a determinat o reprezentare insuficientă în Parlamentul de la Budapesta, inexistența unui teatru în limba română, absența unei Universități și la o reprezentare insuficientă a românilor în cadrul profesiunilor liberale¹³. Spirit pasional, temperament febril, Octavian Goga a exprimat aceste realități în creația sa publicistică. „Problema trebuie privită sub raportul determinismului implacabil al rosturilor noastre de viață din Ardealul de ieri. În situația specială în care ne găseam nu numai că nu se puteau scoate la iveală personalități de planul întâi, dar chiar înjgheburile unei clase conducătoare se lovea de cele mai grele obstacole. Subt pumnul de teroare al Ungariei moderne poporul nostru era aproape desființat politicește, neputând câteva milioane să trimită decât un mănunchi de oameni în parlamentul de pe malul Dunării, împrejurările de viață erau mici, orizonturile coborâte, continua izolare de aparatul puterii de stat condamna forțele la irosire. Cărturarii noștri împinși la puținele profesiuni libere trăiau în relații economice reduse și lupta grea pentru nevoile materiale curma avânturile sufletești. [...] S-ar putea scrie întunecate tragedii, ca să se înțeleagă groaznica temniță intelectuală în care am tânjit, picurarea continuă a otrăvurilor străine care au falsificat un patrimoniu de gândire și au produs o mentalitate hibridă cu toate consecințele ei. Gândiți-vă, în ce condiții de dezvoltare intelectuală a trăit un neam întreg aici, cu patru licee, fără un singur teatru, mulțumindu-și exigențele de artă cu naivitățile diletanților din comedii răposatului Iosif Vulcan, fără o școală superioară în limba lui, fără un tablou, fără niciun impuls care să vie din culmile de simțire ale umanității. Judecați această îndurerată Sahară lipsită nu numai de flora particulară a culturii românești, dar ferită de atribuțiile cele mai elementare ale unei civilizații superioare și veți ajunge la convingerea că în aceste deplorabile condiții de existență nu se putea înfiripa o societate diriguitoare cu scrupule deosebite de gust și cu subtilități de inteligență. Fatalitățile acestui microcosm strângeau ca niște chingi de fier toate spiritele, presiunea lor se resimțea la tot pasul, minusculele tipare provinciale modelau gândul și mintea recădea în tresăririle ei ca o biată pasăre rănită. Ei bine, cum vreți atunci, ca avocatul de la Dicio-Sânmartin, a doua zi după unirea cu Regatul, venit pe arena proaspăt dintr-o neagră pușcărie intelectuală, să ia aspectul unui mare om de stat cu largi orizonturi de cugetare politică și cu pretenția de a-l urca imediat în tren, ca să trateze la Forrein- Office-ul din Londra cu d. Bonar Law noua orânduire continentală și destinele celor paisprezece milioane de români ? [...]. Nu asemenea ineptii nu ne-au trecut prin minte celor care cunoșteam pustiirea istorică a Ardealului nostru de ieri. Noi ne-am dat seama că am fost prea nenorociți, ca să putem produce exemplarele de lux ale societăților constituite. Din primele momente ale liberării noastre am recomandat deci în politica fruntașilor ardeleni o atitudine de prudență și expectativă, o perioadă de ucenicie chiar, pentru adâncirea problemelor de stat și pentru cucerirea lentă a treptelor care duc la vârful piramide [...]. N-am fost ascultați și soarta s-a răzbunat. Pe urma falsului de-o clipă s-au făcut rectificările categorice de mai târziu, adumbrind în treacăt și altare scumpe nouă tuturor”¹⁴.

În pofida dificultăților secolului XVIII perioada următoare a însemnat pentru Transilvania o epocă de regenerare socială. Revoluția de la 1848-1849 a reprezentat examenul de maturitate al intelectualilor transilvăneni care i-au formulat ideile programatice și în cadrul cărora componenta națională a devenit o prioritate absolută. Beneficiind de aportul Bisericii Ortodoxe și Greco-Catolice românii transilvăneni au manifestat o vitalitate admirabilă în dezvoltarea existenței naționale. Treptat s-a creat o clasă de mijloc formată din oameni de afaceri și membrii ai profesiunilor liberale care i-au

¹² Goga 1981, p.190-191.

¹³ Bulei 1996, p. 90-91; Constantiniu 1997, p. 242-246; Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007, p. 333-338; Taylor 2000, p. 114-122; Roth 2006, p. 98-117.

¹⁴ Goga 1981, p. 191-193

înlocuit treptat pe preoții celor două biserici în calitate de lideri naționali¹⁵. Preluând de la sași metode raționale de cultivare a suprafețelor agricole, elemente de industrializare și urbanizare românii au creat premisele unei mișcări naționale viguroase. Ideea națională s-a consolidat puternic și datorită factorului educațional reprezentat de instituțiile școlare, multe din ele create prin sacrificiul benevol al comunităților locale. „Orfan de-o elită a conducerii, poporul Ardealului are însă izvoare de energie care-i asigură un rol hotărâtor în noua configurație de stat.

Cu toată lupta dusă împotriva stăpânirii ungurești, sau poate tocmai din pricina acestei lupte, instinctele noastre de conservare s-au întărit aici. După o rezistență de secole, în care au fost sacrificate clasele suprapuse, veacul al nouăsprezece cu epoca lui de regenerare națională a găsit în Ardeal un neam viguros și trainic. Revoluția de la 1848 cu proporțiile ei largi este în orice caz un luminos certificat de maturitate politică. Lipsită de-o aristocrație parazitară, țărănimea noastră, dând un caracter național revendicărilor ei economice, improprietărită fiind sub absolutismul austriac care avea speciale motive de circumstanță ca să rezeze din latifundiile marilor proprietari unguri, s-a ridicat repede cu-o vitalitate admirabilă.

O îndrăzneală de inițiativă, un spirit de independență a călăuzit satele noastre din Ardeal ducându-l la înflorire și bunăstare. Din vecinătatea cu elementul german s-a desprins o bună pilduire seculară care a introdus norme mai raționale în îndeletnicirile agricole și în același timp a creat primele începuturi ale micului comerț la noi, atât de frecvent mai târziu în județele mărginașe cu Vechiul Regat. Lupta cu statul ostil a păstrat într-o tabără integrală toate forțele, a dat naștere unei vieți patriarhale, sănătoase în înfățișările ei rustice, cu note de austeritate și cu-o alvie sufletească mai adâncă. Biserica și-a avut un rol covârșitor, preocupările abstracte ale maselor s-au accentuat, în vreme ce structura particulară a statului poliglot lansa prin sine însăși în sufletul mulțimii fermentul unui criticism virulent. Ideea națională s-a întărit tot mai mult în aceste împrejurări, conștiința cetățenească a crescut până la sacrificiul benevol pentru necesitățile colective, dovadă sunt miile de școli primare susținute un veac aproape din contribuțiile sătenilor. Pătura largă a populației noastre rurale s-a ridicat în acest chip pe scara progresului, dând astfel nu numai un factor puternic al vieții noastre de stat, dar și icoane reconfortante de bună așezare la noi. Sunt de credință, că pe teritoriul Ardealului, în județul Sibiu, se găsește cea mai înaltă expresie intelectuală și fizică a țărânimii de pe întreg solul românesc”¹⁶.

Afirmarea intelectualității laice, a burgheziei românești și realizarea Unirii cu România a consolidat prestigiul politic al Transilvaniei. În sensibilitatea colectivă românească, Transilvania cu valorile sale politice, economice și culturale, cu rezervorul său de caractere prolife pentru dezvoltarea națională a devenit un factor important de putere în calculele politicianilor de la București. Octavian Goga consideră că asocierea la guvernare a politicianilor autentici ai Ardealului va determina ca societatea românească să nu mai poată fi guvernată din birourile ministerelor fără a consulta factorii de decizie locali și guvernanți de la București nu vor mai trata cu dispreț și trivialitate noua provincie românească unită cu Vechiul Regat la 1 decembrie 1918. „Ardealul, așa cum este astăzi, cu actualul rezervor de energii nu poate fi socotit o calitate neglijabilă pentru politica țării. Este o neiertată greșeală care se va răzbuna amar, să se creadă că această parte de țară mândră și conștientă pe urma unui trecut de suferință înfruntat cu-o nobilă îndârjire, astăzi poate fi guvernată din birourile ministerelor fără a ține seamă de trebuințele ei locale și fără să se asculte un cuvânt de îndrumare hotărâtor din partea unor oameni chibzuți de aici. În orice caz gesturile tranșante ale unor guvernanți de la București care tratează drept colonie o provincie pe deplin lămurită asupra propriei valori, sunt foarte deplasate, iar soluțiile rezezi cu care se pronunță sentințe fără apel în cele mai dificile chestiuni de-aici de către senini bărbați de la Capșa sunt de-a dreptul ridicole.....

Am ferma convingere, că înlăturată odată spuma antipatică a politicianismului zgomotos care a dezgustat lumea cu trivialitatea lui de bălciu, se vor pune în valoare realele însușiri ale acestui popor care vor contribui mult la echilibrarea vieții interne din tot cuprinsul țării.

Scuturându-se de advocacy nechemată, Ardealul e pe cale de-a vorbi prin adevăratele sale resurse de viață, Ardealul va ieși triumfător dintr-o eclipsă trecătoare, Ardealul se va reabilita”¹⁷.

În virtutea adevărului trebuie să recunoaștem că bulversarea valorilor, parvenitismul, perturbarea morală a societății, notează Octavian Goga, sunt atribute existente atât în Vechiul Regat cât și în Transilvania. Demagogia și arivismul unor personalități ardeleni conduc inevitabil la un soi de anarhie intelectuală și la o viață politică obscură. Speranța sa este că treptat tabla valorilor se va restabili și luciditatea va triumfa în acțiunile politicianilor ardeleni. „Ce să mai umblați pe la București, pașnici cetățeni din Ardeal, deocamdată uitați-vă la voi acasă. Din mijlocul unei vieți patriarhale un vifor a smuls parcă rădăcinile de ieri și ne-am, pomenit cu toții, din bun senin, cu o fantastică exagerare a tuturor proporțiilor. Lumea a ieșit din făgașul ei de normalitate, ierarhia valorilor s-a frânt. Politica a scormonit rărunchii societății și ca în orice mare vâltoare bolovani grei s-au lăsat mai la fund, aruncând la suprafață vreascurile ușurele. Efectul e în adevăr dezastruos și în multe nuanțe de ridicol. Spărgând coaja unei obscurități de o viață, a dat buzna

¹⁵ Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007, p. 333-334.

¹⁶ Goga 1981, p. 193-194.

¹⁷ Goga 1981, p.195-196.

înaintea noastră o falangă de „fruntași” în ale politice. Toți au rețete pentru durerile patriei, acești adorabili doctori ai Ardealului. Ei strigă la adunările publice jignind indulgența nemăsurată a bieților țărani, ei dau interviuri la gazetele din București care le anunță sosirea în Capitală la știrea zilei, ei dau lecții de administrat Suveranului, ei lansează teorii constituționale, ei din trei în trei zile se supără pe țară și ce e piramidal, eminenții bărbați ai prezentului vorbesc ca de un Eldoradă de Ungaria, patria lor de ieri, când acești candidați de miniștrii actuali pledau procese de 50 de coroane la judecătoria de ocol din Dicio-sânt-Martin [...]. Ce volbură tristă își face de cap sub ochii noștri și ce val de anarhie intelectuală mai ales s-a prăvălit asupra noastră. Cu o brășură de 30 de pagini s-a imobilizat cutare la o catedră universitară, în vreme ce alt cutare din rosturile modeste ale unor funcțiuni provinciale a ajuns dirigitor de milioane și mare mogul al tantiemelor și cupoanelor”¹⁸.

Sensibilitatea poetului la suferințele românilor transilvăneni, abandonarea liniei legaliste și declanșarea luptei deschise împotriva imperiului, și în special împotriva maghiarilor, vocația sa politică exuberantă și talentul oratoric deosebit au fost reliefate de Nicolae Iorga. „Cu toate acestea pornirea luptătoare, bătaioasă, care se manifesta în activitatea politică a d-lui Goga, în paginile de proză pe care le dădea prin publicații ardeleni, vin iarăși dintr-un alt mediu decât mediul de aici. El a fost primit aici și înțeles mai mult decât Coșbuc pentru că a căzut într-un moment de criză, și multe din pornirile sale corespundeau pornirilor de dincoace. A căzut în mediul acela de chinuire pentru idealul românesc, și a fost unul dintre aceia care s-au pătruns mai tare de acest zbucium”¹⁹.

La finalul actualului studiu se impun formularea următoarelor concluzii:

În cultura națională Octavian Goga este o personalitate proeminentă prin contribuțiile în domeniul literaturii, politicii și gazetăriei. Vocația publicistică se îmbină armonios cu talentul narator, liric, oratoric, poetul reușind astfel să imprime dinamism și forță sugestivă articolelor sale de presă. Prin creația sa publicistică poetul își propune să revalorizeze aspectele morale ale românilor transilvăneni, lupta împotriva opresiunii austro-ungare și idealul unirii românilor transilvăneni cu Vechiul Regat.

Un aspect important al creației sale publicistice îl ocupă implicarea românilor transilvăneni în devenirea românească și impactul acesteia la nivelul imaginarului românesc. În sensibilitatea colectivă românească Transilvania fundamentată pe valorile sale politice, economice, sociale și culturale a devenit un element important în strategiile politicianilor din Vechiul Regat. Octavian Goga consideră că implicarea politicianilor ardeleni în actul guvernării de la București, va determina consultarea factorilor de decizie locali și va imprima mai multă transparență și onestitate vieții politice românești.

Bibliografie

- Bălan 1966 – I.D. Bălan, *Octavian Goga*, București, 1966.
 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007 – M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, 2007.
 Bulei 1996 – I. Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1996.
 Călinescu 2003 – G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, București, 2003.
 Constantiniu 1997 – F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997
 Girardet 1986 – R. Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Paris, 1986
 Goga 1989 – O. Goga, *Precursori*, București, 1989.
 Goga 1981 – O. Goga, *Pagini publicistice*, Cluj-Napoca, 1981
 Iorga 1988 – N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 1988
 Popa 1981 – M. Popa, *Octavian Goga între colectivitate și solitudine*, Cluj-Napoca, 1981.
 Roth 2006 – H. Roth, *Mică istorie a Transilvaniei*, Târgu Mureș, 2006.
 Taylor 2000 – A.J.P. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, 2000.

¹⁸ Goga 1981, p. 174-175.

¹⁹ Iorga 1988, p. 202-203.

WILLIAM L. „BILLY” MITCHELL: UN VIZIONAR AL FORȚELOR AERONAVALE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Ion Mihai Ionescu

Abstract. *William L. “Billy” Mitchell: A Visionary Forces Aeronavale the early Twentieth century. The name Billy Mitchell brings different images to mind. To most, he was a hero, without whose dire warning the United States might never have been able to field the world's largest air force in time to fight World War II. To others, he was an ambitious egotist and zealot who ran roughshod over anyone who opposed his views on air power, especially his military and civilian superiors. In the history of aviation, the name of General William “Billy” Mitchell will be forever identified as the pioneer advocate of airpower. Mitchell exemplified the dedicated patriot whose single-minded devotion to a cause would lead him to a degree of recklessness resulting in his downfall. In spite of the controversial methods he used to advance his ideas, Mitchell's influence on our military policy today is very much evident. In 1946, he was posthumously awarded the Congressional Medal of Honor.*

Cuvinte cheie: *Taranto, U.S. Air Force, William Mitchell, Cape Hatteras, Președintele Calvin Coolidge, Pearl Harbor.*

Keyword: *Taranto, U.S. Air Force, William Mitchell, Cape Hatteras, President Calvin Coolidge, Pearl Harbor.*

Atacul aeronaual britanic de la Taranto din 11 / 12 noiembrie 1940, a demonstrat că opinia generală ce susținea că arma modernă și invincibilă a forțelor navale, este cuirasatul, putea fi considerată depășită. De altfel, oricine, acordase atenție desfășurării evenimentelor pe plan militar în perioada interbelică, remarcase între anii 1921 - 1923, colonelul american de aviație William L. “Billy” Mitchell, membru al unei influente familii din Milwaukee, demonstrase fără dubii, că avioanele adaptate unui atac cu bombe pot scufunda orice navă de linie. Erou al Primului Război Mondial, William L. Mitchell s-a distins când a planificat și coordonat atacul a 1.500 de avioane de luptă britanice, franceze și italiene asupra unor obiective terestre în bătălia de la Saint-Mihiel (Franța - 1918) fiind decorat pentru faptele sale de arme cu D.S.C. (Distinguished Service Cross) și D. S. M. (Distinguished Service Medal). În 18 luni de război petrecute în Franța, Lt. Col. Mitchell a studiat strategiile aeriene de luptă și tacticile generalului britanic Sir Hugh Trenchard, părintele Royal Air Force (RAF), viitor mareșal al aerului și primul viconte de Trenchard. William L. „Billy” Mitchell s-a născut în 29 decembrie 1879 la Nisa în Franța. Tatăl său John L. Mitchell era senator al statului Wisconsin iar bunicul său Alexander Mitchell de origine scoțiană, construisese celebra cale ferată Milwaukee Road. William a urmat cursurile colegiului Columbian și a absolvit prestigioasa George Washington University. La 18 ani se înrolează ca voluntar în războiul americano-spaniol apoi este inclus la intervenția familiei în U.S. Army Signal Corps, serviciul de informații al armatei.

În 1908 pe când se afla la Fort Meyer, Virginia ca tânăr ofițer, asistă la o demonstrație aeriană a fraților Orville și Wilbur Wright și se îndrăgostește iremediabil de aviație. Urmează instructajul pentru a deveni pilot la *Glenn Curtiss Aviation Schools* din Newport News, Virginia. În martie 1912, la vârsta de 32 de ani, este trimis alături de alți 21 ofițeri selectați de General Staff, în Filipine apoi în teritoriile din Alasaka, pentru a observa câmpurile de bătălie ale războiului ruso-japonez, fiind cel mai tânăr membru al misiunii. În 6 aprilie 1917, Statele Unite ale Americii declară război Germaniei, la acea dată Lt. Col. William L. Mitchell aflându-se în Spania, în drum spre Franța ca observator. Este primul ofițer american care la 24 aprilie 1917, a zburat deasupra linilor germane, alături de un pilot francez. Membru al Comisiei Aeronautice aliate care a acționat între anii 1916 -1918, pe frontul de vest, americanul William “Billy” Mitchell, a fost decorat pentru activitatea sa de statul francez cu Legiunea de Onoare, de Italia cu Ordinul Coroanei iar de britanicii cu prestigiosul Ordin St. George¹. În 1917, o dată cu apariția portavioanelor, când Royal Navy lansează prima navă amenajată ca atare, *HMS Furious*, ce avea la bord monomotoare de tip Sopwith “Pup”, Billy Mitchell devine un fan declarat al bombardierelor în picaj și critic acerb al tezei invulnerabilității cuirasatelor. În 28 februarie 1919, susținut de generalul John Pershing, comandantul armatei americane, Mitchell este promovat director al Aeronauticii Militare (Air Service) cu rangul temporar de general de brigadă, pe atunci aviația făcând parte din cadrul U. S. Army. Reorganizează Air Service ca structură militară și devine șeful Brigăzii 1 aeriene, formată din 6 escadrile cu 125 de avioane de luptă și 1.000 de oameni, cu baza în Langley Field, statul Virginia². Mitchell un tip vizionar dar cu temperament coleric, intră în conflict cu șeful Operațiunilor Navale de la Washington, amiralul William S. Benson, care decide desființarea aeronauticii navale. De altfel Billy Mitchell este considerat astăzi părintele U. S. Air Force (USAF), pentru că a militat ca aviația să devină o armă independentă față de Marină și Armată. La insistențele sale Comitetul Lampert a propus Camerei Reprezentanților din Congresul american, proiectul unei arme aeronautice separate de celelate structuri, dar pe moment,

¹ Mellanger 2012, p. 27.

² Dull 1978, p. 125.

ideea a fost respinsă³. Sprijinit însă de generalul Pershing și de noua administrație de la Casa Albă a președintelui Warren G. Harding, Billy Mitchell primește acceptul autorităților americane, în special a secretarului de Război, Newton Baker și a secretarului Marinei, Josephus Daniels, pentru derularea "Proiectului B"⁴, nume de cod ce desemna o serie de exerciții militare între U. S. Army Air Service și U. S. Fleet.

Primele bombardamente experimentale asupra cuirasatului german Ostfriesland din 20 iulie 1921 executate de avioanele coordonate de Col. William "Billy" Mitchell la Cap Hatteras în cadrul exercițiului "Proiect B". (sursa: blog.nasm.si.edu-640 x 470)

Acest proiect prevedea bombardarea din aer a unor nave de război capturate și transformate în ținte, pentru a demonstra conceptul lui Mitchell că bombardierele americane pot scufunda ușor o navă de linie tip "Dreadnought". În 20 iulie 1921, colonelul Billy Mitchell a organizat primul exercițiu la Cap Hatteras, dintr-o serie de bombardamente experimentale de aviație asupra unor nave de suprafață, vechi vase militare germane capturate după Primul Război Mondial, precum cuirasatul *Ostfriesland*, crucișătorul *Frankfurt* lansat la apă în anul 1913 cu un deplasament de 5.180 t, distrugătorul *G 101*, și alte vase americane perimate⁵. Pentru început a fost ales ca țintă, cuirasatul german *Ostfriesland*, din clasa "Helgoland", utilizat de Kaiserliche Marine (Marina Imperială a Germaniei) în Jutlanda, în cea mai mare bătălie navală a Primului Război Mondial. Cu un deplasament de 24.700 t, o lungime de 167,20 metri și un blindaj de 300 mm în zona turelelor de artilerie și de 63,5 mm pe punte, vechea navă de linie germană⁶ a fost atacată succesiv timp de 47 de minute de bombardierele americane, cu mai multe tipuri de bombe de la cele medii de 270 kg la cele grele de 907 kg⁷. Pentru început cinci bombardiere biplane Glenn Martin NBS-1 atacă cuirasatul care este lovit de trei ori de bombele largate de aparatul pilotat de Lt. Clayton Bissell. Cuirasatul german este imobilizată, fiind învăluit de o perdea de fum, iar o bandă accentuată este observată de oficialii și jurnaliștii americani aflați la bordul navei *USS Henderson*. Între timp, colonelul Mitchell survola zona de exercițiu la manșa unui bombardier Airco DH-4, supranumit "The Osprey", pentru a coordona acțiunea și ordonă ca alte două bombardiere Handley Page 0/400 și șase bombardiere Glenn Martin NBS-1 din escadrila 96 cu baza la Langley Airfield, conduse de Cpt. Walter Lawson să atace. Aparatele NBS-1 reușesc mai multe lovituri la țintă. Exercițiul are succes, vechiul cuirasat german *Ostfriesland*, se scufundă în 22 de minute⁸, încasând 7 lovituri directe, din care una singură, o bombă de 907 kg⁹. Adversarii din Marina americană ai colonelului Billy Mitchell, printre care și căpitanul William D. Leahy viitor amiral, considerau că nava de linie atacată de aviație, nu a putut să se apare, neavând artilerie și nici echipaj, neputând manevra pe durata bombardamentului¹⁰.

De astfel U. S. Fleet, se va opune cu îndârjire ideilor lui Mitchell, oferind contraexemple, prin care vechi cuirasate din epoca "pre-Deadnought" participante la războiul spaniolo-american din 1898, ca *USS Indiana* la Tangier Island și *USS Iowa* în zona canalului Panama, vor fi scufundate cu artileria navală, ultimul dintre ele de la o distanță de 7,3 km cu 14 salve trase de tunurile de calibrul 360 mm ale noului cuirasat *USS Mississippi*¹¹. Colonelul Mitchell nu

³ Gillon 2011, p. 72.

⁴ Holland 2000, p. 193.

⁵ Staff 2010, p. 86.

⁶ Corell 2008, p. 64.

⁷ Corell, 2008, p. 65.

⁸ Stephan 1984, Vol. 2, p. 57.

⁹ Corell 2008, p. 66.

¹⁰ Holland 2000, p. 194.

¹¹ Friedman 1985, p. 223.

renunță însă la ideile sale, considerate în epocă drept “periculoase”¹² de însuși Franklin D. Roosevelt în perioada când acesta ocupa funcția de secretar al Marinei, ba mai mult este acuzat în “New York Tribune” de dorința de a-și face publicitate cu orice preț. Urmează alte experimente care dovedesc că atacurile aeriene au succes iar navele de suprafață sunt vulnerabile în fața unei asemenea tactici. Astfel în 5 septembrie 1921, două vechi cuirasate de tip “pre-Dreadnought” *USS Virginia* cu un deplasament de 14.980 t și *USS New Jersey* de 14.948 t sunt scufundate la Virginia Capes, lângă baza Langley în urma unor atacuri aeriene cu bombe de 907 kg iar în 27 septembrie 1921, în golful Chesapeake Bay, anacronica navă de linie *USS Alabama* de 11.567 t, are aceeași soartă¹³. În urma acestor evidențe, influentul senator republican de Idaho, William Borah, viitor candidat la alegerile prezidențiale din 1936, va cere renunțarea la programul de înarmare al Marinei cu noi tipuri de cuirasate. De asemenea administrația Harding de la Casa Albă, va iniția pregătirea pentru anul 1922, a unei Conferințe Navale la Washington, care viza limitarea tonajelor pentru navele militare ale primelor cinci puteri navale ale lumii.

Pe de altă parte, corporațiile militare și industriale americane dar și cercurile conducătoare ale Marinei și Armatei, reprezentate de generalii Charles Menoher, Mason Patrick, amiralul William A. Moffett, William Leahy și de secretarul de război John W. Weeks¹⁴, reacționează și dezavuează raportul de 324 de pagini al generalului William L. Mitchell prin care se propunea înființarea U. S. Air Force și construcția accelerată de avioane de bombardament și torpiloare, dublate și de politica de izolaționism, sprijinită de grupări economice influente din Congres, interesate de programul de construcții navale în domeniul cuirasatelor tip deadnought¹⁵. Exasperat de opacitatea și reaua credință a factorilor de decizie politici dar și de cei de la nivelul militar superior, William “Billy” Mitchell, un vizionar al viitorului conflict, cel care a prevăzut încă din anul 1924, în urma unei călătorii în Asia pentru a observa scena militară sino-japoneză, că este posibil un atac aerian masiv asupra bazelor navale americane, va reacționa emotiv, prin declarații radicale¹⁶ care vor fi considerate insultătoare, de către comandanții armatei americane. În raportul său, publicat în 1925 în cartea “Winged Defence”¹⁷, William L. Mitchell precizează în mod categoric că dacă Japonia va iniția un război cu America, prima țintă atacată va fi Hawaii, profeția fiind făcută cu 17 ani înainte de declanșarea operațiunii realizată de portavioanele *Akagi*, *Kaga*, *Shōkaku*, *Zuikaku*, *Hiryū* și *Sōryū* din Kido Butai! Publicarea raportului îi va aduce în martie 1925, retrogradarea permanentă la gradul de colonel și transferul în îndepărtată bază aeriană San Antonio din Texas. Tragedia dirijabilului *Shenandoah*, care se prăbușește în urma unei furtuni, iar cei 14 membrii ai echipajului sunt uciși dar și pierderea a trei hidroavioane și ale echipajelor acestora în urma unei misiuni de rutină între coasta de Vest și Hawaii, îl fac pe William B. Mitchell să reacționeze, acuzându-i de incompetență pe șefii Marinei și a Armatei, și de lovitură la “siguranța națională”¹⁸.

Mitchell critică virulent strategia navală a noii administrații Coolidge de la Washington. La ordinul expres al președintelui SUA, Calvin Coolidge, în spatele căruia erau de fapt interesele financiare lezate de ideile novatoare ale lui Mitchell, ale corporațiilor militaro-industriale, în octombrie 1925, colonelul este acuzat de insubordonare, prin încălcarea Articolului 93 de război și trimis în fața Curții Marțiale. O parte din kongresmenii americani, conduși de Frank Reid au calificat măsura ca “*neconstituțională pe timp de pace*”, acuzând încălcarea flagrantă a dreptului la liberă exprimare¹⁹. Curtea Marțială va fi condusă de generalul maior Charles P. Summerall, fiind formată din 12 judecători, printre care și generalul-maior Douglas Mac Arthur. Cazul a fost prezidat de generalul Robert Lee Howze²⁰, în favoarea colonelului William B. Mitchell, depunând mărturie, asul aviației americane din Primul Război Mondial, cu 26 de victorii omologate, Eddie “Fast” Rickenbacker, pe care Mitchell îl știa din Franța²¹, Henry “Hap” Arnold, viitor general și șef al U. S. Air Force, unul dintre protejații colonelului, Carl “Tooey” Spaatz, viitor șef de Stat Major al USAF, și kongresmenul republican Fiorello La Guardia, născut în Greenwich Village, într-o familie de imigranți italieni, fost pilot în Primul Război Mondial și viitor primar al New York-ului între anii 1934 - 1945. Cazul Mitchell a stârnit vîlvă în presa americană, fiind remarcat de la început calitatea martorilor apărării profetului USAF, Billy Mitchell. Deferit justiției militare în decembrie 1925, William L. Mitchell este condamnat pentru insubordonare la 5 ani de suspendare²², după care demisionează la 1 februarie 1926, din Armată și moare neînțeles în 19 februarie 1936, în New York la vârsta de 56 de ani, datorită complicațiilor apărute pe un fond precar de sănătate, în urma unei banale gripe²³.

¹² Gallagher 1994, p. 116.

¹³ Corell 2008, p. 67.

¹⁴ Reynolds 2001, p. 135.

¹⁵ Hurley 1975, p. 84.

¹⁶ <http://www.airspacemag.com/history-of-flight/The-Billy-Mitchell/> accesat în 29 martie 2015.

¹⁷ Mellanger 2012, p. 28.

¹⁸ Burke 1967, p. 124.

¹⁹ <http://www.airspacemag.com/history-of-flight/The-Billy-Mitchell/> accesat în 29 martie 2015.

²⁰ Maksel 2002, p. 46.

²¹ Maksel 2002, p. 49.

²² Burke 1967, p. 173.

²³ Mellanger 2012, p. 28.

Singurul, care nu a ignorat profețiile lui Billy Mitchell, va fi viitorul secretar al Marinei, Frank Knox, care a apreciat ca plauzibilă posibilitatea unui atac aerian la Pearl Harbor înainte de 1940²⁴, iar factorii decizionali din U.S. Fleet vor transforma în 1921 la insistențele lui Mitchell, nava comercială *USS Jupiter* de 12.700 t, pe care o vor reboteza *USS Langley*, în primul portavion american ce va avea la bord 34 de avioane²⁵. Acest adevărat “guru” al aviației americane, viitoarea USAF, va fi reabilitat post-mortem, primind gradul de general-maior de la fostul său adversar, președintele Roosevelt. Unul din cele mai reușite avioane de bombardament din cel de-al Doilea Război Mondial, North American B-25, va primi numele de “Mitchell”. Congresul american i-a decernat cu titlul post-mortem în anul 1946, Medalia de Aur, cea mai înaltă distincție iar una din cele mai importante baze ale lui U. S. Air Force va purta numele său²⁶. În mod discret și U. S. Fleet (Navy), la insistențele lui Frank Knox, va adopta conceptul generalului Billy Mitchell, de a dezvolta forțele aeriene din dotare, remarcând în sfârșit că victoria în orice conflict naval de anvergură, va fi de partea aceluia dintre combatanți care va dispune de cele mai puternice forțe aeriene și un număr cât mai mare de portavioane. Astfel în 3 octombrie 1925, Statele Unite ale Americii, pe lângă portavionul existent *USS Lexington* de 33.528 t deplasament, supranumit “Lady Lex”, cu 80 de avioane la bord, de fapt inițial cuirasatul *USS Constitution*, reamenajat ca portavion, începând cu *USS Saratoga*, (CV-3) sister-ship cu *USS Lexington*, vor lansa la apă alte șase portavioane moderne, care vor intra în serviciu între anii 1933 și 1940: trei din clasa *Yorktown*, (*USS Enterprise*, *USS Hornet* și *USS Yorktown*) cu un deplasament de 25.892 t, 100 de aparate la bord și 2.702 membri echipaj standard, alături de vechile *USS Ranger* și *USS Langley*, dar și cel mai nou portavion american *USS Wasp*, de 18.288 t, cu 70 de avioane de luptă și 1.788 marinari la bord²⁷. În anul 1940, viceamiralul Charles Adams Blakely, 61 de ani, pionier al aviației navale și suporter al ideilor generalului de brigadă William “Billy” Mitchell, a organizat într-un grup tactic nou, portavioanele *USS Enterprise*, *USS Saratoga*, *USS Yorktown* și *USS Lexington* creând conceptul de *Aircraft Scouting Force*²⁸. Inițiatorul acestui principiu era în opoziție cu amiralii cuirasatelor, adepții artileriei grele navale, cei care considerau și în anul 1940 că puterea aeriană nu are viitor pe mare, susținând direct sau indirect interesele economice și financiare ale marilor holding-uri militaro-industriale americane. Fost comandant al distrugătorului *USS O'Brien*, în timpul Primului Război Mondial, Charles A. Blakely, și-a asumat în anul 1932, comanda portavionului *USS Lexington*²⁹, apoi a devenit șef al bazei navale de la Pensacola-Florida (1936).

Un an mai târziu comandă Divizia 2 portavioane, iar din 1938, timp de 18 luni va dezvolta conceptul *Aircraft Scouting Force*, fiind numit ulterior șef al Districtului Naval 11 (COM 11)³⁰ apoi al bazei de la San Diego, unde în 7 decembrie 1941, află de atacul japonez de la Pearl Harbor. Conceptul lui Charles A. Blakely va fi preluat și perfecționat în campania din Pacific, de către amiralul Chester W. Nimitz, viitor CINCPAC, sub forma de *Task Force* (Grup de lovire), această idee fiind esențială în comanda dată de Marina americană, pentru construirea începând cu anul 1942, a șaisprezece noi portavioane din clasele “Essex” și “Independence”³¹. În modul cel mai straniu cu putință, în momentul atacului de la Pearl Harbor din 7 decembrie 1941, nici unul din cele opt portavioane americane existente în anul 1941, nu se găseau aici: două plecaseră încă din iunie 1941, spre canalul Panama, *USS Yorktown* și *USS Hornet*, trei se găseau în Oceanul Atlantic *USS Ranger*, *USS Langley* și *USS Wasp*, *USS Saratoga* se afla în reparații pe coasta de vest a SUA, iar alte două nave *USS Enterprise* și *USS Lexington* erau în misiune din 28 noiembrie 1941, în Pacific în zona insulelor Midway și Wake, la 3.700 km distanță de locul atacului³².

Bibliografie

- Burke 1967 – D. Burke, *The Billy Mitchell Affair*, New York: Random House, 1967.
 Corell 2008 – J.T. Corell, *Billy Mitchell and the Battleships*, „Air Force Magazine”, June 2008, p. 61 - 68.
 Dull 1978 – P. Dull, *A battle History of The Imperial Japanese Navy (1941-1945)* Annapolis, MD.: Naval Institute Press, 1978.
 Dunningan, Nofi 1995 – J. Dunningan & A. Nofi, *Victory at Sea: World War II in the Pacific*, New York: William Morrow, 1995.
 Friedman 1985 – N. Friedman, *US Battleships: An Illustrated Design History*, Annapolis, MD.: Naval institute Press, 1985.
 Gallagher 1994 – G. Gallagher, *FDR's Splendid Deception*, Arlington, VA.: Vandamere Press, 1994.
 Gillon 2011 – S. Gillon, *Pearl Harbor: FDR Leads the Nation into War*, New York: Basic Books, 2011.
 Holland 2000 – W. Holland, *The Navy*, Washington D. C.: Naval Historical Foundation, 2000.
 Hurley 1975 – A. Hurley, *Billy Mitchell: Crusader for Air Power*, Bloomington: Indiana University Press, 1975.

²⁴ Peattie 2001, p. 84.

²⁵ Dunningan & Nafi 1995, p. 117.

²⁶ Mellanger 2012, p. 29.

²⁷ Terzibaschitsch 1989, p. 82.

²⁸ Holland 2000, p. 156.

²⁹ Vice Admiral Charles Adams Blakely, USN, <http://www.navytogherweserved.com/.../tw.s.webapp.We/> accesat în 25 martie 2015.

³⁰ Morison 2001, Vol. III, p. 28.

³¹ Poolman 1997, p. 143.

³² <http://www.navweaps.com/index00b/OOBWWIIPacific/OOBWWIIPearlHarbor.htm> accesat în 27 martie 2015.

- Maksel 2002 – Rebecca Maksel, *The Billy Mitchell Court-Martial*, „Air & Space”, 24,2002, 2, p. 40 - 46.
- Mellanger 2012 – Ph. S. Mellanger, *American Airpower Biography: Billy Mitchell*, „Air Force Magazine”, December 2012, p. 27 - 29.
- Morison 2001– S. Morison, *The Rising Sun in the Pacific: 1931 – April 1942*, Edison: Castle Books, 2001.
- Peattie 2001 – M. Peattie, *Sunburst: the Rise of Japanese Naval Air Power 1909 – 1941*, Annapolis, MD.: Naval Institute Press, 2001.
- Poolman 1997 – K. Poolman, *The Winning Edge: Naval Technology in Action, 1939 – 1945*, Annapolis, MD.: Naval Institute Press, 1997.
- Reynolds 2001 – D. Reynolds, *From Munich to Pearl Harbor: Roosevelt's, America and the Origins of the Second World War*, Chicago, IL.: Ivan R. Dee, 2001.
- Staff 2010 – G. Staff, *German Battleships: 1914-1918*, Oxford: Osprey Books, 2010.
- Stephan 1984 – J. Stephan, *Hawaii under the Rising Sun: Japan's Plans for Conquest After Pearl Harbor*, Honolulu: University of Hawaii Press, 1984.
- Terzibaschitsch 1989 – S. Terzibaschitsch, *Aircraft Carrier of the U.S. Navy*, Annapolis, MD.: U.S. Naval Institute Press, 1989.

Surse web (sitografie):

[http:// www.airspacemag.com/history-of-flight/The-Billy- Mitchell/](http://www.airspacemag.com/history-of-flight/The-Billy-Mitchell/) accesat în 29 martie 2015.

<http://www.navweaps.com/index00b/OOBWWIIPacific/OOBWWIIPearlHarbor.htm>/accesat in 27 martie 2015.

Vice Admiral Charles Adams Blakely, USN, <http://www.navytogetherweserved.com/.../twswwebapp.We/> accesat în 25 martie 2015.

IMAGINEA FEMEII REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI TRANSILVANIA

Dr. Gherghina Boda

Abstract: *The woman's image reflected in the pages of the Transylvania magazine.* The woman of the 19th century, reflected in the pages of the Transylvania magazine is the classic image of the Romanian woman seen, mainly, as the binder of the family. She is the one with the most household chores, whose task is to raise and educate the children, to envision the ideal for the mother and wife devoted to the household and family. Derailing from this line with Christian directions and morals is immediately amended by society. The image of the woman of this age is both idyllic as well as demonized.

Cuvinte cheie: femeie, revistă, Transilvania, educație, gospodărie.

Keywords: women, review, Transylvania, education, household.

De-a lungul istoriei, femeia a fost analizată din toate perspectivele, cu scopul clar de încercare a surprinderii esenței ei interioare cele mai pure, pentru a putea fi descifrată și înțeleasă în toate acțiunile și afectele ei. Dacă în unele societăți a deținut supremația, și aici ne referim la perioada matriarhatului, după apunerea acestei epoci nu a mai reușit niciodată să-și recucerească poziția de înaltă preoteasă a vieții sociale și a rămas doar îndrumătoarea vieții de familie, spațiul în care cele mai multe dintre femei s-au maturizat și dezvoltat sau și-au țesut visele profund personale. Înainte de creștinism situația femeii era una de sclavie și de dependență totală față de bărbat, excepțiile fiind puține, ca de exemplu la evrei care, deși își stimau femeile, „nu le considerau de slave și nu le țineau închise de lume, dar pe lângă toate acestea nici la ei nu exista legătura aceea intimă și frumoasă, armonia acea dulce și sublimă între bărbat și femeie, care există la noi creștinii”¹. Creștinismul a adus cu sine schimbarea situației femeii, aceasta fiind pusă nu în urma bărbatului, ci alături de acesta, „le făcu părtașe nu numai în purtarea greutăților și ostenelilor, ci și în lucruri și binefaceri, iar pentru susținerea păcii, stimei și iubirii împrumutate a căsătorii institui indisolubilitatea căsătoriei; prin cuvintele: ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă”². De aceea, femeia este ceea ce a lăsat-o Dumnezeu să fie și anume un ajutor al omului pe pământ³. Chiar dacă principiile și morala creștină au promovat ridicarea femeii alături de bărbat, viața reală nu a reflectat acest fapt, femeia rămânând mult în spatele bărbatului și pentru foarte mult timp de atunci înainte.

În veacul al XIX-lea, femeia română apare în centrul vieții familiale în diverse ipostaze, care îi relevă locul și statutul în acea casă. Nu puțini au fost bărbații care le-au apreciat calitățile sufletești, motiv pentru care le-au respectat, le-au iubit și idolatrizat. Se spune că atunci când pășești pragul unei case, cunoști și stăpâna casei. Fără să o vezi, o caracterizezi după modul de organizare al casei, după curățenie și după lucrurile care împodobesc casa. Acela este domeniul ei și amprenta sa se va regăsi în tot ceea ce există în acea casă. „Când femeia, stăpâna casei, poartă pe fruntea ei curățenia, în mâini lucrul și în inimă iubirea, atunci în jurul ei ea răspândește mireasmă și strălucire; atunci copiii și florile ei înfloresc; atunci bărbatul ei zâmbeste când intră acasă obosit de munca zilei”⁴. Femeii i se pretinde de către soț și societate sacrificiul total pe altarul familiei, în sarcina sa căzând fericirea tuturor. Dar, pentru ca femeia să îndeplinească această sarcină nu are nevoie decât de un singur lucru, și anume de iubire, căci „O femeie neîubită e ca o floare în fața vântului de miazănoapte. Ea ar înflori dar nu poate să dea decât frunze galbene, și când ar trebui să apară în toată podoaba ei, atunci se veștejește. O femeie neîubită e frântă în puterea ei precum un râu prin o iezătură [...]. O femeie neîubită e ca soarele de iarnă, acoperit de norii grei de zăpadă, zădărnici de suflarea crivățului, care împiedică căldura lui să încălzească pământul. Un bărbat care-și iubește femeia, va descoperi întrânsa în fiecare zi comori noi”⁵. Așadar, prima ipostază a femeii este cea de stăpână a casei și stâlp de bază al familiei.

O altă ipostază a femeii secolului al XIX-lea este cea de mamă. Aceasta este cea mai importantă sarcină familială și cea mai de seamă calitate a femeii. Pentru darul nașterii, femeia ar fi trebuit să rămână cununa lumii pentru că în puterea ei stă perpetuarea speciei. Mama „este o putere morală, care înavuțește cugetarea și deschide sufletele pentru îndurare”⁶, „A fi „mamă” e începutul și sfârșitul chemării și al ființei ei. „Mama” e numele cel mai înalt ce i se poate da. A fi „mamă” e vitejia ei, e mărturia vieții ei, e cununa ei de biruință, e lupta și mărirea ei, e viața și moarte ei”⁷, „mama

¹ Petranu 1884, p. 106.

² Petranu 1884, p. 106.

³ Popescu 1895, p. 314.

⁴ Transilvania 1888, p. 96.

⁵ Transilvania 1888, p. 97.

⁶ Boteanu 1884, p. 18.

⁷ Transilvania 1888, p. 97.

e primul educator al omului⁸. Dar, pentru a deveni o bună soție și mamă, este necesară instrucția și educația femeii. Doar prin învățare se pot îndrepta acțiunile femeii în direcția cea bună.

Educația se face atât prin intermediul familiei, cât și al școlii. În familie, rolul de educator este îndeplinit de mamă. Ea este cea care, prin învățăturile sale, pune fundamentul personalității copiilor săi și îi ajută să se dezvolte sănătos atât din punct de vedere fizic, cât, mai ales spiritual. De aceea mamele, în procesul de creștere și dezvoltare, trebuie să respecte câteva principii⁹: să-și țină copiii cât mai mult timp la aer curat; să le ofere mâncare și băutură de calitate, prin băutură înțelegându-se numai apa naturală; îmbrăcămintea să fie adecvată fiecărui anotimp; curățenie; mișcare și exerciții fizice pentru dezvoltarea sănătoasă și armonioasă a corpului. Toate acestea vor contribui la formarea și menținerea unui organism sănătos din punct de vedere fizic. Dar extrem de importantă este și partea psihică. Morala și religia constituie fundamentul dezvoltării spirituale a copiilor. Mama este cea de la care copiii învață limba strămoșească, datinile și credințele naționale. Poate de aceea se spune că „în firea fiilor vezi ca într-o oglindă firea mamei lor”¹⁰.

O mare însemnătate în procesul educativ îl are puterea exemplului. Dacă părinții nu își controlează comportamentul în fața copiilor, aceștia, cu timpul, își vor copia atitudinea părinților, „încât vai de acei părinți care nu se îngrijesc de buna educație a fiilor lor, care dau exemple rele și care nu își feresc copiii de relele însoțiri, care strică moralurile cele bune, căci mai târziu le va părea rău văzându-și fiii nefericiți din vina lor, iar înaintea celui care le-a încredințat acești prețioși tezauri, și nu i-au știut folosi, vor fi greu responsabili”¹¹. Mai târziu, când au apărut grădinițele, acele grădini fröbaliene¹², cum se numeau în epocă, sfaturile erau ca totuși educația copiilor să se facă în familie deoarece acestora le vor fi transmise concepțiile și principiile de viață ale educatoarelor, familia constatând în timp îndepărtarea copilului de spiritul familiei. Școlile de fete, care în secolul al XIX-lea au cunoscut o mare dezvoltare, aveau sarcina de a instrui și educa. Acestea erau împărțite în școli elementare populare, școli superioare și școli civile, care ofereau o serie de cunoștințe teoretice, însă elementele de pedagogie necesare procesului de educare al copiilor nu se aflau printre materiile studiate. „Pentru ca să se producă în copil sentimente nobile și să nu se asigure de când e încă mic cu îndărătnicia, încăpățânarea, viclenia, neîubirea de adevăr și alte vicii, se recere ca părinții să știe judeca în ale educației, să cunoască principiile adevăratei educații, să știe conduce educația, să fie în stare a folosi mijloacele educației în mod moralizator, să nu li se întâmple că dau într-un loc și crapă într-alt loc”¹³. De aceea, o mare cerință a acestor școli era introducerea pedagogiei ca materie de studiu.

O altă ipostază a femeii secolului al XIX-lea este cea de ajutor a bărbatului în cadrul economiei de casă. Întreaga economie casnică cade în sarcina femeii și a fiicelor sale, care prin practicarea meșteșugurilor casnice acoperă necesitățile familiei. Ele sunt cele care torc, țes, produc pânzeturile și stofele necesare îmbrăcămintei, ștergarelor, cearceafurilor, fețelor de masă, pernelor și altor obiecte necesare casei și tot ele sunt cele care împodobesc prin cusături fine și meșteșugite lucrurile create. Tot femeile se ocupă cu grădinăritul, legumele cultivate fiind folosite în alimentație, iar dacă mai și rămân acestea puteau fi comercializate, astfel femeile contribuind la creșterea bugetului familiei. O altă sursă de venit în gospodărie ar fi și cultivarea inului, cânepii și bumbacului, care revenea tot femeii.

O altă ipostază a femeii este cea de păstrătoare a naționalității, a tuturor datinilor, credințelor, riturilor, ritualurilor și obiceiurilor, pe care le transmite copiilor săi. Așadar, din orice parte am privi femeia, vom vedea că fără aportul său, viața națională, socială și familială nu ar însemna nimic. Ea este eternul mister care colorează viața și îi conferă frumusețe, noblete, distincție și multă iubire.

Bibliografie

Baiulescu 1895 – B. Baiulescu, *Femeia română din Transilvania*, în „Transilvania”, nr. 1/15 ianuarie 1895.

Blaga 1892 – I. Blaga, *La cheștiunea educației femeii*, în „Transilvania”, nr. 8/15 august 1892.

Boteanu 1884 – I. Boteanu, *Tractarea despre creșterea femeii modul formării inteligenței din sânul poporului*, în „Transilvania”, nr. 3-4/1-15 februarie 1884.

Hossu-Longin 1920 – Elena Pop Hossu-Longin, *În chestia feminină*, în „Transilvania”, nr. 11/noiembrie 1920.

Petranu 1884 – J.M. Petranu, *Starea femeilor înainte și după creștinismu*, în „Transilvania”, nr. 13-14/1-15 iulie 1884.

Pop 1877 – I. Pop, *Influența mamelor asupra educațiunei*, în „Transilvania”, nr. 3/1 februarie 1877.

Popescu 1895 – I. Popescu, *Care este femeia cea mai frumoasă?*, în „Transilvania”, nr. 10/15 octombrie 1895.

Transilvania, f.a. 1888 – Fără autor, *Despre frumusețea femeii celei bune*, în „Transilvania”, nr. 11-12/1-15 iulie 1888.

⁸ Hossu-Longin 1920, p. 903.

⁹ Pop 1877 p. 31-32.

¹⁰ Baiulescu 1895, p. 3.

¹¹ Pop 1877, p. 32.

¹² Baiulescu 1895, p. 7.

¹³ Blaga 1892, p. 240.

SPAȚIUL SUD-EST EUROPEAN ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE IORGA

Dr.Tănase Bujduveanu

Abstract. *Nicolae Iorga's vision on south-east european world.* The great historian mentioned that the South-East European Area evolved because of the Roman-Greek heritage outliving after the Byzantine Empire collapsed in 1453. In the modern period, the political life determined the instability of this area. There had been profound changes in the region. Iorga dedicated his life writing the history of the Romanian. People, making researches in the archives of entire Europe. He completed his masterpiece in 1906, 1920, 1936-1939 and gave the title "the Romanians' place in the Universal History". In 1909 the German Helmut Helmolt asked Iorga's collaboration at "Lexicon Meyer" where he published "the Bulgarians' history, Albanians history, Hungarian's history, and that of the gypsies". In 1913 he published "the Balkan's people history". In 1916, 31 volumes appeared and contained 30.000 documents. In 1919 "the Albanian's history" is published at Paris in Romanian and French. The book had nine chapters and wanted to be an opinion of Romanian and European issue over the Romanian problem. Iorga also mentioned that there were Romanians on the right bank of the Danube from Timoc till Peloponez, from Adriatic Sea till the Balkans. The tomes contain precious information on the history of south-east Europe. In 1925 he spoke about people races and politics on the occasion of giving him the title of doctor honoris causa of University of Strasburg. In 1928 "the Romanian history" through travel appeared in 4 volumes and the following year the Common Characteristic of south-east Institutions. He emphasized the relation with all the Balkan nations. In 1925 he published "Histoire des Etats balkaniques" and in 1937, "Histoire de roumaines et de la romanité orientale". In 1907 he published "the Bizantine Empire" at London. In 1934 "Histoire de la vie byzantine" appeared in 3 volumes. In 1940 he published the text of a conference "What is South-East Europe?" at Valenii de Munte.

Cuvinte cheie: Sud-estul Europei, istorie, Iorga, lucrări, documente.

Keywords: the South-East European, history, Iorga, masterpiece, documents.

Marele istoric menționa că spațiul sud-est european¹ a evoluat din antichitate până în contemporaneitate datorită în principal moștenirii greco-romane, supraviețuind și după prăbușirea Imperiului Bizantin în anul 1453. În perioada modernă, manifestările și trăsăturile vieții politice au determinat instabilitatea acestei zone ceea ce implică în viziunea lui Iorga depășirea situațiilor critice prin cooperare. Sud-estul european era de interes în contextul evoluției societății românești de la începutul secolului al XX-lea și a personalității lui Iorga în lumea științifică. În această perioadă au loc profunde transformări din punct de vedere politic în regiune. Iorga s-a dedicat scrierii istoriei poporului român, cercetând arhivele întregii Europe și cele răspândite în întreaga țară, integrându-le în aria comună de circulație sud-est europeană și universală.

El va crea opera unificatoare concretizată în sintezele apărute în anii 1906, 1920, 1936 – 1939 și completate cu cea care are titlul „*Locul românilor în istoria universală*”. Spațiul sud-est european îl va cerceta în multiple forme. În anul 1909 savantul german Helmut Helmolt cere colaborarea lui Iorga la „*Lexicon Meyer*”, unde publică istoria hunilor, bulgarilor, românilor, albanezilor, maghiarilor și țigănilor. În anul 1913 îi apare „*Istoria statelor balcanice*”. La doi ani de la terminarea războaielor balcanice avem apariția „*Istoria războiului balcanic*” iar în 1916 încheie monumentală colecție „*Studii și documente*” în 31 de volume care conține circa 30.000 de documente. În 1919 scrie „*Istoria Albaniei*” și în același an la Paris îi apare în limbile română și franceză, o sinteză cu privire la „*Istoria românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Thesalia)*”. Cartea cuprinde nouă capitole și se dorea a fi un mijloc de informare a opiniei publice românești și europene asupra problematicei românilor din sudul Dunării¹.

Când evenimentele contemporane se derulau cu repeziciune Iorga căuta să le prezinte sub forma unor prelegeri. Cu această ocazie prezenta istoria trecută și actuală a Balcanilor. Printre acestea s-a aflat și cea intitulată „*Necesitatea studiului istoriei statelor balcanice*”. El menționa că în spațiul sud-est european existau ramurile sudice ale românismului din dreapta Dunării, din Timoc până în Peloponez, de la Marea Adriatică la Balcani. Scoate în evidență relațiile dintre românii din nordul Dunării și popoarele balcanice. Legăturile acestora trebuie căutate în vremurile strămoșilor comuni traco-iliri și ai procesului de romanizare care nu au dispărut odată cu fenomenul slavizării. Volumele editate de Iorga conțin informații prețioase despre istoria spațiului sud-est european. Printre acestea se află și cele opt volume din colecția Hurmuzaki, a celor trei referitoare la „*Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*”.

Informațiile preluate din documente aflate în arhivele Occidentului le publică în „*Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au 15-ème siècle*”. A preluat relatările călătorilor care au străbătut Peninsula Balcanică. În anul 1925 vorbește despre Rase și politică în sud-estul european cu prilejul acordării titlului de doctor honoris causa al

¹ Zbucă 2001, p. 39-41.

Universității din Strasburg. În anul 1928, îi apare „Istoria românilor prin călătorii”, editată în 4 volume iar în anul următor la Paris publică „Caracterul comun al instituțiilor sud-estului Europei”, de fapt o sinteză a prelegerilor susținute la Sorbona. Iorga prezintă realitățile traco-ilirice, reînnoite în forma greco-romană, apoi romano-bizantină. El subliniază înrudirea națiunilor balcanice.

În anul 1925 publică „Histoire des Etats balkaniques” iar în 1937, „Histoire de roumains et de la romanité orientale”. O serie de studii abordează problematica otomană. Între 1908-1913 la Gotha publică în cinci volume „Istoria Imperiului Otoman” și realizează numeroase broșuri pe același subiect: „Les Causes de la catastrophe de l'Empire ottoman”, „Cronica expediției turcilor în Moreea”, „Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera”, „Auf und Niedergang des Türkischen Herrschaftsgebiets in Europa”, toate în anul 1913.

Studiile bizantine s-au aflat în preocupările lui Iorga. În anul 1907, la Londra publică sinteza „The Byzantine Empire”. În anul 1934 îi apare „Histoire de la vie byzantine”, în 3 volume și monumentală „Byzance après Byzance”. Volumul „Studies byzantines” se publică în 1939. În anul 1940, la Vălenii de Munte publică textul unei conferințe „Ce este sud-estul european?” aceea viziune a lui asupra acestei părți a Europei.⁵ Pe aceeași temă, anterior îi mai apar: „Ce e Bizanțul?”, „Ce înseamnă popoare balcanice?”, „Elemente de continuitate ale popoarelor din sud-estul european?”, „Bazele populare ale oricărei misiuni populare în Balcani”? Lucrarea „Études byzantines”, în 2 volume contribuie la faima lui Iorga de mare bizantinolog.

Spațiului sud-est european îi sunt dedicate ample studii referitoare la: „Formes byzantines et réalités balkaniques”, „Limes populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les roumains”, „Le Caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe”, „La création religieuse du Sud-Est européen”. Numeroase au fost studiile publicate de Iorga referitoare la istoria popoarelor balcanice și a legăturilor cu partea apuseană a Europei: „Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Âge”, „Idées et formes littéraires françaises dans le sud-est de l'Europe”, „L'interprétation de l'Orient et de l'Occident au Moyen Âge”.

România a urmărit cu multă atenție desfășurarea evenimentelor politice din Balcani, arătând multă bunăvoință față de lupta poporului albanez pentru independență ca și a celorlalte popoare balcanice². Deși relațiile diplomatice dintre România și Albania sunt întrerupte din cauza primului război mondial, cele două popoare și-au continuat legăturile tradiționale. Interesul românilor față de Albania reiese și din faptul că la doi ani după declararea independenței Albaniei, în anul 1914 Nicolae Iorga deschidea la Universitatea din București un curs despre „Istoria Albaniei”. Din primul deceniu al secolului al XX-lea, Iorga preciza despre importanța elementului albanez în Balcani. El evocă luptele albanezilor pentru libertate și în lucrarea „Geschichte des osmanischen Reiches” I, II, Gotha, 1908. Iorga menționa în anul 1913 consecințele instabilității în Balcani³ și că teritoriile albaneze se dispută între Austria și Italia⁴. Istoricul este îngrijorat de poziția statelor vecine față de tânărul stat albanez proclamat în anul 1912. În studiul Istoria războiului balcanic (1915), Iorga arăta cauza ridicării poporului albanez, majoritar musulman împotriva Imperiului Otoman, motivând lipsa libertății culturale, economice și politice⁵. Tot în anul 1915 publică „Albania și România”. Nici un istoric român nu a susținut atât de grăitor cauza poporului albanez. La deschiderea cursului despre istoria Albaniei ținut la Institutul de Studii Sud-Est Europene, avea să reliefeze interesul pentru acea parte a Balcanilor „printr-un număr de lecții privitoare la istoria Albaniei care e ceva deosebit aici la București. Lăsând la o parte legăturile de sânge dintre ei și noi, ei coborâtori ai vechiului element iliric, noi ai elementului tracic, chiar dacă n-ar fi aceste înrudiri de sânge, sunt multe legături însemnate între ei și noi”⁶. Iorga a adus o contribuție importantă la istoriografia albaneză.

Literatura albaneză îl face cunoscut ca descoperitorul primului document scris în limba albaneză și anume „Formula de botez”, datată din anul 1462, tradusă din limba latină de călugărul catolic Pal Engjëlli (Pavel Îngerul) apropiat și sfetnic a lui Skanderbeg. Acest manuscris este găsit de Iorga în Biblioteca Laurentiana de la Roma și este publicat de savantul român în anul 1915⁷. Iorga își continuă prelegerile cu privire la Albania și România pe care le va și publica⁸. Aduce prețioase informații prelucrând documente, studii originale concretizate în lucrarea „Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV e siècle (vol. III - IV)”, Paris-Bucarest, 1899-1915⁹.

Într-un moment deosebit de important pentru poporul albanez, când la Conferința păcii de la Paris este sub semnul întrebării statutul albanezilor, Nicolae Iorga avea să publice cea mai însemnată lucrare pentru poporul albanez, la București în anul 1919, în limba franceză intitulată „Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais”. Iorga avea să se implice în recunoașterea cauzei albaneze și afirmă: „Sper că prin concluziile sale, această broșură va servi cauzei

² Maksutovici 1997, p. 737-750.

³ Iorga 1913a, p. 375-377.

⁴ Iorga 1913b, p. 447.

⁵ Iorga 1915, p. 42-44.

⁶ Maksutovici 1991, p. 47.

⁷ Kycyku 2008, p. 91.

⁸ Velichi 1971, p. 61.

⁹ Skanderberg 1972, p. 30-31.

dreptății naționale și acelei care este așa de strâns legată ca fiecare națiune să-și aibă locul său în viața națională și spirituală a umanității întregi și civilizației însăși”¹⁰.

În viziunea lui Iorga „ilirii supuși de romani, invadați de cultura greacă atât câți au mai rezistat au împrumutat limba tracă, ce se reflecta și ea deci la urmașii direcți ai acestor iliri albanezi”. Referitor la legăturile etnice și lingvistice alban-române, Iorga este adeptul teoriei traco-ilirice, adică îi coboară fie din traci fie din iliri. Două idei susținute de către filologi cu argumente serioase. El scrie că albanezii sunt „urmașii rasei ilirice, vorbind însă de o limba care derivă din dialectul tracic” iar „din punctul de vedere al parității, ei sunt coborâtori autentici și exclusivi ai elementului iliric, iar noi ai elementului tracic”¹¹. Despre românii de dincolo de Dunăre, spune că sunt același element tracic amestecat în unele părți aromânești cu un puternic element iliric. Și de asemenea în cohorte romane trimise în Dacia erau mulți soldați iliri ...

În studiile istorice ale lui Iorga sunt menționați aromânii din Peninsula Balcanică, născuți în momentul formării poporului român și rămași ca mărturie de-a lungul vremurilor. Despărțiți din cauza condițiilor istorice, pentru marele istoric românii din nordul și sudul Dunării, aparțin romanității orientale. Ideile lui Iorga, au rămas aceleași de la primele vaste lucrări de sinteză, de la începutul secolului al XX-lea până la cele zece volume de Istoria Românilor, publicate între 1936-1939. Iorga a arătat în permanență interes pentru aromâni pentru că au fost singurii, ca grup masiv, rămași după primul război mondial, în afara granițelor naționale. El are o admirație pentru descendenții „colonilor romani” din Balcani¹². Să nu uităm și originea familială a acestuia.

Iorga are o afinitate intensă pentru latinitatea balcanică, simte aproape nostalgiile adriatice, chemarea Raguzei, a coastei dalmate, a Veneției, considerată mult timp centrul spiritual și comercial al Balcanilor. Primele arhive pe care le cercetează Iorga pe la 1890, sunt cele venețiene. Este conștient de faptul că cercetarea istoriei poporului român este în strânsă legătură cu cunoașterea istoriei popoarelor vecine. El afirmă că Europa sud-orientală formează o unitate geografică¹³, istorică și spirituală¹⁴. Aduce în discuție ideea că popoarele balcanice sunt urmașe al marelui popor al tracilor și ilirilor¹⁵. Civilizația traco-iliro-latină se refugiază pe coastele adriatice și în munți, unde aromânii, albanezii au posibilitatea să reziste și să-și conserve propria ființă¹⁶.

Studiind cruciadele¹⁷ semnalează existența unei formațiuni politice și geografice a aromânilor și anume „*Terra Blacorum*” care ocupa actuala regiune Tessalia. El va găsi și alte mărturii în legătură cu latinitatea aromânilor¹⁸. Iorga îi găsește pe aromâni răspândiți în Peninsula Balcanică, cu ocupațiile lor specifice și implicați în derularea comerțului între sud-estul european și spațiul central european¹⁹. Scoate în evidență faptul că reprezintă un popor alcătuit din aceleași elemente etnice cu daco-românii²⁰ și îi definește ca „ramura balcanică a națiunii”. Scrie despre „Romaniile” autonome care continuă cu „*Vlahiile*” din Tessalia, Acarnania și Etolia din zona Imperiului Bizantin dar și despre vlahii aflați pe coasta Mării Adriatice care întrețin comerțul în bazinul mediteranean²¹. Iorga nu uită să arate religiozitatea acestora și a modului de organizare creștină precizând formele și ierarhiile religioase.

Populația aromânească, pentru păstrarea ființei naționale, sprijină formarea țăratelor „*bulgare*” pentru o perioadă lungă de timp în contextul evoluției politice din Balcani. Schimbările structurale în zonele locuite de aromâni îi determină să se înroleze în armatele bizantine, conștienți fiind că astfel își vor găsi formele de supraviețuire și de continuitate. De altfel vlahii balcanici sunt creatorii imperiului Asăneșilor. Iorga preciza câțiva conducători aromâni în Albania din secolele al XIV-lea și al XV-lea, în contextul situației politice din zonă²². Și tot cu vecinii lor albanezi, aromânii creează formațiuni statale. Deși fragile, totuși ele supraviețuiesc, având o largă autonomie. Ei își unesc forțele și pun bazele despotatului Epirului. Iorga amintește de prima redeșteptare a aromânilor având centrul principal orașul Moscopole din Albania.

Menționează pe învățații moscopoleni și din alte centre balcanice, cu cărți tipărite în Balcani sau în alte centre culturale din Italia și centrul Europei. Sublinează importanța realizării unor scrieri în aromână și traducerea unor opere religioase și laice în aromână. Nu ocolește faptul că aromânii pătrund în centrul și estul Europei, ca elemente culturale²³

¹⁰ Afirmarea 1979, p. 144.

¹¹ Iorga 1919, p. 3-19.

¹² Iorga 1927, p. 111-112.

¹³ Iorga 1912, p. 11-15.

¹⁴ Iorga 1936, p. 92.

¹⁵ Iorga 1914, p. 38.

¹⁶ Iorga 1916, p. 111.

¹⁷ Iorga 1937, III, p. 88.

¹⁸ Iorga 1937, V, p. 46.

¹⁹ Iorga 1916, p. 139.

²⁰ Iorga 1905, p. 100.

²¹ Iorga 1936, p. 304.

²² Iorga 1922, p. 177.

²³ Iorga 1921, p.326.

și sunt antrenați în mișcările revoluționare europene din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea²⁴. Prezența lor se manifestă pregnant în centrul Europei la Viena, Buda, Pesta și în alte centre culturale²⁵. Îi găsim ca participanți direcți la mișcarea românilor din Ardeal. A doua redeșteptare a aromânilor are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când aromânii primesc un substanțial sprijin material și spiritual din partea României. În multe ocazii se menționează prinosul adus de aromânii din Macedonia și din alte părți ale Peninsulei Balcanice în viața națională.

În anul 1936, la moartea lui Cezar Papacostea, Nicolae Iorga afirmă: „*nu se va putea spune niciodată îndeajuns ce minunat prinos aduc în viața noastră națională frații noștri macedoneni, așa de puțini la număr și așa de bogați în fapte, poate și pentru că în ei e mai multă adevărată românitățe și mai veche decât la noi*”. În același an la moartea lui I. Valaori scoate în evidență faptul că „*Macedonenii care au venit la noi ca să ne ajute și care, prin munca lor și cinstea lor, s-au așezat în primele rânduri ale societății noastre*.” Iorga mai afirmă că aromânii au dat personalități marcante și celorlalte neamuri din spațiul sud-estic european, în Grecia²⁶, Serbia, Bulgaria, Albania. Aromânii au fost antrenați în viața altor comunități de la sud de Dunăre. „*Românii, care locuiesc în ținuturile și orașele Macedoniei și mai ales ale Albaniei și care împoporează cu turmele lor, ca pe vremea ilirilor și păstorilor italieni ai lui Varro, văile Pindului*.” Este prezentată încercarea statului român pentru păstrarea identității naționale a acestora.

În „*Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*” există un capitol cu titlul „*Renașterea românilor balcanici prin Statul Român*”. Într-adevăr România a adus o politică de sprijin și renaștere a acestora în Balcani, prin construcția de biserici, școli și alte instituții de cultură.²⁷ Acest sprijin a generat uneori relații încordate cu unele state din zonă. După primul război mondial Iorga atrage atenția guvernelor latine victorioase și spune că „*Există o chestiune latină în Peninsula Balcanică și Occidentul latin nu poate să o uite*”. Și după 1920, în perioada interbelică, Iorga va sublinia în scrierile sale importanța aromânilor în spațiul sud-est european.

Bibliografie

- Afirmarea 1979 – *** *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, (1821-1923)*, vol. 1, București, 1979.
- Iorga 1905 – N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Leipzig, 1905.
- Iorga 1912 – N. Iorga, *Les Roumaines et le nouvel état de choses en Orient*, Văleni, 1912.
- Iorga 1913a – N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Vălenii de Munte, 1913.
- Iorga 1913b – N. Iorga, *Chestia albaneză*, în „Svensk Tidskft”, 1913.
- Iorga 1914 – N. Iorga, *Histoire des Etats balcaniques à l'époque moderne*, București, 1914.
- Iorga 1915 – N. Iorga, *Istoria poporului balcanic*, București, 1915.
- Iorga 1916a – N. Iorga, *Sârbii, Bulgarii și Românii în Peninsula Balcanică în Evul Mediu*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom. XXXVIII, București, 1916.
- Iorga 1916b – N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXXV, București, 1916.
- Iorga 1919 – N. Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et de peuple albanais*, Bucarest, 1919.
- Iorga 1921 – N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921.
- Iorga 1922 – N. Iorga, *Formes et réalités balcanique*, București, Paris, 1922.
- Iorga 1927 – N. Iorga, *Un memoriu al lui Pouqueville despre Românii din Balcani*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom. VII, București, 1927.
- Iorga 1936, II, VI – N. Iorga, *Istoria românilor*, II, VI, București, 1936.
- Iorga 1937, III, V – N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, București, 1937.
- Iorga 1933 – N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, III, ed. 2, București, 1933.
- Iorga 1936 – N. Iorga, *Un aromân dascăl al Academiei din Constantinopol*, în „Revista Istorică”, XXI, 1-3, București, 1936.
- Iorga 1938 – N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, București, 1938.
- Iorga 1939 – N. Iorga, *Istoria Românilor*, X, București, 1939.
- Kycyku 2008 – K. Kycyku, *Nicolae Iorga și popoarele „născute într-o zodie fără noroc”*, în „Akademos”, nr. 4, București, 2008.
- Maksutovici 1991 – G. Maksutovici, *Nicolae Iorga, susținător al cauzei albanezilor*, în „Revista Istorică”, III, 1-2, București, 1991.
- Maksutovici 1997 – G. Maksutovici, *La solidarité du peuple roumain avec la lutte du peuple albanais pour l'indépendance (1877-1912)*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, nr. 4, Bucarest, 1977.
- Skanderberg 1972 – *** *Gheorghe Kostriotul Skanderberg și lupta albano-turcă în secolul al XV-lea*, București, 1972.
- Velichi 1971 – C. Velichi, *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. II, 1911-1939, București, 1971.
- Zbucnea 2001 – Gh. Zbucnea, *Iorga și lumea sud-est europeană*, în „Dosarele Istoriei”, an.VI, nr. 6, București, 2001.

²⁴ Iorga 1938, p. 176.

²⁵ Iorga 1933, p. 314-318.

²⁶ Iorga 1936, p. 29.

²⁷ Iorga 1939, p. 97.

CU MARX ÎMPOTRIVA MOSCOVEI. CULISELE EDITĂRII LUCRĂRII „KARL MARX, ÎNSEMNĂRI DESPRE ROMÂNI”

Dr. Stan Stoica

Abstract. *With Marx against Moscow. The backstage editing of the writing "Karl Marx, Notes about Romanian".*

The issue of the book "Karl Marx- Notes about Romanian" (1964) was an event with significant impact on national and international public opinion. The using of some notes of Marx to denounce the imperialist policy of tsarist Russia was a movement against Soviet domination. Gheorghiu Dej's goals were the gaining of domestic popularity and detachment from the influence of Moscow. Although it was ready since 1961, the writing has appeared in 1964 because PMR leadership waited for the best moment: Khrushchev's removal from the governing of the PCUS.

Keywords: *Karl Marx, tsarist imperialism, Soviet hegemony, political independence, national Communism.*

Cuvinte cheie: *Karl Marx, imperialism țarist, hegemonie sovietică, politică independentă, comunism național.*

Evenimentul cel mai semnificativ pentru sprijinul dat de istoriografie desprinderii politice de Moscova și conturării unei identități proprii a regimului comunist din România a fost editarea lucrării *Karl Marx, Însemnări despre români*¹. Alcătuită pe baza unor manuscrise descoperite de istoricul polonez Stanislas Schwann în arhiva Marx-Engels a Institutului Internațional de Istorie Socială din Amsterdam, lucrarea a avut o istorie proprie, influențată de procesele politice interne și externe (eliminarea treptată a oamenilor Moscovei, evoluția relațiilor sino-sovietice, Declarația de Independență din aprilie 1964, înlăturarea lui Hrușciov de la conducerea URSS). Cunosător al limbii române, fost student al lui Ion Nistor la Cernăuți, S. Schwann a informat conducerea Institutului de Istorie a Partidului despre existența manuscriselor încă din vara anului 1957, trimițând și unele copii². Ajunse pe mâna lui Roller, director al Institutului în acel moment, manuscrisele au fost pur și simplu tănuite. Istoricul polonez a repetat demersul, luând legătura cu Petre Lucaci, activist al Secției de Propagandă și Agitație, aflat într-o vizită în Polonia³. Informat de P. Niculescu-Mizil, superiorul lui P. Lucaci, Dej a dispus cercetarea problemei. La propunerea lui P. Țugui sau a lui P. Niculescu-Mizil (ambii își asumă meritul în acest sens), Gheorghiu-Dej a fost de acord ca de pregătirea lucrării să se ocupe Andrei Oțetea. Acesta s-a aflat la Amsterdam între 27 febr. și 19 mart. 1960, pentru discutarea condițiilor de editare și efectuarea de fotocopii. În schimb, Institutul din Amsterdam a solicitat „fotocopii de valoare egală” după scrisori ale întemeietorilor marxismului către socialiștii români și cere autorităților de la București să nu comunice existența și conținutul manuscriselor altor țări și în primul rând URSS, cu care se afla în tratative pentru un schimb de documente⁴. Conform planului de editare convenit cu Institutul din Amsterdam, semnat de A. Oțetea și S. Schwann, lucrarea urma a fi dată la tipar până pe 15 iun. 1960⁵. Termenul a fost cu mult depășit. Traducerea textelor lui Marx a durat până în iul. 1960, iar în toamna anului 1961 a fost editată o primă variantă (intitulată *Karl Marx despre România*), în formă de machetă „pentru uz intern”, destinată membrilor Biroului Politic și câtorva lucrători din domeniul ideologic și al relațiilor externe⁶. După centralizarea observațiilor și „îmbunătățirea” lucrării prin adăugarea de note și fotocopii, aceasta a fost editată din nou, tot sub formă de machetă („exemplar de serviciu”), în 1963, cu titlul *Karl Marx. Însemnări pe marginea unor lucrări privitoare la istoria României*⁷. În forma destinată publicului larg, lucrarea a primit „bun de tipar” la 24 oct. 1964 și a fost editată într-un tiraj de masă: 20 500 de exemplare.

Deși putea fi publicată încă din 1961, lucrarea a fost întârziată în urma dispozițiilor lui Dej, care a așteptat momentul potrivit al evoluției relațiilor cu Moscova. Acesta a venit în oct. 1964, după Declarația din aprilie și respingerea Planului Valev. Alte două evenimente care au favorizat editarea a fost declarația lui Mao Zedong referitoare la însușirea Basarabiei de către ruși, în cadrul unui interviu acordat socialiștilor japonezi, dar mai ales debarcarea lui Hrușciov de la conducerea PCUS (13 oct.), care ar fi trebuit să abată atenția sovieticilor în alte direcții⁸.

În stabilirea textului lui Marx, dar și pentru realizarea *Introducerii* și a *Notelor*, au mai fost implicați Gh. Zane, Cornelia Bodea, Dan Berindei și alți cercetători de la Institutul de Istorie din București.

¹ Oțetea, Schwann 1964, pass.

² Țugui 1999, p. 183.

³ Niculescu-Mizil 2002, p. 273.

⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, f. 1, *Informație* a Secției pentru Propagandă din 26 apr. 1960, către Gh. Gheorghiu-Dej, *privind deplasarea istoricului A. Oțetea la Amsterdam* (pentru conținutul integral, vezi Anexa).

⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, f. 2.

⁶ Niculescu-Mizil 2002, p. 276.

⁷ Niculescu-Mizil 2002, p. 278.

⁸ Niculescu-Mizil 2002, p. 281-283. Autorul mărturisește că Dej i-ar fi spus: „Este timpul să-i dăm drumul. Ei sunt acum ocupați cu altele și nu se pot ocupa de noi” (p. 293).

Manuscrisele lui Marx erau însemnări pe baza cărții lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*⁹, care la rândul său a folosit scrieri ale revoluționarilor români N. Bălcescu, Ion Ghica, I. Ionescu de la Brad, I. Heliade Rădulescu, Al. Papiu-Ilarian¹⁰. Marx a reținut din opera istoricului francez datele care îi puteau servi ca material documentar sau referințe pentru tezele sale despre politica de expansiune a marilor puteri. Politica externă a Rusiei țariste și rolul său contrarevoluționar ocupă în acest cadru un loc central. Editorii lucrării (A. Oțetea, S. Schwann) afirmă în *Introducere* că „*intervențiile lui Marx reflectă cu tărie poziția sa față de evenimente și oameni*”¹¹.

Prin conținutul lor, însemnările sunt prima mențiune, după 1947, a faptului că Basarabia era pământ românesc. Totodată, conțin referiri negative la politica rusească din sec. XIX, ce putea fi cu ușurință asemănată celei sovietice. Astfel, despre perioada următoare Păcii de la Svishtov (1781), Marx prelua informația că „*abia au plecat austriecii din Țara Românească și rușii sub Suvorov au intrat. Țara este dată pradă focului și jafului de către acesta*”¹². După pasajul lui Regnault despre Congresul de la Viena, Marx reținea că „*rușii s-au arătat așa cum sunt: jaful și ocuparea Basarabiei au spulberat toate iluziile. Dealtfel, rusul era complicele fanarioților*”¹³ și că „*țăranul care suferise cel mai mult de pe urma ocupației n-avea pentru muscal (moscovit) decât cuvinte de ură*”¹⁴. Izbitoare asemănare cu starea de spirit postbelică.

Însăși cedarea Basarabiei de către Poartă Rusiei țariste era considerată o încălcare a principiilor internaționale. Marx nota: „*Turcia nu putea ceda ceva ce nu-i aparținea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra țărilor române*”¹⁵. Fondatorul comunismului îl considera pe Tudor Vladimirescu un „*patriot român*”, pentru care „*rusul și fanarioții sunt dușman*”¹⁶. Referirile la ocupația militară rusă din anii 1828-1829 aminteau cu siguranță de recente abuzuri ale ostașilor sovietici: „*Au avut loc excese groaznice. Contribuții de tot felul în produse, furaje, vite, corvezi, hoții, omoruri etc. Bărbați și femei au fost înhămați la care cu vizitii cazaci care nu-și cruțau nici băta, nici vârful lăncii lor. Peste 30 000 de români fură smulși de la munca câmpului pentru a servi ca animale de muncă*”¹⁷. Tot despre ocupația din 1828-1829, Marx reținea că „*acum rușii se dedau la groaznice excese. <<Niciodată – spune Saint Marc Girardin însuși (în ale sale Souvenirs des voyages) – n-a avut loc o mai înspăimântătoare distrugere de vieți>>. Un jaf enorm, hoții de ale ofițerilor, barbaria soldatului rus etc.*”¹⁸. O altă paralelă cu realitatea anilor '40-'50 ai sec. XX sugera însemnarea: „*la 29 sept. '48, rușii intrară în Țara Românească ca <<liberatori>>*”¹⁹ (ghilimelele îi aparțin lui Marx).

Referitor la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, Marx nota că aceasta „*a fost o mișcare împotriva protectoratului rusesc*”²⁰, iar despre revoluția din Transilvania reproducea părerea generalului Lüders: „*Fără românii comandați de lăncu, rușii nu ar fi fost în stare să se măsoare cu Bem. Kossuth respinse cu dispreț propunerile românilor. lăncu bătu zdravăn pe unguri. Așa fură paralizate victoriile lui Bem. Austria n-a răsplătit cu nimic pe români*”²¹.

Rolul Rusiei în istoria românilor, evaluat atât de pozitiv în perioada stalinistă, era văzut cu totul diferit în concluziile preluate de Marx: „*Principatele Moldovei și Țării Românești s-au veștejit la umbra protecției ruse*”²².

Speculând rusofobia tradițională a românilor²³, regimul găsisese un mijloc sigur de a acumula popularitate. Deși editarea lucrării trebuia să pară un gest strict științific, semnificația politică era limpede: comuniștii români în frunte cu Gheorghiu-Dej doreau să nu mai depindă de Moscova, doreau o independență fără de care propriile poziții la conducerea României puteau fi puse în pericol. Procesul de înlocuire a liderilor „*staliști*” din estul Europei, declanșat de sovietici după Congresul XX al PCUS (1956), încă nu ajunsese în România. Prudența și tenacitatea caracteristice lui Dej i-au permis acestuia să reziste.

Regimul a acordat o mare atenție popularizării lucrării pe plan extern, pentru atragerea diasporei. Exemplare ale lucrării au ajuns, prin „*grija*” regimului, la Pamfil Șeicaru și Ion Rațiu²⁴.

⁹ Lucrare apărută în 1855, la Paris.

¹⁰ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, f. 2.

¹¹ Oțetea, Schwann, 1964, p. 14: „Materialul istoric reținut din cartea lui Regnault, felul în care e rezumat textul, concluziile trase, exprimă netăgăduit punctul de vedere al lui Marx. Dar ceea ce confirmă pe deplin această constatare este faptul că el și-a însușit acest material și l-a folosit în articolele sale politice și în cea mai de seamă operă a sa, *Capitalul*”.

¹² Oțetea, Schwann, 1964, p. 104.

¹³ Oțetea, Schwann, 1964, p. 107.

¹⁴ Oțetea, Schwann, 1964, p. 108.

¹⁵ Oțetea, Schwann, 1964, p. 106.

¹⁶ Oțetea, Schwann, 1964, p. 111.

¹⁷ Oțetea, Schwann, 1964, p. 117.

¹⁸ Oțetea, Schwann, 1964, p. 169.

¹⁹ Oțetea, Schwann, 1964, p. 156.

²⁰ Oțetea, Schwann, 1964, p. 130.

²¹ Oțetea, Schwann, 1964, p. 159.

²² Oțetea, Schwann, 1964, p. 175.

²³ Kolarz 2003, p. 142.

²⁴ Niculescu-Mizil 2002, p. 297.

Bucuroși că în lumea comunistă apare o nouă disidență, occidentalii au exagerat semnificația apariției lucrării. Sub titlul *Sfidând Rusia. România vrea Basarabia*, „New York Herald Tribune” publica la 2 apr. 1965 un scurt articol în care se arăta că „România, care a manifestat până în prezent indiferență față de dictatul ideologic și economic al Moscovei, revendică acum, acționând pe tăcute, teritoriul Basarabiei, care se află acum sub stăpânire sovietică”²⁵. Un alt articol, *România cheamă în ajutor pe Karl Marx* („The Observer”, 30 mai 1965), explica gestul românilor ca fiind o formă de protest față de rusificarea Basarabiei și deportarea populației în Siberia²⁶. În ciuda presupunerilor, mai mult sau mai puțin inspirate, devenea evidentă pentru occidentali individualizarea României în cadrul blocului și spiritul de frondă față de dominația URSS.

Reacția Moscovei a constat în acuzații de naționalism la adresa conducerii de la București și relansarea tezei potrivit căreia moldovenii și românii sunt popoare diferite. Conducerea RSS Moldovenești a fost mobilizată pentru a contracara efectul lucrării. Istoricul „moldovean” Bodiul a publicat un articol în „Journal de Genève”, arătând, între altele, că moldovenii și-au exprimat dorința de a se uni cu Rusia încă din 1711. Alți istorici din RSS Moldovenească au încercat să evidențieze rolul pozitiv al Rusiei în eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul turcesc²⁷.

Apariția lucrării a deranjat în mod vădit noua conducere a PCUS, în frunte cu Leonid I. Brejnev. Acesta a făcut reproșuri legate de lucrare lui N. Ceaușescu, în prima vizită a acestuia la Moscova de după preluarea puterii. Liderul sovietic a contestat valabilitatea științifică a lucrării, afirmând că însemnările lui Marx pe marginea scrierilor unor istorici au fost date, în mod arbitrar, drept concluzii ale acestuia. A reproșat autorilor faptul de a fi omis să spună că „întemeietorii socialismului științific au subliniat în toate lucrările lor că țările balcanice datoresc existența lor Rusiei”²⁸. Brejnev a insistat asupra semnificației lucrării pentru relația dintre cele două state, citând un articol din „Der Spiegel”, intitulat sugestiv *Cu Marx împotriva Moscovei*. Însușindu-și concluzia articolului din presa vest-germană, liderul sovietic a arătat că apariția lucrării a fost o lovitură la adresa URSS, prin folosirea lui Marx²⁹. Ceaușescu a evitat să dea explicații legate de lucrare, considerând că problemele legate de aceasta „se referă la lucruri atât de vechi, într-adevăr istorice”³⁰.

Apariția lucrării „Karl Marx, Însemnări...” nu a fost un fapt singular. Folosirea unor lucrări ale „corifeilor” pentru detașarea de Moscova a continuat. În 1965 era editată în limba română lucrarea lui Engels, *Politica externă a țarismului rus*, în care se afirma: „Basarabia este românească, și Polonia poloneză. Nu se poate vorbi în aceste cazuri de reunirea unor grupuri etnice care au fost împrăștiate, dar pot fi numite rusești și sunt înrudite; aici avem de-a face cu o cucerire flagrantă, cu forța, a unor teritorii străine; avem de-a face, pur și simplu, cu un furt”³¹.

Tot S. Schwann³² a semnalat existența la Amsterdam a unui alt document, o scrisoare a lui Engels către fruntașul socialist român Ion Nădejde, în care Rusia țaristă era etichetată drept „marea rezervă a reacțiunii europene”, iar țarismul, un „coșmar care apasă asupra întregii Europe”. Engels menționa suferințele românilor pricinuite de politica rusească: „înăbușirea răscoalei de la 1848..., răpirea, repetată de două ori, a Basarabiei, invaziile fără număr” pe pământ românesc, ca și cum „țara ar fi fost un simplu popas rusec pe drumul spre Bosfor”³³. Scrisoarea nu era inedită. Ea fusese publicată integral în 1888, de „Contemporanul”, și fragmentar, în 1945, în „Scînteia”, fără pasajele negative la adresa Rusiei. La sugestia lui Niculescu-Mizil³⁴, scrisoarea a fost republicată, integral, în volumul I al lucrării *Presa muncitorească și socialistă din România*³⁵, realizată de Institutul de Istorie a Partidului și de Editura Politică.

Pornind de la precedentul manuscriselor descoperite la Amsterdam, Gheorghiu-Dej solicită culturnicilor de la Propagandă și Agitație identificarea tuturor pasajelor și referirilor clasicilor marxism-leninismului despre țările române, care ar fi putut fi utilizate în disputele politice cu Moscova sau pentru contracararea revizionismului maghiar. Ca urmare, în 1960 primește un documentar intitulat *Marx-Engels-Lenin. Unele aprecieri ale clasicilor marxismului despre istoria țărilor românești Valahia, Moldova, Transilvania*³⁶. Centrat pe problema relațiilor româno-maghiare din timpul revoluției de la 1848, materialul scoate în evidență șovinismul conducătorilor revoluției maghiare, în special al lui L. Kossuth.

²⁵ Anton 2007, p. 190; autoarea citează un document din Arhiva MAE (Problema 220. URSS. 1965. Presa americană despre problema Basarabiei, f. 3).

²⁶ Anton 2007, p. 195.

²⁷ Niculescu-Mizil 2002, p. 298.

²⁸ Anton, Chiper 2003, p. 163. Stenograma discuțiilor purtate în timpul vizitei delegației de partid și guvernamentale a RSR în URSS, din 3-11 sept. 1965, p. 128-200.

²⁹ Anton, Chiper 2003, p. 128-200.

³⁰ Anton, Chiper 2003, p. 184.

³¹ Engels 1965, pass.

³² Istoricul polonez, fost student al patriotului român Ion Nistor, la Cernăuți, empatiza cu românii în problema națională. Polonia suferise - poate mai mult -, de pe urma aceleiași Rusii.

³³ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, f. 6.

³⁴ Niculescu-Mizil 2002, p. 289.

³⁵ *Presa muncitorească*, I, p. 188-190. Volumul a fost dat la cules la 26 mai și a primit „bun de tipar” la 3 dec. 1964.

³⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 34/1960, f. 1-18.

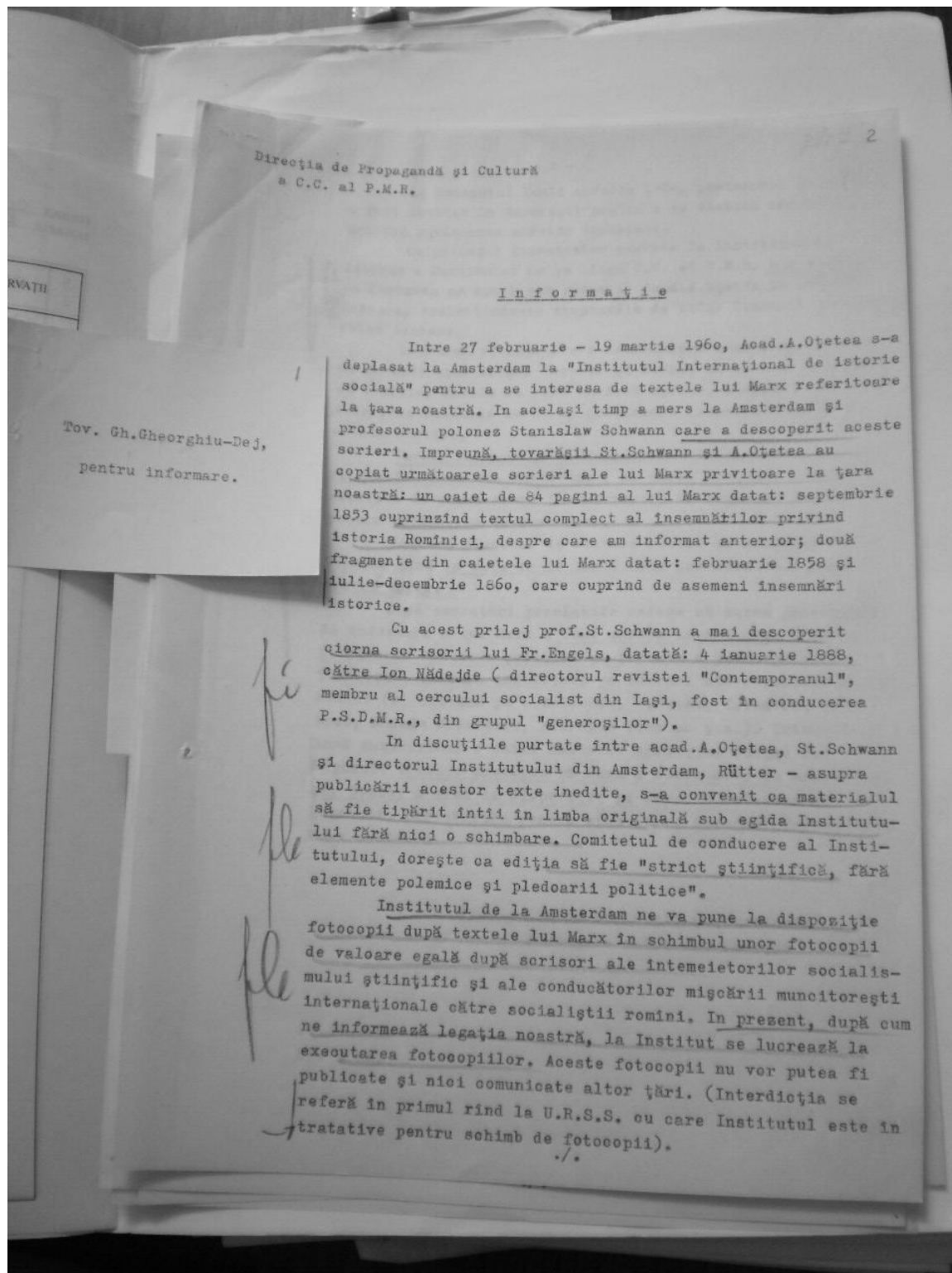
Istoria apariției lucrării privind însemnările lui Marx despre români pune în lumină câteva realități importante: 1. societatea românească era în continuare rusofobă/sovietofobă, în ciuda propagandei filosovietice deșănțate din perioada stalinistă; 2. Mișcarea politică de desprindere de sub influența Moscovei a fost de durată (începută cel târziu în 1955, finalizată în 1964, deci un deceniu³⁷); 3. denunțarea hegemoniei sovietice a fost făcută cu prudență și tenacitate de Gheorghiu-Dej și echipa lui, care a așteptat 4 ani pentru publicarea lucrării în cel mai potrivit moment; 4. comuniștii români ținteau către o apropiere economică de Occident, care să compenseze lipsa suportului sovietic; pentru aceasta, câștigarea diasporei românești din Occident prin politica antisovietică putea juca un rol important; 5. Comunismul național a fost creionat încă din perioada Gheorghiu-Dej; Ceaușescu a fost un continuator al acestei politici, ce avea ca principal scop preservarea propriei poziții în fruntea Partidului și a țării.

Bibliografie

- ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, D. 34/1960.
- Anton 2007 – M. Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, București, 2007.
- Anton, Chiper 2003 – M. Anton, I. Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, București, 2003.
- Engels 1965 – F. Engels, *Politica externă a țarismului rus*, în Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, vol. 22, București, 1965.
- Kotarz 2003 – W. Kolarz, *Mituri și realități în Europa de Est*, Iași, 2003.
- Niculescu-Mizil 2002 – P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, ediția a II-lea, București, 2002.
- O'etea, Schwann 1964 – A. O'etea, S. Schwann, *Karl Marx, Însemnări despre români*, București, 1964.
- Presa muncitorească, I – Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1964.
- Stoica 2012 – S. Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale (1953-1965)*, București, 2012.
- Țugui 1999 – P. Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de secție a CC al PMR*, București, 1999.

³⁷ Stoica 2012, p. 206-211.

Anexa: Informație trimisă de Secția pentru Propagandă (26 apr. 1960) către Gh. Gheorghiu-Dej, privind deplasarea istoricului A. Oțetea la Amsterdam, cu sublinierile și adnotările lui Dej, în ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1960, f. 1.

La începutul lunii aprilie 1960, profesorul St.Schwann a fost invitat la București pentru a se stabili măsurile privind publicarea acestor documente.

Cu prilejul discuțiilor purtate la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. s-a stabilit ca lucrarea să apară sub redacția Acad.A.Ōțetea și prof.St. Schwann, respectându-se drepturile de autor convenite profesorului Schwann.

Lucrarea va cuprinde o introducere scurtă în care se vor da indicații asupra locului și stării în care se păstrează textele, datele la care au fost scrise, izvoarele de informare folosite de Marx, problemele istorice tratate în aceste scrieri.

Tov.St.Schwann și A.Ōțetea vor trimite cite o scrisoare Institutului din Amsterdam (al căror conținut a fost stabilit de comun acord la București) în legătură cu măsurile pentru publicarea documentelor.

Conform planului de editare semnat de A.Ōțetea și St. Schwann pînă la data de 15 iunie 1960 lucrarea va fi dată pentru tipar.

După cercetări prealabile reiese că sursa principală de informare a lui Marx a fost cartea istoricului francez E.Régnauld "Istoria politică și socială a principatelor dunărene", lucrare întemeiată pe lucrări ale revoluționarilor romini (el citează pe N.Bălcescu, I.Ghica, I.Ionescu de la Brad, Eliade Rădulescu, Al.Păpău Ilarian ș.a.). Intrucit însă manuscrisul e datat înaintea apariției cărții lui Régnauld trebuie presupus că Marx a cunoscut-o în manuscris și, poate, a avut la dispoziție și sursele folosite de Régnauld. Cercetările pentru stabilirea surselor folosite de Marx continuă.

Anexă: Ciorna scrisorii (neterminate) a lui Fr.Engels către Ion Nădejde

26.IV.1960

SI. 3 ex.

MONUMENTE COMEMORATIVE DIN JUDEȚUL TÂRNAVA MARE ÎN 1937

Dr. Andreea Pop

Abstract: *Memorials in Taranava Mare County in 1937.* The paper is part of a series of articles on the same subject – an inventory of the memorials in Romania in 1937. This one presents the memorials from Tarnava Mare County. The statistic was ordered by the Government – Art Department and it is a valuable document for the informations contained. It records names, dates, authors, dimensions, costs and photos for every memorial from most of the villages and towns. Although the file is not complete and some of the papers and images were lost, the details that left are very interesting. This paper brings forward the list with the memorials in Tarnava Mare County from that time filling the historical information for some of them. The documents are relevant for understanding the way the society felt the casualties after WWI, the number of the memorials spread over the country and the interest of the authorities for the quality of these kind of monuments.

Cuvinte cheie: *memoriale, monumente, amintire, comemorare, memorie, inventar.*

Keywords: *memorials, monuments, remembrance, commemoration, memory, inventory.*

Această lucrare face parte dintr-o serie de articole similare, publicate sau în curs de publicare în volume ale unor manifestări științifice, având ca subiect principal o statistică a monumentelor comemorative de pe teritoriul României realizată în anul 1937. Separarea studiului pe județe sau regiuni a fost făcută datorită cantității mari de informații, dar în special teritoriului vast, dificil de acoperit pentru confruntarea datelor cu informațiile din teren.

În 1937, prin ordinul nr. 172594 din 24 octombrie, Ministerul Culturii și Cultelor solicită autorităților locale realizarea unei statistici a monumentelor de artă de pe teritoriul administrat de acestea. Acest fapt vine ca urmare a numeroaselor solicitări și realizări de monumente, în special comemorative, după Primul Război Mondial. Autoritățile au primit instrucțiuni despre modul cum trebuie completate tabelele și ce informații sunt considerate relevante: scopul și denumirea monumentului, localitatea, anul realizării, autorul, dimensiunile și suma cheltuită cu ridicarea monumentului. De asemenea, se solicita o fotografie sau schiță a obiectelor inventariate.

Este o statistică ce se păstrează în documente de arhivă, structurate în trei dosare pentru fiecare regiune în parte – Ardeal¹ / Moldova, Basarabia și Bucovina / Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Informațiile cuprinse de aceste dosare sunt valoroase, deși unele documente sunt incomplete, iar în multe cazuri imaginile trimise nu mai există. Dacă pentru monumentele din orașele de reședință sau celelalte centre urbane din județe, majoritatea informațiilor sunt foarte cunoscute, ele fiind creații ale unor artiști renumiți, pentru localitățile rurale lucrurile stau diferit. Nu întotdeauna au fost consemnate date referitoare la anumite monumente, ele rămânând pentru o perioadă de timp doar în memoria locală. Este ironic, dacă ne raportăm la comunitățile care au avut cel mai mare aport la jertfa națională în Primul Război Mondial. De asemenea, au existat evenimente locale, fără vreo semnificație deosebită la nivel național, dar importante pentru o comunitate mică, ce a ținut neapărat să marcheze printr-un monument persoana sau fapta respectivă.

Prefectura județului Târnava-Mare va răspunde solicitării în ianuarie 1937, înaintând documente cu informațiile cerute despre monumentele de pe teritoriul județului. Aceste documente² sunt: adresa de răspuns, tabelul cu descrierea monumentelor și două fotografii. Referitor la județul Târnava-Mare în dosarul cu *Statistica monumentelor din Ardeal* există încă un tabel³, întocmit de Notariatul comunei Racășul de Jos (actual în jud. Brașov), cu descrierea și fotografia monumentului ridicat în amintirea soldatului Huțan Constantin. Acest ultim act este datat 8 decembrie 1936, cu mai mult de o lună anterior tabelului centralizator al județului.

Am redat în continuare transcrierea tabelelor enumerate mai sus, având convingerea că putem aduce completări importante celor preocupați de subiect. Județul Târnava-Mare din anul 1937 nu mai există. El se învecina cu județele Sibiu și Făgăraș la sud și Odorhei și Târnava Mică în partea de nord. Avea ca reședință orașul Sighișoara și plășile Agnita, Mediaș, Rupea, Sighișoara și Șeica Mare, cu tot atâtea centre urbane. Monumentele prezentate în acest studiu, dacă mai există, pot fi găsite în prezent pe teritoriul județelor Brașov, Sibiu sau Mureș, multe dintre localități păstrându-și denumirea. Cu excepția Mediașului, lipsesc din dosar tabelele referitoare la centrele urbane ale județului de la acea dată, ceea ce face imposibilă o centralizare a datelor prezentate. Am încercat o actualizare a informațiilor despre monumentele amintite însă acest lucru s-a dovedit dificil și va fi reluat după o cercetare bibliografică și de teren mai amănunțită. Unul dintre documentele consultate a fost Lista Monumentelor Istorice din 2010 pentru a identifica eventuale obiective valoroase ce au primit acest statut. Acest lucru a fost marcat în tabelele prezentate (LMI/2010).

¹ ANIC 68/1937.

² ANIC 68/1937, f. 21, f.22, f. 34, f.35.

³ ANIC 68/1937, f. 36.

TABEL 1 – Tablou despre monumentele (statui, busturi etc.) ridicate pe teritoriul județului Târnava Mare (ANIC 68/1937, f.35)

Nr. Crt.	Scopul și numirea monumentului	Localitatea	Data ridicării	Autorul	Dimensiunile	Suma cheltuită cu ridicarea monumentului	Observații
1.	Tribunului "Axinte Sever" (LMI 2010)	Mediaș	1 dec 1934	I. Pușcariu	soclul 240 cm bust 240 cm baza postament 180 x 180	75.440	-
2.	Amintirea eroului din timpul războiului "Crucea lui Constandin"	Mihai Viteazul	1933	Școala primară de Stat	cruce simplă din piatră	2.000	
3.	Turnișor în amintirea bătăliei între comunele Ardealului Apafy și Kemeny din 26.I.1662	Seleușul	nu se știe	-	înălțimea 6 m circumferință în formă octogonală: 6 m	-	-
4..	Monumentul Eroilor căzuți în lupta pentru întregirea neamului	Movile	24.V.1928	comuna politică	înălțime 2,20 m lățime 70 cm grosimea 35 cm	7.800	-
5.	Idem	Apold	1933	Școala primară de Stat și cons. Paroh. Ort. Rom.	3,50 x 0,75 m	19.504	alăturat fotografie
6.	Idem	Dăișoara	1926	Fr. (indescifrabil)	3 x 0,60 m	18.000	
7.	Idem	Biertan	1935	I. Roth pietrar Sighișoara	3,20 x 0,65 m	32.000	
8.	Căpitanului maghiar Zek Dornokos mort în lupte din 1848	Vânători	1900	Familia Mortului	Înălțimea 4 m în forma de piramidă	-	
9.	Troiță în amintirea unui erou omorât de către armata maghiară în anul 1916	Vânători	oct. 1936	Subcentul P.P. Albești	1,5 x 0,5 m	-	
10.	"Huțan Constantin" ucis mișelește de unguri în 1919	Racășul de Jos	26.II.1919	Baciu Nicolae cioplitor din Racășul de Jos	3 m înălțime	1000	alăturat fotografie
11.	Aniversarea a 20 ani de la războiu în amintirea morții Col. O. Băltăreț răpus la 1916 în comuna	Cribalma	4.X.1936	DI. Horia Teculescu dir. Liceului Sighișoara	130 x 80 cm	-	
12.	Monumentul Eroilor din comuna	Ungra	1.XII.1936	Sculptor Tompa Iosif din Tg. Mureș	baza: 3 x 3 m înălț.: 5,75 m diametru: 1,5 m	45.000	alăturat fotografie

TABEL 2 – Tablou despre monumentele istorice ce să află pe teritoriul comunei Racășul de Jos (ANIC 68/1937, f.36)

Nr. Crt.	Scopul și numirea monumentului	Autorul Monum.	Data ridicării monumentului	Dimensiunile	Suma cheltuită cu ridicarea monumentului	Observări
1.	S-a ridicat întru amintirea locului unde s-a ucis mișelește de unguri soldatul Român Huțan Constantin din Regimentul 12 Artileria Română la data de 15 Ianuarie 1919 și cazul de moarte înregistrat în Registrul stării civile din Racășul de jos la nr. 13 din 1919	S-a ridicat de Baci Nicolae, Român, cioplitor de monumente din Racășul de jos, în mod gratuit	S-a ridicat la data de 10-25 Februarie 1919 și la data de 26 Februarie anul 1919 s-a sfințit cu ceremonie religioasă cuvenită. E așezat pe malul drept a Oltului, în fața gării Racășul de jos.	1. baza sau treapta primă e de 1,10 x 1,10 x 0,40m 2. treapta a doua 0,90 x 0,90 x 0,35 m 3. treapta a treia e de 0,80 x 0,80 x 0,30 m 4. treapta a patra e de 0,40 x 0,40 x 0,45 m 5. Columna este de 0,30 x 0,30 x 1,50 m având treptele de bază cu columna împreună înălțimea de 3 m.	S-a cheltuit suma de 1000 lei numai ca spese efective pentru căraușia pietrilor suportată de Conposeșvratul din comuna Racășul de jos.	Cadavrul s-a transportat și înmormântat în cimitirul român din comuna Rupea, județul Târnava Mare. Columna atât pe latura din față cât și pe cea din dos are inscripția următoare: "15 Ianuarie 1919. În memoria soldatului Huțan Constantin din Reg. 12 Artil. Română ucis de ungurii din Racășul de jos."

Fig. 1. Sfințirea Monumentului eroilor din Apold – 26 decembrie 1933

Fig. 2. Fotografia monumentului din Racășul de Jos

Fig. 3. Macheta monumentului din Ungria

Un caz interesant este cel al monumentului din comuna Ungra (în prezent în județul Brașov). La raportarea la nivelul județului, pe verso adresei¹, se poate citi un răspuns din partea Ministerului adresat Prefectului județului Târnava-Mare. Acest răspuns se referă la Monumentul Eroilor din comuna Ungra, ce fusese inclus în tabelul centralizator, la poziția nr. 12. Se amintește faptul că acest monument nu primise acordul Comisiei Monumentelor Publice care „a constatat că nu îndeplinește condițiile de frumusețe, de unitate și de scop care trebuiesc.” În urma observațiilor făcute și prin invocarea regulamentelor specifice domeniului monumentelor de for public se solicită „a dispune să se cerceteze cum se face că n-au fost respectate măsurile luate de Minister” chiar autoritățile fiind cele care încalcă dispozițiile.

Povestea monumentului din Ungra începe în anul 1926² cu strângerea de fonduri din partea comunității, care reușise timp de patru ani să adune suma de 20.000 lei. Din păcate banca respectivă dă faliment, pierzându-se toți banii. În anul 1936 sunt reluate demersurile pentru ridicare monumentului și, cu ajutorul autorităților locale, se asigură suma necesară de bani. În luna mai 1936, Comitetul Școlar din localitate înaintează Comisiei Monumentelor Publice cererea pentru edificarea monumentului, însoțită de două fotografii ale machetei propunerii, machetă realizată de atelierul Iosif Tompa și de o descriere a terenului. Una dintre fotografiile³ amintite se păstrează în dosar și este reproducă în acest studiu. (fig. 3) Deoarece răspunsul Comisiei nu a sosit până în luna octombrie, existând riscul pierderii banilor și a încrederii opiniei publice, comitetul a decis realizarea edificiului, chiar cu accelerarea lucrărilor. Astfel, la 1 decembrie 1936 monumentul este gata de inaugurare „toată lumea fiind mulțumită de buna lui executare și estetice sale.”⁴

Comisia Monumentelor Publice a examinat proiectul înaintat în luna mai abia în ședința din 11 decembrie „fiind găsit cu totul nepotrivit pentru scopul urmărit” și a respins ideea, făcând următoarele observații: „*reprezintă un monument de cimitir, iar nu un monument de Eroi, pe de altă parte este lipsit de unitate, având două socluri suprapuse și în stiluri diferite.*”⁵ Recomandarea Comisiei este de a se reface proiectul, în care să se suprimă soclul cilindric și rosturile aparente, lăsându-se fețe netede. „*În locul Madonei de pe soclu, care dă impresia de Monument funerar, să se figureze o victorie care simbolizează războiul.*”⁶ Comisia la acea dată era compusă din Ion Minulescu (președinte), Ioan Al. Steriadi, Fr. Stork, I. Jalea (membrii) și Ion Pașa (secretar). O recomandare importantă a Comisiei era aceea de a se adresa unui artist al unei școli de arte frumoase (deoarece numai un artist calificat poate înfăptui o lucrare de artă care să aibă măreția cuvenită unui Monument pentru comemorarea Eroilor), iar nu un atelier de cioplit piatră.

Răspunsul Comitetului Școlar din Ungra, din 31 ianuarie 1937, justifică realizarea acestui monument fără aprobarea Comisiei datorată întârzierii exagerate a rezolvării cererii lor. La observațiile Comisiei, se specifică faptul că monumentul este realizat de un diplomat al Școalei de Arte Frumoase, fără a se indica numele autorului. De asemenea, este explicată prezența Madonei cu cruce în mâna dreaptă ce ar simboliza *Recunoștință Crucii, care a oțelit pe Eroi în luptă, le-a insuflat credință în Victorie și le-a fost Supremă mângâiere în ultimul suflu al vieții.*⁷

Motivând prin absența altor fonduri imposibilitatea de a reface monumentul, cu toată bunăvoința de a satisface îndreptățitele opinii ale Comisiei, este solicitată aprobarea lui așa cum a fost realizat, în dorința de a-l sfinți și de a satisface unanimă dorința a locuitorilor.

Prin cazul Monumentului din Ungra, aceste documente expun un demers specific perioadei la care facem referire. Bine intenționat de ambele părți, mecanismul are momente de sincopă ce poate conduce la alegeri nefericite și pripite. Deși justificată atitudinea Comisiei în fața proiectului propus, prin întârzierea răspunsului nu poate face față acțiunii opiniei publice, greu încercate în tentativele locale a-i comemora pe cei pierduți. Avem convingerea că nu este un caz singular, teritoriul țării fiind presărat de monumente dedicate Eroilor, ce au o valoare estetică incertă.

În România, după Primul Război Mondial, cerințele unei comisii compuse din artiști de excepție sunt dificil de îndeplinit, în special datorită lipsurilor materiale. Încercările de a găsi o cale de mijloc care să răspundă concomitent esteticului - eternității / financiarului - timpului se materializează prin moștenirea unui impresionant număr de monumente comemorative prezente în fiecare colț de țară. În spatele fiecăruia dintre ele se află povestea efortului generației care supraviețuit, dar care a fost condamnată să poarte dorul și durerea.

¹ ANIC 68/1937, f. 36, verso.

² ANIC 89/1937, f.10.

³ ANIC 68/1937, f. 21.

⁴ ANIC 89/1937, f.12.

⁵ ANIC 89/1937, f.14.

⁶ ANIC 89/1937, f.14.

⁷ ANIC 89/1937, f.10

Bibliografie

- ANIC 68/1937 – Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Cultelor și Artelor, dos. 68/1937 – *Statistica Monumentelor din Ardeal*.
- ANIC 89/1937 – Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Cultelor și Artelor, dos. 89/1937 – *Aprobări pentru ridicări de monumente publice*.
- LMI 2010 – Lista Monumentelor Istorice – 2010.
- Pop 2005 – Andreea Pop, *Monumente comemorative din județul Bacău în 1937*, în „Acta Bacovinensia, Anuarul Arhivelor Naționale din Bacău”, X, 2015, p. 343-350.

Listă ilustrații articol și sursa acestora

1. Sfințirea Monumentului eroilor din Apold – 26 decembrie 1933 (ANIC 68/1937, f.22).
2. Fotografia monumentului din Racășul de Jos (ANIC 68/1937, f.36).
3. Macheta monumentului din Ungra (ANIC 68/1937, f.21).

ASPECTE PRIVIND ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA ȘCOLII MILITARE TEHNICE DE AVIAȚIE NR. 1 MEDIAȘ ÎN PERIOADA 1920-1953

Doina Anghel

Abstract. *Issues on Organization and Functioning of Technical Military Aviation School No. 1 Mediaș, during 1920-1953.* This article presents the most important aspects of existence Technical Military Aviation School no. 1 Mediaș during 1920-1953. In documents submitted are recorded changes in the organization and operation of the school and details of contracts and firms who carried out maintenance works in the school barracks.

Cuvinte cheie: Mediaș, aviație, școală, cazarmă.

Key words: Mediaș, aviation, school, barracks.

Denumiri anterioare:

- 18.10.1920-15.06.1945 - Școala Tehnică a Aeronauticii;
- 15.06.1945-01.09.1945 - Secția Mecanici a Școlii de Aviație București;
- 01.09.1945-01.07.1946 - Școala Militară de Ofițeri Mecanici și Maiștri Aviație;
- 01.11.1948-08.11.1949 - Școala Tehnică de Aviație;
- 08.11.1949-26.03.1952 - Școala Ofițeri Tehnici de Aviație;
- 26.03.1952-01.06.1952 - Școala Militară Tehnică de Aviație;
- 01.06.1952-15.11.1953 - Școala Militară Tehnică de Aviație nr. 1

Inițiativa înființării unei școli de aviație a aparținut Direcției Aeronauticii, care a prezentat Ministerului de Război raportul nr. 5771 din 12 martie 1920, cu propuneri pentru organizarea didactică și administrativă a școlii proiectate. În ziua de 18 octombrie 1920 era semnat Înaltul Decret nr. 4167, publicat în Monitorul Oficial nr. 169 din 3 noiembrie 1920¹. Acesta era actul de naștere al Școlii de meseriași militari ai aeronauticii, cu sediul provizoriu în Pipera – București. În anul următor, școala a fost mutată în cazarma „Tudor Vladimirescu”, la Mediaș.

La 1 septembrie 1927 Școala Tehnică a Aeronauticii, prin înființarea căreia se dorea formarea de specialiști mecanici pentru deservirea și întreținerea avioanelor, se muta într-o cazarmă nouă, pe un teren donat școlii de autoritățile medieșene.

Primele date referitoare la organizarea școlii au fost identificate în documente începând cu anul 1929. Astfel, prin Ordinul de zi nr. 1 din 1 ianuarie 1929 a fost stabilită următoarea ordine de bătaie²: Comandantul, Ajutorul comandantului, Biroul adjutanturii și mobilizare, Administrator cazarmar, Ofițer cu gazele, Contabil în bani, Contabil în materii, Ofițer cu aprovizionarea, Ofițer cu materiale, Medic, Escadrila I elevi, Escadrila a II-a elevi, Escadrila a III-a elevi, Serviciul tehnic, Serviciul atelierelor, Escadrila practică, Escadrila trupei.

Școala a funcționat în această organizare până la 1 aprilie 1939. Începând cu această dată, ordinea de bătaie a Școlii Tehnice a Aeronauticii a fost următoarea: Comanda școlii (comandant comandor av. Pădure Eugen), Serviciul tehnic, Serviciul atelierelor, Secția I ateliere, secția a II-a ateliere, Secția a III-a ateliere, Grupul de elevi, Escadrila I elevi, Escadrila a II-a elevi, Escadrila a III-a elevi, Escadrila de zbor, Escadrila parc, Escadrila depozit³.

La 1 noiembrie 1940 a luat ființă Școala de ofițeri mecanici de aviație, în cazarma „Tudor Vladimirescu”, în anul I fiind înscriși 41 de elevi, iar în anul II 35 de elevi. La Secția maiștri a Școlii Tehnice a Aeronauticii erau înscriși 584 de elevi⁴.

Ordinea de bătaie, la 1 aprilie 1941, era următoarea: Comanda școlii (comandant comandor av. Pădure Eugen), Biroul mobilizării, Biroul instrucției, Direcția de studii, Serviciul tehnic, Grupul de elevi, Escadrila I elevi, Escadrila a II-a elevi, Escadrila a III-a elevi, Escadrila a IV-a elevi ofițeri mecanici, Escadrila tehnică, administrativă și instrucție, Escadrila zbor, Serviciul trageri și armament, Serviciul casierie, Serviciul îmbrăcăminte, Serviciul aprovizionării, Serviciul grădinii de zarzavat, Serviciul manutanței, Serviciul gaze și apărare pasivă, Serviciul materialelor, Serviciul cazarmării, Serviciul sanitar, Serviciul meteorologic, Serviciul atelierelor, Secția I ateliere, atelierul ajustaj, Atelierul motoare, Atelierul strungărie și fierărie, Atelierul tinichigerie și cazane, Atelierul tâmplărie, Atelierul

¹ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești (în continuare se va cita C.S.P.A.M.I.), fond Școala Militară Tehnică de Aviație nr. 1, dosar nr. 231, f. 111.

² *Ibidem*, dosar nr. 235, f. 1.

³ *Ibidem*, dosar nr. 231, f. 18-19.

⁴ *Ibidem*, f. 21.

avioane și accesorii, Atelierul tapițerie și vopsitorie, Atelierul precizie și aparate bord, Atelierul autosudură, Atelierul electrotehnică, Echipa baie și castel apă, Secția auto, Echipa aerodrom, Serviciul garnizoanei⁵.

În ziua de 20 mai 1941, „cu ocazia unei vânători organizată în regiune, M.S. regele Mihai I a vizitat Școala Tehnică a Aeronauticii”⁶. Generalul Constantin Argeșanu, comandantul Regiunii I aeriene, l-a însoțit pe rege, oferindu-i explicațiile necesare.

În ordinul de zi pe unitate din data de 13 iunie 1942 se consemna faptul că „*progresul tehnic al aviației și practica războiului au arătat că cei 3 ani, ai cursului superior al Școlii Tehnice Aeronautice mu sunt suficienți pentru a da o pregătire practică și teoretică suficientă viitorilor maiștri de aeronautică*”⁷. Astfel, s-a aprobat ca durata cursului superior al Școlii Tehnice de Aviație să fie de patru ani.

Începutul anului școlar 1942/1943 a adus noi modificări. „*Pe lângă transformarea Școlii în liceu, cu 4 clase curs superior și față de pregătirea la care trebuie să ajungă maiștrii aviației, s-a hotărât ca practica să se facă în două cicluri:*

- *practica de bază. Ajustaj, tinichigerie, strungărie și fierărie (clasele V-VI)*
- *practica de specializare: motoare, avioane și instrumente de bord (clasele VII-VIII)*”⁸.

La începutul anului școlar 1942/1943, căpitanul inginer Grigoraș Emandache, director de învățământ, se adresa comandantului, ofițerilor, profesorilor și elevilor Școlii Tehnice a Aeronauticii spunând: „*Astăzi școala începe un an nou. Astăzi aviația trăiește într-o epocă cu o viteză de 600 km/oră. Avionul odată construit și repartizat la unități este luat în primire de ofițerul mecanic și maistrul de escadrilă.*

De pregătirea ofițerului mecanic și a maistrului de escadrilă depinde viața avionului și posibilitatea pilotului de a-și îndeplini misiunea.

Nepregătirea ofițerului mecanic și a maistrului de escadrilă duce la: imposibilitatea pilotului de a utiliza avionul pentru scopul care a fost construit, nimiciri de vieți omenești și distrugerea materialului prețios.

Aviației i se pun aproape în fiecare zi noi probleme de utilizare și în acest caz construcția avionului evoulând foarte repede, ofițerul mecanic și maistrul de escadrilă trebuie să aibă pregătirea necesară ca să poată urmări și înțelege într-un timp scurt progresul tehnic al aviației pentru a putea menține funcționarea avionului cu calitățile de funcționare date de fabricile constructoare.

Aceasta este problema Școlii Tehnice și pentru aceste motive Comandamentul Școlilor cere din partea voastră o muncă continuă și progresivă.

Comandamentul Școlilor a ordonat ca după primul trimestru să fie anunțate familiile și eliminați din școală elevii care se vor dovedi indisciplinați, incapabili de a urma cursurile școlii, rea voință la învățătură și debilitate fizică.

Orice intervenție făcută ca fi zadarnică și le va înrăutăți mai mult situația celor în cauză”⁹

La 15 noiembrie 1942, conform Instrucțiunilor Marelui Stat Major nr. 100.000/1942, lua ființă Școala de ofițeri mecanici de aviație de rezervă. Elevii erau recrutați dintre absolvenții liceelor industriale și ai școlilor de conducători tehnici. Cursurile erau de doi ani, absolvenții primind gradul de sublocotenent, mecanic de rezervă. La examen s-au prezentat 100 de candidați, fiind admiși 11 dintre ei¹⁰.

Prin ordinul nr. 11.498 din 30 noiembrie 1942, Statul Major al Aerului a aprobat înființarea unei secții de subofițeri tehnici de rezervă, cu un efectiv de 40 de elevi, care urma să funcționeze pe lângă Școala Tehnică a Aeronauticii. Candidații respinși la examenul pentru Școala de ofițeri mecanici de aviație de rezervă erau admiși fără examen, în timp ce absolvenții gimnaziilor industriale susțineau examen de admitere. S-au prezentat la examen 22 de candidați, dintre care au fost admiși doar 4, restul de 36 fiind elevi respinși la examenul pentru Școala de ofițeri mecanici de aviație de rezervă. Cursurile erau de un an, materiile fiind aceleași cu cele ale clasei a VII-a a Școlii Tehnice de Aviație, un an de practică la unitățile de aviație din țară, după care urma examenul de absolvire¹¹.

Banii obținuți în urma desfășurării practicii elevilor la diferite stabilimente militare de specialitate din țară erau folosiți pentru dotarea școlii. Astfel, în luna martie 1943 a fost înzestrat Serviciul medical, „*până la concurența sumei de lei 200.000 cu medicamente pentru combaterea debilității pulmonare și fizice, vitamine și preparate cu fier, iar de lei 180.000 s-au cumpărat pentru Serviciul dentistic aparate, medicamente și materiale dentistice, astfel ca toți elevii să-și poată întreține dantura în mod gratuit. S-au înființat biblioteci pe clase și o bibliotecă a corpului didactic, care au fost înzestrate cu ultimele noutăți de literatură științifică*”¹².

⁵ Ibidem, f. 24-27.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, dosar nr. 235, fila 10.

⁸ Ibidem, fila 11.

⁹ Ibidem, f. 49.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, f. 12.

¹² Ibidem, f. 53.

Eforturile făcute pentru buna organizare și desfășurare a activității în cadrul Școlii Tehnice a Aeronauticii nu au rămas nerăsplătite de forurile superioare. Astfel, la 3 aprilie 1943, Secretariatul de Stat al Aerului ordona „citarea prin ordin de zi pe Aeronautică și Apărare Antiaeriană, ca exemplu, a Școlii Tehnice a Aeronauticii, pentru că la controlul administrativ neprevădit făcut de organele Ministerului Apărării Naționale s-a constatat o prea frumoasă administrare și gospodărie.

Îmi face o deosebită bucurie când o unitate de Aeronautică se prezintă în acest fel, dând toată satisfacția” – adăuga, în încheiere, generalul de escadrilă de aviație Gheorghe Jienescu, Subsecretar de Stat al Aerului¹³.

În ziua de 20 august 1943 au avut loc examenele de admitere. La Școala de ofițeri mecanici de rezervă au fost admiși 56 de candidați, iar la Școala de subofițeri mecanici de rezervă 30 de elevi. Ambele serii au fost trimise în Germania pentru a urma școala, elevii fiind echipați de Baza Regională nr. 3, conform ordinului Statului Major al Aerului nr. 19.247/1943¹⁴.

Din „Darea de seamă asupra dotărilor Școlii Tehnice Aeronautice în construcții și diferite amenajări pentru o cât mai bună funcționare” din data de 17 martie 1943 aflăm despre principalele lucrări efectuate în perioada 1924-1942:

„1. Întregul teren al Școlii Tehnice Aeronautice, denumit înainte de primire «Zăvoi» și «Cărmidărie» a fost luat cu proces-verbal în 5 iulie 1924 de la Comitetul Agrar. Hotărârea nr. 745 din 18 octombrie 1924. Suprafața totală fiind de 139 iugăre sau 80 hectare și 1108 mp.

2. Conform contractului nr. 10.019/1924 s-a construit pavilionul Litera A (dormitoare elevi), iar în 17 septembrie 1924 s-a făcut recepția provizorie a lui. Lucrarea executată de Antrepriza Al. Gall.

3. Conform contractului nr. 7698/1925 s-a început construcția pavilionului Litera B de către Frații Crestel.

4. În iulie 1925 s-a început construcția celor două grupuri de ateliere, conform contractului nr. 4699/1925.

5. În 7 iulie 1925 Antrepriza Ștefănescu și Anghel a început montarea hangarului adus de la Arad.

6. Tot în anul 1925 s-a început construcția castelului de apă, conform contractului nr. 10.009/1925.

7. În septembrie 1925 s-au început lucrările de canalizare exterioară, de către firma Frații Crestel.

8. În septembrie 1925 s-a început construcția actualului atelier de armură, fost Uzină electrică, de către Frații Crestel. Contractul nr. 11.927/1925.

Toate aceste lucrări au fost gata până la sfârșitul anului 1925.

9. Pavilionul Direcției de studii a fost gata și s-a făcut recepția în 28 septembrie 1927.

10. Școala a executat pavilionul «Casa Grădinei» în 2 martie 1930.

11. În 14 aprilie 1930 s-a început construcția actualului pavilion de cismărie și deparazitare, fost „Baie”.

12. În 12 aprilie 1936 s-a început construcția pavilionului Sălii de mese pentru elevi, de către Frații Crestel, în cadrul lucrărilor angajate.

13. În iunie 1937 s-a construit de școală sera de zarzavat, care apoi a fost refăcută în 1940.

14. În 5 noiembrie 1937 s-a început de către firma Panteli, construcția pavilionului nou de baie, spălătorie și călcatorie mecanică. Instalațiile interioare au fost executate de către Wolf și au fost terminate în anul 1939.

15. În 15 mai 1938 s-a început construcția pavilionului de administrație, grupul de 24 de closete exterioare și prelungirea cu 14 metri a actualei săli de mese. Lucrarea a fost licitată de către antrepriza Bordescu și dată în execuție firmei Erhard Roth Mediaș. Lucrările au fost complet gata în iunie 1939.

16. În anul 1939 s-a început execuția pavilionului de infirmerie de către firma E. Roth și a fost gata în același an. Lucrarea a fost luată prin licitație de la Secretariatul de Stat al Aerului.

17. În anul 1941 s-a executat de către școală, în spatele castelului, una rampă de spălat și gresat mașinile auto.

18. Prin scrisoarea de comandă nr. 18963 din 23 noiembrie 1942, Întreprinderea «Ghervescu și Stoica» a început instalarea a două hangare care vor fi folosite ca ateliere pentru practica elevilor. Echiparea lor cu forță, lumină, gaz, apă, canal, se execută de către firma Siebag Mediaș, iar încălzirea lor cu aer condiționat se execută de către Fabricile Andrei Rieger Sibiu, construind opt suflătoare de aer cald care vor fi montate de către Siebag în căsuțe speciale. Ele funcționează cu gaz metan.

19. Prin scrisoarea de comandă nr. 12.399 din 17 septembrie 1942 s-a dat de către Secretariatul de Stat al Aerului firmei Siebag, construcția unui pavilion, Corpul de gardă, precum și acoperirea pavilionului de administrație cu acoperiș din țiglă Marsilia. Aceasta deoarece sistemul de înveli de Holtzcmient, din care era, nu este practic pentru țara noastră. Acoperișul este aproape gata, iar pentru corpul de gardă se aduc materialele necesare pe șantier, unde în curând va începe lucrul.

Instalațiuni pentru bunul mers

¹³ Ibidem, f. 54.

¹⁴ Ibidem, f. 107.

1. În anul 1935 s-a început instalațiunea de depozitare și pompare a benzinei de avion, care are patru rezervoare subterane. Lucrarea a fost executată de către Wolf.

2. Prin scrisoare de comandă dată direct de Secretariatul de Stat al Aerului, Firma Siebag a executat în anul 1940 instalația de alimentare cu apă în cazarma Tudor Vladimirescu.

3. Prin scrisoarea de comandă nr. 11.266 din 18 august 1942, firma Siebag a început refacerea instalației electrice din pavilioanele literele A și B din cazarma Aurel Vlaicu, precum și în cazarma Tudor Vladimirescu, instalație sub tencuială. Lucrarea a fost gata în luna ianuarie 1943.

4. În luna iulie 1942 s-a început de către firma Siebag instalația de alimentare cu apă și echipare cu mașini, la manutanța școlii, conform aprobării prin rezoluție ministerială nr. 11.088/1942. Lucrarea a fost gata în luna noiembrie 1942¹⁵.

În anul 1943 au continuat lucrările, așa cum se constată din darea de seamă întocmită de Școala Tehnică de Aeronautică conform ordinului nr. 17923 din 18 ianuarie 1944:

„1. Conform scrisorii de comandă nr. 18.963 din 23 noiembrie 1942 a Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic, firma Stoica și Ghervescu au început montarea a două hangare, aduse de la Aeroportul Ghimbav, hangare ce au fost terminate abia în luna mai 1943.

2. Conform contractului nr. 584 din 9 iulie 1943, al Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic, s-a aprobat firmei Siebag să execute instalațiile de apă, lumină, forță, canal și gaz metan, astfel că aceste hangare s-au transformat în ateliere stabile pentru instrucția practică a elevilor, lucrare terminată în toamna anului 1943.

3. Odată cu executarea instalațiilor de mai sus, s-a aprobat firmei Siebag, cu ordinul nr. 1461 din 28 aprilie 1943 al Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic, să execute lucrările de reparații ale băii școlii, care nu mai funcționa din cauza durității și ruginei apei, lucrare terminată în 15 iulie 1943.

4. Conform ordinului Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic nr. 212 din 15 iunie 1943 s-a aprobat firmei E. Roth din localitate să execute două șosele interioare în cazarma Aurel Vlaicu, una lungă de 420 metri, lată de 5 metri, iar cealaltă de 306 metri și lată de 3 metri. Șoselele sunt legate între ele cu trei trotuare fiecare a 36 metri și 2 metri lățime și un trotuar de 36 metri lungime și 5 metri lățime. Lucrarea a fost terminată în 20 octombrie 1943.

5. Conform ordinului nr. 5000 din 1 iulie 1943, s-a aprobat de Subsecretariatul de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic să se execute instalațiile de forță pentru atelierul nou de strungărie al școlii. Lucrarea a început și credem că într-o lună va fi complet gata, astfel ca fiecare mașină să funcționeze, lucrare ce se execută de firma SETA din localitate.

6. Conform ordinului Subsecretariatului de Stat al Aerului nr. 12.334 din 21 septembrie 1942 și a scrisorii de comandă nr. 12.399 din 17 septembrie 1943, s-a dat ordin să execute firma Siebag un pavilion Corp de gardă în cazarma Aurel Vlaicu. Lucrarea a început în primăvara anului 1943 și se continuă încă. Credem că în două săptămâni să ne putem muta în acest pavilion.

7. Conform ordinului Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic nr. 4161 din 23 iunie 1943, s-a aprobat firmei Siebag să execute un pavilion Magaziile corpului în cazarma Aurel Vlaicu. Lucrarea a început și se va continua în campania de lucrări a acestui an.

8. Pentru ateliere s-a lucrat în atelierul de tâmplărie 20 dulapuri pentru halate elevi și 30 de dulapuri pentru piese de arhivă, 13 mese de scris complet gata la data de 1 noiembrie 1943. Lucrarea s-a executat din materialul procurat în anul 1942/1943.

9. Conform ordinului nr. 31.089 din 24 mai 1943 al Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic, s-au aprobat 185.000 lei pentru despărțituri între cele două hangare, lucrare executată de firma Ghervescu și Stoica până la data de 15 august 1943.

10. Cu ordinul nr. 2277 din 24 mai 1943 s-au alocat 102.000 lei pentru un zid despărțitor între atelierele de sudură și ajustaj, lucrare gata la 15 august 1943.

11. S-au aprobat 136.000 lei, conform procesului-verbal nr. 79/1943, pentru vopsitul interior al celor două hangare, lucrare complet gata la 1 noiembrie 1943.

12. Cu ordinul nr. 490/1943 al Subsecretariatului de Stat al Aerului, Direcția genului aeronautic, s-au aprobat 335.000 lei pentru camuflajul ambelor cazărmi, lucrare gata la 1 noiembrie 1943.

13. Tot mobilierul s-a reparat, vopsit, precum și ambele cazărmi s-au reparat, conform prevederilor anuale de reparație și întreținere a localurilor¹⁶.

În registrul de inspecții al Școlii Tehnice a Aeronauticii, comandorul inginer Nicolae Popp consemna, în urma inspecției efectuate în perioada 29-31 mai 1943:

¹⁵ Idem, f. 42-43.

¹⁶ Ibidem, f. 77-78.

„1. Am constatat că Școala Tehnică Mediaș menține realizările bune la același nivel ca anul trecut, a făcut eforturi enorme pentru a organiza și dota atelierele, laboratoarele, sălile de cursuri.

2. Felicit pe comandant, ajutor, director de studii, ofițeri și maiștri care au contribuit în mod deosebit la realizarea atât de frumoasă și practică în special a sălilor de fizică, radio, electricitate și instrumente de bord, care sunt mai presus de orice laudă.

3. Școala este astăzi un model de Școală Tehnică și, cred, unica pe țară, ca organizare, dotare și funcționare.

4. Curățenie desăvârșită, ordine, colaborare cu elan și suflet, camaraderie și înțelegere perfectă a restului Școlii. Hrana minunată. Starea sanitară exemplară.

5. Comandorul inginer Istrati și camaradul meu, poate fi mândru de ceea ce a realizat în doi ani, schimbând complet fața Școlii și ajungând la aspectul de adevărată Școală tehnică.

6. Doresc la toți să continue pe acest drum nou, cu forțe și mai mari, spre a menține o pepinieră de adevărați tehnicieni”¹⁷.

În intervalul 1944-1946, școala a avut următoarea organizare¹⁸: Comandant, Biroul adjutantură și informații, Ofițer cu cifrul, Biroul instrucție, Direcția învățământ, Inspector de studii, Biblioteca, Grupul de elevi, Compania 1 elevi ofițeri, Serviciul aprovizionării, Serviciul îmbrăcăminte, Serviciul manutanței, Serviciul tehnic, Serviciul armăturii, Serviciul materiale și combustibil, Serviciul cazarmare, Echipa baie și castel apă, Echipa de aerodrom, Serviciul auto, Compania depozit, Compania 2 elevi submaiștri, Compania 3 elevi submaiștri, Compania 4 elevi submaiștri, Grupul II ateliere, Secția I ateliere, Atelier motoare, Atelier ajustaj, Atelier strungărie și fierărie, Atelier tinichigerie și cazane, Secția a II-a ateliere, Atelier tâmplărie, Atelier armament și accesorii, Atelier precizie și aparate de bord, Secția a III-a ateliere, Atelier auto-sudură, Atelier electrotehnic, Atelier armătură, Baza școlii, Servicii administrative (Biroul mobilizării, Serviciul casieriei, Serviciul sanitar), Plutonul de pază.

Din raportul nr. 5434 din 19 iulie 1945 înaintat de comandantul Școlii de Aviație – Secția mecanici către Subsecretariatul de Stat al Aerului aflăm că: „Școala Tehnică a Aeronauticii a devenit Școala de Aviație, Secția mecanici, urmând a fi supusă, din punct de vedere al comenzii și administrației, Școlii de Aviație, Secția Naviganți București, cu începere de la data de 15 iunie 1945”¹⁹.

Începând cu 1 septembrie 1945, Școala de Aviație se desființează, în conformitate cu Instrucțiunile speciale nr. 650 din 27.08.1945 ale Marelui Stat Major, Secția I²⁰. Operațiunea era strâns legată de acțiunea de desconcentrare și reorganizare de pace a aeronauticii române. În aceste condiții, Secția Mecanici a Școlii de Aviație și-a schimbat denumirea în Școala Militară de ofițeri mecanici și maiștri de aviație, rămânând dislocată în Mediaș. Aceleași instrucțiuni prevedeau că „Școala militară de ofițeri mecanici și maiștri de aviație va fi încadrată cu personalul și trupa fostei Școli tehnice a aeronauticii, care va păstra toate controalele fostei unități”²¹.

Noua reorganizare a aeronauticii române din vara anului 1946 a consemnat și desființarea școlii. Dintr-o adresă a comandantului școlii, trimisă Centrului Militar Târnava Mare aflăm că: „Școala militară de ofițeri mecanici și maiștri de aviație pe data de 1 iulie 1946 s-a contopit cu Centrul de instrucție al aviației și Școala militară de ofițeri și subofițeri naviganți aviație, astfel că personalul și trupa au fost vărsate unității noi – Centrul de instrucție al aviației”²².

Începând cu 1 noiembrie 1948 s-a hotărât reînființarea Școlii tehnice de aviație la Mediaș, în conformitate cu Ordinul nr. 6187/1948 al Ministerului Apărării Naționale – Direcția învățământ militar²³. Înființată prin scindarea Școlii militare de aviație Mediaș²⁴, urma să funcționeze în localul Secției mecanici a acesteia.

Școala a fost înființată „numai pentru nevoile aeronauticii formându-se ofițeri și maiștri mecanici avion” și a funcționat cu următoarea organizare până în anul 1951²⁵: Comandant, Biroul cadre, Șeful de stat major, Biroul pregătire de luptă, Ajutor pentru organizare-mobilizare, Mânuiitor documente secrete, Ofițer cu apărarea antichimică, Aparatul politic, Secția învățământ, Biroul învățământ, Laboratoare, Ateliere instrucție-practică, Compania 1 elevi anul I, Compania 2 elevi anul al II-lea, Ajutorul șefului școlii pentru aprovizionare, Medic, Serviciul financiar, Serviciul alimente, Serviciul îmbrăcăminte, Serviciul cazarmare, Serviciul materiale tehnice, Serviciul carburanți-auto, Serviciul armament-muniții, Compania gospodărie, Compania instrucție-pază, ȘCOALA MAIȘTRI AVIAȚIE Compania 1 elevi anul I, Compania 2 elevi anul al II-lea.

¹⁷ Ibidem, f. 91.

¹⁸ Ibidem, f. 1-5.

¹⁹ Ibidem, dosar nr.369, f. 377.

²⁰ Ibidem, f. 552.

²¹ Idem

²² Ibidem, dosar nr. 627, f. 10.

²³ Ibidem

²⁴ Ibidem, dosar nr. 432, f. 101

²⁵ Ibidem, dosar nr. 627, f. 98-105.

În conformitate cu Ordinul nr. 47.981 din 8 noiembrie 1949 al Marelui Stat Major, denumirea școlii a fost schimbată în „Școala de ofițeri tehnici de aviație”²⁶. Prin același ordin s-a prevăzut și formarea unei Școli de maiștri de aviație din companiile de elevi maiștri, școală subordonată celei de ofițeri tehnici.

Următoarea mutație importantă în viața școlii a fost consemnată în anul 1951. atunci, în conformitate cu Ordinul nr. 00318492 din 6 aprilie 1951 al Marelui Stat Major, începând cu 1 aprilie 1951 „Școala de ofițeri tehnici de aviație s-a mutat de la Mediaș la Sibiu în Cazarma nr. 796”²⁷. Menționatul ordin a prevăzut executarea unui schimb de garnizoane și cazărmi între Școala de ofițeri tehnici de aviație Mediaș și Școala de sergenți tehnici de aviație Sibiu²⁸.

Denumirea școlii a fost schimbată din nou, la 28 martie 1952, în Școala militară tehnică de aviație, în conformitate cu Ordinul Ministerului Forțelor Armate nr. 324/1952, rămânând în continuare cu același stat de organizare²⁹.

Odată cu reorganizarea școlilor militare de aviație, începând cu 1 august 1952 Școala militară tehnică de aviație s-a reorganizat, conform statului de organizare nr. 25/227, luând și denumirea de Școala militară tehnică de aviație nr. 1, în conformitate cu ordinul Marelui Stat Major nr. 00159219/1952³⁰. Sub această denumire, școala a funcționat până la desființarea sa. „Conform ordinului Marelui Stat Major nr. M.N. 008938 din 22 septembrie 1955, Școala militară tehnică de aviație nr. 1 din Sibiu se desființează și această operațiune va decurge după cum urmează: durata operațiunii de desființare: 15 noiembrie 1953 – 15 decembrie 1953. Arhiva se predă Școlii militare tehnice de aviație nr. 2. Localul se predă Regiunii a III-a Militare. Întreaga zestre a Școlii militare tehnice de aviație nr. 1 se va lua la Mediaș, unde se va face lichidarea”³¹.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 432, f. 64.

²⁷ *Ibidem*, f. 45.

²⁸ *Ibidem*, dosar nr. 755, f. 30.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 815, f. 92.

³⁰ *Idem*

³¹ *Ibidem*, f. 45.

TORȚIONARUL COMUNIST ROMÂN.

ASPECTE MOTIVAȚIONALE ALE ALEGERII ȘI PRACTICĂRII ACESTEI „MESERII”

Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu

Abstract: *Romanian communist torturer. Motivational aspects related to the choice and practice of such “profession”.* In Romania's communist prison spaces, people who activated had no system of principles or values that could guide them, but the wish of affirmation, financial interests, ideological fanaticism, the pleasure of torture, etc., were conclusive reasons in choosing the profession of “torturer”. The communist regime rendered stupid these people, who, to escape poverty, or to enable a system full of benefits, tortured their compatriots both physically and psychologically. Power obtained by torturers in these places of suffering, their image of higher beings, was a result of docility and manners in which communist states wanted to use them.

Cuvinte cheie: comunism, torționar, motivații, moralitate, docilitate, violență.

Key words: communism, torturer, motivations, morality, docility, violence.

A fi torționar în penitenciarele și închisorile României comuniste reprezintă o asumare conștientă a sistemului represiv brutal, o implicare docilă și sistematică în acțiuni ce au condus la umilirea și exterminarea fizică, dar și la degradarea morală a deținuților.

„Meseria” de gardian, „călău”, supliciator, într-un cuvânt generic, de torționar a constituit pentru cei care și-au asumat-o beneficii materiale, un statut social privilegiat și posibilitatea de a-și utiliza puterea într-o manieră dură față de supliciați, care nu aveau în acest sistem niciun ajutor. În plus, comunismul i-a scos din anonimat pe acești oameni, le-a oferit grade și i-a făcut mândri de această meserie, le-a deschis noi perspective și după ce au ieșit din sistem și i-a încadrat în categoria „românii cu pensii mari”. Mulți dintre ei erau aproape incultți sau cu 3-4 clase de învățământ primar, dar au reușit ca prin lingușeală și executarea fără comentarii a ordinelor primite de la superiori să ajungă pe treptele cele mai înalte ale sistemului care i-a promovat.

Unul dintre determinanții de bază pentru care supliciatorii au ales să lucreze în spațiile carcerale l-a reprezentat câștigurile bănești pe care le aducea o astfel de meserie, o parte dintre aceștia fiind săraci și dornici să scape de această grea povară. Dar, ce era mai facil pentru ei, să lucreze din greu în agricultura sau în industrie, ori să profeseze la un loc de muncă „călduț”, unde aveau posibilitatea uzitării de forță pentru a-i aduce la tăcere pe opozanții regimului.

Ministerul Administrației și Internelor a reușit să profite de neajunsurile materiale ale acestor „copii amărâți” și i-a cooptat sub aripa sa protectoare, însă, la rândul lor, pentru avantajele dobândite trebuiau să-și îndeplinească cu strictețe sarcinile și să nu supere statul protector. În bună parte, fii de țărani săraci și muncitori, cu o familie numeroasă, gardienii au găsit în Miliție sau în universul concentraționar o speranță spre un viitor mai bun. Spre exemplu, istoricul Andreea Dobeș îl aduce în discuție pe Pinte Grigore, angajat al Penitenciarului Sighet la 1 iulie 1950, care la un chestionar existent în dosarul său de cadre răspunde: „De ce vreau să intru în Miliție” [...]. „Subsemnatul Pinte Grigore vreau să intru în miliție pentru că sunt copil de țăran săraci și suntem 6 frați și pământ nu avem atât de mult și aș avea plăcere foarte mult ca să mă încadrez în miliție. Fiind șase frați am trăit până acum cam greu cum am putut pe acasă. Fiind tânăr m-am gândit ca să intru în miliție un serviciu de stat și ca să îmi câștig și eu un serviciu și mai principal un viitor. Și cu gândul de a face orișice școală pentru viitorul pe care vreau să mi-l creez în viitor”. Miliția, închisorile și penitenciarele comuniste erau locuri de muncă sigure, cu salarii substanțiale care le oferea siguranța zilei de mâine și le oferea liniște în plan profesional și familial.

De asemenea, spiritul cazon al închisorilor, „haina militară” care le atrăgea interesul și le creștea orgoliul de a face parte dintr-o „castă specială”, sau pur și simplu atracția pe care o aveau pentru militărie și dorința ca pe viitor să urmeze și alte școli, au fost motive suplimentare pentru alegerea acestei meserii: „Îmi place foarte mult milităria am făcut și armata ca voluntar cu gândul de a rămâne în armată, dar din cauza mizeriilor pe care le-am îndurat cât am fost voluntar nu am avut curajul de a mă activa ca voluntar. Și acum dacă aș putea ca să reușesc la examen aș fi foarte bucuros fiind că îmi câștig un viitor foarte frumos pentru mine ca tânăr cu gândul de a trece de aici în mari școli”².

*Această lucrare a fost realizată și publicată prin finanțarea de către Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane, prin proiectul „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”: POSDRU/159/1.5/S/133652. (The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development, as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.)

¹ AANP, fond Cadre, dosar 3863, nepaginat, apud. Dobeș 2010, p. 144-145.

² AANP, fond Cadre, dosar 3863, nepaginat, apud. Dobeș 2010, p. 144-145.

Pentru mulți reprezentanți ai aparatului represiv „fascinația” de a intra într-un mediu militar a însemnat nu doar plăcere și interes, ci și docilitate față de autoritate, considerată legală, independentă și întru totul justificată din punct de vedere moral, supunerea nefiind doar justificată legal, ci și ca o datorie morală³. Gardienii și paznicii se supuneau deciziilor superiorilor, erau caractere slabe, manipulabile⁴, care au îmbrățișat cu drag principiile doctrinei comuniste. Mancurtizarea, conformismul, analfabetismul de care dădeau dovadă unii, au fost elemente determinante în cooptarea acestor oameni ca torționari întrucât conducerea acestor închisori a preferat angajarea și promovarea lor pentru că puteau fi mai facil de controlați⁵.

Practic, comunismul și-a protejat oamenii și le-a oferit unele privilegii⁶, ca mai apoi să-i propulseze în *locurile terorii*, unde deveneau niște marionete care întorceau serviciile făcute de regim. Așa s-a întâmplat și în cazul lui Franț Țandără care a fost îndrăgostit, captivat și apoi adoptat de comunism⁷: „Părinții erau partidul, partidul era totul pentru mine, partidul mă creștea, mă educa și mă forma pentru viitor”⁸.

Îndoctrinarea, dublată de posibilitatea de a-și exercita cu ușurință excesul de zel asupra unor oameni neajutorați, problemele familiale și financiare, au fost motive pentru care torționarii și-au accepta cu ușurință statutul. Fanatismul ideologic comunist care îi îndrumă pe torționari se îmbină cu tipul de conformist „gata să fie de folos oricărei puteri; interesat mai mult de bunăstarea sa personală decât de victoria doctrinei”⁹. Însă, determinările acestor crime ale regimului comunist și ale nazismului, a supunerii orbești a oamenilor față de autoritatea conducătoare trebuie găsită, cum afirmă Tzvetan Todorov, în însăși natura acestor regimuri: „Cauza acestor crime nu trebuie căutată în interiorul indivizilor, nici în al națiunilor, ci în regimul politic în vigoare. O dată instalat regimul totalitar, cea mai mare parte a populației - voi, eu - riscă să devină complice la crimele sale; numai această condiție este de-ajuns. Iată una din lecțiile învățate din aceste evenimente tragice: alunecarea în ceea ce credem că răul se face ușor”¹⁰.

Pentru realizarea „omului nou”, regimului comunist îi trebuiau persoane supuse, cât mai bine selectate și instruite în noua meserie de temnicer, „rotițe” care trebuiau să se învârtă fără șovăire în angrenajul represiv. Totuși, statul nu poate să-i adopte pe temniceri dacă aceștia nu au voință și dacă nu se dedică efectiv meseriei lor, plăcerea de a lovi deținuții fiind un element definitoriu în această activitate. Octav Bjoza, fost deținut politic, povestește despre plăcerea de a tortura a lui Constantin Istrate, a fostului adjunct al comandantului de la Colonia de Muncă Onești și fostului locțiitor al comandantului de la Penitenciarul Gherla: „Îi scânteiau ochii de plăcere când ne tortura. Odată mi-a aplicat 25 de lovituri cu ciocanul de lemn la tălpi, după care, pentru că nu am plâns, mi-a mai tras încă 25. Patruzeci de zile a trebuit să merg în genunchi și în coate și să mă țin de marginile paturilor metalice pe care nu aveam voie să ne așezăm”¹¹.

O parte dintre torționari nu aveau finețe în aplicarea metodelor de tortură, ci erau brutali și tocmai faptul că în societate ei nu puteau să-și manifeste comportamentul agresiv, în temnițele comuniste aceștia aveau posibilitatea să-și dea frâu liber acțiunilor violente. Astfel, regimul îi acaparează în mecanismul represiv, le oferă tot ce le trebuie pentru a-și exercita meseria, ei devin niște Dumnezei ai închisorilor. În acest sens, un fost subofițer în Penitenciarul de la Baia Mare între 1982-1992, afirmă ca o confesiune: „Ne-am crezut Dumnezei. Noi am fost Dumnezeii. Mă simțeam stăpân peste timp. Pe această secție pășeam țanțoș, cu o oarecare satisfacție pentru că știam că deținuții se tem de mine. Și asta era o satisfacție extraordinară. Mă bucuram că mă urăsc, asta o simțeam din privirile lor când mergeau la muncă. Eram o adevărată teroare”¹².

Teama deținuților și teroarea impregnată le intensifica satisfacția de a fi stăpânii lor, de a controla aceste închisori comuniste-locuri ale memoriei îndurerate, o memorie care încearcă să se elibereze de „fantomele” acestor torționari. Memorarea și rememorarea evenimentelor traumatizante din Gulagul românesc simbolizează o condamnare, cel puțin morală, a acestor supliciatori ai regimului care i-a instrumentalizat.

Ura ideologică, alimentată de permisivitatea sistemului de a folosi bătaia în mod constant, au îngăduit acestor oameni să fie, după cum relatează Chertiție, niște „câini dresați”, niște morfinomani în căutarea drogului, care îl reprezenta deținuții: „Noi, supraveghetorii, eram ca niște câini dresați. Am fost învățați să urâm din toată ființa noastră deținutul, hoțul și, nu de puține ori, cu acest baston de cauciuc, „negrocalminul”, cum îl numeam noi, supraveghetorii, am

³ Reeder Jr. 2010, p. 76.

⁴ Cormoș 2009, p. 59.

⁵ Cormoș 2009, p. 60.

⁶ Jela 2001, p. 287.

⁷ Cesereanu 2005, p. 188.

⁸ Jela, 1999, p. 8, apud. Cesereanu 2005, p. 188.

⁹ Todorov 1996, p. 119.

¹⁰ Todorov 1996, p. 126.

¹¹ <http://www.cotidianul.ro/tortionarului-constantin-istrate-ii-sticleau-ochii-de-placere-cand-ii-tortura-pe-detinuti-242861/>, accesat la 14 iunie 2015

¹² http://www.romaniatv.net/tortionarul-cheritie-eram-ca-niste-caini-dresati-noi-am-fost-dumnezeii-video_93870.html, accesat la 14 iunie 2015.

bătut de nenumărate ori deținuții de pe această secție. Eram la un moment dat ca un morfinoman care își caută drogul. Așa îmi căutam eu victimele”¹³.

Această „beție a puterii”, cum o numește Tzvetan Todorov, devine patologică pentru tortionarii din țările totalitare, ea este specifică doar închisorilor și lagărelor unde există condițiile necesare supunerii totale a deținuților: „Gardienii sînt foarte furioși pe deținuții care nu-și arată imediat supunerea, care refuză să privească în jos, cu atît mai mult pe aceia care nu execută un ordin. Dar ceea ce în mod exceptional nu se întâlnește decît în lagăre este dorința nelimitată, legal sau moral, a suveranității gardienilor, fiecare din ei fiind tentat să împingă această supunere (singura limită fiind supunerea absolută: moartea). Gardienii nu dau socoteală nimănui, ei sînt total liberi și suverani, se îmbată cu propria lor putere: ei simt că aparțin rasei supraoamenilor”¹⁴.

Așadar, beția puterii, diversele interese de natură materială și profesională, personalitatea, entuziasmul de a intra într-un loc care oferea mai multă siguranță și un trai decent, formează un complex de motive care reliefează în ansamblu, de ce o parte dintre indivizi aleg să fie gardieni, paznici și anchetatori în închisorile comuniste.

Bibliografie

Cărți, studii și articole:

- Cesereanu 2005 – R. Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească: memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste: eseu de mentalitate*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Cormoș 2009 – G. Cormoș, *Femei în infernul concentraționar din România (1945-1989)*, Ed. A 2-a, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009.
- Dobeș 2010 – A. Dobeș, *Reprimarea elitelor interbelice. COLONIA „DUNĂREA” SIGHET (1950-1955)*, Prefață de Dennis Deletant, Editura Valea Verde, Sighetu-Marmației, 2010.
- Jela 2001 – J. Doina, *Lexiconul negru: unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, București, 2001.
- Reeder Jr. 2010 – J.P. Reeder, *What kind of person could be a torturer?* în „Journal of Religious Ethics”, 38 : 1, march 2010, p. 67-92.
- Todorov 1996 – T. Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime și tortionari în secolul XX*, Traducere de Traian Nica, Editura Humanitas, București, 2001.

Resurse online:

- <http://www.cotidianul.ro/tortionarului-constantin-istrate-ii-sticleau-ochii-de-placere-cand-ii-tortura-pe-detinuti-242861/>
- http://www.romaniatv.net/tortionarul-chertitie-eram-ca-niste-caini-dresati-noi-am-fost-dumnezeii-video_93870.html

¹³ http://www.romaniatv.net/tortionarul-chertitie-eram-ca-niste-caini-dresati-noi-am-fost-dumnezeii-video_93870.html, accesat la 14 iunie 2015.

¹⁴ Todorov 1996, p. 192-193.

AMENINȚĂRI LA ADRESA INTEGRITĂȚII TERITORIALE A STATULUI ROMÂN ÎN PERIOADA ACTUALĂ

Valentin Băluțoiu

Abstract. *Menaces concerning territorial integrity of the Romanian state nowadays. The paper focuses on the potential threats to the territorial integrity of Romania, which are triggered by the international situation and general condition of the Romanian society.*

Cuvinte cheie: *Transilvania, transilvanism, federalizare, autonomie, amenințări.*

Key words: *Transylvania, Transylvaniam, federalization, autonomy, menaces.*

Trăim într-o vreme în care statul național român este supus unor mari amenințări. Sursa acestor amenințări este externă, dar și internă.

I. Amenințări externe. a. Să nu uităm că statul român a apărut la jumătatea secolului al XIX-lea, atunci când se vorbea de o „Europă a națiunilor”. Nu întâmplător, în acea perioadă au mai apărut două state care au jucat (și joacă) un rol important în afacerile continentului nostru: Germania și Italia. Am beneficiat de sprijinul unor mari puteri europene (în primul rând Franța) în efortul de a obține Unirea Țării Românești cu Moldova și a pune bazele instituțiilor moderne în statul nou apărut.

Astăzi, se vorbește de o „Europă a regiunilor”, în interesul marilor corporații care domină viața economică în condițiile globalizării. Nu întâmplător, am asistat la destrămarea unor state importante de pe harta Europei: URSS, Cehoslovacia, Iugoslavia. Acest proces de fărâmițare a continuat prin apariția statului Kosovo, care a creat un precedent periculos pentru România. Utilizând acest precedent, Rusia a anexat Crimeea.

În prospera și stabila Europă occidentală au început să se facă simțite mișcări separatiste. Astfel, în Belgia, există o din ce în ce mai mare falie între partea valonă și cea flamandă a țării. De asemenea, la 19 septembrie 2014, printr-un referendum, s-a cerut separarea Scoției de Marea Britanie¹. La fel, în data de 9 noiembrie 2014 s-a desfășurat un referendum care a pus în discuție independența Cataluniei².

Se vorbește, de asemenea, de secesiunea Corsicii, a Italiei de Nord etc.

b. Într-un astfel de context a fost lansat proiectul autonomiei așa-numitului Ținut Secuiesc³.

Vona Gabor, președintele partidului Jobbik a declarat:

„Eu cred că autonomia secuilor este un obiectiv la care statul român, orice ar face, și sunt ferm convinși de asta, mai devreme sau mai târziu se va realiza, nu vor putea să îl oprească. Sunt sigur că, vreuna dintre etapele istoriei va crea această posibilitate, așa că și statul român ar face mai bine să nu încerce să pună piedici prin diferite acțiuni, ci mai degrabă să își reconsidere poziția, deoarece va fi o autonomie a secuilor”⁴.

În proiectul UDMR este menționată obligativitatea predării limbii maghiare în școlile românești (câte mai există), așa cum a menționat liderul Kelemen Hunor: *„În școlile cu predare în limba maghiară se învață limba română și limba maghiară intră ca disciplină în școlile române — iarăși revin cu modelul Tirolului de Sud — ca să existe un bilingvism încă din copilărie. Dar restul disciplinelor sunt predate în limba română, nu se bulversează, doar că va intra și această disciplină”⁵.*

Argumentele logice și demne ale românilor covășneni au fost înaintate unui consilier PNL local⁶.

Îngrijorător este faptul că există voci din exterior care sprijină demersurile autonomiste ale ungarilor din Transilvania. Astfel, un europarlamentar austriac a declarat că *„Bucureștiul ar acționa corect dacă ar sprijini și consolida comunitățile maghiare oferindu-le autonomie. Această autodeterminare este singura soluție pentru soluționarea problemelor maghiarilor din afara granițelor Ungariei. Momentan nu există altă cale în Europa”⁷.*

c. Atitudinea Ungariei, care păstrează relații bune cu Federația Rusă, în pofida sancțiunilor impuse împotriva acestei de SUA și UE, în contextul crizei ucrainene, reprezintă un motiv serios de îngrijorare. Astfel, în luna februarie a

¹ <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-29270441>

² <http://www.bbc.com/news/world-europe-29982960>

³ Magradean 2014.

⁴ <http://www.mediafax.ro/politic/vona-gabor-autonomia-secuilor-este-un-obiectiv-care-se-va-realiza-orice-ar-face-statul-roman-13055213>

⁵ Avram 2014.

⁶ Bărbătei 2014.

⁷ http://www.realitatea.net/andreas-molzer-europarlamentar-austriac-romania-sa-sprrijne-autonomia-transilvaniei_1360853.html

anului 2015, Budapesta a devenit un pol al politicii europene prin faptul că la intervale de timp apropiate, capitala Ungariei a fost vizitată de cei mai puternici lideri politici de pe vechiul continent, Angela Merkel și Vladimir Putin. În comunicatele oficiale ale vizitelor s-a arătat că: „Vizita lui Merkel este considerată un efort de a consolida relațiile cu Ungaria, pe fondul încercărilor lui Orban de a se apropia de președintele rus Vladimir Putin, care urmează să vină la Budapesta la 17 februarie”⁸. „Relațiile între Uniunea Europeană și Rusia trebuie să fie gestionate în mod rezonabil. Excluderea Rusiei din Europa nu este rezonabilă”, a declarat premierul Viktor Orban după întrevederea de peste două ore pe care a avut-o cu Vladimir Putin. „Securitatea regională nu poate fi garantată prin măsuri împotriva Rusiei. Pacea și cooperarea economică în regiunea eurasiatică pot fi o soluție”, a adăugat Orban, salutând Acordul de la Minsk, privind conflictul ucrainean⁹. În ciuda acestui fapt, ar trebui să fim naivi ca să considerăm că premierul ungar Viktor Orban nu a ridicat problema Transilvaniei.

Deși guvernarea lui Viktor Orban nu este considerată a fi un model de democrație (sunt faimoase afirmațiile liderului ungar cu privire la așa-numita „democrație iliberală”), pe scena politică a țării vecine se remarcă ascensiunea partidului cu orientare ultranaționalistă Jobbik, care a câștigat alegerile parțiale dintr-o circumscripție electorală în defavoarea formațiunii politice condusă de Viktor Orban, Fidesz.¹⁰ Ascensiunea Jobbik este îngrijorătoare, întrucât acest partid s-a afirmat pe scena politică a Ungariei prin discursul eurosceptic, antisemit, revizionist într-o măsură chiar mai mare decât Fidesz¹¹.

II. Contextul intern.

a. România și-a pierdut independența națională. Desigur, în contextul actual al interdependențelor de tot felul între statele lumii, există o limitare a suveranității statelor lumii. Cazul Uniunii Europene este cel mai la îndemână; în cadrul acesteia, statele membre au renunțat de bună voie la aspecte ale suveranității (de exemplu, la monedă în cazul acelor state membre ale zonei Euro etc). În cazul României lucrurile sunt mult mai grave; există voci autorizate care consideră că țara noastră a devenit „o colonie” a Occidentului, interesat în primul de rând de resursele naturale și de poziția strategică a României.

În urmă cu două secole, în timpul domniilor fanariote, situația Țărilor Române era descrisă de câteva caracteristici. S-a schimbat ceva în zilele noastre?

1) *Reducerea autonomiei. Domnii erau numiți de Poarta otomană, acționând ca simpli funcționari în serviciul sultanului.* După 200 de ani, în anul 2012, prin intervenția Marilor Puteri, în special SUA și Germania, președintele suspendat al României nu a putut fi demis, în ciuda faptului că 89% dintre cei care au votat la referendumul din 29 iulie, s-au pronunțat în favoarea debarcării respectivului președinte. Nu discutăm aici dacă era corect sau nu ca președintele să fie demis, discutăm despre un principiu. Ori, prin desconsiderarea rezultatelor votului popular s-a pus în discuție statutul de țară independentă a României, ca și ideea de democrație care a fost grav pervertită. Ne vom întreba dacă și cu alte ocazii voința națiunii exprimată prin vot nu a fost cumva deturnată de intervenția externă.

2) *Obligațiile materiale față de statul otoman au sporit de-a dreptul spectaculos.* Astăzi, economia națională nu mai este sub control românesc, ceea ce duce la pierderi materiale uriașe pentru poporul român. Reputatul economist Ilie Șerbănescu arată cum România a pierdut trei elemente esențiale ale economiei sale și anume, resursele naturale, distribuțiile de energie și băncile (sectoarele în care circulă banii; „sectoarele care fac profituri și dacă este criză”¹²).

3) *Țările Române nu mai dispuneau de forțe armate.* Care este situația actuală a armatei României? „Din păcate, Armata Română ca forță luptătoare, pe timp de pace sau de război, nu prea există: nu avem minimul de tehnică de luptă, nu avem avioane sau elicoptere, nu mai avem rachete AA, radarele au început să cedeze – în lipsa pieselor de schimb, piloții zboară doar atât cât să nu cadă cu avioanele (pentru că 50-60 de ore zboară doar cei care fac poliție aeriană, restul dacă prind 20 de ore sunt norocoși), serviciul MEDEVAC nu poate zbura decât pe timp de zi – în lipsa antrenamentului pentru condiții grele meteo, etc, etc.”¹³

4) *Țările Române au pierdut teritorii (Oltenia pentru o perioadă mai scurtă, apoi Bucovina, Basarabia).* Am putea crede că în zilele noastre România nu a mai pierdut teritorii. În realitate, prin semnarea tratatului româno-ucrainean din 1997 (textul *Tratatului între România și Ucraina privind regimul frontierei de stat româno-ucrainene, colaborarea și asistența mutuală în problemele de frontieră* se găsește pe site-ul Ministerului de Externe al României¹⁴,

⁸ Bojan 2016.

⁹ Drăghici 2015.

¹⁰ Neagu 2015.

¹¹ Verseck 2011.

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=M8oL2coSyEE>

¹³ Manolache și colab. 2015

¹⁴ <http://www.dw.de/fa%C5%A3a-h%C3%A2d%C4%83-a-ungariei/a-15615019>

statul român a renunțat la teritorii pe care le-a pierdut în urma încheierii Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939¹⁵.

5) *Țările Române au constituit un câmp de bătălie în războaiele purtate de Rusia, Austria și Imperiul Otoman.* Aparent, România nu mai este un teatru de război în conflictele dintre Marile Puteri. Cum putem însă interpreta declarația lui Valeri Gherasimov, șeful Statului Major al armatei ruse, citat de Wall Street Journal: „*Puterile non-nucleare care vor găzdui elemente antirachetă au devenit obiective prioritare ale reacției militare a Rusiei*”?¹⁶

În concluzie, România nu mai este un stat independent. Un stat care nu mai posedă independență poate fi dezmembrat oricând sau chiar desființat dacă acest fapt este în concordanță cu interesele celor puternici. Același Ilie Șerbănescu făcea observația că România este de facto împărțită între mai mulți stăpâni; în caz că aceștia nu s-ar mai înțelege, proprietatea acestora (România) ar fi împărțită¹⁷!

b. Societatea românească este o societate neofeudală. „*La începutul secolului al XXI-lea, societatea românească este alcătuită după sistemul Vechiului Regim; există, la fel ca în Evul Mediu, trei categorii importante de populație: clerul, „nobilimea” și „starea a III-a” (majoritatea populației).*

- *Astfel, Biserica și clerul beneficiază de mari privilegii... Este lesne de înțeles de ce clerul beneficiază de astfel de drepturi: când oamenii sunt desperați din cauza necazurilor de tot felul, rezultat al nedreptăților și inegalităților din societatea românească, este convenabil pentru stăpânire ca ei să se ducă la moaștele Sfintei Parascheva și nu să protesteze în vederea câștigării drepturilor lor.*

- „*Nobilimea*” este alcătuită din puternicii zilei, de exemplu cei pe care presa i-a denumit „*baroni locali*”. Nu este vorba doar de aceștia, ci și de puternicii de la centru și de cercurile de afaceri legate de cei ce exercită puterea politică în stat. Dacă „*nobilii*” medievali își găseau legitimitatea în ideologia epocii, cei noi se bazează pe mecanismul democratic al votului. Problema este că, în contextul lipsei de spirit civic și de pregătire a mării mase a populației, „*nobilii*”, **odată votați, se consideră nu slujitorii celor care i-au ales, ci se consideră stăpânii statului, pe care îl tratează ca pe moșia personală.** Evoluțiile din ultimii ani au început să schimbe raportul dintre „*baronii locali*” și „*nobilii*” de la centru; primii au devenit atât de puternici, încât impun „*descentralizarea*” și „*regionalizarea*” pentru ca autoritatea lor, care se exercită „*de facto*”, să se exercite și „*de jure*”. În fapt, aceasta reprezintă o amenințare serioasă la însăși existența statului național unitar român.

- Restul populației („*starea a III-a*”) este alcătuită din salariați și alți cetățeni cu venituri modeste, cu probleme de tot felul, batjocoriți și desconsiderați de către „*nobilime*”.¹⁸

Existența societății „neofeudale” înseamnă că instituțiile statului nu mai funcționează în mod normal, întrucât numirea în diverse funcții se face exclusiv pe criterii politice fără a lua în discuție competența și cinstea celor numiți. Acest lucru se întâmplă în toate domeniile: sănătate, educație, administrație etc. „*Nu se poate spune că o țară de mărimea României nu dispune de persoane mai bine pregătite. Problema este eronata selecție... În selecția decidenților, două observații se impun din capul locului. Prima este aceea că selecția pentru funcții de decizie, în condițiile pluralismului politic, se face prin intermediul partidelor. Nu este realist să se aștepte vreo „depolitizare” în materie. A doua este aceea că numai o selecție meritocratică permite performanțe ale societății: nu doar cea a supraviețuirii, nici doar cea a funcționării, ci aceea a vieții împlinite a cetățenilor. Fără meritocrație, nici democrația nu funcționează.*”¹⁹

Astfel, funcțiile publice au devenit niște sinecure pentru diverse categorii de „vasali”, ceea ce favorizează fenomenul de corupție.

Corupția reprezintă un alt factor care slăbește puterea statului român; ne îngrozim văzând numele sonore trimise în judecată de DNA și sumele uriașe de care România a fost jefuită. Se pune problema dacă România este un stat de drept, democratic sau face parte din grupul așa-numitelor „state eșuate”. „*Un stat capturat este conform definiției Băncii Mondiale - un stat clientelar și corupt. Adică abuzat de oamenii cărora le este încredințată puterea, în interesul propriu sau al grupului pe care îl reprezintă, pentru a-și întări poziția și mări averea. Corupția politică implică o varietate de infracțiuni și acte ilicite comise de oamenii politici înainte, în timpul și după ce părăsesc funcția pe care o ocupă*”²⁰.

c. Pământul României este acaparat de proprietari străini. Într-un celebru film românesc, *Columna*, în regia lui Mircea Drăgan, există o scenă antologică: regele Decebal interpretat magistral de regretatul Amza Pellea spune: „*Atâta timp cât mă voi putea mișca, atâta timp cât va mai fi un singur dac care va vrea să trăiască liber, ne*

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=2TJF0cBD7uA>

¹⁶ Marchievici 2015a.

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=wk7B17bzys>

¹⁸ Băluțoiu 2014, pag. 175-176.

¹⁹ Marga 2015.

²⁰ AMP 2014.

vom bate pentru acest pământ bun și frumos!" (Cu ce ton spune Amza Pellea „bun și frumos”!). Astăzi, din nefericire, poporul român renunță de bunăvoie la pământul primit de la înaintașii care și-au vărsat sângele pentru a-l apăra!

La ora actuală, există o adevărată goană pentru acapararea pământurilor statelor din Europa de Est, membre ale UE. *„Însă investitorii, fie ei europeni sau din monarhiile salafiste din Golf, sunt grăbiți, căci prețul terenurilor agricole din centrul și estul Europei va crește, iar momentul actual, când pretul este chiar și de aproape 7 ori mai mic decât în Vest iar mâna de lucru foarte ieftină, nu trebuie ratat.”*²¹ Acapararea terenurilor României are grave consecințe pentru poporul român: se aduc serioase prejudicii mediului, se pune în pericol securitatea alimentară a populației, se pierde de facto controlul statului român asupra unei bune părți a teritoriului național.

Conform asociației Eco Rurales, din cele 9 milioane de hectare de teren arabil din România, între 1 și 4 milioane au fost deja acaparate de proprietari străini²². Dacă state precum Ungaria, Bulgaria, Slovacia, Lituania au încercat să protejeze dreptul de proprietate asupra terenurilor pentru cetățenii lor, România nu a luat nicio măsură, având o legislație foarte permisivă. România, conform tratatului de aderare la Uniunea Europeană, are obligația de a permite vânzarea de pământ către cetățenii străini, după cum și cetățenii români ar avea posibilitatea să cumpere pământ în celelalte țări ale UE. Există însă o diferență enormă de putere de cumpărare între români și străini! După unele informații, 23% din pământul achiziționat de străini aparține italienilor, 15% germanilor, 10% arabilor, 8% ungurilor, 6% spaniolilor etc²³.

Anumite declarații ale unor oficiali români sunt de-a dreptul stranii, de exemplu: *„nu trebuie să ne speriem că o să vină unii să cumpere terenuri. Nimeni nu o să cumpere terenuri și o să le bage în geantă... În plus, ceea ce se produce pe terenurile românești nu este un bun al României, ci aparține lumii întregi”* afirma un fost ministru român al agriculturii²⁴. Asta în timp ce un oficial maghiar declara că guvernul Ungariei are un program de achiziție de teren din România²⁵. Cert este că renunțarea la pământ reprezintă o amenințare gravă pentru statul român. Așadar, să nu uităm cuvintele academicianului Cristian Hera, citat de marele istoric Dinu C. Giurescu: *„Suntem datori să păstrăm, să respectăm și să protejăm pământul pe care trăim și care asigură existența poporului nostru, garantează viitorul națiunii, consolidează durabilitatea securității alimentare atât de necesară pentru liniștea și siguranța națională. În consecință să ne asumăm responsabilitatea și să consolidăm tezaurul național – Pământul”*²⁶.

d. Retrocedărie conduc la reparația domeniilor feudale din Transilvania. Legea 247/2005 a dat posibilitate foștilor grofi din Ardeal să-și recupereze domeniile din Transilvania. O lege de retrocedare ar fi trebuit să repare nedreptăți făcute de comuniști, ori ce s-a întâmplat depășește orice imaginație: sunt ignorate legi precum cea rurală a lui Cuza, ori împrăștierea realizată în 1921 în timpul regelui Ferdinand! Statul român nu-i mai apără pe cetățenii români care astfel își pierd proprietățile în favoarea foștilor nobili maghiari. Prostie? Trădare? *„Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, prevedea că bunurile care până la acea dată au aparținut statului maghiar treceau de drept în proprietatea statului român. Nesocotind acest Tratat, guvernele și justiția română au restituit multe clădiri unor etnici maghiari, după ce, prin grija miniștrilor Culturii (lideri ai UDMR), acestea au fost refăcute și renovate cu bani grei de la bugetul statului român. Toate acestea, în timp ce numeroase castele, cazinouri, palate, cule românești au fost lăsate în paragină.”*²⁷ Situația este foarte periculoasă, deoarece conferă puterea economică unor persoane care doresc desprinderea Transilvaniei de România (Vezi reportajul *Dezbinați prin lege*, realizator Carmen Avram, difuzat de canalul Antena 3 în data de 19 aprilie 2015).

e. Autostrăzile nu leagă Transilvania de București și de restul țării. Economistul Ilie Șerbănescu, la mai multe emisiuni televizate a atras atenția asupra faptului că de 25 de ani niciun guvern nu a fost în stare să finalizeze o autostradă modernă care să treacă munții și să unească Bucureștii și Vechiul Regat de Transilvania. *„Budapesta și Viena sunt mult mai puternice și mult mai aproape. În plus, de ani de zile, Bucureștiul parcă face tot ce este posibil pentru a se depărta de Ardeal, evitând pur și simplu să construiască o arteră de comunicație modernă (autostradă, drum expres) care să treacă munții fie spre Brașov, fie spre Sibiu. În tot acest timp, Ardealul s-a apropiat de Ungaria/Austria, autostrăzile venind dintr-acolo spre granițele României și din Ardeal înaintând spre Vest... După cum s-a dovedit, Bucureștiul este un simplu spectator. La orice! Detașarea Ardealului nu va face excepție! Bucureștiul și-a cedat străinilor resursele naturale, industriile, banii, băncile, pădurile, pământurile. Care este deosebirea de va ceda și niscai teritorii?! Cu numele evident, căci faptic controlul economic a fost cedat demult! Bucureștiul va*

²¹ Marchievici 2015b.

²² http://www.ecorurales.ro/web/ro/Programe_si_Activitati/Dreptul_la_Pamant/

²³ <http://www.realitatea.net/strainii-cumpara-pamant-in-romania-pe-ascuns-prin-societati-cu-capital-romanesc-1488464.html>

²⁴ <http://www.ziare.com/stelian-fuia/ministru-agricultura/ministru-agriculturii-strainii-n-or-sa-plece-cu-pamantul-romanesc-in-geanta-1163147>

²⁵ <http://www.ziare.com/economie/agricultura/ungurii-ne-cumpara-transilvania-cat-teren-agricol-romanesc-se-afla-in-proprietatea-strainilor-1276583>

²⁶ Giurescu 2015.

²⁷ Longin Popescu 2015.

pierde Ardealul! N-a făcut nimic să-l păstreze. Adevăratul păcat este însă că nu-l va pierde în luptă, în fața superiorității adversarului. îl va pierde în liniște, pe Facebook!.”²⁸ Sunt stranii anumite fapte: de mulți ani statul român nu este capabil să finanțeze 53 de km de autostradă (Comarnic-Brașov), iar un înalt demnitar român, în momentul în care muncitorii de la Dacia protestează pentru a se face autostrada Pitești-Sibiu declară: „Eu mai știu că, dacă [muncitorii] o mai țin în mitinguri, o să se mute producția în Maroc.”²⁹(!)

Tragedia este că, înainte de a se turna asfaltul se fac zeci și zeci de studii de fezabilitate, care costă milioane de euro. „Numai pe studiile de fezabilitate expirate pentru 580 de km de autostradă statul român a cheltuit peste 48 de milioane de lei. Și va cheltui 206 milioane de lei să le refacă. În total, 254 milioane de lei și zero km de autostradă, deocamdată.”³⁰ Cine câștigă de pe urma acestei afaceri? În niciun caz cetățenii români.

f. Dispariția sentimentului de solidaritate. Statul român nu-i mai apară pe cetățeni. Am văzut situația legată de lipsa de protecție de care „se bucură” etnicii români din anumite zone ale Transilvaniei. Nu este, însă, un caz izolat. A se vedea și poziția luată de autoritățile românești (în primul rând funcționarii ai Băncii Naționale) față de situația provocată de creșterea spectaculoasă francului elvețian. Senzația generală este că statul român apără interesele unor grupuri privilegiate (clerul, „nobilimea” sau marile corporații, de exemplu băncile), în timp ce marea masă a populației este lăsată în voia soartei. Fiecare cetățean încearcă să găsească o rezolvare individuală a problemei sale, sentimentul de solidaritate care este firesc să existe într-un stat și o societate normale a început să se erodeze.

g. „Asistăm treptat la o disoluție a identității naționale și a sentimentului de patrie”³¹. La această situație și-a adus o contribuție majoră rescrierea istoriei. În ultimii ani au apărut o serie de interpretări noi ale istoriei României. Campionul acestor interpretări este profesorul Lucian Boia³², de la Universitatea București. Este o persoană extrem de bine pregătită și cultivată, care seduce, captivează. Iată unele dintre ideile domniei sale: toată istoria pe care am învățat-o este o minciună, se compune din mituri (în sensul de istorie deformată de neadevăruri). Între creatorii de mituri se numără mari personalități ale istoriei și culturii românești, precum Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, Petre P. Poni, Vasile Pârvan etc. Între așa-numitele „mituri” care ar alcătui istoria noastră sunt evidențiate: mitul lui Mihai Viteazul, continuitatea și etnogeneza, unitatea românească etc.

h. Dezindustrializarea României și creșterea decalajelor de dezvoltare între regiuni. Marele istoric Dinu C. Giurescu aprecia că aproximativ 80% din industria României a fost distrusă după 1989.³³ „În 1989, infrastructura industrială situa România în primele 10 țări din Europa. Există platforma Pipera, creată de francezi, unde se construiau calculatoare. Autocamioanele și autobuzele fabricate la Brașov și București erau patente germane. Avioanele Rombac erau cumpărate de la englezi. Locomotivele de la Electroputere Craiova erau patent elvețian. La Reșița se fabricau motoare de vapoare după licența Renk din Germania. Centrala nucleară de la Cernavodă provenea din Canada. Putem spune, și nu suntem nostalgici, că începusem să ne integrăm acceptabil cu economiile mari ale lumii. România era a treia țară din lume, după SUA și Japonia, care fabrica anvelope gigant pentru autobasculante de peste 110 tone. Doar două țări din lume făceau șuruburi cu bile: România și Japonia. Acestea se foloseau în industria nucleară și aerospațială.”³⁴ Cea mai mare parte dintre aceste obiective economice astăzi nu mai există.

Fenomenul de dezindustrializare a dus la plecarea în străinătate a aproximativ 4 milioane oameni³⁵. Speranțele în dezvoltarea țării le constituie investițiile străine, fondurile europene și exploatarea resurselor naturale (aici majoritatea banilor intră însă în buzunare străine). Se constată însă un fenomen de atragere a investițiilor străine cu precădere spre zonele intracarpatică (Banat, Transilvania). „Investițiile străine, atâtea câte sunt, se cantonează în Ardeal, nici n-au prea auzit de Moldova sau Oltenia. Iar investițiile germane – pe a căror „invazie” se mizează în condițiile venirii la putere a lui Iohannis – se opresc toate la arcul carpatic. Câteva zboruri săptămânal leagă Timișoara sau Clujul de București, câteva zeci de zboruri săptămânal leagă aceste orașe de Budapesta, Viena, Frankfurt. Si politicul urmează până la urmă economicul!”³⁶ Astfel, există o prosperitate economică mai mare în centre urbane precum Timișoara și Cluj-Napoca: „Două mari particularități ale Clujului: este vorba despre cel mai mare număr de firme din România, după București. Dar Clujul reușește să depășească capitala la un anumit capitol. Este vorba despre companiile pornite de tineri, așa numitele

²⁸ Șerbănescu 2015.

²⁹ Constantinescu 2015.

³⁰ Scarlat 2015.

³¹ Giurescu și colab. 2015, p. 185.

³² Boia 1997.

³³ Giurescu 2011.

³⁴ Longin Popescu 2014.

³⁵ <http://www.digi24.ro/Media/Stiri/Digi24/Special/Generatia+X/GENERATIA+X+Cati+romani+au+plecat+din+tara+unde+si+de+ce>

³⁶ Șerbănescu 2015.

start-up-uri. În Cluj, anul trecut, au pornit mai multe astfel de companii decât la București. Cu 400 mai multe. E o dovadă că în Cluj se vorbește despre viitor.” La fel, „Timișoara este o metropolă cu multe atuuri. Pentru că este mai puțin dependentă de infrastructura de la noi și se bazează mai mult pe drumurile din Ungaria și Serbia, aici se poate amplasa de pildă un centrul logistic de unde să se exporte spre vest produsele românești³⁷.

Cu alte cuvinte, un oraș ca Timișoara nu mai depinde de piața internă, un semn clar de destrămarea statului național.

Pe de altă parte regiuni precum Oltenia sunt neglijate de guvernanți. Astfel, Oltenia și Craiova ar urma să fie legate de Europa printr-o autostradă abia după anul 2030³⁸, ceea ce va adânci decalajul față de Transilvania și Banat.

i. A început o mișcare separatistă în Transilvania? Faptul că Unirea de la 1918 nu a fost realizată prin forța armelor, ci prin voința liber exprimată a națiunii române este dovedit prin aceea că, spre deosebire de alte state (Iugoslavia, Cehoslovacia), România și-a păstrat, în linii mari, granițele stabilite după Primul Război Mondial. Niciodată în teritoriile alipite la 1918 nu au apărut mișcări separatiste: Basarabia, Bucovina de Nord, Cadrilaterul au fost pierdute numai prin intervenția străină.

După 1989, au apărut voci care au început să militeze pentru federalizarea României și autonomia Transilvaniei. Astfel, Sabin Gherman a lansat, încă în 1998, un text provocator, numit „M-am săturat de România!”³⁹ În document se introduc anumite clișee care ar evidenția, chipurile, diferențele profunde între Transilvania și restul țării, între ardeleni și „regățeni”.

S-a cristalizat o așa numită doctrină a „transilvanismului”, care își găsește din ce în ce mai mulți aderenți. Atunci când este vorba de inițiative care pun în discuție autoritatea statului român asupra Transilvaniei, inițiatorii trebuie găsiți în afara granițelor țării, ori în rândul unor persoane aparținând unor minorități naționale (de obicei cea maghiară). Transilvanismul s-ar defini drept „ideea obținerii unui *“statut federativ”, de natură culturală, pentru minoritățile din Ardeal.*”⁴⁰ Termenul de „transilvanism” este mai vechi. Într-un studiu apărut la Budapesta ni se spune că, în legătură cu ideea „transilvanismului”, personalități politice românești doreau obținerea unei autonomii a Transilvaniei și Banatului în condițiile de după Marea Unire: „A significant number of Transylvanian Romanians joined the Partidul Național Român led by Iuliu Maniu, thereby focusing on the autonomy of Transylvania and Banat”⁴¹.

În zilele noastre a luat naștere Liga Transilvania Democrată, care are ca obiective „Obținerea autonomiei regionale și fiscale a Transilvaniei în cadrul unei României decise să facă pași radicali spre o structură conformă spațiului european. – Reformă instituțională prin adoptarea unui model administrativ flexibil. – Introducerea unui sistem fiscal al Transilvaniei prin care se obține dreptul de a stabili tipul și cuantumul impozitelor din Transilvania, regiunea urmând să vireze guvernului central numai un procent sau o sumă prestabilită. – Obținerea dreptului Transilvaniei la a-și folosi liber bogățiile de interes public ale subsolului, ale spațiului aerian și ale apelor cu potențial energetic valorificabil. – Dezvoltarea căilor de comunicație și transport în funcție de prioritățile Transilvaniei și construcția prioritară a autostrăzilor care leagă porțile occidentale ale regiunii (și ale României) cu centrul țării. – Promovarea valorilor transilvane pe piețele globale, prin definirea mărcii transilvanicum, prin promovarea specificităților locale transilvane în circuitul turismului global și prin promovarea, în parte, a fiecărei regiuni intratransilvane ca brand. – Implementarea unor măsuri care au ca scop apropierea și colaborarea dintre toți ardelenii indiferent de limba, etnie și religie. – Promovarea unui sistem electoral care să permită promovarea unei elite politice mai competente și mai responsabile. – Stabilirea capitalei Transilvaniei la Cluj. – Regionalizare intratransilvană care corespunde deopotrivă criteriilor istorice, voinței democratice locale și celor de dezvoltare regională. – Inițierea și consolidarea unor legături de cooperare cu regiunile istorice dezvoltate ale Europei, Bavaria, Catalonia, Flandra etc.”⁴².

În data de 15 februarie 2015, un tânăr student al Universității Babeș-Bolyai a depus la instituția prezidențială o petiție, semnată de circa 14700 de cetățeni, care revendică „Autonomie pentru Transilvania: Banat, Crisana, Maramures, Ardeal. Capitala: Cluj. Guvern regional la Cluj, cu control politic și economic pe teritoriul Transilvaniei Autonome. Istoria și tradiția din Transilvania sunt complet diferite de fostul Regat. Regiunea noastră a fost întotdeauna partea Europei civilizate. Aici a fost declarată prima oară libertatea confesională în 1568 la Dieta din Turda. Transilvania a participat la tratatele de pace de la Westphalia în 1648. Transilvania a avut domnitori care au pus mare accent pe cultură și toleranță. În secolele 17-19, Transilvania a avut o autonomie largă. La Unirea din Alba Iulia în 1918, Transilvania a fost regiunea cea mai dezvoltată din România Mare. Guvernele centrale ne-au degradat la colonie. Biserica Greco-Catolică,

³⁷ <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Special/Generatia+X/Romania+vazuta+din+elicopter+orase+industriale+video+Digi24>

³⁸ Tudor 2015.

³⁹ Gherman 1998.

⁴⁰ Mihai 2009.

⁴¹ Balogh 1999, p. 245

⁴² <http://www.zi-de-zi.ro/construirea-transilvanismului-scopul-ligii-transilvania-democrata/>

având credincioși numai din Transilvania, era eliminată, bunurile erau confiscate. După 1989, starea regiunii noastre nu s-a îmbunătățit. Impozitele acumulate în Transilvania ajung în Moldova și Oltenia pe nedrept. Transilvania este trezoreria țării noastre fără autodeterminare. Ei au mai mare nevoie de noi, decât noi avem de ei. Regiunea noastră s-ar putea autosuține. Avem păduri, ape minerale, un potențial turistic foarte mare, orașe medievale unice în România, sute de castele, cetăți, o universitate care mulțumește multiculturalismului este în fruntea Universităților din țară. Noi nu vrem nimic de la alții, dar ce e al nostru nu lăsam⁴³.⁴³ Între inițiatorii acestor demersuri se numără cetățeni români de naționalitate maghiară, dar din ce mai mulți români aderă cu entuziasm la „transilvanism”.

Se observă faptul că nu se cere desprinderea Transilvaniei de România; se revendică „doar” autonomia utilizând argumentul superiorității economice a Transilvaniei și o serie de particularități care ar diferenția, se spune, în mod fundamental pe ardeleni de restul românilor. Nu se face aluzie la elementele care îi unesc pe românii din Transilvania, Oltenia, Muntenia, Moldova, Dobrogea, de exemplu:

- Limba română. Eu, care sunt oltean, mă înțeleg perfect cu un ardelean. Transilvănenii îl citesc cu plăcere pe Marin Sorescu, în timp ce oltenii îi citesc pe Rebreanu sau pe Slavici.

- Legăturile economice stabilite de generațiile de mocani care au practicat transhumanța până la Dunăre și Marea Neagră. Între aceștia, faimosul Badea Cârțan, cel care a făcut drumul pe jos până la Roma, pentru a-și găsi rădăcinile.

- Activitatea domnilor din Țara Românească și Moldova, care au avut grijă de conaționali lor din Transilvania ca aceștia să nu-și piardă credința și prin urmare, naționalitatea. Astfel, Ștefan cel Mare și Constantin Brâncoveanu au ctitorit biserici ortodoxe în Ardeal, iar Mihai Viteazul a întemeiat o mitropolie românească la Alba Iulia.

- Activitatea cărturarilor ardeleni, care au întemeiat școli la București, de exemplu Gheorghe Lazăr. Puțin mai târziu, Ioan Maiorescu, tatăl lui Titu Maiorescu, a conferit o mare strălucire Școlii Centrale din Craiova (actualul Colegiu Național „Carol I”) etc.

Toate provinciile istorice românești au „păduri, ape minerale, un potențial turistic foarte mare”. De exemplu, în Oltenia există peisaje mirifice, obiective turistice de mare interes (Cozia, Polovragi, Horezu, Coloana Infinitului, Parcul Romanescu din Craiova etc). Muzeul de Artă din Craiova posedă cea mai importantă colecție de artă românească, după muzeul din București (și cea mai importantă colecție în lucrări de Brâncuși din țară). Puține școli din România au o istorie atât de glorioasă precum Colegiul Național „Carol I” din Craiova, locul care a format circa 50 de academicieni care au slujit știința și cultura românească și care este cel puțin la fel de prestigios ca Universitatea din Cluj-Napoca. Artistul plastic român cel mai cunoscut pe plan mondial este un oltean, Constantin Brâncuși. Între marii inventatori români se numără Henri Coandă și Gogu Constantinescu (olteni). Oltenia dispune de un mare potențial energetic și agricol etc.

De asemenea, se spune în documentul citat mai sus despre faptul că în Transilvania s-a impus libertatea religioasă prin decizia luată la Dieta de la Turda. Se trece cu vederea faptul că ortodoxia nu era religie receptă, ci doar „tolerată” și că Transilvania atât de tolerantă, majoritatea populației, românii, n-au beneficiat de drepturi timp de secole.

Între stereotipurile puse în circulație este acela că ardelenii sunt mai harnici și mai serioși decât restul românilor. Cunoscut un oltean care s-a stabilit, la bătrânețe, într-un sat din județul Sibiu, și a pus bazele unei gospodării mai frumoase decât cele ale vecinilor săi transilvăneni, dând dovadă de harnicie și pricepere. Și în Transilvania, ca și în Oltenia, am văzut câmpuri nelucrate, case abandonate, ruine pe locul unde în perioada socialismului se găseau platforme industriale.

Polticienii ardeleni care au condus România nu s-au dovedit a fi altfel decât cei proveniți din Vechiul Regat.

La prima vedere, s-ar părea că ideea autonomiei nu este deloc un lucru rău. Ce se ascunde îndărătul autonomiei ne explică reputatul istoric de la Cluj-Napoca, academicianul Ioan-Aurel Pop: „Nici o țară federală din Occident nu se simte și nu este amenințată de nici o altă țară... În Europa Central-Orientală, fostă comunistă, lucrurile sunt mai complicate... România se află în această zonă, are aproximativ 10% minorități... și este formată din câteva provincii istorice, ca toate statele zonei. În această parte a Europei, pe un fond istoric instabil și conflictual, al destrămării foarte târzii a statelor dominante multinaționale, sentimentul național și ideea de stat național au păstrat o consistență mai ridicată decât în Occident, iar soluțiile federative nu s-au bucurat de încredere... Pe de altă parte, sunt și fapte și împrejurări concrete care alimentează această neîncredere... Ungaria continuă să susțină, oficial uneori, prin demnitari de stat, că pacea de la Trianon a fost o „tragedie” care trebuie repede remediată.”⁴⁴ Legat de această ultimă observație a academicianului Ioan-Aurel Pop, iată o declarație a vicepremierului maghiar Semjen Zsolt: „Niciodată comunitatea maghiară din Transilvania nu a cerut ceva ce să fie respins de UE. De aceea trebuie să respingem toate acuzațiile care pun semn de egalitate între revendicările legitime, rasism și xenofobie. Nu suntem mai prejos decât nicio altă națiune din Uniunea Europeană. Maghiarii din Transilvania nu sunt mai prejos decât nicio altă comunitate sau minoritate din UE.

⁴³ Pop 2015.

⁴⁴ Pop 2014, p. 312-313.

*Dacă alții au voie, atunci avem și noi voie. Dacă alții sunt liberi să facă ce vor, și noi putem face ce vrem. Și nouă ni se cuvin aceleași lucruri care există în alte țări. Nu putem accepta negocieri ale acestor drepturi?*⁴⁵.

j. România Mare sau Moldova Mare? După părerea mea, în momentul proclamării independenței Republicii Moldova, România trebuia să nu accepte un stat independent între Prut și Nistru purtând denumirea de Moldova. Trebuie recunoscut că o astfel de decizie ar fi fost greu de luat de către oamenii politici români în situația specială de acum 25 de ani. Însă cred că România ar fi trebuit să ia exemplul Greciei, care nu recunoaște un stat cu denumirea de Macedonia, întrucât grecii consideră că denumirea de Macedonia aparține patrimoniului istoric și cultural grecesc. La fel și cuvântul Moldova aparține patrimoniului istoric și cultural al României. Argumentul în sprijinul acestei afirmații este acela că există destule forțe, dincolo de Prut, sprijinite de o putere străină, care se gândesc mai curând la Moldova Mare, decât la România Mare. Astfel, într-un film⁴⁶ finanțat de Partidul Socialist din Moldova, condus de Igor Dodon, se afirmă existența unei națiuni moldovenești și a unei limbi moldovenești. De exemplu, în film, Sergiu Nazarie, doctor în istorie, spune: „Când trăia Ștefan, el habar nu avea că este un erou al poporului roman”

Se mai afirmă că „Teritoriul întregii țări a fost înghițit de alte state” sau că „Noi ca popor, ca stat, avem 655 de ani, pe când vecinii noștri pe care îi stimăm foarte mult [desigur!], românii, au de cel puțin 3 ori și jumătate mai puțin ca noi, au 150-170 de ani” (Igor Dodon). O altă afirmație din film este că „Moldovenii au fost prizonieri de valahi” etc.

„Mai mult, în 2006, s-a cerut constituirea Asociației „Comunității Moldovenilor din România”. Fostul președinte Voronin vorbea despre minoritatea moldovenească din România, numărând 10 milioane de persoane (!) și care ar fi discriminată... În final „Partidul politic „Patrioții Moldovei” a lansat... un apel către comunitatea mondială, solicitând înapoierea Patriei-mamă – Moldovei – a tuturor teritoriilor istorice ale statului moldovenesc, aflate în componența României”⁴⁷. Așadar, România este amenințată și de primejdia de a ceda și Moldova de dincoace de Prut, pericol potențial, care ar trebui să fie analizat de factorii de decizie din țară.

Concluzii. Există o amenințare la adresa integrității statului național unitar român cauzată de situația internațională, dar mai ales de starea generală a societății românești. Se pune întrebarea: cum vom aniversa, peste puțin timp, 100 de ani de la Marea Unire de la 1918? Vom aniversa o Românie puternică și prosperă sau vom plânge pentru faptul că n-am păstrat ceea ce ne-au lăsat strămoșii? Sper că realitatea va dezminți temerile mele și voi fi considerat un profet mincinos.

Bibliografie

- A.B. 2015 – A.B., *Vicepremierul Ungariei despre revendicările maghiarilor din Transilvania: Dacă alții au voie, atunci și maghiarii pot*, în <http://www.antena3.ro/politica/vicepremierul-ungariei-despre-revendicarile-maghiarilor-din-transilvania-daca-altii-au-voie-atunci-290734.html>, 17 aprilie 2015.
- AMP 2014 – AMP, *Mircea Coșea, la Daily Income: România este un stat capturat. Valul de dosare din campania electorală, o reglare de conturi*, în <http://www.antena3.ro/politica/romania-la-vot/unpr/mircea-cosea-la-daily-income-romania-este-un-stat-capturat-valul-de-dosare-din-campania-electoral-270991.html>, 23 octombrie 2014.
- Avram 2014 – M.S. Avram, *Kelemen Hunor: Românii din regiunea ținutului secuiesc vor învăța la școală limba maghiară*, în <http://www.agerpres.ro/politica/2014/09/18/kelemen-hunor-romanii-din-regiunea-tinutului-secuiesc-vor-invata-la-scoala-limba-maghiara-18-46-28>, 18 septembrie 2014.
- Balogh 1999 – Piroska Balogh, *Transylvaniam: Revision or Regionalism?*, în „Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts. 1848-1998”, Budapesta, 1999.
- Băluțoiu 2011 – V. Băluțoiu, *O limbă care nu există și un atac la adresa integrității statului național român*, în „Lamura (Revistă europeană de cultură și civilizație editată la Craiova, România)”, Anul X (serie nouă), nr. 99-117, ianuarie 2010-iunie 2011, pag. 49.
- Băluțoiu 2014 – V. Băluțoiu, *Societatea neofeudală și sistemul educațional în România de astăzi*, în „Collegium Mediense IV – Comunicări Științifice XIII”, Mediaș 2014, pag. 175-185.
- Bărbătei 2014 – M. Bărbătei, *N-avem secui, dar maghiarii cer ținut secuiesc. Replică românească promptă dată separatistilor maghiari din Covasna*, în <http://www.cotidianul.ro/replica-romaneasca-prompta-data-separatistilor-maghiari-din-covasna-249963/>, 28 octombrie 2014.
- Boia 1997 – L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997.

⁴⁵ A.B. 2015

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=5rctltmt1HU>

⁴⁷ Băluțoiu 2011.

- Bojan 2015 – Ioana Bojan, *Dezacord între Angela Merkel și Viktor Orban în timpul vizitei cancelarului german la Budapesta*, în <http://www.mediafax.ro/externe/dezacord-intre-angela-merkel-si-viktor-orban-in-timpul-vizitei-cancelarului-german-la-budapesta-13800994>, 3 februarie 2015.
- Constantinescu 2015 – R. Constantinescu, *Întrebat de jurnaliști Ce a înțeles Ponta din protestul angajaților de la Dacia*, în <http://www.cotidianul.ro/ce-a-inteles-ponta-din-protestul-angajatilor-de-la-dacia-259981/>, 16 aprilie 2015.
- Drăghici 2015 – M. Drăghici, *Întrevederea lui Viktor Orban cu Vladimir Putin a durat mai mult de două ore. Delegațiile Ungariei și Rusiei au semnat o serie de acorduri bilaterale*, în <http://www.mediafax.ro/externe/intrevederea-lui-viktor-orban-cu-vladimir-putin-a-durat-mai-mult-de-doua-ore-delegatiile-ungariei-si-rusiei-au-semnat-o-serie-de-acorduri-bilaterale-foto-13842190>, 17 februarie 2015.
- Gherman 1998 – S. Gherman, *M-am săturat de România*, în https://docs.google.com/document/d/1Jl6HUQmR1KLw23OjcFppB6_B3m9a69y4ozZOYQKEPvk/edit
- Giurescu și colab. 2010 – D.C. Giurescu, Alexandru Ștefănescu, Ilarion Țiu, *România și comunismul. O istorie ilustrată*, București, 2010.
- Giurescu 2011 – D.C. Giurescu, *Cum arată România la 22 de ani de la Revoluția din decembrie 1989?*, în <http://www.cotidianul.ro/cum-arata-romania-la-22-de-ani-de-la-revolutia-din-decembrie-1989-167483/>, 20 decembrie 2011.
- Giurescu 2015 – D.C. Giurescu, *Dinu C. Giurescu, notă de lectură la volumul "Pledoarie pentru sol"*, în <http://www.cotidianul.ro/dinu-c-giurescu-nota-de-lectura-la-volumul-pledoarie-pentru-sol-261200/>, 8 mai 2015.
- Longin Popescu 2014 – I.L. Popescu, *Fost secretar de stat, director la Institutul de Economie al Academiei Române, Prof. dr. Constantin Ciutacu: „Clasa politică apare ca un veritabil detașament al legiunii străine"*, în <http://www.cotidianul.ro/prof-dr-constantin-ciutacu-clasa-politica-apare-ca-un-veritabil-detasament-al-legiunii-straine-251078/>, 14 noiembrie 2014.
- Longin Popescu 2015 – I.L. Popescu, *Președintele Secției de Științe Istorice a Academiei Oamenilor de Știință din România: Prof. Dr. Ioan Scurtu: „Asistăm la punerea în operă a unui program vizând ștergerea identității naționale a poporului român"*, în <http://www.cotidianul.ro/prof-dr-ioan-scurtu-asistam-la-punerea-in-opera-a-unui-program-vizand-stergerea-identitatii-naionale-a-poporului-roman-255896/>, 2 februarie 2015.
- Magradean 2014 – V. Magradean, *Proiectul UDMR privind autonomia: Ținutul Secuiesc va fi condus de un Consiliu regional și unul executiv, care va avea președinte. Maghiara, limbă oficială în Ținutul Secuiesc. Bugetul regiunii asigurat din banii Loteriei*, în <http://www.mediafax.ro/politic/proiectul-udmr-privind-autonomia-tinutul-secuiesc-condus-consiliu-regional-unul-executiv-avea-presedinte-maghiara-limba-oficiala-tinutul-secuiesc-bugetul-regiunii-asigurat-banii-loteriei-13296922>, 18 septembrie 2014.
- Manolache și colab. 2015 – Diana Manolache, C.-C. Chiș, *Starea Armatei...*, în <http://www.rumaniamilitary.ro/starea-armatei#prettyPhoto>, 5 ianuarie 2015.
- Marchievici 2015a – C. Marchievici, *Țările care vor găzdui sisteme antirachetă ale NATO vor fi ținte prioritare ale Rusiei. Ministrul rus al Apărării avertizează România*, în <http://www.cotidianul.ro/ministrul-rus-al-apararii-avertizeaza-romania-259984/>, 16 aprilie 2015.
- Marchievici 2015b – C. Marchievici, *CE amenință cu infringementul statele care nu vor să-și vândă terenurile agricole. Din Qatar până la Bruxelles - lupta pentru pământul statelor est-europene*, în <http://www.cotidianul.ro/din-qatar-pana-la-bruxelles-lupta-pentru-pamantul-statelor-est-europene-258945/>, 28 martie 2015.
- Marga 2015 – A. Marga, *Selecția eronată și declinul pregătirii*, în <http://andreimarga.eu/selectia-eronata-si-declinul-pregatirii/>, 11 mai 2015.
- Mihai 2009 – Florin Mihai, *Dialog Tismăneanu – Haraszti: Transilvanism, federalism și "frontiere transparente"*, în <http://jurnalul.ro/scinteia/special/dialog-tismaneanu-haraszti-transilvanism-federalism-si-frontiere-transparente-517294.html>, 10 august 2009.
- Neagu 2015 – Alina Neagu, *Ungaria: Partidul de guvernământ Fidesz, infrant de Jobbik într-o noua rundă de alegeri parlamentare parțiale*, în <http://www.hotnews.ro/stiri-international-19919902-ungaria-partidul-guvernament-jobbik-infrant-fidesz-intr-noua-runda-alegeri-parlamentare-parțiale.htm>, 14 aprilie 2015.
- Pop 2014 – Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile*, București, 2014.
- Pop 2015 – Florina Pop, *Un student din Cluj cere autonomia Ardealului, printr-o scrisoare trimisă lui Iohannis: „Impozitele din Transilvania ajung în Moldova și Oltenia pe nedrept"*, în http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/un-student-clujean-cere-autonomia-ardealului-printr-o-petitie-online-impozitele-acumulate-transilvania-ajung-moldova-oltenia-nedrept-1_54e0b1e5448e03c0fda2a525/index.html, 15 februarie 2015.
- Scarlat 2015 – Diana Scarlat, *206 milioane de lei pentru refacerea studiilor de fezabilitate... expirate*, în <http://jurnalul.ro/bani-afaceri/economia/206-milioane-de-lei-pentru-refacerea-studiilor-de-fezabilitate-expirate-687831.html>, 5 mai 2015.
- Șerbănescu 2015 – Ilie Șerbănescu, *Ilie Șerbanescu: "Bucureștiul va pierde Ardealul! N-a făcut nimic să-l păstreze. Nu-l va pierde în luptă, în fața superiorității adversarului. Îl va pierde în liniște, pe Facebook!"*, în <http://gandeste.org/general/ilie-serbanescu-5/51109>, 11 martie 2015.
- Tudor 2015 – Valentin Tudor, *Master Plan pentru urmașii urmașilor noștri*, în <http://www.gds.ro/Local/2015-05-11/master-plan-pentru-urmasii-urmasilor-nostri/>, 11 mai 2015.
- Verseck 2011 – *Fața hâdă a Ungariei*, în <http://www.dw.de/fa%C5%A3a-h%C3%A2d%C4%83-a-ungariei/a-15615019>

URȘI PANDA VS. ANIME: STUDIU DE CAZ A DOUĂ MODELE DIPLOMATICE CULTURALE ORIENTALE

Drd. Marian Suci

Abstract: *Panda bears vs. anime: A study case of two models of East cultural diplomacy* examines two different models of East Asian cultural diplomacy and the ways in which the Asian states, like China and Japan, manage to attract Westerners through the exotic and mysterious Asian culture. The study also points out that the Asian states do not only promote themselves in international mass-media, but they send professors to explain their culture to the young generations and offer grants for study visits in their countries.

Cuvinte cheie: China, Japonia, diplomație culturală, Institutul Confucius, anime.

Keywords: China, Japan, cultural diplomacy, Confucius Institute, anime.

Începând cu anul 1989 se trece de la modelul unei lumi bipolare occidentale, în care se face resimțită doar influența Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse și a Statelor Unite ale Americii, la modelul lumii multipolare, în care, alături de Federația Rusă și de Statele Unite ale Americii, se remarcă superputeri precum: Republica Populară Chineză, Japonia, Republica Coreeană, Republica Indiană, Uniunea Europeană și Regatul Arabiei Saudite. Fiecare dintre aceste superputeri tinde să-și extindă sfera de influență asupra învecinate, însă din cauza conexiunilor extinse între țări războiul nu mai reprezintă o soluție. De aceea singurul tip de intervenție ce poate fi operat în acest context este prin intermediul diplomației culturale, cunoscută și sub numele de soft power.

Conform lui Joseph Nye soft power este „abilitatea prin care țara care desfășoară această putere obține ceea ce dorește fără să oblige prin intermediul puterii pe care o are sau prin manipulare. Astfel, această putere se naște prin intermediul atractivității culturale, al ideilor politice și al politicilor externe. Însă soft power își mărește impactul doar atunci când politicile [democratice] ajung legitime în ochii altora [...]”. Aici putem menționa impactul pe care l-a avut Franklin Roosevelt la sfârșitul războiului, dar și impactul pe care l-au avut tinerii care au ascultat muzica și știrile americane și care au condus la distrugerea cortinei de fier [...]”. În prezent, expansiunea unor uniuni interstatale și a marilor companii, atragerea de turiști și de forță de muncă se face mai întâi prin popularizarea în mass-media sau în cadrul unor instituții de învățământ sau culturale a elementelor culturale și a ideilor politice specifice țărilor de origine ale acestor companii, care își dezvoltă sedii în alte țări sau care caută personal pentru sediul din țara de origine. De asemenea, pentru a atrage clienți chiar și companiile turistice duc campanii de promovare culturală a atuurilor turistice și a culturii țărilor pe care le ofertează.

Astăzi, la începutul secolului al XXI-lea, printre țările cu cele mai grăitoare exemple de dezvoltare a unor programe de soft power se numără Republica Populară Chineză și Japonia, deoarece aceste țări au capitalul necesar pentru a dezvolta astfel de programe. Investițiile făcute în acest sector asigură populațiilor occidentale receptarea și înțelegerea culturii est asiatice și îmbunătățește posibilitatea imigranților asiatici de a se integra în societățile vestice. Această receptare duce în final la mărirea cifrei de afaceri obținută de firmele chineze și japoneze prin exportul produselor către țările din Occident și la o mai bună dezvoltare a fabricilor și reprezentanțelor firmelor est asiatice aflate în Europa și America.

Pentru a avea o imagine completă a diplomației culturale asiatice, trebuie să amintim că încă de acum 2500 ani chinezii cunoșteau și foloseau strategia „buzhan ersheng (să învingi fără să te războiești)”, care a fost sintetizată de generalul Sun Tzu în următoarele vorbe: „exceleșta în arta războiului nu vine din câștigarea tuturor bătăliilor și din campanii de cucerire reușite, ci din distrugerea apărării inamice fără implicarea căii războiului”¹.

De asemenea, chinezii au dezvoltat, încă din secolul al II-lea î.e.n., sistemul chaodong pentru „a cumpăra liniștea și pacea la marginile imperiului”². Acest sistem presupunea ritualul apariției înaintea împăratului imperiului chinez a reprezentanților statelor învecinate, care aduceau cu ei numeroase daruri și primeau de la suveranul Chinei alte daruri „de obicei înzecit mai valoroase decât cele aduse de soli”³. Tot acest sistem presupune încuviințarea de către curtea imperială a unui comerț de tip feudal, pentru vinderea de către reprezentanții statelor învecinate a unor produse în piețele capitalei și în porturi la prețuri mult mai ridicate decât cele ale produselor autohtone⁴. Având în vedere aceste beneficii

¹ Nye 2009, p. 6.

² Budura 2006a, p. 175.

³ Tzu 2011, p.9.

⁴ Budura 2006b, p.151.

⁵ Budura 2006b, p.151.

⁶ Budura 2006b, p.151.

materiale și diplomatice oferite de curtea imperială, nu este de mirare că multe neamuri și popoare învecinate cu imperiul chinez, precum „India, statele-oază din Asia Centrală și de Vest, iar în anumite epoci de glorie ale imperiului, chiar [...] Persia, Arabia și statele de pe coasta Africii de Est”⁷, au preferat mai degrabă să închine împăratului plocoane, decât să își păstreze demnitatea de stat-putere și să poarte războaie costisitoare.

China s-a impus în perioada contemporană ca superputere economică începând cu 1990, folosindu-se de strategia „buzhan ersheng” și de vocația ei de superputere datorată: mărimii teritoriale („9,6 milioane de kilometri pătrați”⁸), bogățiilor resurselor naturale din subsolul țării, numărului mare de locuitori („1,3 miliarde de locuitori”⁹) și conștiinței „adânc înrădăcinată în mintea populației și anume că Imperiul Central a fost din totdeauna o mare putere”¹⁰.

Însă China nu se impune doar ca putere militară și economic-financiară, ci și ca o putere cultural-spirituală, bazându-se pe conștiința înrădăcinată a populației de mare putere imperială și culturală. Această conștiință are la bază „faptul că civilizația chineză, veche de șapte-opt mii de ani a fost dominantă de-a lungul mileniilor în această parte a lumii. Comunitățile înconjurătoare erau vasale ale Chinei. În plus, națiuni importante ca cele japoneză, coreeană și vietnameză își revendică nu puține valori și tradiții culturale din civilizația chineză propriu-zisă”¹¹.

Puterea cultural-spirituală chineză se bazează, mai ales, pe învățăturile lăsate de către marele gânditor Laozi și de către fondatorul confucianismului, Kongzi, dar și pe sfaturile militare lăsate posterității de către marele general chinez, Sun Tzu¹². De asemenea, în China se mai remarcă „Zhang Heng care a inventat sfera armilară și seismograful; [...] Cai Lun care a inventat hârtia; [...] [un anonim] care a inventat matricea tiparului, ce va deveni mobilă în epoca Song; [...] Yi Xing [...] [care a măsurat] pentru prima oară lungimea unui meridian; [...] [un anonim] care a inventat praful de pușcă; [...] Shen Guo care [...] [a întocmit] o enciclopedie a științelor naturii; [...] Li Shizhen care a compus *De Materia Medica* – lista celor 1.800 de tratamente naturiste și a celor 10.000 de rețete”¹³.

În patrimoniul cultural-spiritual al Chinei se mai păstrează și o vastă colecție literară compusă din canonul literaturii filozofice — care era principala bibliografie pentru cei care susțineau examenele pentru obținerea unui post în sistemul administrativ imperial chinez — poemele și cărțile istorice redactate în perioada antică și feudală, primele povestiri și romane apărute în Evul Mediu și romanele și piesele de teatru moderne și postmoderne.

În ceea ce privește canonul literaturii filozofice, acesta este cunoscut sub denumirea de *Cele patru cărți și cei cinci clasici* și conține *Analele lui Confucius (Lún Yǔ)*, *Marea învățătură (Dà Xué)*, *Doctrinile înțelegerii (Zhōng Yōng)*, *Mencius (Mèngzǐ)*, *Cartea schimbărilor (Yì Jīng)*, *Cartea odelor (Shījīng)*, *Cartea documentelor (Shūjīng)*, *Consemnarea riturilor (Lǐjī)*, *Analele Primăverii și Toamnei (Chūnqiū)*¹⁴.

De asemenea, putem observa că, mai ales în perioada dinastiilor Han (206 î.e.n.-220 e.n.) și Tang (618-907), canonul literaturii antice s-a îmbogățit cu numeroase poeme melodice, care exprimau în același timp stări profunde. Printre reprezentanții acestui gen se remarcă Li Bai (701-762) și Du Fu (712-770).

Trebuie să mai evidențiam și faptul că în China Imperială din perioada Evului Mediu, deși erau mult mai prețuite textele filozofice și poemele, apar totuși primele romane chinezești apreciate pentru că fuseseră redactate în limba chineză curentă (*baihua*) și nu în chineza clasică (*wenyan*). Dintre acestea, astăzi, sunt mult mai cunoscute romanele care formează canonul „celor patru romane clasice chinezești” (*Osândiții mlaștinilor, Romanul celor trei regate, Călătorie spre Soare-Apune și Visul din pavilionul roșu*)¹⁵.

Nu în ultimul rând, literatura chineză modernă și premodernă se mândrește astăzi cu operele unor mari scriitori, precum Lu Hsün (1881-1936), Mao Dun (1896-1981), Bing Xin (1900-1999), Ding Ling (1904-1986), Ba Jin (1904-2005) și, mai ales, cu capodoperele descriptive ale scriitorului Mo Yan — câștigător al premiului Nobel pentru literatură în 2012.

Pe lângă moștenirea literară și cultural-spirituală lăsată de către marii cărturari ai Chinei, această țară beneficiază și de patrimoniul cultural-artistic chinez, care cuprinde mijloacele de exprimare, prin: caligrafie, pictură, sculptură și arhitectură budistă, arta împăturirii hârtiei, arta tăierii hârtiei, teatrul clasic și modern și operă.

Însă China, spre deosebire de alte țări, reușește astăzi să promoveze și să explice propria ei moștenire culturală, valorile etice după care se conduce și ideogramele care compun sistemul complex al limbii chineze, prin diversele manifestări sponsorizate și patronate de către ambasade și prin activitățile educative oferite de institutele Confucius.

⁷ Budura 2006b, p. 151.

⁸ Budura 2006b, p. 175.

⁹ Budura 2008, p. 28.

¹⁰ Budura 2006a, p. 176.

¹¹ Budura 2006a, p. 176.

¹² Budura 2006a, p. 176.

¹³ Budura 2006a, p. 176-177.

¹⁴ Hoare și colab. 1999, pp. 86-87.

¹⁵ Grigore 2008, pp. 43-44.

Conform datelor oferite din Beijing de Hanban, instituția care coordonează institutele Confucius, în anul 2009 existau „aproximativ 400 de institute Confucius deschise în 87 de țări[...] Hanban încercând să deschidă până în 2020 peste 1000 de institute Confucius”¹⁶. Iar în anul 2012 au fost raportate un număr de peste 400 de institute Confucius în peste 100 de țări și peste 500 de clase Confucius¹⁷.

În cadrul acestor institute profesorii chinezi voluntari îi ajută pe studenții acestora să izbutescă în descifrarea, într-o oarecare măsură, a tainelor din spatele limbii chineze și să poată înțelege elementele culturale și textele literaturii chineze.

De asemenea, China nu oferă doar o inițiere teoretică în limba chineză în cadrul diverselor sale institute, ci și posibilitatea unui schimb de experiență sau a unei burse de studiu în China, prin programele institutelor Confucius¹⁸, prin diverse programe guvernamentale și prin ofertele unor firme locale. Aceste posibilități fac învățarea limbii chineze din ce în ce mai atractivă.

Alături de institutele Confucius mai activează și Televiziunea Centrală Chineză (CCTV) care, începând cu 2009, difuzează pe plan internațional programe de știri și divertisment în limbile: engleză, franceză, spaniolă, arabă, rusă și chineză¹⁹, într-o încercare diplomatică de a îmbunătăți și împropăta imaginea Chinei la nivel mondial.

Pe lângă programele de inițiere lingvistică și culturală dezvoltate de către institutele Confucius și de Televiziunea Centrală Chineză, numeroasele restaurante și sălile de arte marțiale chinezești, iar apoi industria cinematografică a Chinei promovează și ele tradițiile culturale ale acestei civilizații milenare.

Astăzi în România există institute Confucius la Sibiu, în cadrul Universității „Lucian Blaga”, la Cluj-Napoca, în cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, la Brașov, în cadrul Universității „Transilvania”, la București, în cadrul Universității București, iar în Deva și Constanța activează clase Confucius. Însă în ceea ce privește România trebuie menționat că, pe lângă institutele Confucius, în cadrul Universității București, Universității „Babeș-Bolyai” și Universității „Lucian Blaga” funcționează departamente de studii chinezești, în care profesori români și chinezi pregătesc la un nivel mai înalt viitoarele generații de sinologi români. Mai mult, Universitatea Româno-Americană din București și Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași oferă posibilitatea parcurgerii unui modul de studiu a limbii chineze, iar în cadrul Colegiului Economic „A.D. Xenopol” și al Liceului Teoretic „Mihail Sadoveanu” din București se studiază, pe lângă limbile occidentale, și limba chineză.

Se mai poate observa că în România, pe lângă instituțiile care oferă o inițiere lingvistică și culturală, există și numeroase săli de sport în care se practică artele marțiale chinezești și restaurante cu specific chinezesc. Acestea din urmă s-au dezvoltat nu doar în orașele în care există grupuri compacte de chinezi și în reședințele de județ, ci și în orașele mai mici sau în stațiuni turistice, precum Mamaia, fapt ce denotă atracția românilor pentru exotism și dorința lor de înțelegere a unei alte culturi atât de diferite.

Mai este de menționat și așa numita diplomație panda²⁰ pe care Republica Populară Chineză o practică începând cu 1950, an în care a trimis o pereche de urși panda grădinii zoologice din Moscova pentru a întări prietenia dintre cele două state comuniste la aceea vreme. Această practică se va dezvolta, după anul 1972, într-o campanie diplomatică de promovare a Chinei, oferindu-li-se majorității liderilor mondiali care vizitau China o pereche de urși panda²¹. Din nefericire, această practică a fost oprită un timp datorită numărului mic de urși din China, dar începând cu 1990 strategia a fost reluată fiind trimiși anual numeroși urși panda drept împrumut grădinilor zoologice din toată lumea²². Acest gest, de a împrumuta urșii panda, reușește să îndulcească cetățenii statelor care primesc acești urși, iar astfel se îmbunătățește imaginea Chinei.

Chiar dacă în prezent mărcile chineze, precum Huawei, Lenovo, Haier, Air China și Koelnmersse, încă nu sunt la fel de cunoscute precum mărcile americane care promovează cultura americană, precum Coca-Cola, McDonalds, KFC și Chevrolet, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat aceste mărci vor avea o mai mare popularitate datorită faptului că generațiile tinere, care cunosc China și mărcile chineze prin intermediul institutelor Confucius, vor ajunge să folosească și să prefere mărcile chineze.

Dacă China va reuși, asemenea Japoniei, să popularizeze la nivel mondial animația chineză și benzile desenate chinezești, atunci Republica Populară Chineză va reuși nu doar să ofere o imagine atrăgătoare asupra culturii chineze, ci va reuși și să promoveze indirect prin animații produsele chineze, asemenea popularizării pe care a făcut-o Japonia pentru sticks-urile cu ciocolată, Pocky, prin intermediul unor anime-uri precum *Vampire Knight* și *School Rumble*.

¹⁶ Zhu 2010, p.5.

¹⁷ Deng 2013, http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-03/11/c_132225228.htm

¹⁸ Zhu 2010, p.5.

¹⁹ *Ibidem*, p.4.

²⁰ Tomozei 2015, p.15.

²¹ Hoare și colab. 2005, p.269.

²² Hoare și colab. 2005, p.269.

Asemenea Chinei și Japonia deține un bogat patrimoniu cultural, care cuprinde literatura niponă clasică și modernă, artele tradiționale și artele marțiale. În ceea ce privește literatura niponă se remarcă scriitorii medievali: Sei Shōnagon, Murasaki Shikibu, Matsuo Bashō și Chikamatsu Monzaemon, cât și scriitori de marcă din perioada modernă și contemporană, precum Yasunari Kawabata, Yukio Mishima, Ōe Kenzaburo și Haruki Murakami.

Japonia mai deține în patrimoniul cultural-spiritual și diverse manifestări artistice profunde, dintre care putem aminti de: arta aranjării florilor sau ikebana, arta aranjării grădinilor, arta reprezentărilor miniaturale sau bonkei, arta creșterii arbuștilor pitici / bonsailor, arta împăturirii hârtiei sau origami și ceremonia ceaiului sau chanoyu²³.

De asemenea, mai putem regăsi în patrimoniul cultural-spiritual nipon și artele marțiale japoneze, care se concentrează atât pe partea spirituală a călăuzirii sufletului spre regăsirea sinelui și a păcii interioare, cât și pe partea de autoapărare. Printre artele marțiale japoneze cele mai cunoscute se numără: Kendo, Karate, Judo, Aikido și Kyudo²⁴.

Începând cu 1990 și până în anul 2000, Japonia a reușit să se mențină în topul celor mai puternice țări din punct de vedere economic, prin industria sa și prin diplomația culturală. Mai mult însă, faptul că Japonia deține supremația în domeniul diplomației culturale a ajutat-o să aibă un impact indirect asupra politicii externe la nivel mondial fără să se implice în acțiuni militare²⁵. Din nefericire, începând cu anii 2000, diplomația culturală niponă s-ar părea că se află într-o criză, deoarece în timp ce Japonia oferă mai multe programe de pregătire lingvistică, literară și culturală în țările de baștină ale studenților interesați și doar câteva burse de studiu în Japonia, China oferă pe lângă inițierea în cultura, civilizația, literatura și limba chineză în țările de domiciliu ale cursanților și nenumărate posibilități de studiu și muncă în China.

Diplomația culturală niponă se manifestă astăzi atât prin centrele japoneze deschise de către diverse fundații non-profit, cât și prin programele culturale create de Fundația Japonia. Însă mai mult decât aceste programe, diplomația culturală niponă profită din plin de pe urma numeroasele seriale și filme de animație create de industria animației japoneze și difuzate parțial de către mass-media internațională, dar și de pe urma benzilor desenate japoneze, numite manga, care au ajuns să fie răspândite în întreaga lume prin intermediul numeroaselor edituri de profil. Această industrie a animației și manga-ului japonez a dus la apariția așa numitului trend otaku²⁶, reprezentând fanii acestui tip de divertisment, care au început să organizeze numeroase festivaluri și convenții în țările lor de origine, promovând astfel animația niponă și manga-ul, împreună cu alte aspecte ale culturii japoneze.

Asemenea chinezilor, și japonezii își promovează indirect tradițiile și cultura în diversele restaurante cu specific nipon și în sălile de arte marțiale deschise în întreaga lume. Însă acestea au impact mult mai redus față de cultura otaku.

În ceea ce privește România, la ora actuală există programe academice de studiu a limbii japoneze în cadrul următoarelor instituții: Universitatea București, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Universitatea „Hyperion”, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Academia de Studii Economice București, Universitatea Tehnică de Construcții București și Universitatea Româno-Americană București, iar în sistemul preuniversitar japonez se studiază în București la: Colegiul Național „Ion Creangă”, Colegiului Național „Gheorghe Lazăr”, Școala generală nr. 93 și Școala generală nr. 195 și în Târgu Mureș la Colegiul Național „Unirea”²⁷. Pe lângă studiul limbii și culturii japoneze, în cadrul universităților și școlilor din România numeroase asociații și organizații din diferite colțuri ale țării oferă programe de inițiere în limba și cultura japoneză.

Un alt aport important deschiderii românilor spre cultura japoneză este adus de numeroasele restaurante cu specific japonez care se află în marile orașe din România și de instructorii care predau artele marțiale japoneze în cadrul sălilor de sport.

Nu în ultimul rând, trebuie să menționăm faptul că difuzarea animației japoneze pe posturile de televiziune românești a dus la dezvoltarea subculturii anime și manga din România, iar astăzi evenimente precum Otaku Festival, Nijikon, Japan Play Transylvania, nu fac altceva decât să aducă laolaltă fanii serialelor și filmelor anime și ai manga-urilor.

În concluzie, putem să afirmăm că atât China, cât și Japonia au la îndemână numeroase instrumente de dezvoltare a diplomației culturale. Însă, în timp ce Japonia se bazează mai mult pe popularitatea oferită de cultura tradițională promovată de instituțiile de învățământ și alte asociații culturale, și de subcultura otaku promovată de mass-media, China oferă tuturor oamenilor posibilități egale de a se iniția în cultura și limba chineză, plus numeroase șanse de a călători, studia sau lucra în China, prin intermediul institutelor Confucius și a altor instituții specializate.

²³ Petrina 1977, pp.16-100.

²⁴ Pârlog 2008, p.118.

²⁵ Leheny 2006, p.223.

²⁶ Rajaram 2010, p.41.

²⁷ http://www.ro.emb-japan.go.jp/cultura_institutii.htm, accesat în 6.04.2014.

Bibliografie

Lucrări

- Budura 2008 – A. E. Budura, *Diplomația chineză – premise istorice și spirituale* -, București, 2008.
- Grigore 2008 – R. Grigore, *Literatura universală și comparată: Puncte de reper în evoluția romanului universal*, Cluj-Napoca, 2008.
- Hoare și colab. 1999 – J. Hoare, P. Keith., R. Richard, *Korea: A Historical and Cultural Dictionary*, Richmond Surrey, 1999.
- Hoare și colab. 2005 – J. Hoare, S. Pares, *A Political and Economic Dictionary of East Asia*, London, 2005.
- Nye 2009 – J. Nye, *Soft Power: Means to Success in World Politics*, New York, 2009.
- Petrina 1977 – S. Petrina, *Arte tradiționale japoneze*, București, 1977.
- Tzu 2011 - S. Tzu, *The Art of War*, trad. Lionel Giles, Londra, 2011.
- Tomozei 2015 – D. Tomozei, *Diplomația Panda*, București, 2014 /2015.
- Zhu 2010 – Z. Zhu, *China's New Diplomacy: rationale, strategies and significance*, Franham Surrey, 2010.

Articole

- Budura 2006a – R. I. Budura, *Afirmarea pașnică a Chinei ca superputere*, în „Revista Română de Studii Euroasiatice”, 2006, 1-2, pp. 175-184.
- Budura 2006b – A.E. Budura, *Chaogong – sistemul de relații ale Chinei cu lumea din afara ei*, în „Revista Română de Studii Euroasiatice”, 2006, 1-2, pp.149-154.
- Deng 2013 – S. Deng, *China's Confucius Institutes to reach 500 global cities by 2020*, în „English News”, 11 Martie 2013, http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-03/11/c_132225228.htm, accesat în 6.04.2015.
- Leheny 2006 – D. Leheny, *A Narrow Place to Cross Swords: Soft Power and the Politics of Japanese Popular Culture in East Asia*, în P.J. Katzenstein și T. Shiraishi (coord.), „Beyond Japan: The Dynamics of East Asian Regionalism”, New York, 2006, pp.211-237.
- Pârlog 2008 – N. Pârlog, *Kyudo: Calea din zborul săgeții*, în „Descoperă”, 2008, 1, pp.114-121.
- Rajaram 2010 – P. Rajaram, *Soft Power as a Tool to Foster Cultural Diplomacy in India-Japan Relations*, în P.A. George (coord.), „Japanese Studies: Changing Global Profile”, New Delhi, 2010, pp.34-62.

Webografie

- http://www.ro.emb-japan.go.jp/cultura_institutii.htm, accesat în 6.04.2015.

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

„FECIOARA ÎNTRE STÂNCI” DE LEONARDO DA VINCI, O CAPODOPERĂ ÎN DOUĂ VERSIUNI

Dr. Sorin Oane

Abstract: „*Virgin of the Rocks*” by Leonardo da Vinci, a masterpiece in two versions. The work of Leonardo da Vinci *Virgin of the Rocks* is one of the most mysterious of all his creation. In fact, there are two paintings of the *Virgin of the Rocks* - the original on canvas, which is in the Louvre, and a later copy painted on wood, which is in the collection of the National Gallery in London. The first version was painted between 1483 and 1486, and the second, between 1506 and 1508. In fact, both were painted on wood. But Parisian version then transferred to the canvas, while the London remained on wood. We know very well. Leonardo da Vinci finished very few paintings. Why did this painting represent two versions? We'll try to answer it in the present study.

Cuvinte cheie: *Fecioara între stânci, Leonardo da Vinci, Isus, Ioan Botezătorul.*

Keywords: *Virgin of the Rocks, Leonardo da Vinci, Jesus, John The Baptizer.*

Opera lui Leonardo da Vinci, *Fecioara între stânci*, este una dintre cele mai misterioase din întreaga lui creație. De fapt, sunt două picturi ale *Fecioarei între stânci* – originalul pe pânză, care se află la Luvru, și o copie mai târzie pictată pe lemn, care se află în colecția Galeriei Naționale din Londra. Prima versiune – cea pariziană – a fost pictată între anii 1483 și 1486, iar a doua – cea londoneză – între 1506 și 1508. În realitate, ambele au fost pictate pe lemn. Varianta pariziană a fost tranferată însă apoi pe pânză, pe când cea londoneză a rămas pe lemn. Se știe deja foarte bine. Leonardo da Vinci a finalizat foarte puține tablouri. De ce a ales să reprezinte această pictură în două versiuni? O să încercăm să răspundem la asta în studiul de față.

Tema aleasă și personajele lui Leonardo. Punctul de plecare este banal: în 1483, o confrerie laică milaneză îi cere lui Leonardo să picteze un tablou religios, o operă care se intenționa a fi centrul unei piese de altar. Leonardo alege o temă mai ciudată: *Fecioara Maria împreună cu Sfântul Ioan copil, Isus copil și un înger în fața unei grote stâncoase* (de aici și numele sub care cunoaștem astăzi pictura). Pentru a înțelege „ciudătenia” acestui tablou și, de fapt, a acestui episod biblic apocrif, să explicăm cele patru personaje ale tabloului. De fapt, Leonardo a ales să ilustreze o scenă din viața Sfântului Ioan, personaj care era deosebit de popular în Florența lui Leonardo, încă din secolul al XIV-lea..

Isus copil. Tema lui Leonardo este o ilustrare a poveștii biblice despre uciderea pruncilor ordonată de regele Irod pentru a opri destinul celui ce avea să fie Isus. De fapt, o scenă a ei... neadeverită biblic. Cea a fugii Sfintei Familii pentru a scăpa de mânia regelui evreu, dar în care Isus copil s-ar fi întâlnit cu Ioan Botezătorul, copil și el. În tablourile lui Leonardo, Isus îl binecuvântează pe Ioan, care ține mâinile într-un gest de rugăciune. Simbolic, cele două degete ale lui Isus, ridicate a binecuvântare, reprezintă cele două naturi ale sale, umană și divină, unite într-o singură persoană.

Ioan Botezătorul copil. Tema aceasta, Ioan Botezătorul copil, este o invenție a lui Leonardo. Mama lui Ioan, Elisabeta a fost verișoara și confidenta Mariei (mama lui Isus), soția rabinului rural Zaharia. La o vârstă înaintată, după ce pierduse orice speranță de a mai avea copii, lui Zaharia i s-ar fi înfățișat arhanghelul Gabriel, care l-a anunțat că soția lui, Elisabeta, va naște un copil, proorocie care s-a adeverit. Copilul a devenit ulterior Ioan Botezătorul. Soții Elisabeta și Zaharia au locuit în satul Ein-Kerem, la 4-5 km vest de Ierusalim. Mănăstirea franciscană actuală din Ein-Kerem este construită deasupra grotei unde se crede că s-ar fi născut Ioan Botezătorul. De ce este totuși ciudată această scenă? Leonardo presupune că Isus s-ar fi întâlnit cu vărul său, Ioan, viitorul „botezător”, înainte de cunoscută scenă a botezului lui Isus în apa Iordanului. Întâlnirea aceasta s-ar fi întâmplat atunci când Irod ar fi poruncit masacrarea copiilor de până în doi ani, pentru a-l omorî pe cel care ar fi fost predestinat să devină regele Israelului. Sfânta Familie ar fi fugit în Egipt, și, pe drum, s-ar fi întâlnit cu viitorul Botezător, care și el încerca să scape prin fugă de mânia lui Irod. Devenit major, Ioan, cu șase luni mai în vârstă decât Isus, va sta în deșert timp de mai bine de 20 de ani și va reveni apoi printre oameni pentru a predica venirea lui Mesia. El a fost cel care a instituit botezul ca unul dintre simbolurile Bisericii și tot el va fi cel care îl va boteza pe Isus.

Fecioara Maria. În centrul compoziției este plasată *Fecioara Maria*, care îl îmbrățișează cu o mână pe Ioan Botezătorul, iar pe cealaltă o ține ridicată deasupra capului pruncului Isus. Faptul ca Isus nu se află în brațele mamei sale, care îl protejează pe Ioan, este un lucru neobișnuit pentru o asemenea scenă religioasă. Dar Maria se întinde atât spre Ioan, cât și spre Isus. Căci Isus reprezintă aici divinitatea, iar Ioan umanitatea. Iar Isus face spre vărul său semnul de binecuvântare (în modul în care Papa ar binecuvânta astăzi o mulțime!).

Arhanghelul Uriel. În tablou, alături de Isus se afla îngerul Uriel, al cărui nume semnifică în ebraică „lumina lui Dumnezeu”. Uriel este cel care aduce omenirii înțelegerea divinității. El a fost îngerul pe care Dumnezeu l-a trimis la Noe

ca să-1 prevină de potop. Dar, în același timp, tradiția medievală îl prezintă pe Uriel ca un înger păzitor al lui Ioan, cel care îl călăuzește în fuga sa spre Egipt. În tabloul lui Leonardo, îngerul are bucle frumoase, aurii și trăsături feminine. Poate pe ideea că îngerii nu au sex. Profesorul de arta de la Universitatea Columbia (SUA), David Rosand, explica astfel prezența îngerului în acest tablou: „Uriel este persoana care se uită la noi, care stabilește contactul cu privitorul, și care ne invită în pictură”¹.

Varianta pariziană și surprizele sale. Contractul din 25 aprilie 1483 s-a păstrat. Atunci Leonardo a fost pus, de către *Frăția Imaculatei Concepții*, să realizeze o piesă de altar pentru capela Imaculatei de la Biserica Sfântul Francisc cel Mare din Milano. Capela fusese adăugată bisericii în anul 1335 (va fi demolată în 1576, altarul fiind, evident, mutat). Din această contract au rezultat însă două lucrări. Experții au studiat îndeaproape picturile și au luat în considerare faptul că versiunea de la Paris este lucrată cu siguranță de Leonardo, în timp ce versiunea londoneză se află încă în dezbatere. Tabloul lui Leonardo trebuia să fie însoțit de două panouri laterale, realizate de frații Ambrogio și Evangelista de Predis, care au și realizat de altfel tablourile numite un *Înger verde cu o vioară* și un *Înger roșu cu o lăută*. Dar lucrarea a rămas neterminată pentru că Leonardo a plecat din Milano. Ar fi fost vorba de o neînțelegere bănească, artistul cerând, conform contractului, o sumă mai mare la finalizarea lucrării. Există și supoziția că frăția milaneză ar fi fost nemulțumită de abordarea „necanonică” a lui Leonardo. Frații De Predis și-au terminat însă partea lor din lucrare și au cerut să fie plătiți.

Cei doi îngeri pictați de frații De Predis

A ieșit un adevărat scandal. Supărat că nu a primit suma cerută Leonardo ar fi vândut această operă unui client privat. Disputa a fost soluționată abia la 27 aprilie 1506 când Leonardo a revenit la Milano și s-a angajat să termine opera, de fapt să facă o nouă versiune a *Fecioarei între stânci*. Ceea ce s-a și întâmplat, căci Leonardo a fost plătit și el de Frăție în 1507².

¹ Wang 2009, online.

² „Virgin of the Rocks”, în *Academic Dictionaries and Encyclopedias*, online, <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/623608>

Fecioara între stânci, varianta pariziană (1486)

Există însă și o altă poveste despre tabloul aflat la Muzeul Luvru. Se spune că varianta pariziană a lucrării ar fi fost dăruită de Leonardo regelui Ludovic al XII-lea, ca recunoștință pentru că acesta ținuse partea pictorului în scandalul cu confreria milaneză, sau că tabloul ar fi fost pictat, pur și simplu, la comanda regelui. Această interpretare este bazată și pe faptul că Leonardo avea obiceiul de a lăsa prin tablourile sale diferite indicii care ar fi trebuit să dezvăluie identitatea personajelor pe care le prezenta în operele sale. Astfel de exemple întâlnim în trei portrete celebre, respectiv cele ale :

- Ginevrei de'Benci (1457-1520), fiica unui bogat bancher florentin, Amerigo de'Benci. Artistul va plasa în fața modelului un mare ienupăr. Ienupărul, numit „*ginepro*”, în italiană, se leagă de primul nume, „Ginevra”.
- Ceciliei Gallerani (1466-cca.1535), iubita lui Lodovico il Moro. Pentru identificare, artistul va picta o hermină, numită „*galee*” în greacă, pentru a pune în valoare numele de familie al fetei, Gallerani.
- Mona Lisei. „Zâmbetul” este pentru Mona Lisa, sau Gioconda cum i se mai spune, ceea ce este ienupărul pentru Ginevra de 'Benci sau hermina pentru Cecilia Gallerani. Adică elementul de identificare al familiei Giocondo. Căci, în italiana acelei vremi, *giocondo* însemna „fericire”.

Deci, ce indiciu ar fi lăsat Leonardo în *Fecioara între stânci* ? De fapt, sunt chiar două indicii. Primul indiciu este acela că - în varianta pariziană a tabloului - există, în fața copilului Ioan Botezătorul, niște flori de iris. Familiarul „Fleur-de-lis”, simbol al monarhiei franceze, este o stilizare a acestei flori (cu 3 petale, acestea reprezentând credința, înțelepciunea și valoarea). Irișii nu pot fi identificați însă și în varianta londoneză a *Fecioarei între stânci*. Al doilea indiciu este acela că în fața Fecioarei Maria este o violetă, floarea preferată a Annei de Bretagne, consoarta a doi regi francezi succesivi, Carol al VIII-lea (1483-1498) și Ludovic al XII-lea (1498-1515), și, la vremea aceea, cea mai bogată femeie din Europa.

Care să fi fost însă regele francez care să fi comandat pictura? Unii critici susțin că ar fi fost vorba de Carol al VIII-lea, căruia în 1495 i-a murit (de rujeolă) un băiat în vârstă de trei ani, pe nume Carol Orlando. Ioan Botezătorul din tabloul lui Leonardo ar avea chipul acestuia (Uriel îl indică foarte clar cu degetul, ca și cum gestul său ar spune: Iată-l pe Delfinul Franței!). Toți criticii de artă au observat și faptul că celelalte trei personaje din tabloul lui Leonardo acordă o atenție preferențială acestui copil. Altă teorie susține că tabloul lui Da Vinci ar fi fost darul lui Ludovic al XII-lea pentru soția sa, Anne de Bretagne, care, în 1499, anul în care regele francez invadase Italia, îi născuse o fată, numită Claude (este viitoarea regină a Franței și viitoarea soție a lui Francisc I). Regele își dorea însă un băiat care să îi devină moștenitor, iar tabloul lui Leonardo ar fi fost unul votiv, adică era închinat divinității, cu rugămintea subînțeleasă a regelui

de a-i cere lui Dumnezeu un moștenitor băiat. Dar, Anne și Ludovic au avut parte doar de fete.³ Colecția regală franceză amintește însă tabloul abia în anul 1627, dar mai multe indicii arată faptul că el ar fi fost achiziționat de regalitatea franceză mult mai devreme, probabil între anii 1500-1503, ceea ce ar însemna că regele francez care a făcut asta a fost Ludovic al XII-lea.⁴

Tabloul prezintă însă mai multe surprize. Să le analizăm pe rând:

1) **Peștera.** Compoziția este reprezentată pe un fundal neobișnuit pentru o scenă religioasă. Peisajul este sălbatic, format din stânci prăpăstioase, ce contrastează cu munții încețoșați din depărtare (misteriosul portret *Mona Lisa* este reprezentat, de asemenea, pe fondul unui peisaj natural neobișnuit). Se pune problema de ce Leonardo a plasat grupul în fața acestei peșteri ciudate. Există mai multe explicații:

■ **Explicația biografică:** Leonardo ar fi introdus această peștera datorită unui eveniment petrecut în copilăria sa. La maturitate, Leonardo a povestit că într-o zi, copil fiind, a zărit o peșteră. S-a strecurat înăuntru, pe burtă, fără să poată distinge ceva din pricina întunericului. Atunci, în el s-au trezit două sentimente contradictorii: teama și dorința. Teamă de necunoscutul amenințător și în același timp dorința de a vedea ce mistere, ce lucruri extraordinare se aflau înăuntru. Copilul a fost marcat însă de acea experiență. Leonardo a fost pasionat însă toată viața de studiul naturii, explorând cu mare interes mediul înconjurător.

■ **Explicația creștină:** O altă interpretare ar fi aceea că pentru Leonardo, aceste stânci reprezintă, într-un fel sau altul, o înregistrare a trecerii timpului, ar reprezenta deci mortalitatea pământului. Unii critici de artă susțin că artistul a vrut să illustreze aici tema centrală a filosofiei creștin-platoniciene: lumina. Lumina pornește de la cele patru personaje și alungă întunericul care cuprinde peștera. Plasarea Fecioarei cu spatele la stânci este, desigur, pentru a sugera un contrast clar: mortalitatea lumii și veșnicia divinității.

■ **Explicația platoniciană:** Ca elev al lui Verrocchio, Leonardo a fost impresionat de unul dintre miturile cele mai răspândite din acel timp: acela al peșterii lui Platon. *Sufletele încarnate în închisoarea trupului*, spune Platon, sunt asemenea prizonierilor închiși, încă din copilărie, într-o peșteră, cu ochii ațintiți pe pereții din fundul temniței lor. Această peșteră are o deschizătură, un foc mare arde afară și flacăra sa luminează slab întunericul. Din când în când, prin fața focului trec ființe, iar umbra lor este aruncată pe pereții peșterii. Când unul dintre prizonieri reușește să ajungă afară din peșteră, el este atât de orbit de foc încât nu mai poate vedea nimic. Trebuie să se mulțumească să vadă imaginea reflectată a lucrurilor, ca într-o oglindă. Deci, oamenii sunt comparați de către Platon cu niște prizonieri închiși într-o peșteră, care nu pot privi înapoi și ca atare nu văd lumina soarelui ce luminează din spate. În fața lor sunt doar umbre, ale obiectelor și ale lor înșiși, proiectate pe pereții peșterii, ce reprezintă lumea sensibilă. Simțurile ne crează iluzia că umbrele pe care le vedem sunt unica lume reală, întrucât noi vedem doar lucrurile sensibile.

2) **Clarobscurul.** În acest tablou Leonardo face una dintre cele mai mari invenții picturale ale tuturor timpurilor. El crează (cu adevărat) clarobscurul. El este un procedeu pictural cu ajutorul căruia se obține redarea volumelor, perspectivei și a adâncimii unei imagini, fie prin redarea gradată și clară a umbrelor și a luminii, fie prin folosirea contrastelor puternice între lumină și întuneric. Începând de acum, clarobscurul va deveni mijlocul tehnic cel mai nuanțat, cel mai folosit în pictura mondială.

3) **O surpriză muzicală.** După unii specialiști, *Fecioara dintre stânci* ne mai dezvăluie o surpriză. Din punct de vedere muzical grupul reprezentat aici este un cvartet. Dacă observăm ritmul mâinilor, vom vedea că Uriel binecuvântează, dar și face să răsună un acord pe care-l preia Fecioara care, cu degetul, dă tonul micuțului Ioan care, la rândul său, într-un gest de închinare, îl trece micului Isus. Impresia cvartetului este atât de desăvârșită încât ni se pare că-l auzim slăvind lumina ce strălucește în peștera lumii.

4) **Interpretarea lui Dan Brown.** În cartea sa „Codul lui Da Vinci”, Dan Brown, celebrul romancier american, susține că în varianta pariziană a operei există o serie de simboluri ascunse, ce ar contravine credinței creștine oficiale. Gesturile Mariei și ale lui Uriel sunt copios comentate de către Dan Brown. Degetele Mariei par a înhăța un cap invizibil. Brown presupune că este al... Mariei Magdalena, iar Uriel, la rândul lui, îl retează cu... degetul. Același Dan Brown sugerează astfel „conspirația” Bisericii împotriva așa zisei soții a lui Isus. Scriitorul american nu era însă original. Această interpretare este, de fapt, a pictorului Bernardino Luini din tabloul *Salomee primind pe tavă capul lui Ioan Botezătorul* (după unii critici de artă, varianta londoneză a operei *Fecioara între stânci* ar fi fost realizată chiar de către Luini!). Gestul Mariei există însă și în iconografia religioasă tradițională. Maria este mama lui Isus, dar ea este, de asemenea, o întrupare a Bisericii, „casa” credinței. În pictură, prin urmare, ea pare a acoperi capul fiului ei, cu mâna stângă, ca și cum ar pune unei clădiri imagine un fel de acoperiș. Dan Brown a transformat însă acest gest de protecție, într-o reprezentare metaforică de crimă. Probabil datorită acestor gesturi neinspirate ale Mariei și ale lui Uriel,

³ Site-ul „Leonardo da Vinci and The virgin of the rocks. The Louvre versions and the National Gallery version: Which is the earlier?”, <http://leonardovirginoftherocks.blogspot.ro/p/royal-commission.html>

⁴ Site-ul National Gallery, Londra, http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/learn-about-art/paintings-in-depth/mysterious-virgin/*/viewPage/3

lui Leonardo i s-a cerut de către confreria milaneză, să mai picteze încă un tablou, cel care este expus acum la Galeria Națională din Londra. În varianta de la Paris, mai înaltă cu 8 cm decât varianta londoneză, în mod straniu, susține iarăși Dan Brown, în locul obișnuitului scenariu în care Isus îl binecuvintează pe Ioan, lucrurile par că se petrec exact invers. De fapt, scriitorul american, interesat doar de criptografie, chei și coduri, face o confuzie între cei doi copii. El crede că Maria îl ține cu mâna dreaptă pe Isus, când în realitate acel copil este Ioan Botezătorul.

Varianta londoneză. Varianta londoneză a fost pictată pentru aceeași biserică San Francesco Grande din Milano. Acest tablou a fost vândut însă de către biserică, în 1785, lui Gavin Hamilton, un artist scoțian, bogat și de origine nobilă, care a dus tabloul în Anglia. După ce a trecut prin diverse colecții, el a fost cumpărat de către Galeria Națională din Londra în 1880. În 1898 au fost achiziționate și tablourile laterale, cele ale fraților De Predis, astfel încât cele trei piese se găsesc astăzi împreună la Galeria Națională.

Fecioara între stânci, varianta londoneză (1506)

În varianta de la Londra, datând din 1506, principala diferență este că Sfântul Ioan ține în mână o cruce din trestie, unul dintre simbolurile lui tradiționale. Crucea nu a fost pictată însă de Leonardo, ci adăugată mai târziu, probabil pentru ca oamenii să nu-l confunde pe Sf. Ioan cu Isus. Ioan ține în mână și un pergament pe care scrie în latină : *lată-l pe mielul lui Dumnezeu*.⁵ Și acest text avea menirea de a ajuta identificare exactă a celor doi prunci. Leonardo a adăugat și niște aureole discrete asupra celor doi copii.

Bibliografie

Dickins, Griffith 2004 – Rosie Dickins, Mari Griffith, *Introducere în artă*, Editura Rao, București, 2004, p. 45.

Site-ul „Leonardo da Vinci and The virgin of the rocks. The Louvre versions and the National Gallery version: Which is the earlier?”, <http://leonardovirginoftherocks.blogspot.ro/p/royal-commission.html>

Site-ul Natioanal Gallery, Londra, http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/learn-about-art/paintings-in-depth/mysterious-virgin*/viewPage/3

„Virgin of the Rocks”, în *Academic Dictionaries and Encyclopedias*, online, <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/623608>

Wang 2009 – Hazelle Wang, „Fecioara între stânci de Leonardo da Vinci deschide drumuri noi”, în *The Epoch Times România* din 05.11.2009, <http://epochtimes-romania.com/news/fecioara-intre-stanci-de-leonardo-da-vinci-deschide-drumuri-noi---63456>

⁵ Dickins, Griffith 2004, p. 45.

ISAAC NEWTON, „OPTICA”, LATINE REDDIDIT, LAUSANNAE ET GENEVAE, 1740, ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII BRUKENTHAL

Dr. Constantin Ittu

Abstract. *Isaac Newton, „Optica”, latine reddidit, Lausannae et Genevae, 1740, in the Brukenthal Library Collections.* Opticks is a book written by Sir Isaac Newton, and it was published in English in 1704, and in Latin in 1706, under the name Optica. The book analyzes the fundamental nature of light by means of the refraction of light with prisms and lenses, the diffraction of light by closely spaced sheets of glass, and the behaviour of color mixtures with spectral lights of pigment powders. The book is considered one of the great works of science in history. As the matter of fact, Optica was Newton's second major book on physical science.

Cuvinte cheie: Issac Newton, optică, fizică, secolul al XVIII-lea, carte veche, Biblioteca Brukenthal.

Keywords: Issac Newton, optics, physics, the eighteenth century, old book, Brukenthal library.

Colecțiile de carte veche străină ale Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal adăpostesc un interesant volum cu subiect științific, volum apărut în secolul al XVIII-lea: Isaac Newton, *Optica*, versiunea în limba latină, traducerea fiind realizată de Samuel Clarke, carte apărută la Geneva și Lausanne în 1740, ediție sponsorizată (*sumptibus*) de Marcus-Michaelis Bousquet et sociorum (și *asociații*). Cum scrisul este un bun substitut pentru conversație¹, precum și din dorința de a respecta atât normele cercetării științifice², cât și pe cele ale biblioteconomiei³, redăm mai jos oglinda paginii de titlu:

Optice: // sive de // reflexionibus, refractionibus, // inflexionibus et coloribus // Lucis, // libri tres // auctore // Isaaco Newton // equite aurato // latine reddidit // Samuel Clarke, S.T.P. // editio novissima // Lausannae et Genevae // Supt. Marci-Michaelis Bousquet et sociorum, 1740.

Sub raportul coordonatelor descriptiv-biblioteconomice⁴, cartea are 396 pagini, dintre care XXXII numerotate cu cifre romane, iar restul de 364 cu cifre arabe, între copertile sale nelipsind un număr de cinci planșe cu schițele și demonstrațiile autorului. Dimensiunile cărții sunt 24 x 20 cm, în timp ce oglinda paginii etalon se încadrează în 18 x 12 cm. Ca ilustrații ori ornamente tipografice, menționăm a gravură pe foaia de titlu, reprezentând alegoric științele, precum și viniete de frontispiciu și finale, iar ca note de exemplar, amintim stampila rotundă, în cerneală, Br. Brukenthal'sches Museum in Hermannstadt [Muzeul Baronial Brukenthal din Sibiu], pe mai multe pagini ale cărții.

Neobișnuit pentru o operă newtoniană, prima ediție a *Opticii* a apărut în limba engleză, în 1704, sub titlul *Optics or A Treatise of the Reflections, Refractions, Inflections & Colours of Light*, London, (Samuel Smith and Benjamin Walford), iar doi ani mai târziu, cu alte cuvinte, în 1706, vede lumina tiparului și ediția în limba latină. Pentru varianta latină, Isaac Newton (1642–1727) a făcut apel la Samuel Clarke (1675–1729), filosof englez și preot anglican, care, sub raportul preocupărilor filosofice, este considerat cel mai reprezentativ filosof englez între John Locke (1632–1704) și George Berkeley (1685–1753)⁵.

În acest context, trebuie amintit faptul că, pe de o parte, John Locke este privit ca întemeietorul empirismului – ansamblul concepțiilor filosofice și psihologice care susțin că numai prin experiență se acumulează cunoaștere, de unde metafora lui Locke despre minte, ca fiind *spațiu gol*, apt de a se „umple” prin acumulări, prin cunoaștere⁶ –, fără să neglijăm faptul că învățatul englez are un rol de primă mână în *filosofia limbajului*. El considera că fiecare limbă sau sistem conceptual este un mod particular de a structura, respectiv de a percepe o realitate, care, așa cum este ea în sine însăși, rămâne inaccesibilă⁷. Pe de altă parte, George Berkeley, episcop irlandez cu ascendență engleză, a fost deopotrivă filosof și teoretician în domeniul educației, iar legătura sa cu Locke se datorează faptului că este privit ca un continuator empirist-conexionist al aceluia. Berkeley este cunoscut în special pentru doctrina sa care stipula inexistența unei substanțe materiale și faptul că bunurile – spre exemplu, pietrele sau mesele –, sunt colecții de „idei” ori „senzații” care pot exista doar în mintea omenească și doar atât cât sunt percepute. De altfel, celebrul dicton latin *esse est percipi* („a fi înseamnă a fi perceput”) rezumă concepția subiectiv-idealistică a lui Berkeley. E drept, el nu își propune o distincție – ca cea pe care o va face mai târziu știința cogniției – între *conținuturi mentale* (conținutul minții noastre) și mintea

¹ Solcan 1999, p. 11.

² Ittu 2008, p. 173-209.

³ Olteanu 1992, p. 52 (biblioteconomie) și p. 46 (bibliologie).

⁴ Ittu, 2008, p. 173-178.

⁵ Cantor 1983, p. 32.

⁶ Flonta 1992, p. 35.

⁷ Locke 1999, p. 5-6.

noastră ca atare; cronologic, ar fi fost prematur⁸. În timp ce Descartes și-a pus întrebarea privind relația spirit-corp, iar Locke despre modul în care materia generează spirit, Berkeley a considerat capitală interogația despre cum spiritul generează materie⁹.

Revenind la Clarke, traducătorul în latină a *Opticii*, credem că, din stufoasa-i biografie, ar trebui să ne rezumăm, în coordonatele acestui excurs, la corespondența dintre el și Leibniz. Este vorba despre un schimb epistolar între 1715 și 1716, anul morții lui Leibniz. Dar, mai întâi, cum au apărut epistolele, în ce context? Leibniz îi scrie în 1715 ducesei Carolina de Wales, soția moștenitorului tronului Angliei pentru a o preveni asupra efectelor periculoase pe care concepțiile newtoniene le-ar putea avea asupra teologiei naturale, care, în concepția învățatului german, este locul spre care urcă – sau, cel puțin, tind – toate științele, până la conceptul unui Dumnezeu *izvor al tuturor lucrurilor*. Altfel exprimat, idealul lui Leibniz este cunoașterea lui Dumnezeu și a căilor Sale, singurul mod pentru ființa umană de a-și îmbunătăți viața și de a se desăvârși ca om¹⁰.

Ducesa de Wales, născută Wilhelmine Caroline marchiză von Brandenburg-Ansbach – cunoscută în istorie drept Caroline von Ansbach –, deși a văzut lumina zilei în orașul omonim, și-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei și tinereții la Berlin și Dresda, unde a devenit bună prietenă cu Sophie Charlotte, regina Prusiei (1701–1705), soția lui Friedrich I (1657–1713). În toamna lui 1704, Caroline von Ansbach, atunci de douăzeci și unu de ani, a făcut cunoștință cu Leibniz, care venise să le viziteze pe regina Sophie Charlotte a Prusiei și pe mama acesteia, Sophia, principesă-electoare de Hanovra, la castelul din afara Belinului, cunoscut azi drept castelul Charlottenburg. Leibniz, care se bucura deja de prietenia și deopotrivă de protecția celor două înalte doamne, a legat o stănsă amicizie și cu Caroline, viitoare ducesă de Wales, amicizie cultivată, nu în ultimul rând, prin schimburi epistolare care se vor încheia odată cu moartea savantului, cum am menționat deja, survenită în 1716. Căsătorită în septembrie 1705 cu principele elector Georg August de Hanovra, Caroline va locui un timp la Hanovra, iar mai apoi, printr-o succesiune de evenimente care au dus dinastia Hanovriană pe tronul britanic, va ajunge, desigur împreună cu soțul ei, moștenitoarea tronului Angliei și, ulterior arcului cronologic care ne interesează, regină (1727–1737), ca soție a lui George al II-lea al Marii Britanii (1727–1760)¹¹.

Dându-și seama că ar putea declanșa un schimb de idei între două minți brilante ale Europei secolului al XVIII-lea, ducesa îi arată scrisoarea lui Samuel Clarke, privit ca cel mai mare teolog englez al generației sale și cel mai talentat exponent filosofic al concepției lui Newton. Scrisorile vor fi adunate și publicate relativ repede, mai precis în 1717. Cititorii avizați ai timpului au văzut această controversă epistolară ca pe o discuție crucială privind rolul, locul și importanța în epocă a noilor descoperiri științifice, cartea devenind un *best-seller* ai acelor ani¹².

Voltaire, care a avut o mare prețuire pentru Clarke, povestește o istorioară conform căreia, Gibson, episcop de Lincoln l-a împiedicat pe Clarke să avanseze într-un post la arhiepiscopia de Canterbury, spunându-i reginei Caroline că acest candidat este om extrem de cultivat, onest și integru, dar are un singur minus – nu este creștin. Nu știm în ce măsură informația este autentică, dar cert este că atât Newton, cât și Clarke fuseseră acuzați de arianism, motiv pentru care Clarke și-a și pierdut postul de capelan al episcopului de Norwich¹³.

În altă ordine de idei, în privința impactului cărții lui Newton asupra lumii științifice din epocă, ilustrativ este un articol din *Journal de Trévoux*, din februarie 1709, din care spicuim: *fizica se împarte în două: istoria naturală și studiul cauzelor. Noul sistem privind lumina, inventat de domnul Newton și propus nouă, se dovedește, în primul rând, mult mai complex, iar în al doilea rând, mult mai complicat*¹⁴. În paranteză fie spus, *Journal de Trévoux*, cunoscut și sub mai pomposul titlu de *Mémoires pour l'Histoire des Sciences & des beaux-Arts*, a fost un periodic cu puternic impact în epocă și cu profil multidisciplinar, un periodic cu apariție lunară în Franța între ianuarie 1701 și decembrie 1782, totalizând 878 de apariții, de volume în toată această perioadă. Majoritatea autorilor au fost iezuiți, care însă atunci când și-au pus pana în slujba revistei, au evitat să scoată în evidență aspectul teologic al formației lor, dovadă fiind faptul că analizele din paginile acesteia sunt și azi considerate a fi solide, neutre și de bun gust, scrise de oameni elevați care au evitat excesele, chiar și atunci când și-au criticat adversari precum Voltaire. Ca manieră de exprimare, contribuțiile au avut accente elegante, cu o tonalitate distantă și elegant-politicoasă, din care lipsesc atacurile la persoană, subiectele acoperind o arie destul de vastă, de la cele științifice ori tehnice la cele de natură filosofică însă cu o anumită predilecție spre empirism, desigur, spre empirismul filosofic¹⁵.

⁸ Solcan 1999, p. 27.

⁹ Solcan 1999, pp. 25-28.

¹⁰ Noica 1995, pp. 65-66.

¹¹ Louda, MacLagan 1991, pp. 180 (Brandenburg) și 198 (Hanover)

¹² Vailati 2000, p. 16; cf. Hall 1980.

¹³ Alexander 1956, p. 21; Voltaire, 1785, LV, p. 96

¹⁴ Shank 2008, p. 113.

¹⁵ The ARTFL Project: *Journal de Trévoux* (<http://artfl-project.uchicago.edu/content/journal-de-tr%C3%A9voux> accesat 11. 01. 2015).

Revenind la cartea în discuție, a doua ediție în limba engleză a *Opticii* lui Newton a apărut în 1717, urmată de o a treia, în 1721, între care se intercalează a doua ediție în latină, cea din 1719. Isaac Newton moare în 1727, iar în 1730 apare postum a patra ediție în limba engleză a operei sale¹⁶.

Precizăm toate acestea în contextul în care *Optica* este, în ordine cronologică, a doua apariție de primă mână a lui Isaac Newton, prima fiind *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, apărută în 1687. Retrospectiv vorbind, savantul englez își datorează gloria grație *Principiilor matematice*, dar nici *Optica* nu este o operă de neglijat, ambele fiind creații originale, *produse ale unui geniu cum nu a mai cunoscut omenirea de la Arhimede încoace*¹⁷. Importanța *Principiilor* se datorează, în primul rând, acelei mari descoperiri din mecanică, gravitația universală, în timp ce în *Optica* sunt expuse rezultatele analizelor și mai ales concluziile din domeniul omonim privind proprietățile luminii și culorilor. Avem în față două produse ale minții newtoniene, una dintre ele bine încheată și precis structurată, iar cealaltă neterminată, din păcate. *Principiile* au un caracter preponderent matematic, având demonstrații geometrice riguroase, dificil de urmărit de cititorul secolului XXI. În schimb, *Optica* oferă în special descrieri ale unor experiențe, dublate de teorii asupra luminii și culorilor, mult mai accesibile celor interesați, posesori de cultură generală, dar nespecialiști în domeniu¹⁸.

În privința istoricului apariției lucrării se impun câteva precizări. Newton și-a început cariera universitară la Cambridge predând, timp de un deceniu, un curs de optică. Descoperire sale din acest interval de timp au fost împărtășite studenților săi, dar nu au văzut lumina tiparului în timpul vieții sale, așa cum și-a propus. Adunate într-un *corpus* și sub titlul de *Lectiones opticae*, vor fi tipărite postum, în 1729, în limba latină. Devenind *Fellow of the Royal Society*, adică membru al Societății Regale din Londra, în 1672, Isaac Newton a început seria prezentărilor descoperirilor sale în cadrul reuniunilor înaltului for. Criticile declanșate de respectivele prezentări, în mod special cele ale lui Robert Hooke – personalitate a timpului despre care vom vorbi mai la vale, vorba lui Iorga –, *I-au amărât atât de mult încât nu a mai publicat nimic din această parte a fizicii cât timp a trăit acest înverșunat adversar al teoriilor sale. După moartea lui Hooke, în 1703, Newton, la insistența prietenilor săi, s-a decis să-și publice lucrarea pe care o pregătise*¹⁹. Aflăm toate astea din chiar *Avertismentele lui Sir Isaac Newton / Introducere*, în care acesta mai degrabă se confesează decât explică: *O parte a tratatului despre lumină aici de față a fost scrisă la dorința unor membri ai Societății Regale în 1675, apoi trimisă Secretarului ei și citită în ședințe, iar restul a fost adăugat după vreo doisprezece ani pentru a completa teoria, cu excepția cărții a treia și a ultimei propoziții a cărții a doua, care au fost strânse din diverse hârtii separate*²⁰. Înainte de acea ultimă propoziție a cărții a doua, Newton afirmă că a auzit spunându-se că luna are câteodată trei sau mai multe coroane concentrice colorate, coroane care se înconjoară una pe alta strâns în jurul lunii. Cu cât sunt mai egale între ele *globulele de apă sau de gheață*, cu atât vor apărea mai multe coroane colorate și culorile vor fi mai strălucitoare. În plus, afirmă savantul, *haloul care apare la distanța de 22 ½ grade de la lună este de altă natură*. După care urmează acea ultimă propoziție – de fapt, frază – a cărții a doua: *Din faptul că el era oval și mai depărtat de Lună în partea de jos decât în cea de sus, eu deduc că el era produs prin refracția într-un fel de grindină sau de zăpadă ce plutea orizontal în aer, unghiul de refracție fiind de aproximativ 58 sau 60 de grade*²¹.

Revenind la *Introducerea* pe care Newton o face cărții sale, el continuă cu o altă idee: *Pentru a evita angajarea în dispute în legătură cu subiectele tratate am amânat până acum tipărirea și așa mai fi amânat-o încă dacă nu m-ar fi determinat îndemnul prietenilor. Dacă alte scrieri asupra acestui subiect ieșite din mâinile mele sunt imperfecte, ele au fost scrise, poate, înainte ca eu să fi încercat toate experiențele descrise acolo și de a mă fi satisfăcut complet pe mine însumi în ce privește legile refracției și compunerea culorilor. Aici am publicat ceea ce consider potrivit să fie cunoscut, dorind ca acestea să nu fie traduse în alte limbi fără consințământul meu*²².

Din cauza faptului că nicio ediție a *Opticii* nu are tablă de materii, credem că se cuvine prezentat un succind rezumat al operei în discuție. În primul rând, lucrarea este împărțită în *Cărți*, trei la număr. Prima carte este divizată în trei *părți*, prima dintre ele cuprinzând un *summum* al cunoștințelor de epocă din timpul autorului; *partea a II-a* înglobează descrierea experiențelor proprii privind reflexia, refracția și dispersia luminii; în partea finală, cititorul face cunoștință cu o descriere a telescopului cu reflexie inventat chiar de Newton. În cartea a doua – subdivizată în patru *părți* – el abordează atât problema culorilor lamelor subțiri transparente, cât și pe cea a culorilor naturale ale corpurilor și ale plăcilor groase. În fine, a treia și ultima carte, care are o singură parte, anume *partea I*, descrie experiențele autorului asupra difracției luminilor²³.

¹⁶ Marian 1970, p. 6.

¹⁷ Marian 1970, p. 5.

¹⁸ Marian 1970, p. 5.

¹⁹ Marian 1970, p. 5-6.

²⁰ Newton, 1970, p. 9.

²¹ Newton, 1970, p. 199.

²² Newton, 1970, p. 9.

²³ Marian 1970, p. 7.

În limbajul și exprimarea lui Newton, prima carte are ca scop *nu de a explica proprietățile luminii prin ipoteze, ci de a le expune și demonstra cu ajutorul raționamentelor și al experiențelor*. Metoda folosită? Operarea cu definiții și axiome²⁴. Cartea a doua, debutează cu o frază cu rol de subtitlu: *Observații privitoare la reflexiile, refracțiile, culorile corpurilor subțiri transparente*. Argumentul său pentru abordarea subiectului este următorul: *S-a observat de către alții că substanțe transparente ca sticla, aerul etc., dacă le suflăm în bule foarte subțiri s-au printr-un alt mod le dăm o formă de plăci, prezintă diverse culori, potrivit diferitelor lor grosimi, cu toate că la grosimi mai mari ele apar foarte clare și incolore*²⁵. Ultima dintre cele trei cărți are următoare frază-subtitlu: *Observații privitoare la inflexiunile razelor de lumină și culorile produse în acest fel*. Precis, ca de obicei, Newton ne pune la curent cu faptul că Grimaldi – descoperitorul difracției, despre care va fi vorba mai târziu în această lucrare – *ne-a informat că dacă un fascicul de lumină solară pătrunde într-o cameră întunecoasă printr-o deschidere foarte mică, umbrele corpurilor expuse în această lumină sunt mai mari decât ar trebui să fie dacă razele ar trece pe lângă corpuri în linii drepte și că aceste umbre sunt mărginite de trei chenare, benzi sau fâșii paralele de lumină colorată. Dacă însă deschiderea se lărgeste, chenarele se dilată și se amestecă între ele, astfel încât ele nu mai pot fi distinse. Unii au atribuit aceste umbre întinse și chenare refracției obișnuite a aerului, fără a examina suficient problema*²⁶. Nefiind studiată suficient, Newton se consideră îndreptățit să o cerceteze; și o face pe tot parcursul paginilor din această parte a operei sale. Cu statut de concluzii, autorul afirmă că *în această a treia carte a început să analizeze ceea ce rămâne de descoperit privitor al lumină și la efectele ei asupra corpurilor naturale, el sugerând anumite lucruri, ca, în acest fel, să lase posibilitatea și altora să-i analizeze sugestiile – interesant, el nu vorbește de concluzii, de rezultate, ci de sugestii – ba chiar să le perfecționeze prin observații ulterioare de către doritorii de a ști*²⁷. Fidel ideilor care i-au călăuzit viața, savantul consideră că, prin metoda folosită, filosofia naturală se poate perfecționa *în toate părțile sale*, iar în acest fel și hotarele filosofiei morale se vor extinde. Frazele de final ale cărții pot fi privite ca o invitație la reflexie, la una filosofică, nu doar optică: *Într-adevăr, în măsura în care putem cunoaște din filosofia naturală care este cauza primă, ce putere are ea asupra noastră și ce binefaceri primim noi de la ea, în măsură egală ne va apărea, prin lumina naturii, datoria noastră față de ea, ca și a unora față de alții. Nu încapă îndoială că, dacă cultul falșilor zei nu i-ar fi orbit pe păgâni, filosofia lor morală ar fi progresat dincolo de cele patru virtuți cardinale și în loc să [...] se închine la Soare și la Lună și la eroii decedați, ne-ar fi învățat să ne închinăm la adevăratul autor și binefăcător al nostru, după cum au făcut strămoșii lor sub domnia lui Noe și fiul său înainte de a se fi corupt*²⁸.

Referirea de mai sus este, bineînțeles, o trimitere la textele veterotestamentare, mai precis la primul capitol: *Facerea sau Geneza*. Aflăm astfel că, după Potop, Noe (*Mângâiere* în ebraică)²⁹ – care aflase *har înaintea Domnului Dumnezeu* (Fc. 6, 8–9) – a fost binecuvântat de Cel de Sus, cu precizarea că nu a primit binecuvântarea singur, ci împreună cu fiii săi, Sem, Ham și Iafet: *„Pun curcubeul Meu în nori, ca să fie semn al legământului dintre mine și pământ. / Când voi aduce nori deasupra pământului, se va arăta curcubeul meu în nori. // Va fi deci curcubeul Meu în nori și-L voi vedea, și-Mi voi aduce aminte de legământul veșnic dintre Mine și pământ și tot sufletul viu din tot trupul ce este pe pământ”* (Fc. 9, 13–16).

Acest legământ al Divinității cu Noe va fi urmat, în decursul istoriei sacre, de legământul cu Avraam (Fc. capitolele 15 și 17), iar mai apoi de cel cu poporul lui Israel (Ieșirea. 24) sau cu *poporul vechi*, cum îl definește atât de poetic Sfântul Efreim Sirul. Când introducem însă în discuție ideea de curcubeu, nu trebuie neglijat faptul că spectrul acestuia cuprinde șapte culori, element extrem de sugestiv sub raport religios – mistic, în ultimă instanță –, căci atunci când Dumnezeu a făcut lumea, a făcut-o într-un ciclu de șapte zile; mai precis, a creat-o în șase zile, iar în a șaptea S-a odihnit. Se poate spune că viața de după Potop poate fi privită ca o nouă *Facere*, dimensiune religioasă care se apropie de estetica filosofică. Ca argument, reținem că primul capitol din *Facere* conține o afirmație de natură estetică, una cu referire la frumusețea lumii: *Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte* (Fc. 1, 31)³⁰. În plus, apariția curcubeului presupune existența apei, element extrem de important ținând seama de faptul că, din primele versete ale Bibliei, aflăm că *Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor* (Fc. 1, 2).

Zăbovind asupra temei curcubeului, dar cu o *translație* din mediul biblic în cel științific, adăugăm că Isaac Newton a fost primul care a descoperit că lumina albă se compune din toate culorile curcubeului. El a folosit ca instrument al cercetării sale, al descompunerii în cele șapte culori, o prismă, în schimb, pentru recompunerea luminii, el a folosit discul care-i poartă numele.

După Potop, Noe, sădind vie, *a băut vin și s-a îmbătat și s-a dezvelit în cortul său, / iar Ham, tatăl lui Canaan, a văzut goliciunea tatălui său și, ieșind afară, le-a spus celor doi frați ai săi. / dar Sem și Iafet au luat o haină și-au pus-o*

²⁴ Newton, 1970, p. 11.

²⁵ Newton, 1970, p. 124.

²⁶ Newton, 1970, p. 200.

²⁷ Newton, 1970, p. 252

²⁸ Newton, 1970, p. 252

²⁹ Ittu 1999, pp. 5-6; Ittu, 2001, p. 25.

³⁰ Tatarkiewicz 1978, p. 13.

amândoi pe umeri și, mergând cu spatele înainte, au acoperit goliciunea tatălui lor. / Când Noe s-a trezit din vin, a înțeles ce-i făcuse fiul său cel mai tânăr, / și a zis: „blestemat să fie Canaan! Robul robilor le va fi el fraților săi” (Fc. 9, 20–27). Foarte probabil ca Isaac Newton să fi făcut referire la acest episod biblic atunci când l-a menționat pe Noe și fiul său înainte de a se fi corupt.

*

Am afirmat mai sus că opera lui Isaac Newton a fost produsul unui geniu cum nu a mai cunoscut omenirea de la Arhimede încoace³¹. În acest sens, Antichitatea a cunoscut primele dispute privind caracterul luminii. Aristotel, spre exemplu, o considera ca fiind o perturbare a mediului în care se propagă, în gândirea stagiritului, mediul fiind aerul. Dimpotrivă, Democrit a susținut că lumina – ca, de altfel, întreaga materie – este alcătuită din microparticule. Newton va formula, în 1704, *teoria corpusculară a luminii*, afirmând că lumina este alcătuită din *corpuscului* care se deplasează cu viteză finită și posedă energie cinetică³².

Primele lentile cunoscute în istorie realizate, în general, din cristal, cel mai adesea din cuarț, sunt datate la nivelul cronologic al secolului al VIII-lea î. Hr. și aparțin culturii și civilizației asiriene. Specialiștii în domeniu afirmă că cel mai celebru vestigiu arheologic de acest gen este *lentila lui Nimrud*³³. Este vorba despre o lentilă cu diametrul de 1,25 cm, grosimea în zona maximală de 0,25 cm, lungimea 4,2 cm, deschiderea 3,45 cm, distanța focală 12 cm. Când a fost descoperită, a primit aproape imediat numele de *lentila lui Nimrud*. De-a lungul timpului, piesa a fost studiată de mai mulți opticieni, ei ajungând la concluzia că a fost confecționată special cu rol de lentilă³⁴. Este puțin probabil ca lentila în discuție să fi fost folosită de asirieni pentru studierea unor suprafețe ori obiecte sau pentru aprinderea focului – civilizația asiriană, după cât se știe, neatingând astfel de performanțe –, cât, mai degrabă, a jucat rolul unui ornament, al unei încrustații într-o piesă de mobilier³⁵. Toate aceste argumente științifice nu ne îngăduie să dăm credit unor considerații cu statut incert – între ipoteze fanteziste și certitudini oziști – conform cărora, ca să ne rezumăm doar la un titlu ca exemplu, *Lentila lui Nimrud, veche de 3000 de ani, ar putea rescrie istoria științei! Ar putea fi dovada că acum trei milenii asirienii foloseau telescopul pentru a studia cerul*³⁶.

Mai târziu, la nivelul Evului Mediu, enciclopedistul arab Al-Kindi (c. 801–873) a fost interesat și de studiul luminii, el susținând, în lucrarea cunoscută sub titlul latin *De radiis stellarum*, că *orice lucru din univers emite raze în toate direcțiile, raze care se răspândesc în întreaga lume*³⁷.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, Francesco Maria Grimaldi (1618–1663) – asupra căruia am promis în text că vom reveni –, preot iezuit, matematician, fizician și astronom italian, menționează în lucrarea sa *Physico-mathesis de lumine, coloribus et iride*, Bologna, (Vittorio Bonati), 1665, un fenomen pe care el l-a numit *difracție*, sugerând pentru prima dată în istoria opticii că lumina nu se propagă neapărat în linie dreaptă, aceasta fiind capabilă – sau având însușirea – să ocolească obstacolele, lucru inobservabil în cazul propagării prin reflexie sau prin refracție; Grimaldi va concluziona că *uneori lumina transformă o suprafață deja luminată într-una mai întunecoasă*³⁸.

Arătam mai sus că Isaac Newton, devenind *Fellow of the Royal Society*, adică membru al Societății Regale din Londra, în 1672, a început seria prezentărilor descoperirilor sale în cadrul reuniunilor înaltului for. Criticile declanșate de respectivele prezentări, în mod special cele ale lui Robert Hooke l-au determinat la o atitudine prudentă. Ei bine, Robert Hooke (1635–1703) este cunoscut în lumea științifică pentru formularea legii de proporționalitate între deformațiile elastice ale unui corp și tensiunile la care este supus, cunoscută ca *legea lui Hooke*. În plus, savantul englez a descoperit, pe tărâm astronomic, rotația planetei Jupiter și forma eliptică a orbitei descrise de centrul de gravitație al sistemului pământ – lună. La nivelul biologiei microscopice, Hooke a stabilit structura celulară a țesuturilor și a introdus în lucrarea sa *Micrographia*, din 1665, noțiunea de *celulă*³⁹. Pe roberthooke.org.uk găsim următoarele considerații despre Hooke: *s-a certat cu Newton și, în mod cert, a avut un temperament dificil. El merită mai mult de la Istorie, decât a primit în timpul vieții*⁴⁰.

Revenind la Newton și la cartea sa, învățatul insistase, la finalul acesteia, în ideea că prin contribuția sa în domeniul opticii, *filosofia naturală* se poate perfecționa în toate componentele sale, iar una dintre consecințe ar fi și o

³¹ Marian 1970, p. 5.

³² <http://www.scribd.com/doc/99701939/Teoria-Corpusculara-a-Luminii> (accesat 14. 01. 2015)

³³ Layard 2010, pp. 197–198. Nimrod sau Numrod este pomenit într-o genealogie biblică, Nimrod fiind fiul lui Cuș, nepotul lui Ham și strănepotul lui Noe (I Cronici, 1, 10), în timp ce *Țara lui Nimrod* este echivalentă pentru cronicarii biblici cu Asiria ori cu Mesopotamia (*Când Asiria va năvăli în țara noastră și va pătrunde călcând în palatele noastre, noi vom ridica împotriva lui șapte păstori și opt căpetenii, / Care vor pustii țara Asiriei cu sabia și țara lui Nimrod cu sabia scoasă din teacă. Și ne va izbăvi de Asiria, când acesta va năvăli în țara noastră și când va trece peste hotarele noastre* – Miheia 5, 4-5)

³⁴ Gasson, 1972, p. 1267-1272.

³⁵ Gorelick & Gwinnett 1981, fig. 7a-b.

³⁶ Lovendal 2014, [nenumărat]

³⁷ Lindberg 1976, p. 19; Sarton 1927, p. 710; Cf. Garfield 1985, p. 107-117; Cf. Drăgan 2013, p. 15-25.

³⁸ Woods 2005, p. 105.

³⁹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Robert_Hooke accesat 13. 01. 2015

⁴⁰ <http://www.roberthooke.org.uk/> accesat 13. 01. 2015

extindere a hotarelor filosofiei morale. Or, pentru a-l înțelege pe Newton, se cuvine să ne reamintim că *filosofia naturală* sau *filosofia naturii* (din latinescul *philosophia naturalis*) a însemnat studiul naturii și al universului fizic, perioada de înflorire a sa fiind cea anterioară dezvoltării științei moderne. De fapt, odată cu Francesco Maria Grimaldi, Robert Hooke și Jsaac Newton suntem la începuturile modernității științifice sau, ca să folosim sintagma Danei Jalobeanu, în *modernitatea timpurie*, într-un arc cronologic în care *filosofia naturală* tinde să se transforme într-o *știință a modernității timpurii*⁴¹.

Bibliografie

- Alexander 1956 – *The Leibniz–Clarke Correspondence: With extracts from Newton's 'Principia' and 'Opticks'*, edited with introduction and notes by H. G. Alexander, Manchester, 1956.
- Cantor 1983 – G.N. Cantor, *Optics after Newton. Theories of Light in Britain and Ireland, 1704–1840*, Manchester, 1983.
- Drăgan 2013 – Gl. Drăgan, *O analiză a conceptului de istoria științei*, în „Studii și comunicări/ DIS (Divizia de Istoria Științei din cadrul Academiei Române)”, Vol. VI, 2013, p. 15–25.
- Flonta 1992 – M. Flonta (ed.), *Filozoful – Rege?*, București, 1992.
- Garfield 1985 – E. Garfield, *The life and career of George Sarton: The father of the history of science*, în „The Journal of the History of Behavioral Sciences”, Vol. 21, Issue 2, April, 1985, p. 107–117.
- Gasson 1972 – G. Gasson, *The oldest lens in the world: a critical study of the Layard lens*, în „Ophthalmic Optician”, 9 Dec. 1972.
- Gorelick & Gwinnett 1981 – L. Gorelick & A. J. Gwinnett, *Close work without magnifying lenses*, în „Expedition”, 23, 1981.
- Hall 1980 – A. Rupert Hall, *Philosophers at war*, New York, Cambridge, 1980.
- Ittu 1999 – C. Ittu, *Prosopografie și genealogie biblică*, în „Telegraful Român”, 147, 1999, 35–38, 15 sept și 1 oct 1999, p. 5–6.
- Ittu 2001 – Constantin Ittu, *Semnale de telegraf*, Sibiu, 2001.
- Ittu 2008 – C. Ittu, *Vademecum bibliologic*, Sibiu, Alba Iulia, 2008.
- Jalobeanu 2006 – Dana Jalobeanu, *The politics of science and the origins of modernity: Building consensus in Early Royal Society*, în „Zeitsprünge, Forschungen zur Früher Neuzeit”, 10, 2006, p. 386–400.
- Jalobeanu 2014 – Dana Jalobeanu, *De rerum natura; Naturalism, Supernaturalism, Unnaturalism*, Bucharest–Princeton Seminar in Early Modern Philosophy, 14th edition, Organized by the Research Centre for the Foundation of Modern Thought (FME), University of Bucharest in collaboration with the Philosophy Department at Princeton University, Bran, Romania, 8–13 July 2014.
- Layard 2010 – A.H. Layard, *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon: With Travels in Armenia, Kurdistan and the Desert*, Cambridge, 2010.
- Lindberg 1976 – D.C. Lindberg, *Theories of Vision from al-Kindi to Kepler*, Chicago, 1976.
- Locke 1999 – John Locke, *Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță*, trad. Silviu Culea, București, 1999.
- Louda, MacLagan 1991 – J. Louda, M. MacLagan, *Lines of Succession. Heraldry of the Royal Families of Europe*, London, 1991.
- Lovendal, *Lentila lui Nimrud, veche de 3000 de ani, ar putea rescrie istoria științei! Ar putea fi dovada că acum trei milenii asirienii foloseau telescopul pentru a studia cerul*, în „Lovendal”, 18 oct 2014.
- Marian 1970 – V. Marian, *Prefață*, în Isaac Newton, *Optica*, prefață, traducere și adnotări de prof. V. Marian, București, 1970.
- Newton 1970 – I. Newton, *Optica*, prefață, traducere și adnotări de prof. V. Marian, București, 1970.
- Noica 1995 – C. Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București, 1995.
- Olteanu 1992 – V. Olteanu, *Din istoria și arta cărții*, București, 1992.
- Sarton 1927 – G. Sarton, *Introduction to the History of Science*, Vol. 1, *From Homer to Omar Kayyam*, Baltimore, 1927.
- Shank 2008 – J.B. Shank, *The Newton wars & the begining of the French Enlightenment*, Chicago, 2008.
- Solcan 1999 – M.R. Solcan, *Filosofia minții și știința cogniției*, București, 1999.
- Tatarkiewicz 1978 – Wl. Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, vol. II, *Estetica medievală*, București, 1978.
- Vailati 2000 – E. Vailati, *Leibniz și Clarke: corespondență filosofică*, trad. Alexandru Lupașcu, București, 2000.
- Voltaire 1785 – Voltaire, *Oeuvres completes*, 70 vol. Paris, 1784-1789.
- Woods 2005 – T.E. Woods, *How the Catholic Church built Western civilization*, Regnery Publishing, 2005.
- <http://artfl-project.uchicago.edu/content/journal-de-tr%C3%A9voux>
- http://ro.wikipedia.org/wiki/Robert_Hooke
- <http://www.roberthooke.org.uk/>
- <http://www.scribd.com/doc/99701939/Teoria-Corpusculara-a-Lumini>

⁴¹ Jalobeanu 2006, p. 386-387; Jalobeanu, 2014, *passim*.

MĂRTURII DESPRE TRANSILVANIA, DESPRE SIBIU ȘI MEDIAȘ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Liliana Maria Popa

Zusammenfassung: *Nachrichten über Siebenbürgen, über Mediaș und Sibiu am Ende des 18. Jahrhunderts.* Im Jahre 1790 erschien in Pressburg (heute Bratislava) eine Geographie des Königsreichs Ungarn, die 5 Bände enthielt. Der dritte Band derselben, betitelt *Geographie des Großfürstentums Siebenbürgen*, rund 500 Seiten stark, enthält eine breitläufige Darstellung des Fürstentums, tiefe und genaue Kenntnisse bezeugend. Im selben Jahr erschien auch in Sibiu/Hermannstadt ein Führer durch die Stadt, unter dem Titel **Hermannstadt im Jahre 1790**. Versuch eines kurzgefaßten Handbuchs zur näheren Kenntniß dieser Stadt in politischer, merkantilischer und wissenschaftlicher Rücksicht, zum Gebrauch für Einheimische und Reisende. Das bei Martin Hochmeister verlegte und gedruckte Buch ist, vermuthlich, der erste in Rumänien erschienene Touristenführer. Die gegenwärtige Arbeit zeigt einige diesen zwei Bücher entnommene Informationen.

Cuvinte cheie: Geografie, Transilvania, Pressburg, Sibiu, Mediaș, ghid turistic, 1790

Schlagwörter: Geographie, Siebenbürgen, Pressburg, Hermannstadt, Mediasch, Touristenführer, 1790

În Europa, secolul al XVIII-lea este cunoscut ca „secolul luminării”, expresie care nu se traduce prin aceea că toată lumea ar fi fost luminată, ci prin strădaniile, uneori chiar considerabile, depuse pentru ca oamenii să se lumineze. În ce privește istoria meleagurilor noastre, secolul al XVIII-lea a fost unul dintre cele mai zbuciumate.

Bântuit de moliime și războaie, începând de la acel așa-numit „război al curuților”, care în 1707 a înregistrat un asediu al Sibiului, continuând cu puțin favorabilul război cu turcii din anii 1736-1739, sau marcat de evenimente care, chiar și când se petreceau prin alte părți, aveau un puternic răsunet și în Transilvania ca, de exemplu, războiul de succesiune pentru coroana spaniolă, Revoluția franceză sau Războiul de independență al Americii, precum și fenomene culturale, ca, de exemplu, iluminismul francez și enciclopedia, secolul al XVIII-lea a însemnat pentru Transilvania o perioadă dificilă. Având de suportat politica Imperiului Habsburgic care, mai ales după pierderea, după 1763, a puternicului centru industrial care era Silezia, preconiza ca întreaga industrie să se concentreze în Austria însăși și în Bohemia, iar provinciile răsăritene să rămână doar un debușeu pentru producția industrială și un bogat și permanent furnizor de materii prime, Transilvania cunoaște o evidentă stagnare în plan economic. Încă în 1768 Samuel von Brukenthal scria: „Locuitorii <Transilvaniei> produc aproape tot ce le trebuie, ei nu duc lipsă de mărfuri comerciale meșteșugărești și de aceea circulația banului este redusă. Comerțul cu amănuntul este îndeosebi armean, comerțul de ampoare (tranzit) cu lână și piei este grecesc, comerțul cu lână și piei este grecesc, comerțul cu animale și ceară este armean, grecesc sau turcesc.” Majoritatea locuitorilor Transilvaniei sunt agricultori¹.

O amplă caracterizare a epocii ne oferă istoricul Karl von Rotteck, în a sa *Istorie generală, de la primele cunoștințe istorice până în timpurile noastre*, scriind: „În nici o altă perioadă anterioară Europa n-a făcut progrese atât de strălucite și de rapide în beneficiul științei și artei, al comerțului și industriei, în legislație și administrație, în asigurarea dreptului privat (cel public, în schimb, înrăutățindu-se) și în grija pentru umanitate, în răspândirea luminii în rândul tuturor claselor sociale, și prin toate acestea, în revigorarea unei opinii publice.”²

Până atunci, în străinătate, se știau puține lucruri despre Transilvania. Ziarele germane publicau uneori informații care de care mai bizare despre această, după părerea lor, altă lume. Astfel, referindu-se la Transilvania, „*Hanoverisches Magazin*” din 1783 vorbea despre canibali și glutoni, sau, pornind de la un articol din revista sibiană „*Siebenbürgische Quartalschrift*”, publicația „*Staats-Anzeigen*” care apărea la Göttingen, scria în 1782, despre un om sălbatic, un copil-lup găsit, afirmativ, lângă Brașov; se scrie despre roii devastatoare de lăcuste, despre epidemii de ciumă, de febră tifoidă sau epizootii. „*Der Teutsche Merkur*”, care apărea la Weimar, îl pune pe același plan cu Thomas Münzer, „ideologul” războiului țărănilor din 1525, și așa mai departe. În general, știrile se referă la lucruri senzaționale, cu conotații negative, care oglindesc, mai degrabă, felul în care vedeau iluminiștii germani Transilvania, decât situația de fapt³. Spre sfârșitul secolului, știrile despre Transilvania încep să fie mai bogate și mai diverse. În lucrările erudiților austrieci ai epocii, foarte numeroase și bine argumentate, Transilvania începe să ocupe un loc din ce în ce mai important.

Învățăutul Karl Gottlieb von Windisch (1725 --1793), publică în 1790 la Pressburg (Bratislava) tratatul „*Geographie des Königsreichs Ungarn*”, întins pe cinci volume. Volumul III al tratatului este intitulat „*Geographie des Großfürstentums*”

¹ Nägler 1981, p. 94.

² Rotteck 1827; *Apud* Hochmeister 1873, p. 15-16.

³ Böning 2009, p. 71-72.

Siebenbürgen”, are peste 500 de pagini și prezintă pe larg întreaga situație a principatului, dovedind o amănunțită și exactă cunoaștere a lui.

Autorul vorbește despre etimologia numelui principatului – numele unguresc este *Erdély*, cel german *Siebenbürgen*, cel românesc ar fi *Ardalu* sau *Țara Erdelyáske*, cel slav *Sedmo Hradsko Kragina* iar cel turcesc *Erdel-Bân*, iar românii ar fi numiți ținutul *Dacia mediterranea Consularis* -- dimensiunile lui – Transilvania ar fi situată între 45 și 48 grade longitudine nordică, lungimea granițelor, luând în considerare toate sinuozitățile ei, este apreciată la 150 de mile (o milă măsoară 12.000 de pași), iar suprafața la 736 mile pătrate. Țara este locuită de cca. 1.100.000 suflete, adică 1506 suflete pe mila pătrată.

La capitolul „*Aerul și vremea*” se spune: „*Considerată în ansamblu, Transilvania este o țară deosebit de sănătoasă și fertilă care, în majoritatea zonelor, are un pământ bun și o vreme destul de moderată, doar zona montană este mai sălbatică și mai rece. De aceea se înregistrează numai arareori molime. Ciuma însă, de care a avut de așa multe ori parte, vine totdeauna din părțile turcești, dar pentru prevenirea ei se iau cele mai bune măsuri*” Afirmația este argumentată prin faptul că epidemia izbucnită în anii 1755-1757 în zona Brașovului nu s-a extins și în restul Principatului, iar cea care a început să se manifeste în 1770 în scaunul Orbai a fost stinsă în fașă.

Sunt prezentate apoi râurile și lacurile care udă țara. Vorbind despre Cibin, autorul ne spune că râul izvorăște din „*Munții Formos*” de pe raza comunei Cristian, străbate o mare parte din comitat, și constată cu regret că numeroasele lui cotituri și stâncăria împiedică navigația pe acest râu, impietând asupra dezvoltării comerțului.

O mare parte din lucrare se ocupă de bogățiile subsolului, începând cu apele minerale și continuând cu bogățiile ascunse în pământ, de la sare la pietre prețioase, de la substanțe combustibile la metale și semimetale. Se vorbește despre regnul vegetal, cel animal, despre insecte, viermi și pești.

În capitolul următor, intitulat *Situația politică a țării*, se prezintă națiunile care locuiesc în Transilvania. Se relatează istoria acestora, împrejurările în care au ajuns în Transilvania. Românii, pe care autorul îi socotește a fi „*resturile coloniștilor romani aduși de Traian și de alți împărați romani în Dacia, care în decursul atâtor ani nu și-au schimbat prea mult limba și tradițiile*” sunt prezentați în subcapitolul „*Națiuni tolerate*” alături de armeni, greci, evrei, moravi, polonezi, ruși, bulgari, sârbi, slovaci și țigani.

Lucrarea continuă cu enumerarea principilor care s-au perindat la conducerea Transilvaniei, cu modul de administrare a ei, cu instituțiile centrale care o conduc, cu sistemul juridic, armată, religie (unde cea greco-orientală este încadrată la „tolerate”, alături de cea iudaică), învățământ – „românii greco-catolici învață în școlile romano-catolice sau în mănăstirea din Blaj; neuniții însă, în afară de de mănăstirea din Șcheii Brașovului, nu au alt loc în care să se familiarizeze cu științele”, cu instituțiile menite să contribuie la promovarea științei și culturii, printre care tipografiile. Vorbind despre Sibiu, se spune: „*Sibiul are și el un tipograf și o librărie, dar fără mare importanță*”.

Se prezintă apoi *Învățății*, începând cu sec. al XVI-lea, grupați pe religii. Românii lipsesc, bineînțeles.

Urmează capitolul *Agricultură*. Vorbind despre cereale, autorul constată, cu oarecare surprindere că, în Transilvania, „*grâul turcesc sau cucuruzul*” se cultivă în cantități incredibile, mai ales de către români.

În continuare, autorul se referă la „*Meserii și manufacturi*”, „*Comerț*”, „*Spălătorii de aur*”, „*Ocne de sare*”, „*Poște, drumuri, poduri și bacuri*”.

Partea a doua a lucrării, intitulată *Descrierea topografică a Transilvaniei*, este rezervată prezentării amănunțite a împărțirii administrative a Principatului în 11 comitate, 9 orașe libere regești plus granița militară, înființate în baza reformei dispuse de Iosif al II-lea în 1784, una din reformele revocate pe patul de moarte.

Comitatele beneficiază de o descriere de ansamblu a formelor de relief, a climei, a principalelor ocupații ale locuitorilor, a resurselor minerale existente, pentru ca, pe urmă, autorul să ia la rând cercurile care compun comitatele respective și apoi orașele mai importante.

În ce privește Scaunul Sibiu, informațiile sunt cele, în general, cunoscute. Se specifică din nou că solul e fertil, favorabil cultivării grânelor, că viile dau rod bogat, dar că vinul nu e prea bun, că se face fân mult și fructe bune. Pe munți e pășune grasă și mult vânat și locuitorii nu duc lipsă de lemn.

Scaunul Mediaș se întinde pe patru mile în lungime și două în lățime, solul este deosebit de roditor, se face vin bun, mai ales în anii mai secetoși. Cucuruzului, căruia îi place „*pământul gras și cald*” îi merge deosebit de bine și de aceea se cultivă pe suprafețe foarte mari, ceea ce le-a adus locuitorilor porecla de „*săpători de cucuruz*”. În Târnava trăiesc tot felul de pești.

Autorul semnalează existența izvoarelor de apă sărată de la Bazna, care au fost însă acoperite din porunca stăpânirii, dar și un fapt bizar: „*Pe teritoriul acestui scaun se găsește și un izvor vestit, a cărui apă se aprinde cu ușurință dar care, chiar și când arde cu flacără mare, rămâne tot rece. Mulți bolnavi se folosesc cu mult folos de această apă pentru a se scălda în ea.*” Din păcate, nu precizează locul unde se găsește acest neobișnuit izvor, în fapt, un izvor de apă sulfuroasă.

Mediașul (Media sau Mediopolis, dar și Merasopolis, Medwisch, Megyasch) este un oraș de mărime medie, așezat pe Târnava Mare și are stație de poștă. După unii autori, acesta ar fi locul primelor așezări a coloniștilor sași,

orașul fiind ridicat încă din anul 1146. Pe locul lui se pare că a fost o colonie romană, *Colonia media*, aserțiune care însă nu poate fi argumentată. Autorul consideră că, mai degrabă, numele vine din maghiară, întrucât mai există un „Mediaș” în zona Satu-Mare. Orașul a fost înconjurat de ziduri de apărare abia în secolul al XVI-lea. Orașul are trei porți, câteva turnuri și două bastioane. La Mediaș au loc trei târguri anuale, dintre care unul, cel de la 13 iulie, din ziua Sf. Margareta este probabil cel mai renumit din întreaga Transilvanie. Locuitorii se ocupă cu agricultura și viticultura.

În ce privește religiile, cei de confesiune augustină dețin biserica Sf. Margareta, terminată în 1482, înconjurată cu trei rânduri de ziduri, având o clopotniță după modelul celei din Sibiu, dar turnul, care are și el cele patru turnulețe mici în cele patru colțuri, nu este nici la fel de înalt, nici la fel de gros ca fratele său sibian. Lângă biserică se află casa parohială și școala. Romano-catolicii au o mănăstire franciscană și o minunată școală piaristă, chiar în piață. Stema orașului este o mână care ține o viță de vie cu doi struguri. Din cauza vulnerabilității sale, orașul a avut mult de suferit în decursul timpului.

Ne oprim aici cu prezentarea interesantei lucrări a lui K.G. Windisch, nu înainte de a aminti părerea învățaților sași, care consideră că învățatul slovac a dat publicității un manuscris al învățatului sibian Johann Seivert, cu care se afla în strânse relații de prietenie.⁴ Interesant este și faptul că bibliografia modernă a Transilvaniei pare a nu cunoaște această vastă și interesantă prezentare. N-am găsit-o semnalată în nici una dintre lucrările, fie ele în română sau în germană, care se referă la istoria acestor locuri.

* * *

Cât despre Sibiu, unul dintre principalele orașe ale Transilvaniei, până după 1790 „capitală” a Principatului, devenit, din 1767 Mare Principat, era un centru important pe plan politic, strategic-militar, economic și cultural. Reședință a Universității săsești, el este focarul care polariza interesele esențiale ale întregului teritoriu al scaunelor săsești și al districtelor Brașov și Bistrița, coordonând acțiunea de apărare a intereselor economice și politice ale comunităților săsești și de salvagardare a privilegiilor seculare de care ele beneficiau.

Orașul, care la 1790 număra circa 16.000 de locuitori, dintre care 2.000 militari și funcționari, este, poate, primul care recepționează impulsurile venite din Occident și le reflectă, chiar dacă cu întârziere, în peisajul cultural propriu; și dacă Viena se străduia să imite Versailles-ul, Sibiul imita Viena.

Beneficiem de o lucrare care sintetizează, pe cca. 150 de pagini, tot ce era util de știut atât pentru locuitorii urbei cât și pentru călătorii care ajungeau să treacă întâmplător de porțile orașului. Este vorba despre „*Sibiul în anul 1790; Încercare de scurt îndrumar pentru o mai amănunțită cunoaștere a acestui oraș din punct de vedere politic, comercial și economic, pentru folosul localnicilor și al călătorilor*”⁵. Editat și tipărit la Martin Hochmeister, poate fi considerat, poate, pe bună dreptate, primul ghid „turistic” din România.

În istoria cărții, lucrarea amintită reprezintă un caz particular, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, deși poartă pe fila de titlu anul 1790, ea trebuie să fi fost începută cel puțin încă din anul precedent, 1789, pe vremea când împăratul Iosif al II-lea era încă activ, și să fi fost terminată după moartea acestuia, survenită la 20 februarie 1790, și după înscăunarea fratelui său, Leopold al II-lea. În al doilea rând, deși se declară a fi un ghid pentru cei ce vor să cunoască Sibiul, ea cuprinde, pe nu mai puțin de 50 de pagini, informații fără legătură cu Sibiul, date care se referă la întreaga Transilvanie, și care seamănă izbitor de mult cu cele pe care le-am găsit în lucrarea lui K.G. von Windisch: prezentarea tuturor târgurilor anuale care au loc pe teritoriul Principatului, a resurselor minerale, a traseelor poștelor, a monetăriilor și circulației banilor, a împărțirii administrative a Transilvaniei conform noilor reglementări în vigoare etc. Nu că acestea n-ar fi fost, și ele, utile locuitorilor orașului.

Deși ușor părtinitoare, ea ne este utilă astăzi, nouă celor care încercăm să aflăm mai multe despre oraș, despre locuitorii lui și despre modul lor de viață.

Interesantă ni se pare o notiță așezată chiar la începutul prezentării orașului ca atare, prin care străinii de oraș sunt avertizați împotriva eventualelor neplăceri pe care le pot avea în Sibiu și în zonă, intitulată „*Observații pentru călători*”, în care se spune: „*Străinii care călătoresc spre Transilvania sau în învecinata Ungarie, trebuie să ia seama la serile din aceste ținuturi, deoarece chiar dacă ziua este foarte cald, chiar torid, adesea cade o noapte deosebit de răcoroasă. De aceea e bine să nu se lase păcăliți de arșița zilei și să umble îmbrăcați subțire, cu capul descoperit și să călătorească la vreme de seară sau de noapte fără o îmbrăcăminte caldă. În timpul nopții, geamul la dormitor să nu fie lăsat deschis, ci oamenii să se poarte cum se obișnuiește în ținuturile mai reci și în aerul dăunător din nopțile răcoroase, dacă vor să-și păstreze sănătatea*” Și autorul adaugă: „*Locurile acestea au vinuri excelente, carne bună, grasă, carne de pasăre minunată, vânat, fructe; străinul, care nu este obișnuit cu alimentele acestor țări, trebuie să fie cumpătat cu înțelepciune. Vinul este tare, înfierbântă și se urcă adesea la cap. Carnea grasă poate provoca celor neobișnuiți neplăceri. Călătorul ar face bine dacă, măcar la început, ar da dovadă de precauție și cumpătare și ar consuma cu măsură îmbietoarele produse locale*”.

⁴ Deutsch 1891, S. 664-665.

⁵ Hermannstadt 1790.

Trecând apoi la secțiunea a II-a intitulată „*Scurtă schiță topografică a Sibiului, capitala Marelui Principat al Transilvaniei*” se prezintă istoria orașului, de la legende și tradițiile păstrate privind numele întemeietorului ei – legendarul Hermann, până la înfățișarea cunoscută autorului, la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Scriitorul face apoi cunoștință cititorilor săi cu orașul însuși. Din păcate, dorind să fie excesiv de sistematic, el eșuează tocmai într-o, uneori, supărătoare, lipsă de sistematizare, întrucât o temă este tratată de două sau chiar de trei ori, informațiile fiind prea puțin deosebite de la o etapă la alta.

Prezentarea orașului începe cu sistemul de fortificații, cu zidurile, porțile și bastioanele sale, menționând că era atât de bine fortificat, încât orașul n-a putut fi cucerit niciodată printr-un asediu, și era atât de frumos construit încât turcii nu-i spuneau altfel, decât „cetatea roșie”.

Sunt descrise pe larg zidurile care înconjurau orașul, cu turnurile, porțile și bastioanele lor. Neașteptată pentru noi, cei de azi, este prezentarea a ceea ce se află în incinta bastioanelor la 1790. Astfel „*bastionul de la Poarta Ocnei... cuprinde o moară, o baracă pentru sacrificarea vitelor și câte un corp de gardă civil și militar. Bastionul Haller, situat în spatele zidului Mănăstirii franciscane, găzduiește manejul și un spațiu mare, arendat. În bastionul de la Poarta Cisnădiei se află corpul de gardă civil și militar, un șopron pentru păstrarea materialelor de construcție ale orașului, locuința ciurdarului și topitoria turnătorilor de clopote. În dreapta porții este așa-numitul bastionul Soldisch, în care se află câteva șoproane pentru furgoanele armatei și pentru rezerva de muniție mai veche precum și o piuă*”. Iazurile și mlaștinile care odinioară contribuiau și ele la apărarea orașului, au fost între timp secate, „*în afara unui mic canal, locul fiind folosit pentru grădinărit*”. Autorul face însă mențiunea că „*aceste bastioane au apărut Sibiul în cazul diferitelor atacuri, cu atât mai mult cu cât o mulțime de șanțuri cu apă, eleștee și valuri împiedicau înaintarea inamicului, dar cu noul tip de fortificații fie s-au deteriorat din cauza trecerii timpului, fie au devenit inutile, așa că, încet-încet, dispar sau sunt secate și transformate în pământ fertil*”.

Aspectul Sibiului din interiorul zidurilor sale de apărare nu îl avantajează. „*El este construit neregulat, însă străzile sunt largi și deschise. Datorită poziției sale, orașul este împărțit în Orașul de Sus și Orașul de Jos. Aproape toate străzile sunt străbătute de pâraie care spală gunoaiele. O serie de împrejurări au făcut ca, până în prezent, orașul să nu fie pietruit în întregime cu pavaj bun, dar din când în când se are în vedere repararea lui*”. În timp, se cunosc mai multe astfel de „campanii de pietruire”. Nouă, celor de azi, metoda folosită de autorități pentru colectarea materialului necesar ni se pare ciudată, chiar dacă nu i se poate contesta o oarecare eficacitate: în 1721 Magistratul decide ca fiecare căruță care intra în oraș să fie obligată să predea la poarta orașului între trei și șase pietre de pavaj⁶.

Un aspect important, mai ales pentru noi, românii, este permisiunea împăratului Iosif al II-lea, dată la vizita sa din 1773, ca „*pe un loc din partea de sud a orașului, rămas pustiu încă din timpul domniei lui Leopold, să se poată ridica construcții*”. De aceea, „*suburbia care s-a ridicat pe acel loc se numește Iosefin și, în ultimii zece ani, s-a mărit enorm*”.

Referindu-se la date oficiale, autorul dă ca sigur numărul de 1145 al caselor din incinta orașului și la 492 a celor din suburbii. Populația se cifrează la 14.000 de suflete, însă, scrie autorul, „*dat fiind actualul război, care a adus la Sibiu numeroși funcționari cesaro-crăiești, numărul locuitorilor orașului poate fi estimat la 16.000, grupați în 2.374 familii, iar în suburbii 866. Locuitorii sunt mai ales sași transilvăneni, unguri, germani, greci și armeni, iar în suburbii trăiesc români și țigani. Cel mai mult se vorbește germana, maghiara, limba națională săsească din Transilvania și româna*”.

Sunt enumerate apoi, în două rânduri, principalele piețe și străzi din oraș, cu insistență deosebită asupra celor două piețe din centrul orașului, Cea Mare și Cea Mică.

Subcapitolul următor se cheamă „*Clădiri publice*” și prezintă mai întâi locașurile de cult, în ordine cronologică a întemeierii lor, insistând asupra celor romano-catolice și asupra celor evanghelice. În ce-i privește pe români și greci, informațiile sunt foarte sumare: „*Grecii neuniți stabiliți aici oficiază serviciul divin într-o casă particulară de pe Strada Piezișă (azi Tribunei) dar și într-o capelă mică, amenajată de curând, aflată în așa-numita Citadelă din fața Porții Cisnădiei*”. În schimb, românii neuniți au o casă de rugăciune pe Strada Lungă, în fața Porții Turnului.

Românii uniți dețin, în afara orașului, în fața Porții Turnului, o biserică proprie. Este vorba despre biserica, fostă greco-catolică, cunoscută ca „Biserica dintre brazi”. În ce privește clădirile cu destinație laică sunt enumerate: gimnaziul evanghelic, casa baronului Brukenthal, noul teatru de pe strada Livezii, ridicat în anul 1787 și care „*în afara celor două partere spațioase, însumând 66 de picioare lungime și 54 lățime, și a fosei orchestrei, având o lățime de 6 picioare și o lungime de 30 picioare, are 2 etaje. La primul etaj sunt 23 de loji iar la al doilea 20 de loji și așa-numitul „Paradis”. Teatrul, în sine, are o adâncime de 44 de picioare, o lățime de 48 picioare și o înălțime de 24 picioare*”.

În subcapitolul „*Așezăminte pentru diferite trebuințe și pentru confort*”, sunt enumerate hanurile între care, la loc de cinste este amintit La Împăratul Romanilor unde „*călătorii străini, mai ales cei de rang înalt, pot găsi toate cele necesare și care, pe drept cuvânt, este asemuit cu hotelurile de prim rang din Viena sau Berlin*”. Celelalte hanuri și cafenelele, a căror prezentare urmează au, interesant, nume de animale, în principal albe (Mielul alb, Căluțul alb dar și Boul de aur, La Tigru) sau exotice (Cei trei marocani, Cei trei mauri), dar și Cei șapte principii electori.

⁶ Sigerus 2000, p. 31.

Subcapitolul *Ziare*, ca și întregul volum, de altfel, este un adevărat omagiu adus celor doi tipografi-editori cu numele Martin Hochmeister. Seniorul „marele patriot, decedat în anul 1789”, a încercat, în anul 1784, să scoată un ziar transilvănean pentru familiarizarea publicului cititor cu cele mai interesante știri de actualitate. Iar „succesul general de care s-a bucurat la Sibiu, Viena și Petersburg îi atestă valoarea de necontestat. Sub conducerea fiului celui decedat, ziarul apare de două ori pe săptămână, marțea și vinerea. Pentru abonații locali, ziarul costă anual 4 fl. și 30 de creițari. Abonații din afara țării plătesc cu 2 fl. mai mult, din cauza cheltuielilor poștale”.

Subcapitolul *Instituții pentru binele public și liniștea locuitorilor* cuprinde, în afară de Direcția poliției, așezămintele pentru cei bolnavi sau pentru nevoiași, închisoarea, inspecția morților și proiectul unei case de nașteri, nerealizate însă. De remarcat mențiunea autorului, care se dovedește, și în această împrejurare un fervent admirator al regimului habsburgic. El scrie: „Chiar dacă nu putem pune nicicum la îndoială virtutea strămoșilor noștri de a face bine, totuși, trebuie să recunoaștem că nu s-au servit întotdeauna de cele mai potrivite mijloace pentru îndeplinirea acțiunilor de binefacere, iar spitalul orașului a oferit el însuși, dovezi în acest sens. O mulțime de camere mici, fără rânduială, unde nici aerul curat, nici lumina zilei nu pătrundeau, au servit drept adăpost persoanelor bolnave timp de aproape 500 de ani. Acum însă, când guvernul dă atenție și îngrijirii corespunzătoare a bolnavilor, această clădire a fost adusă mai aproape de menirea ei. Persoanele bolnave și infirme nu mai trebuie să se teamă că respiră aer infestat, ca odinioară și că, în loc de a-și redobândi sănătatea și puterile pierdute, vor ajunge mai repede la groapă. Atât curatorii care au lucrat acolo în ultimii ani cât și cei care lucrează astăzi, au dobândit merite veșnice, în fața urmașilor, și în primul rând, în fața omenirii aflate în suferință, întrucât au făcut ca aproape toate încăperile să fie mai confortabile și mai adecvate situației precare a celor suferinzi”.

Subcapitolul *Distracții* surprinde prin afirmația că „Actualul război a adus locuitorilor orașului Sibiu și un avantaj. La diferitele departamente ale armatei au fost angajați funcționari noi, iar salariile pentru serviciul militar au fost mărite în mod substanțial. Această sporire a numărului de locuitori care trăiesc din bani lichizi și creșterea sumei de bani aflați în circulație pe seama acelora sau din alte surse, i-au determinat pe unii locuitori întreprinzători să deschidă noi lăcașuri de desfătare”. Este amintit din nou Împăratul Romanilor, prin cazinoul deschis acolo de către organizatorul de baluri, Phillippe Collignon. „Întreprinzătorul nu și-a drămuț banii în amenajarea cu bun gust a localului, așa încât mobilierul și tot restul este cu adevărat splendid. Masa de biliard pare să fie unică în felul ei.”, remarcă autorul nostru. Apoi, pe câteva pagini, se prezintă localurile unde se organizează baluri pentru societatea selectă, (din nou, pe un ton laudativ, *Împăratul Romanilor* și mai ales, teatrul, cu spectacolele și balurile care se organizează acolo) dar nu sunt uitați nici „oamenii de rând” care găsesc și ei „destule locuri unde să își satisfacă plăcerea de a dansa”.

Cele enumerate sunt distracții care „fac ca iarna să nu mai pară atât de tristă și melancolică”. Vara însă, când „natura își deschide templul ei de flori și ne îmbie cu priveliști frumoase” îi scoate de timpuriu pe locuitori din oraș. „Pădurea Dumbrava, aflată la o oră distanță de oraș, este un loc de întâlnire al „beau monde” sibian”. Ideea este preluată și de Vasile Aaron, care în „Anul cel mănos. Bucuria lumii” scrie:

Când e zi de sărbătoare,
Cearcă locuri cu răcoare.
Mai întâi, fac mulțămită,
Cu inima umilită,
Celui ce făcu toate
Și domnește peste gloate.
Dup-aceea, îndelete,
Iase din cetăți tot cete,
Să trag la locuri numite
Și preumblărei jirtfite,

Unde arburii umbrează,
Făcând veseloasă vază,
Și a verdeței cruzime
Desfetează pe mulțime,
Unde râde și grăește
Tot, orice din pământ crește.
Acolo merg și s-adună
Domni și alții, dinpreună;
Unii șed jos și cetesc,
Alții, mergând, povestesc...

Autorul strecoară însă și o notă critică: „Din păcate nu există un spirit întreprinzător, care să pună în folosință pavilionul din pădure și care să-și răsfete publicul cu răcoritoare și mici supeuri.”

Subcapitolul *Așezăminte pentru cultivarea științei și artei*, foarte interesant, reia problema școlilor existente („Românii au, după modelul școlilor normale, o școală trivială” și cam atât despre români), prezintă Societatea de lectură („Numărul membrilor societății este considerabil. În fiecare miercuri se ține o prelegere publică, iar în celelalte zile din săptămână revistele, ziarele și cărțile adunate aici oferă cititorului o lectură plăcută. Abonamentul este de 8 florini pe an și intrarea este permisă la orice oră”), cele patru tipografii, bibliotecile (nu există biblioteci publice, dar doritorii pot lua totuși cărți din biblioteca gimnaziului), librăriile, colecțiile (din nou, nu există colecții publice, dar cea a baronului Brukenthal poate fi admirată, cu respectarea unor condiții).

Târgurile anuale sunt necesare pentru facilitarea schimbului de produse, precum și pentru satisfacerea cerințelor sporite în materie de modă și articole de lux.

La capitolul *Fabrici* este amintită doar întreprinderea fostului căpitan Giovanni Gallarati, care a stimulat cultivarea duzelor și creșterea viermilor de mătase, a înființat un *Filatorium* și a adus oameni care au instruit un număr

considerabil de fete și băieți în producerea mătăsii, iar apoi a pus în funcțiune câteva războaie de țesut. În scopul popularizării avantajelor acestei ocupații, Gallarati a redactat o lucrare al cărei manuscris, intitulat *Învățămintele pentru creșterea viermilor de mătase sau ghid despre cum se clocește sămânța sau ouăle viermilor de mătase, cum trebuie îngrijit și tratat viermele de mătase însuși și cum se plantează duzii*, scris foarte îngrijit, se păstrează în depozitele Arhivelor Naționale din Sibiu¹. Urmează o frumoasă prezentare a împrejurimilor Sibiului, a satelor săsești învecinate, iar apoi o enumerare alfabetică a tuturor instituțiilor, locurilor, străzilor, meseriașilor, negustorilor de tot felul etc. din Sibiu.

Cât privește autorul acestei lucrări, în faza actuală a cercetărilor, identificarea lui rămâne o problemă nerezolvată. Verosimil este ca sursa ei să fie același manuscris al lui Seivert, decedat în 1785, ca și lucrarea lui Windisch, analizată mai sus.

* * *

Citind această lucrare nu ne putem opri să nu ne punem întrebarea: „Oare chiar așa să fi fost?”. Pentru cel care cunoaște istoria acestor locuri, pentru cel care știe cu câtă neplăcere au primit sașii în general și sibienii în special, reformele iosefine, mai ales reorganizarea teritorială, care echivala cu desființarea Universității săsești, moartea împăratului și revocarea reformelor lui trebuie să fi fost o binecuvântare. Ca dovadă, în momentul aflării veștii, în Protocolul de intrare-ieșire a actelor Magistratului orașului Sibiu, concipistul scrie, nu înainte de a lăsa, demonstrativ, câteva file goale: „După ce, de acum încolo, după revocarea care a avut loc, începe și o nouă înregistrare, s-a considerat că e bine să se înceapă un nou registru de intrare-ieșire”². Parcă ar vrea să zică: ...începe o nouă eră!!

Abrevieri

Acte ad. – Fondul Magistratului orașului și scaunului Sibiu, seria Acte administrative

Acte fasc. – Colecția de acte fasciculare

Brukenthal – Colecția Brukenthal

Ep. Evang. – Fondul Episcopia evanghelică

SJANSB – Secția județeană a Arhivelor Naționale Sibiu

Bibliografie

Aaron 2013 – V. Aaron, *Scrieri antume*. (1806-1821) Ediție îngrijită și studiu introductiv Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa, Cluj-Napoca, 2013.

Benedikt 1782 – F.H. Benedikt, *Abriss der Physikalischen Beschaffenheit der Oesterreichischen Staaten* 1782 (books.google.com.au/..Accesat 15.04.2015).

Böning 2009 – H. Böning, (Bremen) *Populäre Aufklärung und Publizistik in Siebenbürgen – Siebenbürgen in der deutschen Publizistik: einige Impressionen*, în „Deutsche Sprache und Kultur in Siebenbürgen”. Herausgegeben von Wynfried Kriegleder, Andrea Seidler und Josef Tancer, 2009, S. 71-72.

Hermannstadt 1790 – *Hermannstadt im Jahre 1790. Versuch eines kurzgefaßten Handbuchs zur näheren Kenntniß dieser Stadt in politischer, merkantilischer und wissenschaftlicher Rücksicht, zum Gebrauch für Einheimische und Reisende*. Verlegt und gedruckt bei Martin Hochmeister.

Hochmeister 1873 – A. v. Hochmeister, *Leben und Wirken des Martin Edlen von Hochmeister*, Hermannstadt, 1873, p. 15-16.

Nägler, 1981 – Th. Nägler, *Contribuția sașilor la dezvoltarea economică a Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română”, Volumul II, București, 1981, p. 94.

Rotteck, 1827 – K. v. Rotteck, *Allgemeine Geschichte vom Anfang der historischen Kenntniss bis auf unsere Zeiten*, Freiburg, 1827.

Schaser 2000 – Angelika Schaser, *Reformele Iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța Edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu*. Traducere de Monica Vlaicu, Sibiu, 2000.

Sigerus, 2000 – E. Sigerus *Chronik der Stadt Hermannstadt*, 3. Auflage, Sibiu, 2000.

Windisch 1790 – K. G. v. Windisch *Geographie des Großfürstentums Siebenbürgen*, Pressburg (Bratislava), 1790.

¹ SJANSB, Brukenthal, P₁₋₅ nr. 61.

² SJANSB, Acte ad., Registrul de intrare-ieșire pe 1790. După câteva file goale, numărul de înregistrare al actelor începe din nou de la 1, deși în 6 mai se ajunsese deja la nr. 527.

MEDIAȘUL ȘI ARTA PLASTICĂ – DE LA ÎNCEPUTUL SEC. XX PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA ASOCIAȚIEI ARTIȘTILOR GERMANI DIN ROMÂNIA (1937)

Dr. Gudrun-Liane Ittu

Zusammenfassung: Mediasch und die bildende Kunst vom Anfang des 20. Jahrhunderts bis zur Gründung der Gemeinschaft deutscher Künstler Rumäniens (1937). Vergleicht man das Musikleben der Stadt Mediasch mit der Tätigkeit im Bereich der bildenden Kunst so stellt man fest, dass Letztgenannte ziemlich schwach vertreten war. Mit der Gründung im Jahre 1904 des „Sebastian Hann Vereins für heimische Kunstbestrebungen“ änderte sich die Situation in dem Sinne, dass nun zahlreiche Ausstellungen veranstaltet wurden. Von 1907 bis 1914 war Hans Hermann Kunsterzieher am evangelischen Gymnasium und stellte dem Publikum fast jährlich seine „modernen“ Arbeiten vor. Während der Zwischenkriegszeit intensivierte sich die Ausstellungstätigkeit, an der sich sowohl heimische als auch binnendeutsche Künstler beteiligten, die sich zeitweilig in Rumänien bzw. in Mediasch niedergelassen hatten.

Cuvinte cheie: Mediaș, artă plastică, artiști germani, expoziții, Asociația Sebastian Hann.

Schlagwörter: Mediasch, bildende Kunst, deutsche Künstler, Ausstellungen, Sebastian Hann Verein.

În comparație cu bogata viață muzicală a Mediașului din intervalul de referință, arta plastică a fost neglijată și vitregită. Din analiza cronicilor plastice publicate în principalele periodice de limbă germană din Transilvania – Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, Die Karpathen, Klingsor, Groß-Kokler Bote – între 1887 (când a avut loc prima expoziție internațională la Sibiu) și 1937 (anul înființării asociației de breaslă a artiștilor germani din România), coroborată cu literatura de specialitate, reiese că orașul de pe Târnava Mare a găzduit relativ târziu și destul de rar expoziții de artă.

Situația s-a îmbunătățit abia după crearea Asociației Sebastian Hann (Sibiu, 1904), a cărei principal scop a fost sprijinirea creației artistice transilvănene¹. Adunarea generală a asociației, desfășurată în orașele în care existau filiale, a avut loc în 1906 la Mediaș, un oraș cu numai 4 membri, respectiv directorul gimnaziului evanghelic, Ludwig Leutschaft, profesorii Victor Werner² și Hermann Jekeli, precum și farmacistul Fritz Auner³. În ciuda numărului mic, cei patru și-au întâmpinat musafirii cu o surpriză, anume cu o expoziție organizată în cancelaria Gimnaziului. Au fost etalate obiecte din deținere privată, tablouri în ulei și obiecte de artă decorativă, menite a forma nucleul viitorului muzeu „Alt Mediasch” [Mediașul vechi]. Dintre tablouri sunt amintite valoroasele portrete ale familiei Conrad von Heydendorff⁴.

Majoritatea artiștilor despre care va fi vorba în lucrarea de față au fost uitați de public și sunt foarte puțin cunoscuți specialiștilor, întrucât lucrările lor nu au ajuns în colecții publice

În urma reformei învățământului sașilor din anii '70 ai secolului al XIX-lea, desenul și pictura s-au bucurat de o atenție deosebită, astfel că în licee erau angajați profesori de specialitate. În 1907, Hans Hermann (1885 Brașov-1980 Sibiu), absolvent al Școlii superioare de desen din Budapesta, devenea profesor de educație plastică la Gimnaziul evanghelic superior din Mediaș, o școală care astăzi poartă numele revoluționarului Stephan Ludwig Roth (1796-1849). Deja în anul următor, profesorul, care avea să devină unul dintre cei mai cunoscuți artiști transilvăneni ai secolului XX, se prezenta în fața publicului cu o expoziție personală, iar în 1909, de Rusalii (30 și 31 mai), a organizat un nou eveniment plastic⁵.

Hans Hermann s-a născut în 1885 la Brașov ca fiu al sculptorului Friedrich Hermann. Viitorul artist a crescut într-o atmosferă caracterizată prin creativitate și frumos, având de timpuriu prilejul să-și ajute părintele în atelier. După absolvirea liceului în orașul natal, a urmat, între 1903 și 1907, cursurile Școlii superioare de desen din Budapesta, un institut de artă frecventat de majoritatea ardelenilor care doreau să îmbrățișeze o carieră artistică. După absolvire, unii își continuau studiile în centre artistice din Germania, Italia sau Franța, iar alții intrau în învățământ. Hans Hermann a ales ultima variantă. A rămas însă fidel centrului în care s-a format, alăturându-se asociației artistice (Művészhas) și expunând în repetate rânduri la Salonul Național (Nemzeti Szalon). S-a perfecționat ca artist prin intermediul unor călătorii de studii întreprinse în Germania, Grecia și Turcia (1912; 1914)⁶. Școala superioară de profesori de desen din

¹ Ittu 2000, p. 205-214.

² Viktor Werner (1890-1969) profesor de latină și istorie la Liceul Stephan Ludwig Roth din 1902-1912, (Drotloff, Schuster 2009, p. 334)

³ Fritz Auner (1863-1936) farmacist, fotograf și pictor amator, director onorific al Muzeului Mediașul Vechi (Alt Mediasch) Drotloff, Schuster 2009, p. 335)

⁴ SDT nr. 9957, p. 3.

⁵ DK, nr. 19/1909, p. 574.

⁶ Bertalan 1982, p. 35.

Budapesta era o instituție care puna accentul pe corectitudinea și acuratețea desenului, iar în perioada în care era frecventată de Hans Hermann se orientase spre stilul dominant al epocii, art nouveau (Jugendstil, arta 1900). Lucrările profesorului din perioada în care a activat la Mediaș poartă amprenta acestui stil. Burgul medieval cu impunătoarea biserică evanghelică, cu turnurile de apărare și străduțele sale înguste, i-a oferit artistului frumoase motive pentru lucrări de grafică și pictură. Hans Hermann a excelat în principal în tehnicile grafice, fiind, din 1911, primul artist transilvănean proprietar al unei prese de imprimare gravură, presă pe care o achiziționase la Viena. Anii petrecuți la Mediaș au fost fructuoși pentru Hans Hermann și prin aceea că în intervalul 1911-1914 s-a construit noua clădire a Gimnaziului evanghelic, proiectat de arhitectul Fritz Balthes (1882 Sighișoara-1914), o adevărată capodoperă a jugendstil-ului transilvănean. Hans Hermann a colaborat cu Balthes la decorarea școlii, cea mai importantă contribuție a sa fiind fresca monumentală din sala festivă. Lucrarea, în care este reprezentată o procesiune a sașilor îmbrăcați în costume populare, aparține jugendstil-ului. Acesta s-a caracterizat nu numai prin sinuozitatea și eleganța liniilor, ci și prin raportarea la arta populară atât ca element identitar, cât și pentru calitățile sale estetice. Fritz Balthes și Hans Hermann au participat la Primul Război Mondial, primul dispărând chiar în primul an al mării conflagrații. Hans Hermann a supraviețuit, dar nu a mai revenit la Mediaș. Din toamna anului 1918 a fost angajat la Liceul Brukenthal din Sibiu, instituție de învățământ căreia i-a rămas fidel până la pensionare. Abia în 1924, mai precis între 21 și 28 septembrie, a fost din nou prezent pe simezele sălii festive a Gimnaziului la care își începuse activitatea didactică.⁷

Eduard von Closius (1893 Șomartin-1959 Sibiu) a urmat între 1909 și 1915 cursurile Școlii de artă aplicată și ale Academiei de artă din Budapesta. Între 1921 și 1929 a locuit la Mediaș, unde a deschis un atelier de grafică publicitară⁸, un domeniu nou, cu posibilități multiple. Graficianul s-a implicat în mișcarea culturală a urbei, dorind să-i familiarizeze pe locuitorii ei cu arta plastică mai veche, dar și cu cea contemporană. Din creația sa de grafician publicitar am găsit câteva mostre în presa vremii, respectiv un anunț publicitar pentru legătoria Reissenberger (1922)⁹ și unul pentru propria-i afacere (cu sediul în strada Honterus) (1924).¹⁰ Alături de astfel de lucrări, Closius a ilustrat cărți și a practicat pictura, fiind considerat un talentat și subtil peisagist.

În 1925, de Rusalii (31 mai), artistul a organizat o expoziție colectivă de pictură la Liceul Stephan Ludwig Roth. Anunțul apărut în Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt nu reține numele participanților, ci numai informația că au fost primite lucrări de la cei mai mulți dintre „artiștii noștri sași și de la cei din Germania, stabiliți în Transilvania”¹¹. Din ultima categorie a făcut parte și Martin Mendgen (1893-1970) din Trier, prieten cu Eduard von Closius. Mendgen începuse studiile de artă în 1914 la Academia din Düsseldorf fiind nevoit să le întrerupă din cauza războiului. În 1918 s-a întors la Düsseldorf, unde a studiat până în 1920, continuând apoi timp de două semestre la Academia de Artă din München. Din 1921 a întreprins călătorii în Italia și Grecia, stabilindu-se apoi în România. Între 1923 și 1929 a locuit la Feldioara, unde s-a și căsătorit, Mediaș și Sighișoara. A fost un bun portretist și peisagist. Dintre personalitățile medieșene, artistul l-a portretizat pe profesorul Hermann Oberth (1894-1989) și pe scriitorul Gustav Schuster (1885-1968), cunoscut sub pseudonimul de Schuster Dutz. În 1929 a divorțat și s-a întors la Trier, unde a pictat în stilul Noii obiectivități (Neue Sachlichkeit).

În noiembrie 1926 cotidianul Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt a semnalat un nou eveniment plastic¹², organizat de astă dată de un pictor amator, Emil Honigberger (1881-1953)¹³, a cărui expoziție a fost găzduită de Librăria Reissenberger. De numele lui Gustav Albert Reissenberger (1844-1915) se leagă înființarea, în 1871, a primei tipografii din Mediaș, căreia i-a urmat deschiderea unei papetării, a unei legătorii de carte și a unei librării (1875)¹⁴. În epocă, librăriile, care de obicei comercializau și lucrări de grafică, organizau sau găzduiau și expoziții de artă plastică sau evenimente de mai mică amploare, în care artiștii locali își etalau ultimele 2-3 tablouri. Emil Honigberger, un talentat muzician, compozitor, artist plastic și jurnalist, s-a născut în 1881 la Brașov, într-o familie cu înclinații deosebite spre artele frumoase. Dintre cei șase copii ai familiei, numai unul nu a îmbrățișat o carieră artistică, absolvind studii de teologie. În calitate de preot luteran (protopop al Bisericii luterane din București) a fost și un bun organizator¹⁵. Între 1903 și 1907 Emil studiase în cadrul Conservatorului de muzică Stern din Berlin, iar după absolvire s-a întors în orașul natal, unde a condus mai multe formații muzicale. În 1921 a fost solicitat de orașul Sebeș pentru a-i deveni organist și director

⁷ SDT nr. 15396, p. 5.

⁸ Drotloff, Schuster, 2009, p. 336.

⁹ GKB nr. 2249, p. 6.

¹⁰ Ibid. nr. 2348, p. 6.

¹¹ SDT nr. 15574, p. 9.

¹² SDT nr. 16023, p. 6.

¹³ <http://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/alteartikel/2612-zum-50-todestag-von-emil-honigberger.html> (ultima accesare 20 februarie 2015)

¹⁴ Drotloff, Schuster 2009, p. 341.

¹⁵ http://www.musicamigrans.de/pages/inc/generatePdf.php?personId=topic-230381&filename=Greger-Honigberger_Helene.pdf (ultima accesare 20 februarie 2015); Helene Greger Honigberger (1874-1956) a fost cântăreață de operă (soprană); Rosa Hübner Honigberger (1876-1960) profesoară de pian; Rudolf Honigberger (1878-1943), teolog; Selma Erler-Honigberger (1888-1958) pianistă, Emil Honigberger (1881-1953) profesor de muzică, compozitor, dirijor artist plastic; Ernst Honigberger (1885-1974) pictor.

muzical, iar între 1925 și 1930 a activat la Mediaș, în calitate de profesor de muzică la Liceul Stephan Ludwig Roth și organist al Bisericii evanghelice. Expoziția de la Bibliotecă Reissenberger a cuprins un număr mare de peisaje din Mediaș și împrejurimi, precum și din Constantinopol, oraș în care călătorise de curând. Evenimentul a fost receptat favorabil atât de public, cât și de cronicari. La scurt timp după expoziția lui Emil Honigberger, presa semnală un nou eveniment plastic, ai cărui protagoniști au fost Viktor Schunn, Karl Eduard Closius și Martin Mendgen¹⁶. Majoritatea lucrărilor au fost și de astă dată peisaje.

Dacă Mendgen și Closius au fost deja prezentați, urmează să discutăm despre cel de-al treilea expozant. Viktor Schunn (1881-1956)¹⁷ s-a născut la Sibiu, unde a fost elev al renumitului profesor Carl Dörschlag (1832 Hohen Lukow-1917 Sibiu) de la Liceul Brukenthal, un pedagog care a îndrumat și încurajat un număr impresionant de tineri talentați să devină artiști profesioniști (Arthur Coulin, Robert Wellmann, Octavian Smighelschi, Anna Dörschlag, Michael Fleischer ș. a.). Între 1904 și 1909 a urmat cursurile Școlii superioare de desen din Budapesta, institut de artă frecventat și de Hans Hermann, ocupând apoi postul de profesor de desen la Gimnaziul inferior din Reghin. În intervalul 1920-1946 a fost profesor la mai multe școli din Mediaș precum Liceul Stephan Ludwig Roth, Liceul de fete și Școala de ucenici. După informațiile la care am avut acces, a organizat, în 1928, o mică expoziție personală în cadrul Bibliotecii Grăf din Sibiu¹⁸, iar în 1929¹⁹ și 1930²⁰ la Liceul Stephan Ludwig Roth din Mediaș. La sfârșitul anilor '90, urmașii artistului au încercat să inventarieze lucrările aflate la diverși deținători, reușind să identifice în jur de 120 de piese. Câteva dintre acestea sunt disponibile pe internet, dar fiind vorba despre reproduceri de slabă calitate este dificil de emis judecăți de valoare. Oricum, reproducerile ne arată un artist destul de academic și convențional.

La începutul lunii decembrie 1930, Henriette Bielz (1892 Sibiu-1956 Sibiu) din Sibiu, își etala lucrările în sala festivă a Liceului Stephan Ludwig Roth din Mediaș²¹. Cronicarul sublinia că, deși formată la Viena, pictorița re-crează universul transilvănean, reprezentând țărani sași și români, naturi statice cu flori multicolore, peisaje, scene de gen și portrete, recomandând vizitatorilor expoziția cu multă căldură. Henriette Bielz primise primele îndrumări în ceea ce privește desenul și pictura de la profesoara Școlii evanghelice de fete, Lotte Goldschmidt (1872 Brașov-1925 Sibiu). Între 1910 și 1911 a frecventat cursurile unei Academii particulare de pictură pentru doamne din Viena, întrucât înainte de Primul Război Mondial femeile nu erau acceptate alături de bărbați în școlile de artă. Apoi a urmat cursuri cu pictorul brașovean Hans Eder (1883 Brașov-1955 Brașov), un important artist expresionist. Lucrările Henriettei Bielz imită oarecum stilul lui Hans Eder, caracterizându-se printr-o tușă genroasă, aplicată rapid și pe suprafețe mari.

Ultima expoziție organizată la Mediaș înainte de crearea Asociației de breaslă a artiștilor germani din România (1937, Gemeinschaft deutscher Künstler in Rumänien) a fost cea a pictoriței Grete Csaki-Copony, din decembrie 1932, în sala de muzică a Liceului Stephan Ludwig Roth.²² Artista se numără printre cei mai importanți creatori ai vremii, făcând parte din grupul așa-zisilor „expresioniști transilvăneni”. În ultimii ani termenul „expresionism”, respectiv „expresionist”, sunt folosiți mult mai restrictiv, astfel că transilvănenii care au asimilat unele caracteristici ale expresionismului sunt mai degrabă numiți „realiști expresivi”. Grete Copony (1893 Zărnești-1990 Berlin) s-a născut la Zărnești ca fiică a lui Traugott Copony, proprietar al fabricii de hârtie din localitate și deputat în parlamentul de la Budapesta. Asemenea altor femei talentate, Grete a urmat studiile artistice în mai multe centre artistice, în cadrul unor școli particulare și ateliere de artiști. Astfel, în 1909 o găsim la München, unde a studiat la Școala Moritz Heymann, mutându-se apoi la Școala de pictură a asociației artistelor din Berlin (1910-1913). În 1916 a urmat, timp de câteva luni, cursuri în cadrul Academiei de Artă din Budapesta. În 1917 s-a căsătorit cu germanistul dr. Richard Csaki (1886 Sibiu-1943 Perugia), editor al revistei culturale Ostland (iunie 1919-septembrie 1921) și fondator, în 1922, al Ligii Culturale a Germanilor din România Mare. Richard Csaki a fost fiul profesorului Michael Csaki (1858-1927), cunoscutul custode al Muzeului Brukenthal, care a deținut această funcție din 1892 până în 1927, și frate al dr. Wilhelm Csaki (1884 Mediaș-1968 Germania), fondator și director al uzinelor Vitrometan A. G. din Mediaș în intervalul 1923-1945²³. Obligațiile familiale au ținut-o pe tânăra soție și mamă câțiva ani departe de centrele artistice importante din Europa, dar n-au împiedicat-o să lucreze și să expună în cadrul unor evenimente plastice autohtone. În 1924 a plecat la Paris, pentru a se perfecționa cu pictorul Henri Martin în cadrul Academiei de la Grande Chaumière, iar între 1926 și 1934 a petrecut an de an mai multe luni la Berlin, unde, din 1929 până în 1932, a frecventat Școala particulară a lui Arthur Segal (1875-1944), un pictor avangardist, originar din Iași. În 1934 Grete Csaki-Copony a părăsit România, urmându-și soțul la Stuttgart, în Germania, unde fusese numit director al „Institutului german pentru străinătate” (Deutsches Auslandsinstitut) și profesor

¹⁶ SDT nr. 16044, p. 5.

¹⁷ <http://www.mediasch.net/schunn.htm>

¹⁸ SDT nr. 16524, p. 6

¹⁹ Ibid. nr. 16915, p. 7

²⁰ Ibid nr. 17270, p. 7.

²¹ Ibid nr. 17280, p. 7.

²² Ibid nr. 17896, p. 6

²³ SBZ, 15 martie 1968, p. 3.

universitar. Înainte de cel de-al Doilea Război Mondial a expus pentru ultima dată în 1936, întrucât picturile ei fuseseră etichetate „degenerate”, tributare „canonului artistic bolșevic” și, prin urmare, interzise.²⁴

Pare oarecum nefiresc ca o artistă de talia Gretei Csaki-Copony care, în 1932, se află în plină glorie, având expoziții la Sibiu (Muzeul Brukenthal)²⁵, Brașov²⁶, la Ateneul Român din București²⁷ și la Berlin²⁸, să deschidă o expoziție tocmai la Mediaș. La vernisajul expoziției de la Ateneul Român au fost prezente personalități precum ambasadorul Germaniei, Graf von der Schulenburg, subsecretarul de stat, Rudolf Brandsch, și numeroși parlamentari, iar înainte de închiderea expoziției aceasta a fost vizitată de Regina Maria.²⁹ Gestul de generozitate al artistei față de orașul de pe Târnava Mare se explică prin legăturile de familie cu dr. Wilhelm Csaki, un personaj ilustru al urbei. Artista a pictat cu predilecție portrete, scene de gen și naturi statice, folosindu-se de mijloace artistice specifice expresionismului: colorit puternic, renunțare la perspectivă, distorsionarea formelor.

Se cuvine să mai amintim un artist, care, prin activitatea sa, este oarecum legat de Mediaș. Este vorba despre sculptorul Richard Boege (1899-1985) din Halle an der Saale, care s-a stabilit în 1927, pentru mai bine de cincisprezece ani, în România³⁰. Mai întâi a locuit la Sibiu, unde s-a căsătorit cu o localnică. A sculptat bustul baronului Samuel von Brukenthal, lucrare aflată în colecțiile muzeului omonim, și a realizat modelul unui monument dedicat lui Stephan Ludwig Roth. Scriitorul Heinrich Zillich (1898 Brașov-1988 Starnberg) recomandă sașilor să facă un efort financiar în vederea realizării monumentului în metal și amplasării sale la Mediaș, în apropierea obeliscului ce amintește de martirul Revoluției de la 1848. Nu știm dacă comunitatea / municipalitatea a luat în discuție proiectul și nici dacă acesta a plăcut sau nu. Cert este că a rămas în fază de proiect, iar sculptorul a realizat doar o plachetă cu efigia lui Stephan Ludwig Roth.

Fără a emite pretenția de exhaustivitate, consider că am creionat un tablou relativ veridic al artiștilor plastici care au locuit permanent sau temporar în orașul de pe Târnava Mare sau a acelorora care și-au etalat lucrările în expoziții temporare. Cei mai mulți au avut realizări artistice modeste, fapt pentru care numele lor sunt astăzi aproape uitate. Chiar dacă medieșenii au avut rareori prilejul să se întâlnească cu producții artistice de excepție, prin intermediul expozițiilor au avut totuși prilejul de a se familiariza cu fenomenul artistic autohton, conectat în linii mari la tendințele din centrul și vestul european (de la jugendstil la expresionism și Heimatkunst, autohtonism).

Bibliografie

Bertalan 1982 – K. Bertalan, *Hans Hermann*, București 1982.

Drotloff, Schuster 2009 – H. Drotloff, G. Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsischen Stadt an der Kokel*, Sibiu-Bonn, 2009.

Ittu 2000 – G.-L. Ittu, *Societatea pentru revigorare artistică Sebastian Hann (1904-1946) – promotoare a modernismului și păstrătoare a tradiției în mediul săsesc transilvănean*, în: „Studii și comunicări de etnologie”, XIV, 2000, p. 205-214.

Ittu 2010 – G.-L. Ittu, *Expozițiile pictorilor Grete-Csaki-Copony și Hermann Konnerth de la Ateneul Român (1932) – expresie a relațiilor culturale germano-române*, în: „Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, XLIX, 2012, p. 195-202.

von der Dollen 2008 – I. von der Dollen, *Grete Csaki-Copony 1893-1990. Zwischen Siebenbürgen und weltstädtischer Kultur*, Sibiu 2008.

Wittstock, Wittstock 2014 – J. Wittstock, R. Wittstock, *Margarete Depner. Eine Bildhauerin in Siebenbürgen*, Sibiu 2014.

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt – SDT nr. 9957, p. 3; nr. 15396, p. 5; nr. 15574, p. 9; nr. 16023, p. 6; nr. 16044, p. 5; nr. 16524, p. 6; nr. 16915, p. 7; nr. 17270, p. 7; nr. 17280, p. 7; nr. 17896, p. 6.

Groß-Kokler Bote – GKB nr. 2249, p. 6; nr. 2348, p. 6.

Die Karpathen – DK, nr. 19/1909, p. 574.

Siebenbürgische Zeitung – SBZ 15 martie 1968, p. 3.

MSS 559 Biblioteca Brukenthal.

<http://www.siebenbuenger.de/zeitung/artikel/alteartikel/2612-zum-50-todestag-von-emil-honigberger.html>

http://www.musicamigrans.de/pages/inc/generatePdf.php?personId=topic-230381&filename=Greger-Honigberger_Helene.pdf

<http://www.mediasch.net/schunn.htm>

²⁴ von der Dollen 2008, p. 65-66.

²⁵ SDT nr. 17626, p. 7; nr. 17627, p. 6; nr. 17628, p. 5; nr. 17636, p. 7; MSS 559 Bibl Brukenthal.

²⁶ von der Dollen 2008, p. 170.

²⁷ SDT nr. 17681, p. 5; nr. 17684, p. 5; BT nr. 1502, p. 1-4.

²⁸ von der Dollen 2008, p. 171.

²⁹ Ittu 2012, p. 195-202.

³⁰ Wittstock, Wittstock 2014, p. 30-31.

Fig. 1
Hans Hermann,
„Autoportret“, în:
Die Karpathen,
15 iunie 1909

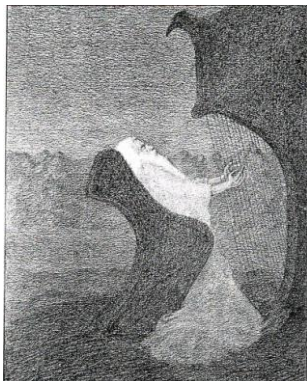

Fig. 2
Hans Hermann,
„Sunetele muntilor“, în:
Die Karpathen
15 iunie 1909

Fig. 3
Hans Hermann,
„Ilustrație de carte“, în:
Die Karpathen, mai
1910, nr. 15.

Fig. 4
Friedrich Balthes, „Liceul Stephan Ludwig Roth“, în:
Die Karpathen, august 1909 nr. 22.

Fig. 5
Eduard Closius
„Reclama pentru legatoria Reissenberger”
în: Groß-Kokler Bote, 1922.

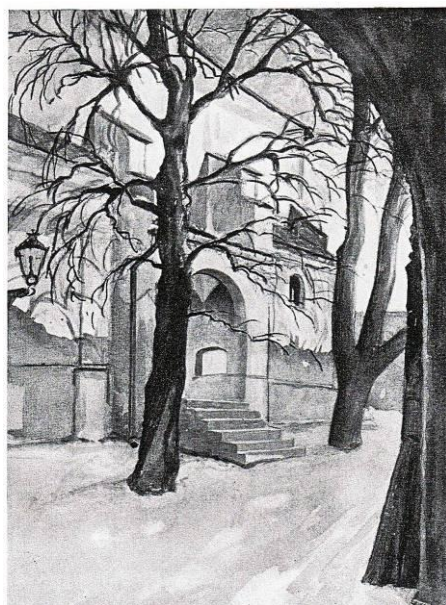

Fig. 6
Eduard Closius
„Medias, Biserica evanghelică”, în:
Klingsor, an 16, nr. 4, aprilie 1939.

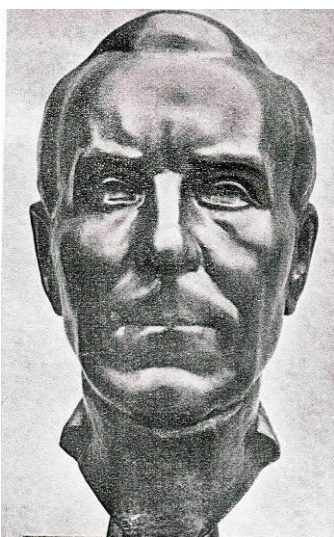

Fig. 7
Richard Ernst Boege,
„Portretul lui St. Ludwig Roth”, în:
Klingsor, an 14, iunie 1937, nr. 6

Fig. 8
Richard Ernst Boege,
„Proiect pentru monumntal lui St. Ludwig
Roth”, în: *Klingsor* an 13, iunie 1936, nr. 6

MEDIAS BORN PIONEER OF MEXICAN COMMERCIAL AVIATION, GEORGE PUFLEA

Mircea Hodârnău,
Juan Pufleau Correa

Rezumat: *Medieșeanul George Puflea printre fondatorii Aviației Comerciale din Mexic.* Mediașul, orașul ardelean de pe Târnava Mare este cunoscut în lumea științifică datorită savantului Hermann Oberth. Aici părintele rachetei și-a realizat principalele proiecte și a scris în anul 1925, cartea de căpătâi a astronauticii „Racheta în spațiul interplanetar”. În luna mai a anului 1935, Oberth a lansat la Mediaș prima rachetă cu combustibil lichid. Lansare a avut loc pe terenul Școlii tehnice de aeronautică, pe malul stâng al râului Târnava Mare. Pasiunea pentru zbor și-a pus amprenta și asupra altor medieșeni care însă nu s-au bucurat de popularitate. Unul dintre ei, George Puflea Crăciun este mai cunoscut în Mexic decât în țara și orașul de baștină. Puflea a avut un rol important în mișcarea aeronautică din Mexic fiind acum o sută de ani printre fondatorii școlii Escuela Nacional de Aviación.

Cuvinte cheie: *aviație, aviator, Mediaș, aeronautică.*

Key words: *air force, aviator, Mediaș, astronautics.*

Traian Vuia, Henri Coanda and Aurel Vlaicu are Romanian names fundamentally linked to the beginnings of world aviation. In Romania, the earliest flight activity during the heroic years of the beginning, owes its success to the achievements of Aurel Vlaicu, Vuia Coanda, who created their brilliant inventions in France.

Medias, the Transylvanian city on the river of Tarnava Mare is known in the scientific world thanks to the renowned scientist Hermann Oberth. It was here that the inventor of the rocket conducted his major projects and wrote, in 1925, the book that would set the grounds in astronautics, namely *The Rocket in Interplanetary Space*. In May 1935, Oberth launches in Medias the first liquid-fuelled rocket. The launch took place in the open field of The Technical School of Aeronautics, on the left bank of the river Tarnava Mare. His passion for flying made its mark on other flight pioneers in Medias who did not receive the same recognition. One of them, George Puflea Craciun is more renowned in Mexico than in his very own country and hometown. Puflea had an important role in the progress of aeronautics in Mexico being one of the founders of the Escuela Nacional de Aviación, more than a hundred years ago.

George Puflea Craciun was an early aviator. Born in modern-day Romania, he flew in the First Balkan War, in the Mexican Revolution, in the First World War and in early American and Mexican civil aviation. He was also known under his Spanish name, Jorge Puflea.

Puflea was born on October 30th, 1883 in modern-day Medias, Romania. He became an aviator in France, and took part in the First Balkan War. With Francisco Santarini he traveled to New York, United States, where he obtained the aviator license number 256¹ from the Aero Club of America in 1913 at the Moisant Aviation School in Long Island, New York², where he also worked as chief pilot and instructor³.

¹ National Aeronautic Association, p. 280.

² *The Day Book*, an adless daily newspaper. Chicago, August 18, 1913; Ruiz Romero 2002, p. 156.

³ *Albuquerque Evening Herald*, September 25, 1913.

In 1914 he traveled to Mexico invited by Alberto Salinas Carranza, and joined the Constitutionalist Army, fighting in the Puebla campaign and in the Battle of El Ebano, where he carried out observation and bombarding missions, and propaganda distribution activities over enemy troops⁴. He also fought in the Campeche and Yucatán campaign in 1915⁵, in the Battle of Blanca Flor, amongst others. He also performed exhibition flights there.

He was founding instructor of the Escuela Nacional de Aviación, later renamed as Escuela Militar de Aviación of the Mexican Air Force when it was founded, on November 15, 1915. In 1916 he travelled to Europe, where he took part in the First World War.

After that war, he moved to El Paso, Texas United States⁶, where he distributed Ansaldo and Lincoln aircraft⁷. He also lived in Ciudad Juárez and in Chihuahua, Mexico, where he worked as pilot for the State Government⁸. In multiple occasions he tried to establish a regular air flight service between El Paso, Chihuahua and Mexico City⁹, however it is unknown if the service started operations, or the commercial success it might have had.

In 1925 he tried to set a non-stop flight record in Mexico, between the cities of Chihuahua and Mexico City, accompanied by Eddie Stinson. It is not clear if he succeeded setting that record¹⁰.

He married the Mexican Juliana Treviño González, sister of the General Jacinto B. Treviño, who was the Commander in Chief of the Northeast Army Corps, under whose command he served in the El Ébano combats. With her he had two sons, Jorge Luis Alfonso and Roberto Francisco.

Later, he held different positions in the Aviation affairs of the public administration. During the thirties he was an air services inspector, and assistant to the Commander of the Mexico City Central Airport. In the forties he was also Commander of the Veracruz air field. Once retired, he moved to Albuquerque, New Mexico, where he died by the end of the forties.

In some publications his surname is spelt Pufflea, Paflea or Buflea.

Armed Conflicts He Served In. George Puflea was a pilot during the First Balkan War, with the Austro-Hungarian Army.

He served in the Mexican Revolution with the Air Fleet of the Northeast Army Corps of the Constitutionalist Army.

In the First World War, he fought in the Austrian army, in the Russian and Italian fronts.

Instructor Career. Puflea was chief pilot and instructor in the Moisant Aviation School in New York, United States during 1913-1914.

Also, between 1915 and 1916 he was founding instructor of the Escuela Nacional de Aviación, later renamed as Escuela Militar de Aviación of the Mexican Air Force.

During the First World War, between 1917 and 1919 Puflea was flight and aerobatics instructor in Park Field, Memphis, United States¹¹.

⁴ Treviño 1984, p. 90.

⁵ Ruiz Romero 1988, p. 87, 88, 91, 94, 101, 102.

⁶ *El Paso Herald Post*, November 12, 1920.

⁷ *El Paso Herald*, September 9, 1920.

⁸ *El Paso Herald Post*, December 30, 1920.

⁹ *El Paso Herald*, December 1, 1920; *El Paso Herald Post*, May 31, 1921; *El Paso Herald*, December 1, 1920.

¹⁰ *Oregon News*, Jun 24, 1925.

¹¹ *San Antonio Express*, Jun 20, 1921.

During the Second World War, he was instructor of the Escuela Militar de Aviación, the "Air Force Academy" in Guadalajara, Mexico.

Records. George Puflea was, with Leonard Bonney, the first instructor that taught in the Escuela Nacional de Aviación, later renamed as Escuela Militar de Aviación of the Mexican Air Force, at the time of its foundation on 15 of November 1915.

Puflea achieved what is recognised as the first long range flight in Mexico, flying from El Paso, Texas to Mexico City, stopping over in the cities of Chihuahua, Torreon, Saltillo, Monterrey, San Luis Potosí (o maybe Querétaro) in November 1920¹². This was also the first flight between the United States and Mexico¹³.

He was also the first pilot that, on January 1, 1921, flew from Mexico City to Tampico in the first test flight of the then incipient Compañía Mexicana de Transportación Aérea, later renamed Mexicana de Aviación, which was the first airline in Mexico with scheduled flights for passenger and postal services.

Puflea attempted a record non-stop distance flight, between the cities of Chihuahua and Mexico City, in June 1925. The results of the mission remain unknown.

Flight Partners. Leonard Bonney. He flew with George Puflea during the El Ebano Battle. He was also his fellow instructor in the Mexican Escuela Nacional de Aviación.

Edward F. Niles. Partner of Puflea in the Campeche and Yucatán Campaign in 1915.

Alberto Salinas Carranza. Supervisor and flight partner of Puflea in the Air Fleet of the Constitucionalist Army. He was also his commander in the Escuela Nacional de Aviación.

Edward "Eddie" Stinson. Accompanied Puflea in his record non stop distance attempt Chihuahua – Mexico City, in 1925.

L. A. Winship. Winship accompanied Puflea in the first United States – Mexico flight, in 1920¹⁴. Some other sources cite Gardner as Puflea's partner in this flight.

References

American flying to Mexico City, "New York Times", November 28, 1920.

Austrian officer investigating New Mexican airplane, "Albuquerque Evening Herald", September 25, 1913.

Fliers reach Mexico City. Cover 1,300 miles from El Paso through principal cities, "New York Times", November 23, 1920.

George Puflea, studying aviation, fell 100 feet. Unhurt, "The Day Book, an adless daily newspaper. Chicago", August 18, 1913.

¹² *New York Times*, November 23, 1920; *New York Times*, November 28, 1920.

¹³ *El Paso Herald*, Post, March 6, 1935.

¹⁴ *El Paso Herald*, November 8 1920.

Maj. Puflea planning For Air Limousine to Carry Passengers to Mexico City, "El Paso Herald Post", May 31, 1921.
 National Aeronautic Association – National Aeronautic Association, *For the Greatest Achievement. A history of the Aero Club of America and the National Aeronautic Association*. Smithsonian, 1993.
Nonstop flight planned. Aviators to attempt 800-mile air voyage in Mexico, "Oregon News", Jun 24, 1925.
On shopping tour here in an airplane, "El Paso Herald", September 9, 1920.
Pioneer Air Adventurer of Border Endorses Herald-Post Junior Aviators, "El Paso Herald Post", March 6, 1935.
Planes leave El Paso for Mexico City, "El Paso Herald", November 8, 1920.
 Ruiz Romero 1988 – M. Ruiz Romero, Manuel (1988), *La aviación durante la Revolución Mexicana*. Soporte Aeronáutico. "Governors are invited to see Obregon inaugurated", *El Paso Herald Post*, November 12, 1920.
 Ruiz Romero 2002 – M. Ruiz Romero, *Diccionario Biográfico Aeronáutico de México*. Biblioteca de la Historia Aeronáutica de México, 2002.
Stinson to pilot plane from El Paso to Mexico, "San Antonio Express", Jun 20, 1921.
The airplane "Chihuahua J-A", left at the military aviation field in Mexico City, "El Paso Herald Post", December 30, 1920.
 Treviño 1984 – J.B. Treviño, *Memorias*, 1984.
Two American aviators, Puflea and Gardner, "El Paso Herald Post", December 1, 1945.
Welcome at Mexico City for Flyers from El Paso, "El Paso Herald", December 1, 1920.

ASPECTE PRIVIND DREPTURILE FEMEILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCA ÎNTRE 1866-1938

Adrian Ierulescu

Abstract: *Issues In Women's Rights in Romanian Legislation Between 1866-1938.* The current approach is useful for a feminist study to know the laws and especially the reasons that have been developed by these laws and their implications in social mentality. I chose to analyze the sources of law after the Union of Principalities and the creation of modern Romania, and after the Great Union. Civil Code from 1864, The Constitution of 1866, Electoral Act from 1866 and 1884, The Constitution of 1923, The Act relating to the acquisition and loss of Romanian nationality 1924, Electoral Act from 1926, The Constitution of 1938. I will analyze these women the right of nationality and its acquisition, state and civil rights, the event professions, the right to vote and be elected.

Cuvinte cheie: femeie, lege, drepturi, gen.

Key words: woman, law, rights, gender.

Cercetarea vechilor legi românești în problema drepturilor femeilor este importantă atât pentru a observa mentalitatea societății din acele vremuri, cât și pentru a putea înțelege evoluția unor prejudecăți în ceea ce privește inegalitatea de gen.

Deosebirile de gen duceau la o reducere a capacității femeilor în dreptul românesc de la jumătatea secolului al XIX-lea, fie că era vorba de sistemul normativ popular, fie că era vorba de legea scrisă. În cutumele populare, femeia era considerată inferioară bărbatului dintr-o serie de motive (fiziologice, religioase, culturale etc.), iar inegalitatea se poate observa în multe manifestări cu caracter public. O mare parte din aceste considerente au ajuns să se regăsească și în legislația vremii, chiar dacă această legislație este de cele mai multe ori de inspirație străină.

Este util pentru o abordare actuală a feminismului să se cunoască legile și mai ales temeiurile după care au fost elaborate aceste legi, precum și implicațiile lor în mentalul social. Am ales pentru analiză izvoare de drept de după Unirea Principatelor, crearea României moderne, precum și după Marea Unire. *Codul Civil* 1864, *Constituția* 1866, *Legea Electorală* 1866 și 1884, *Constituția* 1923, *Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române* 1924, *Legea Electorală* 1926, *Constituția* 1938. Voi analiza în aceste legi dreptul femeilor în ce privește naționalitatea și dobândirea ei, starea și drepturile civile, manifestarea profesiunilor, votul și dreptul de a fi alese.

Legile elaborate după Unirea Principatelor au avut rolul de a scoate România din mentalitatea fanariotă și a Regulamentelor organice și modernizarea ei după model european. Acesta este motivul pentru care la elborarea *Codului Civil* din 1864 s-a luat ca model *Codul Civil* al lui Napoleon dar și *Codul Civil* italian precum și legi belgiene. *Constituția* din 1866 a avut inspirație belgiană, iar *Legea electorală* din 1866 avea la bază principiul votului censitar, principiu foarte utilizat în Europa secolului al XIX-lea. Modificările politice și sociale din România de după 1918 au impus noi legi sau rectificări legislative marcate de evoluții în plan conceptual și de mișcările feministe.

Perioada analizată este cu atât mai importantă pentru societatea românească cu cât peste eforturile de modernizare a țării se suprapun eforturile de afirmare a drepturilor femeilor. Din acest punct de vedere, feminismul românesc a ținut pasul cu mișcările feministe din întreaga lume. În paralel cu crearea unei legislații europene de inspirație franceză sau belgiană în majoritatea cazurilor, apărea și o polemică referitoare la condiția și statutul femeilor. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar asociații feministe, reviste ce promovau drepturile și interesele femeilor, toate acestea contribuind la afirmarea mișcării feministe ca fiind una autentică și nu o copie după model occidental așa cum au acuzat unii demnitari ai vremii. Aceste publicații precum „Femeia Română”, „Unirea Femeilor”, „Dochia”, „Familia” și altele, devin adevărate culegeri de texte feministe, mijloace de propagare a ideilor eliberatoare și de emancipare a femeilor. Asociații ale femeilor apar în mai toate centrele urbane din „Regat”, dar și în Transilvania, ceea ce arată că idealul femeilor române nu era unul de conjunctură și aplicat la interese de moment, ci avea deschidere mult mai largă în perspectiva Unirii. „Societatea femeilor române pentru ajutorarea răniților” 1877, „Liga Femeilor din România” 1894, „Adunația Femeilor din Brașov” 1850, „Uniunea Femeilor Române din Austro-Ungaria” sunt tot atâtea asociații care au avut ca scop emanciparea femeilor și care, după Marea Unire, s-au organizat în „Asociația Generală a Femeilor Române” în 1919, ca mai apoi să se transforme în „Consiliul Național al Femeilor Române” 1922 și să militeze pentru drepturile femeii în *Constituția* din 1923 și pentru modificarea *Codului Civil* și a *Legii electorale*.

În această perioadă s-a dezvoltat o adevărată elită intelectuală feminină care a militat pentru emanciparea femeii, dar și pentru alte aspecte ale vieții sociale de îmbunătățit cum ar fi asistența socială, învățământul, sistemul de sănătate etc. Se remarcă femei de seamă precum Maria Flechtenmacher, Adela Xenopol, Sofia Nădejde, Calypso

Corneliu Botez, Alexandra Cantacuzino, care au luptat pentru eliberarea femeii de prejudecăți și de constrângeri legislative.

Principala problemă a dreptului femeilor de la jumătatea secolului al XIX-lea și cea care a stat la originea celorlalte a fost aceea a statutului de cetățean. Deși se recunoștea acest statut, se făcea doar în legătură cu bărbatul său. O femeie de naționalitate română căsătorită cu un străin își pierde cetățenia, la fel și o femeie străină devenea româncă după căsătoria cu un român. *„Românca cari se va căsători cu unu străinu va urma condițiunii soțului seu. Devenindu veduvă ea va redobândi calitatea sa de Româncă”*.¹ Abia în 1924 la modificarea *Codului Civil*, femeile vor putea solicita păstrarea naționalității și după căsătorie, dar numai dacă face o declarație autenticată în acest sens. *„Românca devine străină prin căsătoria sa cu un strein exceptându-se cazul când, după legea soțului, ea nu dobândește naționalitatea acestuia, sau când și-a rezervat naționalitatea română prin contractul matrimonial sau, în lipsa acestuia printr-o declarație expresă făcută în formă autentică înainte sau cu prilejul contractării căsătoriei”*.² Dar nici în 1924 femeia nu se bucura de mai multă apreciere ca cetățean al statului, Art. 34 din aceeași lege spunea că „soția profită de naturalizarea soțului”. Cu alte cuvinte, dacă într-un cuplu străin se dorea naturalizarea în România, era suficient ca solicitarea să vină din partea bărbatului, soția primea și ea cetățenie. Interesant este că, dacă din diferite motive soțului i se ridica naturalizarea, soția putea rămâne cetățean român.

În acest fel o femeie „aparținea” bărbatului său în același chip cu copiii acestuia aproape ca un bun. Aceste prevederi o făceau „cetățean de mână a doua”³ dependentă de apartenența la un tată sau un soț. Această concepție era izvorâtă din credința că femeia e mai „slabă la minte” și mai ușor influențabilă și nu știe să hotărască pentru sine ce este bine sau nu.

Această percepție despre cetățenia femeii care trebuie să își urmeze bărbatul cu tot cu statut juridic a condus la alte discriminări și limitări ale drepturilor femeilor cum ar fi lipsa capacității de a-și declara propriul copil la ofițerul stării civile: *„Nascerea copilului se va declara de către tată sau, în lipsa acestuia, de către medici sau chirurși, moșe, sau de către ori'ce alte persoane cari vor fi fostu fatia la nascere. Iar daca mama nu va fi născută la domiciliulu ei, acesta declarațiune se va face si de persona aceia la locuința carii ea a născutu. Actulu de nascere se va redege îndata fatia cu doui marturi”*.⁴ Articolul acesta arată că societatea nu pune preț pe cuvântul femeii.

Era nevoie de mărturia expresă a martorilor, a proprietarului casei, că femeia a născut. Cuvântul bărbatului, al tatălui copilului, era însă suficient pentru a declara nașterea. Limitarea aceasta o făcea neputincioasă în a se putea descurca singură în viață. Nașterea, din punct de vedere juridic, nu avea un caracter intim legat și de propria persoană, ci devenea proprietatea bărbatului său. Mai mult, copilul lua automat naționalitatea tatălui, femeia neavând niciun drept de apel. Femeia era mai degrabă o furnizoare de cetățeni buni pentru tatăl lor, pentru societate, obligată să îi crească, să îi îngrijească, așa cum pe ea o întreținea bărbatul.

În cazul căsătoriei, deși aceasta era permisă de la vârste fragede (18 ani bărbatul și 15 ani femeia), dacă aceasta se întâmpla până la vârsta de 21 de ani, era nevoie de consimțământul părinților. Aceștia aveau dreptul să conteste și chiar să desfacă o căsătorie timp de un an de la pronunțarea ei, dacă se încheia fără acordul lor.⁵ În lipsa părinților, acordul trebuia dat de bunici sau, în lipsa acestora, de un consiliu de familie sau tutore.

Codul civil prevede referitor la datoriile soților în primul rând că *„Bărbatul e dator protecțiune femeiei, femeia ascultare bărbatului”*.⁶ Acest lucru stabilea o relație de inferioritate a soției în raport cu soțul său. Protecțiune însemna la acea vreme asigurarea celor necesare traiului, dar și reprezentare în societate: „luarea apărării” în public, reprezentarea intereselor soției în relația cu terții. În felul acesta, se înțelege de ce cutume sociale precum „nu este frumos ca o femeie să se certe în public” sau cum „să meargă o femeie să ceară socoteală cuiva” au devenit moduri de a crește și educa generații întregi de femei. Chiar și ceea ce numim azi maniere elegante izvorăște tot dintr-un soi de protecție și manifestarea posesiunii bărbatului. Oferirea scaunului femeii, deschiderea ușii înainte ei, ținerea paltonului pentru a o ajuta să se îmbrace sunt tot atâtea forme elegante de a manifesta în societate apartenența unei femei la bărbatul său sau dorința unui bărbat de a dobândi o anumită femeie. Poziția șezând este mult mai vulnerabilă decât cea în picioare și denotă și o poziție dominată de cea bipedă a bărbatului. Desigur, nu vorbim de anularea unor forme de protocol, ci doar de faptul că majoritatea acestor forme de „bune maniere” au fost create din această dorință de subordonare a femeii. Sub pojihița frumuseții și a galanteriei, a bunul gust și a protocolului se ascunde de fapt, în mesaj nonverbal și paraverbal, posesiunea sau dorința de posesiune a bărbatului asupra femeii.

„Femeia este datore sa locuiescă împreună cu bărbatul seu și să'l urmeze ori în ce locu va găsi el de cuviință să'și stabilească locuința sa; bărbatul este datoru a o primi și a'i înlesni tot pentru viețuirea ei, după starea și puterea

¹ Cod Civil 1864, Art. 19.

² Art. 38, din Lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române 1924 care modifică Art. 6-20 din Codul Civil 1864.

³ M. Miroiu – Convenio 2002.

⁴ Cod Civil 1864, Art. 42.

⁵ Cod Civil 1864, Art. 165.

⁶ Cod Civil 1864, Art. 195.

sa.”⁷ Acest articol arată cel mai clar statutul femeii în căsătorie. Este mai degrabă un animăluț de companie care trebuie să își urmeze stăpânul fără să comenteze. Evident vorbim despre o epocă în care femeia nu avea angajamente publice, nu era salariată, munca ei era eminentemente casnică și atunci putea să urmeze bărbatul în orice loc. Nu se putea aduce argument pentru o eventuală împotrivire nici depărtarea de familie, nici renunțarea la prieteni și viață socială pentru că întreaga viață socială era după căsătorie cea permisă de soț. Această urmare necondiționată a soțului a început să producă probleme în momentul în care femeile au putut să aibă un loc de muncă, să fie educate la școli publice și să aibă interese proprii.

Un alt articol ce arată subordonarea femeii în fața bărbatului este acela despre reprezentarea la judecată. „Femeia nu poate porni judecată, fără autorizațiunea bărbatului ei, chiar și casulu când e comerciant publică”.⁸ Această atitudine a legii față de femei este generată de mentalitatea că femeia este inferioară intelectual și că singură nu poate judeca ce este mai bine pentru familie. Pentru a porni o acțiune în instanță, ea nu se poate reprezenta singură, are nevoie de autoritatea bărbatului ei.

Aceeași mentalitate este regăsită și în articolul despre înstrăinarea averii sau când femeia dorește să facă diferite afaceri: „Femeia având chiar paraferna⁹, nu o poate da, înstreina, ipoteca, nu poate dobândi avere cu titlu onerosu sau gratuit, fără concursului bărbatului la facerea actului, sau prin deosebitu consimțiment înscrisu”.¹⁰ S-ar putea crede la o primă citire că este vorba doar de comuniune și consens în deciziile unei familii, însă ar fi putut fi așa doar dacă bărbatul nu ar fi fost liber să facă ce afacere voia, când voia și cu ce fonduri voia fără a cere consimțământul soției sau fără a o implica în vreun fel. Această atitudine a legii față de femei mai arată și faptul că, de multe ori, căsătoria se făcea nu din dragoste, ci mai degrabă pentru dota femeii. În acest caz, bărbatul trebuia să aibă pârghiile necesare pentru a o împiedica să își înstrăineze averea și a rămâne fără zestre. Că este așa o demonstrează și articolul care spune: „Când bărbatul este cadut sub o condamnățiune criminală, chiar la casu când decisiunea este dată în lipsa (contumace), femeia chiar în vârsta legiuită, nu poate în timpul cât ține osenda să pornesca judecată, nici să contracteze de cât după autorizațiunea tribunalului, cari poate în acest casu să dea autorizațiunea sa fără ca să mai fi chemat sau ascultat pe barbat.”¹¹

Legile făcute de bărbați erau în măsură să le garanteze, pe lângă controlul asupra averii, și siguranța că urmașii lor sunt chiar ai lor. Femeia divorțată sau văduvă nu avea voie să se recăsătorească decât după zece luni de la desfacerea fostei căsătorii.¹², pentru a fi siguri că eventualul copil ce se putea naște nu provenea din căsătoria anterioară. Aceași lege îi dădea dreptul soțului să refuze paternitatea copilului născut la mai puțin de 180 de zile de la contractarea căsătoriei.

În ceea ce privește autoritatea exercitată de părinți asupra copiilor lor, legea era clară: *În timpul căsătoriei tatălu singuru esercită acesta autoritate*.¹³ Era firească această percepție atâta timp cât femeia singură nu avea drept de reprezentare pentru sine, cum ar fi putut să facă asta pentru copilul ei. Femeii îi revenea sarcina să îngrijească doar de hrană, îmbrăcăminte și sănătatea copilului. Așa se explică de ce tatăl era cel care hotăra școala, meseria și drumul în viață al copilului, cu cine trebuia să aibă relații și cu cine urma să se căsătorească în avantajul său și al familiei sale.

Autoritatea femeii asupra propriilor copii era atât de redusă, încât și în cazul în care rămânea văduvă ea nu putea decide singură asupra destinului copiilor, trebuia să consulte rudele cele mai apropiate ale soțului defunct. Tatăl putea desemna tutela copiilor săi în caz de deces, unui consiliu de familie sau unei persoane aparte desemnate de el.¹⁴ În acest fel femeia, mama copiilor nu are decât obligația de a-i îngriji și niciun cuvânt de spus în privința deciziilor ce se vor lua cu privire la viitorul copiilor. Dacă soțul o desemna tutore pe soție și aceasta dorea la un moment dat să se recăsătorească, nu putea face asta decât în urma aprobării date de consiliul de familie a defunctului soț. În acest caz, aprobarea consiliului de familie dată în fața judecătorului venea și cu luarea copilului sau copiilor sub tutela noului bărbat și scoaterea de sub tutela mamei lor.¹⁵ O altă prevedere spunea că femeile nu pot fi tutore afară de mamele copiilor și rudele ascendente.¹⁶

Aceste prevederi din *Codul Civil* au pus femeile într-o condiție inferioară în raport cu bărbații, condiție care a persistat până în perioada interbelică cu mici, dar nesemnificative modificări. Au generat și alte rânduri de discriminări ale femeilor în raporturile sociale, cum ar fi drepturile electorale.

⁷ Cod Civil 1864, Art. 196.

⁸ Cod Civil 1864, Art. 197.

⁹ Avere care aparține soției căsătorite în regim dotal și asupra căreia soția își păstrează drepturile de administrare și de folosință.

¹⁰ Cod Civil 1864, Art. 199.

¹¹ Cod Civil 1864, Art. 203.

¹² Cod Civil 1864, Art. 210.

¹³ Cod Civil 1864, Art. 327.

¹⁴ Cod Civil 1864, Art. 345.

¹⁵ Cod Civil 1864, Art. 347-348.

¹⁶ Cod Civil 1864, Art. 383.

Deși în *Constituția* de la 1866 nu este precizat în mod expres lipsa dreptului de vot al femeilor, acest lucru reieșea din modul în care era descris profilul cetățeanului cu drept de vot: „A fi Roman de nascere, sau a fi primit marea împămăntenire. A se bucura de drepturile civile și politice. A avea versta de două-deci și cinci ani împliniți. A fi domiciliat în România. Legea electorală va determina incapacitățile.”¹⁷ Nici *Legea electorală* din 1866 și nici cea din 1884 nu prevedeau clar că femeile nu au drept de vot, însă capacitatea electorală era dată de cens, iar acesta nu putea fi decât în proprietatea bărbatului. Așadar, dacă femeile nu aveau voie a se reprezenta singure în fața unui judecător sau a unei autorități, cum să fie apte pentru a alege sau a fi alese?

Un lucru foarte interesant regăsit în *Legea electorală* din 1884 este faptul că averea soției sau a copiilor minori putea folosi bărbatului pentru a demonstra dreptul de vot.¹⁸ Într-o vreme a votului cenșar în care dreptul de a alege era dat nu doar de vârstă și de capacitatea mentală, ci și de sumele cu care alegătorul contribuia la bugetul de stat sau de funcția pe care o deținea sau deținuse în administrație, nu e de mirare că femeile care nu aveau dreptul de a dispune singure de averea lor, nu aveau dreptul de a se reprezenta singure în instanțe, nu puteau nici măcar să-și exercite tutela asupra copiilor lor, nu aveau nici dreptul de vot. Nici măcar nu se punea problema ca cineva să ia în discuție un asemenea drept.

Abia la începutul secolului al XX-lea și mai concret după Marea Unire, oamenii politici au luat în discuție drepturile electorale și civile ale femeilor. *Constituția* din 1923 prevedea ca: „*Legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe.*”¹⁹ Atât de mult au fost luate în seamă aceste prevederi, încât în *Legea* din 1924 care modifica *Codul Civil* din 1864 cu privire la naturalizarea străinilor, s-a păstrat ideea ca soția să preia naționalitatea soțului.²⁰

Nici *Legea electorală* din 1926 nu aducea mari modificări în ceea ce privește dreptul de vot al femeilor pentru Adunarea Deputaților și Senat, deși în chiar primul său articol prevedea vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret.²¹ În textul aceleiași legi se va face referire la drepturile civile și politice ale alegătorilor, drepturi pe care evident că femeile nu le aveau.

Pentru a le fi avut era necesară o revizuire a întregii legislații a țării nu doar a legii electorale. În acest sens Consiliul Național al Femeilor condus de Calypso Botez a înființat o Comisie juridică prin care să armonizeze legislația românească cu prevederile *Constituției* din 1923, dar și cu realitățile sociale și politice. Această Comisie a înaintat în anul 1924 un raport către Ministerul de justiție în care se solicita, în baza prevederilor constituționale, modificarea *Codului Civil*. Modificările ce se propuneau erau exact cele la care am făcut referire mai devreme: naționalitatea femeii măritate, consimțământul părinților referitor la administrarea averii la căsătorie, la creșterea și alegerea profesiei copiilor, dispozițiile relative la aservirea morală a femeii prin căsătorie și domiciliul femeii măritate, incapacitatea femeii de a se reprezenta în justiție, dreptul la tutelă etc.²² În același context, Alexandrina Cantacuzino propunea tot în anul 1924 ca femeile să fie eligibile și alegătoare în comunele urbane și rurale cu singura restricție să fie știutoare de carte.²³ Dar aceste dorințe nu s-au concretizat nici la alegerile din 1926, nici la cele din 1927. Mișcarea feministă încerca să rămână, în ciuda diferitelor provocări, puternic ancorată în viața socială reală. Argumentația oferită de Calypso Botez relativ la necesitatea acordării dreptului de vot femeilor se sprijinea pe factorul „logic și de adecvare la actualitate”. Suprapunerea dintre stat și națiune nu era perfectă, din moment ce femeia, mama națiunii (așa cum era numită metaforic de toți politicienii), era exclusă din corpul cetățenesc.

Poate mai semnificativ decât discursul practicat de către reprezentantele mișcării de emancipare a fost procesul de integrare a femeii în diferitele sectoare ale vieții publice, de la atelierele meșteșugărești la instituții elitiste precum Academia Română, de la acțiuni de caritate la demersuri privind politici publice. Accesul femeilor în număr tot mai mare la educație și cultură, lansarea femeii pe piața muncii a condus la relativizarea punctelor de vedere antifeministe și a pregătit societatea românească pentru momentul schimbării.

Abia în *Legea* 167/1929, *Legea* pentru organizarea administrației locale, se specifică în mod expres dreptul femeilor de a alege și de a fi alese pentru Consiliile comunale și județene. „*Sunt alegători în alegeri administrative toți membrii comunelor din circumscripția respectivă, cu distincția pentru dreptul de vot al femeilor, conform aliniatului următor, dacă au vârsta de 21 ani și nu se află în nici unul din cazurile de incompatibilitate, incapacitate sau nedemnitate prevăzute de legea electorală și prezenta lege.*”

¹⁷ *Constituția României* din 1866, Art. 66.

¹⁸ *Legea electorală* din 1884, Art. 14.

¹⁹ *Constituția României* din 1923, Art. 6.

²⁰ *Lege* privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române 1924, Art. 38, care modifică Art. 6-20 din *Codul Civil* 1864.

²¹ *Legea electorală* privind Adunarea Deputaților și Senat din 1926, Art. 1.

²² Raport al Comisiunii juridice de pe lângă Consiliul Național al Femeilor în Mihălescu 2002 p. 284-285.

²³ Propuneri de modificare la proiectul Legii Văitoianu de unificare administrativă în Mihălescu 2002 p. 288.

În alegerile pentru județ, comună și sat, vor avea dreptul obligator de vot și femeile, cari pe lângă celelalte condițiuni prevăzute în legea de față și în legea electorală pentru Adunarea deputaților și Senat, vor îndeplini și una din următoarele condițiuni:

1. Să aibă cunoștințele ciclului inferior secundar, normal sau profesional.

2. Să fie funcționare la Stat, județ sau comună.

3. Să fie văduve de război.

4. Să fie decorată pentru activitate în timpul războiului.

5. Să fi făcut parte la promulgarea legii din conducerea societăților - cu personalitate juridică - cu scop de revendicări sociale, propagandă culturală sau de asistență socială.”²⁴

Acest articol reprezintă încununarea a aproximativ 50 de ani de lupte pentru drepturi ale asociațiilor de femei din țară și o așezare din punct de vedere legal pe aceeași poziție a celor două sexe. Cu toate că la nivel mental diferențele persistau, măcar la nivel legislativ acestea fuseseră înlăturate. O altă modificare în ceea ce privește drepturile femeilor o face Legea 167 în privința candidaților. Pentru prima dată în istoria României, femeile puteau candida pentru posturile de consilier comunal sau județean și implicit pentru primării. Era o schimbare uriașă pentru acele vremuri, care s-a produs nu fără efort. „Pentru a fi eligibili în consiliul sătesc, comunal și județean, candidatul, fără deosebire de sex, va trebui să aibă, pe lângă condițiunile din articolul precedent, vârsta de 25 ani.”²⁵

Prevederile acestei legi au făcut ca în unele localități să candideze și să obțină mandate primele femei din România. Calypso Botez a candidat și a câștigat un mandat de consilier la București din partea Partidului Național Țărănesc.

Mișcarea feministă puternică de după Primul Război Mondial a determinat chiar înființarea unei mișcări politice autoritare feminine în România: „Gruparea Națională a Femeilor Române” condusă de Alexandrina Cantacuzino. Și tot aceasta activistă pentru drepturile femeilor propunea în 1932 modificarea *Legii electorale* din 1926 pentru alegerea Adunării Deputaților și Senatului, astfel încât să poată vota și femeile, după modelul de la alegerile locale. Activitatea ferventă desfășurată la nivel național a fost dublată de o serie de inițiative în plan regional și chiar european, de numele Alexandrinei Cantacuzino legându-se înființarea „Micii Întelegeri Feminine” în 1925 la Atena sau gestionarea, în calitate de vicepreședinte, a activității Consiliului Internațional al Femeilor.

Abia în *Decretul-lege pentru reforma electorală* din 1939, femeilor li se va recunoaște dreptul de vot la alegerile generale, dar nu și dreptul de a fi alese. Cu toate acestea, nu au avut ocazia să își exercite acest vot decât după Al Doilea Război Mondial, întrucât regimurile autoritare carlist și antonescian, precum și situația politică internațională tulbură nu au permis organizarea de alegeri.

Am putea spune că, în această perioadă 1866-1938, femeia iese din spațiul domestic devenind luptătoare egală cu bărbatul pentru principiile și valorile întregii societăți. Reformularea statutului ei social a presupus încă o lungă perioadă de timp. Deși până la sfârșitul secolului al XIX-lea locul și rolul ei în societatea europeană și românească rămân încă marginale, nu încetează să lupte pentru drepturile civile și politice. În pofida persistenței clișeeilor tradiționale, inserția femeilor în viața socială românească și dobândirea de drepturi pe diverse planuri, se produce treptat. Femeia medic Maria Cuțarida Crătunescu, femeia avocat Ella Negruzzi, femeia jurnalist Sofia Nădejde, femeia aviator Elena Caragiani-Stoenescu, femeia parașutist Smaranda Brăescu reprezintă tot atâtea planuri ale implicării sociale și profesionale ale femeilor.

La Congresul acțiunilor feministe, ținut la Paris în anul 1900, Maria Cuțarida Crătunescu prezenta lucrarea „*Le Travail de la femme en Roumanie*” (*Munca femeii în România*), alcătuiind o statistică a femeilor care au reușit să promoveze intelectual: „Numărul ce rezultă din titlurile academice acordate celor 825 de fete în decurs de 26 de ani vorbește îndeajuns în favoarea activității noastre intelectuale. Într-adevăr, din 1875, de la promovarea primei fete cu bacalaureat în România, numărul lor s-a ridicat până la 432 bacalaureate, 40 licențiate în Litere și 21 licențiate în Științe, 12 doctorese în Medicină..., o doctoreasă în Drept de la Facultatea din Paris, și o licențiată în Drept, 319 profesoare de școală secundară de fete și 2 licențiate în Farmacie. Dacă la acest număr se adaugă cel al artistelor noastre și al femeilor de litere fără titlu, acesta va fi destul de elocvent pentru a arăta cât de mare este la românce elanul entuziasmului pentru munca intelectuală.”²⁶ Această prezentare a Mariei Cuțarida Crătunescu arată implicarea femeilor române în progresul social și cultural al societății românești și faptul că femeile nu erau cu nimic mai prejos decât bărbații în a studia, analiza și a lua decizii. Aceste multe implicări în diferite forme și locuri ale femeilor în viața publică au generat schimbările legislative din anii 20-30 ai secolului al XX-lea, dar și schimbări de mentalitate socială.

Feminismul românesc ca și cel european evoluează de la cel inițial, al egalității (vizând stipularea în legi a egalității de drepturi), la cel al diferențierii și al eliberării din jumătatea secolului al XX-lea, până la feminismul radical, lansat în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

²⁴ Legea 167/1929, Art. 375.

²⁵ Legea 167/1929, Art. 376.

²⁶ Marcu 2009.

Așadar drepturile femeilor au evoluat în această perioadă de la starea de nerecunoaștere civilă în 1864 la alegător și cetățean în 1939. Evident că erau multe aspecte ale vieții sociale încă nerezolvate. Încă erau multe articole de lege discriminatorii (în special în dreptul civil), nu fusese rezolvată problema dotei, a tutelei copiilor, dar reprezentarea socială și politică a femeilor mai atenua din aceste lipsuri. Mișcărilor feministe din această perioadă datorăm ocrotirea socială din România, apariția creșelor, a azilelor de orfani, promovarea învățământului în rândul femeilor, asistența răniților din războaie. Putem spune că asociațiile de femei din această perioadă au făcut România modernă în partea ei nescrisă, în partea ei mută, neprezentată în manuale și în antologii, dar care a dat vigoare unei societăți și unei țări.

Bibliografie

- Codul civil din 1964 – *Codul civil din 1964* publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 271 / 1864 art. 1-347, iar art. 348-1914 au fost publicate în *Monitorul Oficial*, nr. 7, 8, 9, 11 și 13 din 1865. preluat de la www.lege5.ro/codul-civil-din-1864
- Legea 167/1929 – *Legea 167/1929 pentru Organizarea Administrațiunii locale*, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 170 din 3 august 1929 preluat de la www.lege5.ro/legea-nr-167-1929-pentru-organizarea-administratiunii-locale
- Constituția României din 1866 – *Constituția României din 1866*, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 142 din 1 iunie 1866 preluat de la www.cdep.ro/constituțiile-romaniei
- Constituția României din 1923 – *Constituția României din 1923*, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 282 din 29 martie 1923 preluat de la www.cdep.ro/constituțiile-romaniei
- Legea electorală din 1884 – *Legea electorală din 1884*, publicată în *Monitorul Oficial* din 8 iunie 1884 preluat de la <http://fp.kross.ro/>
- Legea electorală privind Adunarea Deputaților și Senat din 1926 – *Legea electorală privind Adunarea Deputaților și Senat din 1926*, publicată în *Monitorul Oficial* din 27 martie 1926 preluat de la www.fp.kross.ro/
- Lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române 1924 – *Lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române 1924*, publicată în *Monitorul Oficial* Nr. 41 din 23 februarie 1924 preluată din C. Hamangiu, *Codul Civil adnotat cu trimiteri la doctrina franceză și română*, vol I-IV, București 1925.
- Hamangiu 1925 – C. Hamangiu, C, *Codul Civil adnotat cu trimiteri la doctrina franceză și română*, vol I-IV, București 1925.
- Marcu 2009 – G. Marcu, *Dicționarul personalităților feminine din România*, București, 2009.
- Mihăilescu 2002 – Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Iași, 2002.
- Miroiu 2002 – Mihaela Miroiu, *Convenio (Despre natură, femei și morală)*, Polirom, Iași 2002.

**„FEMEIA ÎNTELEAPTĂ ÎȘI ZIDEȘTE CASA
IAR CEA NEBUNĂ O DĂRĂMĂ CU ÎNSĂȘI MÂNA EI”
– DIN TEXTELE DE ÎNTELEPCIUNE ALE VECHIULUI TESTAMENT –**

Ioan-Nicolae Popa

Abstract: *“The Wise Woman builds Her House, but with Her Own Hands the Foolish One tears Hers down” - From the texts of wisdom of the Old Testament. Trip to the universe of one of the most popular writings of wisdom from the time of the Jewish antiquity. The theme: the woman in different situations, with references to the mentality and juridical regulations of the era. Short references to the Romanian sayings and proverbs.*

Cuvinte cheie: *Biblia, Vechiul Testament, Proverbele lui Solomon, Bartolomeu Anania, Legislație iudaică, femeie, relația bărbat-femeie.*

Keywords: *Bible, Old Testament, Solomon's proverbs, Bartolomeu Anania, Jewish law, woman, man-woman relationship.*

Biblia sau *Sfânta Scriptură* mai este numită și „cartea cărților”. Nu doar pentru că ea cuprinde totalitatea scrierilor sfinte¹, totalitatea cărților canonice (39 recunoscute de tradiția iudaică și de Biserica Ortodoxă, 56 acceptate ca atare de Biserica Romano-Catolică), ci și, mai ales, pentru vastul și inegalabilul tezaur de înțelepciune pe care îl conține și din care s-au adăpat și se adapă semințiile pământului – colectivitățile și indivizii – de-a lungul mileniilor. Nu este de mirare opțiunea unor personalități de marcă ale culturii universale care au indicat *Biblia* drept cea mai importantă scriere a istoriei umanității.

Sfânta Scriptură este alcătuită din două părți, distincte ca temporalitate a conceperii și ca substanță tematică: *Vechiul și Noul Testament*. *Vechiul Testament* include trei categorii de scrieri sfinte: 1) cele cinci cărți care alcătuiesc *Pentateuhul*, adică „Legea” (Tora), numită și „Legea lui Moise” sau „Cele cinci cărți ale lui Moise”² 2) „Profeții”, adică scrierile de prevestire inspirate de divinitate. 3) „Scripturile”, denumire generică pentru alte categorii de scrieri străvechi, cu note istorice, poetice ori sapiențiale.

În aceste timpuri tulburate și acaparante, existența noastră de simpli creștini practicanți stă sub semnul precarității culturii religioase, explicabilă, dar nu pe deplin acceptabilă. Ocupați cu multe, cu foarte multe altele, nu ne facem timp pentru a citi, a reciti scrierile biblice și a încerca să le pătrundem înțelesurile, să le înțelegem atât cât ne permit limitele noastre individuale de cunoaștere și de asimilare. Ca element general, nivelele de lectură și de receptare sunt numeroase, așa cum preciza și clericul-cărturar Bartolomeu Anania³: lectura ca un act de cultură, pentru a-ți împlini nevoia de **a ști**; zăbovirea din interes lingvistic, dător de satisfacții chiar unuia încă mai puțin specializat; parcurgerea ca a unei opere literare și astfel întâlnirea cu o multitudine de genuri și de specii, de la poezia lirică la cea epică, de la istoriografie la legislație, la imnuri sacre și sapiențiale, la pagini profetice și apocaliptice, de la proze scurte și nuclee de roman la scenarii dramatice și eseuri filosofice, de la sentințe aforistice la incantații prozodice; analiza sub lupa criticismului aspru, ducătoare la descoperirea a numeroase elemente născătoare de îndoieli și de nesiguranță; dacă cititorul se oprește aici va fi cuprins de sminteală; pentru **a înțelege** va avea nevoie de repetate reveniri și amănunțiri, până când cugetul va fi în stare să pătrundă la sensurile din spatele cuvintelor, la înțelegerea alegoriilor și la deschiderea căilor către întreaga cultură europeană hrănită de bogăția spirituală conținută de Cartea Cărților; este pasul necesar pentru trecerea la etapa dorită, la **a cunoaște**, când se ajunge ca ea să nu fie citită atât pe dinafară, cât mai ales pe dinlăuntru, când te descoperi pe tine însuși și te pătrunzi de adevărurile de credință și de sensurile adânci ale Scripturii Dumnezeiești.

Dintre cele două părți ale *Bibliei*, mai cunoscută este a doua, *Noul Testament*, care, prin cele 27 de scrieri canonice ale sale, constituie îndreptarul de credință al lumii creștine. El ajunge mai ales la auzul celor care trec pragul bisericilor și ascultă textele biblice citite sau comentate de clerici. Câți și cât îi înțelegem profunzimea mesajelor, câți ni le și apropiem și în ce măsură ne facem din ele reguli de viață? Sunt întrebări cărora nimeni nu le poate da un răspuns cert, sunt lucruri asupra cărora nu ne putem pronunța fără ezitări.

Vechiul Testament, intrat în conștiința publică mai ales sub forma unor povestioare despre episoade biblice de notorietate, mai nou și prin reconstituiri cinematografic ficționare sau documentare, este un teritoriu cultural de care ne

¹ Sfântul Ioan Gură de Aur/Hrisostom/Zlataust (cca. 344/354-407) afirma că „*Biblia este o adunare de multe cărți care, toate la un loc, alcătuiesc una singură*”.

² *Pentateuhul / Cele Cinci Cărți: Facerea sau Geneza, Ieșirea sau Exodul, Leviticul, Numerele, Deuteronomul.*

³ *Biblia* 2011, I, p. VII-VIII.

apropiem ceva mai rar: ne este mai puțin accesibil, atât ca dimensiune, ca putință de cuprindere a vastității informației, cât și ca mod de expunere, adesea alegoric și criptic, chiar și ca limbaj, având în vedere lexicul și semantica.

Nefiind un profund cunoscător al textelor biblice în general, nici, în special, al problematicii *Vechiului Testament*, am ales tema prezentei comunicări oarecum determinat de împrejurări. Pe când pregăteam reeditarea scrierilor lui Vasile Aaron am purces la verificarea corectitudinii unor trimiteri la texte biblice și am zăbovit ceva mai mult asupra unei componente a *Vechiului Testament* pe care altădată nu o privisem cu suficientă atenție: *Proverbele lui Solomon*. Scrierea m-a intrigat prin varietatea și profunzimea conținutului, prin bogăția ei de trăire umană, prin structura limbajului care trece neașteptat de la formularea concisă, lapidară, la cea narativă, la imprecizie, la interogația retorică și la pasajul poetic, dar și prin – surprinzătoarea pentru mine – reîntâlnire cu formulări pe care le cunoșteam din bogata paremiologie românească.

În esență, *Proverbele lui Solomon* este o scriere sapiențială, una dintre scrierile moral-didactice ale *Vechiului Testament*. Ea conține maxime și zicători, condensări ale înțelepciunii iudaice, dar și pericope despre înțelepciune văzută ca principală virtute umană, izvorâtă din respectarea normelor învățaturii divine. Moralitatea indivizilor, în contextul existenței particulare și în complexitatea relațiilor comunitare, este apreciată prin raportare la virtutea înțelepciunii, realitate astfel sintetizată de Bartolomeu Anania: „Așa sunt evaluate nu numai faptele omului, ci și urmările lor, fericirea dreptului și pedepsele ce vin asupra celui nedrept, familia ca instituție fundamentală, relațiile dintre orgoliu și smerenie, dintre minciună și adevăr, lașitate și curaj, violențe și sinceritate, lene și hărnicie, înșelăciune și cinste; nu este ocolită viața cetății, cu accente speciale pe instituția regalității”⁴. *Cartea proverbelor* -- încheia inspirat comentatorul -- „e o pajiste cu flori multe și felurite, din care cititorul își poate alege aromele care-i plac”.

Vastitatea materialului înglobat în scrierea generic atribuită regelui Solomon (cca. 965-928 î. Hr.) nu permitea abordarea integrală a problematicii ei într-o comunicare de sesiune, astfel că am optat pentru un singur aspect pe care l-am considerat interesant prin prisma puținelor mele cunoștințe de arheologie biblică: femeia, atitudinea față de femeie, viziunea asupra poziției femeii într-un univers pe care-l considerasem exclusiv dominat de bărbați, de poziția și de forța lor. Cele citite mi-au confirmat anumite păreri și m-au făcut să le modific pe altele, dar m-au îndemnat și să caut în paremiologia românească zicători și proverbe atingătoare la tema în discuție. Exemplele pe care le voi da, foarte puține, din motive de spațiu, le-am selectat din mai multe lucrări de gen, oprindu-mă la formulările din antologia *Proverbe românești*, 1984, indicând pagina și numărul de ordine..

Pasajele referitoare la femeie, la rolul lor și la comportament, la calitățile etalate și la defectele vădite în varii împrejurări, nu sunt grupate într-o secțiune distinctă, ci sunt răspândite în aproape toate cele 31 de capitole ale „scripturii”, rezultat al construcției oarecum haotice a cărții, lipsită de o sistematizare tematică riguroasă. Ele se referă, direct sau indirect, la instituția familiei și la respectarea moralității stricte prevăzute de legislația teocratică iudaică. Lucrul este explicabil, știind că evreii apreciau că familia a apărut, prin căsătorie, ca rezultat al voinței și al acțiunii divine, că prin aceasta se împlinește cuvântul lui Dumnezeu rostit în ziua a șasea a creației, când i-a binecuvântat pe primii oameni, zicându-le: „*Creșteți și înmulțiți-vă și umpleți pământul și supuneți-l*” (*Facerea* 1, 26-28).

Nu există în scrierea aceasta referiri la elemente concrete privitoare la modalitatea întemeierii familiei, la logodnă și la căsătorie, la cumpărarea soției, la poligamie și la alte prevederi de natura dreptului familiei. Totul se focalizează pe aspectul încadrării relației bărbat-femeie în normele stricte ale moralității.

Un prim element aparținător acestei sfere, limpede evidențiat de versete aleatoriu răspândite în cele 31 de capitole ale cărții, este participarea activă a celor doi soți în procesul de educare a copiilor, în îndrumarea lor pe drumul respectării neabătute a Legii, adică pe drumul înțelepciunii. Ca un leitmotiv patetic revine sfatul adresat de regele-părinte fiului său, îndemnul de a urma drumul cinstei și al dreptății învățat de la cei doi părinți fiind repetat mereu, în formulări aproape identice:

„*Ascultă, fiule, înțelepciunea tatălui tău și nu lepăda rânduilele mamei tale*”. (Pr. 1, 8)

„*Fiule, păzește legile tatălui tău și nu lepăda rânduilele mamei tale*”. (Pr. 6, 20)

Pentru a fi mai convingător, înțeleptul întărește poava apelând la exemplul propriei sale vieți, petrecute în fidelitate față de Lege. Prin respectarea rânduilelor virtuții și ale înțelepciunii și-a atras dragostea și prețuirea celor care l-au călăuzit:

Ascultați, fiilor, învățătura unui părinte și siliți-vă să vă cunoașteți cugetarea;

Că bun dar vă dăruiesc eu vouă, legea mea să n-o lăsați deoparte.

Că și eu i-am fost tatălui fiu ascultător și drag am fost în fața mamei mele,

Celor ce mă învățau (...)”. (Pr. 4, 1-4)⁵

În toate aceste precepte femeia este amintită ca mamă, călăuză a pruncilor ei, alături de capul familiei, pe calea urmării rânduilelor statuate de preceptele cărților sfinte. Nerespectarea de copii a învățăturilor primite îi îndurerează pe

⁴ Biblia 2011, 4, p. 1091.

tată și pe mamă, fapt subliniat în expresivele construcții antitetice care îi elogiază pe fii înțelepți și veștejesc derapajele celor nemintoși:

„*Fiul înțelept își înveselește tatăl, iar fiul nebun își întristează mama*”. (Pr. 10, 1)

„*Fiul înțelept își înveselește tatăl, iar fiul fără minte își batjocorește mama*.” (Pr. 15, 21)

În alte cazuri, antiteza nu mai este explicită, expresia conținând numai blamarea urmașului rătăcit pe drumul întunecat al greșelilor, pricină de mâhnire pentru cei care i-au dat viață:

„*Fiul fără minte îi este mânie tatălui său și întristare celei care l-a născut*”. (Pr. 17, 26)

Există și pasaje în care tânărul aflat în culpă este avertizat asupra consecințelor pe care le are de suportat cel ce nu urmează povața părinților și nu le acordă supunerea și respectul cuvenit:

„*Cel ce nu-și cinstește tatăl și se leapădă de mama sa, acela va fi supus rușinii și ocării*”. (Pr. 19, 20)

„*Lumina celui ce vorbește de rău pe tată sau pe mamă se va stinge*

și luminile ochilor săi întuneric vor vedea”. (Pr. 20, 10)

Duritatea consecințelor provenea din severele prevederi ale legislației iudaice care considera că fărâdelegile comise împotriva părinților, inclusiv denigrarea lor și neascultarea îndemnurilor și muștrărilor părintești, erau păcate împotriva lui Dumnezeu, constituind o lezare a legilor ordinii universale⁶. Prin asemenea fapte era încălcată o importantă prevedere a Legii date de Domnul lui Moise în muntele din pustiu Sinai, era nesocotită porunca a patra din Decalog: „*Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie ție bine și să trăiești ani mulți pe pământul pe care Domnul Dumnezeu ți-l va da*” (Leșirea, 20, 12). Vinovatul era dat morții („*Cel ce va lovi pe tatăl său sau pe mama sa să fie dat morții. Cel ce va blestema pe tatăl său ori pe mama sa să fie omorât*”, era clar stipulat în Lege – Leșirea 21, 15-16); dar în cazuri de neascultare mai puțin grave, pedeapsa capitală putea fi înlocuită cu pedepse corporale – aplicarea a 40 de lovituri de bici sau de baston.⁷

Versetele citate până acum sunt în măsură să ne facă să înțelegem postura de educator a femeii-mame care se dedică, normal și necondiționat, misiunii pentru care a fost creată, aceea de a-i sta alături bărbatului, de a naște și a-și îndruma pruncii.

Mult mai numeroase și mai consistente sunt însă paremiile, cuvintele de învățătură prin care tinerii scăpați de sub îndrumarea strictă a părinților sunt avertizați asupra nenumăratelor primejdii care le pot pricinui stricătoare neajunsuri, mai ales de natură morală. Una dintre cele mai mari este căderea în păcatul desfrânării, cauzat de nefericita întâlnire cu femeile ieșite de pe traiectoria vieții virtuoză, atât de strict statuată de legislația teocratică iudaică. În textele *Proverbelor*, femeile desfrânate sunt văzute ca pricină de amăgire, de atragere a tinerilor pe drumul pierzaniei. Tonul folosit de părinte este cel al avertizării imperative precum „nu lua aminte” „ferește-te”, „fugi”, „nu zăbovi”. Desfrânata, spune el, folosește tertipuri viclene pentru a-l atrage pe tânărul fără minte, ducându-l spre ruină materială și morală, spre oprobriul public și spre pierderea sufletului. În prezentarea primejdiei nu se mai apelează la modalitatea lapidară a sentințelor, ci la o argumentare mai amplă, ca în niște micropoeze cu epiteze caracterizante, cu metafore și comparații convingătoare. Iată exemple:

„*Nu lua aminte la femeia vicleană; că din buzele femeii desfrânate picură miere care, până la o vreme, îți îndulcește gâtteleul, dar pe care mai târziu o vei găsi mai amară decât fierea și mai ascuțită decât sabia cu două tăișuri.*

Că nebunia își face picioare ce se coboară spre ea cu moarte din iad, iar urmele ei sunt nestatornice, că ea nu pe căile vieții umblă și alergările ei sunt rătăcitoare: încotro, nici ea nu știe unde.

Așadar, fiule, ascultă-mă pe mine și să nu-mi faci cuvintele deșarte.

Calea fă-ți-o cât mai departe de ea; și de ușile casei ei să nu te apropii, ca să nu-ți dai viața ta pe mâna altora și traiul tău pe seama celor ce nu se îndură, ca nu cumva străinii să-și facă saț din averea ta și rodul ostenelelor tale să intre în casă străină.

Că pe urmă o să-ți pară rău, atunci când carnea trupului tău se va topi (...)”. (Pr. 5, 3-11)

În alt context, este lansată o aprigă diatribă la adresa femeii care, „nemintoasă, obraznică și nerușinată”, se așează în fața casei și încearcă să-l atragă pe tânărul „zăbăuc” să se înfrupte din „pâinea tănuită” și să se adape cu „apa cea dulce a furtului”, căci nesăbuitul care o ascultă „nu știe că muritorii acolo pier, lângă ea, și că în fundul iadului se duc”.

Soluția salvatoare este autostăpânirea, ignorarea semnalelor amăgitoare:

„*Tu însă fugi, în preajma ei nu zăbovi, nici nu-ți întoarce ochiul către ea,*

căci numai așa vei trece ca printr-o apă care nu te atinge, ca printr-un râu străin vei răzbate”. (Pr. 9, 13-19).

Desfrânarea, în general, era considerată păcat și era sancționată în funcție de împrejurări și de gravitate. Cel mai aspru era pedepsit adulterul, o încălcare a poruncilor din Tabla Legii: „*să nu te desfrânezi*” și „*să nu râvnești la femeia aproapelui tău*”. În *Levitic* (20, 22) era imperativ stipulată obligativitatea respectării acestor norme fundamentale:

⁶ Abrudan, Cornițescu 1994, p. 174.

⁷ Proverbe 1984, p. 53, nr. 1492 „*Binecuvântarea părinților întărește casa fiilor*”, dar „*Blăstămul de mumă e rău ca gheara de ciumă*” (Proverbe 1984, p. 54, nr. 1447), iar „*Blestemul părinților e ca piatra munților: cade greu copiilor*” (Proverbe 1984, p. 54, nr. 1450).

„Păziți toate rânduielile Mele și toate hotărârile Mele pliniți-le, ca să nu vă urască pământul în care vă duc să locuiți!”. Aceeași carte sfântă (20, 10) preciza și drastica pedepsire a celor ce făptuiau asemenea fărâdelegi, de neiertat în fața oamenilor și a lui Dumnezeu: „Omul care va săvârși adulter cu femeie măritată, adică cel ce săvârșește adulter cu femeia aproapelui său, acela să fie dat morții, el adulterul, dar și ea adultera”.

Păcatul adulterului este amintit și în Cartea proverbelor, cu sfatul-poruncă de a fi evitat, însoțit de argumente impresionate formulate ca interogații retorice:

„Porunca legii este sfeșnic și lumină și drum în viață și muștrare și învățătură,

Ca să te păzească de muierea cu bărbat și de pâra limbii străine.

Să nu te biruiască pofta de frumusețe, nici nu te lăsa vânat de înșși ochii tăi,
și nici nu te lăsa înșelat de genele ei; că prețul desfrânatei este cât al unei pâini,
dar femeia vânează sufletele cinstite ale bărbaților.

Oare va ascunde cineva foc în sân fără să-și ardă hainele?

Oare va călca cineva pe jăratic fără să se ardă?

Așa-i cu cel ce intră la femeie cu bărbat: tot cel ce se atinge de ea nu va fi fără de vină.”

Păcatul adulterului este comparat cu cel al insului care, împins de nevoie, „fură ca să sature un stomac flămând” și care va trebui să plătească înșeptită răscumpărare; vinovăția adulterinului nu are însă nicio justificare; faptă aducătoare de moarte trupeză și sufletează ea este doar rezultat al nesăbuiței:

„Desfrânatul e lipsit de minte, pricină pentru care-și agonisește pieirea sufletului;
chinuri și ocară suferă și bațjocura lui în veac nu se va șterge.

Căci gelozia aprinde mânia bărbatului ei și milă nu-i va fi în ziua răzbunării;

nici o răscumpărare nu-i va stinge dușmânia,

nici mulțime de daruri va fi să-l îmblânzească”. (Pr. 6, 30-34)

Tema adulterului și a femeii „necunoscute și viclene” care, cu „daruri de vorbe”, îi amăgește pe tinerii „nemintoși”, îi scoate din fire și-i atrage în patul ei „gătit cu pânzetur”, așternut „cu scoarțe din Egipt”, în casa stăpânită de mireasma scorțoșoarei, face obiectul întregului Capitol 7, alcătuit în maniera unei povestioare moralizatoare, a unei mici schițe. Însetată de plăceri, femeia îl tentează pe tânăr la amorul desfătător, în lipsa de acasă a soțului plecat pentru multe zile cu afaceri:

„Și astfel, cu vorbe multe l-a abătut din drum și cu lanțurile buzelor l-a tras după ea,

iar el degrab a urmat-o și iată-l mergând ca un bou la'njunghiere

și ca un câine la zgardă sau ca un cerb rănit de o săgeată la ficat,

sau ca o pasăre ce se grăbește spre laț fără să știe că e vorba de viața ei”. (Pr. 7, 21-23)

Sfatul adresat tânărului este menit să-l salveze pe acesta de la pierderea sufletului:

„Acum, deci, fiule, ascultă-mă și ia aminte la cuvintele gurii mele:

Inima ta să nu se abată spre căile ei și-n cărările ei să nu te rătăcești,

că ea pe mulți, răbindu-i, i-a nimicit și nenumărați sunt cei pe care i-a ucis.

Casa ei e drumul iadului, râpa ce duce la cămările morții”. (Pr. 7, 24-27)

Cel ce cade în mrejele unei străine stăpânite de viciul dezmățului nu are sorți de scăpare pentru că, nesătulă, ea îl va stoarce de vlagă, de bunuri și de viață pe neînțeleptul ajuns în casa și în patul ei. Desfrânată nu se va opri niciodată, conchide înțeleptul, apelând la o comparație multiplă:

„Iadul și dragostea femeii și pământul însetat de apă, și apa însăși, și focul nu vor spune: Destul!”⁸ (Pr.30, 16)

În toate versetele citate și în numeroase altele, bărbatul, tânărul îndeobște, apare ca o victimă a desfrânatelor care-l pândesc, fie că e vorba de prostituata care se vinde la „prețul unei pâini” pentru a supraviețui, fie de adulterina care „vânează sufletele cinstite ale bărbaților” pentru a-și satisface poftele nelegiuite. O apreciere în aceeași tonalitate este formulată și în Ecclesiast, o altă „scriptură” sapiențială atribuită regelui Solomon⁹. Încercând să-și explice, să cunoască pricina care-l face pe bărbat să devină „nelegiuit”, căzând în „nebunie” și în „necaz”, înțeleptul s-a încredințat că sursa răului este Femeia. Deși a fost creată în spiritul dreptății, ea se abate constant de la reperele morale ale virtuții și curățeniei și îi împinge spre pierzanie pe cei slabi:

„Și am aflat că femeia e mai amară decât moartea, ea, care-i un laț vânătoresc,

a cărei inimă e o cursă de mreje, ale cărei mâini sunt funie de legat;

cel plăcut lui Dumnezeu îi scapă, dar păcătosul i se prinde.” (Ecc. 7, 27)

Adăugând aici și precizarea din versetele următoare, că din o mie de oameni cercetați a găsit un om înțelept, dar dintre femei nici una, putem aprecia că ne aflăm în fața unei mărturii despre statutul subaltern al femeii în societatea iudaică paternalistă. Un argument în plus l-ar putea constitui și foarte redusă prezență a bărbatului în relația erotică altfel

⁸ Proverbe 1984, p. 197, nr. 5173. Evident, proverbul din antologia românească „Nici iadul, nici muierea, nici pământul secetos nu zic: „Ajunge!” este o preluare, aproape identică, a textului biblic.

⁹ Primul verset sună: „Cuvintele Ecclesiastului, fiul lui David, regele lui Israel în Ierusalim.”

decât în postură de victimă. O singură dată se vorbește despre bărbat ca posibil inițiator al unor relații blamabile, într-un distih cu dublă adresă,

„Bărbatului afemeiat îi stă în cale lașitatea, iar sufletul celui trândav va flămânzi” (Pr. 19, 15),

dar și atunci bărbatul afemeiat nu acționează voluntar, ci mânat de un impuls irepresibil, de care, în ultimă instanță, tot femeia ar putea fi învinuită, pentru că se manifestă ca distructiv element de atracție.

La fel par a sta lucrurile și în cazul culpelor săvârșite de bărbatul pierdut în aburul preaplinului de alcool. Patima beției, păcat de care singur individul este responsabil, prin slăbiciunea sa morală, este veștejită vehement. Băutura îl împinge pe om spre ruină, dar coborârea în dezonoarea destrăbălării cu profesionistele din locante nu este văzută ca un act deliberat, ci ca o cădere în nebulă cauzată de boala nestăpânită¹⁰. Textul începe cu sfatul-avertisment

„Nu fi bețiv (...), că tot bețivul și destrăbălatul vor sărăci (...).”

și continuă cu o suită de argumente și de explicații menite să îndrume cugetul tânărului pe drumul cel drept:

„Că o casă străină e un vas plin de găuri, iar o fântână străină e o fântână strâmtă,

că un lucru ca acesta degrabă va pieri și tot nelegiuitul se va stinge.

La cine e vai? la cine e gâlceavă? la cine sunt certurile?

la cine sunt tulburările și sfezile? la cine sunt oase rupte fără pricină?

la cine sunt ochii cei urduși? Oare nu la cei care se-ntind la vin?

Oare nu la cei care stau la pândă pe unde se fac petreceri?”

Urmează îndemnul de a înlocui stricătoria adăstare lângă ulciorul de vin cu folositoarele conversații prin care să-și însușească de la oamenii dreți principiile adevărului și ale vieții în spiritul înțelepciunii. Persistența în viciu, avertizează învățătorul, echivalează cu pierderea discernământului, cu distrugerea în sărăcie și în desfrâul înjositor, în baț jocura membrilor obștii, fără vreo geană de speranță:

*„Că, dacă vei ține ochii pe ulcele și pahare, pe urmă vei umbla mai gol decât un pisălog
iar mai pe urmă te vei zvârcoli ca un mușcat de șarpe și ca unul prin care curge venin de viperă cu corn.*

Oriunde ochii tăi vor vedea o [femeie] străină atunci gura ta va vorbi pe-ntortocheate

și vei zăcea ca-n mijlocul mării și ca un cârmaci învâluit de furtună.

Și vei zice: – M-au bătut și nu m-a durut și-au râs de mine și n-am știut.

Când, oare, se va face ziuă, ca să mă pot duce

și să-i caut pe cei cu care pot merge împreună?” (Pr. 23, 20, 27-35)

Fie cauzată de slăbiciunea caracterului, fie de aplecarea nestăpânită spre dezmierările oprite, fie induse de aburul înșelător al băuturii, desfrânarea este incriminată continuu iar desfrânatele sunt puse la zid ca pricină de amăgire spre fărâdelege și de pierzanie pentru tineri:

„Fiul fără de minte e o rușine pentru tatăl său iar prinoasele din simbria desfrânatei nu sunt curate.” (Pr. 19, 13)

„Când un om iubește înțelepciunea, tatăl său se veselește; dar cel ce nutrește tărfe își va pierde avutul.” (Pr. 29, 3)

Sfatul devine poruncă:

„Nu-ți pierde vremea cu cea străină¹¹, nici nu te lăsa cuprins de brațe pe care nu le cunoști”; (Pr. 5, 20)

Nerespectarea poruncii înseamnă părăsirea căilor lui Dumnezeu, urmarea drumului „fărâdelegilor care-l vânează pe om” și viața în nebunia ce duce la pieire. Iar pieirea sufletului este însoțită de pedeapsa drastică prevăzută de lege:

„Bice li se pregătesc nerușinaților și, tot așa, pedepse pentru cei fără de minte”. (Pr. 19, 29)

Textul cărții dezvăluie însă și calea de urmat, pentru ca oamenii să aibă o existență împlinită, bucurându-se de împlinirile pe care le așteaptă. Poate că ai remarcat pasajele anterioare în care se vorbește despre neplăcerile și pericolele trăite de tânărul rătăcit în „casă străină”, despre fântânile prea strâmte de acolo, despre neajunsurile adăpării din izvoarele care nu-i aparțin. Apele, fântânile, izvoarele sunt elemente ale unei exprimări metaforice referitoare la sursele de bucurie, la plăcerile normale hărăzite omului când Creatorul i-a zidit pe bărbat și femeie într-o complementaritate care dă sens vieții. Iar această bucurie și aceste plăceri sunt astfel orânduite încât să îplinească destinul familiei ca întreg indisolubil. Când îl povățuiește pe tânăr să fugă de amăgirea ispitei, înțeleptul are în vedere adevărata împlinire, aceea în viața de familie:

„Îndepărtează-te de apa străină, nu bea dintr-un izvor străin,

ca să trăiești mult și anii vieții să ți se adauge”. (Pr. 9, 20)

Povața „veselește-te cu femeia ta” se regăsește și într-o variantă mult amplificată, exprimată într-o alcătuire care ne poartă cu gândul spre poezia din acel imn al iubirii desăvârșite numit *Cântarea Cântărilor*:

„Fiule, bea apă din propriile tale vase și din izvorul propriilor fântâni.

Din izvorul tău să ți se reverse apele și, pe ulițele tale, apele tale să umble:

¹⁰ Proverbe 1984, p. 298, nr. 7948. La fel sună și proverbul românesc: „Vinul îl bei de bun și el te face nebun”. Consecințele? „Cine băutura iubește de sărăcie se gătește” (Proverbe 1984, p. 72, nr. 1920) și „Cine bea pân-la-mbătare nume bun în lume n-are” (Proverbe 1984, p. 72, 1923).

¹¹ Aici, „străină” are sensul „care nu respectă Legea”.

*Să-ți fie ele doar singur ție avere și niciun străin să nu-ți fie părtaș.
Al tău să fie izvorul apei tale și cu femeie tinerețelor tale să te veselești,
cu ea, căprioară iubită, cerboaică plină de haruri, cu ea să petreci
și a ta să fie ea socotită și cu tine să fie în toată vremea;
pentru că, de iubirea ei înconjurându-te, așa te vei înmulți".* (Pr. 5, 15-19)

Interesant ni se pare faptul că îndemnul adresat tânărului de a-și întemeia propria casă, adică familia rânduită de înțelepciunea legii, nu este însoțită de sfaturi clare despre modul de alegere a viitoarei tovarăse de viață și despre criteriile de avut în vedere. Afirmția că

„Părinții le împart fiilor casă și avere, dar femeia îi este rânduită bărbatului de către Dumnezeu” (P. 19, 14) nu poate fi interpretată decât că rânduiala închegării familiei este de natură divină și că materializarea ei este responsabilitatea individului, depinzând de înțelepciunea pe care a câștigat-o. În consecință, alegerea pe care o face îi poate determina decisiv întreaga viață. Există în *Cartea proverbelor*, în câteva locuri, precizări sentențioase, în construcții antitetice, parcă după modelul „așa da, așa nu”, din care se pot trage concluzii despre suma de calități necesare unei femei pentru a fi o bună soție: virtute, cinste, comportare cuviincioasă, spirit de dreptate; altfel spus – înțelepciune. Înțelepciunea e mai prețuită decât frumusețea, căci, decretează gânditorul,

„Frumusețea femeii fără de minte e ca cerceul de aur în nările porcului”¹². (Pr. 11, 22)

Dovezile de înțelepciune ale femeii contribuie la sporirea prestigiului soțului și la cinstirea întregii sale case, după cum scăderile ei morale constituie lovituri mortale date bărbatului:

„Femeia de bunăcuviință e slava bărbatului, dar femeia care urăște dreptatea devine tron de necinste”. (Pr. 11, 16)

„Femeia virtuoasă îi e cunună bărbatului ei;

dar, precum viermele în lemn, așa își nimicește bărbatul femeia care face răul”. (Pr. 12, 4)

„Femeile înțelepte zidesc case, dar cea fără minte și-o dărmă cu mâinile ei”¹³. (Pr. 14, 1)

Există câteva proverbe al căror sens trece dincolo de calitățile înțelepciunii câștigate prin educație, prin învățătură, prin însușirea experienței trecutului. Ele se focalizează pe ipoteticele tare de caracter ale viitoarelor soții, pe dereglajele psihologice și de comportament care pot să transforme viața de familie în iad. Bărbatul dorește să aibă un cămin liniștit, caldură și înțelegere, mângâierea care să-l ajute să depășească numeroasele dificultăți ivite în cale. Înțeleptul autor al proverbelor o spune frumos:

„Fagure de miere sunt cuvintele bune și vindecarea sufletului e dulceața lor”. (Pr. 16, 26)

Ce se întâmplă însă dacă tânărul face o alegere nefericită iar fecioara pe care a cumpărat-o pentru a-i fi alături pentru întreaga viață se dovedește a nu fi în stare să asigure liniștea și armonia căminului? Asemenea posibilitate există, iar pe bietul soț îl așteaptă zile amare, când îndestularea materială nu mai are nicio valoare, când mâncarea i se oprește în gât iar nenorocitul ins este tentat să-și ia lumea în cap. Cugetările-sentințe reliefează cu claritate o astfel de nedorită realitate:

„Mai bun e un duminic cu plăcere și-n pace, decât o casă dolidă de bunătați în vrajbă”. (Pr. 17, 1)

„Mai bine e să locuiești în pustie decât cu o femeie certăreață și limbută și amarnică”¹⁴. (Pr. 21, 19)

„Mai bine e să locuiești într-un ungher de pod, decât în casă de obște cu o femeie arțăgoasă”. (Pr. 25, 24)

În unele cazuri, conținutul cugetărilor primește greutate datorită paralelismului făcut între existența umană și fenomenele naturale:

„Vântul de la miazănoapte ridică nori; tot astfel, fața nerușinată întărește limba”. (Pr. 25, 23)

„La ceas de ploaie, picăturile îl scot pe om afară din casă;

tot așa femeia arțăgoasă [îl scoate pe om] din casa lui”¹⁵. (Pr. 27, 15)

Aforismul care încununează tema femeii rele, aducătoare de amărăciune și de trai silnic bărbatului ei pare a fi acesta:

„De trei lucruri tremură pământul, iar pe al patrulea nu-l poate suferi:

dacă o slugă domnește, dacă nebunul se satură de bucate, dacă o slujnică își alungă stăpâna;

sau dacă o femeie urăcioasă nimerește bărbat bun!” (Pr. 30, 21-23).

Date fiind toate acestea, nu este de mirare că înțeleptul rostește cuvinte de laudă la adresa femeii înzestrată cu mulțimea însușirilor de soață a omului dat ei. Îl norocoște pe acesta și îl declară nebun dacă nu o prețuiește cum se cuvine:

¹² Proverbe 1984, p. 52, nr. 1407. În mod cert, aici este originea expresiei românești „Belciug de aur la râțul porcului”.

¹³ Proverbe 1984, p. 137, nr. 3584 „Femeia bună e plug de aur în casa bărbatului”; Proverbe 1984, p. 137, nr. 3602 „Femeia înțeleaptă își zidește casa”; Proverbe 1984, p. 137, nr. 3558 „Femeia cea nebună casa își dărmă”; Proverbe 1984, p. 137, nr. 3591 „Femeia cinstită e coroana bărbatului”; Proverbe 1984, p. 192, nr. 5049 „Muierea bună îi aur și argint iar pe cea rea s-o dai dracului”; Proverbe 1984, p. 108, nr. 2782 „Nevasta cu mintea bună e bărbatului cunună”; „Casa e casă, când ai gospodină acasă”.

¹⁴ Proverbe 1984, p. 108, nr. 2782: „Dacă limba femeii ar fi mai scurtă, zilele bărbatului ar fi mai lungi”.

¹⁵ Proverbe 1984, p. 276, nr. 7381: „Tre lucruri te scot din casă: fumul, muierea rea și picătura”.

„Cel ce și-a găsit o femeie bună, bune daruri și-a aflat și desfătare a primit de la Dumnezeu.

Cel ce o îndepărtează pe femeia bună, bunătățile și le îndepărtează”. (Pr. 18, 22-23)

Ultimul capitol al *Cărții proverbelor lui Solomon*, al 31-lea, este dedicat aproape în întregime Femeii; în traducerea făcută de Bartolomeu Anania a primit subtitlul *Lauda femeii harnice*. Versetul 1, care în această ediție enunță cuprinsul ca fiind „răspunsul dumnezeiesc al unui rege pe care maica lui l-a învățat”, în ediții anterioare este formulat

„Cuvintele împăratului Lemuel. Învățătura pe care i-o dădea mama lui”.

Practic, textul acestui capitol, începând cu versetul 10, până la sfârșit este un amplu elogiu adus femeii virtuoză, femeii harnice, femeii înțelepte care-și gospodărește cu grijă timpul, care administrează cu pricepere gospodăria, care știe și rânduiala casei, și trebuințele îngrijirii ogoarelor, care agonisește cele necesare întreținerii alor săi și pe care soțul se poate baza întru totul când treburile îl depărtează de casă. O asemenea soție, destoinică și iscusită, harnică și milostivă, cumpănită la vorbă, cuviincioasă în purtare, decentă în apariție, merită pe deplin aprecierea alcătuitorului sfaturilor de înțelepciune care o socotește „mai prețioasă decât nestematele”. Soțul, înțelegând că tot timpul ea a lucrat pentru binele lui și pentru bunul nume al casei lui, este îndreptățit să o laude și să o pună mai presus decât pe alte femei declarând:

„Multe fete au dobândit bogăție, multe au înfăptuit putere, dar tu le-ai întrecut și le-ai covârșit pe toate”. (Pr. 31, 29)

Și din nou revine o cugetare-sentință des repetată, acum sub forma unei constatări concludive despre efemer și perenitate în existența umană: „Farmecele” unei anumite vârste sunt mincinoase, căci sunt de suprafață și nu rezistă, „deșartă-i frumusețea” neînsoțită de dreapta cugetare; numai înțelepciunea contează cu adevărat, „căci femeia înțeleaptă va fi binecuvântată” (31, 30).

Corolar al celor scrise despre femei și despre relația dintre femei și bărbați în viziunea strictelor precepte legal-morale ale universului iudaic străvechi ar putea fi acceptat un text izvorât și el din înțelepciunea regelui Solomon, un îndemn formulat nu în *Proverbe*, ci în pesimistul *Ecclesiast*:

„Petrece-ți viața cu femeia pe care o iubești, în toate zilele deșertăciunii tale care ți s-au dat ție sub soare, că aceasta este partea ta în viața ta și-n toată osteneala ta cu care te ostenești sub soare”. (Ecc. 9, 9)

Bibliografie

Abrudan, Cornițescu 1994 – Dumitru Abrudan, Emilian Cornițescu, *Arheologie biblică*, București, 1994.

Biblia 1989 – *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, Dillenburg, 1989, 1990.

Biblia 2011 – *Biblia cu ilustrații*, vol. 1-8, Versiune diortorisată după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul și Mitropolitul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, București, 2011.

Pann 1982 – Anton Pann, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbirii*, București, 1982.

Proverbe 1984 – *Proverbe românești*. Antologie, text stabilit, glosar, indice tematic, postfață și bibliografie de George Muntean, București, 1984.

MEDIATORUL EUROPEAN

Alina Veronica Rusu

Abstract. The European Ombudsman. *Ombudsman Institution was created by the Treaty of Maastricht, Melons intermediary between European citizens and the authorities is competent to receive complaints europene.El of European citizens, businesses and the European institutions and of any persons resident or domiciled in a Member State of the Union, but and lead the investigation as a result of such complaints. The mediator works under rules established by several acts of Parliament.*

Keywords: *European Ombudsman, the Treaty of Maastricht, intermediary, citizens, authorities.*

Cuvinte cheie: *Mediatorul European, Tratatul de Maastricht,intermediary, cetateni, autoritati.*

În secolul al- XX-lea, administrația, cu toate formele ei de manifestare, domină viața cetățenilor, își exprimă nevoia mai multor servicii, ceea ce duce la o prezență și o activitate și mai puternică a instituțiilor responsabile. Realitățile au demonstrat în cazuri frecvente că relația cetățeanului cu administrația devine apăsătoare și uneori chiar tensionată. Acest fapt a determinat apariția unei structuri cu rol de mediere și de control. O astfel de instituție este cea de tip Ombudsman¹.

Etimologic, termenul “ombudsman”, (investigator de plângeri publice), a intrat în limba engleză din suedeză, mai exact din forma umbothsmathr. (“omul care administrează”) fiind utilizat în scopuri exclusiv oficiale în 1960².

În anul 1241 danezii exersează forma “umbozman”-desemnând un slujitor regal civil dintr-o unitate teritorială. După anul 1552, forme asemănătoare ale cuvântului întâlnim și la alți nordici, islandezii și norvegienii. Noua Zeelandă a fost primul anglofon care și-a asimilat termenul, în anul 1962 , fiind urmată după 4 ani, de Marea Britanie³.

Modificările semantice accesorii termenului “ombudsman” au fost, în general, limitate din momentul apariției sale în Suedia, în secolul al- XVIII-lea și până la preluarea lui de către guvernele mondiale, la începutul anilor 60. După modelul suedez, Finlanda a creat postul de Ombudsman parlamentar în 1919, devenind a doua țară din lume care are o astfel de instituție. În Danemarca, instituția Ombudsmanului a fost creată în anul 1955, iar în Norvegia primul Stertingets Ombudsman a fost creat în anul 1962. În Norvegia și în Danemarca, puterile Ombudsmanului sunt mai limitate decât ale instituțiilor similare din Suedia și Finlanda. Ultimele state care au preluat această instituție au fost ultimele state socialiste din Europa. Astfel, Polonia a introdus Instituția Ombudsmnului încă din 1987, Ungaria în 1993, iar România în 1997. Menționarea acestei instituții s-a făcut pentru prima dată în Constituția din 1991⁴.

Prima instituție constituită pentru a veghea la respectarea legilor în administrație este considerată instituția suedeză, prevăzută în Constituția Suediei din 1809, iar sistemul suedez este considerat a fi cel care a creat Ombudsmanul parlamentar. E de menționat că ideea de mandatar, este specifica acestui sistem. Ombudsmanul parlamentar suedez este un mandatar al Riksdagului⁵.

Modelul suedez nu a fost aplicat în același mod în toate țările care l-au preluat, ci a fost adaptat în conformitate cu specificul fiecăreia, acestea preluându-l în legislația proprie sub diferite forme. Tratatul de la Maastricht din 1992, viza înființarea unui Mediator, concomitent cu propunerile privind cetățenia europeană⁶.

Instituția ombudsmanului poate fi organizată la nivel national, provincial, ori local sub două forme:

- *Ombudsmanul cu competență generală*, care primește orice plângere a cetățenilor împotriva abuzurilor și nedreptăților administrației și în rezultatul examinărilor solicită administrației repunerea acestora în drepturi,
- *Ombudsmanul cu competență specială*, care controlează anumite servicii sau domenii⁷.

În multe state modelul suedez nu are numai competențe, componența sau durata mandatului variate, dar și denumiri diverse: Comisar Parlamentar în Marea Britanie, Apărător al Poporului în Spania, Mediator în Franța, Protector al Cetățeanului în Canada, Delegat Parlamentar al Apărării în Germania, Comisar în Problemele Administrației în Cipru, Apărător al Drepturilor Civile în Polonia, Avocatul Poporului în România, Avocat Parlamentar în Republica Moldova, etc.

Printre caracteristicile de bază ale instituției Ombudsmanului pot fi menționate: misiunea de supraveghere a activității administrației publice si sarcina de a da publicității rezultatele investigațiilor. Funcțiile exercitate de această instituție constau în: supravegherea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, care implică și funcțiile

¹ Jianu 2012, p. 6.

² Ceterchi, 3, nr. 1-2, p.72.

³ Brânzan 2001, p. 72.

⁴ Jianu 2012, p. 7.

⁵www.ombudsman.md/ro/site-page/prezentare-generală

⁶Tratatul de la Maastricht, 1992.

⁷www.ombudsman.md/ro/site-page/prezentare-generală

de cercetare și control a administrației publice, mediere sau sugerare a unor noi măsuri legale; sancționare sau penalizare a autorităților care provoacă prejudicii în activitatea instituției. Ombudsmanul nu are putere de decizie, rolul reducându-se la elemente complementare celor trei autorități publice clasice (legislativă, executivă și judecătorească), funcția principală fiind constatarea corectitudinii acțiunilor administrației.

Uniunea Europeană a creat postul Ombudsmanului European în anul 1995. Rolul lui este de a supraveghea activitățile instituțiilor U.E. și de a se asigura că acestea respectă principiile unei bune guvernări. Primul titular al acestui post a fost Iosif Söderman, care anterior a fost mediator în Parlamentul Finlandez. În prezent, Mediatorul European funcționează în baza unor reguli stabilite prin acte ale Parlamentului European și Consiliului Europei⁸.

Mediatorul este numit de Parlamentul European pentru un mandat de 5 ani, mandat care poate fi reînnoit. Este ales dintre personalitățile care sunt cetățeni ai Europei. Încetarea funcțiilor are loc prin terminarea mandatului sau prin demisie. Mediatorul nu poate solicita și nici accepta instrucțiuni din partea nici unui guvern sau organism, el lucrează în interesul general al Comunităților și cetățenilor europeni. De aceea la intrarea în funcție își va lua un angajament solemn în fața Curții de Justiție a Comunităților europene. În timpul mandatului Mediatorul European nu poate exercita nicio funcție politică sau administrativă sau vreo activitate profesională, fie ea remunerată sau nu⁹.

Oricare cetățean european ori persoană fizică/juridică, rezidentă sau având sediul într-un stat membru al Uniunii, poate sesiza mediatorul direct sau prin intermediul unui membru al Parlamentului European. Plângerea trebuie să precizeze obiectul ei și identitatea persoanei. De asemenea, trebuie depusă într-un termen de 2 ani de la data la care au avut loc faptele. Mediatorul nu poate fi sesizat cu plângeri care au ca obiect raporturi de muncă între instituțiile și organele comunitare și funcționarii lor sau alți agenți. Mediatorul poate desfășura și o anchetă din oficiu. Plângerile pot fi adresate în oricare limbă oficială a U.E.¹⁰.

Creată prin Constituția din 1991, ca o noutate în viața juridico-statală instituția *Avocatul Poporului*, (Ombudsmanul) instituție de inspirație vest-europeană, a fost înființată practic și a început să funcționeze după adoptarea legii sale organice, Legea nr.35/1997¹¹.

Parlamentarii români indiferent de culoarea lor politică au sprijinit și sprijină instituția, au permis ca Avocatul Poporului să cunoască o permanentă consolidare constituțională și legală, lucru exprimat prin modificările legii sale de organizare și funcționare și prin completări aduse dispozițiilor constituționale. În anul 2003, Parlamentul României, ca putere constituantă a adus unele perfecționări: stabilirea dreptului Avocatului Poporului de a sesiza Curtea Constituțională să se pronunțe asupra constituționalității legilor înainte de promulgarea acestora; înscrierea dreptului Avocatului Poporului de a ridica direct în fața Curții Constituționale excepții de neconstituționalitate; stabilirea de adjuncți specializați pe domenii de activitate; alegerea Avocatului Poporului în ședință comună a Camerei Deputaților și Senatului pentru un mandat de 5 ani. Toate aceste măsuri au consolidat autonomia instituției¹². De la adoptarea legii sale în anul 1997, Avocatul Poporului este organizat și funcționează, în România, cu rolul de a apăra drepturile și libertățile persoanelor fizice în raporturile acestora cu autoritățile administrației publice, valorificând tradiția și experiența clasicului ombudsman vest-european. Pentru realizarea rolului său constituțional și legal, Avocatul Poporului, primește, examinează și soluționează, în condițiile legii, petițiile adresate de orice persoană fizică, fără deosebire de cetățenie, vârstă, sex, apartenență politică sau convingeri religioase. În soluționarea problemelor cu care este sesizat, Avocatul Poporului, poate face anchete sau poate formula recomandări prin care sesizează autoritățile administrației publice asupra ilegalității actelor sau faptelor administrative¹³.

Ca instituție de tip ombudsman, Avocatul Poporului contribuie la soluționarea conflictelor dintre persoane fizice și autoritățile administrației publice, pe cale amiabilă, prin mediere, prin dialog. Asemenea procedee particulare și specifice ombudsmanului nu dau întotdeauna rezultatele dorite, mai ales când partenerii nu manifestă dorința spre dialog.

Instituția nu se poate fundamenta pe puterea de represiune, pe puterea de sancționare. Dacă s-ar fonda pe acestea nu ar mai fi o instituție a medierii, a dialogului. ar dispărea rațiunea sa de a fi, mai ales că Avocatul Poporului este și trebuie să rămână autoritatea care să înlesnească echilibrul nu numai între puterile publice ci și între acestea și societatea civilă.

⁸Decizia cu privire la statutul și condițiile generale de exercitare a funcțiilor de mediator, 9martie 1994 (JOL113 du 4.5.1994, p. 15).

⁹ Alexandru 2006, p. 84.

¹⁰ Scăunaș 2005, p. 122.

¹¹Publicată în Monitorul Oficial, nr.48/20 martie 1997.

¹² Muraru, Tănăsescu 2003, p. 441.

¹³Legea nr.35/1997 privind organizarea și funcționarea instituției Avocatului poporului, republicată.

Bibliografie

- Alexandru 2006 – I. Alexandru, *Drept Administrativ în Uniunea Europeană*, București, 2006.
- Brânzan 2001 – C. Brânzan, *Avocatul poporului. O instituție la dispoziția cetățeanului*, București, 2001.
- Ceterchi – I. Ceterchi, *Instituția Ombudsman-ului în Suedia*, în „Studii de drept românesc”, 3, 1-2.
- Jianu 2012 – Al. Gr. Jianu, *Mijloace necontencioase de promovare și protejare a drepturilor omului*, teza de doctorat, București, 2012.
- Muraru, Tănăsescu 2003 – I. Muraru, Elena Sumina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. II, București, 2003.
- Scăunaș 2005 – Șt. Scăunaș, *Uniunea Europeană-Construcție. Instituții. Drept*, București, 2005, p.122
- Tratatul de la Maastricht, 1992.
- Decizia cu privire la statutul și condițiile generale de exercitare a funcțiilor de mediator*, 9martie 1994 (JOL113 du 4.5.1994, p.15).
- Legea nr.35/1997 privind organizarea și funcționarea instituției Avocatului poporului, Publicată în Monitorul Oficial, nr.48/20 martie 1997.
- www.ombudsman.md/ro/site-page/prezentare-generală
- www.ombudsman.md/ro/site-page/prezentare-generală

TEORIA MODERNIZĂRII STATULUI ÎN DISCURSUL PREZIDENȚIAL ROMÂNESC

Alexandru Ionuț Drăgulin

Abstract. *The State Modernization Theory in Romanian Presidential Speech.* This article analyzes the main dimensions of the state modernization theory from the perspective of the investiture speeches made by the last three Romanian Presidents. In the Romanians' political history, the concept of modernization has an important place and it is the subject of a numerous political disputes. From a scientific perspective, political speech is a form of communication with multiple roles and finalities but, from a political view, it becomes an instrument of power legitimizing and public image consolidation. The Romanian Presidents do not have a unique state modernization strategy and, in this context, the social changes and the process of democracy consolidation have not led to satisfactory results. We note that political speech is an interdisciplinary object of research and the curiosity of scientists for examining the various relationships between the theory and political action has significantly increased.

Cuvinte-cheie: modernizarea statului, legitimitate, democratizare, schimbare socială, simbolică politică.

Keywords: state modernization, legitimacy, democratization, social change, political symbolism.

1. Modernizarea: de la utopie la realitate social-politică. Motivele alegerii prezentei tematici sunt subordonate mai multor aspecte legate de evoluțiile spațiului politic românesc după anul 2000, cât și diversificării cercetărilor din sfera comunicării și a sociologiei politice autohtone.

În primul rând, politica românească a avut parte, în perioada 2000-prezent, de o densitate evenimentială considerabilă, culminând cu aderarea la Uniunea Europeană în 2007. Acest fapt a generat o polemică de mare intensitate, atât în sfera politică dar și în cea academică, referitoare la perspectivele „modernizării” României în noul context internațional. Se discuta atunci despre rolul Uniunii Europene ca agent modernizator și civilizator și despre intensificarea procesului de „occidentalizare” a României, odată cu libera circulație a bunurilor și persoanelor. În același timp, remarcăm o tendință tot mai accentuată de atenuare a clivajului stânga – dreapta, ca urmare a creșterii atenției acordate imaginii publice și personalizării mesajului politic, concomitent cu renunțarea la elaborarea clasicelor programe de guvernare. Importul marketing-ului politic occidental și profesionalizarea campaniilor electorale au avut, de asemenea un impact major în transformarea candidatului la funcția publică într-un *produs de piață politică*, urmărindu-se ca acesta să fie cât mai atractiv pentru publicul-țintă, recursul la ideologie devenind tot mai puțin frecvent. Perspectivele antagonice ale diferitelor forțe politice din România, asupra modernizării statului, au creat conflicte ireconciliabile, acestea neputând fi tranșate nici măcar de opțiunile electoratului, întrucât configurația parlamentară a suferit schimbări importante care nu mai reflectau raportul de forțe stabilit în urma alegerilor (spre exemplu, moțiunea de cenzură din primăvara anului 2012 a provocat căderea guvernului existent și înlocuirea acestuia cu un guvern care a stabilit cu totul alte priorități politice și administrative). S-a creat, în acest conglomerat de evenimente, un context favorabil creșterii atenției pe care opinia publică, mass-media și cercetătorii din științele politice o acordau discursului prezidențial românesc, în sensul că punctele de vedere exprimate de șeful statului au dobândit o pondere mai mare în spațiul public.

În al doilea rând, succesiunea a trei șefi de stat a avut ca urmare formularea unor puncte de vedere și a unor strategii diferite de modernizare a statului român, în funcție de raportarea formațiunii politice din care proveneau, la trecutul istoric și la memoria colectivă recentă, dar și în strânsă legătură cu opțiunile și viziunea personală a fiecărui președinte. Este binecunoscut faptul că discursul de învestitură constituie o formă privilegiată de comunicare politică, deoarece se stabilește o puternică relație emoțional-afectivă între lider și mase (în funcție de „doza” de carismă de care dispune liderul) sau, din contra, se poate crea un dezacord marcant între emițătorul discursului și receptor – în cazul în care discursul respectiv nu mai reflectă tematica politică din campania electorală sau are un conținut „rece”, cu un limbaj instituțional inaccesibil publicului. Fiecare dintre cei trei președinți din acest studiu de caz – Ion Iliescu, Traian Băsescu și Klaus Iohannis, și-a expus propria strategie și viziune în privința modernizării statului, personalizarea și subiectivismul discursului fiind indiscutabile. Ca urmare, avem de-a face cu situația în care discursul de învestitură este exponentul unui puternic clivaj existent în politica autohtonă – cel dintre „maximaliști” (adeptii modernizării statului prin terapii de șoc ce pot include saltul peste etape) și „minimaliști” (aplicarea unor reforme lente și etapizate). În ultimii ani, acest clivaj tinde să ia locul dihotomiei dintre stânga și dreapta.

În al treilea rând, conceptul de modernizare a statului cunoaște o multitudine de abordări în științele politice. Unii cercetători abordează modernizarea din perspectiva fiecărei ideologii în parte – liberalism, socialism, conservatorism etc. sau în dependență de tipul regimului politic – democratic sau nedemocratic. O altă abordare, cea a sociologiei politice, susține că modernizarea statului este corelată cu transformarea socială, accentuând rolul maselor în modelarea elitelor politice și a structurilor instituționale. Alt grup de analiști afirmă că modernizarea statului este dictată

de progresul tehnologic și de industrializare, întrucât trecerea de la statul agrar la statul industrial determină modificări în structurile instituționale și sociale.

Am considerat utilă o cercetare a formei și conținutului discursurilor de investiție susținute de președinții mai sus amintiți, pentru a demonstra existența unor viziuni radical diferite în privința posibilităților de modernizare a statului, dar și existența unei anumite linii de continuitate a viziunii expuse de ultimii doi șefi de stat, Traian Băsescu și Klaus Iohannis. De asemenea, am avut în vedere faptul că personalizarea politicului a depășit ca importanță ideologia și că evoluția unei instituții de stat sau chiar a statului însuși poate fi dependentă de nota subiectivă pe care o impune persoana care conduce acea instituție sau aflată la conducerea țării, după caz. Desigur, în acest context se poate aduce în discuție și principiul liberal al separării funcției publice de persoana care ocupă în acel moment funcția respectivă, dar factorul decisiv este tipul de cultură politică. Perspectivile asupra modernizării statului diferă, întrucât cultura politică de tip dependent oferă, spre exemplu, alte modalități decât cultura de tip participativ.

Ipoteza de bază a lucrării se axează, în principal, pe evidențierea capacității președinților României de a impune în spațiul public, prin discurs, conceptul și practicile de modernizare a statului, generând astfel o serie de polemici în mediul științific. Diferențele contextuale în care au preluat mandatul și personalizarea accentuată, separată de linia instituțională, a stilului de administrație și de „a face politică” au contribuit la elaborarea unor viziuni separate de schimbare instituțională. Conceptul de modernizare a statului dobândește noi valențe și semnificații, specifice realităților politice românești. Ion Iliescu și Traian Băsescu și-au imprimat, prin practica retorică, stilul propriu de gestionare a afacerilor interne și externe și, începând cu luna decembrie a anului trecut, Klaus Iohannis și-a formulat public obiectivul de a fi un președinte diferit de predecesorii săi, fapt ce a generat o retorică nouă atât din punct de vedere al formei cât și al conținutului. Fără îndoială, contestarea predecesorilor este o practică constantă în campaniile de relații publice și de imagine ale politicianilor români și nu numai, însă Klaus Iohannis este vectorul unei paradigme noi, care exclude utilizarea în mod exclusiv a discursului de tip contestatar și inițiază un model al continuității.

Conceptul de modernizare este extrem de vast și ne vom opri doar la acea dimensiune aflată în dezbaterile publice din România ultimilor ani, făcând referire la modernizarea structurilor și instituțiilor statului și la schimbarea socială. Notabil este și faptul că perspectiva științifică asupra acestor dimensiuni particulare ale modernizării este, de cele mai multe ori, diferită de cea prezentată în mediul jurnalistic sau în sfera politică. Multiplicarea interpretărilor în manieră personală a modernizării a generat controverse, deseori fără a se ajunge la un punct de vedere comun.

Pentru evoluția politică a României după 1989, semnificativă este asocierea dintre modernizarea statului și consolidarea democratică. După căderea regimurilor comuniste, statele est-europene se confruntau, în mod analog, cu aceeași problemă cu care aveau de-a face, după al Doilea Război Mondial, țările decolonizate: trecerea de la dependență la dezvoltare autonomă, sub auspiciile democratizării. Încă de la jumătatea secolului XX, Seymour Martin Lipset a formulat teza potrivit căreia modernizarea constituie factorul declanșator al democratizării, declanșând un val de critici și obiecții: „Toate aspectele variate ale dezvoltării economice – industrializare, urbanizare, sectorul de sănătate și cel de educație – sunt atât de strâns inter-relaționate încât formează un factor major al cărui corespondent politic este regimul democratic”¹. Unii critici ai acestei teorii au contraargumentat prin faptul că se făcea apel în mod exagerat la cazul statelor vest-europene, ignorându-se țările Lumii a Treia, unde procesul de democratizare nu a fost, în toate cazurile, subsecvent celui de modernizare.

Adepții tezei lui Lipset susțin că acesta este, din nefericire, mai mult citat decât citit și, în consecință, „teoria sa de mare complexitate este redusă la o înțelegere simplistă a dezvoltării economice, într-un sens foarte restrâns”². Cu alte cuvinte, dezvoltarea sectoarelor economiei de piață enumerate anterior constituie condiții favorabile, iar nu factori imperativi pentru democratizare. În acest context, pentru ca orice regim democratic să supraviețuiască, trebuie să fie beneficiere de un capital de legitimitate suficient din partea cetățenilor. Acesta se obține, potrivit lui Lipset, printr-o dezvoltare economică efectivă și continuă. În același timp, făcând apel la abordarea marxistă a dezvoltării economice, Lipset evidențiază rolul masiv al clasei mijlocii într-o societate modernă, prin influențarea mecanismelor sociale. Aici conceptul de egalitate ocupă un loc central, atât în termeni social-politici cât și economici: „Diferența dintre muncitorii calificați și cei necalificați este mai mare în țările sărace decât în cele dezvoltate”³. Mai puternici în ce privește capitalul uman, în special educația, și mai expuși la surse de informare și forme de asociere largi și variate (de exemplu, asociațiile de voluntariat), „muncitorii din țările dezvoltate sunt mult mai receptivi la valorile democratice și mai puțin la ideologiile totalitare”⁴.

Dezbaterile pe această temă continuă și în perioada actuală. După 40 de ani de la apariția studiului lui Lipset, Przeworski și colaboratorii săi au publicat o nouă cercetare asupra factorilor declanșatori ai democratizării și modernizării statelor. Ei analizează relația dintre democrație și dezvoltare, punându-și următoarea întrebare: Procesul de

¹ Lipset 1994, p. 22.

² Eckert coord. 2010, p. 56.

³ Lipset 1994, p. 23.

⁴ Lipset 1994, p. 23

dezvoltare economică declanșează democratizarea statului sau doar susține regimul democratic, odată ce acesta a fost instaurat? În încercarea de a rezolva dilema, autorul amintit califică versiunile anterioare de răspuns, precum cea a lui Rustow din 1970, ca fiind endogene, iar democratizarea în varianta sa este considerată exogenă.

În acord cu teoria exogenă, Przeworski și colaboratorii săi au argumentat că, „democrațiile cu un nivel mai ridicat al Produsului Intern Brut au șanse mai mici să revină la un regim autoritar sau totalitar. În momentul în care o țară a atins un nivel suficient de ridicat de bunăstare, măsurat în PIB pe cap de locuitor, probabilitatea tranziției către autoritarism ar trebui să fie egală cu zero. Prin contrast, pentru ca versiunea endogenă a democratizării să fie în acord cu realitatea, ei susțin că „statele trebuie să atingă un anumit nivel de dezvoltare pentru a permite o tranziție către democrație”⁵.

Pe scurt, pe baza cercetărilor empirice, Przeworski și ceilalți afirmă că versiunea exogenă este adevărată, iar cea endogenă este falsă, întrucât dezvoltarea asigură supraviețuirea democrațiilor, dar nu oferă condițiile propice evoluției lor către forme și structuri superioare, substanțiale.

Oricum, doar factorii economici, luați separat, nu sunt suficienți pentru a estima șansele de instaurare a unui regim democratic sau nedemocratic. Democrațiile sunt mai puțin stabile atunci când intervin următoarele situații: existența unor inegalități sociale nerezolvate la debutul regimului, amplificarea acestor inegalități și, în final, ultima situație se referă la retribuirea muncitorilor industriali cu un procent prea mic de valoare adăugată obținută acolo. Aceleași situații se aplică și pentru regimurile nedemocratice: dictaturile sunt mai vulnerabile când există inegalități sociale accentuate și, mai ales, când vorbim de sărăcia extremă. Cu toate acestea, unele voci atrag atenția că teoriile de mai sus trebuie tratate cu o anumită doză de scepticism deoarece, în țările aflate în curs de dezvoltare, statisticile asupra indicatorilor macroeconomici și eficienței instituțiilor politice sunt contradictorii.

Cel mai important este faptul că Przeworski și colaboratorii săi resping ipoteza endogenă, potrivit căreia dezvoltarea economică reprezintă calea sigură către crearea unui regim democratic stabil. Potrivit acestora, democrațiile se instaurează absolut întâmplător, cu șanse identice de existență la orice nivel de dezvoltare economică.

Reacțiile contrare la această teorie nu au întârziat să apară. Demonstrând aparenta interpretare greșită a coeficientului estimat în democratizarea endogenă, Boix și Strokes au contrazis validitatea asumpțiilor din modelul lui Przeworski și al susținătorilor săi: Dacă ipoteza exogenă era adevărată, așa cum pretindeau aceștia, statele au doar tendința să rămână democratice la niveluri înalte de dezvoltare economică. Astfel, chiar dacă tranziția către democrație are loc întâmplător, la orice nivel de dezvoltare, după o perioadă suficient de lungă, rămân puține cazuri de acest gen, în special în situații de înaltă dezvoltare economică⁶. În schimb, Boix și Strokes argumentează că este nevoie de „împingerea înapoi” a întregului model, într-un punct temporal în care nicio țară nu era democratică. Oricum, din cauza operaționalizării diferite a variabilelor statistice din studiul lor, validitatea rezultatelor este discutabilă⁷.

Ronald Inglehart și Christian Welzel infirmă, de asemenea, cercetarea lui Przeworski, susținând că democrația nu se instaurează doar pe baza consensului expres al societății pentru acest regim, ci este, printre altele, rezultatul unei mixturi de factori sociali și culturali. În argumentarea afirmației, aceștia susțin că respectivele condiții sociale și culturale care fundamentează o democrație sunt create de modernizarea și dezvoltarea economică, având ca rezultat implicarea civică a maselor, mai precis stabilizarea unei culturi politice de tip participativ⁸. Cazul românesc demonstrează că discursul de investiție prezidențial poartă amprenta unor transformări sociale și culturale care, la rândul lor, generează necesitatea modernizării statului, ca o condiție absolut necesară pentru democratizarea substanțială. Aici diferențiem două abordări în privința raportării statului la transformările socio-culturale: pe de o parte, avem de-a face cu opțiunea unui stat inert și conservator al vechiului sistem de valori politice exponent al „societății închise”, iar pe de altă parte regăsim perspectiva unui stat-arbitru care este doar martor la aceste transformări derulate în ritm alert, având ca vector expansiunea comunicării în spațiul virtual și crearea unor puternice „think tanks”, a unor grupuri care au o capacitate de reacție extrem de ridicată la eventuale șocuri sau schimbări în mediul politic.

2. Discurs, simbolică politică și dimensiuni ale modernizării. Înainte de a analiza principalele linii directoare asupra modernizării statului, expuse în discursurile de investiție ale președinților României, trebuie să facem precizarea că, după 1990, comunicarea politică a evoluat constant și a ajuns la un nivel de profesionalizare care îi permite să creeze situații de legitimare publică pentru persoane și instituții. Actorii politici de orice nivel conștientizează forța comunicării în spațiul public; de multe ori, sesizăm că politica nu se mai face în Parlament, ci în studiourile posturilor de televiziune, oferind publicului larg acces nelimitat la opinii și la decizii administrative. De multe ori însă, publicul acceptă pasiv toate opiniile exprimate, nefiind capabil să gândească critic și să vină cu propria părere.

⁵ Przeworski coord. 2000, p. 155.

⁶ Przeworski coord. 2000, p. 157.

⁷ Boix coord. 2003, p. 517-549.

⁸ Inglehart coord. 2005, p. 33.

Politica nu poate fi privită doar ca un domeniu al exercitării puterii în corpul social, ea nu este doar o vocație și o profesie, așa cum o vede Max Weber, ci este și arena în care se creează și se dezvoltă vaste rețele de comunicare. Aceste rețele complexe constituie un areal de studiu atractiv pentru comunitatea științifică contemporană, furnizând date importante privitoare la specificul relațiilor dintre elementele sociale aflate pe niveluri diferite de putere și influență asupra procesului decizional. Politica modernă este de neconceput fără derularea unui intens proces de comunicare între diverși actori, participanți la acțiunile de decizie sau doar afectați de acestea. Comunicarea nu presupune doar schimb de informații, ea aduce cu sine ocazia contestării sau aprobării politicii imprimate de indivizi și instituții. Procesele de comunicare nu constituie doar un liant al grupurilor sociale și elitelor politice; ele reprezintă una din premisele progresului în epoca postmodernă. Rețelele de socializare domină spațiul virtual, iar mass-media sunt o putere comparabilă cu cea politică, deoarece nu furnizează doar informație pură, ci influențează și opinia publică. Democrația românească a ultimelor două decenii se caracterizează printr-o re poziționare a relațiilor dintre politicieni și mase, iar mass-media a dobândit rolul de intermediar al acestui proces interactiv, având deseori tendința de a-și depăși atribuțiile și a exercita presiuni asupra mecanismelor de exercitare a puterii politice.

Potrivit politologului Pippa Norris, comunicarea politică este un proces interactiv constând în transmiterea informației între politicieni, mass-media și public. Procesul are loc pe o scală verticală, de sus în jos, de la instituțiile puterii politice către cetățeni, orizontal în relațiile dintre actorii politici și, de asemenea, pe o scală verticală de la opinia publică spre nivelul superior al autorităților publice⁹.

În contextul dinamismului social fără precedent, comunicarea politică reprezintă una din direcțiile principale de dezvoltare a mass-media. În accepția lui Brian McNair, „actorii politici trebuie să se folosească de mijloacele de comunicare pentru a-și comunica mesajele către publicul dorit”¹⁰. Din acest punct de vedere, dacă extindem interpretarea, constatăm că mass-media și-au depășit rolul de simplu intermediar, preluând poziția opiniei publice. În acest mod intervine posibilitatea de influențare a deciziilor adoptate de organismele sistemului politic. Dinamismul fără precedent, manifestat de mass-media, poate fi pus atât pe seama solicitării continue de informație din partea structurilor sociale, dar poate fi atribuit și spectacularizării politicului în emisiunile informative sau de analiză. Punerea în coordonate a teoriei științifice relevă constatarea că „de la întărirea unei linii ideologice care permitea o polarizare netă a claselor sociale în nuclee partinice, la vârsta expansiunii media vizuale, a extinderii exponențiale a audienței politice și atingând zenitul în actuala influență informațională, evoluția comunicării politice a făcut astăzi corp comun cu divertismentul mediatic”¹¹.

Politica este, prin excelență, o activitate circumscrisă sferei sociale și nu celei individuale. Însă, în raporturile dintre elite și mase nu există aproape niciodată sisteme de percepții bazate pe realitatea obiectivă. Modul în care masele își construiesc atitudini și concepții despre elite se subordonează imaginarului politic. Definit ca un ansamblu de credințe, opinii, stări emoțional-afective, imagini organizate în stereotipuri privitoare la realitatea politică, imaginarul politic este un factor-cheie în privința conținuturilor discursurilor președinților României. Alegătorul nu este privit nici pe departe ca un exeget al lui Descartes și, pe cale de consecință, mesajul electoral nu este conceput pentru niște logicieni, ci pentru ființe care definesc realitatea politică în mod subiectiv, în acord cu stereotipuri simplificatoare. Alegătorii prelucrează în mod spontan informațiile prin categorizare, simplificând informația despre politic/politică, iar această tendință naturală se manifestă prin crearea de stereotipuri, de clișee de definire și înțelegere a mesajului electoral. Electoratul, la nivel individual, își definește opțiunile politice prin intermediul acestor filtre de percepție socială, care nu pot fi niciodată neutre valoric și asigură fiecăruia o definiție coerentă a realității existente. Dar sistemul de stereotipuri nu reprezintă realitatea obiectivă, ci se constituie într-o interpretare subiectivă a acesteia, simplificând-o și reducând-o la un ansamblu de imagini.

În acest context, imaginarul politic este elementul în jurul căruia se construiește orice discurs care are pretenția de a ajunge în asentimentul maselor. Politicienii sunt conștienți că, pentru a obține capitalul de imagine dorit, trebuie să le spună alegătorilor ceea ce vor ei să audă. În fond, memoria colectivă este de scurtă durată și majoritatea oamenilor caută numai „adevăruri convenabile”. Imaginarul politic al românilor este dominat de mitul *eroului salvator*, al celui care eliberează poporul de sub dominația efectelor nefaste ale diverselor crize: economică, politică, morală.

Discursurile de investiție reprezintă puncte de start, cel puțin la nivel teoretic, în care șeful statului își consolidează imaginea pozitivă din sistemul de percepție al publicului. În mod firesc, un discurs de investiție este conceput, structural cât și ideatic, astfel încât să confirme trend-ul ascendent al câștigătorului alegerilor și să confirme votanților că interesele le vor fi satisfăcute în cel mai înalt grad; nu în ultimul rând, prin acest tip de discurs, unul cu caracter oficial și protocolar, președintele nou ales este subiectul unui exercițiu de imagine de mare subtilitate, pentru că are drept țință și atragerea simpatiei celor care nu i-au acordat votul. Pentru experții în marketing politic, evenimentul marcat de rostirea discursului de investiție este o excelentă ocazie de a demonstra că un șef de stat contemporan,

⁹ Pippa Norris, www.hks.harvard.edu, accesat 13.05.2015.

¹⁰ McNair coord. 1997, p. 29.

¹¹ Mercea 2004, p. 12.

care dorește să fie în bune relații cu votanții săi și nu numai, „trebuie să fie în campanie electorală pe toată durata mandatului său”¹².

Analiza comparativă a discursurilor de investitură aparținând lui Ion Iliescu (2000), Traian Băsescu (2004 și 2009) și Klaus Iohannis (2014) a relevat o serie de constatări cu privire la specificul comunicării politice din România actuală, dar și relativ la sistemul politic și modul său de funcționare și relaționare cu celelalte structuri ale mediului privat.

Mai întâi, am constatat că aceste discursuri concentrează trăsăturile sistemului politic dorit și impus de fiecare președinte. Este cunoscut faptul că, la fiecare schimbare a administrației prezidențiale, cu toate că actorul principal din sistemul politic românesc este Parlamentul, regăsim o schimbare totală a configurației relațiilor inter-instituționale, atât pe verticală cât și pe orizontală, la nivel formal dar și informal. Acest lucru se datorează permanentei crize de încredere publică ce afectează Parlamentul și căreia i se asociază faptul că, în imaginarul său politic cotidian, românul preferă să înlocuiască autoritatea unei instituții (conducere colectivă) cu dominația unei singure persoane, concretizând o cultură politică de tip dependent. Acest comportament politic al maselor are efecte de durată și asupra elitelor: politicienii devin conștienți de ușurința cu care pot manipula opțiunile votanților și, în cazul președintelui țării, avem de-a face cu impunerea unui adevărat sistem de relații la nivel instituțional. De asemenea, des întâlnită este și confuzia între funcția publică și persoana care ocupă la un moment dat acea funcție. În consecință, am evidențiat existența, între 2000-2004, a unui sistem politic în centrul căruia se afla statul hegemonic, omniscient și omnipotent, un stat care dispunea de resursele publice după bunul plac al elitelor politice și care avea acces și la resursele mediului privat. „Statul bunăstării”, creat după modelul intervenționismului și al dirijismului absolut, fusese anticipat de Ion Iliescu în discursul său de investitură din anul 2000, când revenea în fruntea țării după 4 ani de absență (ca urmare a alternanței la putere din 1996), când afirma că va depune „toate eforturile pentru întărirea autorității statului”¹³.

Dacă perioada 2000-2004 a fost una în care statul s-a afirmat ca gestionar principal al capitalului material și simbolic al românilor, următorii 4 ani au adus o contra-reacție de anvergură. Reprezentant al unei generații de politicieni conectați la interesele și obiectivele economice ale corporatismului global, adversari declarați ai statului asistențial, Traian Băsescu a inaugurat un nou model de sistem instituțional, axat pe restructurare și liberalizare masivă. Se dorea implementarea modelului neoliberal, de tip „laissez faire, laissez passer”, în care fiecare cetățean urmărește îndeplinirea aspirațiilor sale așa cum vrea, cum poate și, mai ales, cum știe. În acest model socio-economic, axat pe competiție, liberă inițiativă și diversitate, statul îndeplinește rolul de arbitru, asigurând respectarea legilor și corectitudinea competiției dintre indivizi. La acea dată, președintele Băsescu, aflat la începutul primului său mandat, avea ca principal obiectiv restabilirea statului de drept și lupta împotriva corupției la nivel înalt, exprimate de pe o poziție intransigentă față de organismul legislativ al țării – Parlamentul: „Vreau să fim alături într-un efort comun și susținut de a moderniza România pe baza principiilor statului de drept, o Românie demnă și încrezătoare în viitorul ei. (...) În calitate de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării voi introduce în strategia de apărare a țării lupta împotriva corupției la nivel înalt. În acest moment, corupția la nivel înalt a devenit o amenințare la adresa siguranței naționale. O prioritate fundamentală a mandatului meu va fi scoaterea instituțiilor statului de sub control politic. Nu voi accepta nici un amestec al politicului în instituțiile statului, care trebuie să acționeze conform Constituției și legilor statului. Ele trebuie imediat depolitizate și puse în slujba cetățeanului. Conducătorii acestor instituții trebuie să știe că schimbarea puterii nu înseamnă că se schimbă stăpânii. Le cer șefilor instituțiilor statului să-și facă datoria legal, fără influențe politice”¹⁴.

În al doilea rând, toate aceste discursuri traduc conceptul de modernizare nu în sensul de progres, ci în sensul de schimbare, de modificare a unor aparențe. De altfel, schimbarea este imperativul care a dominat politica românească postcomunistă: schimbare a structurilor instituționale, remanieri guvernamentale numeroase, migrație politică. Dacă discursul lui Ion Iliescu, din anul 2000, era axat pe o „schimbare” sub auspiciile statului, succesorii săi au intuit faptul că, pentru a-și spori capitalul de legitimitate și imagine publică pozitivă, trebuie să se poziționeze la polul opus acestei viziuni conservatoare. În 2004, Traian Băsescu anunța modificări în privința relațiilor dintre sfera publică și cea privată, modificări de politică internă și externă, dar nu amintea de nicio strategie de progres efectiv, în sensul implementării unei culturi politice de tip participativ la nivelul întregii societăți: „Voi fi un susținător al Bisericii Ortodoxe (...), voi apăra interesele strategice ale României în politica externă (...); în persoana noului președinte al României, societatea civilă va avea un sprijin”. În 2009, la reînnoirea mandatului, același Traian Băsescu făcea apel la trecutul istoric pentru a revigora dorința de schimbare a românilor: „Încep prin a vă ruga să ne amintim împreună că, în urmă cu 20 de ani, peste o mie de români, printre ei mulți foarte tineri, și-au dat viața pentru libertate. Sacrificiul lor este azi piatra de temelie a instituțiilor noastre democratice. În acești 20 de ani România a revenit în marea familie europeană. Anul acesta am marcat și 150 de ani de la Unirea Principatelor, evenimentul fondator al statalității României moderne(...) În 6 decembrie am fost reales președinte al României fiindcă am fost perceput drept cel mai credibil vector al interesului național și al înnoirii României. Am primit încrederea românilor fiindcă mi-am asumat proiectul modernizării societății

¹² Morris 2003, p. 55.

¹³ http://stiri.tvr.ro/4-presedinti-intr-un-sfert-de-secol--discursurile-de-investitura--oglininda-vremurilor_54197.html, accesat 13.05.2015.

¹⁴ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

românești. După două decenii de la căderea comunismului suntem la începutul unei noi etape istorice. Este momentul realizării reformei statului”¹⁵. În 2014, Klaus Iohannis anunța, ca și predecesorul său, intenția de a reforma clasa politică, devenită deja un leitmotiv al discursului prezidențial românesc: „Momentul în care clasa politică începe să se ridice la înălțimea așteptărilor nu poate întârzia mult. Și nu frica de dezamăgire trebuie să miște oamenii politici, ci faptul că România se schimbă. Că o națiune de cetățeni cu aspirații, idealuri și valori nu va mai accepta să fie reprezentată decât de o clasă politică pe măsură”¹⁶. Apelul la popor și glorificarea acestuia ca fiind deținătorul suprem al dreptății și depozitarul valorilor morale transformă acest discurs într-o operă concentratoare de simboluri și mituri politice: mitul „eroului salvator”, mitul „poporului înțelept” aflat în conflict cu elita coruptă.

A treia notă definitorie a acestor discursuri de investiție este reprezentată de împletirea caracterului raționalizator cu cel emoțional-afectiv. Este o modalitate eficientă prin care emițătorul discursului își pregătește „terenul” pentru a dialoga inclusiv cu cei care nu l-au votat, întrucât menținerea unui minim capital de imagine este necesară pentru a rezista în fața unor eventuale strategii politice. Desigur, electoratul se poate dovedi, pentru un președinte de țară, cel mai puternic aliat, în condițiile în care mentalul colectiv este dominat, așa cum am menționat mai sus, de imaginea unui „erou salvator”. Demersul raționalizator este prezent în toate discursurile, într-o măsură mai mică sau mai mare, presupunând înlănțuirea unor argumente: „O prioritate majoră de politică externă, cât și de evoluție pozitivă a României, este integrarea în Uniunea Europeană. Integrarea în UE este un element de forță în politica externă a României. Procesul de integrare în UE va avea atât valențele unei acțiuni bazate pe cooperarea cu Comisia Europeană, dar și pe valențele valorificării relațiilor bilaterale tradiționale pe care România le are cu țări precum Franța, Germania, Spania, Italia, Ungaria, Polonia, Olanda și alte țări europene.” (discurs Băsescu 2004); „În acest spirit de reconciliere pot spune că îmi asum modernizarea României drept prioritatea fundamentală a celui de-al doilea mandat de Președinte. Așa înțeleg să răspund mesajului dat de cetățeni pe 22 noiembrie, când am văzut că românii, indiferent de orientarea politică, au un deziderat comun.” (discurs Băsescu 2009); „Primul pas în acest proces este reconstrucția instituțiilor politice, chemate să reprezinte cetățenii și să exercite puterea la toate nivelurile. Anul 2015 trebuie să fie dedicat reformării acestora și construirii unui edificiu statal durabil”¹⁷ (discurs Iohannis 2014).

Fiecare discurs este presărat cu fraze care imprimă un puternic efect emoțional. În 2004, Traian Băsescu își afirma atașamentul față de românii din afara țării: „Avem obligația să restabilim relația cu diaspora românească. Avem obligația să facem ca acești oameni care la un moment dat și-au părăsit țara dintr-un motiv sau altul să simtă că țara-mamă îi regretă, că țara lor de origine îi tratează cu respect, că România este un stat modern, un stat puternic, un stat care respectă cetățenii străini de origine română, făcând din aceștia să simtă că sunt parte a poporului român”¹⁸. În 2009, strategia de legitimare în fața națiunii includea plasarea evenimentelor din 1989 pe coordonate afective puternice: „Poate cel mai dureros dintre aceste motive este cel pe care îl marcăm zilele acestea, când ne aducem aminte de revolta românilor din decembrie 1989 împotriva regimului comunist. Societatea românească are încă sentimentul că nu a fost spus tot adevărul despre acel moment revoluționar, are sentimentul că nu toți cei vinovați au fost pedepsiți. Ține de credibilitatea statului nostru de drept ca toate aceste întrebări să primească răspunsuri convingătoare”¹⁹. În aceeași notă sentimentală, Klaus Iohannis consolidează relația cu cetățenii: „Mai presus de toate însă, îmi doresc o națiune puternică. Suntem o singură națiune cu valori și, mai ales, obiective. O națiune de cetățeni care știe ce vrea în Europa, în lume și mai ales care știe ce vrea pentru sine. Este o onoare pentru mine să fiu Președintele acestei națiuni”²⁰.

Din punct de vedere conjunctural, rostirea discursurilor de investiție în plenul Parlamentului, în fața Camerelor reunite, nu presupune subordonarea strictă a Președintelui țării față de legislativ; se anticipează, la nivelul simbolisticii politice, o confruntare între Președinte și Parlament. Este atipic pentru un regim democratic, faptul că bazinul electoral transferă o mare parte din încrederea sa către Președinte, în dauna Parlamentului. Faptul că principala instituție reprezentativă a regimului democratic – legislativul – prezintă un deficit ridicat de credibilitate, indică rămânerea democrației românești la stadiul de formalitate.

Modernizarea presupune, pe lângă acțiunea politică, și asumarea ei de către cetățeni. Însă, în perioada contemporană, sensurile termenului „cetățean” au cunoscut modificări profunde. Gilles Ferréol și Guy Jucquois consideră că „a fi cetățean înseamnă a-ți asuma legăturile cu concetățenii”²¹. Această definiție pune accentul pe rolul civic al individului într-un sistem social, în care își asumă răspunderea cetățeniei prin legăturile pe care le menține cu națiunea. În societatea modernă apare problema cetățeniei sub forma apartenenței între modelul național și cel individual. Societatea modernă impune un nou model de cetățean, individual și individualist, care prin existența sa în

¹⁵ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

¹⁶ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

¹⁷ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

¹⁸ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

¹⁹ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

²⁰ <http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015.

²¹ Ferréol coord. 2005, p. 110.

spațiul social, nu aparține, ci se extinde (făcând parte din umanitate). Interacțiunile sociale nu pun față în față oameni ai aceleiași comunități, ci indivizi unici și singulari.

Prin urmare, modernizarea românească nu presupune parcurgerea în ordine a tuturor etapelor, ci mai degrabă saltul peste acestea și orientarea exclusiv asupra rezultatului final, ceea ce presupune accentuarea atenției acordate formelor în dauna fondului.

Apreciem că, o dată cu asumarea discursului ca domeniu de investigație, s-a conturat o nouă dimensiune a demersului semiotic în domeniul limbajului, o știință integratoare a textului, ce studiază discursul din perspectivă sintactică, ca obiect formal-structural, din perspectivă semantică, ca obiect purtător de sens și din perspectivă pragmatică, ca obiect al comunicării. În această cercetare, am abordat perspectiva semantică, cu scopul de a releva multiplele semnificații pe care le dobândește conceptul de „modernizare”, în viziunea președinților României.

În căutarea invariantilor care îi circumscriu identitatea, am reținut ca însemne dominante ale discursului politic caracterul prescriptiv și cel evaluativ. Continuând analiza comparativă, am constatat că discursul în atenție este o specie a discursului retoric și, în această calitate, deține o structură argumentativă și o finalitate persuasivă. Având ca gen proxim discursul ideologic, discursul politic preia caracterul disimulat, ambiguitatea intenționată, caracterul polemic, caracterul de clasă și, mai ales, statutul de discurs de legitimare a puterii.

Considerăm că dincolo de interese și raporturile de putere, discursul politic aparține unei comunicări simbolice ca producție de semne, încărcate de sens atât la nivel cognitiv, cât și la nivel emoțional. Acest fapt evidențiază posibilitatea extinderii analizei și explicitării acestuia în cadrul unui model semiotic, capabil să reliefeze mai adecvat structura sa internă și mecanismele performative specifice acestui tip de discurs.

Bibliografie

Monografii, cărți:

- Eckert coord. 2010 – G. Eckert, S.E. Hanson, *Capitalism și democrație în Europa Centrală și de Est*, Iași, 2010.
Ferréol coord. 2005 – G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, 2005.
Inglehart coord. 2005 – R. Inglehart, Chr. Welzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge, 2005.
McNair 1997 – B. McNair, *Introducere în comunicarea politică*, Iași, 1997.
Morris 2003 – D. Morris, *Noul Principe. Machiavelli în secolul XXI*, București, 2003
Przeworski coord. 2000 – A. Przeworski, J.A. Cheibub, M.E. Alvarez, F. Limongi, *Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-being in the World, 1950-1990*, Cambridge, 2000.

Articole în reviste de specialitate:

- Boix coord. 2003 – C. Boix, S.C. Strokes, *Endogenous Democratization*, în „World Politics”, nr. 55/2003, p. 517-549.
Lipset 1994 – S.M. Lipset, *The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address*, în „American Sociological Review”, 1994, p. 22-23.
Mercea 2004 – D. Mercea, *Comunicarea politică: argumentul subiectivității*, în „Sfera Politicii”, nr. 112/2004, București, p. 12.

Web-grafie:

- Pippa Norris, *Political Communications. For the Encyclopedia of the Social Sciences*, www.hks.harvard.edu accesat 13.05.2015
<http://www.presidency.ro>, accesat 13.05.2015
http://stiri.tvr.ro/4-presedinti-intr-un-sfert-de-secol--discursurile-de-investitura--oglininda-vremurilor_54197.html, accesat 13.05.2015.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI –135 DE ANI DE ACTIVITATE FINANCIAR-BANCARĂ

Melania Oancea

Summary. National Bank of Romania – 135 years financial-bank activity. Established in 1880 through the project of the governor Ion C. Brătianu, The National Bank of Romania has operated continuously for 135 years. The two world wars and the economic crises produced changes in the system of organization and functioning of the bank. Over the entire period of operation, the central bank recorded a sinusoidal trend, fluctuating between stages of recession with major restrictions imposed by the Romanian State and flowering stages with increasing transaction volumes and benefits to customers. The accession of National Bank of Romania to the European System of Central Banks led the reorganization of the Romanian banking system and its adaptation to European standards.

Cuvinte cheie: Banca Centrală, oscilații bancare, dezvoltare bancară, integrare europeană.

Key words: Central Bank, banking oscillations, bank development, European integration.

Banca Națională a României constituie banca centrală a statului român. În acord cu prevederile legale ale politicii economico – financiare, are rol în coordonarea și gestionarea mecanismelor monetare și de creditare ale țării în vederea menținerii stabilității monedei naționale. Menirea băncii era orientată spre stabilirea și implementarea unei sistem monetar și de creditare viabil, administrarea eficientă a rezervelor valutare, reglarea și coordonarea emisiunii monetare, supravegherea instituțiilor bancare și financiare, creditarea băncilor comerciale și păstrarea evidenței contului Trezoreriei naționale. Banca Națională Română este un organ al statului cu personalitate juridică¹.

Semnarea Tratatului de la Adrianopol (septembrie 1828) ratifica independența comercială a Principatelor Române. Libertatea economică a crescut, țările române având posibilitatea de a intra în relații comerciale cu orice stat, chiar și cu Poarta în acord cu propriile interese economice. Se creează premisele reconstrucției naționale și dezvoltării comerciale, fiind însă frânate de diviziunea politică. În contextul lipsei unei politici monetare unitare fluxurile comerciale au fost îngreunate și chiar frânate. Se înregistrau fluctuații monetare majore între regiuni, neexistând un etalon monetar unitar, tranzacțiile erau intermediare de peste 80 de însemne monetare.

Unirea Principatelor Române sub conducerea lui Alexandru Ioan Cuza a creat cadrul favorabil pentru o nouă reformă monetară. Pe acest fond s-au stabilit noi măsuri de creditare care au avut menirea să întărească stabilitatea financiară națională.

Pe 10 ianuarie 1861, I.C Brătianu formulează prima solicitare oficială, în cadrul ședințelor prezidate în Cameră, în vederea înființării unei bănci naționale. El consideră că aceasta reprezintă o măsură vitală în remedierea disfuncționalităților financiare: „atât timp cât nu vom avea o bancă națională, nu vor dispărea crizele financiare din țară”. Un an mai târziu (februarie 1861), Manolachi Costachi Epureanu, președinte al Consiliului de miniștri și ministru de finanțe publică în Monitorul Oficial un proiect de lege în vederea înființării unei bănci de scont și circulație, cu un capital social mixt (3 milioane subrise de statul român, iar 9 milioane contribuție privată). Finalizarea proiectului nu s-a mai realizat, pe fondul demisiei guvernului. Următoarele două decenii au fost marcate de constituirea unor instituții de creditare.

La data de 27 februarie 1880, guvernul I.C. Brătianu a depus în Parlament un proiect de lege privind constituirea unei bănci naționale. Proiectul stipula coroborarea capitalurilor private cu cele publice, întărite prin încrederea acordată statului național. În cadrul proiectului de lege erau consfințite pledoaria pentru înființarea unei bănci naționale, cât și întregul sistem de organizare și administrare al băncii: „posteritatea va lua cu recunoștință act în analele ei, că România și-a dobândit astăzi instituțiunea unei Bănci Naționale, prin propunerea guvernului conservator și prin stăruințele și eforturile partidului și guvernului liberal. Această împrejurare onorează egal și pe cei care au luat inițiativa propunerii și pe acei care din propunere au făcut o realitate”². Sistemul de organizare și administrare a Băncii Naționale a României avea ca model pe acela al Băncii Naționale a Belgiei.

1880-1890 – debutul funcționării BNR. Banca Națională a României a apărut prin lege organică, fiind înregistrată oficial la data de 23 aprilie 1880, primind dreptul de batere a monedei naționale, de rescontare a titlurilor comerciale și a biletelor de trezorerie, de a participa, împreună cu statul, la constituirea capitalului unor bănci comerciale. În primă instanță, BNR avea statutul de societate comercială cu capital social mixt. Banca devenise singura

¹ Angelescu 2001, p. 53.

² <http://enciclopediaromaniei.ro>.

instituție autorizată în emisiunea de bancnote, care trebuiau ștampilate de aceasta pentru autentificare. Apar primele operațiuni de schimb valutar. Banca a încheiat cu guvernul o convenție prin care se prevedea transformarea rublelor rusești în monedă divizionară națională³.

Confruntându-se cu dificultăți în implementarea mecanismelor financiare, pentru evitarea unor disfuncționalități în cadrul băncii, statul român a împrumutat BNR cu 4 milioane lei, pe bonuri de tezaur, acoperind astfel cheltuielile băncii. Deși prevederile legale consfințeau pragul maxim de împrumut de 20% din capital (adică 2.400.000 lei), s-a apelat la această măsură cvasioficială pentru a echilibra bilanțul la finele anului 1880.

Încă de la înființare s-a avut în vedere constituirea arhivei băncii, în care erau păstrate toate documentele justificative.

Prima intervenție majoră pe piața financiară a BCR este consemnată în anul 1884. Țara noastră s-a confruntat cu o recoltă mult sub cea preconizată, ceea ce a atras probleme financiare serioase și o balanță de încasări și plăți deficitară, pe seama sporirii importurilor în detrimentul exporturilor. Relațiile economico-financiare externe au fost periclitare de închiderea unor porturi franceze datorită declanșării epidemiei de holeră, la care se adaugă încetarea efectuării plăților de către unele case bancare din Anglia. În acest context, Banca Națională a României a venit în sprijinul economiei naționale prin punerea în circulație a unei cantități însemnate de metale prețioase, precum și prin încercarea de echilibrare a balanței de încasări-plăți externe și acordarea de sconturi caselor bancare cu o bună reputație financiară.

În ceea ce privește emisiunea de monedă, principala atribuție a BNR, acestea aveau la bază majoritar argintul, în mică măsură aurul și biletele ipotecare garantate de stat. Pe seama situației economice create, a crescut cererea pentru bancnotele de valoare mică, în detrimentul celor de valoare ridicată, conducând banca la emisiune peste pragul aprobat de guvern. În această instanță, Consiliul băncii a decis constituirea unei case de rezerve în care să depoziteze surplusul monetar ce nu avea acoperire în metale. Astfel a luat ființă rezerva băncii. Emisiunea monetară a cunoscut un avânt în primii ani de funcționare, astfel că în anul 1885 s-a ajuns la o masă monetară aflată în circulație în valoare de 100 milioane lei.

Pe lângă rolul de a asigura circulația fiduciară necesară funcționării pieței economico-financiare și de a asigura stabilitatea monedei naționale, BNR avea ca atribuții și reglarea și consolidarea politicii de creditare. Primele condiții care au fost formulate în cazul scontării cambiiilor și a efectelor comerciale erau ca acestea să fie semnate de cele trei persoane autorizate (furnizorul mărfii, banca și plătitorul), să poată fi plătite în București sau în unul din orașele unde BNR avea deschise sucursale, să fie completate citeț și să aibă scadență cuprinsă între 15-100 de zile. Banca a utilizat taxa scontului ca pârgie majoră pentru orientarea evoluției pieței economico-financiare la nivel național. O taxă a scontului ridicată diminuează investițiile în producție și exporturile, încurajând importul și atragerea de capitaluri străine, iar pe termen lung orientarea spre plasamente. În cazul în care producția stagnează, iar viteza de rotație a masei monetare încetinește, banca va reduce taxa scontului. În perioada 1880-1890 taxa scontului a variat între 4%-6%. Deși această operațiune oferă avantaje atât pentru producător (opțiunea banii înainte de scadență), cât și pentru cumpărător (banca îi oferea banii de care încă nu dispunea), atât industriașii cât și comercianții au apelat rar la acest tip de operațiune.

Ca și spațiu de funcționare, Banca Națională a României și-a făcut debutul în spațiul unui vechi han, Hanul Șerban Vodă, amplasat în centrul vechi al Bucureștiului. A fost preferată această construcție datorită dimensiunii sale ridicate și a arhitecturii cu ziduri groase, tip cetate, ce conferea un plus de siguranță în efectuarea tranzacțiilor. Doi ani mai târziu, Consiliul General al băncii a aprobat începerea lucrărilor de construcție a clădirii BNR, finalizată la data de 12 iulie 1884.

Clădirea BNR se impunea ca una dintre cele mai mărețe construcții din acea vreme. Fațada principală cu deschidere spre strada Lipscani a fost construită din piatră de rusciuc. Întreaga clădire se remarcă prin măiestria arhitecturală și decorațiunile întâlnite. Fiecare colț al clădirii este marcat de un pavilion proeminent de formă dreptunghiulară, ce se diferențiază de restul construcției. Subasmentul, puțin ieșit din aliniament, reprezintă suportul pentru cele patru coloane realizate în stilul corintic. Spațiile laterale găzduiesc cele patru sculpturi decorative ale fațadei. Fiecare sculptură reprezintă câte un personaj alegoric aferent celor patru domenii esențiale ale vieții economice din acea vreme: Mercur reprezentant al comerțului, Ceres reprezentanta agriculturii, Vulcan reprezentant al industriei și Thermis reprezentanta justiției. Acoperișul se remarcă prin cinci cupole realizate după modelul cupolei Turnului Orologiului Palatului Louvre din Paris.

În ceea ce privește partea interioară, elementul marcant este Holul ghișeeilor, cel care a devenit ulterior spațiul ce adăpostește muzeul BNR, denumit și Sala de marmură⁴.

³ Dardac, Vâșcu 2002, p. 20.

⁴ <http://www.sonoro.ro/locatii/banca-nationala-a-romaniei>.

1890-1900 – consolidarea instituției bancare. Conectarea tot mai strânsă a economiei naționale la situația internațională a influențat nu doar stabilitatea economică, dar și pe cea financiară. Banca Națională a României a fost nevoită să facă față acestor influențe, precum și expansiunii societății financiare. Astfel, în această perioadă au luat ființă douăzeci și patru de bănci comerciale, aflate în subordinea BNR.

Noul guvernator al Băncii Naționale a României îi recunoaște meritele aceluia care a pus bazele înființării sistemului bancar românesc: „Îmbrățișând ca toți adevărații oameni de stat, totalitatea vieții naționale, Ion Brătianu își dăduse de timpuriu seama că ridicarea politică a țării nu era cu putință fără ridicarea ei economică. Fundarea creditelor funciare, a Băncii Naționale, a multor școli tehnice și institute economice s-a făcut cu concursul său și uneori numai grație inițiativei sale luminate.”

Anul 1892 marchează profunde schimbări și transformări în legea bancară. Argintul este eliminat ca etalon pentru emisiunea biletelor bancare, singurul etalon rămânând aurul.

Perioada 1890-1892 a fost una de prosperitate economică. Sporirea exporturilor au condus implicit la majorarea cantității de aur intrate în țară, ceea ce a înlesnit trecerea la monometalismul aur. A crescut simțitor cererea de creditare pe seama dezvoltării producției și a nevoii de noi utilaje, de modernizare și re tehnologizare. Acest avânt s-a resimțit până în anul 1894, când economia românească s-a confruntat cu o serioasă secetă în agricultură, consemnându-se o scădere bruscă a producției de cereale. Problemele economico-financiare au continuat, culminând cu marea criza din 1899-1900. Recoltele slabe, reducerea exporturilor, apelarea la credite din străinătate, au adâncit tensiunile financiare. Deficitul bugetar s-a cifrat în anul 1900 la 27.000.000 lei.

În perioade de criză, banca a afișat un comportament precaut, diminuând în foarte mică măsură rezervele de aur (echivalentul a 113 milioane lei în anul 1900). Pentru a ajuta agenții economici și statul, a apelat la o parte din devizele băncii, precum și la împrumuturi valutare de pe piața externă. Prin măsurile adoptate, BNR a reușit să stopeze deprecierea monedei naționale, aceasta pierzând 1,75 puncte procentuale.

Pentru evitarea falsificării biletelor fiduciare s-a apelat la utilizarea hârtiei de ramie.

În anul 1892 s-au desființat Casele de Credit Agricole, iar statul român a retras de la BNR efectele agricole scontate⁵.

Deși s-a confruntat cu perioade de criză, beneficiile BNR au sporit, oscilând în perioada analizată între 4 – 7 milioane lei. Conform statutului adoptat în anul 1890, aceste beneficii reveneau în procent de 72% acționarilor, restul fiind împărțit astfel: 4% Consiliului de administrație, 3% Consiliului de cenzori și 1% pentru Casa de pensii.

1918-1939 – perioada interbelică. Perioada este marcată de Primul Război Mondial (1914 - 1918). Pregătirile pentru război au angrenat o serie de cheltuieli pentru statul român, ce au fost suportate pe seama împrumuturilor interne și externe. În încercarea de a proteja rezervele de aur, menținerea convertibilității limitate a leului în aur a condus la creșterea galopantă a inflației. În aprilie 1917 BNR hotărârea suspendarea totală a convertibilității monedei naționale în aur și implicit finalul monometalismului aur. Emiterea de bancnote fără acoperire, la cererea guvernului, pentru a acoperi cheltuielile armatei au accentuat fenomenul inflaționist. Necesitatea acoperirii daunelor de război, precum și necesitatea înlocuirii banilor străini aflați în circulație au condus la deprecierea monedei naționale. Deprecierea leului a condus la scăderea nivelului de trai, astfel că în 1922 prețurile au suferit o majorare de aproximativ 22 ori comparativ cu anul 1916.

În anul 1919, statul român a decis unificarea datoriei naționale la bugetul Băncii Naționale. De abia trei ani mai târziu se începe procesul de consolidare monetară prin echilibrarea bugetului, încasarea impozitelor, sporirea rezervelor de aur ale băncii. Anul 1925 marchează revalorizarea leului prin accelerarea procesului deflaționist, lichidarea emisiunii de stat și revenirea acestuia printre acționarii băncii. În februarie 1929 se adoptă o nouă lege monetară prin care se stipulează reintroducerea convertibilității leului în aur (1 leu = 10 mg aur).

Perioada 1929-1933 a fost caracterizată de o nouă criză economică, declanșată de crahul bursier de la New York. În decurs de doi ani, prețul produselor agricole s-a înjumătățit, băncile au început să se confrunte cu lipsa de încredere a clienților și în scurt timp s-au înregistrat falimente notabile în sistemul bancar. Salariile s-au redus și ele cu mai mult de 25%, ceea ce a redus valoarea depozitelor bancare în rândul persoanelor fizice. Pentru a se opri devalorizarea leului, s-a impus monopolul BNR asupra schimburilor valutare și stabilirea unui curs oficial al leului față de valutele tranzacționate.⁶

Perioada interbelică, cu trendul ei sinusoidal a determinat schimbări și transformări pe piața economico-financiară, conducând la creșterea rolului operațiunilor bancare. Schimbările impuse de perioada războiului, de intervenția statului în coordonarea băncii au condus la diversificarea tipurilor de operațiuni financiar-bancare, la nevoia de adaptare la schimbările legislative ce amprentau sistemul bancar, fapt ce s-a concretizat implicit într-o nevoie

⁵ Prisăcariu, Murgoci, Pirvulescu, Prasacu 2003, p. 394.

⁶ <http://www.bnro.ro>.

suplimentară de personal. Acești factori au făcut ca spațiul alocat BNR să fie insuficient. Pentru a veni în sprijinul băncii, administrația BNR a decis în anul 1915 reducerea spațiului alocat Holului ghișeeilor, transformând o parte a acestuia în două birouri mari.

În perioada 1916-1918 Palatul BNR s-a aflat sub ocupație germană.

Anul 1923 ne găsește în fața unui nou val de extindere. Clădirea băncii este suplimentată prin achiziția a două imobile alăturate: Teatrul Modern și imobilul Zaharia. Trei ani mai târziu, Teatrul Modern a fost legat de clădirea BNR prin intermediul unei pasarele la nivelul etajului întâi al băncii.

Anul 1929 aduce noi modificări pe fondul necesității de spațiu suplimentar. Perioada interbelică a adus noi sarcini băncii, prin organizarea și supravegherea comerțului cu devize, precum și evidența circulației metalelor prețioase. S-a renunțat la spațiul alocat locuinței guvernatorului, acestuia achiziționându-i-se un imobil aparte. Galeria de la etajul întâi ce înconjura Holul ghișeeilor a fost remodelată, formă ce s-a păstrat până în prezent. Cele trei aripi secundare au fost înălțate cu un al doilea nivel, alocat în întregime birourilor.

Deși proiectul a fost inițiat încă din 1914, două decenii mai târziu s-a înființat muzeul aflat în subordinea Băncii Naționale a României. Primul vernisaj a avut loc în anul 1943.

Finele anului 1938 aduce în prim plan exproprierea tuturor clădirilor din zona băncii, conform unui decret de stat în vederea construirii unei noi clădiri a BNR pe cinci etaje. Noua construcție a debutat în anul 1940, însă a fost întreruptă pe perioada războiului, fiind finalizată la mijlocul anului 1950.

1940-1946 – Al Doilea Război Mondial. Activitatea Băncii Naționale a României intră din nou în subordinea statului în vederea acoperirii cheltuielilor de război. În anul 1940, după Dictatul de la Viena, Transilvania intră sub stăpânire ungară, ceea ce atrage utilizarea monedelor acestuia (intitulate „pengo”). În 1941 s-a decis retragerea monedelor de 50 și 100 lei confecționate din nichel, acest aliaj fiind utilizat în industria armamentului. Finalul războiului aduce BNR în situația de a înlocui monedele străine (pengo, rubla puse în circulație de stăpânirile maghiare și cele sovietice) cu lei românești, fapt ce a necesitat cheltuieli suplimentare din partea statului român. La data de 28 decembrie 1946 se decide transferul BNR în proprietatea statului. Bancnotele emise de bancă au fost retrase din circulație, fiind înlocuite de altele noi emise de Ministerul Finanțelor.

Statul român influența circulația monetară conform bugetului de venituri și cheltuieli și planurilor financiare.

1947-1989 – perioada comunistă. Regimul comunist a impus schimbări majore atât în viața economică, cât și în cea financiar-bancară. Debutul anului 1947 determină o schimbare a statutului juridic al Băncii Naționale a României. Banca intră în totalitate în proprietatea statului, fiind subordonată Ministerului Finanțelor. Statul decide schimbarea denumirii în Banca Republicii Populare Române. Ministerul Finanțelor a decretat retragerea din circulație a vechilor bancnote și emisiunea altor bancnote noi. De asemenea, s-au impus restricții drastice în ceea ce privește preschimbarea vechilor bancnote în altele noi, astfel că aproximativ jumătate din masa monetară existentă în circulație a rămas blocată. Aceste restricții au persistat până în anul 1952, când s-a liberalizat schimbul vechilor bancnote cu cele noi. Pentru facilitarea persoanelor fizice cu venituri reduse și a agenților economici slab dezvoltați, statul a impus raporturi de schimb mai avantajoase la preschimbarea sumelor mici.

Prețurile la bunurile de consum au înregistrat două valuri de scăderi, pe seama desființării cartelelor și rațiilor alimentare, care au atras după sine o abundență de produse în magazine, statul venind în întâmpinarea agenților economici prin măsuri financiare.

În perioada 1947-1970 statul a acordat BNR libertate totală de emisiune monetară, în limitele planului de casă și a celui de creditare aprobate de guvernul statului. Dacă până în 1970 întreaga activitate a băncii a stat sub semnul coordonării statului, începând din acest an banca are libertatea de a stabili taxele și dobânzile aplicate la diferite operațiuni.

Anii 1974 -1975 aduc noi beneficii financiare populației. Acestea au fost determinate de majorarea salariilor.

Criza produselor alimentare ce a lovit țara noastră în 1981 a determinat guvernul să impună noi restricții populației. Unele produse alimentare au început să fie vândute pe cartelă, comerțul cu produse alimentare în afara localității de reședință era condiționat de acceptul instituțiilor de conducere, fapt ce a determinat reducerea vitezei de rotație a banilor în economie.

Perioada imediat următoare anului 1980 a adus pe scena economică puternice dezechilibre economico-financiare. Statul român a realizat puternice investiții financiare în domeniul industriei, în dauna sectorului alimentar. Populația suferea de lipsa alimentelor, de restricțiile întâmpinate la achiziția acestora⁷.

⁷ <http://www.bnro.ro>.

Perioada de după 1990 – influența capitalismului. Finalul revoluției și căderea regimului comunist a atras după sine mari schimbări în administrarea și funcționarea sistemului bancar. Activitatea comercială coordonată până la 1 decembrie 1990 de către BNR intră acum în atribuțiile băncilor comerciale. Banca Națională a României rămâne să gestioneze și să coordoneze funcționarea băncilor comerciale conform principiilor stabilite de Comitetul de supraveghere bancară de la Basel, precum și atribuțiile ce îi revin unei bănci centrale.

Problemele ce țin de etapa de tranziție își pun amprenta și asupra funcționării BNR, astfel că apar fluctuații de politică monetară serioase ce conduc la acutizarea fenomenului inflaționist în țară prin sporirea masei monetare fără acoperire. Anul 1993 se confruntă cu o inflație galopantă, rata inflației ajungând la 250%.

Anul 1994 marchează punctul de pornire în încercarea de stabilizare a pieței financiare și de reducere a fenomenului inflaționist.

Perioada 1997 – 2002 s-a caracterizat prin turbulențe economice și financiare pe piața mondială, debutând cu criza asiatică, criza din Rusia, criza din Argentina. Cu toate acestea, la finele anului 1999, Banca Națională a României a reușit să reducă inflația la 54,9%⁸.

În decurs de zece ani, BNR avea în subordine 33 de bănci comerciale.

După 1999, Banca Națională a României a avut legături financiar-bancare cu Banca Centrală Europeană, făcând parte din Sistemul European de Bănci Centrale alături de alte 14 bănci centrale.

BNR constituie singura instituție financiară din România care are drept de emisiune a monedelor și bancnotelor. De asemenea, are rol în menținerea stabilității prețurilor, în dirijarea cursului valutar comparativ cu moneda națională, coordonează elementele de politică monetară, valutară, de credit și plăți, gestionează rezervele valutare existente pe teritoriul național, rezervele de aur și alte valori.

Capitalul social al băncii se cifrează la 100 miliarde lei și aparține în totalitate statului. Acest capital s-a format prin preluarea în anul 1997 a capitalului de 5 miliarde lei, la care s-a adăugat Fondul de rezervă existent la acea dată în valoare de 95 miliarde lei.

Conform regulamentului bancar, fondul de rezervă al BNR se calculează în procent de 20% din profitul brut până la pragul în care va egala valoarea capitalului social, moment din care cota procentuală va scădea la 10%⁹.

Anul 2008 marchează apariția unei noi etape de criză economico-financiară pe plan mondial, ce a debutat întâi în SUA și s-a extins ulterior și în Europa, Asia și Africa. Piața financiar-bancară se confruntă cu lipsa de lichidități, limitarea și reducerea acordării creditelor și contracția economico-financiară pe plan mondial.

În afara capitalului financiar, BNR se poate mândri cu o clădire impunătoare ce adăpostește biblioteca și muzeul băncii, arhiva băncii. Muzeul Băncii Naționale a României se găsește în vechea clădire a BNR. Deși pentru o perioadă de mai mult de patru decenii exponatele muzeului BNR au fost găzduite de Academia Română, în mai 1997 acestea s-au întors la muzeul băncii, fiind îmbogățite cu noi colecții numismatice, cu însemne bancare și o expoziție de portrete ale celor 26 de guvernatori ce s-au succedat de la momentul înființării băncii. Colecția numismatică se bucură de prezența unor însemne monetare aparținând secolului V î.Hr. și până la monede și bancnote contemporane. Muzeul găzduiește anual diferite evenimente, în colaborare cu alte muzee. Anul 2015 se remarcă prin expoziția ZooMonetar, care compune un număr impresionant de monede și bancnote ce au reprezentante pe suprafața lor motive animale¹⁰.

Banca Națională a României a consolidat, în ultimul deceniu, un sistem financiar bine structurat și pus la punct, care s-a dovedit că reușește să facă față perioadelor de criză și presiunilor financiare, menținând stabilitatea leului și asigurând o politică de emisiune și creditare viabilă.

Bibliografie

Angelescu coord. 2001 – C. Angelescu, *Dicționar de economie*, București, 2001.

Dardac, Vâșcu. 2002 – N. Dardac, T. Vâșcu, *Monedă și credit*, Vol.II, București, 2002

Georgescu Goloșoiu 2003 – L. Georgescu Goloșoiu, *Mijloace, modalități și instrumente de plată*, București, 2003

Prisacariu, Murgoci, Pîrvulescu, Prasacu 2003 – I.R. Prisacariu, A. Murgoci, A. Pîrvulescu, L.M. Prasacu, *Politici monetare adoptate de BNR în perioade de turbulențe economice*, Colecția de working paper ABC lumii financiare, București, 2003

<http://enciclopediaromaniei.ro>

<http://ro.wikipedia.org>

<http://www.bnro.ro>

<http://www.sonoro.ro/locatii/banca-nationala-a-romaniei>

⁸ Prisăcariu, Murgoci, Pîrvulescu, Prasacu 2003, p. 402.

⁹ Georgescu Goloșoiu 2003, p. 18.

¹⁰ <http://ro.wikipedia.org>.

ROLUL STATUTULUI ORGANIC ÎN DEZBATERILE PRIVIND UNIFICAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE (1919-1925)

Constantin Mănescu

Summary: *The role of the Organic Status in the debates regarding the unification of the Romanian Orthodox Church (1919-1925).* After the political union from the 1st of December of 1918, a church union has been imposed for all Romanian Orthodox believers. They lived within the borders of the four Romanian provinces: Transylvania, The Kingdom, Bessarabia and Bucovina. The only Orthodox Church from Transylvania has had a proper structure, contained in the Organic Status, made by the Metropolitan Andrew Șaguna and aproved in 1868. In the debates regarding the unification of the Romanian Orthodox Church (1919-1925), the churchly leaders from Sibiu fought to protect the principles of the Organic Status and their imposition in the new status of the Romanian Orthodox Church (autonomy, constitutionalism and participation of the laity in the churchly corporations in proportion of two thirds).

Cuvinte cheie: Statut Organic, Andrei Șaguna, unificare bisericească, autonomie, constituționalism, Miron Cristea, Patriarhia Română.

Key words: Organic Status, Andrew Șaguna, church unification, autonomy, constitutionalism, Miron Cristea, Romanian Patriarchate.

Actul memorabil de la 1 Decembrie 1918, care consfințea unirea Transilvaniei cu România, a adus schimbări nu numai în viața satului român unitar, ci și în viața Bisericii Ortodoxe Române. Prima îndatorire care revenea Bisericii în noua situație politică era aceea a organizării ei unitare, sub conducerea Sfântului Sinod din București, act necesar atât Bisericii, cât și noului stat național. Până la Marea Unire, credincioșii români ortodocși au fost divizați în patru unități bisericești distincte, după cum menționa și consilierul școlar al eparhiei Aradului, Gheorghe Ciuhandu: „Bisericile românești ortodoxe, în situația de azi, sunt patru la număr: în Regat, la noi (adică în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș – n.n.), în Basarabia și Bucovina, avându-și fiecare organizația sa particulară mult-puțin deosebitoare. Cei mai deosebiți suntem noi, cu constituția noastră singulară democratică, ce ne-am făurit-o între împrejurări speciale”¹.

Astfel, înainte de primul război mondial, dintre aceste patru organizații bisericești, trei constituiau Biserici Autocefale (cele din Transilvania, Bucovina și Vechiul Regat), în timp ce viața bisericească a românilor basarabeni se desfășura în cadrele unei eparhii a Bisericii Ortodoxe Ruse, cu sediul la Chișinău, înființată în 1813, după anexarea acestei provincii de Imperiul rus. Unificarea bisericească s-a impus datorită faptului că modul de organizare și de conducere bisericească în aceste Biserici din provinciile istorice ale țării a fost cu totul diferit.

Biserica din Regatul României de dinainte de 1918 a fost organizată pe principii total diferite de cele din monarhia austro-ungară. Autocefalia ei a fost obținută în anul 1885, din partea Sinodului Patriarhiei ecumenice a Constantinopolului, transmisă printr-un tomos, semnat de patriarhul ecumenic Ioachim al IV-lea la 25 aprilie 1885². Aici a existat o dependență sau o subordonare aproape totală a Bisericii față de stat, ceea ce a avut ca urmare faptul că viața bisericească, asemenea celei politice, a fost într-o permanentă instabilitate și frământare. Factorul politic a deținut un rol decisiv în alegerea ierarhilor, prin senatorii și deputații ortodocși din Parlamentul Țării. În același timp, în conducerea eparhiilor a existat un absolutism ierarhic excesiv. Se poate spune că Biserica din Vechiul Regat a fost depozată de averi, lipsită de constituționalism și supusă controlului statului.

În Bucovina, unită cu România la 15/28 noiembrie 1918, conducerea Bisericii s-a aflat în mâna aparatului de stat austriac, împăratul de la Viena revendicându-și titlul de patron al Bisericii Ortodoxe din Bucovina. La 4 iulie 1783, după o vizită efectuată în Bucovina, Împăratul Iosif al II-lea a emis un ordin vizând împuținarea mănăstirilor, pământurile și fondurile mănăstirilor închinat urmând a fi confiscate de stat, iar ale celor pământene luate spre administrare de către stat. Mănăstirile au fost desființate pe rând, astfel că în aprilie 1785 mai existau doar trei mănăstiri: Putna, Sucevița și Dragomirna, în fiecare viețuind câte 25 de călugări. Din averile mănăstirilor desființate a fost format, în 1783, Fondul religionar sau „Fondul Bisericesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina”, administrat de organele de stat. Chiar dacă conducerea Bisericii era mai mult în mâna aparatului de stat austriac, prin Fondul religionar clerul bucovinean a ajuns la o situație materială prosperă, asemenea celui din țările apusene. Împăratul Iosif al II-lea a emis, la 28 decembrie 1820, Rezoluția de la Troppau, privind reglementarea modului de administrare a Fondului religionar din Bucovina, stabilind ca din acest fond să se susțină în primul rând cultul religios, și doar după aceea învățământul poporal³.

¹ Ciuhandu 1919, p. 9.

² Șerbănescu 1987, p. 41.

³ Brusanowski 2007a, p. 40.

În Basarabia, ocupată de Rusia țaristă în 1812, unită cu România la 27 martie / 9 aprilie 1918, Biserica românească trăia după tipare tipic rusești, moștenire a absolutismului țarist, în care preoțimea, bogat înzestrată material, se dezvoltase ca „tagmă închisă”, înstrăinată de poporul credincios.

Singură Biserica Ortodoxă din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș a avut o organizare corespunzătoare, cuprinsă în Statutul Organic al mitropolitului Andrei Șaguna. Situația Bisericii Ortodoxe Românești din Transilvania a fost una din cele mai umilitoare, încă din secolul al XVI-lea, când, în fostul Principat al Transilvaniei, a fost instituit după 1550-1571 sistemul celor patru confesiuni recepte (Biserica Catolică, Evanghelică a sașilor, Reformată și Unitariană), Biserica Ortodoxă fiind una din cele tolerate, împreună cu cea Armeană și cultul mozaic⁴. Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, care s-a născut la 20 decembrie 1808 și a trecut la cele veșnice la 16/28 iunie 1873, a fost ierarhul providențial trimis de Dumnezeu pentru a ridica Biserica sa la o strălucire necunoscută până atunci. Din 1846, când a fost numit vicar general al eparhiei Sibiului, și până la sfârșitul vieții sale, el și-a identificat ființa și preocupările sale cu dorința de a reînființa Mitropolia ortodoxă din Transilvania, care existase până în 1701, precum și de a întocmi un regulament, o lege după care aceasta să se conducă. Primul ideal și l-a văzut îndeplinit la 12/24 decembrie 1864, când, printr-un autograf al împăratului de la Viena, se aproba reînființarea Mitropoliei, aflată până atunci sub dependența Mitropoliei sârbe de la Carloviț, și numirea lui Andrei Șaguna ca arhiepiscop și mitropolit⁵.

Următorul pas era crearea unui Statut bisericesc. În acest scop, mitropolitul Andrei Șaguna a trimis, în august 1868, o scrisoare prietenului și fostului coleg de școală Eötvös József, cel dintâi ministru al Cultelor din Ungaria dualistă, rugându-l să mijlocească pe lângă Curtea imperială ca aceasta să aprobe, în baza articolului de lege 9 din mai 1868, întrunirea Congresului Național Bisericesc al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania. Curtea a aprobat această cerere și astfel, în toamna anului 1868, în urma alegerii a 90 de deputați din cele trei dieceze ale Mitropoliei (Ardeal, Arad și Caransebeș), s-au ținut la Sibiu, pe parcursul a 22 de zile, lucrările C.N.B. La acest congres, Șaguna a prezentat un proiect de statut bisericesc, pe care l-a analizat o comisie de 27 de membri și l-a aprobat sub denumirea de *Statutul Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania*, la data de 7/19 octombrie 1868, sancționat de autoritatea de stat la 28 mai 1869⁶. Prin acest statut, care a stat apoi la baza noului statut al întregii Biserici Ortodoxe Române din 1925, și chiar la baza celui actual, Șaguna dădea Bisericii Românești din Transilvania o organizare superioară, democratică, necunoscută în alte Biserici Ortodoxe surori. Statutul Organic a avut la bază trei principii: cel al autonomiei, cel al sinodalității manifestată constituțional și participarea mirenilor în corporațiunile bisericești în proporție de două treimi.

Autonomia bisericească era înțeleasă de Șaguna din punct de vedere al Bisericii față de Stat, al Bisericii față de alte Biserici Ortodoxe asemănătoare și din punct de vedere al parohiei față de episcopie. În ceea ce privește autonomia față de stat, Biserica din Ardeal a avut cea mai largă autonomie de care s-a bucurat vreo biserică din Ungaria, datorită faptului că, în baza prieteniei cu Eötvös József, Șaguna a reușit să implementeze rapid Statutul. Nu același lucru s-a întâmplat și în Biserica Serbiei, unde au intervenit certuri între ierarhie și popor. Pe de altă parte, autonomia Bisericii față de autoritatea de stat maghiară s-a manifestat și prin aplicarea principiului subsidiarității, potrivit căruia Biserica se conducea singură, după legi proprii, dar primea și dotații (subsidii) de la Bugetul de Stat, necesare susținerii ei materiale. Cele două note caracteristice ale noțiunii de autonomie bisericească sunt: cea a libertății externe a Bisericii (ca nefiind supusă Statului), și cea a libertății ei interne⁷.

În ce privește principiul sinodalității manifestată constituțional, Biserica este privită de Șaguna ca un organism viu, în care credincioșii sunt mădulele ale Trupului tainic al Domnului. El a preluat din viața politică forma de organizare constituțională. În introducerea la *Compendiul de Drept canonic* redactat în 1868, Șaguna a pus semnul egalității între principiul sinodalității, principiul constituțional și principiul solidarității. Solidaritate trebuie să fie în Biserică atât între toate elementele personale și sociale ale Bisericii, cât și între ierarhie și poporul credincios.

Principiul sinodalității implica și participarea mirenilor la conducerea treburilor bisericești. Dacă Șaguna prevăzuse în Statut o separare între puterea strict sacramentală a ierarhului și administrarea chestiunilor materiale și culturale în Biserică, el a preconizat, la nivelul eparhiei, trei organe de conducere: *Sinedrionul prezbiterilor* (ca organ consultativ al episcopului pentru probleme bisericești, ierarhul având ultimul cuvânt), *Epitropia* (pentru administrarea averilor) și *Senatul școlar* (pentru învățământul confesional). Acestea două din urmă erau alcătuite în proporție de 2/3 din laici. Prin colaborarea dintre clerici (1/3) și mireni (2/3) la conducerea treburilor bisericești, Biserica era apărată împotriva oricărui absolutism ierarhic. Elementul laic putea să participe la conducerea Bisericii în toate cele trei unități ale administrației bisericești: parohie, protopopiat și eparhie, în probleme bisericești, culturale (școlare) și economice, care, potrivit canoanelor, cădeau și în competența lui⁸.

⁴ Brusanowski 2006, p. 122-142.

⁵ Păcurariu 1981, p. 95.

⁶ Păcurariu 1981, p. 96.

⁷ Brusanowski 2007a, p. 20-21.

⁸ Păcurariu 1981, p. 96.

Statutul Organic al Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania a fost primit de către contemporani cu sentimente împărțite. Unii au fost încântați de această constituție bisericească modernă, care avea menirea de a realiza o reinterpretare a vechilor canoane conform spiritului epocii. Alții însă au condamnat Statutul Organic, considerându-l necanonic. Critici la adresa Statutului Organic au fost aduse de către canoniști ortodocși (sârbi, dar și români), precum și de către canoniști catolici. Împotriva lui Andrei Șaguna s-au declarat George Barițiu, Ștefan Meteș, mitropolitul Miron Romanul, care l-a învinuit pe Șaguna de „cameleonism politic și de protestantizare a Bisericii ardeleni”⁹, precum și canonistul Valerian Șesan, care a acuzat Statutul de protestantism, intrat în Biserica românească prin filiera sârbă¹⁰.

Între apărătorii cei mai înflăcărați ai Statutului Organic, se numără vicarul Nicolae Popea, colaborator devotat al lui Andrei Șaguna, membru al celebrei comisii de 27. Ideile reformei șaguniene au fost apreciate însă și în Regatul României, unde celebrul ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, a dorit impunerea, pe cât posibilă, a ideilor șaguniene și în Biserica Ortodoxă de acolo și instituirea unui Consistoriu Superior Bisericesc, alcătuit din clerici, deputați aleși ai preoțimii: „Să cercăm a face din cler o forță socială, vie și activă, pusă în slujba națiunii; să căutăm să apropiem cât se va putea mai mult clerul de sus și cel de jos, pentru a înlesni acțiunea lor comună, pentru a mări autoritatea celui dintâi și încrederea în sine a celui de-al doilea”¹¹.

Din momentul votării sale de către Congresul Național Bisericesc din 1868 și până în 1925, Statutul Organic a reprezentat constituția pe baza căreia a fost condusă Mitropolia Transilvaniei și pentru apărarea căreia au luptat conducătorii bisericești de la Sibiu în decursul tuturor tratatelor de unificare bisericească. Aceste tratative au fost deosebit de dificile. În comparație cu discuțiile pentru unificarea Bisericii Ortodoxe Sârbe, care s-au desfășurat în 1919-1920, cele pentru realizarea unității Ortodoxiei românești au durat aproape șase ani, pe parcursul mai multor etape.

O primă etapă o constituie cea a primelor inițiative pentru unificare, pornite în Transilvania, mai precis de la Arad, conduse de Gheorghe Ciuhandu. Ea s-a desfășurat pe parcursul anului 1919 și se caracterizează prin hotărârea Sinodului episcopesc al Mitropoliei ardeleni de a se integra în Sfântul Sinod de la București, dar cu condiția constituționalismului bisericesc introdus de Șaguna (23 aprilie 1919). În cea de-a doua etapă (noiembrie 1919 – februarie 1920), reprezentanții Mitropoliei transilvane primesc mai multe lovituri din partea celor de la București, prin care li se dă de înțeles că nu se mai respectă principiile Statutului Organic (Miron Cristea va fi favorizat să ajungă mitropolit primat la București, iar cei ce urmau să fie aleși în scaunele vacante din Mitropolia ardeleană, aveau să fie impuși „de sus”). La 18/31 decembrie 1919, Marele Colegiu electoral l-a ales în scaunul de mitropolit primat pe episcopul Miron Cristea din Caransebeș. El se declarase, încă din 23 aprilie 1919, în sinodul episcopesc al Mitropoliei ardeleni, apărător al tradiției ardeleni, susținând că Statutul Organic trebuie să fie pus la baza organizării Bisericii Ortodoxe Române întregite. Când a fost ales mitropolit primat, în cuvântarea de mulțumire a afirmat că trebuie să fie scos „politicianismul de partid de pe tărâmul sfânt al Bisericii” și să fie o colaborare între clerul superior, clerul inferior și mireni¹².

Un an mai târziu, în lucrarea sa *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a B.O.R. din regatul român*, prezentată în toamna anului 1920, Miron Cristea a demontat punct cu punct principiile Statutului Organic, susținând chiar și o proporție paritară a laicilor și clericilor în organele de conducere bisericești. Mai mult, a acuzat Statutul Organic de favorizare a corupției¹³. El a privit chestiunea autonomiei bisericești într-un mod deosebit de curios. Dacă înainte de 1918 a susținut deplina autonomie și subsidiaritate bisericească, după această dată a devenit adeptul unei autonomii parțiale, „stâmpărate”¹⁴.

În ziua de 14/27 februarie 1920, Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei ardeleni se întrunea la Sibiu, alegând ca mitropolit pe Nicolae Bălan. Acesta a fost un susținător fervent al principiilor șaguniene (autonomie și constituționalism). Purtătorul său direct de cuvânt a fost consilierul școlar Gheorghe Ciuhandu, care a tipărit două studii importante, primul privind necesitatea de reformare, în sens „misionar și filantropic”, a Statutului Organic, iar al doilea privind absolutismul ierarhic, pe care l-a denunțat ca fiind o rămășiță din Evul Mediu, cu totul potrivnic spiritului timpurilor moderne.

Lucrările pregătitoare pentru unificarea bisericească s-au continuat de către mitropolitul primat Miron Cristea, care s-a lovit de poziția fermă a conducătorilor ortodocși ardeleni. Astfel, la 18 septembrie 1920, s-a întrunit la București așa-numita „Constituantă bisericească”, care a ales din sânul ei o comisie de 15 membri, pentru a elabora un anteproiect de Statul Organic după care să se organizeze și să funcționeze întreaga Biserică Ortodoxă Română.

Deși ministrul de atunci al Cultelor, Octavian Goga, a vrut să prezinte cât mai curând „anteproiectul de lege pentru organizarea Bisericii autocefale ortodoxe române” în Camera Deputaților, mitropolitul Nicolae Bălan s-a opus și a

⁹ Brusanowski 2007b, p. 36.

¹⁰ Brusanowski 2007b, p. 40.

¹¹ Haret 1912, p. 14-15.

¹² Brusanowski 2007a, p. 99.

¹³ Brusanowski 2007b, p. 38.

¹⁴ Brusanowski 2007a, p. 101.

cerut ca unificarea bisericească să se facă numai după elaborarea noii Constituții a României, în care să fie înscrise și principiile de organizare a Bisericii¹⁵.

Preoții ardeleni au respins Anteproiectul, considerând că el nu va putea fi niciodată acceptat de C.N.B., datorită devierilor de la principiile șaguniene ale constituționalismului bisericesc și autonomiei. Anii care au urmat au adus cu ei o tergiversare a tratatelor de unificare. Prin aceasta, mitropolitul Nicolae Bălan a urmărit – și a izbutit – ca proiectul de unificare să fie supus spre ratificare Sfântului Sinod și nu parlamentului, pentru ca să fie evitat orice amestec al politicenilor vremii. Noua Constituție s-a votat de corpurile legiuitoare și s-a aprobat de șeful statului în martie 1923. La dezbaterile din Senat asupra Constituției, a luat cuvântul și mitropolitul Nicolae Bălan, care, într-un memorabil discurs, a apărut autonomia Bisericii Ortodoxe Române, principiul fundamental al organizării noastre bisericești, potrivit căruia Biserica avea dreptul de a se organiza și conduce prin ea însăși.

La 4 februarie 1925, Sfântul Sinod al B.O.R. a luat în dezbatere propunerea de înființare a Patriarhiei Române, întocmită de mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei. Episcopul Vartolomeu Ștefănescu al Râmnicului-Noul Severin a citit apoi *Actul de înființare a Patriarhatului ortodox român*, mitropolitul primat Miron Cristea fiind ridicat la rangul de patriarh. Promulgarea legii (cu 5 articole) s-a făcut la 23 februarie, fiind publicată în Monitorul Oficial din 25 februarie 1925, sub titlul: „*Lege pentru ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungrovlahiei, ca primat al României, la rangul de Scaun patriarhal*”¹⁶.

În urma acestui eveniment, privit de toți „ca o necesitate de ordin național”, între 1-3 martie 1925 au avut loc ultimele negocieri ale lui Alexandru Lapedatu, noul ministru al Cultelor, la Sibiu, urmate de acceptarea unificării condiționate de către Congresul Național Bisericesc. Condițiile puse de Nicolae Bălan au fost: modificarea modului de alegere a ierarhilor; înlăturarea dreptului de veto al episcopilor împotriva hotărârilor Adunărilor eparhiale și instituirea unor instanțe disciplinare la mitropolii. Cererile au fost doar parțial acceptate.

Legea pentru organizarea B.O.R., împreună cu Statutul, au fost votate în Senat în ședința din 24 martie 1925, iar de Cameră în ședința din 3 aprilie 1925. Apoi, Legea a fost sancționată, cu Decretul regal nr. 1402 din 4 mai 1925 și publicată în Monitorul Oficial nr. 97 din 6 mai 1925.

La împlinirea a 90 de ani, la 25 februarie 2015, de la înființarea Patriarhiei Ortodoxe Române, se poate constata că în multe părți s-a manifestat o rezistență dâră față de Legea de organizare bazată pe Statutul Organic al lui Andrei Șaguna, încât principiile ei s-au aplicat numai parțial, de cele mai multe ori fiind aleși, în Adunările eparhiale și în Congresul Național Bisericesc, feluriți politicieni ai vremii, care nu aveau nici o legătură cu Biserica, așa că nu contribuiau cu nimic la propășirea ei. În 1948 a apărut o nouă Lege pentru regimul general al cultelor, pe baza căreia s-a întocmit Statutul de organizare din anul 1949. Experiența a dovedit valabilitatea și actualitatea principiilor șaguniene, încât și în Statutul din 1949 s-a menținut reprezentarea clerului și a credincioșilor în corporațiunile bisericești în aceeași proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni.

Bibliografie

- Ciuhandu 1919 – G. Ciuhandu, *Împreunarea Bisericilor Ortodoxe Române de pe teritoriul României Mari într-o Singură Biserică și raportul acestei Biserici cu Statul*, Arad, 1919.
- Brusanowski 2006 – P. Brusanowski, *Considerații cu privire la relația dintre Biserica Ortodoxă Română și autoritățile de Stat din Principatul autonom al Transilvaniei (1541-1690)*, în „Revista Teologică”, XXVI (88), 2006, 2, p. 122-142.
- Brusanowski 2007a – P. Brusanowski, *Autonomia și constituționalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Române (1919-1925)*, Cluj-Napoca, 2007.
- Brusanowski 2007b – P. Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj-Napoca, 2007.
- Haret 1912 – S. Haret, *Criza bisericească*, București, 1912.
- Păcurariu 1981 – M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981.
- Șerbănescu 1987 – N. Șerbănescu, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul centenarului. 1885 – 25 aprilie – 1985*, în „Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. 1885-1985”, București, 1987, p. 41-138.

¹⁵ Păcurariu 1981, p. 391.

¹⁶ Păcurariu 1981, p. 394.

BRÂNCUȘI, ETERNITATEA DE LA TÂRGU JIU

Viorel Roșca

Abstract. Brâncuși, eternity from Târgu Jiu. At first, I present the official motivation sculptural complex in Targu Jiu, as a homage to the heroes of the First World War. Although this explanation remains valid, we need to see other options for interpretation. However, the similarities with traditional knowledge respectable led me to come with a spiritual interpretation, based on Hebrew wisdom and continuing with other traditions which appear similar beliefs. Subtle structure of the human body and the cosmos is the same in very different traditions, their emergence separated by thousands of kilometers, which exclude coincidence or influences.

Cuvinte cheie: Coloana Infinitului, axis mundi, Poarta Sărutului, poarta cerului, masa tăcerii, cina împărătească, arborele sophirotic, lanua Coeli, altar vedic.

Keywords: Endless Column, axis mundi, Kiss Gate, the gate of heaven, Table of Silence dinner royal shaft sophirotic, lanua Coeli, Vedic altar.

Complexul sculptural de la Târgu Jiu a fost construit de către Constantin Brâncuși în 1937 cu colaborarea mai multor meșteri metalurgi și cioplitori, calculele fiind făcute de inginerul Ștefan Georgescu Gorjan. Brâncuși a dedicat acest complex eroilor români din primul război mondial, fiecare element parând să capete o semnificație legată de evenimentele eroice ale marelui război¹. Masa Tăcerii ar fi fost masa luată de ostași înainte de a pleca din bătălie, Poarta Sărutului pare a fi un Arc de Triumf, iar Coloana Infinitului era coloana sacrificiului infinit al ostașilor morți în războiul de întregirea a patriei. Desigur, toate aceste semnificații rămân în picioare, doar că mă frapază unele similitudini cu cunoștințe spirituale mai exacte decât matematica. Coloana Infinitului are 15 octaedri, adică 30 de trunchiuri de piramidă, adică exact numărul vertebrelor corpului uman astfel: coccisul, 5 sacrale, 5 lombare, 12 dorsale și 7 cervicale, în total 30.

În înțelepciunea ebraică, coloana vertebrală este axis mundi, care leagă pământul de cer. Sacralele și lombarele formează matricea de apă din zona abdominal-pelvică sau sufletul vital². Dorsalele corespund matricii de foc a cutiei toracice adică spiritului. Cervicalele și craniul corespund sferei divine, chipului divin din noi.

La evrei omul are trei spirite: neshamah, scânteia divină din om, aflată la nivel cranian ruah spiritual personal, localizat la nivel toracic, și are sâlașul în inimă și nephesh, sufletul vital și animal. La egipteni aqḥ, ka și ba, joacă același rol. Ka este reprezentat prin două mâini cu degetele răsfirate care fiind zece simbolizează cifra perfecțiunii.

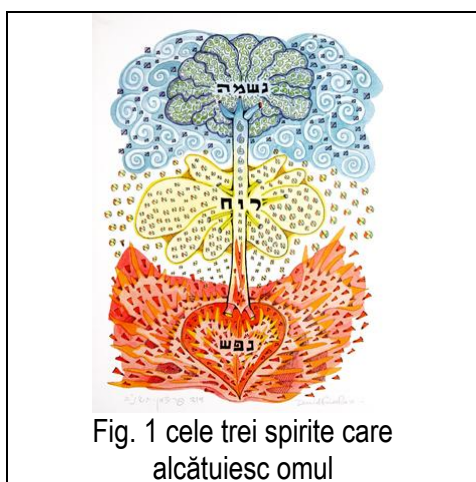

Fig. 1 cele trei spirite care alcătuiesc omul

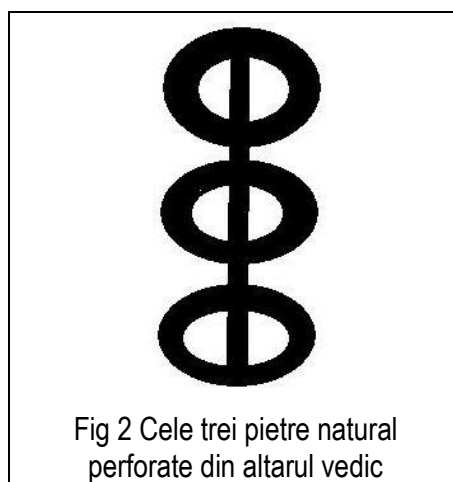

Fig 2 Cele trei pietre natural perforate din altarul vedic

Și în alte tradiții omul e organizat pe trei nivele, la chinezi, în taoism în zona craniană se află spiritul ancestral *chen*, în torace se află spiritul personal *chi*, iar în zona abdominală pelviană sufletul vital *shen*³. Ele sălășuiesc în cele trei câmpuri de cinabru locuite de trei spirite demonice care printr-un regim alimentar ascetic, meditație și abținere pot fi ucise pentru a urca lumina interioară la nivel cranian.

La hinduși avem trei energii diferite care circulă în corpul omenesc, *akasha* în zona craniană, *prana* în zona toracică și *upana* în zona abdominală.

¹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Ansamblul_sculptural_Constantin_Br%C3%A2ncu%C8%99i_de_la_T%C3%A2rgu-Jiu

² Annick de Souzaenelle, *Simbolismul corpului uman*, 1995, p. 23-66.

³ Isabelle Robinet, *Înțelepciunea chineză*, 2007, p. 33-78.

Upanishadele⁴ fac distincția între atman, spiritul și jiva-atman, sufletul vital. Chandogya Upanishad aseamănă atman cu o pasăre care nu mănâncă fructul arborelui, iar jiva-atman cu o pasăre care mănâncă fructul arborelui, adică gustă fructul actelor sale, e atașat de lume. Coloana vertebrală din noi este scara la cer visată de Iacob în amintirea căreia a înălțat un menhir numit în ebraiești Beith El, care înseamnă piatră, unde s-a format o localitate numită mai târziu Beethlehem care înseamnă Casa pâinii unde s-a născut Domnul. În mistica iudaică și creștină piatra este omul brut, necizelat, aflat la începutul drumului duhovnicesc, iar pâinea este omul desăvârșit, de aceea apostolul numit inițial Simon a fost numit de Domnul, Chifa, care în ebraică înseamnă piatră, și pe acel om simplu a pus Domnul bazele Bisericii sale. Pe acea scara din visul lui Iacob urcau și coborau îngerii, este scara de care vorbește sfântul Ioan Scararul, este scara la cer din noi înșine.

Trecând prin toate aceste argumente cred că acel complex de la Târgu Jiu e susceptibil a însemna și alceva decât un monument închinat eroilor din primul război mondial. Într-o proiecție a coloanei de la răsărit spre apus, ea formează împreună cu masa tăcerii și poarta sărutului o sabie în formă de cruce.

În mistica ebraică cele trei matrici din om sunt legate de două porți, poarta oamenilor, la trecerea dintre matricea de apă și matricea de foc. Ea e pomenită în tradiția Greco-romană ca lanua inferni, deoarece cine nu trece prin ea printr-o inițiere și printr-o viață pe măsură, ajunge spre nivelele inferioare de existență. La hinduși, în vedă se numește Pitri yana, adică poarta strămoșilor sau a oamenilor. Între matricea de foc și matricea divină se află poarta zeilor, denumită în latină lanua Coeli, adică poarta cerului și în sanscrită Svayamatrma Yana, adică poarta cerului.

Arhitectura unei biserici ortodoxe presupune obligatoriu trei incinte, pronaos, naos și altar.

Ușa dintre pronaos și naos, este poarta oamenilor și în timpul liturghiei euharistice în naos au dreptul să stea doar cei botezați, deoarece botezul este prima inițiere în creștinism, corespunzătoare micilor mistere din antichitate. Euharistia, care este inițierea supremă pentru un mirean nu se face degeaba în fața ușilor împărătești, care simbolizează, poarta cerului, euharistia fiind înmărtășirea cu condiția divină, de care credincioșii se vor bucura după moarte și înviere.

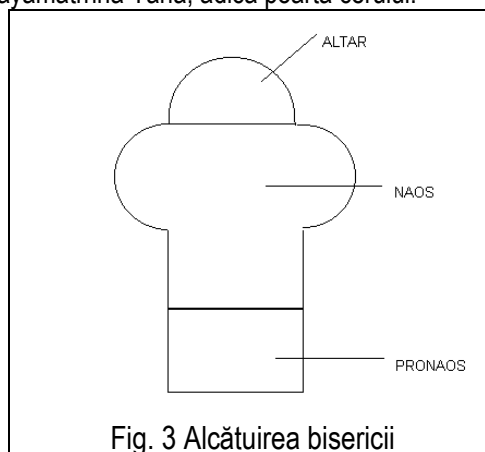

Fig. 3 Alcătuirea bisericii

Poarta sărutului de la Târgu Jiu simbolizează poarta cerului, și comuniunea divino-umană. Simbolul sărutului este transformarea a două ființe într-una singură prin iubire. Cine trece prin poarta cerului leapădă total personalitatea exterioară, identitatea aparentă, lepădarea de sine, și ura față de propriul suflet fiind o condiție a mântuirii după spusele Domnului. Acel suflet pe care trebuie să-l urâm, este nephesh, sufletul animal, care aici ne desparte de împlinirea supremă, revenirea la sânul divinității. Într-o pildă hindusă din upanishade, se pune că bate cineva la poarta cerului și este întrebat: Cine ești?, la care omul răspunde: sunt cutare, din satul cutare, și mă ocup cu cutare meserie. De dincolo i se răspunde: Pleacă, aici nu este loc pentru doi. Omul acela trăiește, este ars de experiențele sale și după mult timp revine la acea poartă. De dincolo e întrebat: cine ești? Iar omul îi răspunde: Eu sunt tu, iubitorule de inimi. Iar de dincolo i se răspunde, dacă tu ești eu, atunci intră, căci aici nu e loc pentru doi. Este vorba de acel tat twam asi, adică eu sunt tu, adică de ajungerea omului la identitatea supremă, și cum spunea Brâncuși, ca să ajungi acolo, e altă poveste.

Bibliografie

Annick de Souzaenelle, *Simbolismul corpului uman*, Edit. Amarcord, 1995.

Chandogya Upanishad, *Cele mai vechi Upanishade*, Edit. Științifică și enciclopedică, 1992.

Issbelle Robinet, *Înțelepciunea chineză*, Edit. Herald, 2007.

***http://ro.wikipedia.org/wiki/Ansamblul_sculptural_Constantin_Br%C3%A2ncu%C8%99i_de_la_T%C3%A2rgu-Jiu.

⁴ Chandogya Upanishad, *Cele mai vechi Upanishade*, p 90-145.

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

REPREZENTAREA FENOMENULUI DE SECETĂ ÎN CÂMPIA ROMÂNĂ ȘI MĂSURI DE PREVENIRE ȘI DIMINUARE A ACESTEIA ÎN AGRICULTURĂ

Dr. Carmen-Sofia Dragotă

Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract: *The representation of drought phenomenon and measures for prevention and its mitigation in agriculture. The principal aim of the study is the intensifying factor of the drought (the heat waves) and the influence of the maximum temperatures on crops, in terms of their biological main requirements, in the Romanian Plain - economically sensitive agriculture sector. There were also identified and selected agricultural options for prevention, adaptation and mitigation of agro-, thermal and hydric droughts.*

Cuvinte cheie: secetă, măsuri de prevenire și diminuare, Câmpia Română.

Key-words: drought, prevention and mitigation, Romanian Plain.

Introducere. Scopul demersului științific îl constituie jalonarea principalului factor genetic al secetei (valurile de căldură) și influența temperaturilor maxime asupra culturilor agricole, prin prisma principalelor cerințe biologice ale acestora, raportate la variabilitatea regimului termic în sectorul economic sensibil pentru agricultură, reprezentat de Câmpia Română. Totodată au fost identificate și selectate opțiunile agricole de prevenire, adaptare și reducere a riscurilor agroclimatice termice și hidrice ale secetei.

Câmpia Română, una dintre cele mai importante regiuni agricole a țării este afectată tot mai frecvent și intens în ultimele decenii de fenomene de arșiță, uscăciune și secete severe (ex. 2000, 2002, 2003, 2007, 2012), pe fondul tendințelor actuale de încălzire și aridizare a climei, dar mai ales al unei presiuni antropice negative, care intensifică local efectele acestora. Hazardele climatice legate de temperaturile maxime ale aerului (valurile de căldură) și lipsa precipitațiilor mai multe zile consecutive susțin și întrețin fenomenul de secetă la nivelul regiunii, încadrând-o la nivelul României prin cel mai mare grad de expunere (fig. 1). Potrivit gradelor de bonitare acordate, seceta este generată și întreținută de prezența și frecvența tot mai pronunțată a valurilor de căldură, ale căror consecințe negative asupra tuturor activităților economice și a calității mediului sunt din ce în ce mai drastice, mai ales după anii 1984-1985.

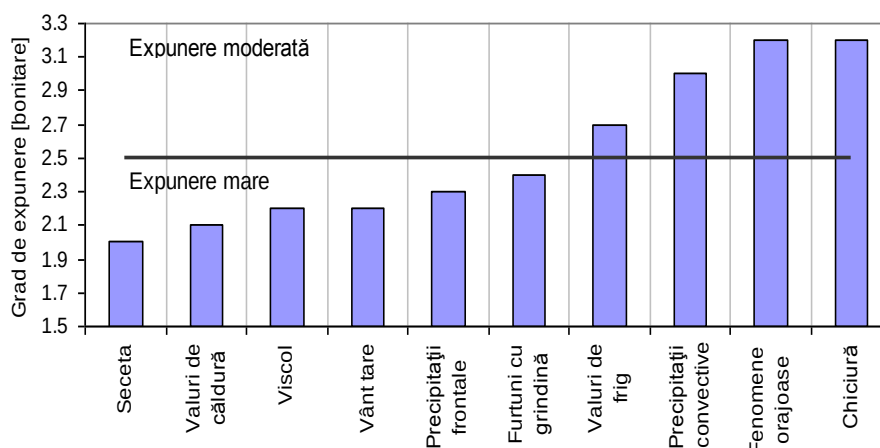

Fig. 1, Expunerea regiunii Câmpiei Române la fenomene meteorologice periculoase (în grade medii de bonitare).

Lucrarea își propune să evidențieze caracteristicile principale ale secetei din perimetrul geografic al Câmpiei Române prin prisma factorului genetic determinant – valurile de căldură, în perioada din an mai-septembrie, cea mai solicitantă pentru agricultură. Sunt vizate stresul termic, stresul hidric și cel termohidric, enunțând cele mai eficiente măsuri de prevenire și reducere a efectelor secetei pentru plantele de cultură.

Date și metode. În prelucrările efectuate au fost utilizate datele zilnice non-blended de temperaturi provenite din *European Climate Assessment maxime Datasets project* (<http://www.eca.knmi.nl>) cu lipsuri <5% din șirul de date, îndeplinind astfel cerințele OMM. Acestea au vizat șase stații meteorologice din fluxul internațional OMM, cu altitudini cuprinse între 19 și 192 m (fig. 2): București-Băneasa, Buzău, Călărași, Craiova, Galați și Roșiori de Vede.

Condițiile de reprezentativitate climatică a acestora sunt îndeplinite, platformele lor meteorologice fiind degajate, nu au suferit modificări de amplasament și nu au întreruperi în perioada de funcționare.

Perioada analizată este intervalul mai-septembrie 1961-2009, iar șirurile de date sunt omogene și relevante pentru evidențierea schimbărilor sezoniere în frecvența, durata și intensitatea secetei în arealul Câmpiei Române.

Nr. crt.	Stația meteorologică	Altitudinea (m)	Latitudinea	Longitudinea
1	București-Băneasa	90	44°31'	26°05'
2	Buzău	96	45°08'	26°51'
3	Călărași	19	44°12'	27°20'
4	Craiova	192	44°19'	23°52'
5	Galați	69	45°29'	28°02'
6	Roșiori de Vede	102	44°06'	24°59'

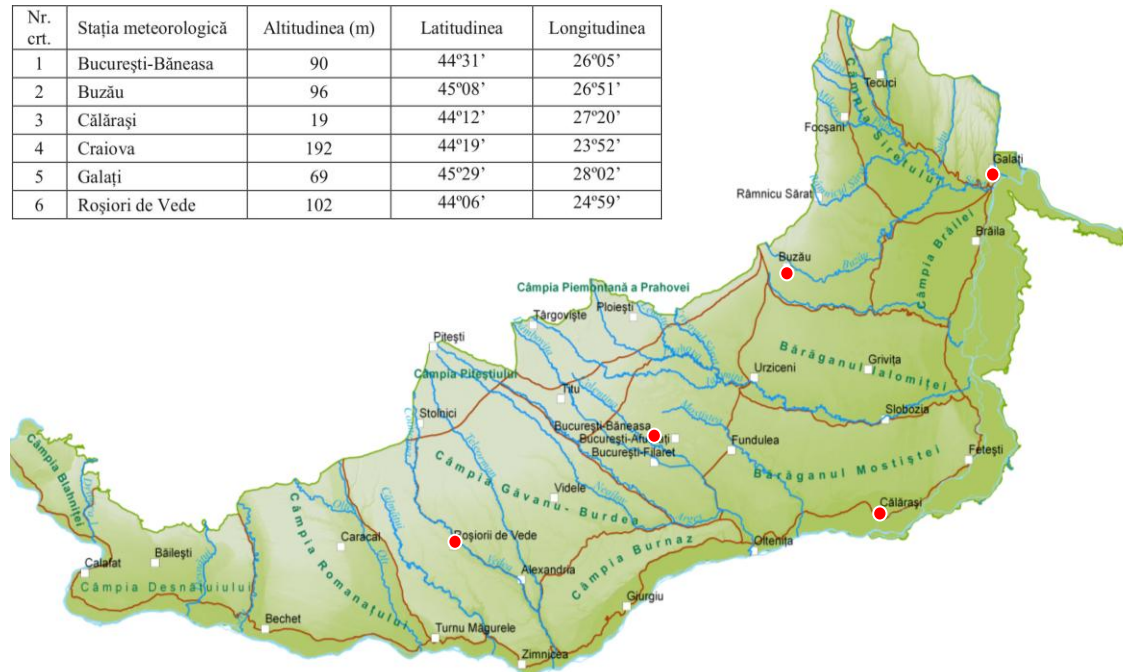

Fig. 2, Coordonatele geografice ale stațiilor meteorologice ECA&D din Câmpia Română.

Au fost selectate perioadele secetoase, pe fondul advecțiilor aerului tropical din sud și complementarele direcției sudice, care se caracterizează prin lipsa precipitațiilor sau scăderea lor cantitativă sub nivelul mediu, corespunzător cerințelor plantelor de cultură. Potrivit ANM, în condițiile climatului temperat continental de care beneficiază România, seceta este generată de valurile de căldură a căror durată este mai mare de 3 zile consecutive, sau de persistența temperaturilor maxime (zile tropicale și zile caniculare) sau minime (noapți tropicale) extreme mai multe zile succesive, condiționate însă de lipsa precipitațiilor.

Pentru cuantificarea semnificației tendințelor de evoluție a parametrilor fenomenului de secetă și a anilor de "ruptură" în perioada 1961-2009 au fost utilizate testele statistice Mann-Kendall și Pettitt. A fost ales nivelul de semnificație de 95% (p -value<0.05).

Rezultate. Pentru Câmpia Română, regiune încadrată în zona a I-a de favorabilitate agricolă din România (Fig. 3,a), s-a urmărit distribuția probabilității de producere a secetei la aceeași scară (Fig.3,b), prin utilizarea hărților de distribuție la nivel național a parametrilor amintiți, seceta fiind fenomenul natural complex care produce dezechilibre termohidrice majore ce influențează negativ sistemele de producție.

S-a apreciat faptul că regiunea Câmpiei Române prezintă caracteristicile celor mai secetoase areale din România: precipitații puține, căldură excesivă vara, ger aspru iarna, manifestări eoliene frecvente și violente care determină uscarea solului prin creșterea evapotranspirației, sărăturarea, formarea crustelor uscate și obturarea porozității, afectarea fazelor fenologice, slaba acoperire cu sisteme de irigație, mai ales prin reducerea suprafețelor cu vegetație forestieră naturale, care au fost înlocuite cu vegetație spontană specifică zonelor aride etc. Astfel, din prelucrările efectuate a rezultat că *media multianuală a cantităților de precipitații totalizate este de sub 400mm în semestrul cald al anului, iar perioadele de secetă din cei mai calzi ani se extind pe 60-100 zile (maximul înregistrat fiind de 122 zile consecutive la Slobozia, în anul 1913)*. Raportat la condiția agrometeorologică restrictivă pentru producerea recoltelor medii (necesarul de 500mm precipitații în semestrul cald al anului ca prag optim minim limitativ, fără ca intervalele de timp acoperite de secetă să depășească 14 zile consecutive), în Câmpia Română o agricultură performantă nu se poate realiza fără aplicarea măsurilor de bază pentru atenuarea efectelor secetei: utilizarea irigațiilor, cultivarea speciilor de plante rezistente la secetă și utilizarea diferitelor sisteme agrotehnice care reduc pierderile de apă din sol (www.fao.org).

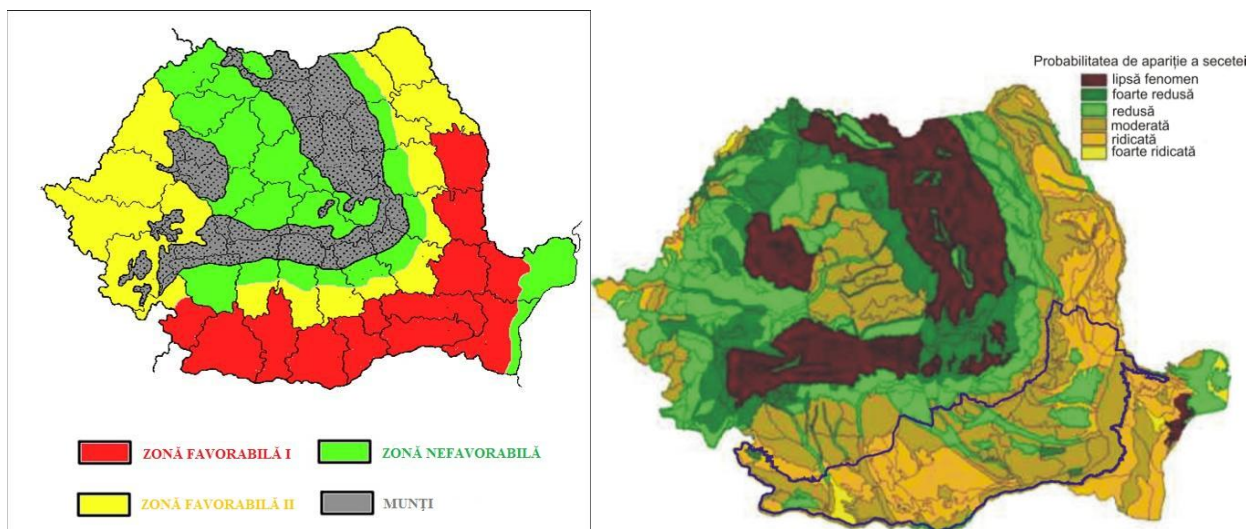

Fig. 3, Zonele de favorabilitate agricolă (a) și probabilitatea de apariție a secetei (b) în România.

În ultimele trei decenii s-a remarcat creșterea frecvenței evenimentelor climatice extreme pe fondul încălzirii globale reprezentate în principal prin valuri de căldură, furtuni, secete etc. care au afectat producția agricolă. Se preconizează că la sfârșitul secolului al 21-lea schimbările climatice să fie și mai drastice, astfel încât „cel mai rece an va fi mai cald decât cel mai fierbinte din prezent”, din cauza deplasării latitudinale a izotermelor spre nord cu aproximativ 200 km. Aceasta va avea ca rezultat creșterea temperaturii medii cu cel puțin 1.0°C, care va determina riscul dispariției a 10% dintre speciile vegetale actuale. Având în vedere că în condițiile actuale din cele 700 specii domesticate de-a lungul istoriei, numai 30 asigură 90% din alimentația zilnică, iar creșterea populației duce implicit la creșterea cererii de alimente și apă, rezultă că gradul de vulnerabilitate a populației la schimbările climatice va crește deosebit de mult.

Prelucrările vizând evoluția valurilor de căldură din perioada analizată, definite ca succesiuni de trei zile consecutive cu temperaturi maxime de peste 35°C, indică faptul că decenal durată anuală a acestora prezintă un trend ascendent accentuat pentru întreg spațiul geografic al Câmpiei Române (Fig. 4), mai ales după anul de ruptură 1984 determinat statistic prin testele Mann-Kendall și Pettitt.

Se remarcă cele mai mari depășiri ale frecvenței valurilor de căldură individuale în arealele adiacente stațiilor meteorologice Craiova, Roșiori de Vede și Galați (Câmpia Olteniei, Teleormanului și a Siretului), mai ales în anii 1987, 2000 și 2007. Tendința de evoluție pozitivă regională a duratei anuale a valurilor de căldură este de circa 5-7 zile/deceniu, iar a duratei maxime a valurilor de căldură individuale de circa 0.2-0.5 zile/deceniu. În condițiile climatului actual (după anul 2000), patru din cele șase stații meteorologice selectate prezintă cel mai ridicat grad de expunere la persistența mare a valurilor de căldură (Roșiori de Vede, Călărași, Galați și Craiova).

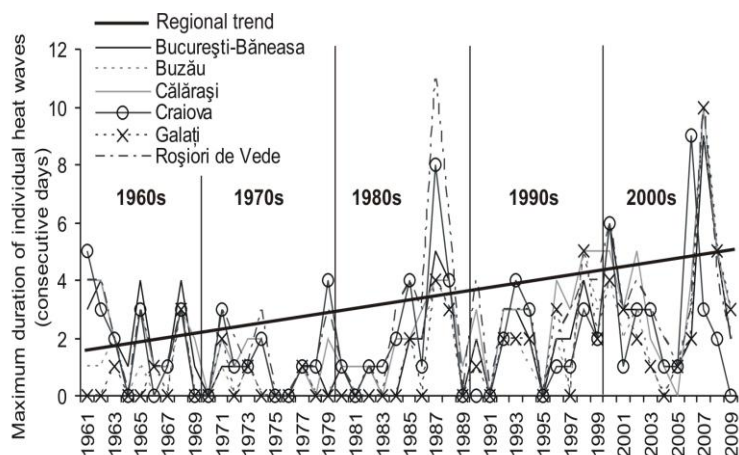

Fig. 4, Variabilitatea duratei maxime a valurilor de căldură individuale în Câmpia Română (Dragotă, Havriș, 2015).

Variabilitatea intensității absolute a valurilor de căldură (Fig. 5) indică o intensificare vizibilă după anii 1985-1988, când severitatea acestor fenomene a atins pentru prima dată în decursul perioadei analizate pragul termic de

40°C, corespunzător codului portocaliu de avertizare now-casting al Administrației Naționale de Meteorologie pentru temperaturile maxime extreme. În anul 2007, an record termic istoric pentru majoritatea stațiilor meteorologice din sudul României, intensitatea valurilor de căldură înregistrate la Roșiori de Vede și Craiova s-a apropiat de pragul termic corespunzător codului roșu (43°C). Vara anului 2007 s-a distins prin amploarea deosebită a anomaliilor termice înregistrate atât la nivelul regiunii de studiu (peste 4°C), cât și la nivel național, comparativ cu alți ani foarte calzi ai perioadei analizate – 2000 și 2003.

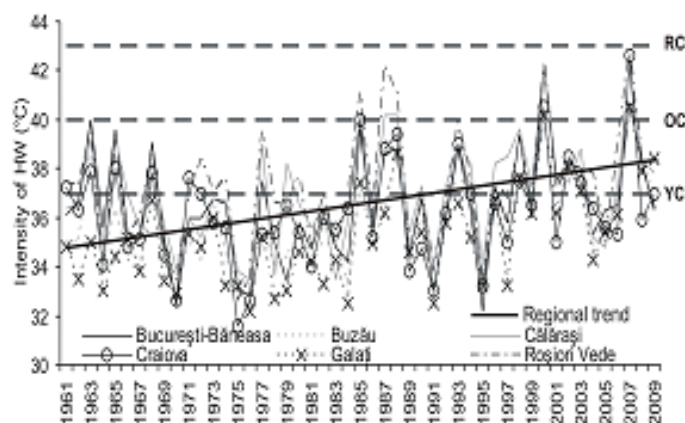

Fig. 5, Variabilitatea intensității absolute a valurilor de căldură extreme (Dragotă, Havriș, 2015)

Componenta termică a valurilor de căldură este asigurată de frecvența și persistența zilelor tropicale și caniculare, corelate cu nopțile tropicale, generând stresul termic pentru organismele vii, afectându-le procesele fiziologice și biochimice. Puterea de adaptare a acestora se diminuează, starea de sănătate și producția lor fiind afectată mai mult de episoadele scurte cu temperaturi foarte ridicate decât de creșterea medie zonală a temperaturii.

În aceste condiții plantele suferă prin accelerarea parcurgerii fazelor fenologice, scurtarea perioadei de vegetație, reducerea suprafeței foliolare prin ofilire și uscare, durata de strălucire a soarelui și insolația puternică ducând la șistăvirea plantelor. Rata fotosintezei reale scade cu 50-60%, iar viabilitatea polenului scade drastic la depășirea temperaturilor maxime de peste 35 °C la porumb, 32 °C la soia, 21 °C noaptea la orez etc. Reducerea producției de nectar și polen duce la scăderea atractivității polenizatorilor, astfel încât procesul de umplere a boabelor, numărul și greutatea lor scad simțitor. Sistemul radicular manifestă o sensibilitate mai mare la fluctuațiile zilnice de temperatură decât partea aeriană, reducându-se creșterea rădăcinilor terminale la peste 35°C).

Valurile de căldură se manifestă vara prin încălziri excesive, pe fondul diminuării cantităților de precipitații. Întrucât intensificarea stressului termic excesiv din timpul anotimpului cald al anului este o caracteristică a perioadei de timp actuale și mai cu seamă preconizată pentru viitorii ani, au fost analizate frecvența și durata intervalelor cu temperaturi tropicale de peste 30°C concomitente cu lipsa precipitațiilor.

În condițiile în care hazardul reprezentat de încălzirea excesivă prin atingerea și depășirea pragului termic de 30°C, specific zilelor tropicale pentru teritoriul României, variază între pragurile de <20 zile și >40 zile (tab. 1), completarea imaginii regimului condițiilor termice extreme s-a realizat prin studierea frecvenței duratelor de zile consecutive cu temperaturi tropicale și fără precipitații pentru teritoriul Câmpiei Române.

Tabel 1, Analiza hazardului termic reprezentat de căldura excesivă generatoare de secete, în funcție de frecvența zilelor caracteristice de vară

NIVEL DE HAZARD TERMIC (ZILE)	RIDICAT	MEDIU	SCĂZUT
Zile tropicale ($T_{max} \geq 30^{\circ}\text{C}$)	>40	20-40	<20
Nopți tropicale ($T_{min} \geq 20^{\circ}\text{C}$)	>10	5-10	<5
Zile caniculare ($T_{max} \geq 35^{\circ}\text{C}$)	>7	3-7	<3

O imagine mai completă a diferențierilor teritoriale pe care cazurile zile consecutive fără precipitații simultane cu zile tropicale l-a înregistrat în perioada studiată, a fost obținută prin realizarea hărții de distribuție pe praguri de valori a acestor intervale de interes produse în lunile de vară și a hărții distribuției duratei maxime a cazurilor de simultaneitate.

Din harta distribuției pe praguri de valori a duratei intervalelor cu zile consecutive tropicale produse simultan cu cele fără precipitații se remarcă diferențieri între situația înregistrată la stațiile meteorologice din vestul și sudul Câmpiei Române (Craiova, Roșiori de Vede și, respectiv, Călărași) și cele situate în centrul și nord-estul acesteia (București-Băneasa, Buzău și Galați). Ponderea mai ridicată a intervalelor mai scurte de 5 zile simultane secetoase și tropicale,

specifică nord-estului regiunii studiate, indică faptul că secetele sunt mai puțin accentuate datorită producerii ceva mai frecvente a precipitațiilor (fig. 6).

În schimb, cele mai puține astfel de intervale scurte de secetă accentuată se observă la stația Craiova, dar și la Roșiori de Vede și Călărași. Aici crește, însă, ponderea intervalelor cu lungimi de 5-10 zile, care reprezintă circa o treime din totalul cazurilor de intervale secetoase și călduroase.

Pentru cazurile cu durate cuprinse între 11 și 15 zile consecutive concomitent secetoase și tropicale situația este următoarea: cele mai multe cazuri (12) s-au înregistrat la București-Băneasa și Călărași, apoi urmează stația Craiova, cu 9 cazuri și stațiile Buzău și Roșiori de Vede, cu 7 astfel de situații.

Intervale cu durate extrem de lungi, între 16 și 20 de zile consecutive secetoase și călduroase s-au produs extrem de rar: 6 cazuri la Roșiori de Vede, 4 la București Băneasa, 3 la Buzău, Călărași și Craiova, în timp ce la Galați s-a înregistrat doar un singur astfel de caz.

În mod excepțional s-au înregistrat și intervale secetoase și tropicale cu durate de 21-25 de zile, însă doar la stațiile Călărași, Roșiori de Vede (câte două cazuri) și Galați (un singur caz).

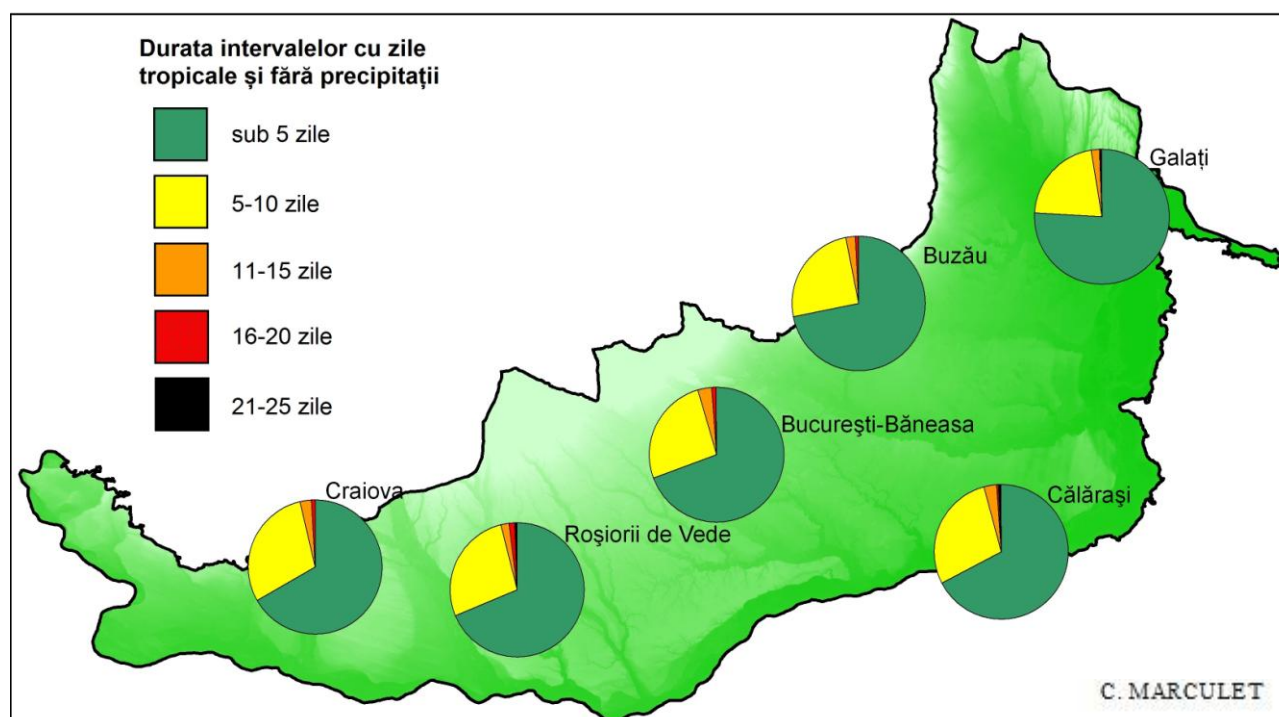

Fig. 6, Harta distribuției pe praguri de valori a zilelor consecutive tropicale în cuplaj cu cele fără precipitații din lunile de vară (1961-2009).

Distribuția duratelor maxime ale intervalelor simultane cu zile tropicale și fără precipitații ilustrează o situație diferită comparativ cu cea din harta precedentă. Craiova, București-Băneasa și Buzău prezintă valorile cele mai mici, de 18-20 zile consecutive simultan secetoase și călduroase. La Călărași și Galați valorile sunt și mai ridicate, de 22, respectiv, 24 zile consecutive. Valoarea maximă înregistrată la Roșiori de Vede, de 26 zile consecutive simultane, reprezintă recordul absolut al perioadei studiate pentru Câmpia Română (fig. 7).

Componenta hidrică a secetei acționează prin deficitul de apă care afectează creșterea și dezvoltarea plantelor în perioada critică a „formării butonilor floralii și de umplere a boabelor”, acționând prin reducerea aprovizionării cu elemente nutritive și a fotosintezei, care asigură transferul în boabe a carbohidraților sintetizați în frunze.

Acțiunea combinată termohidrică din timpul secetelor duce la sterilitatea plantelor, reducerea biomasei, a nivelului de umplere a boabelor și în final la diminuarea drastică a producției. Perioadele secetoase începute primăvara și care durează toamna târziu favorizează înmulțirea dăunătorilor, care se manifestă prin atacuri intense (insecte, rozătoare), diminuând calitatea și productivitatea recoltelor, crescând drastic costul lucrărilor de însămânțare sau recoltare și pregătirea terenurilor pentru anul agricol următor.

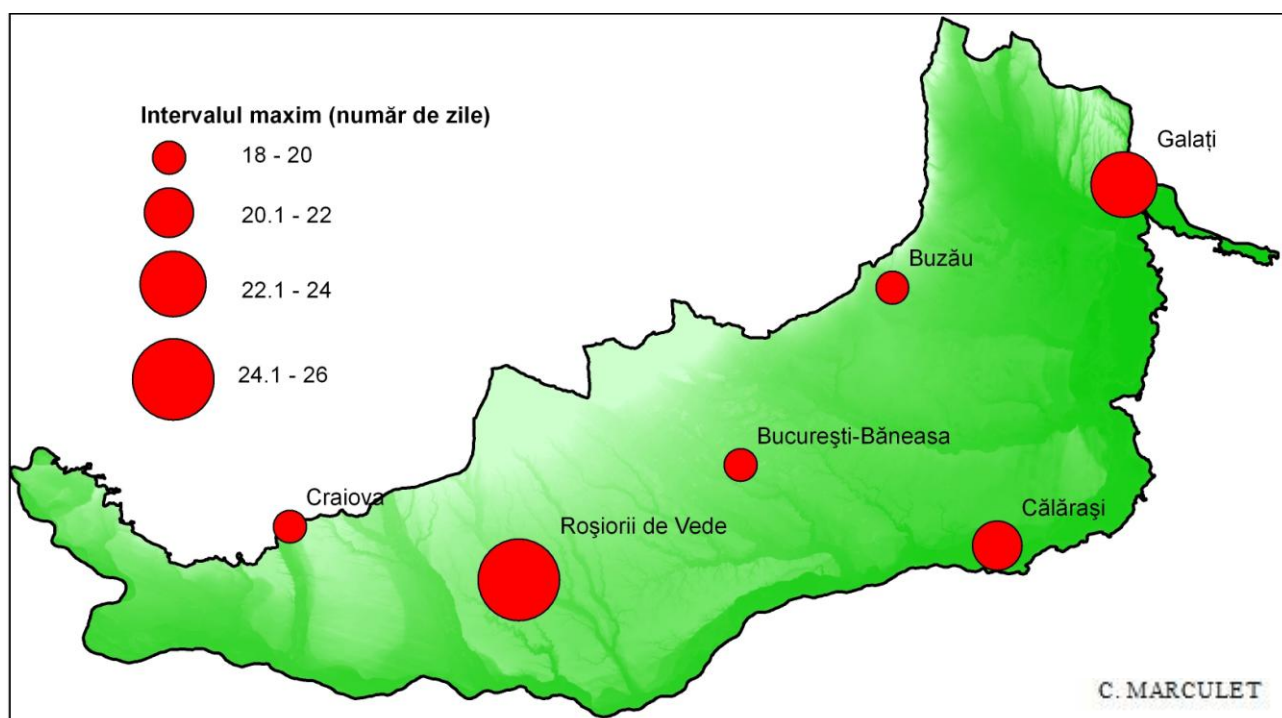

Fig. 7, Harta distribuției duratelor maxime ale intervalurilor simultane cu zile tropicale și fără precipitații din lunile de vară (1961-2009).

Având în vedere faptul că la nivel național, la ora actuală procesele de aridizare și extindere a suprafețelor afectate de secetă, cu reale temeri de deșertificare sunt într-o dezvoltare alarmantă, preocupările specialiștilor din agricultură converg spre adaptare (care necesită un timp îndelungat), prevenire și reducere a efectelor acestora. Potrivit concluziilor Prof. dr. Gheorghe Sin, președinte al Academiei de Științe Agricole și Silvici, prezentate la Dezbaterile Naționale „Agricultura și securitatea alimentară”, din 17 iunie 2014, se apreciază că la ora actuală 19,5% din suprafața agricolă a țării este în pericol de deșertificare (tab. 2).

Tabel 2 Suprafețe în pericol de deșertificare în România
(Sin, Gh., 2014)

Specificare	Mii hectare	%
Suprafața agricolă, din care:	14 740	100
Arabil	2449	16.6
pășuni și fânețe	319	2.2
vii și livezi	102	0.7
Total	2870	19.5

Concluzii

Prin efectele sale, seceta rămâne principalul hazard complex care afectează Câmpia Română. În aceste situații se impun o serie de *măsuri de prevenire și reducere a efectelor stresului termohidric la culturile agricole*. Printre acestea de prim interes este crearea și promovarea soiurilor și hibrizilor cu toleranță ridicată la acest stres, care să asigure ameliorarea fotosintezei, creșterea termostabilității membranelor celulare și creșterea duratei de prelungire a stării verzi a frunzelor. Aceasta va asigura optimizarea arhitecturii părții aeriene și a sistemului radicular, în echilibru cu sistemul foliolar. Rezultate notabile au fost obținute prin utilizarea formelor sălbatice, înrudite cu plantele cultivate, ca donor de gene purtătoare de însușiri ce redau o creștere a toleranței la secetă, temperaturi extreme, boli, precum și la erbicide utilizate în combaterea vegetației ubigviste (buruienilor) (Sin, Gh., 2014).

După adoptarea *Ghidul privind Adaptarea la Efectele Schimbărilor Climatice* (GASC, 2008) și *Strategia Națională privind Schimbările Climatice* (SNSC, 2014-2020) a rezultat necesitatea implementării rezultatelor cercetărilor privind adaptarea structurii și succesiunii culturilor la condițiile de secetă. Se pune accent pe extinderea unor specii cunoscute ca fiind mai rezistente la secetă (culturi alternative - sorg, mei, orz, rapiță, năut, fasoliță, iarbă de Sudan, plante perene), alternanța culturilor cu cerințe diferite față de regimul hidric, succesiunii de culturi în care cerealele de toamnă să urmeze după plante recoltate mai timpuriu, în vară (mazăre, rapiță, in, soia, borceaguri, cereale păioase), în

proporție de cel puțin 50% față de situația actuală, schimbarea structurii soiurilor cultivate cu accent pe creșterea ponderii celor cu perioadă mai scurtă de vegetație, aplicarea unor metode de înmulțire rapidă a semințelor din soiurile cu toleranță sporită la secetă etc. Se impune crearea unui cadru legislativ adecvat promovării rapide în practică a noilor soiuri.

Manualul fermierului european redactat pe baza *Codului de Atitudini pentru Reducerea Impactului Schimbărilor climatice în Agricultură* precizează totodată introducerea tehnologiilor specifice de lucrare a solurilor, urmărindu-se reducerea gradului și intensității de lucrare (mobilizare) a solului, în scopul conservării apei în sol și al reducerii pierderilor de apă. Astfel, adoptând tehnologii de succes verificate pe plan internațional se urmărește excluderea arăturilor de primăvară din tehnologiile de cultură (excepție pe soluri nisipoase) și înlocuirea arăturii cu lucrări de mobilizare redusă a solului (lucrări superficiale de până la 10-12 cm, lucrări de mobilizare parțială, sau chiar semănat direct în teren nelucrat). O altă tehnologie de viitor o constituie mulcirea, adică menținerea resturilor vegetale pe suprafața solului în proporție de minim 30% din suprafața de cultură. Prin aceasta se reduce pierderea apei prin evaporare, care este conservată în sol pentru a fi folosită de plante, sau se înlesnește pătrunderea apei în sol reducându-se eroziunea solului. Se preconizează de asemenea introducerea pe scară mare a *sistemului de agrotehnică conservativă, în care lucrarea redusă a solului (până la „zero-tillage” – semănat direct în teren nelucrat) este asociată cu mulcirea*, care asigură conservarea apei în sol, pierderile fiind reduse, frânarea apariției buruienilor, măsuri care conduc la economii considerabile de combustibil, crescând eficiența economică în agricultură.

Finalizarea elaborării hărților de vulnerabilitate și risc la secetă a terenurilor agricole potrivit normativelor UE este măsura cel mai mult așteptată, în funcție de care se vor putea lua cele mai concrete decizii legale privind adaptarea la condițiile climatice specifice Câmpiei Române prin prevenirea și diminuarea fenomenelor de secetă.

Bibliografie

- Berbecel, O., Stancu, M., Ciovică, N., Jianu, V., Apetroaie, Șt., Socor, Elena, Rogoian, Iulia (1970), *Agrometeorologie*, Edit. Ceres, București, 294 p.
- Dragomirescu, Elena, Enache, L. (1998), *Agrometeorologie*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 198 p.
- Dragotă Carmen-Sofia, Havriș Loredana-Elena (2015), *Changes in frequency, persistence and intensity of extreme high-temperature events in the Romanian Plain*, Aerul și apa Componente ale mediului, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, pp. 17-24.
- Dragotă, Carmen-Sofia, Mărculeț, Cătălina, Mic, Loredana-Elena, Grofu, Anduța (2012), *Mapping dryness time-scales in the Curvature Carpathians and Subcarpathians (Romania) by the Standardized Precipitation Index*, Revue Roumaine de Géographie / Romanian Journal of Geography, 56, (2), pp. 137-142, 3 fig., 2 tab., abstr.
- Mărculeț, Cătălina (2014), *Major summer-induced thermal risks in the Alba Iulia – Turda Depression*, Riscuri și Catastrofe, XIV (113), nr. 1/2014, Cluj-Napoca.
- Mărculeț, Cătălina, Dragotă, Carmen-Sofia (2014), *Elemente de stres termic și hidric – factori ai amplificării secetei în Câmpia Olteniei*, Bibliotheca Historica, Philosophica et Geographica, Collegium Mediense, IV, Comunicări Științifice XIII, Colegiul Tehnic „Mediense”, Mediaș, pp. 192-197.
- Mărculeț, Cătălina, Mărculeț, I. (2010), *Temperaturile și culturile agricole în Depresiunea Alba-Iulia Turda*, Revista Geografică, XVII, București, pp. 53-58, 2 fig., 3 tab., abstr.
- Sandu, I., Mateescu, E., Vătămanu, V. (2010), *Schimbări climatice în România și efectele asupra agriculturii*, Edit. SITECH, Craiova.
- Sandu, I., Mateescu, E. (2014), *Seceta în România – provocări și oportunități de prevenire și combatere a efectelor în agricultură*, Dezbateri Națională dedicată Zilei Mondiale pentru combaterea deșertificării și aridizării. Agricultură și securitatea alimentară, Academia Română – Secția de Științe Agricole și Silvicultură, 17 iunie 2014, București.
- Sin, Gh. (2014), *Măsuri de prevenire și reducere a efectului fenomenului de secetă generat de schimbările climatice*, Dezbateri Națională dedicată Zilei Mondiale pentru combaterea deșertificării și aridizării. Agricultură și securitatea alimentară, Academia Română – Secția de Științe Agricole și Silvicultură, 17 iunie 2014, București.
- *** (2008), *Clima României*, Edit. Academiei Române, București, 365 p.
- *** (2014), *Evaluarea hazardelor legate de temperatura aerului în Câmpia Română*, manuscris, Institutul de Geografie al Academiei Române, București.

<http://www.eca.knmi.nl>

www.fao.org

EVOLUȚIA PRECIPITAȚIILOR ȘI A TEMPERATURILOR ÎN LUNA IULIE 2014 ÎN SUDUL TRANSILVANIEI

Dr. Nicolae Rusan

Abstract: The paper entitled *Evolution of rainfall and temperatures in July 2014 in southern Transylvania*, analyzes the temperatures and rainfall of this month compared to the annual averages. The paper highlights the warmest and less warm days of this month, considered the hottest month of the year (popularly called hot July). At the same time it presents a very brief overview of the Sibiu South Transylvania Regional Meteorological Centre, including the map of subordinated counties, shown in Figure 1 of the paper.

Cuvinte cheie: stații meteorologice, ploi abundente, zile călduroase, sisteme frontale.

Keywords: weather stations, rainfall, warm days, frontal systems

Descriere generală. Luna iulie 2014, cu excepția județului Alba, unde la stația meteo Alba Iulia, temperaturile au avut valori ușor sub media multianuală, la toate celelalte stații, temperaturile au fost peste mediile multianuale, cu 1°C până la 2°C. Din analiza datelor precum și a situațiilor sinoptice ale lunii iulie, reiese faptul că temperaturile maxime zilnice au avut fluctuații importante, astfel că prima săptămână temperaturile au avut valori cuprinse între 26 °C și 32°C.

O răcire semnificativă a avut loc în data de 11 iulie 2014, când temperaturile au coborât până la valoarea de 20°C (temperaturile maxime zilnice s-au încadrat între 20 °C și 24°C).

Ziua cu cele mai ridicate temperaturi a fost în data de 20 iulie 2014, când temperaturile au urcat până spre 34 °C. Ultimele 11 zile au avut temperaturi maxime cuprinse între 23°C și 32 °C. De remarcat este faptul că luna iulie 2014, pe ansamblu a fost o lună cu temperaturi apropiate de normalul termic al perioadei, ceea ce reiese și din analiza graficului, precum și a hărților. Aceste temperaturi s-au datorat și instabilității accentuate și a cerului temporar noros din această lună, reducând durata de strălucire a soarelui.

Centrul Meteorologic Regional Transilvania Sud Sibiu, administrează șase județe (Mureș, Alba, Sibiu, Brașov, Covasna și Harghita), cu un număr de 26 de stații meteorologice (fig.1).

Fig.1. Harta Centrului Meteorologic Regional Transilvania Sud Sibiu (după ANM București)

Din oră în oră se primesc date cu privire la nebulozitatea (gradul de acoperire a cerului), date despre viteza și direcția vântului, valori ale temperaturilor, informații despre presiunea atmosferică (tendința de creștere sau scădere a acesteia), informații privind precipitațiile (natura acestora, cantitatea de apă căzută într-un anumit interval de timp/mp), informații despre ceață și influența acesteia asupra vizibilității atmosferice etc. Pe baza datelor primite de la stațiile meteorologice, dar mai ales a numeroaselor informații obținute din analiza hărților sinoptice și a altor materiale informaționale, Centrul Meteorologic Transilvania Sud Sibiu, realizează prognoze meteorologice pentru diferiți beneficiari din aceste județe, pentru instituții ale statului și alte deserviri cu privire la elementele climatice necesare în anumite domenii de activitate.

Caracteristicile climatice ale lunii iulie 2014

Caracteristicile termice. Luna iulie 2014 cu excepția județului Alba, unde la stația meteo Câmpeni, temperatura medie a lunii a avut valori ușor sub media multianuală, cu -0.2°C, la toate celelalte stații temperaturile au fost peste mediile multianuale, cu 1°C până la 2°C.

Din analiza datelor precum și a situațiilor sinoptice ale lunii, reiese faptul că temperaturile maxime zilnice au avut fluctuații importante, astfel că în prima săptămână a lunii iulie, temperaturile au avut valori cuprinse între 26 °C și 32°C.

A doua săptămână debutează cu temperaturi de peste 30°C (34°C la Sebeș-Alba în data de 08 iulie). O răcire semnificativă are loc tot în această săptămână (în data de 11 iulie 2014), când temperaturile au coborât până la valoarea de 19 °C (temperaturile maxime zilnice s-au încadrat între 19°C la Joseni și 25°C la Alba Iulia), următoarele zile ale săptămânii au înregistrat o creștere semnificativă a valorilor de temperatură (temperaturi cuprinse între 23°C în județul Harghita și până la 31°C în județele din jumătatea vestică a regiunii).

Săptămâna a treia debutează cu temperaturi mai scăzute (între 19°C în județul Harghita și până la 29°C în județele din vestul regiunii, în primele trei zile), urmate de zile calde, călduroase în județele din vestul regiunii (temperaturi de 32°C până la 34°C în județele Sibiu, Alba și Mureș).

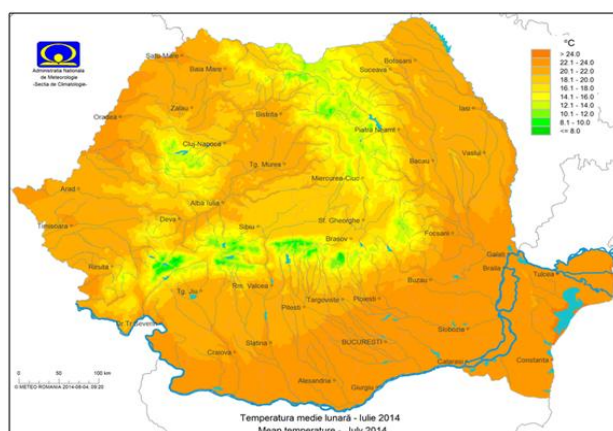
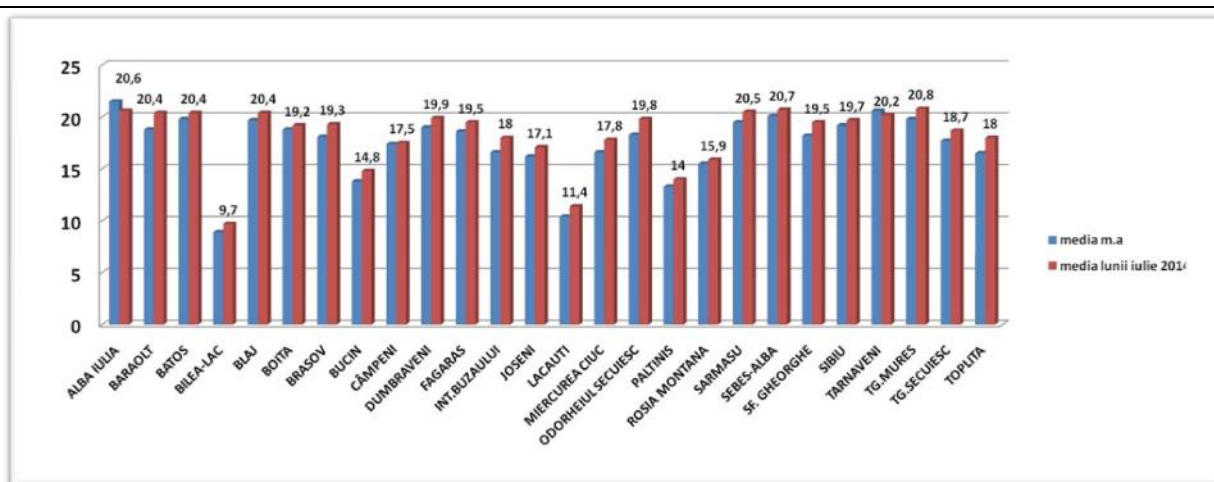
Temperaturile din ultima săptămână, pornesc de la valori de 21°C în județele din estul regiunii (în data de 29.iulie 2014) și 32°C în jumătatea vestică a regiunii (în data de 27 și 30 iulie 2014).

În ce privesc temperaturile minime, acestea au avut valori cuprinse între 4°C și 21°C (temperaturi minime sub 10°C s-au înregistrat în zilele de 04,13,14,20,21, toate la stațiile din județele Harghita și Covasna).

După cum reiese din analiza temperaturilor minime, la nivelul lunii iulie 2014, s-au evidențiat două nopți tropicale (în data de 27 și 30 ale lunii, când s-au atins și depășit valoarea de 20°C în județele Alba și Sibiu).

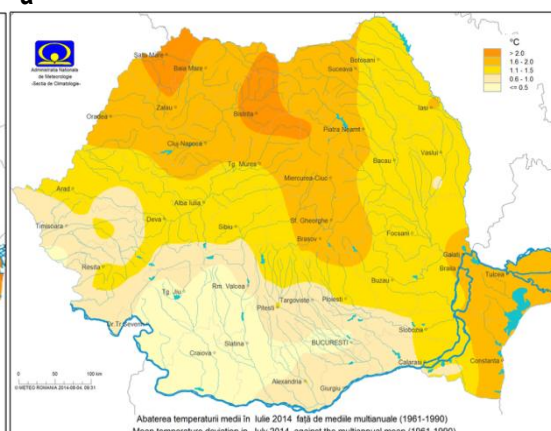
De remarcat este faptul că luna iulie 2014, pe ansamblu a fost o lună cu temperaturi apropiate de normalul termic al perioadei, ceea ce reiese și din analiza graficului, precum și a hărților (fig. 2 a, b, c).

Aceste temperaturi s-au datorat și instabilității accentuate și a cerului temporar noros, reducând durata de strălucire a soarelui.

b

a

c

Fig. 2. a) Graficul temperaturilor medii ale lunii iulie, comparativ cu mediile multianuale lunare (°C), b) Harta cu repartitia la nivelul României a temperaturilor medii lunare (iulie2014) (*după ANM, c) Harta cu abaterea temperaturilor medii lunare (iulie2014), față de mediile multianuale (După ANM).

Caracteristicile pluviometrice. Din punct de vedere pluviometric, luna iulie a fost o lună bogată în precipitații. Cantitățile de precipitații au depășit cu mult mediile multianuale la toate stațiile luate în calcul (cu 120.6 l/mp la Bâlea Lac, 87. l/mp la Bucin, 71.3 l/mp la Păltiniș) (Fig. 3 a, b, c).

Cu excepția zilelor de 02,04 și 05 iulie 2015, când nu s-au înregistrat deloc precipitații și zilele de 13 și 20 ale lunii, când doar izolat la munte a plouat slab, în toate celelalte zile ale lunii s-au semnalat ploi pe arii extinse, care în anumite zile au fost torențiale și de cele mai multe ori sub formă de aversă. În majoritatea cazurilor, precipitațiile au fost însoțite de descărcări electrice și intensificări ale vântului, cu aspect de vijelie în zilele de 15 și 16 iulie, când a atins la rafală 75 km/h.

În multe cazuri precipitațiile s-au datorat instabilității convective, din orele după-amiezei, dar și a Ciclonilor Mediteraneeni, ce s-au deplasat spre est, care în anumite zile au staționat pe Marea Neagră, făcând pe urmă o retrogradare (deplasare de la est spre vest pe partea de nord a României), lăsând cantități însemnate de precipitații.

Cele mai mari cantități de apă au căzut în data de 03 și 10 iulie 2015, când pe arii extinse, precipitațiile au depășit 25mm/mp (59.6 mm/mp în zona de munte la Bâlea Lac și 61.8 mm/mp la Cristian din județul Sibiu).

Intervalul 22-26 iulie, a fost de asemenea foarte instabil și bogat în precipitații, când pe arii extinse în toate județele aparținătoare Centrului Meteorologic Regional Transilvania Sud Sibiu au căzut cantități însemnate de apă.

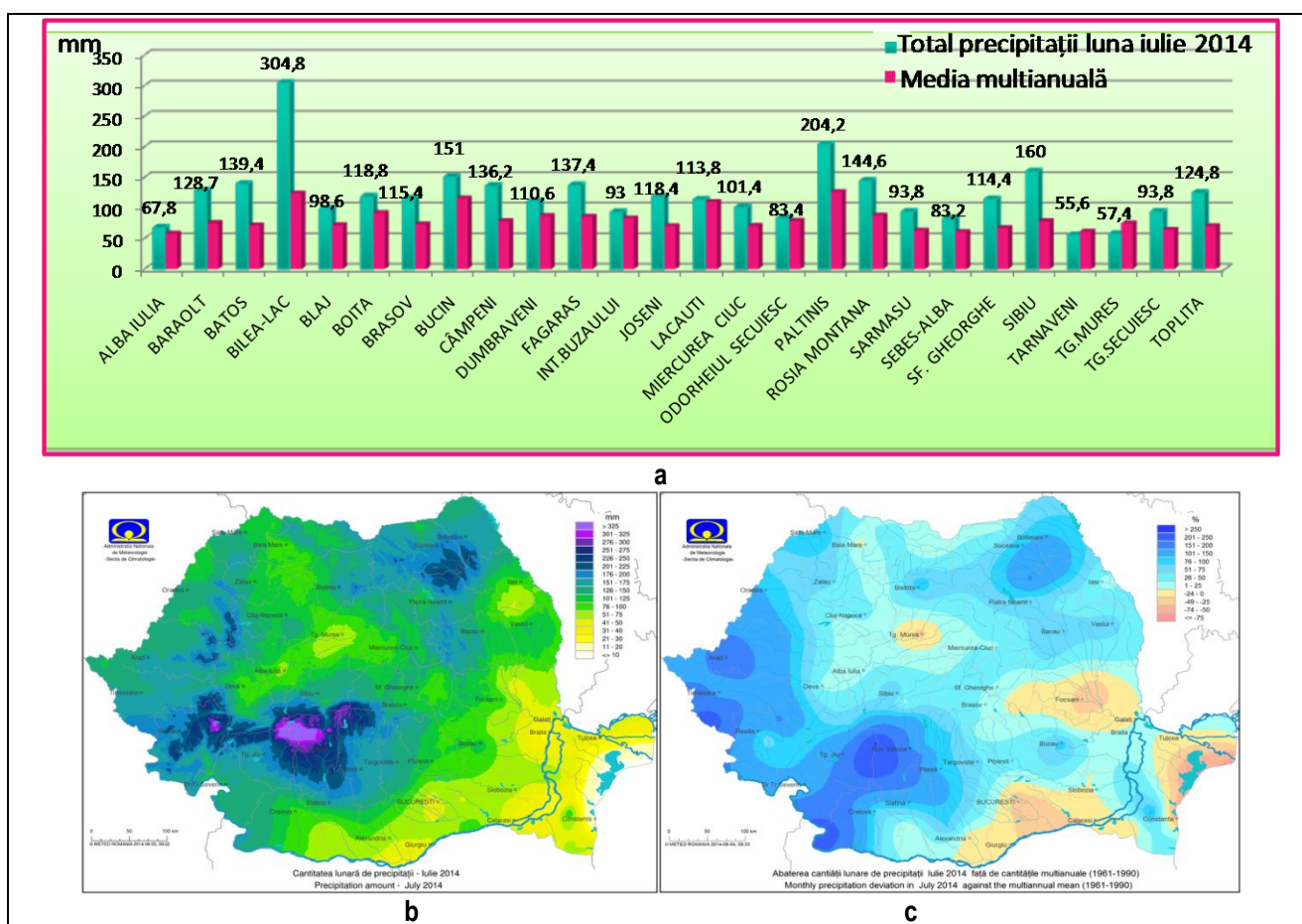

Fig. 3. **a)** Graficul precipitațiilor din luna iulie 2014, comparativ cu mediile multianuale (mm), **b)** Harta cu repartitia la nivelul României a precipitațiilor medii lunare (iulie 2014) (*după ANM), **c)** Harta cu abaterea precipitațiilor medii lunare (iulie 2014), față de mediile multianuale) (*după ANM).

Conform analizei ANM, cu privire la cantitățile de precipitații căzute în luna iulie 2015, la nivelul României, au concluzionat că, „am avut o lună bogată în precipitații, care a însumat în medie, la nivelul României, o cantitate de 123,5 l/mp, față de o medie climatologică de 78,2 l/mp, dacă este să ne raportăm la perioada climatică de referință 1961-1990 sau 77,8 l/mp, raportat la perioada 1981-2010. Această valoare înregistrată face ca luna iulie 2014 să se situeze pe locul patru într-un clasament al celor mai ploioase luni începând din 1961 și până în prezent, cea mai ploioasă lună iulie fiind în 1991, cu 140,8 cantitate medie înregistrată la nivelul României, urmată de luna iulie 2005 și 1975”.

Concluziile ce se desprind ne pune în față o lună iulie 2014, în care precipitațiile depășesc cu mult peste mediile multianuale, caracterizându-se ca fiind o lună ploioasă.

În ce privesc temperaturile, acestea au fost apropiate de mediile multianuale. De remarcat este faptul că nu s-au înregistrat zile în șir cu temperaturi ridicate, o singură zi în care temperaturile au ajuns la 34°C, la anumite stații din județele Alba, Sibiu și Mureș, alte 7 zile până la 32°C, iar în rest, nu s-au depășit 28-29°C.

Multe zile la rând au fost în general frumoase până la orele amiezei, după care s-a instalat instabilitatea atmosferică (convectivă), caracterizată prin averse de ploaie, torențiale în multe cazuri, descărcări electrice și cantități de ploaie însemnate.

Bibliografie

- Bogdan, Octavia, Rusan, N. (2005), *Riscurile pluviale în județul Harghita. Studiu de caz: 23 VIII 2005*, Comunicări Științifice, Facultatea de Geografie, X, București.
- Dragotă, Carmen-Sofia (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, Edit. Academiei Române, București.
- Rusan, N., Negoescu, Alina (2008), *Cantități de precipitații excepționale înregistrate la Stația meteorologică Sibiu (1961-2007)*, Revista Geografică, XVI/2008, Institutul de Geografie, București.
- Topor, N. (1963), *Ani ploioși și secetoși în R.P.R.*, Institutul Meteorologic CSA București.
- ***ANM București (Administrația Națională de Meteorologie).

FOEHNUL ÎN DEPRESIUNEA ALBA IULIA – TURDA

Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract: The Föhn in Alba Iulia – Turda Depression. The Alba Iulia – Turda Depression has a special climatic character. It is one of the areas in Romania in which the Föhn occurs, bringing about a warmer and drier climate than in its neighbouring regions. The analysis made looks at the manifestation of the Föhn in this Depression as shown by the daily temperature and humidity data recorded at the Turda, Sebeș and Blaj weather stations. The phenomena are illustrated also by synoptic maps of Europe, maps of the quantitative distribution of precipitation and maps of the snow layer in Romania. The findings have revealed four Föhn-induced cases during the January-April interval in the year 2000. One of the most typical cases took place on the night of January 17-18, 2000, the effects of which, and its train of manifestations, that is: increased temperature, depressed nebulosity and air moisture, wind intensification, etc., being felt throughout the night until eight o'clock in the morning. Hourly air temperature and humidity data prove and describe in detail the action of the Föhn in that period. All the three weather stations have registered positive leaps of temperature simultaneously with sudden falls of relative air humidity levels. The results of the studies made reconfirm the probability for the Föhn to blow especially in winter-time, but also in spring, the Alba Iulia – Turda Depression being among one of Romania's most typical areas in which Föhn effects are manifest.

Cuvinte cheie: fohn, condiții sinoptice, manifestare, Depresiunea Alba Iulia – Turda.

Key-words: fohn, synoptic conditions, manifestation, Alba Iulia – Turda Depression.

Vânt cald și uscat, cu caracter local și neperiodic, fohnul este bine reprezentat pe teritoriul României. El este rezultatul circulației generale a atmosferei în interacțiune cu barajul orografic al Munților Carpați, formându-se cu precădere pe versanții adăpostiți la traversarea aerului din direcția dominantă de vest și sud-vest.

În România cele mai importante regiuni cu fohn sunt situate la exteriorul Carpaților și Subcarpaților de la Curbură și cele din sud-estul Munților Apuseni. Dar acest fenomen se manifestă în diferite tipuri de circulație și în alte regiuni precum: Curbura internă carpato-balcanică (sectorul subcarpatic oltenesc, Podișul Mehedinți și Podișul Getic), estul Carpaților Orientali, sud-vestul Munților Banatului (numit Coșava), estul munților vulcanici (Depresiunile Giurgeu și Ciuc, nordul Munților Rodnei, rama nordică a Munților Făgăraș (numit Vântul Mare), în depresiunile Maramureș și Subcarpații Moldovei și în Banat (Ion-Bordei, 1988, Bogdan, 1993, *Geografia României*, I, *Geografia Fizică*, 1983) (fig. 1).

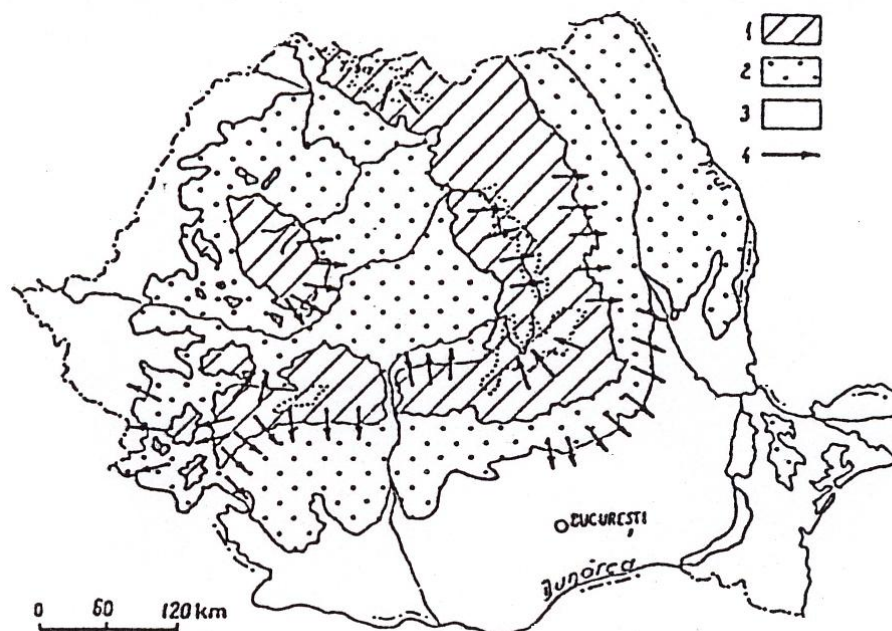

Fig. 1, Fohnul carpatic (după Bogdan, 1993)

Depresiunea Alba Iulia – Turda se numără printre ținuturile cu cele mai tipice efecte de fohn, unde se combină efectele adăpostului oferit de Munții Apuseni și de Depresiunea Transilvaniei – determinând predominarea situațiilor de

calm timp de peste 55% din an – cu deschiderea culoarului văii Mureșului către advecțiile de aer umed oceanic sau maritim, toate concurând la *crearea unui climat mai cald și mai uscat decât ținuturile învecinate*. Specificul climatic al manifestărilor foehnale se concretizează în creșterea temperaturii medii anuale cu circa 1°C, în valori ale umezelii aerului de sub 80%, creșterea insolației, destrămarea sau micșorarea nebulozității și scăderea cantităților de precipitații, alături de existența efemeră a stratului de zăpadă și durata mai scurtă a intervalelor cu îngheț (Bogdan, 1993).

Pentru a reliefa modul de manifestare a foehnului în Depresiunea Alba Iulia – Turda am analizat, în măsura în care am dispus de date zilnice de temperatură și umezeală, studii de caz pentru *anul 2000*. În acest scop s-au studiat în paralel datele din înregistrările stațiilor meteorologice Turda, Sebeș și Blaj fapt care ne-a permis evidențierea a *patru situații separate de acțiune a foehnului*.

În sprijinul ilustrării fenomenului au stat și hărțile sinoptice de la nivelul continentului european, hărțile distribuției cantităților de precipitații și hărțile stratului de zăpadă din România.

Astfel, s-au identificat următoarele cazuri de foehn manifestate în *perioada ianuarie-aprilie*: 17-18 ianuarie, în zilele de 3-4 februarie, la 9 martie și în noaptea de 6-7 aprilie.

Pentru exemplificare am ales *cazul cel mai tipic*, produs la **17-18 ianuarie 2000**, interval caracterizat printr-o situație sinoptică deosebită care a constat în dezvoltarea a două formațiuni atmosferice de dimensiuni impresionante, acoperind fiecare jumătate din continentul european. Anticiclul Azoric acționa în jumătatea vestică a Europei, iar o depresiune barică, extrem de extinsă și adâncă, acoperea Europa Estică din Peninsula Balcanică până în Marea Barents și de la est de Munții Alpi până la Munții Ural. Separarea netă a maselor de aer cu proprietăți diferite se distinge în hărțile barice, atât la sol cât și în altitudine (fig. 2a, 2b).

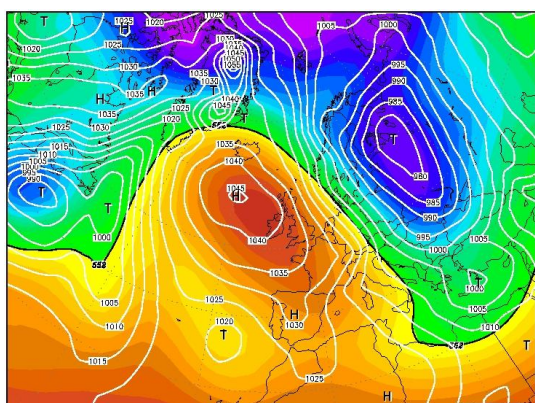

Fig. 2a, Câmpul presiunii atmosferice la sol și câmpul de geopotential la 500 hPa (5500 m), 18.01.2000, ora 00 GMT (din arhiva Centrului Meteorologic Karlsruhe)

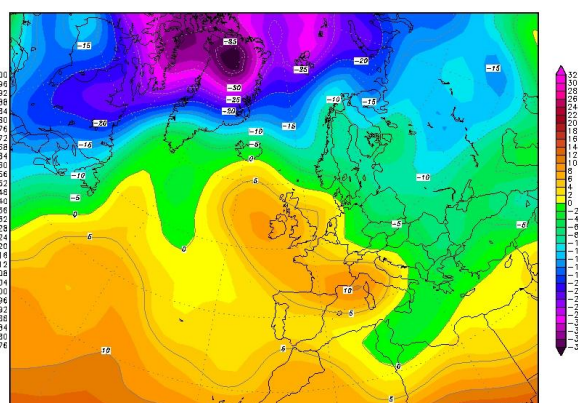

Fig. 2b, Temperatura (°C) la 850 hPa (8500 m), 18.01.2000, ora 00 GMT (din arhiva Centrului Meteorologic Karlsruhe)

În aceste condiții s-a produs advecția de aer rece și umed de origine polară până la latitudinile țării noastre. Intervalul 17 ianuarie, ora 8 – 18 ianuarie, ora 8, a fost marcat de o vreme în general închisă cu precipitații sub formă de ninsoare îndeosebi în vestul și centrul României, iar vântul a suflat moderat, dar cu unele intensificări locale care au viscolit zăpada.

Depresiunea Alba Iulia – Turda s-a distins pe hărțile sinoptice de la sol, din seara de 17 ianuarie (ora 20), prin intensificări ale vântului care a bătuț tare cu viteze de 14-16 m/s la Sebeș și la Blaj, din direcție sud-vestică, viscolind zăpada, în condițiile în care regiunile vestice și centrale ale României erau expuse aceluiași advecții din sud-vest, dar cu vânt slab până la moderat. La Turda, aflată în acele ore în conul de adăpost oferit de Munții Apuseni, ninge slab în condiții de calm atmosferic. Temperaturile maxime de aici au fost negative ca pe întreg teritoriul României, dar mai ridicate cu 2-3°C în jumătatea sudică a culoarului (-3°C la Sebeș, Alba Iulia și Blaj) comparativ cu cele din jumătatea nordică a Depresiunii Transilvaniei (-5°C la Cluj și Sărmaș și -6°C la Dej).

După doar câteva ore, în cursul nopții, direcția vântului s-a schimbat, advecțiile de aer în vestul și centrul țării se făceau dinspre vest și nord-vest, iar în sudul Depresiunii Alba Iulia – Turda vântul din sector sud-vestic și-a redus viteza la 2-3 m/s. La ora 2 aria intracarpatică, vestul și sud-estul țării erau afectate de precipitații sub formă de ninsoare, mai însemnate în ținuturile situate la nord și vest de Munții Apuseni, Munții Banatului și Munții Șureanului, expuse advecțiilor maselor de aer. Regiunea Depresiunii Alba Iulia – Turda aflată în condiții de adăpost *reflectă manifestarea foehnului, fiind lipsită de precipitații* asemeni regiunilor extracarpatică din sud și nord-est și subcarpatice din est (fig. 3a).

Efectele foehnului cu suita sa de fenomene atmosferice specifice, creșterea temperaturii, scăderea nebulozității și umezelii aerului, intensificări de vânt, etc., s-au făcut simțite până dimineața la ora 8 când, în condițiile advecțiilor de aer din sector nord-vestic, stația meteorologică Turda înregistra viteze ale vântului de 12-13 m/s, în timp ce la Cluj-Napoca sau în

Munții Apuseni sufla slab până la moderat. În sudul Depresiunii Alba Iulia – Turda, la stația Alba Iulia se instalase calmul atmosferic, situație singulară în ținuturile centrale, timp în care la Sebeș vântul bătea moderat din vest, iar la Blaj și Sibiu sufla slab, din nord și, respectiv, din nord-vest. Dacă la stațiile meteorologice din arealele învecinate – Sibiu, Păltiniș, Dumbrăveni, Cluj-Napoca, Băișoara și Roșia Montană – nebulozitatea era maximă sau chiar ninge, Depresiunea Alba Iulia – Turda se remarcă prin nebulozitate scăzută – 2 zecimi la Turda, 4 zecimi la Sebeș și Alba Iulia – efectele foehnului fiind resimțite până la Blaj, unde nebulozitatea era de 5 zecimi.

Datele orare ale temperaturii și umezelii aerului dovedesc și descriu în detaliu manifestarea foehnului din această perioadă, situație ilustrată grafic în figura 150. Se distinge la toate cele trei stații creșterea valorilor de temperatură: treptată la Sebeș, până la ora 6; lentă și încheiată cu un salt mai evident de la ora 6 la ora 7, pentru Blaj; cu o alură extraordinară la Turda, ridicându-se cu circa 4°C în numai 60 de minute, între orele 2 și 3. Concomitent cu salturile pozitive de temperatură se evidențiază și reduceri bruște ale nivelurilor umezelii relative a aerului, remarcabilă fiind prăbușirea valorilor la Blaj, de la 88% la 64%, în intervalul orar 6-7 dimineața. Prin urmare, se constată manifestarea concomitentă a momentului de maximă intensitate a foehnului la Turda și Sebeș, în intervalul orar 2-3 și întârzierea cu 4 ore a acestuia la Blaj (fig. 3b).

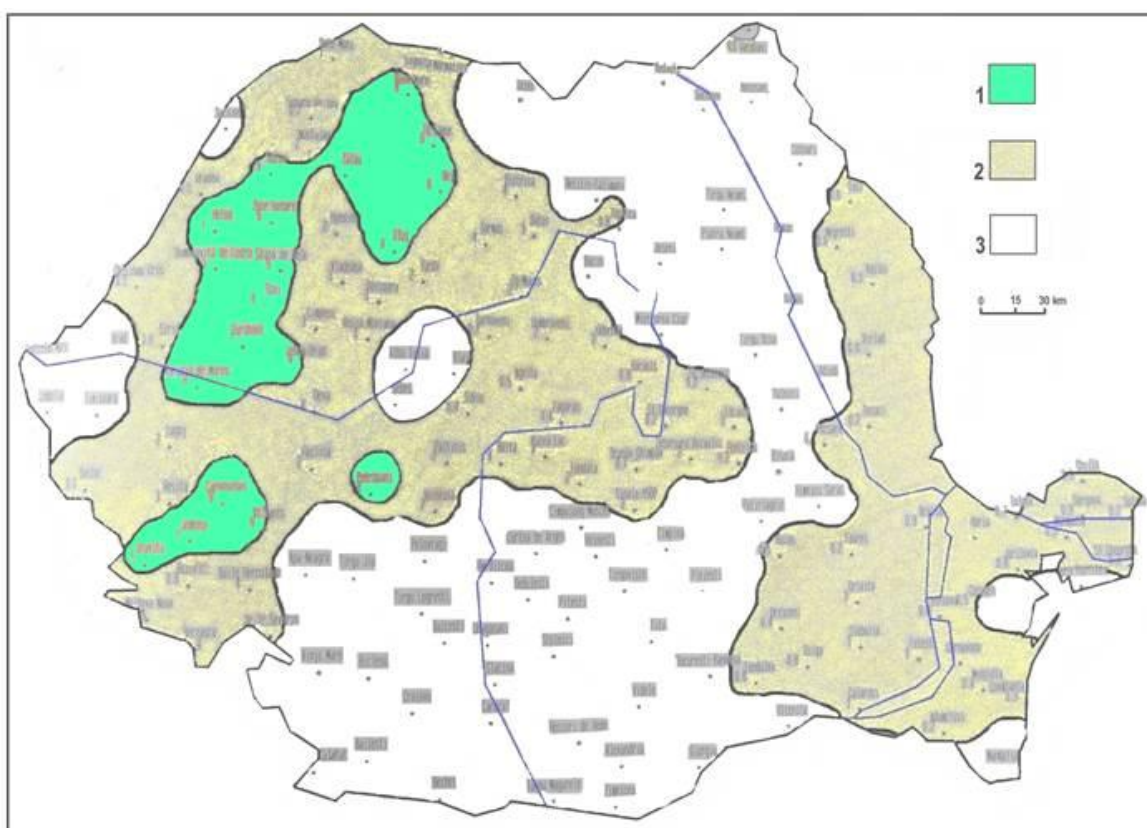

Fig. 3a, Harta repartiției precipitațiilor în 18.01.2000, la ora 2:
1, >5 mm; 2, 0.1 - 5 mm; 3, 0 mm (după Arhiva sinoptică ANM).

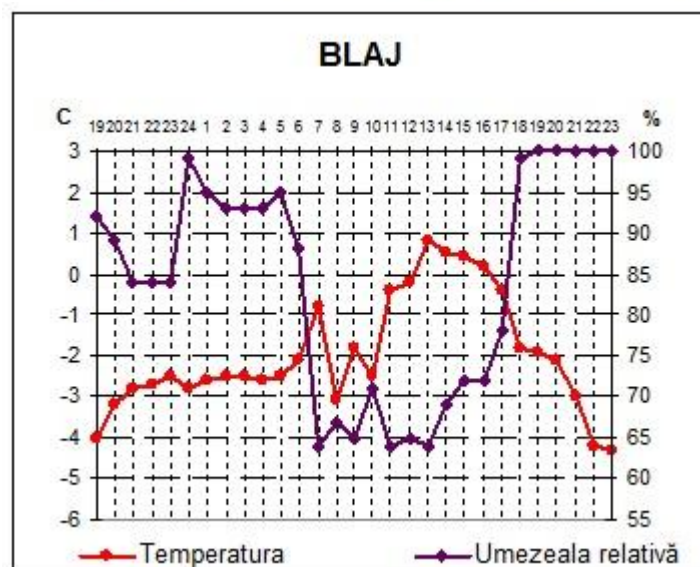
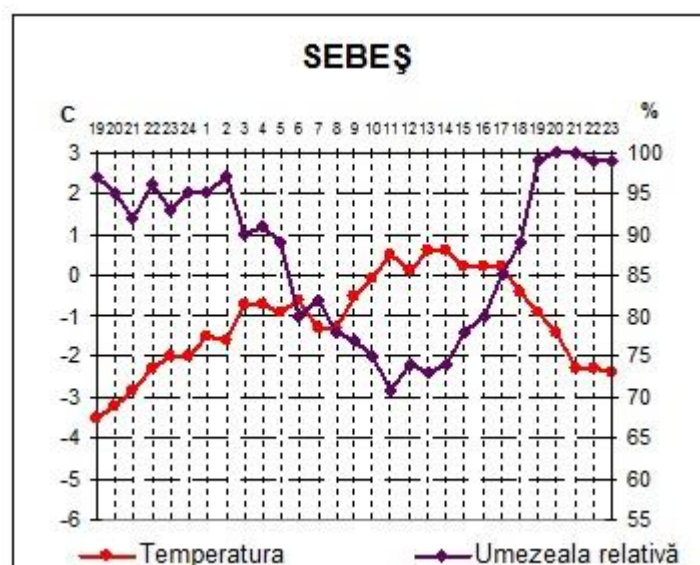
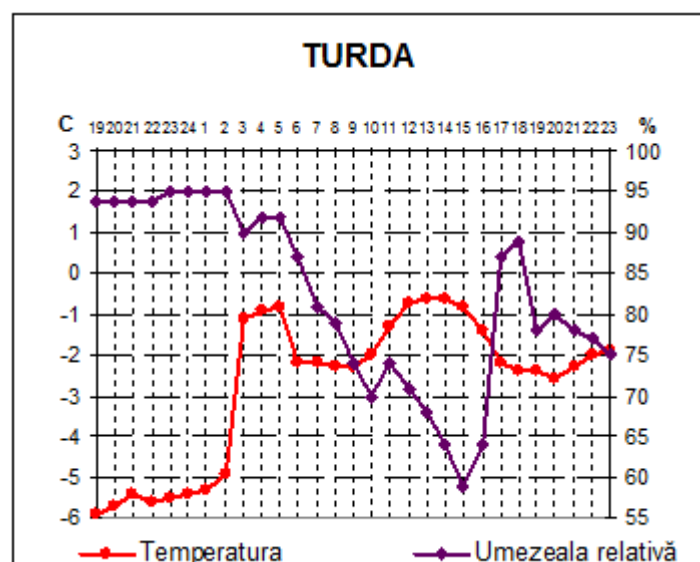

Fig. 3b, Evoluția temperaturii și umezelii relative a aerului, în intervalul 17-18. 01. 2000.

Concluziile care rezidă din studiile efectuate de noi, reconfirmă probabilitatea de apariție a foehnului îndeosebi în timpul iernii, dar și primăvara precum și încadrarea Depresiunii Alba Iulia – Turda între ariile din România cu cele mai tipice manifestări ale foehnului.

Bibliografie

- Bogdan, Octavia (1993), *Foehnul carpatic*, Analele Univ. din Oradea, Geogr., III, p. 58-63.
- Bogdan, Octavia, Mihai-Niculescu, Elena (1990), *Un caz tipic de foehn în România*, SCGGG-Geogr. XXXVII, p.95-103, 5 fig., din care 2 pl. Zfs.
- Ion-Bordei, N. (1988), *Fenomene meteorologice induse de configurația Carpaților în România*, Edit. Academiei, București.
- Mărculeț, Cătălina (2010), *Clima și riscurile climatice din Depresiunea Alba Iulia – Turda*, rezumatul tezei de doctorat, ISBN 978-973-0-07510-6, București.
- Mărculeț, Cătălina (2012), *Relative atmospheric humidity and major related risk phenomena in Alba Iulia – Turda Depression*, Riscuri și Catastrofe, XI (11), 2, Cluj-Napoca, pp. 95-104, 6 fig., abstr.
- Morariu, T., Bogdan, Octavia, Maier, A. (1980), *Județul Alba*, Edit. Academiei, București.
- * * * (1995) *Instrucțiuni pentru stațiile meteorologice. Efectuarea observațiilor meteorologice și prelucrarea lor în scopuri climatologice*, INMH, București.
- * * * (1983), *Geografia României, I, Geografie fizică*, Edit. Academiei, București.
- <http://www.wetterzentrale.de/>

CULOARUL MUREȘULUI ÎNTRE ARIEȘ ȘI STREI – MODIFICĂRI ANTROPICE ALE RELIEFULUI

Dr. Ioan Mărculeț

Résumé: *Le couloir de Mureș entre Arieș et Strei – des modifications anthropiques du relief.* Le couloir de Mureș de la région étudiée est une zone d'habitation ancienne confirmée par de nombreuses découvertes archéologiques remontant au Paléolithique. Jusqu'à présent, le relief du couloir a enregistré des perturbations anthropiques causées par l'agriculture, l'exploitation des ressources naturelles (or, roches de construction, etc.), par la création et le développement des habitations humaines et par la modernisation des infrastructures des lignes de communication. En conséquence, les éléments du relief ont été parfois modifiés par le compactage, le nivellement, l'excavation, etc., résultant une variété anthropique du relief.

Cuvinte cheie: *activități antropice, modificarea reliefului, exploatarea aurului, Culoarul Mureșului.*

Mots-clés: *les activités anthropiques, la modification du relief, l'exploitation de l'or, Le Couloir de Mureș.*

Sectorul Culoarului Mureșului cuprins între Arieș și Strei ocupă în cadrul României o poziție aproximativ central-vestică, având forma literei S deschis. Este parte componentă a Depresiunii Transilvaniei (Regiunii Peritransilvane) și Carpaților Meridionali (Grupei Parâng-Cindrel).

Întins pe 42' latitudine (între 45°45'-46°27' latitudine nordică) și 57' longitudine (între 23°01'-23°58' longitudine estică), cu o lungime de 106 km, sectorul analizat este situat pe cursul mediu al râului Mureș. Limitele sale sunt impuse de evoluția paleogeografică a reliefului și rezistența la eroziune a rocilor: până aval de confluența cu Sebeșul, pe bordura sud-vestică a Depresiunii Transilvaniei, la contactul cu Munții Trascăului, iar apoi, până la confluența cu Streiul, între Munții Metaliferi, la nord, și Munții Șureanului, la sud.

Variatatea trăsăturilor formelor de relief din Culoarul Mureșului între Arieș și Strei este rezultatul întregului proces evolutiv care s-a prelungit din Dacian, când în Depresiunea Transilvaniei a început etapa modelării subaerene, până în prezent. În acest interval, multitudinea procesele naturale care au avut loc în regiune – schimbări climatice, mișcări tectonice, eroziune, acumulări etc. – a creat noi forme de relief cu caracteristici genetice, morfografice, morfometrice și funcționale diferite (două trepte de luncă, până la nouă nivele de terasă, dispuse asimetric, glacisuri – de vale, de terase, de luncă, de abrupt structural și de alunecare – și piemonturi relict). Aceste forme noi, care impun unele deosebiri regionale, se succed, în general, dinspre axul Mureșului spre limitele culoarului. Complexitatea reliefului este dată și de evoluția văilor râurilor afluate, care au avut ca nivel de bază Mureșul.

* * *

Culoarul Mureșului este o arie de veche locuire confirmată de numeroasele descoperiri arheologice. Străvechea locuire, încă din Paleolitic, este demonstrată de un valoros material arheologic. Se evidențiază *Cultura de Criș*, în care apare pentru prima dată în Culoarul Mureșului ceramica lucrată de mână, veche de peste 7.000 de ani, descoperită pe teritoriul localității Galda de Jos. Din milenii IV-III î.Hr., aparținând Neoliticului mijlociu, provin tăblițele cu scriere pictografată de la Tărtăria¹ și așezările de la Petrești (Culoarul Sebeșului), Dumbrava, Lumea Nouă (Alba Iulia) etc.

Cultura Petrești (mileniul III î.Hr.), cea care stă la baza marii culturi neolitice de ceramică pictată *Cucuteni-Aruișel*, este marcată de descoperirile de la Petrești, Mihalț (la confluența cu Târnava), Noșlac etc., iar pătrunderea indoeuropenilor² în sud-vestul Depresiunii Transilvaniei (sfârșitul mileniului III î.Hr.) este evidențiată de necropola Decea, sub numele de *Cultura mormintelor cu ocră*.

Cultura Coțofeni, cea care face trecerea la epoca bronzului (circa 1900-1000 î.Hr.) este, de asemenea, documentată în Culoarul Mureșului și împrejurimi prin urme de locuire aparținând unor variante locale ale culturii *Coțofeni* (la Călnic, Cetea, Blandiana, Straja etc.).

Civilizația bronzului mijlociu – Cultura Wiettenberg (circa 1700-1300 î.Hr.) – a fost identificată pe teritoriul localităților Pianu de Jos, Băcăinți etc., iar cea din faza finală a bronzului – *Cultura Nouă* (1350/1300-1150 î.Hr.) – la Uioara de Sus³, Aiud, Teiuș, Alba Iulia, Sebeș, Gâmbaș etc.

¹ La Tărtăria (în Culoarul Orăștiei), în 1961, într-o groapă de cult au fost descoperite câteva figurine reprezentând idoli cicladici, din alabastru și trei tăblițe de lut, acoperite cu semne incizate – considerate de unii cercetători ca o formă incipientă de scriere –, ce prezintă unele analogii cu regiunea mesopotamiană.

² Triburi de păstori care dispuneau și de obiecte de aramă.

³ La Uioara de Sus, lângă Ocna Mureș, a fost descoperit cel mai mare depozit arheologic de bronz din România și al doilea din Europa – 5.812 piese (unelte, arme, podoabe) cuprinzând circa 1.100 kg – databil în jurul anului 1200 î.Hr.

Prima vârstă a fierului (*Hallstatt*, 1200/1100 – 450/350 î.Hr.) este documentată de descaoperirile de la Ocna Mureș, Spălnaca, Aiud, Vințu de Jos, Cugir (obiecte de aur) etc. La Teleac, lângă Alba Iulia, a fost semnalată o așezare și o cetate de pământ datând din secolele VIII-VI î.Hr., întinsă pe aproximativ 30 ha, care a reprezentat centrul unei uniuni de triburi traco-dace.

Descoperirile accidentale și cercetările arheologice sistematice au pus în evidență numeroase vestigii de factură scitică (Aiud, Alba Iulia, Bărbant, Blandiana, Gâmbaș, Gârbova, Mirăslău, Noșlac, Războieni-Cetate, Sântimbru, Stremț, Teiuș etc.), aparținând unor grupuri ale agatârșilor semnalate în bazinul Mureșului de Herodot.

Dacii s-au afirmat puternic în regiune în a doua vârstă a fierului (*Latène*, 450 î.Hr.-106 d.Hr.). Stau măturie cetățile de la Căpâlna, Piatra Craivii și Cugir și mormintele de incinerare de la Blandiana și Cugir, unde au fost descoperite scuturi, săbii, cămăși de zale etc.

Inițial, influența omului asupra reliefului a fost nesemnificativă, ea intensificându-se începând din perioada daco-romană când în culoar s-au dezvoltat unele dintre cele mai importante așezări din Depresiunea Transilvaniei: *Apulum* (Alba Iulia), capitala Daciei Superoare, pe timpul împăratului Hadrian (117-138 d.Hr.), și a Daciei *Apulensis*, începând cu dominația împăratului Marcus Aurelius (161-180), *Germisara* (Geoagiu), *Brucla* (Aiud), *Salinae* (Ocna Mureș) etc., semnalate în *Tabula Peutingeriana*. La stațiunea balneoclimaterică Geoagiu Băi se pot vedea urmele vechilor băi romane săpate în travertin (fig. 1). Apele utilizate aici sunt oligo-metalice mezotermale și calcaroase termale și feruginoase, cu temperaturi de circa 33°C.

Fig. 1. Bazin roman săpat în travertinul de la Geoagiu Băi

Concomitent cu intensificarea activităților economice în regiune – cultivarea plantelor, creșterea animalelor, exploatarea sării la Ocna Mureș, a aurului la Ampelum (Zlatna), Alburnus Maior (Roșia Montană) etc. – prin culoar romanii au trasat un important drum (*drumul roman*)⁴ între *Apulum*, unde a fost sediul Legiunii a XIII-a *Gemina*⁵ și Napoca (Cluj-Napoca). Acesta a fost construit pe porțiunile de luncă înaltă și pe podurile netede ale teraselor inferioare, mergând prin Culoarul Mureșului până la Războieni-Cetate (*Castrul Salinae*). De aici se desprindeau două drumuri secundare: unul spre est, ce mergea paralel cu Mureșul, probabil până la Târgu Mureș, și altul spre sud, ce traversa râul și după circa 3 km ajungea la exploatarea de sare de la Ocna Mureș (Buza M., Mărculeț I., 2008).

Construirea *Castrului Salinae*⁶, pe actualul teren numit *Pe Cetate*, pe terasa întâia, a fost determinată de mai mulți factori: a) relieful plan, relativ întins și ferit de inundații, dar cu apă freatică la mică adâncime și de b) prezența zăcămintelor de sare de la Ocna Mureș, situate aproape de suprafață și ușor de exploatat (Buza M., Mărculeț I., 2008).

Realizarea drumurilor în culoar s-a continuat până în zilele noastre, aici fiind construite șosele de importanță națională și locală. În prezent, se află în finalizare un tronson de autostradă care va lega Deva de Sibiu. Traseul urmărește, în general, terasele inferioare ale Mureșului, unde modifică semnificativ topografia locală a reliefului.

După părăsirea Daciei de către administrația romană (271 d.Hr.), populația autohtonă s-a organizat, la început, în obști teritoriale sătești, iar apoi, în secolul al X-lea, într-un ducat, pe timpul lui Gelu (aproximativ 896-circa 903/904), sau voievodat (*Terra Ultrasilvana*), cu reședința la Bălgrad (Alba Iulia), condus de Gylas Maior (aproximativ 950-sfârșitul secolului al X-lea). După colonizarea sașilor, în secolul al XII-lea, în regiunea Sebeșului, în secolul al XIV-lea, ponderea așezărilor rurale atestate documentar reprezentau peste 70% din cele actuale. Cele mai numeroase erau cuibărite de-a lungul afluenților Mureșului și în bazinele văilor torențiale și aveau funcții pastoral-agricole. În decursul timpului, prin extinderea suprafețelor arabile în detrimentul celor cu pădure de cvercinee, caracteristice regiunii, acțiunea morfogenetică a omului s-a intensificat. Concomitent cu defrișarea de păduri, pe versanți și pe terase s-au declanșat procesele hidrice și gravitaționale, intensificate în timp și de practicarea unei agriculturi defectuoase (arături din deal spre vale, pășunat excesiv etc.) cauzată de mijloacele arhaice de producție în trecut (arături cu plugul tractat de boi și cai), iar în prezent de fărâmițarea terenurilor și de costurile de producție.

Exploatarea aurului la sud-vest de Pianu de Sus⁷ se presupune că „s-a făcut încă din epoca bronzului, iar în epoca dacică și apoi în cea daco-romană era în floare, continuând și în timpul migrațiilor” (Badea L., Buza M., 1985).

⁴ Traseul drumului a fost identificat pe teren de arheologul Mihai Blăjan, de la Muzeul Unirii din Alba Iulia.

⁵ Lângă castrul legiunii s-au format două orașe: *Colonia Aurelia Apulensis*, înălțat la rangul de *municipium* (*Aurelim Apulense*) de împăratul Marcus Aurelius (161-180 d.Hr.), și *municipium Septimium Apulense* – construit sub Septimius Sever (193-211) – și ridicat la rangul de *Colonia Nova Apulensis* (Anghel Gh., 1987).

⁶ Urmele castrului sunt marcate prin numeroase fragmente de piatră de construcție, cărămizi și coloane romane, cioburi ceramice etc.

Acest depozit aurifer se consideră ca fiind materialul aluvionar evacuat din aria cristalină a Munților Șureanului, dar nu se exclude posibilitatea unui transport și din aria Munților Apuseni. Conform lui P. Partsch (1848), citat de L. Badea și M. Buza (1985), în anul 1826 localitatea Pianu de Sus „era un centru al spălătorilor (aurului, n.n.) de care țineau 12 sate învecinate, cu 632 băieși și 277 români din sat”. În urma extragerii și spălării aurului au rămas valuri de pământ, înalte de 1-1,5 m, excavații asemănătoare tranșelor ori săpăturilor poligonale destinate fundațiilor⁸ (fig. 2).

Exploatarea sării la Ocna Mureș a început încă din timpul romanilor⁹ prin puțuri primitive și săpături de suprafață, însă prima atestare documentară datează din anul 1695. Din 1791 a început extragerea sistematică cu puțuri (*Iosif, Francisc, Carolina și Ferdinand*) și camere clopot, apoi cu camere trapezoidale, iar din 1870 au fost deschise mai multe mine (*Ștefania*, în 1870, *Nicolae*, în 1918-1919 și *1 Mai*, în 1930-1932). În urma dizolvării pereților și a inundării cu ape de infiltrație, excavațiunile menționate mai sus au creat prin prăbușiri lacurile sărate de astăzi. Din anul 1978 exploatarea se fac doar cu ajutorul sondelor (Petrescu I. și colab., 2003).

Pentru facilitarea exploatării sării, la mijlocul secolului al XIX-lea albia minoră a Mureșului, care se suprapunea peste partea nordică a diapirolui, a fost mutată cu circa 400 m spre malul drept. Ca urmare s-a modificat topografia locului și a fost afectată pânza freatică.

Haldele de steril rezultate în urma extragerii și procesării sări la Ocna Mureș se întind pe circa 160 ha de luncă. Substanțele chimice existente în acestea sunt purtate de vânturi și de ploii și transportate pe terenurile învecinate, ridicând *pH* la 12. Pe una dintre halde s-a încercat reluarea producției agricole, însă rezultatul a fost nesatisfăcător. În prezent acest teren a devenit groapa de gunoi a orașului.

Recent, la 22 decembrie 2010, în urma prăbușirii unei galerii de mină de sub oraș s-a format un crater de circa 10.000 m². Au fost afectate mai multe imobile din localitate.

Lucrările la construcția căii ferate din secolul al XIX-lea – finalizate la 22 decembrie 1868 pe sectorul Aiud - Alba Iulia, la 20 noiembrie 1871 pe segmentul Alba Iulia - Războieni și la 6 mai 1872 între Teiuș și Mediaș – au constatat în nivelarea și tasarea antropică a unor terenuri din lunca înaltă și de pe terasele inferioare și prin crearea unui rambleu din piatră care are aspectul unui dig dispus paralel cu albia minoră a Mureșului. Aceasta barează pe numeroase segmente scurgerea apei din precipitații în râu, făcând să rămână în luncă sub forma unor bălți care contribuie la pseudogleizarea solurilor. În prezent, în culoar se efectuează ample lucrări pentru amenajarea terasamentului unui tren de mai mare viteză.

Cultivarea viței-de-vie și a pomilor fructiferi, intensificate în a doua jumătate a secolului al XX-lea, prin utilizarea soiurilor selecționate și nobile, a necesitat construirea unor terase cu taluzuri înierbate sau zidite și cu canale de scurgere a apelor din precipitații, betonate.

Fig. 2 Relief antropic la Pianu de Sus
(Foto Mircea Buza)

Fig. 3 Carieră de argilă pe versantul sud-estic al Dealului Sântimbrului (Dealul Bilag)

Pentru fabricile de materiale de construcție și produse ceramice din culoar (Ocna Mureș, Aiud, Alba Iulia, Vințu de Jos etc.), argila este exploatată în carierele de la Sântimbru (fig. 3), iar balastul, din albia minoră a Mureșului (Teiuș,

⁷ În același timp o parte dintre locuitori practica transhumanța încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Oierii se aici plecau cu turmele în Principate și peste Dunăre, chiar în Dobrogea (Cândea Melinda, 1996). Autoarea mai arată că „oierii din ținuturile Hațegului și Petroșanilor foloseau Drumul Vâlcăului, care-i scotea în Plaia Vâlcă și Plaia Cloșani, unde vârau turmele transhumante din Culoarul Orăștiei, Streiului spre Câmpia Română”.

⁸ Badea L. și Buza M. (1985) arătau că: „Uneori ele se întrepătrund de așa manieră încât provoacă bănuiala unui anume sistem de apărare, de mult părăsit. Pătrunzând mai mult în interiorul câmpului cu astfel de forme, se observă că odată cu accentuarea densității cresc și dimensiunile. Formele pozitive capătă aspectul unor movile sau mici coline teșite, cu înălțime de până la 3-4 m, iar concavitățile alăturate, adâncimi până la 2-2,5 m”.

⁹ Lipsa de date certe nu exclude faptul ca exploatarea realizate de romani să se fi facut pe unele mai vechi ale autohtonilor.

Coșlariu, Sântimbru, Orăștie etc.). Camioanele de mare tonaj tasează solurile și favorizează instalarea șanțurilor, ogașelor și chiar a ravenelor, iar excavațiile din albia minoră generează deplasarea aluviunilor spre avale și eroziunea malurilor.

Este de menționat faptul că în scopul valorificării tuturor terenurilor cu capacitate productivă din lunca Mureșului s-au realizat desecări și s-au săpat rețele de canale pentru evacuarea rapidă a apelor provenite din precipitații și pentru coborârea nivelului piezometric al apelor freatice.

Bibliografie

- Anghel, Gh. (1987), *Alba Iulia*, Edit. Sport-Turism, București.
- Badea, L., Buza, M. (1985), *Relieful antropic de la Pianu de Sus*, Terra, XVI (XXXVII), 1, București.
- Buza, M., Mărculeț, I. (2008), *Pretabilitatea reliefului din Culoarul Mureșului în amenajarea drumului roman în sectorul Aiud – Războieni Cetate*, Comunicări Științifice, VII, Mediaș.
- Cândea, Melinda (1996), *Carpații Meridionali în sistemul montan românesc – studiu de geografie umană*, Edit. Univ. București.
- Macarie, Luminița (2006), *Fenomene de risc asociate exploatării sării în perimetrul urban Ocna Mureș*, Pangeea, 6, Alba Iulia.
- Mamară, N. (2006), *Exploatarea sării la Ocna Mureș și urmările asupra mediului*, Pangeea, 6, Alba Iulia.
- Mărculeț, I. (2013), *Culoarul Mureșului între Arieș și Stri – studiu geomorfologic*, Edit. Samuel, Mediaș.
- Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2011), *Observations on geomorphological risk in the Ocna Mureș Corridor*, Ecological Performance in a Competitive Economy, Bucharest – 11-12 November 2011, Vol. II, București.
- Petrescu, I., Balintoni, I., Bican-Brișan, Nicoleta, Bedelea, H., Horvath, I., Mera, O., Laszloffi, F., Balica, C. (2003), *Exploatarea sării, producția, întrebuințări, piața sării și impactul acestora asupra mediului*, Environment & Progress, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- Vulcu, B. (1971), *Regionarea reliefului teritoriului agricol din zona depresionară Strei-Cerna și Culoarul Orăștiei*, Sargeția, Series Scientia Naturae, VIII, Deva.

PRINCIPALII CENTRI BARICI CARE INFLUENȚEAZĂ VREMEA ÎN TRANSILVANIA-SUD

Adela-Mariana Mitea

Summary: *The main baric centers which influence the weather in Transilvania South. The general circulation of the atmosphere of the entire globe or just from a region is the main factor in determining the climate or weather from a specific region or another. The same type of circulation of the air masses (those which have the same direction and speed) gives the weather different aspects from season to season, because the meteorological features of the air are given by the geographic surfaces above which stood or passed the air masses. Above some certain regions of the globe surface persist baric formations characterised by high pressure and above others, low atmospheric pressures, meanwhile, between those regions are others, in which the persistence of high and low pressure of the atmosphere regions is ephemeral. Because of this, the medium distribution of the air pressure on the globe, shows that above some regions, rule anticyclonic regimens, above others, cyclonic regimens and between those, are regimens with intermediate pressure. These cyclones and anticyclones, more or less premanent or semipermanent, during the year, one or another region of the globe, were called by the classic meteorology, atmospheric action centers. The European Continent is influenced by the existence of four baric centers: the Azoric anticyclone, the Icelandic Depression, the East-European anticyclone and the Mediterranean cyclones. To those are added, with a lower frequency and not all the years: the Scandinavian anticyclone, the North-African anticyclone and the Thermal Arabic Depression. Their mode of action is different during the year above the Eastern European part of the continent. In the area of our country the circulation of the atmosphere is directly influenced by the presence and position of the Carpathian Mountains, that conditions in the end a multitude of issues of the weather, but also of the local climate.*

Cuvinte cheie: climă, anticlon, cyclon

Key words: climate, anticyclone, cyclone

1. Anticlonul Azoric. Un rol important în circulația aerului deasupra țării noastre îl are dorsala Anticlonului Azoric, care este de fapt și cel mai important centru baric din Europa. Acesta își exercită influența în tot cursul anului, cu precădere în intervalele noiembrie - ianuarie și mai - iulie.

Este un anticlon de origine termo-dinamică, care ia naștere atât datorită circulației aerului de la latitudinile de 30-35 de grade, dar și aportului termic, datorat radiației solare, dar mai ales influenței curentului cald al Gulfstreamului. Se formează în Atlanticul de Nord, în dreptul Insulelor Azore. Nu este un anticlon prea intens (valoarea medie la centru este de 1025 mb, dar poate atinge și chiar depăși, în mod excepțional, 1040 mb) (fig. 1a).

Acțiunea lui se resimte în vestul și centrul Europei, dar la începutul verii și către toamnă își extinde o dorsală puternică și spre estul continentului favorizând pătrunderea masivă a aerului umed de pe ocean până deasupra țării noastre.

În perioada rece a anului, deplasarea maselor de aer mai cald și mai umed decât suprafața continentală rece determină în Europa Centrală și Sud-Estică o creștere a temperaturii cu 8–10°C și o intensificare a precipitațiilor, care din ninsoare se pot transforma în lapoviță și ploaie.

În timpul verii, extinderea dorsalei anticlonice se face resimțită printr-o puternică instabilitate a vremii tocmai datorită amestecului de aer umed cu aerul cald și uscat din centrul și sud-estul continentului determinând un timp umed și răcoros.

Aria dorsalei azorice cuprinde și zonele vestice și centrale ale României. Astfel, destul de frecvent, vara, în Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania, pătrunde un aer umed dinspre ocean care determină un aspect instabil și răcoros al vremii. La adăpostul Carpaților, sudul și estul țării se mențin însorite și călduroase. Diferențele termice între regiunile intra și extracarpatice pot fi de 10 -15°C.

Iarna, regiunile vestice și centrale au parte de cantități mai abundente de precipitații decât cele sudice și estice. Diferențele termice între regiuni vor fi mari, temperaturile fiind mai ridicate în regiunile intracarpatică decât în cele extracarpatică.

Când dorsala anticlonului Azoric se unește cu dorsala maximului barometric Est-European pe deasupra Europei Centrale și Sud-Estice, determină, în aceste regiuni, o vreme destul de stabilă, practic lipsită de precipitații.

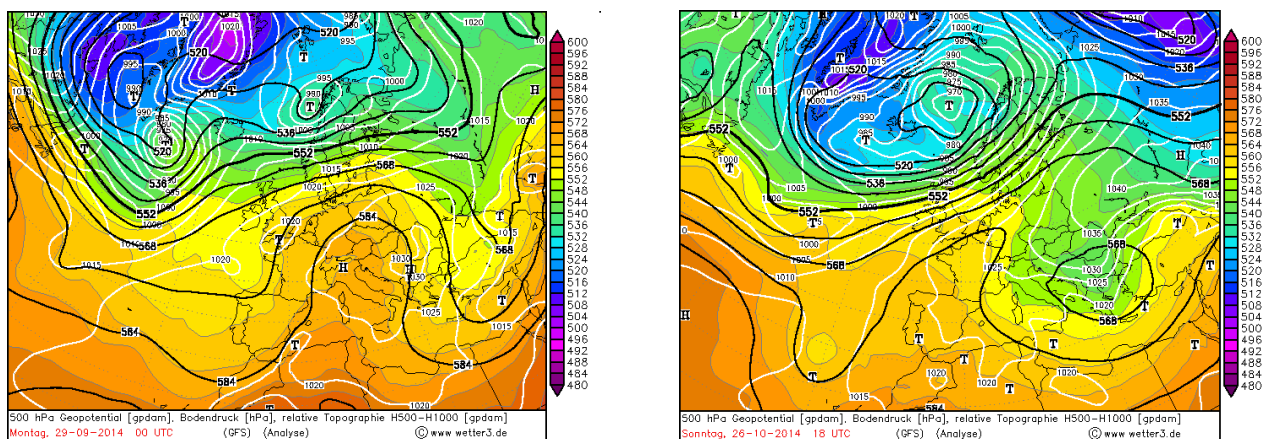

Fig. 1 a) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 29.09.2014 00 UTC; b) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 26.10.2014 18 UTC

2. Anticicloul Est-European. Este deosebit de important pentru clima Europei răsăritene și de sud-est. Se formează către a doua jumătate a lunii septembrie în nord-vestul munților Urali, fiind un centru baric semipermanent, de origine termică. Se va extinde treptat către sud-vest, astfel ca la sfârșitul lui octombrie sau în primele zile ale lui noiembrie acoperă întreaga Europă Estică. În timpul iernii aria sa de acțiune cuprinde de multe ori partea estică a Europei Centrale, iar prin extinderea spre sud-vest a unei puternice dorsale, întreaga Europă Sud-Estică. Maximul de dezvoltare îl atinge în luna ianuarie, când se extinde până deasupra Europei Centrale.

Se dezvoltă treptat, ca urmare a invaziilor de aer rece dinspre Oceanul Arctic peste solul acoperit cu zăpadă din nordul și centrul Rusiei Europene, încă de la sfârșitul lunii octombrie. Intensitatea sa medie este de 1030-1035 mb, dar poate atinge uneori chiar 1045-1050 mb. (fig. 1b)

Sub acțiunea sa sunt favorizate pătrunderile de aer polar continental sau arctic, care determină o vreme geroasă și lipsită de precipitații în zonele sudice și de răsărit. Datorită barajului carpatic, aceste mase reci și dense, având o grosime de câteva sute de metri, nu pot escalada culmile montane. Prin urmare ele influențează foarte rar vestul și centrul țării.

În asemenea condiții sinoptice, diferențele termice sunt foarte mari între zonele intra și extracarpatică (15-20°C). Se întâmplă ca minimele să coboare în regiunile extracarpatică sub -25°C, în timp ce în vest și centru acestea să nu scadă sub -10°C.

În timpul verii acțiunea Anticicloului Est-European se resimte rar favorizând pătrunderea de aer cald și uscat de deasupra Câmpiei Ruse care determină o vreme călduroasă și însoțită.

3. Ciclonul Islandez. Acest vast ciclon polar, al doilea ca extindere după Ciclonul Aleutinilor, ia naștere în nordul Oceanului Atlantic, în zona insulei Islanda. Aria de acțiune cuprinde adesea toată partea de nord a Oceanului Atlantic, mai ales în intervalul august-februarie, când influența sa se face resimțită asupra Europei Vestice și Nord-Vestice. La formarea lui contribuie, pe de o parte, circulația aerului din zona nord-atlantică, iar pe de alta, contrastul termic (de 5-10 °C) între curentul cald Irminger (din sudul Islandei), ramură a Gulfstreamului și curentul rece al Labradorului, care se revarsă spre sud, prin strâmtoarea Labradorului din Oceanul Atlantic.

Acționează mult mai rar asupra țării noastre, influența sa fiind resimțită în vestul și nordul continentului, aproape în tot cursul anului, dar mai ales în perioada octombrie - decembrie, martie, iulie și august. Este mai intens decât depresiunile mediteraneene, având la centrul său valori mai coborâte de 970 mb, putând ajunge, în mod excepțional, în lunile ianuarie și februarie, până la 960 și chiar 950 mb, destul de aproape de adâncimea medie a ciclonilor tropicali (fig. 2a).

Face parte din categoria ciclonilor polari care sunt generați și activați în zona frontului polar. Aria lui este uneori foarte extinsă, centrul său fiind în permanență deasupra Islandei. Aducând de deasupra Oceanului Atlantic aer umed, el imprimă vremii un caracter instabil vara, cu dese perioade de ploi abundente ce pot declanșa inundații puternice în Europa de Vest și Centrală. Este întotdeauna însoțit de vânturi puternice ce determină uneori adevărate furtuni. În timpul iernii menține o vreme umedă cu cețuri persistente și precipitații slabe (burnițe și ploi).

Extinderea talvegului sud-estic al acestei vaste arii depresiunare deasupra Europei Centrale determină adesea formarea unor nuclee ciclonice secundare, dar foarte activi, care impun schimbări radicale în aspectul vremii, mai ales în țările central-europene, însă uneori și în Europa Sud-Estică.

România este rareori traversată de talvegul sudic al acestei depresiuni (în special spre sfârșitul toamnei și iarna). Acest talveg aduce la noi o vreme umedă și închisă cu precipitații destul de abundente în Maramureș, Crișana,

Transilvania și nordul Moldovei. Rar se întâmplă ca talvegul Depresiunii Islandeze să se extindă și la sud de Carpații Meridionali (datorită înălțimii acestora).

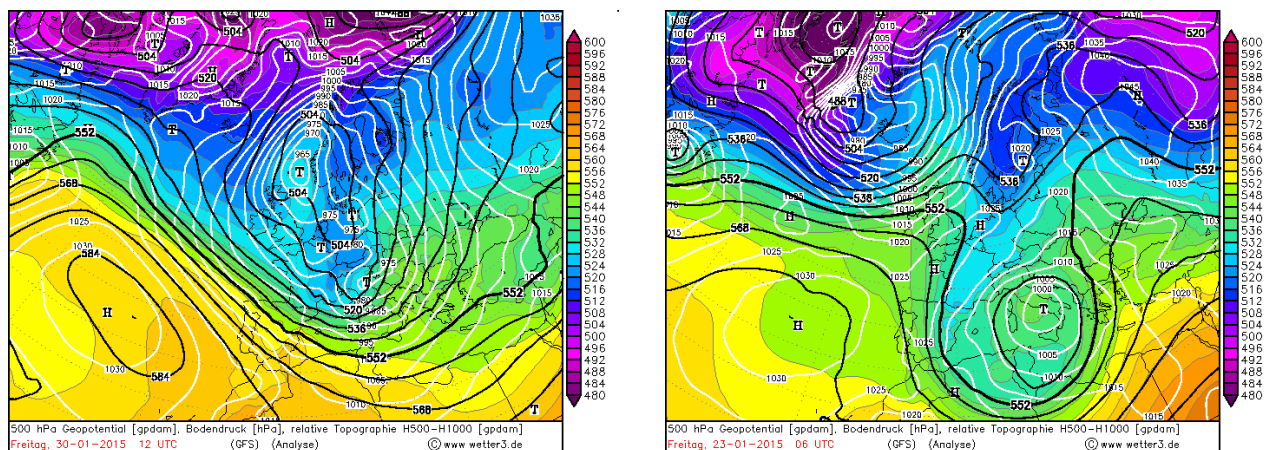

Fig. 2 a) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 30.01.2015 12 UTC; b) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 23.01.2015 06 UTC

4. Ciclonii mediteraneeni. Sunt de origine termo-dinamică și fac parte din categoria ciclonilor semi-permanenți, întrucât iau naștere și acționează în semestrul rece al anului (octombrie-aprilie, având o frecvență mai mare în lunile ianuarie și februarie). Intensitatea lor este moderată, presiunea la centru coborând rar sub 990 mb (fig. 2b și 3a). Sunt generați în bazinul vestic și central al Mării Mediterane, la zona de contact dintre aerul umed și răcoros dinspre Oceanul Atlantic și cel cald de deasupra mării. Din zonele lor de formare, aceștia se deplasează pe diverse traiectorii (spre est sau nord-est), amestecându-se cu aerul mai rece din sud-estul Europei. În timpul iernii determină căderea unor cantități însemnate de precipitații sub formă de ninsoare, lapoviță și ploaie.

Depresiunile mediteraneene care se înscriu pe traiectoriile estice, traversând Peninsula Balcanică, determină schimbări ale aspectului vremii în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și cea mai mare parte a Moldovei (sudul și centrul). Regiunile intracarpatică sunt mai ferite de acțiunile lor. Diferențieri apar în distribuția ariei de precipitații, a valorilor termice (mai ridicate în sud și est), dar și în regimul vântului, care se intensifică în Câmpia Dunării, Dobrogea și sudul Moldovei, odată cu pătrunderea fronturilor.

Depresiunile care se înscriu pe traiectorii nord-estice, traversând Depresiunea Panonică, influențează mai ales Banatul și Crișana, unde determină cantități mari de precipitații și intensificări ale vântului, iar pe o arie ceva mai restrânsă și Transilvania (datorită modificărilor suferite la escaladarea Carpaților Occidentali), în timp ce zonele extracarpatică sunt mai ferite (datorită arcului Carpaților Orientali și Meridionali).

Prezența arcului carpatic se evidențiază în condițiile apariției viscolului – cel mai violent fenomen meteo care se manifestă în cursul iernii. Acesta poate lua naștere și către sfârșitul toamnei sau la începutul primăverii, dar frecvența și intensitatea sa atinge maximum în ianuarie și februarie.

Apariția viscolului ca fenomen meteorologic este strâns legată de interacțiunea a doi centri barici: pe de o parte ciclonii mediteraneeni, iar pe de alta, datorită câmpului de presiune ridicată format fie prin extinderea dorsalei anticiclonului Est-European, fie prin formarea unui brâu anticiclonic (Azoric + Est-European). În asemenea condiții, deasupra aerului rece care stagnează sau înaintază de-a lungul Carpaților (-10°C), pe rama lor exterioară, are loc ascensiunea forțată a aerului tropical (8-10°C). Datorită contrastului termic și baric, se vor produce intensificări puternice ale vântului și căderi abundente de precipitații. Ascensiunea forțată a aerului cald și mai umed determină o condensare rapidă a vaporilor de apă, dând naștere unei nebulozități pronunțate, din care cad la început precipitații sub formă de ploaie, iar pe măsură ce aerul rece pătrunde tot mai mult sub cel cald, numai sub formă de ninsoare. Asocierea ninsorii abundente cu intensificările de vânt generează viscolul. Sub rafalele puternice de vânt, vizibilitatea orizontală scade foarte mult. O astfel de dezlănțuire de forțe poate dura de la câteva ore, la câteva zile.

Pe culmile Carpaților, frecvența viscoalelor este mare în timpul iernii, dar acest fenomen poate să apară și în timpul verii. O frecvență și o intensitate deosebită au viscoalele în sudul Moldovei, Dobrogea și Câmpia Română (în special Bărăganul). În zonele adăpostite din nordul Munteniei și Olteniei, ca și în cele intracarpatică, astfel de fenomene se petrec rar.

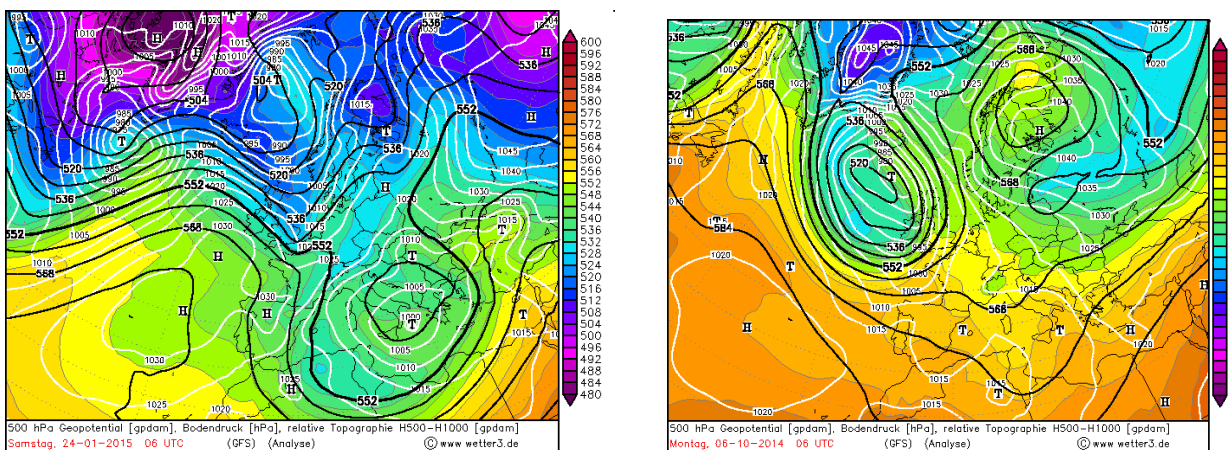

Fig. 3 a) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 24.01.2015 06 UTC; b) Presiunea la sol(hPa) -linii albe, 06.10.2014 06 UTC

5. Anticlonul Scandinarv. Face parte din categoria centrilor barici secundari, având o evoluție mai puțin constantă în cursul anului. Ia naștere deasupra Peninsulei Scandinavice, îndeosebi în intervalul mai-septembrie, având la centru o presiune medie de 1030 mb (fig. 3b).

De cele mai multe ori evoluția acestui maxim barometric nu depășește nordul continentului unde menține o vreme răcoroasă. Mai ales către sfârșitul toamnei, se deplasează spre sud și sud-est, determinând schimbări brutale ale vremii, prin aducerea unui aer rece și dens, ceea ce va duce la răcirea bruscă a vremii, apariția brumelor și înghețurilor la sol, foarte periculoase pentru aceasta dată. Producerea acestor fenomene în țara noastră este direct influențată de poziția arcului carpatic. Aerul rece și dens, neputând escalada sectorul muntos al Beschizilor Orientali și al Carpaților Păduroși, se mulează de-a lungul versanților nordici, iar apoi se revarsă spre sud și est de-a lungul Carpaților Orientali și de Curbură. Drept urmare, se constată o frecvență mare a brumelor și înghețurilor la sol în Bucovina, Moldova și chiar în Bărăgan, comparativ cu Transilvania, unde aceste fenomene apar cu totul izolat.

6. Anticlonul Nord-African. Acționează cu o frecvență destul de redusă în perioada caldă a anului. Se formează în condițiile înaintării spre nord a maximumului tropical saharian, fiind un centru baric de origine termică, nu prea intens (1025 mb la centru), care afectează țările din nordul Mării Mediterane.

Dorsala acestuia înaintează câteodată deasupra țării noastre determinând zile caniculare, când temperatura aerului atinge valori de 40°C sau chiar mai mari (ceea ce la sol echivalează cu 60 – 65°C), mai ales în sudul țării.

În celelalte anotimpuri, acest anticlon își face rar simțită prezența, determinând creșteri ale temperaturii de 5 – 8°C de la o zi la alta.

Influența sa se simte mai ales în Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei și Dobrogea, precum și în Banat și Crișana și cu o intensitate mult mai scăzută în Transilvania, Maramureș și nordul Moldovei, tocmai datorită arcului carpatic care estompează caracterul canicular al masei de aer.

Persistența în unii ani a acestui anticlon a dus la producerea secetelor în Câmpia Română, Dobrogea și sudul Moldovei, datorită diminuării cantităților de precipitații.

7. Depresiunea termobarică arabă. Se formează în semestrul cald al anului deasupra întinderilor deșertice din sud-vestul Asiei, având la centru o valoare medie de 1000 mb.

Începând din a doua jumătate a lunii iunie această depresiune înaintează către nord-vest acoperind temporar bazinul estic al Mării Mediterane, Asia Mică, Marea Neagră și zona Caucazului. Această situație sinoptică permite pătrunderea aerului uscat tropical până în sud - estul țării noastre, favorizând producerea unor valori termice ridicate (aproximativ 40°C) în Câmpia Romană, Dobrogea și aproape întreaga Moldovă.

Foarte rar se întâmplă ca aerul tropical să înglobeze zonele centrale și vestice ale țării, tocmai datorită prezenței lanțului carpatic care chiar dacă este escaladat de acest aer, proprietățile sale se schimbă astfel că temperatura aerului nu va depăși decât rar 30°C. Mai mult decât atât, evoluția sa în sud-estul Europei favorizează exinderea dorsalei azorice care determină o vreme instabilă în regiunile intracarpatică.

Și în cazul Anticlonului Nord – African, dar și al Depresiunii Arabe aerul încins poate să conțină particule de praf în suspensie care-l face să capete o culoare gălbuie.

Bibliografie

- Bogdan, Octavia, Marinică, I. (2007), *Hazarde meteo-climatice din zona temperate. Factori genetici și vulnerabilitate cu aplicații la România*, Sibiu.
- Dragotă, Carmen (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, București.
- Topor, N., Stoica, C. (1965), *Tipuri de circulație și centrii de acțiune atmosferică deasupra Europei*, București.
- ***(1983), *Geografia României, I, Geografia fizică, cap. Clima*, București.
- <http://www1.wetter3.de/>
- <http://www1.wetter3.de/Archiv/>

EVOLUȚIA STRUCTURII CONFESIONALE A ORAȘULUI MEDIAȘ ÎN SECOLUL AL XX-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA¹

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Summary: The evolution of the religious denomination in Mediaș during the 20th century and the beginning of the 21st century. In order to analyse the evolution of the religious denomination in Mediaș, there have been used the data of the censuses from 1900, 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002 and 2011. In 1900 the religious denomination of the town was the subsequent: 43.9% of the inhabitants were Evangelicals, 19.6% were Greek Catholics, 15.1% were Orthodox Christians, 10.4% were Reformed Christians, 4.6% were of Mosaic faith, and 0.8% were Unitarians. Out of political and economic reasons (the suppression and the re-establishment of the Greek Catholic Church, the leaving of the Jews and the Transylvanian Saxons, the city's industrialization etc), in 2011, in Mediaș there was the subsequent confessional structure: 71.5% of the inhabitants were Orthodox Christians, 5% were Reformed Christians, 3.9% were Greek Catholics, 3.4% were Roman-Catholics, 1% were Unitarians, 0.6% were Evangelicals, etc.

Cuvinte cheie: populație, structură confesională, Mediaș.

Key words: population, confessional structure, Mediaș.

Orașul Mediaș, situat în valea râului Târnava Mare (Podișul Transilvaniei, la 46°10' latitudine nordică și 24°22' longitudine estică), a fost atestat documentar la 3 iunie 1267. În anul 1283, a fost consemnat sub denumirea de *Villa Medyes*, iar în 1359, a fost menționat ca oraș (*civitas*). Începând din 1490, locuitorii germane (sași) din oraș au trecut la construirea unei puternice centuri de fortificații, lucrare realizată în cursul secolelor XV și XVI. În secolul al XVII-lea, Mediașul se număra printre cele nouă orașe de pe teritoriul Transilvaniei cu statute bine definite, alături de Alba Iulia, Bistrița, Brașov, Cluj, Orăștie, Sibiu, Sighișoara și Târgu Mureș. În timpul revoluției din 1848-1849, a fost ocupat pe rând de revoluționarii maghiari, de trupele rusești și de cele habsburgice, iar la 8 ianuarie 1919, Adunarea Națională a Sașilor din Transilvania, întrunită în oraș, recunoștea unirea provinciei cu România. După cel de-al doilea război mondial, Mediașul s-a dezvoltat rapid, devenind cel mai important oraș de pe Târnave (Raica V.I., 1994; Mărculeț V., Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, 2002).

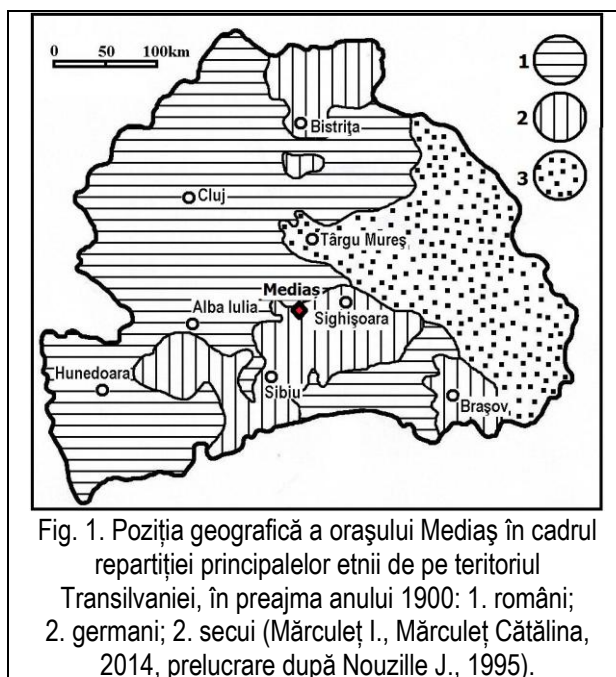

Fig. 1. Poziția geografică a orașului Mediaș în cadrul repartiției principalelor etnii de pe teritoriul Transilvaniei, în preajma anului 1900: 1. români; 2. germani; 3. secui (Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, 2014, prelucrare după Nouzille J., 1995).

De la prima atestare documentară până în zilele noastre, în Mediaș, la fel ca în întreaga Transilvanie, vitregiile istoriei au făcut ca populației autohtone românești să i se alătore germane (sași), maghiari, țigani (romi), evrei și alte naționalități (tab. 1), fiecare cu tradiția, cultura și religia proprie.

Tabelul 1: Structura națională a orașului Mediaș în anul 2011

NAȚIONALITATE	NUMĂR LOCUITORI	NAȚIONALITATE	NUMĂR LOCUITORI
Români	36.222	Ruși-lipoveni	19
Maghiari	4.548	Greci	11
Romi	1.910	Alte etnii/inf. nedisponibile	3.794
Germani	700		

După: www.recensământromania.ro

¹ Lucrarea de față completează și aduce la zi studiul *Modificări în structura confesională a populației orașului Mediaș în perioada 1900-1992*, autori: I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Geografie, nr. 4, 2001, p. 75-79.

Din punct de vedere al structurii confesionale a populației, în secolul al XX-lea, orașul Mediaș s-a confruntat cu ample modificări. Acestea au fost generate, în primul rând, de mutațiile produse în cadrul structurii naționale. Amintim doar că prima mare modificare a structurii naționale a populației orașului Mediaș din secolul al XX-lea s-a produs în anii '30, când românii i-au depășit numeric pe sași, devenind cei mai numeroși locuitori ai orașului. Celelalte modificări au fost cauzate de plecarea evreilor în Israel, după anul 1948, și a sașilor în Germania, din a doua parte a anilor '70 (Bolovan, I., Bolovan Sorina, 1995; Mărculeț Cătălina, Mărculeț, I., 1999).

O altă cauză majoră care a contribuit la modificarea structurii religioase a orașului a fost desființarea, în anul 1948, a Bisericii Greco-Catolice și reînființarea ei după anul 1989.

La începutul secolului al XX-lea, structura confesională a orașului Mediaș era compusă din credincioși evanghelic, greco-catolici, ortodocși, romano-catolici, reformati, mozaici și unitarieni (fig. 2).

1. Credincioșii evanghelic (lutherani) sunt în majoritate de etnie germană (sași). Sașii s-au stabilit în Mediaș în deceniile șapte și opt ale secolului al XIII-lea, însă în acea perioadă aceștia erau de credință romano-catolică. Religia evanghelică pătrunde în Mediaș în prima parte a secolului al XVI-lea și este repede îmbrățișată de către locuitorii germani majoritari, iar în anul 1545 adunarea sașilor de aici hotărăște alegerea unui episcop protestant sau a unui superintendent care să prezideze sinoadele (Nouzille J., 1995).

La începutul secolului al XX-lea, credincioșii evanghelic erau majoritari și reprezentau peste 40% din totalul locuitorilor (43,9%, în 1900). În primele opt decenii ale secolului, credincioșii evanghelic cresc numeric (3.459, în 1910; 5.435, în 1932; 6.170, în 1945 etc.), însă proporția lor scade continuu ca urmare a pătrunderii în oraș a locuitorilor de alte etnii și confesiuni (34,1%, în 1930, și 26,6%, în 1945). Aceeași scădere procentuală se înregistrează și în cadrul populației germane: 38,5%, în 1930, și 24,8%, în 1956.

După anul 1977, ca urmare a reîntoarcerii germanilor în ținuturile de origine, scade drastic și numărul evanghelicilor din oraș, ajungând în 1992 la un procent de 2,8%, iar în 2011, la doar 0,6% din totalul populației orașului (*Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*; www.recensamantromania.ro).

2. Credincioșii greco-catolici, în majoritate de etnie română, au fost semnați în Mediaș încă de la începutul secolului al XVIII-lea, însă numărul lor a crescut simțitor abia începând din secolul al XX-lea. În anul 1900, aceștia reprezentau 19,6% din totalul populației, fiind după dimensiuni al doilea grup confesional din Mediaș. Modificările survenite în primele decenii ale secolului al XX-lea în cadrul structurii etnice au determinat fluctuații în ceea ce privește locul deținut de către greco-catolici în cadrul structurii confesionale. Astfel, în anul 1910 erau tot pe locul doi (20,2%), în anul 1930 ocupau locul patru (12,8%) după evanghelic, romano-catolici și ortodocși, iar în 1932, locul trei după evanghelic și romano-catolici (*Șematismele veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului, pentru anii 1900 și 1932*).

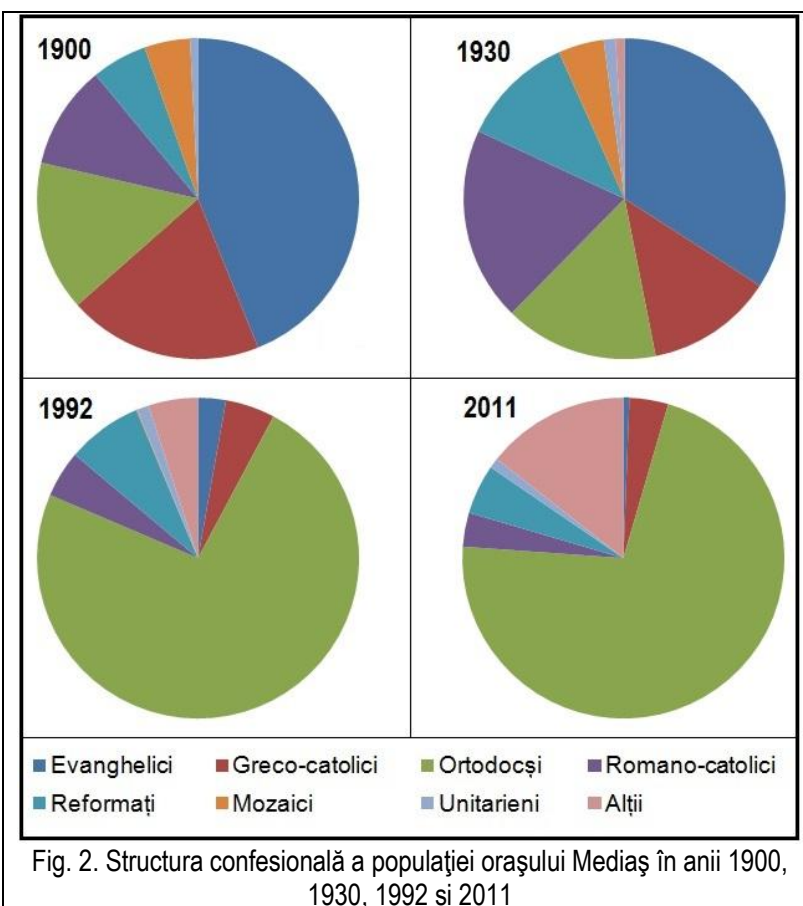

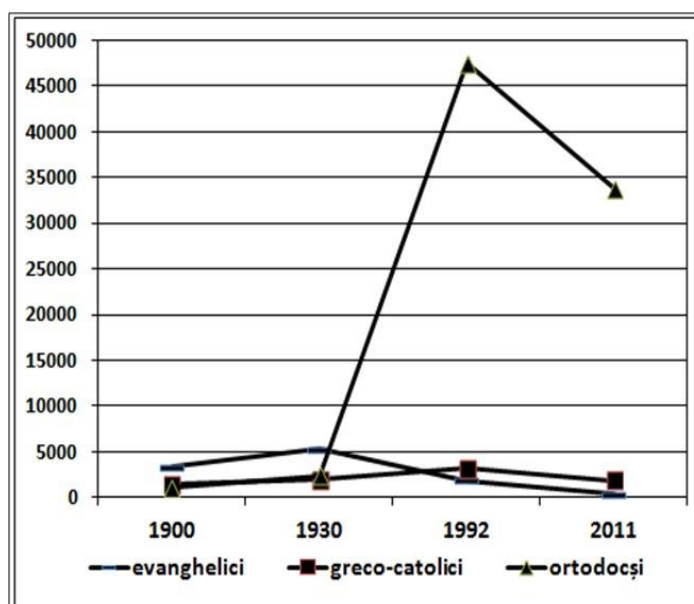
Fig. 2. Structura confesională a populației orașului Mediaș în anii 1900, 1930, 1992 și 2011

După desființarea Bisericii Greco-Catolice din România, în anul 1948, credincioșii din Mediaș ai acestei confesiuni au fost nevoiți să se alăture Bisericii Ortodoxe Române, doar o mică parte optând pentru Biserica Romano-Catolică (Mărculeț I., Mărculeț V., 1998). În anul 1990, Biserica Greco-Catolică a fost reînființată, iar o parte din credincioșii ortodocși s-au alăturat acesteia, astfel că în 1992 numărul credincioșilor greco-catolicii din Mediaș se ridica la 3.231 (5,0%) persoane, iar în 2011, la 1.881 (3,9)% persoane (tab. 2).

3. Credincioșii ortodocși, în mare majoritate de naționalitate română, ocupau în primele decenii ale secolului al XX-lea doar locul trei (15,1%, în 1900; 13,9%, în 1910; 15,5%, în 1930) în cadrul structurii confesionale a orașului Mediaș, după evanghelici și greco-catolici, în anul 1910, sau după evanghelici și romano-catolici, în anul 1930 (Mărculeț V., Mărculeț I., 2000; *Recensământul general al populației României din 1930*). Desființarea Bisericii Greco-Catolice, în anul 1948, a însemnat o dublare a credincioșilor ortodocși din orașul Mediaș. Această situație nu este caracteristică numai Mediașului, ci întregii Transilvanii, Maramureșului, Crișanei și Banatului. În anii care au urmat, pe fondul dezvoltării economice și urbanistice a orașului, dar și a plecării evreilor și germanilor, ponderea credincioșilor ortodocși a crescut semnificativ. Astfel, până în anul 1992, numărul acestora a crescut la 47.556 persoane, având o pondere de 73,7%, ceea ce înseamnă locul întâi în cadrul structurii confesionale a orașului. În primul deceniu al secolului al XX-lea, ponderea credincioșilor ortodocși a scăzut la 71,5% (fig. 2, 3; tab. 2) din mai multe cauze: a) reducerea natalității în rândul populației aparținând acestei confesiuni, b) plecarea unei părți a locuitorilor din oraș, c) aderarea unei mici proporții la religiile neoprotestante și d) refuzul de a-și preciza apartenența confesională persoanelor care au efectuat statistica populației.

4. Credincioșii romano-catolici, în cea mai mare parte de naționalitate maghiară și germană, ocupau în anul 1900 locul patru (4,6%) după evanghelici, greco-catolici și ortodocși, iar în deceniul patru al secolului al XX-lea, aceștia se plasau pe doi după evanghelici, cu o pondere de 19,5%, în 1930, și 18,2%, în 1932, din totalul locuitorilor orașului. Continuând să evolueze relativ echilibrat sub raport numeric, cu o diminuare la începutul secolului al XXI-lea, credincioșii romano-catolici au ajuns la 3.062 (4,7%) persoane în anul 1992 și la 1.619 (3,4%) persoane în 2011.

Fig. 3. Evoluția numerică a credincioșilor evanghelici, Greco-catolici și ortodocși (1900-2011)

5. Credincioșii reformați (calvini) sunt de naționalitate maghiară și au îmbrățișat această religie pe la jumătatea secolului al XVI-lea. La începutul secolului al XX-lea, reformații din Mediaș ocupau ponderi reduse (între 5% și 6%), situându-se pe locul cinci între celelalte confesiuni. Numărul redus al calvinilor se explică prin faptul că sașii (luterani) majoritari nu acceptau în interiorul comunității lor locuitori de alte etnii și confesiuni. Pătrund în Mediaș în număr mare în primele decenii ale secolului al XX-lea, atunci când sașii au pierdut din poziția lor socială și apar primele unități industriale, în 1930 ocupând 11,4% din structura confesională a orașului. În deceniile următoare, deși au crescut rapid sub raport numeric (1.240, în anul 1932; 4.921, în 1992), proporția lor în cadrul structurii confesionale a orașului înregistrează o evoluție descendentă, ajungând la 7,1%, în anul 1991, și 7,6%, în 1992. Reducerea numerică a credincioșilor evanghelici, cauzată de plecarea germanilor din oraș și desființarea Bisericii Greco-Catolice, au făcut posibilă situarea credincioșilor calvini pe locul al doilea în structura confesională a orașului, după ortodocși. Însă, în intervalul 1992-2011, din cauza plecărilor și scăderii natalității, ponderea calvinilor a coborât la 5%.

6. Credincioșii mozaici prezintă o evoluție care corespunde cu cea a etnicilor evrei. Buni comercianți și negustori ambulanți, evreii au pătruns în Mediaș în prima parte a secolului al XIX-lea. Au fost acceptați ușor de către sași, fapt confirmat de multele proprietăți evreiești parcelate printre cele ale sașilor (Raica V.I., 1994). Deși, până în preajma celui de-al doilea război mondial, numărul mozaicilor a crescut continuu, ponderea lor nu a depășit 7% din totalul locuitorilor orașului: 320 (4,6%), în 1900, 553 (6,3%), în 1910, 718 (4,6%), în 1930, și 645 (4,2%), în anul 1932. După proclamarea statului Israel, la 14 mai 1948, cea mai mare parte a evreilor s-au reîntors în ținuturile natale, diminuându-se astfel semnificativ numărul credincioșilor mozaici din Mediaș, la numai 20 (0,03%), în anul 1992. În anul 2011, ponderea mozaicilor din oraș mai era de doar 0,01%.

7. Credincioșii unitarieni, în majoritate de etnie maghiară, au ocupat în perioada 1900-1992 locurile cinci, șase și șapte în cadrul structurii religioase a orașului Mediaș (0,8%, în anul 1900; 1,2%, în 1930; 2,4%, în 1932, și 1,2%, în 1992) și s-au plasat pe locul cinci în intervalul 1948-1990, perioadă în care Biserica Greco-Catolică a fost desființată. În

2011 ocupau locul șapte ca număr (474 credincioși), fiind devansați și de către penticostali (753 persoane; tab. 2) și bapțiști (502 persoane).

În intervalul 1900-1992, în Mediaș au fost semnalati și credincioși ai altor confesiuni, însă într-un număr foarte redus:

- bapțiști: 29 credincioși, în anul 1930; 76, în 1932; 671, în 1992, și 502, în 2011;
- penticostali: 728, în 1992, și 753, în 2011;
- creștini după Evanghelie: 660, în 1992, și 425, în 2011;
- adventiști: 35, în 1930; 234, în 1992, și 273, în 2011.

Tabelul 2: Structura confesională a orașului Mediaș în anul 2011

CONFESIUNEA	NUMĂR CREDINCIOȘI	CONFESIUNEA	NUMĂR CREDINCIOȘI
Ortodocși	33.775	Creștini după Evanghelie	425
Reformați (calvini)	2.361	Evanghelici lutherani	314
Greco-catolici	1.881	Martorii lui Iehova	312
Romano-catolici	1.619	Adventiști de ziua a șaptea	273
Penticostali	753	Evanghelici	229
Bapțiști	502	Evanghelici de confesiune augustană	161
Unitarieni	474	Alte confesiuni/nedeclarați	4.125

După: www.recensământromania.ro

Concluzii. Din analiza datelor prezentate mai sus, în intervalul 1900-1992, în structura confesională a populației orașului Mediaș au avut loc următoarele importante modificări:

- a) scăderea ponderii credincioșilor evanghelici de la 40%, în anul 1900, la 0,6%, în anul 2011;
- b) creșterea ponderii credincioșilor ortodocși de la 15,1%, în 1900, la 71,5%, în 2011;
- c) reducerea la zero a numărului credincioșilor greco-catolici în intervalul 1948-1989, ca urmare a desființării Bisericii Greco-Catolice din România;
- d) scăderea ponderii credincioșilor mozaici de la 4,6%, în anul 1900, la 0,01%, în anul 2011.

Bibliografie

- Bolovan, I., Bolovan, Sorina (1995), *Contribuții privind structura etnică și confesională a Transilvaniei în secolul XX*, „Istorie și demografie”, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.
- Mărculeț, Cătălina, Mărculeț, I. (1999), *Modificări în structura națională a orașului Mediaș în secolul XX*, „Revista geografică”, V.
- Mărculeț, I., Mărculeț, V. (1998), *Districul protopopesc Mediaș (1827-1948) – Studiu istorico-demografic*, „Deșteptarea Credinței”, 7 (100).
- Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2001) *Modificări în structura confesională a populației orașului Mediaș în perioada 1900-1992*, *Analele Universității „Spiru Haret”*, Seria Geografie, nr. 4, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2014), *Aspecte geografice privind populația germană din Transilvania în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, *Pangeea*, Nr. 14, Alba Iulia.
- Mărculeț, V., Mărculeț, I. (2000), *Mediaș – structura confesională a populației (sec. XIX-XX)*, „Jurnal geografic”, III, București.
- Mărculeț, V., Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2002), *Mediaș. Scurtă prezentare monografică*, Biblioteca Municipală Mediaș.
- Nouzille, J. (1995), *Transilvania. Zonă de contacte și conflicte*, Editura Enciclopedică, București.
- Raica, I. V. (1994), *Mediaș, natură – istorie – economie*, Editura „TIPOMUR”, Târgu-Mureș.
- *** (1938) *Recensământul general al populației României din 1930*, II, București.
- *** (1994) *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, I, C.N.S., București.
- *** (1900) *Șematismele veneratului cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pentru anul 1900*, Blaj.
- *** (1932) *Șematismele veneratului cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pentru anul 1932*, Blaj.
- ***www.recensământromania.ro

MICII ANTREPRENORI ȘI TURISMUL DURABIL. STUDIU COMPARATIV ÎNTRE VISCRI-SASCHIZ (ROMÂNIA) ȘI TOKACHI-OITA (JAPONIA)

Dr. Gabriela Dîrloman
Camelia Panciu
Dr. Manuela Mocanu Jaber

Summary: The Small Entrepreneurs and Sustainable Tourism. A Comparative Study between Viscri-Saschiz (Romania) and Tokachi-Oita (Japan). The rapid evolution of technology and the global environmental changes determine the human civilization to return to their origins, to a healthy eating, to an unpolluted environment and as natural as possible. This is the case of Japan, where the degree of antropization is so intense that many Japanese are returning to organic nutrition and to forms of agrotourism in order to ensure their health, a maximum relaxation and to reduce the stress generated by work. Japan faces a reduction of the rural space, which exists only in a few prefectures, a reason why many Japanese choose to visit the villages in foreign countries. A potential country for the Japanese tourists is Romania because the Romanian village has always been the source of our existence as a nation and the area where traditions and customs have been conserved. After 25 years since the fall of the Ceausescu regime, with profound changes in the mentality and socio-economic structure of the rural areas, the Romanian village begins to revive by the effort of the small entrepreneurs, especially in Transylvania, where their activities contribute to a sustainable agriculture and tourism, focusing to what the Westerners and the Japanese are looking for. A comparative study of Viscri-Saschiz villages (Romania) with Tokachi-Oita (Japan) demonstrates the role that the small businesses, through traditions and customs, have in the positive socio-economic development of these rural spaces, by practicing the organic farming and a sustainable tourism.

Cuvinte cheie: mici întreprinzători, sași, Japonia, agricultură ecologică, agroturism, ecoturism, turism durabil

Keywords: small entrepreneurs, Saxons, Japan, ecological agriculture, agrotourism, ecotourism, sustainable tourism

Introducere. Evoluția rapidă a tehnologiei și modificările globale ale mediului, determină civilizația umană să se întoarcă la rădăcini, la o alimentație sănătoasă, la un mediu nepoluat și cât mai natural. Este și cazul Japoniei, unde gradul de antropizare al mediului este atât de intens încât foarte mulți japonezi se orientează spre o alimentație organică și spre forme de agroturism, care să le asigure starea de sănătate, maximă relaxare și reducerea stresului generat de muncă. Japonia se confruntă cu diminuarea spațiului rural, care mai există doar în câteva prefecturi, fapt care îi determină pe mulți japonezi să viziteze satele din alte țări ale lumii.

O potențială țară pentru turiștii japonezi este România deoarece satul românesc a fost dintotdeauna sursa existenței noastre ca popor și spațiul de conservare al tradițiilor și obiceiurilor. După 25 de ani de la căderea regimului Ceaușescu, cu profunde schimbări în mentalitatea și structura socio-economică a spațiului rural, satul românesc începe să se revigoreze prin avântul pe care îl iau micii antreprenori, mai ales în Transilvania, activitățile lor contribuind la dezvoltarea unei agriculturi durabile, precum și a turismului durabil, orientându-se astfel spre ceea ce occidentalii și japonezii caută.

Analiza comparativă a satelor Viscri - Saschiz (România) cu cele din prefecturile Tokachi - Oita (Japonia), demonstrează rolul pe care micii antreprenori, prin tradițiile și obiceiurile acestor spații îl au în evoluția socio-economică pozitivă a localităților, prin practicarea unei agriculturi ecologice și a unui turism durabil.

Cuprins. Unele dintre cele mai importante peisaje rurale naturale europene se regăsesc în România, cu precădere în Transilvania, în satele săsești. Aceste peisaje sunt încă într-un echilibru ecologic, cu specii sălbatice și habitate naturale în armonie cu practicile agricole durabile. Legătura dintre oameni, agricultură și natură este încă intactă.

Fânețele din Transilvania dețin unele din speciile de floră cu cea mai înaltă diversitate din lume și suportă populații stabile de mamifere, fluturi și alte specii de faună care sunt strâns legate de terenurile agricole. Aceste spații nu sunt doar de interes estetic, ci și istoric, asigurând o înaltă productivitate și locuri de muncă numeroase la nivel local. De fapt, aceste areale pot fi conservate doar de fermierii care le-au creat în trecut și de cei care trăiesc astăzi aici.

În ciuda faptului că prezintă numeroase valori, peisajele rurale din Transilvania sunt amenințate de factori socială și economici, în special de competitivitatea la nivelul Uniunii Europene și a piețelor globale, care nu acordă o valoare beneficiilor pe care le pot aduce aceste peisaje.

La nivelul multor spații rurale din Transilvania se observă creșterea inițiativelor micilor antreprenori, fapt care poate fi considerat deosebit de important în promovarea valorilor rurale, a cadrului natural și a obiectivelor istorice românești și care pot aduce venituri considerabile comunităților locale.

ROMÂNIA

1. Micii antreprenori din Viscri. Localitatea Viscri, atestată documentar pentru prima dată în 1400, a cunoscut schimbări importante, mai ales începând cu secolul al XVIII-lea, când satul țăranilor sași a fost extins prin așezarea unui grup de ciobani români, pentru ca în secolul al XIX-lea, populația satului să fie compusă din două treimi sași și o treime români și romi. Sfârșitul dominației comuniste a cauzat emigrarea în Germania, în perioada 1989-1993, a unei mari părți din populația săsească. Ca urmare, multe gospodării au rămas nelocuite, degradarea lor fiind previzibilă. Odată cu anul 1999, cu sprijinul familiilor din localitate, dar și a ajutorului unor organizații internaționale, cum este Fundația Mihai Eminescu (care este patronată de Prințul Charles al Marii Britanii), patrimoniul din Viscri a fost salvat. Un număr însemnat de gospodării au fost restaurate, unele amenajate ca pensiuni, iar întregul ansamblu arhitectural al satului și cetatea au fost înscrise în lista Patrimoniului Mondial UNESCO. În afara pensiunilor, micii antreprenori s-au orientat și spre promovarea mâncării *slow-food* și a celei tradiționale satului românesc.

a. Casa Prințului Charles

Această casă săsească, care datează din 1875, a fost cumpărată de Prințul Charles în anul 1996 și de atunci, numărul anual de turiști în Viscri se cifrează la peste 15.000 de persoane, majoritatea străini. Chiar dacă, pe dinafară, casa Prințului Charles pare la fel ca celelalte 400 din Viscri, cu siguranță restul sătenilor nu se pot mândri cu același interior. În spatele pereților vechi, Charles pare să fi readus în prezent epoci de mult apuse. Elegantul mobilier de epocă face casă bună - și frumoasă - cu decorațiunile și țesăturile tradiționale românești, iar ușile de lemn, de pe prispa cu mușcate, au rămas nevopsite, pentru a nu șterge trecerea celor două secole. Deși nu a dat Londra pe Viscri, Charles, care are și alte case în România, se mândrește cu "bordeiu" românesc pe care îl ține pe post de reședință de vacanță.

b. Pensiunea 125

Această pensiune aparține domnului Mihai Grigore, fost corporatist, care a renunțat a lucra în București și a cumpărat casa săsească pe care a transformat-o în pensiune. Ceea ce face unică această pensiune sunt:

- camerele din casa reconstruită au un aer aparte. Reproducerea atmosferei de odinioară este realizată cu ajutorul mobilierului masiv și a detaliilor specifice spiritului saxon. Totul este respectat întocmai, pornind de la modul de decorare a camerelor, până la felul în care băile sunt mobilate;
- apartamentul din casa de la stradă, care are un plus de originalitate față de celelalte camere, fiind amenajat în aceasta casă restaurată;
- hambarul din curte, transformat în restaurant. Grinzile din lemn masiv se îmbină perfect cu elemente moderne, reușind să creeze o atmosferă cu totul deosebită, întregită de mâncarea tradițională specifică zonei. Mai mult, oaspeții se pot bucura de natură chiar de pe terasa care se deschide spre curte și grădina de legume;
- mâncarea tradițională, cu produse naturale, o parte dintre ele culese din grădina proprie, gătită de doamna Gerda Gherdiceanu;
- numeroasele ateliere care se desfășoară aici, de la workshop de gătit în stil saxon, la workshop de fotografie și de îndemânare artistică;
- multitudinea de activități pe care oaspeții le pot realiza, dintre care amintim vizitarea bisericii fortificate și a muzeului din sat, vizitarea stânelor și gustarea din brânzeturile proaspete, mountain-bike-ul, culegerea de trufe și simpla plimbare pe ulițele satului.

c. Doamna Gerda Gerdiceanu

Această antreprenoare din Viscri este recunoscută pentru proiectul dulceței „Dar din dar” și pentru aplicarea conceptului de mâncare de tip *slow-food*. Anual, este vizitată de peste 200 de turiști, majoritatea fiind din Franța și Norvegia, dar și din Marea Britanie.

2. Micii antreprenori din Saschiz. Atestat documentar din anii 1308-1310, localitatea Saschiz (cunoscută în limba română și sub denumirile alternative Saschizd, Chizd) a fost populată de secui până la sfârșitul secolului al XIII-lea, când a devenit o localitate populată preponderent de sași, sub denumirea de Kaissdit.

Depopularea acestei localități a început după cel de-al doilea război mondial prin deportarea în Rusia, imediat după război, a unei părți însemnate a populației de origine germană, pe de o parte, și prin emigrarea în Germania în anii '80 pe de altă parte.

În prezent, în Saschiz au mai rămas doar circa 70 de sași, în marea lor majoritate persoane în vârstă. Principala ocupație a localnicilor o reprezintă cultivarea celor aproximativ 9.000 de ha de teren agricol și creșterea

animalelor. Conștienți de frumusețile obiectivelor din zonă, întreprinzătorii locali au început treptat să dezvolte și serviciile de turism și cele de agricultură durabilă.

a. Casa de pe deal

Această mică afacere aparține Ancăi Stăchițescu Dalmasso și soțului său, de origine franceză și a luat naștere în anul 2008. A fost prima întreprindere mică la nivel local, specializată pe producerea de dulceturi din lapte și murături picante (din anul 2009, pentru care au certificat de produs tradițional). Motivația afacerii lor este păstrarea tradițiilor moștenite de la bunici. Activitățile acestei mici afaceri cuprind interconectarea produselor tradiționale cu turismul.

Calitatea produselor tradiționale este dată de:

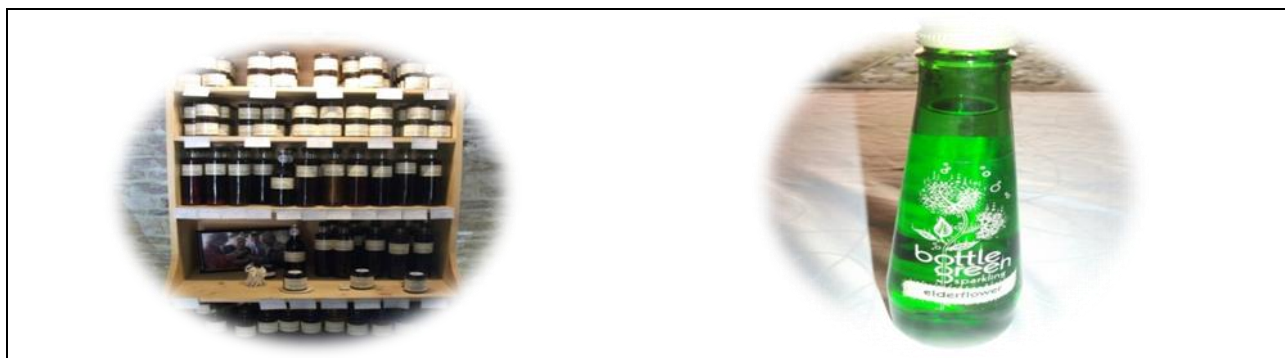
- Toate produsele sunt artisanale;
- Sunt folosite numai fructe și legume proaspete, respectând fiecare sezon;
- Nu este folosit nici un fel de conservant sau colorant artificial, aditiv etc.;
- Majoritatea produselor sunt tradiționale din zonă, dar există și specialități ale casei (dulciuri) după rețete franțuzești (dulceața de lapte);
- Se respectă practicile agricole tradiționale și mediul înconjurător;
- Majoritatea fructelor și legumelor provin din ferma proprie și din zonă care a fost inclusă în rețeaua europeană Natura 2000 pentru protejarea biodiversității;
- Gemurile sunt bogate în fructe culese din ferma proprie sau fructe de pădure din sat și din zonă;
- La pregătirea acestora se folosește cât mai puțin zahăr, mai exact zahăr alb românesc deoarece se susține economia locală.

Începând cu 2015, această mică afacere va cuprinde și practicarea cicloturismului pe traseul Viscri-Sighișoara.

b. Pivnița Bunicii

Este o mică afacere condusă de Ioana Mihai din 2010, având însă capital englez, Marea Britanie fiind și principala destinație a produselor obținute. Obiectivul principal este dezvoltarea unei afaceri profitabile care să sprijine comunitățile rurale, prin achiziționarea de produse sau de flori și fructe proaspăt recoltate, transformarea acestora în produse de înaltă calitate cu un gust superb, ca pe vremea bunicii și satisfacția clienților, care vor reveni pentru a cumpăra mai multe produse.

Principalul produs cu care s-a început afacerea a fost suc de soc, care se bazează pe 8 varietăți de soc existente în zonă, ulterior adăugându-se suc de salcâm, cantitatea de suc exportată ajungând la 19.000 litri în 2013. Alte produse tradiționale sunt gemurile și dulceturile obținute din fructele locale (ex. măceșe, afine, mure, zmeură, afine sau rubarbă), dar și zacusca sau ketchup-urile din fructe.

Sursa: Foto Gabriela Dîrloman, 2014

c. Ferma ecologică Țopa

Este o afacere familială cu contract de subînchiriere de la un antreprenor german și a luat ființă în 2009. Este o fermă mixtă, care se bazează pe filosofia Demeter. Produsele obținute sunt variate: produse lactate, legume, plante uscate pentru ceai, o serie de produse tradiționale (gemuri și dulceturi, murături, zacuscă, siropuri) etc. Toate parcelele de pământ (cca 35 hectare) sunt certificate ecologic sau în conversie. În 2014, ferma a preluat producția de semințe de legume, condimente și flori întreținute de-a lungul mai multor decenii de Lajos Jere din Odorheiul Secuiesc. Ferma folosește voluntari pentru realizarea produselor, inclusiv studenți străini care vin aici pentru a experimenta și viața în spațiul rural, dar și pentru a învăța ce înseamnă agricultură tradițională, dar și durabilă.

JAPONIA

Japonia se confruntă astăzi cu lipsa spațiului rural, urmare a tehnologizării avansate, ceea ce explică de ce foarte mulți japonezi doresc să trăiască tot mai sănătos, atât printr-o alimentație sănătoasă, organică cât și prin practicarea unor forme de turism rural, care să le reducă stresul generat de muncă. În Japonia se remarcă 2 prefecturi,

în care japonezii pot beneficia de o dietă sănătoasă, bazată pe propria experiență în fermele agricole pentru a aprecia tradițiile, dar și natura: Tokachi – în insula Hokkaido și Oita – în insula Kyushu.

1. Micii întreprinzători din Tokachi. Fermele agricole din prefectura Tokachi se bazează pe două principii de bază: să promoveze mâncarea organică și să se experimenteze o zi în fermele agricole, la care se adaugă observarea peisajelor (relief, vegetație, faună), băile termale - onsen, echitație și divertisment.

Mâncare organică în fermele-restaurant din Tokachi. Unul dintre farmecele prefecturii Tokachi este că turiștii se pot răsfăța cu legume proaspete, direct de la producători. Ingredientele proaspete includ carne, produse lactate, legume, fructe de mare, care sunt servite pe mesele restaurantelor agricole. Fermierii gestionează restaurantele lor, servesc alimente proaspete pentru clienți, în speranța că acest serviciu va ajuta să se simtă mai aproape de agricultură. Restaurantele reflectă preocuparea proprietarilor de a încânta clienții cu gust autentic de alimente produse în Tokachi.

a. Ferma Tokachi

Este o fermă-restaurant specializată pe mâncarea vegetariană, unde se servește o porție sănătoasă de legume proprii prefecturii Tokachi. Fiecare fel de mâncare din meniul extins este atent gătit pentru a elibera aromele naturale de ingrediente.

b. Ferma Nishikawa

Este o fermă de lapte înființată de către domnul Nishikawa ca un loc unde se pot servi cartofi dango (găluște) și pizza realizate din fina brânză Gouda, la care se adaugă și o mulțime de legume de sezon.

c. Ferma Kappou Kusano

Este specializată pe pregătirea de preparate din bucătăria japoneză, folosind metode de gătit unice și aromă tradițională: sushi, sashimi (pește crud) și tempura, bine cunoscute în întreaga lume. Unul dintre feluri de mâncare japoneze care este tipic pentru Tokachi este soba (tăiței de hrișcă).

Experiența agricolă în fermele din Tokachi este specializată în funcție de tipul de culturi agricole practicate. Este practică formă de turism de week-end sau turism pentru o zi, în care turiștii pot petrece întreaga zi în fermă, urmărind modul de cultivare al legumelor, fructelor sau cerealelor, sau în sezonul estival pot ajuta la strângerea recoltelor agricole din ferme. Dintre fermele agricole se remarcă:

a. Ferma agricolă de ciuperci – Shiitake

b. Ferma agricolă – Hira

c. Ferma agricolă de căpșuni - Piitan

2. Micii întreprinzători din Oita. Ca și în cazul prefecturii Tokachi, fermele agricole din Oita se bazează pe aceleași principii ale turismului verde: experiența agricolă a turiștilor, combinată cu băile termale, cu viața tradițională în spațiul rural și observarea peisajului natural, alături de mâncarea organică.

a. Vacanță în casele tradiționale din satul Ajimu

Satul Ajimu este renumit pentru casele tradiționale japoneze, care fac ca experiența în aceste spații să fie și o întoarcere în timp. În plus, peisajul montan, cu păduri de conifere sporesc armonia locului. Există doar tipul de turism de o zi, deoarece vacanțele japonezilor activi sunt în general scurte.

b. Baien

Această fermă este renumită în primul rând pentru culoarea albastru turcoaz a apei termale, turiștii beneficiind și de mâncare tradițională japoneză, bazată mai ales pe pește și legume.

Sursa: <http://yufuin-baien.com/>

c. Saigakukan

Este renumită pentru peisajul deosebit oferit de Muntele Yufudake, peisaj ce poate fi observat în timp ce te afli în baia termală și servești mâncare în stil banchet japonez, care presupune 12 până la 18 feluri de mâncare, specialitatea fiind tofu (brânza obținută din soia), peștele și carnea de vită Bungo.

Turismul de lungă durată în satul japonez, în general, este destul de dificil, din cauza legislației (articolul 132 din Tratatul OIM). Oamenii trebuie să aibă o scurtă ședere de una sau două nopți în ferma-han datorită vacanțelor lor scurte. În consecință, conceptul de turism verde în Japonia cuprinde stilul „ședere de scurtă durată” și chiar stilul "excursie de o zi". Gestionarea fermelor han este, în general dificilă, fără profit, deoarece vizitatorii și locatarii se concentrează într-un sezon special și funcționarea foarte aglomerată într-o perioadă scurtă, de multe ori obstructivă pentru afaceri agricole originale. Gestionarea fermelor han ca afacere rurală nu este neapărat ușoară în Japonia.

Concluzii.

Tabel 1 – Comparație între micii antreprenori din România și cei din Japonia

VISCRI	SASCHIZ	TOKACHI	OITA
Există investiții private (mai ales din partea populației feminine)	Există investiții private numeroase (mai ales din partea populației feminine)	Există puține investiții private (foarte multe sunt de stat sau susținute de stat)	Există puține investiții private (foarte multe sunt de stat sau susținute de stat)
Terenuri cultivate divers, dar se păstrează și pajiștile și fânețele de Stipa (unice în Europa)	Terenuri cultivate divers, dar se păstrează și pajiștile și fânețele de Stipa (unice în Europa)	Monoculturi	Câmpuri foarte fragmentate
Se practică creșterea oilor și vitelor, dar și a porcilor și păsărilor	Se practică creșterea oilor și vitelor, dar și a porcilor și păsărilor	Se practică creșterea oilor, porcilor, vitelor, nu și a păsărilor (din cauza gripei aviare)	Se practică creșterea oilor, porcilor, vitelor
Se practică o agricultură ecologică	Se practică o agricultură ecologică	Se practică o agricultură ecologică	Se practică o agricultură ecologică
Micii antreprenori promovează din Viscri în primul rând arhitectura săsească prin intermediul pensiunilor, dar și produsele tradiționale, obținute din fructele și legumele pe care le oferă spațiul rural: gem, dulceață, suc, sirop, zacuscă etc.	Micii antreprenori din Saschiz promovează în primul rând produsele tradiționale, obținute din fructele și legumele pe care le oferă spațiul rural: gem, dulceață, suc, sirop, zacuscă, dar și peisajul oferit de colinele Târnavei Mari și obiectivele turistice săsești	Micii antreprenori japonezi din Tokachi promovează mâncarea organică, combinată cu experiența turiștilor în fermele agricole	Micii antreprenori din Oita promovează turismul verde și mâncarea tradițională japoneză
Există dorința copiilor plecați în străinătate să se întoarcă și să își ajute familia pentru dezvoltarea de mici afaceri	Există dorința copiilor plecați în străinătate să se întoarcă și să își ajute familia pentru dezvoltarea de mici afaceri	Nu există dorința copiilor plecați să se întoarcă și să își ajute familia (probabil pentru că asigurările sociale sunt mai bine puse la punct și pensiile sunt mai mari)	Nu există dorința copiilor plecați să se întoarcă și să își ajute familia (probabil pentru că asigurările sociale sunt mai bine puse la punct și pensiile sunt mai mari)
Există o legătură cu biserica evanghelică (Ziua împăcării)	Există o legătură cu biserica evanghelică	Există o legătură cu templele shintoiste Jinja	Există o legătură cu templele shintoiste Jinja
Se recomandă transportul cu căruța și bicicleta (nu se dorește asfaltarea) Ar fi ideală construirea unei parări	Se recomandă reducerea intensității traficului prin localitate	Nu există probleme privind infrastructura rutieră	Nu există probleme privind infrastructura rutieră

Se poate practica turism de lungă durată	Se poate practica turism de lungă durată	Se poate practica doar turism de scurtă durată, din cauza vacanțelor scurte ale japonezilor	Se poate practica doar turism de scurtă durată, din cauza vacanțelor scurte ale japonezilor
Se practică turismul verde, care se asociază cu turismul arhitectural și cicloturism	Se practică turismul verde	Se practică turismul verde, care se asociază cu turismul balnear	Se practică turismul verde, care se asociază cu turismul balnear
Turismul este în general neorganizat	Turismul este în general neorganizat	Turismul este organizat	Turismul este organizat

În concluzie, atât în România cât și în Japonia, dezvoltarea spiritului antreprenorial din spațiile rurale contribuie la promovarea valorilor tradiționale și a patrimoniului turistic natural și antropic, respectând principiile unei agriculturi ecologice și a unui turism durabil. Spațiul românesc al satelor săsești transilvane și nu numai pot constitui importante surse de venit pentru antreprenorii locali, dar și pentru România, prin atragerea unui număr tot mai mare de turiști străni, inclusiv japonezi, condițiile esențiale fiind promovarea mai amplă a acestor spații, includerea lor în circuite turistice organizate și crearea unei infrastructuri rutiere corespunzătoare.

Webografie

1. http://www.unibuc.ro/prof/ene_m/docs/2013/noi/23_13_01_317_Turism_rural_an_III_Talanga.pdf
2. <http://visit-tokachi.jp/>
3. <http://en.japantravel.com/prefecture/oita>
4. <http://www.ishida-sheep-farm.com/>
5. <http://hirafarm.web.fc2.com/>
6. <http://www.centerforagroforestry.org/pubs/mushguide.pdf>
7. <http://en.japantravel.com/view/ajimu-rural-farm-stay-experience>
8. http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/Ageing%20Seminar%20260907/Mitsubishi_2.pdf
9. <http://yufuin-baien.com/>
10. <http://www.saigakukan.co.jp/en/>
11. <http://www.visit-oita.jp/spot/2/spot2087.e.html>
12. http://dtxq4w60xqp.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/global_report_on_food_tourism.pdf
13. <http://www.cameraagricolavn.ro/biblioteca/agroturism/Agroturism.pdf>

CUPRINS

NOTA REDACȚIEI.....	3
ISTORIE, ARHEOLOGIE, ȘTIINȚE POLITICE	
DOMNIA LUI GALLIENUS, APOGEUL DECĂDERII SAU UN NOU ÎNCEPUT PENTRU IMPERIUL ROMAN? (Dr. Mihai Chiriac).....	5
THE POPULATION OF CONSTANTINOPLE AND IT'S PROBLEMS DURING THE 4 TH -7 TH CENTURIES (Dr. Vasile Mărculeț, Theodora Mărculeț).....	12
ORAȘUL-FORTĂREAȚĂ SIRMII ÎNTRE ROMANI ȘI BARBARI (453-582) (Adrian N. Șovrea).....	20
ÎNCEPUTURILE POLITICII BENEFICIALE ALE PAPALITĂȚII DE LA AVIGNON ÎN DIECEZELE DIN ESTUL UNGARIEI. PAPA IOAN AL XXII-LEA ȘI EPISCOPIILE DE TRANSILVANIA ȘI ORADEA (Dr. Răzvan Mihai Neagu).....	27
ANCORE ANTICE ȘI MEDIEVALE DE PE EPAVELE MĂRII NEGRE. DESCOPERIRI RECENTE (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru).....	36
ROMII DIN BANATUL MEDIEVAL. SCHIȚĂ ISTORICĂ (Dr. Dragoș Lucian Țigău).....	42
ASPECTE EDILITARE ÎN ORAȘUL GIURGIU ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI OTOMANE (Drd. Gabriel-Felician Croitoru).....	53
ALEXENII – O FAMILIE DE BOIERI IALOMIȚENI. ÎNTREGIRI DOCUMENTARE PRIVIND ISTORIA, GENEALOGIA ȘI CURSUS HONORUM (Mihai Iorga).....	62
A SUPRAVEGHEA ȘI A PEDEPSI. ASPECTE PRIVIND ACTUL DE JUSTIȚIE ÎN SIGHIȘOARA MEDIEVALĂ (Dr. Nicolae Teșculă).....	72
CONTRIBUȚII LA STUDIUL UTILIZĂRII STICLII ÎN VIAȚA COTIDIANĂ. IMAGINI DOCUMENT IDENTIFICATE ÎN ICONOGRAFIA MEDIEVALĂ SUD-TRANSILVĂNEANĂ (Dr. Adrian Stoia).....	75
STABILIREA RUȘILOR PE TERITORIUL ROMÂNIEI. ZONE DE IMIGRAȚIE (Drd. Cerasela Dobrinescu).....	82
CONTRIBUȚII ALE ROMÂNILOR DIN COMITATUL FĂGĂRAȘ LA RĂZBOIUL PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI (1877-1878) (Constantin Băjenaru).....	87
DATE INEDITE DESPRE COMUNA JINA, ÎNTR-UN DOCUMENT DIN ANUL 1901 (Dr. Alexandru Bucur).....	94
TRANSILVANIA ÎN PUBLICISTICA LUI OCTAVIAN GOGA (Dr. Petre Din).....	100
WILLIAM L. „BILLY” MITCHELL: UN VIZIONAR AL FORȚELOR AERONAVALE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX (Ion Mihai Ionescu).....	105
IMAGINEA FEMEII REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>TRANSILVANIA</i> (Dr. Gherghina Boda).....	110
SPAȚIUL SUD-EST EUROPEAN ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE IORGA (Dr. Tănase Bujduveanu).....	112
CU MARX ÎMPOTRIVA MOSCOVEI. CULISELE EDITĂRII LUCRĂRII „KARL MARX, ÎNSEMNĂRI DESPRE ROMÂNI” (Dr. Stan Stoica).....	116
MONUMENTE COMEMORATIVE DIN JUDEȚUL TÂRNAVA MARE ÎN 1937 (Dr. Andreea Pop).....	122
ASPECTE PRIVIND ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA ȘCOLII MILITARE TEHNICE DE AVIAȚIE NR. 1 MEDIAȘ ÎN PERIOADA 1920-1953 (Doina Anghel).....	127
TORȚIONARUL COMUNIST ROMÂN. ASPECTE MOTIVAȚIONALE ALE ALEGERII ȘI PRACTICĂRII ACESTEI „MESERII” (Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu).....	133
AMENINȚĂRI LA ADRESA INTEGRITĂȚII TERITORIALE A STATULUI ROMÂN ÎN PERIOADA ACTUALĂ (Valentin Băluțoiu).....	136
URȘI PANDA VS. ANIME: STUDIU DE CAZ A DOUĂ MODELE DIPLOMATICE CULTURALE ORIENTALE (Drd. Marian Suciu).....	145
CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE	
„FECIOARA ÎNTRE STÂNCI” DE LEONARDO DA VINCI, O CAPODOPERĂ ÎN DOUĂ VERSIUNI (Dr. Sorin Oane).....	151
ISAAC NEWTON, „OPTICA”, LATINE REDDIDIT, LAUSANNAE ET GENEVAE, 1740, ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII BRUKENTHAL (Dr. Constantin Iltu).....	156
MĂRTURII DESPRE TRANSILVANIA, DESPRE SIBIU ȘI MEDIAȘ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA (Dr. Liliana Maria Popa).....	162
MEDIAȘUL ȘI ARTA PLASTICĂ – DE LA ÎNCEPUTUL SEC. XX PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA ASOCIAȚIEI ARTIȘTILOR GERMANI DIN ROMÂNIA (1937) (Dr. Gudrun-Liane Iltu).....	168
MEDIAS BORN PIONEER OF MEXICAN COMMERCIAL AVIATION, GEORGE PUFLEA (Mircea Hodâmău, Juan Pufleau Correa).....	174
ASPECTE PRIVIND DREPTURILE FEMEILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1866-1938 (Adrian Ierulescu).....	178
„FEMEIA ÎNȚELEAPTĂ ÎȘI ZIDEȘTE CASA IAR CEA NEBUNĂ O DĂRĂMĂ CU ÎNSĂȘI MÂNA EI” – DIN TEXTELE DE ÎNȚELEPCIUNE ALE VECHIULUI TESTAMENT (Ioan-Nicolae Popa).....	184
MEDIATORUL EUROPEAN (Alina Veronica Rusu).....	191
TEORIA MODERNIZĂRII STATULUI ÎN DISCURSUL PREZIDENȚIAL ROMÂNESC (Alexandru Ionuț Drăgulin).....	194
BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI – 135 DE ANI DE ACTIVITATE FINANCIAR-BANCARĂ (Melania Oancea).....	201
ROLUL STATULUI ORGANIC ÎN DEZBATERILE PRIVIND UNIFICAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE (1919-1925) (Constantin Mănescu).....	206
BRÂNCUȘI, ETERNITATEA DE LA TÂRGU JIU (Viorel Roșca).....	210
GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI	
REPREZENTAREA FENOMENULUI DE SECETĂ ÎN CÂMPIA ROMÂNĂ ȘI MĂSURI DE PREVENIRE ȘI DIMINUARE A ACESTEIA ÎN AGRICULTURĂ (Dr. Carmen-Sofia Dragotă, Dr. Cătălina Mărculeț).....	213
EVOLUȚIA PRECIPITAȚIILOR ȘI A TEMPERATURILOR ÎN LUNA IULIE 2014 ÎN SUDUL TRANSILVANIEI (Dr. Nicolae Rusan).....	220
FOEHNUL ÎN DEPRESIUNEA ALBA IULIA – TURDA (Dr. Cătălina Mărculeț).....	224
CULOARUL MUREȘULUI ÎNTRE ARIEȘ ȘI STREI – MODIFICĂRI ANTROPICE ALE RELIEFULUI (Dr. Ioan Mărculeț).....	229
PRINCIPALII CENTRI BARICI CARE INFLUENȚEAZĂ VREMEA ÎN TRANSILVANIA-SUD (Adela-Mariana Mitea).....	233
EVOLUȚIA STRUCTURII CONFESIONALE A ORAȘULUI MEDIAȘ ÎN SECOLUL AL XX-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA (Dr. Ioan Mărculeț, Dr. Cătălina Mărculeț).....	238
MICII ANTREPRENORI ȘI TURISMUL DURABIL. STUDIU COMPARATIV ÎNTRE VISCRI-SASCHIZ (ROMÂNIA) ȘI TOKACHI-OITA (JAPONIA) (Dr. Gabriela Dirloman, Camelia Panciu, Dr. Manuela Mocanu Jaber).....	242